

EL PROJECTE EDUCATIU
DE L'ESCOLA PIA DE CATALUNYA
(1683-2003):
UNA ESCOLA POPULAR

SOCIETAT D'HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ
DELS PAÏSOS DE LLENGUA CATALANA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
ESCOLA PIA DE CATALUNYA

JOAN FLORENSA I PARÉS

EL PROJECTE EDUCATIU
DE L'ESCOLA PIA DE CATALUNYA
(1683-2003):
UNA ESCOLA POPULAR

BARCELONA
2010

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Florensa, Joan

El Projecte educatiu de l'Escola Pia de Catalunya (1683-2003) : una escola popular

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788492583836

I. Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana

II. Escola Pia de Catalunya III. Títol

1. Escolapis — Educació — Catalunya — Història

2. Escolapis — Catalunya — Història 3. Educació — Catalunya — Història

37(467.1)(091)

© Joan Florensa i Parés

© Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i Escola Pia de Catalunya, per a aquesta edició

Primera edició: gener de 2010

Tiratge: 1.000 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Sara Vendrell

Compost per Anglofort, SA

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-92583-83-6

Dipòsit Legal: B. 4310-2010

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

TAULA

INTRODUCCIÓ	13
1. ESTABLIMENT (1683-1714)	19
1.1. Tèptatives fallides	20
1.2. El camí per a la fundació de Moia	22
1.3. La llicència de Carles II	25
1.4. La protecció dels virreis de Catalunya	32
1.5. La fundació d'un col·legi a Moia	35
1.6. Formació de la primera generació d'escolapis	38
1.7. Expansió territorial	45
1.8. Escola, ensenyament	50
1.9. Edifici propi i emblemàtic	55
1.10. El govern de les cases i els superiors	58
1.11. Un nou tarannà	60
2. ARRELAMENT (1714-1742)	63
2.1. Les cases o comunitats	64
2.1.1. Situació de les cases existents: postguerra, derrota, represa	64
2.1.2. Tres fundacions: Puigcerdà, Igualada i Mataró	67
2.2. Les persones	74
2.2.1. Els religiosos que quedaren	75
2.2.2. Els superiors	76
2.2.3. Els religiosos que entraren	78
2.2.4. Religiosos més significats	79
2.3. Les escoles	81
2.3.1. L'aula de minyons	81
2.3.2. Les aules de llatí	83
2.3.3. Formació dels mestres	86

2.4.	Organització de les escoles	88
2.4.1.	Objectiu	88
2.4.2.	Horari escolar	89
2.4.3.	Activitat durant l'horari escolar	91
2.4.4.	Promoció de curs	92
2.4.5.	Dies festius	93
2.4.6.	Pràctiques mensuals de pietat	94
2.4.7.	Calendari escolar	95
2.4.8.	La realitat de les escoles	97
2.5.	Ferma voluntat d'arrelament	98
3.	DEBAT SOBRE EL MODEL DE PROVÍNCIA (1742-1775)	101
3.1.	De viceprovíncia a província	101
3.2.	Els primers passos com a província	105
3.3.	Les escoles	110
3.4.	L'ensenyament	112
3.4.1.	Aula de llatí	112
3.4.2.	L'aula de minyons	114
3.4.3.	Formació religiosa	118
3.4.4.	Aula de filosofia	120
3.5.	Intent de projecte educatiu	122
3.6.	Els religiosos	125
3.7.	El català	129
3.8.	Economia	132
3.9.	Fundacions o expansió	133
3.10.	Una data (1767), dos esdeveniments: l'expulsió dels jesuïtes i la canonització de Calassanç	137
4.	PLANIFICACIÓ DE L'ENSENYAMENT (1775-1796)	141
4.1.	Tombant entre dues mentalitats	141
4.2.	L'ensenyament al llarg dels anys	143
4.2.1.	Primeres lletres	144
4.2.1.1.	Llegir	144
4.2.1.2.	Escriure	146
4.2.1.3.	Aritmètica	149
4.2.2.	Les aules de llatí	150
4.2.2.1.	Gramàtica llatina	151
4.2.2.2.	Retòrica i poètica	152
4.2.3.	La doctrina cristiana	155
4.2.4.	La llengua catalana	158
4.2.5.	Els càstigs	161

4.3.	El Mètode Uniforme	164
4.3.1.	És un llibre blanc	164
4.3.2.	A quins alumnes va destinat?	166
4.4.	Model d'educació escolàpia	167
4.5.	Les persones	168
4.5.1.	Els religiosos mestres	168
4.5.1.1.	Anàlisi quantitativa	169
4.5.1.2.	Cultura dels mestres	171
4.5.2.	Els alumnes	173
4.6.	L'oferta educativa	174
4.7.	La visita apostòlica Cabañas	177
4.8.	La Guerra Gran (1793-1795)	180
5.	EXPANSIÓ GEOGRÀFICA I CULTURAL (1796-1820)	185
5.1.	Noves bases per començar el nou segle	185
5.1.1.	La creació de la Vicaria espanyola	186
5.1.2.	Llicència per fundar a Barcelona	191
5.2.	La Guerra del Francès: sis anys d'angoixes	194
5.2.1.	Visió general de la Guerra del Francès a Catalunya	194
5.2.2.	Repercussió als col·legis	196
5.2.3.	Repercussió en les persones	201
5.2.4.	Actitud dels escolapis	204
5.2.5.	Conseqüències o lliçó que s'ha d'aprendre	205
5.3.	Sis anys d'expansió escolàpia (1814-1820)	208
5.4.	L'ensenyament	213
5.4.1.	Aritmètica	213
5.4.2.	Filosofia i matemàtiques	217
5.4.3.	L'editorial o la distribuïdora escolar	219
5.5.	Les persones	223
6.	SUPRIMITS DUES VEGADES (1820-1845)	229
6.1.	El Trienni liberal (1820-1823)	229
6.2.	La dècada ominosa (1823-1833)	236
6.2.1.	Reacció dels religiosos	236
6.2.2.	Millorament en la formació dels joves religiosos	238
6.2.3.	L'ensenyament	242
6.2.3.1.	El cas del col·legi de Sant Antoni	244
6.2.3.2.	Alumnes de Sant Antoni (1828-1829)	246

6.3.	Exclaustració (1835-1845)	249
6.3.1.	Lleis desamortitzadores	249
6.3.2.	Els religiosos escolapis davant de l'exclaustració	252
6.3.3.	L'efecte de l'exclaustració a les cases escolàpies	254
6.3.4.	L'ensenyament	259
7.	RESTAURACIÓ I TRANSFORMACIÓ (1845-1868)	261
7.1.	Nova situació política	261
7.2.	La restauració de l'Escola Pia (1845)	264
7.2.1.	L'impacte de la restauració	265
7.2.2.	Els superiors de la restauració	268
7.3.	Transformació	270
7.3.1.	En l'ensenyament, subjectes a l'Estat	271
7.3.1.1.	Reestructuració de les escoles	274
7.3.1.2.	Agricultura	275
7.3.1.3.	Sistema mètric decimal	276
7.3.1.4.	L'escola, instrument de transformació de la societat	277
7.3.2.	Formació de professors	278
7.3.3.	Noves fundacions	282
7.4.	La desamortització de Madoz (1855)	285
7.5.	Expansió a Cuba	290
7.6.	Les Religioses Escolàpies	293
8.	EL SEXENNI DEMOCRÀTIC (1868-1874)	297
8.1.	Els fets polítics	297
8.2.	Els escolapis sota les lleis	299
8.3.	La vida dels col·legis	301
8.4.	Propostes de solució	306
8.4.1.	Problemes econòmics	307
8.4.2.	Problemes acadèmics	310
8.4.3.	Intents de millorar l'ensenyament	312
8.4.4.	Problemes de personal	313
8.5.	La nova situació dels col·legis de Cuba	315
9.	PENSANT EN UNA NOVA SOCIETAT (1875-1909)	319
9.1.	Ambient	319
9.1.1.	L'entramat polític	319
9.1.2.	La qüestió social	320
9.1.3.	Catalunya	321
9.1.4.	L'Església catalana	322

9.2.	Expansió de la província	324
9.2.1.	Ampliació del nombre de cases	324
9.2.2.	Els nous edificis	327
9.2.3.	Polèmica entorn de les fundacions	329
9.2.4.	El nombre de religiosos	333
9.2.5.	Dues fundacions peculiars: Castellar del Vallès i Lovaina	334
9.2.6.	Conflictes per uns temples	337
9.2.7.	Donant una mà a altres províncies	339
9.3.	Cases de formació per als clergues	340
9.3.1.	La creació de les cases centrals d'estudis	341
9.3.2.	L'Escola Normal de Terrassa	342
9.4.	Una nova societat per educar	345
9.4.1.	Llibres nous per a la primària	349
9.4.2.	Ensenyaments comercials	354
9.4.3.	Devocionaris per als alumnes	359
9.4.4.	Altres mitjans educatius	361
9.4.5.	Associacions d'alumnes	365
9.4.6.	Premsa escolar	367
9.4.7.	Les ciències naturals com a eix educatiu	369
9.4.8.	Els alumnes	371
9.5.	Observatoris meteorològics	376
9.6.	La independència de Cuba	379
9.7.	Col·legis d'Església	383
9.8.	Implicats en el món cultural	386
9.9.	Recapitulació	390
10.	REAFIRMACIÓ DE LA IDENTITAT (1909-1931)	393
10.1.	Seguint els esdeveniments	393
10.1.1.	Setmana Tràgica	394
10.1.2.	La Primera Guerra Europea	402
10.1.3.	Crisi dels anys 1923-1928	403
10.2.	L'educació	414
10.2.1.	Assemblees pedagògiques	414
10.2.2.	Escoles graduades	416
10.2.3.	El parvulari	418
10.2.4.	Dos models d'escoles	423
10.2.5.	Nous llibres escolars	426
10.2.6.	La pastoral	432
10.2.7.	Altres recursos educatius	442
10.2.8.	Els alumnes	447

10.3.	Una comissió pedagògica permanent	449
10.4.	La Lliga d'Educació Familiar	450
10.5.	Preocupació per la pròpia formació	454
10.6.	Expansió geogràfica i cultural	456
10.7.	Valoració del període	459
11.	LA SEGONA REPÚBLICA (1931-1936)	461
11.1.	Actituds	461
11.2.	Crisi interna de 1934	462
11.3.	El laïcisme de l'escola	465
11.4.	Llei de congregacions religioses	469
11.5.	Les mútues escolars de pares d'alumnes	471
11.6.	Obrint camins nous	476
11.7.	Pastoral	477
11.8.	Prospectiva	479
12.	TEMPS DE GUERRA CIVIL (1936-1939)	481
12.1.	Els edificis	482
12.2.	Els religiosos en terra catalana	485
12.3.	Empesos a l'exili	489
12.4.	Atenció i ajuda als perseguits	491
12.5.	Intent d'entrar als Estats Units d'Amèrica del Nord	497
12.6.	Pensant en el futur	499
12.7.	Què calia salvar	503
13.	ANYS DE REPARACIONS (1939-1948)	505
13.1.	L'impacte de la postguerra	505
13.2.	L'asfixiant autarquia	509
13.3.	Repressió	510
13.4.	Els religiosos	516
13.5.	Recuperació dels col·legis	518
13.6.	La província es posa a to	522
13.7.	Col·legis de Sarrià i de Sant Antoni en venda?	526
13.8.	Els col·legis	528
13.9.	Els alumnes	533
13.10.	La marxa de la província	538
13.11.	La presència de les relíquies de sant Josep Calassanç	541

14. BUSCANT UNA ALTERNATIVA (1949-1961)	543
14.1. Marc polític i religiós	543
14.2. Els religiosos	545
14.3. Els col·legis tradicionals	546
14.4. Expansió	549
14.5. Cuba	551
14.6. Els alumnes	553
14.7. Pastoral	554
14.8. Trets significatius de noves línies	556
14.9. Preocupació per les vocacions	559
15. DIVAGACIONS (1961-1970)	563
15.1. Llums i ombres	563
15.2. Religiosos	565
15.3. L'ensenyament	568
15.4. Col·legis	569
15.5. Alumnes	571
15.6. Esports i lleure	573
15.7. Noves branques entorn del tronc	575
15.8. Entrada al Senegal	580
15.9. Impacte del Concili Vaticà II	582
15.10. Debat identitari	585
16. EN UNA SOCIETAT EN TRANSFORMACIÓ (1970-1978)	589
16.1. Nova forma d'elegir el provincial	590
16.2. La Llei d'educació de 1970	592
16.3. Els mestres i professors	594
16.4. Titularitat dels col·legis	596
16.5. Debat sobre el model d'escola	598
16.6. Alumnes	601
16.7. El Secretariat de Pedagogia	602
16.8. Expansió	604
17. LA DEMOCRÀCIA PLANTEJA NOUS REPTES (1978-1988)	607
17.1. Aposta per la reforma educativa	608
17.2. Dades sobre el personal	612
17.3. Els alumnes	613
17.4. Preocupació per l'atur	615
17.5. Amb el Tercer Món	616

18. PRINCIPALMENT ALS POBRES (1988-2003)	617
18.1. El Secretariat de les Institucions Escolars	618
18.2. Les persones	619
18.3. Els alumnes i els col·legis	621
18.4. Col·legis en les demarcacions	622
18.5. Fundacions	623
EPÍLEG	627
ÍNDIX DE TAULES	631

1. INTRODUCCIÓ

L'estiu de 1983 vaig rebre l'encàrrec d'escriure la història de l'Escola Pia de Catalunya. Immediatament em vaig preguntar com fer-ho i què havia de contenir. Pel que fa al com, vaig veure dos camins: un era investigar, recollir dades i anar confegint la història; en pocs anys podia tenir el treball enllestit. Temia que em deixés moltes coses o que no ho madurés prou. La història de la província escolàpia ha viscut moltes incidències, tant internes com externes, no podia despatxar-se en un moment. El segon camí consistia a anar estudiant fets, persones, moments i publicar-ho en articles o llibres monogràfics. Serien llambregades que, ben documentades, anirien fent boca i il·luminarien el conjunt. Volia temps. Al final només caldria anar omplint els buits que quedessin. Va ser el camí escollit.

Quan darrerament m'he posat a redactar la història continuada de la nostra província, he utilitzat lògicament el que havia anat treballant i publicant; per això ho havia escrit. Les autocitacions seran constants, perquè en elles hi ha la font documental que avala el que aquí diré. Aquest és l'origen del llibre que poso a les vostres mans.

A més del com, calia determinar què s'havia de dir. La meva intenció és analitzar la línia que ha seguit l'Escola Pia a Catalunya. Ni la història de col·legis concrets, ni biografies de persones. He temptejat de descobrir en cada moment de la història cap a on va anar l'Escola Pia, el grup. Ho he procurat lligar a la història del país.

La historiografia de la nostra província porta anys treballant-se.¹ La meva aportació, doncs, no és pas la primera. Porta darrere molta feina feta per altres. Podem remuntar-nos a *Varones insignes en santidad de vida del instituto, y religión de clérigos regulares pobres de la Madre de Dios de las Escuelas Pías*, del pare José Jeri-

1. Una visió més àmplia del tema a Joan FLORENSA I PARÉS, «Notas para una historia de la historiografía escolapia», *Analecta Calasanciana*, núm. 69 (gener-juny 1993), p. 77-93.

có de la Concepción (València, Agustín Laborda, 1751); *Escolapios insignes* (Madrid, 1899, 4 v.), del pare Eduard Llanas, i la *Historia de las Escuelas Pías en España* (València, 1917-1918, 4 v.), del pare Calasanz Rabaza; no tracten específicament de Catalunya, però Catalunya hi surt i no podem pas prescindir-ne. El primer que intentà una història específica de la província va ser el pare Antoni Vidal; tractava de la pedagogia i dels col·legis i, en un apèndix, dels religiosos amb una visió panoràmica de la província: un incendi fortuït de la seva habitació destruï tot el treball que tenia preparat.² Es va perdre tot aquell treball. El pare Llogari Picanyol tractà algunes èpoques i aspectes sense arribar a fer una obra de conjunt.³

En plantejar-se la celebració del segon centenari de l'erecció de la província per a l'any 1951, el pare provincial, Joan M. Vives, nomenà els pares Josep Poch i Gallart i Claudi Vilà i Palà per redactar una història global de la província. Altres tasques encarregades a cadascun dels dos els impediren portar-ho a terme. El nou pare provincial, Julià Centelles, ho encarregà al pare Calasanz Bau, que publicà el 1952 *Historia de las Escuelas Pías de Cataluña*. L'obra no va satisfer pas; les moltes queixes portaren que el Capítol Provincial de 1958 demanés la revisió de l'obra del pare Bau, per la qual cosa es nomenà un equip format pels pares Josep Poch, Claudi Vilà i Palà i Adrià Moya i Garcia. Novament les ocupacions impediren que els tres esmentats complissin l'encàrrec. Abans del Capítol Provincial de 1961, el pare provincial, Francesc Llenas, demanà al pare Poch alguna cosa per donar compte al capítol de com s'havien acomplert les propostes aprovades en el capítol anterior. Aquest redactà unes *Advertencias y observaciones*⁴ de deu pàgines, que voldrien ser un avançament del que caldria fer, però que tampoc no es portà a terme.

El pare Poch es plantejava la història de la província amb els supòsits següents: creia que no havia de passar del 1918;⁵ dels anys següents només volia esmentar-ne fundacions i fets externs rellevants. Calia centrar-se en la pedago-

2. Sobre el pare Vidal i la història de la província que projectà, vegeu Josep POCH, «P. Antonio Vidal de la Virgen de la Providencia», *Analecta Calasanciana* (Madrid), núm. 64 (1990), p. 543-568; Joan FLORENSA I PARÉS, «Notas para una historia de la historiografía escolapia», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 69 (gener-juny 1993), p. 89-90.

3. Ho va fer especialment en dues obres: *Memorias históricas de las Escuelas Pías de Catalunya desde sus orígenes (1683) hasta fines del primer siglo de su erección en provincia escolapia independiente (1751-1851)*, Sabadell, Escola Pia, 1960, i *Sesenta años de fecunda labor cultural y pedagógica en los colegios de escolapios de Cataluña 1776-1836*, Sabadell, Centro Sabadellense Amigos de las Escuelas Pías, 1966.

4. Aquest escrit es troba a l'Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya (APEPC), 10-31-4 / núm. 421.

5. No sé per què fixà aquest any de 1918 com a límit. Eren quaranta-tres anys enrere. Tal vegada veia que, a partir d'aquest moment, començava a detectar-se la divisió interna de la província.

gia escolàpia de Catalunya sota tres vessants: pedagogs, escrits pedagògics i evolució dels nivells educatius al llarg dels segles; s'havia d'acompanyar d'aparell crític i s'havien d'aprofitar els treballs monogràfics anteriors.

Les dues dècades següents no foren propícies a continuar en aquesta línia i la història s'aparcà en via morta. Es continuaren publicant, però, treballs concrets d'investigació.

El 1983 se celebrà el tercer centenari de la presència escolàpia a Catalunya amb la fundació de Moià. L'esdeveniment era un estímul per publicar una història. No hi havia res a punt i es demanà al pare Bonaventura Pedemonte que redactés a corre-cuita un resum; en resultà *Tres-cents anys d'Escola Pia a Catalunya* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, col·lecció «Gra de Blat», núm. 48); és una obra de divulgació, ben estructurada cronològicament i que corregeix errors anteriors; insereix la història escolàpia en la general catalana.

A petició del Secretariat de les Institucions Escolars de l'Escola Pia de Catalunya vaig redactar i publicar *L'Escola Pia de Catalunya, al servei del poble (1683-2000)* (Tarragona, El Mèdol, 2002), com una primícia o tast d'una obra més extensa.

Disposem de monografies publicades aquests últims anys de força col·legis: Igualada, Vilanova i la Geltrú, Mataró, Calella, Olot, Moià, Caldes de Montbui, Sabadell, Terrassa, Tàrraga, Balaguer, Sarrià, Sant Antoni, Castellar del Vallès, Solsona. Sobre d'altres, hi ha treballs parcials publicats: Oliana, Reus, Sitges, Valls, Manresa, Vic, Figueres (les tres últimes de fundacions no realitzades). Tenim a mà, impreses, biografies de religiosos, com les de: Miquel Altisent,⁶ Joan Balcells,⁷ Francesc Barrachina,⁸ Francesc de Paula Botey,⁹ Wenceslau Ciuró,¹⁰ Jacint Feliu,¹¹ Joaquim Hereu,¹² Eduard Llanas,¹³ Josep

6. Joan TRENCHS I BOADA, *Les pedres vives canten: El pare Miquel Altisent les fa cantar*, Barcelona, Escola Pia de Catalunya i Virgili & Pagès, s. d.

7. Josep POCH, «El segundo Provincial de las Escuelas Pías de Cataluña, P. Juan Balcells de San Pablo», *Analecta Calasanciana*, núm. 54 (juliol-desembre 1985), p. 453-482.

8. Joan TRENCHS I BOADA, *Apa, somriu, que Déu t'estima! És un missatge de Cisco Barrachina*, Barcelona, Escola Pia de Catalunya, 1991.

9. Joan TRENCHS I BOADA, *El Padre Pancho (Francisco Botey, escolapio), testigo de Dios*, Mèxic DF, Orden de las Escuelas Pías de México, 1997.

10. «El pare Wenceslau Ciuró i Sureda, sacerdot i il·lusionista (1895-1978)», *Modilianum* (Moià), núm. 15 (desembre 1996), p. 3-64.

11. Joan FLORENSA I PARÉS, *Pare Jacint Feliu i Utzet (1787-1867), protagonista de la restauració de l'Escola Pia a Espanya*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2007.

12. Joan TRENCHS I BOADA, *El Padre Joaquín Hereu, escolapio: Testigo de Dios*, Mèxic DF, Viceprovincia Escolapia de las Californias, 1996.

13. A més de diversos estudis parcials, hi ha una biografia resum de M. Providència GARCIA I SEGARRA, *Eduard Llanas i Jubero (1843-1904)*, Vilanova i la Geltrú, Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 2002.

Pujol,¹⁴ Joan Solà,¹⁵ Magí Valls,¹⁶ Antoni Vidal,¹⁷ Claudi Vilà i Palà,¹⁸ la dels germans —Agustí¹⁹ i Calassanç²⁰— Casanovas i Manent, a més de les incloses en *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)* (Salamanca, 1963, 2 v.) o de les entrades en diccionaris que s'han publicat aquests últims anys.

A més dels treballs sobre la província estricta, en tenim de les demarcacions: *Historia de las Escuelas Pías en Cuba* (l'Havana, 1957), del pare Calasanz Bau; *México escolapio: Historia de las Escuelas Pías en México (1913-1976)*, del pare Enric Serraiña (Mèxic, Escola Pia, 1991), i *Escolapios en California* (Salamanca, 1975) del pare Claudi Vilà i Palà.

Des de l'Arxiu Provincial s'han publicat o transcrit fonts com les circulars provincials, les concòrdies amb els ajuntaments, les consuetes fins al 1885, els reglaments escolars anteriors a 1936. Impossibile d'enumerar ara tots els treballs i les aportacions sobre fets concrets o moments interessants. Un bon nombre dels treballs esmentats són tesis doctorals, la qual cosa avala l'aportació.

El treball d'investigació i publicació dels darrers anys ha estat notable. Disposem d'un bon coixí bibliogràfic per arriscar-nos a emprendre una síntesi.

Els arxius de les cases i el de la província han patit moltes pèrdues al llarg dels anys.²¹ Entre tots els arxius desapareguts cal lamentar, d'una manera especial, la desaparició del de la província, perquè ara seria el que més ens ajudaria en

14. Anna COMAS I VALLS, «Josep Pujol i Rius, un escolapi mataroní (1859-1921)», a *XXII Sessió d'Estudis Mataronins: Comunicacions presentades* (Mataró, 19 novembre 2005), Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura, 2005, p. 185-192.

15. *Modilianum* (Moià), núm. 18 (setembre 1998) (dedicat a l'escolapi).

16. Joan TRENCHS I BOADA, *El pare Magí Valls: un mestre de soca-rel*, Barcelona, Escola Pia de Catalunya, 1990.

17. Josep POCH, «P. Antonio Vidal de la Virgen de la Providencia», *Analecta Calasanciana* (Madrid) núm. 64 (1990), p. 543-568.

18. Joan FLORENSA I PARÉS, «Perfil biogràfic del P. Claudi Vilà i Palà», *Revista de Ciencias de la Educación* (Madrid), núm. 184 (octubre-desembre 2000), p. 13-33; Joan FLORENSA I PARÉS, «Pare Claudi Vilà i Palà, destacat pedagog escolapi (Calders, 1918 - Barcelona, 1999)», *Modilianum* (Moià), núm. 25 (desembre 2001), p. 37-64.

19. Claudi VILÀ I PALÀ, *Agustín Casanovas, escolapio*, Salamanca, Claudi Vilà i Palà, 1972.

20. Claudi VILÀ I PALÀ, *Calasanz Casanovas, educador y general de una orden docente*, Salamanca, Claudi Vilà i Palà, 1970.

21. Un resum de la història dels arxius escolapis catalans a Joan FLORENSA I PARÉS, «Els arxius de l'Escola Pia de Catalunya: organització i contingut (1683-1939)», *Analecta Sacra Tarracoenensis* (Barcelona), vol. 71 (1998), p. 327-342; conté bibliografia d'anàlisis més particulars. Vegeu també, del mateix autor, l'estudi dels segells que han usat els provincials des de la creació de la viceprovíncia fins a 1936 «Sigil·lografia de l'Escola Pia de Catalunya», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 280, 282, 299 i 302 (setembre 1985).

la investigació; la Setmana Tràgica de 1909 el convertí en cendres i l'aixecament militar del juliol de 1936 —tot i les cauteles preses— el tornà a destruir.²² També els arxius de les cases han tingut pèrdues en diverses ocasions, com la Guerra del Francès, les carlinades, la Guerra Civil de 1936. Després de 1939 es recolliren en cada casa les restes del que es recuperà i els arxius anaren creixent. El 1968 el pare provincial, Salvador Salitjes, creà a Moià el Museu Escolapi Provincial; en un document de l'any següent n'assenyalà el contingut i invità a aportar-hi el que hom tingués. Comprenia arxiu, biblioteca, hemeroteca i objectes.²³ El 1973 la part de documents es traslladà a Barcelona i es convertí en l'Arxiu Provincial, on amb els anys s'han concentrat tots els arxius de col·legis, comunitats, institucions i persones. També s'han concentrat els fons de publicacions de la província recollits a la Biblioteca Pedagògica i l'Hemeroteca Provincial.²⁴ Aquesta institució —l'Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya (APEPC)— és avui un bon suport per a la investigació sobre l'obra escolàpia a casa nostra.

L'Escola Pia no va néixer pas a Catalunya. Josep Calassanç obrí la primera escola a la tardor de 1597 al barri del Trastevere de Roma per als nois de famílies artesanes que no tenien mitjans per portar els fills a l'escola del mestre de barri perquè cobraven un tant a cada alumne, ni menys encara per mantenir un mestre particular. Calassanç acollí i es dedicà a educar aquests infants i nois gratuïtament. L'obra va créixer i s'expandí. Calassanç pensà a portar la seva Escola Pia al seu país d'origen i el 1638 s'inicià la fundació a Guissona; la malaltia del fundador, el pare Melchiorre Alacchi, i la Guerra dels Segadors, en què es veié implicat el bisbe d'Urgell, Don Pau Duran, obligà a abandonar el projecte. Es tornà a intentar una nova fundació a Barbastre (1678) però no quallà. A la tercera, l'intent arrelà: a Moià, el 1683.

Els escolapis que fundaren l'Escola Pia a Moià portaven un projecte educatiu o un tipus d'escola concreta. L'intent de les pàgines següents és mostrar quin era aquest projecte i com hi ha un fil conductor que ens mena al dia d'avui.

22. El pare Profitós, secretari provincial i encarregat de l'arxiu, va descriure la situació en què es trobava pocs dies després de ser incendiat i saquejat el col·legi de Sant Antoni el juliol de 1936; crònica a *Catalaunia* (Barcelona), núm. 290 (agost 1986), p. 2-6.

23. A APEPC, 02-20 / caixa 5, dossier Salitjes, doc. 631/69.

24. Vegeu Miquel PUIG I REIXACH, «Vint anys d'Arxiu Històric (1968-1988)», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 305 (gener 1988), p. 1-7. Des de 1983 s'ha publicat a *Catalaunia* la memòria de l'APEPC. Part de la biblioteca i l'hemeroteca actuals comprèn la que inicià el pare Profitós, vegeu-ne l'origen a Joan FLORENSA I PARÉS, «La Biblioteca Pedagògica Provincial del pare Profitós», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 378 (setembre-octubre 1996), p. 10-12; els criteris actuals sobre l'especialització de la biblioteca a Joan FLORENSA I PARÉS, «Biblioteca Provincial», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 402 (juny 2000), p. 23.

En escriure la història d'aquest projecte educatiu no podem quedar-nos en els aspectes pedagògics, sinó que també hem d'analitzar l'evolució de l'entitat o Escola Pia, que dirigeix i realitza el projecte. En cada capítol intento veure l'entitat i l'escola. No es poden separar, l'una sense l'altra no té sentit. És difícil trobar un equilibri entre les dues entitats. Tampoc no hi és en la realitat. A vegades l'una se sobreposa totalment a l'altra.

Hom observarà que en el títol no figura la paraula *província*, sinó que es parla genèricament de l'Escola Pia de Catalunya. Com veurem en el seu moment, quan s'erigí la província, l'Escola Pia ja portava setanta anys de vida en terra catalana. A més d'aquesta raó objectiva, hi podem també afegir que una bona part de la vida i l'actuació de l'Escola Pia ha estat obra de persones concretes, independentment dels superiors.

Pel que fa a la bibliografia, no n'hi he posat de caràcter general; només aquella indispensable o que ens dóna informació concreta del nostre tema. Tampoc no hi he posat bibliografia escolàpia antiga, la qual ja ha estat estudiada i inclosa en les obres posteriors.

Moltes institucions educatives tenen la seva història: universitats, escoles de magisteri, congregacions religioses, escoles de tot tipus. L'Escola Pia ha fet un servei educatiu a Catalunya al llarg de més de tres segles, no podia continuar sense una obra que intentés mostrar la seva trajectòria dintre del món educatiu. No reivindicuem res: simplement fem present la realitat que en aquest cas és la seva història. Hem evitat comparacions i valoracions.

He d'agrair les moltes col·laboracions que m'han permès portar a terme aquesta història. Des dels que m'ho encarregaren confiadament, passant per tants que m'han corregit i m'han ajudat a rectificar errors meus, fins a correctors de tot tipus.

No puc deixar d'evocar, en acabar aquesta obra, la figura del pare Josep Poch. A Madrid, el 1962 guià els meus primers passos en la investigació, d'ell vaig aprendre a caminar en el món de la investigació. Confia en mi quan se li demanà un treball de síntesi del període espanyol de Josep Calassanç. Ell treballà i investigà molt la nostra història per complir l'encàrrec que se li confià el 1948 sense poder veure en paper imprès la història que volia. Avui tenim una història de l'Escola Pia de Catalunya escrita a casa nostra: pare Poch, és vostra.

1. ESTABLIMENT (1683-1714)

A finals del segle XVII la burgesia catalana maldava per treure's de sobre les estructures medievals, tant polítiques com socials, i situar-se novament entre els països més avançats d'Europa. El creixement econòmic que anava desenvolupant-se al país demanava noves estructures. Les Corts catalanes, amb la Diputació permanent, responien a altres temps. Els gremis, i tot el que d'ells depenia o n'estava format —ajuntaments, confraries—, no s'adeien a les necessitats que el desenvolupament anava portant. L'analfabetisme generalitzat tampoc no ajudava gens a la nova textura. Es noten indicis que s'albirava un canvi, un pas endavant.

La Guerra de Successió, però, ho engegà tot a rodar. Els dos bàndols enfrontats en la guerra —austriacistes i filipistes— no responien només a mentalitats i posicions polítiques, sinó també a problemes socials i econòmics subjacents. No es militava en un cantó per una sola raó; hom hi podia ser per motius diferents. Etiquetar les persones amb una denominació o una altra és difícil i pot ser injust per la complexitat d'interessos en joc.

Una conseqüència de la guerra va ser el canvi de perspectiva dels mapes geogràfics. Fins en aquell moment Catalunya mirava, a través de Barcelona, cap al Mediterrani i tot el que hi havia cap a l'orient. Després de 1714, la vista es dirigí cap a l'occident: Madrid, Amèrica. Uns ho feren despersonalitzant-se i convertint-se en espanyols (centralisme), altres hi veieren un nou camp d'expansió per a Catalunya que calia conrear. També hi hagué qui va mantenir la utopia i il·lusió de la Catalunya sobirana.

En aquest doble marc —represa econòmica i Guerra Civil— és on arribà l'Escola Pia a Catalunya i intentà establir-s'hi. Temptegem d'esbrinar a les pàgines següents com hi encaixaren les cases escolàpies.

1.1. TEMPTATIVES FALLIDES

En vida del pare Josep Calassanç i Gastó de la Mare de Déu s'aconseguí la primera fundació de la seva obra, l'Escola Pia, en terra catalana. El 1638 arribà a Guissona el pare Melchiorre Alacchi, napolità, amb el clergue Alberto Sansoni per a una fundació. Era una iniciativa del bisbe de la Seu d'Urgell, Pau Duran. Va voler la fundació al seu poble d'Esparreguera, però, davant de les dificultats, optà per una ciutat civilment i eclesiàsticament sotmesa a la seva mitra. Escollí Guissona.

El pare Alacchi portava com a missió aixecar la casa, buscar vocacions, iniciar el noviciat²⁵ i preparar els futurs mestres que iniciarien la tasca i missió escolàpia: l'escola.

S'iniciaren les obres de la nova casa: església i bona part del claustre amb les construccions adjacents. Però l'obra no es va poder concloure. El 1641, amb la Guerra dels Segadors, el bisbe Duran es veié forçat a abandonar el bisbat. Els escolapis perderen amb ell el màxim valedor. El pare Alacchi se sentí sol, malalt —morí de càncer a Palerm el 4 de juliol de 1642— i desemparat. Retornà a Itàlia, però s'emportà les claus de la casa per tornar-hi quan canviessin les circumstàncies.²⁶ Era un primer intent no reeixit.

Les peticions per fundar l'Escola Pia a Espanya sovintejaren a Roma durant el segle XVII. Les peripècies que travessà l'orde amb problemes interns i la posterior reducció, impediren portar-ho a terme.²⁷

El pare Carolo Giovanni Pirroni, sisè general de l'Escola Pia, impulsà l'expansió de l'orde tot i les dificultats de finals del segle XVII per l'excessiva proliferació de cases religioses arreu d'Europa però especialment a la part mediterrània²⁸ i per manca de personal.

25. Segons Claudi Vilà i Palà a «Pietro Casani, ¿destinado a Guissona?», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 238 (juny 1981), p. 11-12, Calassanç volia enviar a Guissona com a mestre de novicis el pare Pere Casani.

26. En l'obra d'Enric CAMPS, *Guissona*, Barcelona, Joan Santaaulàlia Pujol, 1983, hi ha una exposició molt completa i acurada d'aquesta fundació escrita per Joan SANTAULÀLIA i Josep POCH a les p. 489-546. Els documents bàsics de la fundació els trobem a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 67-68. A la població queda el record dels escolapis: no solament a l'edifici que ha continuat com a escola, sinó perpetuat des de 1983 amb una imatge de sant Josep Calassanç a la façana de l'església parroquial. Hi ha una descripció d'aquest acte a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, Salamanca, Ediciones Calasancias, 1983, p. 490. Es conserven les dues claus: una, a la casa de Sant Pantaleó a Roma, i l'altra, a Peralta de la Sal.

27. Dionisio Cueva a *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. I, Saragossa, Gobierno de Aragón, Departamento de Educación y Cultura, 1999, p. 27-30, en recull un bon nombre.

28. Vegeu György SANTHA, *El P. Carlos Juan Pirroni, sexto general de las Escuelas Pías (1677-1685)*, Salamanca, Publicaciones Calasancias, 1985, p. 57-61.

El 22 de juliol de 1677 arribaren a Barbastre els dos primers escolapis per gestionar les bases de fundació. El pare general encomanà aquesta fundació a la província escolàpia de Sardenya, com a part de la monarquia espanyola que era dintre de la Corona d'Aragó. Els escolapis sards no eren estrangers que es ficaven en terra aliena: eren súbdits d'un mateix rei. Sorgiren dificultats per altres motius. El pare general, l'agost de 1680, no veié viable la fundació iniciada i disposà la retirada; el 1681 es veieren forçats a abandonar la població. En buscar les motivacions del fracàs, el pare Cueva parla de regalies —que hi eren—, el pare Sántha insinua una certa falta d'interès per part dels sards quan topen amb dificultats, el pare Colli diu que els sards temien que Sardenya es convertís en una part de la província d'Espanya.²⁹ Per això, el pare general, Pirroni, optà per enviar, a la primavera de 1679, religiosos de la província de Nàpols —súbdits igualment de la Corona espanyola. No hi hagué entesa entre els dos grups. El pare Domingo Prado, napolità nascut a Espanya, venia amb el nomenament de comissari general i amb poders del pare general per fundar, és a dir, els sards quedaven desplaçats. La possible nova fundació no dependria de la província de Sardenya sinó que seria casa directament lligada al pare general.

El febrer de 1681 l'intent de la fundació de Barbastre ja es podia donar per perdut. No s'havien aconseguit els permisos necessaris i l'oposició dels frares conventuals de Barbastre havia imposat els seus drets. El mes de març de 1681 els escolapis foren intimats a abandonar Barbastre i se'ls donaren 200 escuts per al viatge de retorn.

La majoria dels sards tornaren a la seva província aquella primavera de 1681. Els napolitans i alguns sards es dispersaren per la península en busca de noves oportunitats. Els pares Domingo Prado i Giuseppe Viola anaren a Saragossa; els pares Agustí Passante i Giovanni Zamboi, a Madrid; el pare Gaspar de las Peñas, a Peralta de Navarra per atendre la seva mare malalta; els pares Marino Spina i Filippo de Mattei es refugiaren a Benavarri.³⁰ Eren les restes del naufragi, però també homes convençuts que la seva missió tenia futur: obstinats a implantar l'Escola Pia a Espanya.

Igualment fracassà el nou intent de fundar a Benavarri:³¹ les interferències entre els poders locals, el de Justícia d'Aragó i el del monarca, així com interes-

29. Francesco COLLI, «I sardi non erano, in generale, d'accordo sull'impresa: richiedeva l'impiego di troppi religiosi, e, in prospettiva, qualcuno vedeva la Provincia sarda passare alla dipendenza della Spagna», a *Gli scolopi in Sardegna*, Cagliari, Editore Ettore Gasperini, 1981, p. 67.

30. Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. 1, p. 38.

31. Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. 1, p. 38-40.

sos d'eclesiàstics, posaren bastons a la roda i impediren l'establiment del col·legi dels escolapis.³²

1.2. EL CAMÍ PER A LA FUNDACIÓ DE MOIÀ

El març de 1681 es produí la dispersió dels escolapis de Barbastre, com acabem de dir. El gruix dels sards retornà al seu país embarcant-se al port de Barcelona.

La tradició afirma que el sacerdot mossèn Jaume Boixó,³³ sacerdot moianès, es trobà al moll de Barcelona amb un parell d'aquests escolapis que es repatriaven i, informat de l'apostolat de l'orde calassanci, es proposà fundar a la seva vila de naixement un col·legi escolapi. A mitjan 1681 sembla que mossèn Boixó començà les gestions per a la fundació. Contactà amb els pares Domingo Prado i Agustí Passante. A principis de 1682, aquests religiosos es traslladaren a Moià per tractar amb l'Ajuntament de la vila. En la sessió municipal del Consell General del 15 de febrer de 1682 es decidí ja la fundació i es nomenà un síndic per fer les corresponents gestions amb el bisbe de Vic, amb el virrei o amb qui fos necessari. Presidia com a alcalde la sessió, i va ser un entusiasta defensor de la fundació dels escolapis, Pere Abadal, el famós gravador. A instàncies de mossèn Boixó, el pare Passante pronuncià el sermó a la parròquia de Moià la tercera dominica de Pasqua (15 d'abril de 1682) a fi de mostrar al poble la preparació

32. Tal vegada a Madrid l'opinió sobre els escolapis de Sardenya no era prou bona i per això els estires i arronses que portaren al fracàs de la fundació de Barbastre. Entre els escolapis sards durant la dècada de 1660 es produïren molts problemes; fins i tot s'acusà un dels nostres religiosos d'haver participat en l'assassinat del virrei de Sardenya el 21 de juliol de 1668 (György SÁNTHA, *El P. Cosme Chiara, cuarto General de las Escuelas Pías (1665-1671)*, Salamanca, Publicaciones Calasancias, 1983, p. 31). Els problemes interns i externs a la província de Sardenya els explica també, concordant amb Sántha, Francesco COLLI, *Gli scolopi in Sardegna*, Cagliari, Editore Ettore Gasperini, 1981, p. 41-69. Els escolapis napolitans gaudien de millor anomenada.

33. Josep POCH, *Un documento inédito de los orígenes de las Escuelas Pías en España*, Madrid, 1959, p. 28-33, conté dades biogràfiques de mossèn Boixó, persona que caldria aprofundir amb una biografia més àmplia com a element clau en l'establiment de l'Escola Pia a Catalunya i a Espanya. El pare Josep Font a *Trionfo del Santo Vangelo espresso nelle memorie Istorico-Panegiriche della grandezza e grazia della Chiesa Militante, e della Maestà e gloria della Trionfante* (tres volums manuscrits conservats a l'Archivio Generale delle Scuole Pie (AGSP) a Roma, Reg. Rel.) (el citarem des d'ara només amb *Trionfo...*), vol. I, p. 265, afirma que el bisbe de Barcelona, Alfonso de Sotomayor, en assabentar-se de la possible fundació dels escolapis a Moià digué a un eclesiàstic (que probablement era mossèn Boixó): «Sapete, che li Professori dell' Scuole Pie sono necessari in tutte le Repubbliche, ed in Sardegna è grande il frutto che fanno.»

d'aquells religiosos que volien educar llurs fills: el predicador es captà la població.³⁴ No tothom era partidari de la fundació d'un col·legi de religiosos escolapis; des dels primers moments es manifestà una divisió a la població. Foren decidits partidaris dels escolapis: Jaume Casagemas, Francesc Traver, Jeroni Marfà, Joan Carner i Alobet, Joan Fàbrega. L'arxiprest i un bon nombre de vilatans s'oposaren al col·legi i empraren tots els mitjans legals que pogueren per impedir-ho. Era bisbe de Vic el tarragoní Don Jaume Mas,³⁵ que ocupà la seu d'Osona de 1677 a 1684. Alexandre de Bournonville exercia com a virrei i capità general de Catalunya entre 1678 i 1684. Les dues esmentades autoritats intervingueren en la fundació escolàpia, però mentre que el prelat de Vic, condicionat pels clergues de Moià oposats a la fundació, vacil·là a l'hora de signar la llicència, el virrei es mostrà sempre partidari dels escolapis i del col·legi de Moià.

El 17 de maig del mateix any, el Consell de la Vila nomenà Joan Carner i Alobet per tractar les condicions amb els escolapis.

Tot va anar de pressa. Pocs dies després, el 31 del mateix mes i any, mossèn Jaume Boixó, a Vic, va fer donació, davant del notari Miquel Pradell, dels béns propis per a la fundació: 200 lliures de renda anual, ornaments per a l'església i sagristia, estris i roba necessaris per al col·legi i per a la comunitat (menjador, cuina, habitacions, etc.). Era un acte de generositat esplèndid amb què manifestà, d'una manera inequívoca, l'amor al seu poble. Estava disposat a acabar la seva vida en comunitat amb els religiosos escolapis, tal com va fer.

L'endemà, l'1 de juny de 1682, el pare Domingo Prado, com a comissari de l'Escola Pia amb facultat delegada del pare general per fundar a Espanya, i Joan Carner i Alobet, com a representant de la vila de Moià, davant del notari Miquel Pradell, signaren les capitulacions. Passaria encara més d'un any fins que la fundació del col·legi de Moià es fes una realitat. Parem-nos aquí i analitzem alguns punts que foren de capital importància per al futur de l'Escola Pia.

Mossèn Boixó parlà amb uns escolapis i va veure que l'apostolat d'aquests s'adeia amb el seu desig de fer alguna cosa bona per al seu poble o el complementava. No es precipità, calia aconseguir més informació abans de decidir-se en una qüestió de tanta transcendència.

La decisió de mossèn Boixó no va ser pas presa lleugerament: ben al contrari, buscà persones que l'il·luminessin per prendre la decisió final. Així doncs, demanà consell a qui podia informar sobre els escolapis: el bisbe de Barcelona, Don Alfonso de Sotomayor, Don Oleguer de Montserrat i fra Raimundo Lumbier. Qui eren aquestes persones i com coneixien els escolapis? El primer a qui

34. Josep POCH, *Un documento inédito...*, p. 44.

35. *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Barcelona, Claret, vol. II, p. 577.

va recórrer era el bisbe de Barcelona, Don Alfonso de Sotomayor (bisbe de la ciutat entre 1644 i 1682), mercedari.³⁶ Abans d'ocupar la seu barcelonesa havia estat bisbe d'Oristany, església metropolitana de Sardenya, illa en la qual hi havia tres cases escolàpies, on aquests religiosos havien contribuït a la formació dels sacerdots diocesans³⁷ i d'on havien vingut els primers escolapis per fundar a Barbastre, amb els quals mossèn Boixó havia parlat tot passejant pel moll de Barcelona.

Una altra persona a qui el sacerdot moianès demanà consell fou Don Oleguer de Montserrat, que després fou nomenat bisbe de la Seu d'Urgell, i concedí el permís per a la fundació escolàpia d'Oliana. Havia estat a Roma de 1647 a 1657;³⁸ ben segur que a la ciutat eterna va conèixer els escolapis ja que freqüentava l'Oratori de Sant Felip Neri de Santa Maria de Valicella, lloc proper i relacionat amb els escolapis de Sant Pantaleó; fins i tot podia haver conegut Josep Calassanç. El moment turbulent que visqueren els escolapis aquells anys no podia passar desapercebut a Don Oleguer. «El Prelado» —escriu el pare Jericó—³⁹ «le dio [a mossèn Boixó] muchas noticias de la Religión, y no sólo aprobó su resolución y la alabó, sino que le instó y persuadió diciéndole que aquella Religión era utilísima a la República.»

La relació entre els nous religiosos arribats de Nàpols i la comunitat de l'Oratori de Sant Felip Neri de Barcelona va ser estreta segons es desprèn de les dades que ens dóna el pare Josep Font. Aquest futur escolapi explica que ell, abans d'entrar a l'orde calassanci, freqüentava l'Oratori i era devot fervorós del sant Felip Neri. Portava alguns anys a l'Oratori quan el mes d'octubre de 1685 emmalaltí greument, i els metges el varen desnonar. Els companys de l'Oratori pregaren al sant i retornà a la vida; els metges consideraren que era una cosa miraculosa que hagués escapat de la mort. L'any següent entrà al noviciat de Mojà. A l'Oratori, hi va conèixer el pare Passante, que també el freqüentava, i a través d'ell va tenir la primera notícia dels escolapis.⁴⁰

36. Mattheo AYMERICH, *Nomina et acta Episcoporum Barcinonensium, binis libris, comprehensa...*, Barcelona, 1760, p. 424-425; *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. III, p. 478.

37. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, Salamanca, Ediciones Calasancias, 1983, p. 156-159, sobre la història de la província i sobre les tres cases (dues a Cagliari i una a Isili). El 1677 es va fundar a Oristany.

38. *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, p. 673; *Episcopologi de l'Església d'Urgell, segles VI - XXI*, La Seu d'Urgell, Societat Cultural Urgel-litana, 2002, p. 92-93. Per a l'Oratori de Sant Felip Neri, Josep de Calassanç LAPLANA, *L'Oratori de Sant Felip Neri de Barcelona*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978.

39. «Noticias de todas las fundaciones de las Escuelas Pías de España hasta el 15 de febrero de 1742», *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 15 (1984), p. 85.

40. Pare Josep FONT, *Trionfo...*, vol. II, p. 999.

Si aquestes persones eclesiàstiques consultades per mossèn Boixó residien a Barcelona el 1681, la tercera a qui va recórrer es trobava aquests anys a Saragossa. Es tracta de fra Raimundo Lumbier, carmelita de l'antiga observança. No coneixem la seva vinculació amb l'Escola Pia. Molt probablement a Saragossa s'havia trobat amb els pares Domingo Prado i Giuseppe Viola quan allí gestionaren les últimes possibilitats per a la fundació de Barbastre.⁴¹

Els informes d'aquestes tres persones —en consultà d'altres, però no se n'especificuen els noms— portaren mossèn Jaume Boixó a la convicció ferma que seria obra de Déu la fundació de l'Escola Pia a Moià.

L'Escola Pia va anar entrant a Moià gràcies a unes persones que responen a un ambient concret. S'anà creant un cercle que donà suport a la nova institució: mossèn Boixó, unes persones entusiastes de Moià, els tres consultats. De mica en mica es formà una xarxa protectora de l'Escola Pia que s'aniria teixint a poc a poc, i gràcies a ella els religiosos nouvinguts a la península anaren arrelant.

1.3. LA LLICÈNCIA DE CARLES II

Els acords entre l'Escola Pia i l'Ajuntament de Moià eren un bon pas, però mancava el més important: els permisos del bisbe i del rei. El primer no semblava pas difícil d'obtenir, però el segon, que era l'essencial, tots sabien que havia estat el cavall de batalla en els dos intents anteriors de Barbastre i de Benavarri. S'havia d'anar amb peus de plom, no es podia fer un pas en fals una altra vegada, calia triar el camí i encertar-lo.

Dèiem anteriorment que a principis de l'any 1682 els pares Prado i Passante es traslladaren a Moià per fer les gestions amb l'Ajuntament i que el dia 1 de juny el pare Prado signà a Vic les capitulacions o acords de fundació.⁴² Cal pensar que el pare comissari de l'Escola Pia gestionaria també el permís de la fundació al bisbat de Vic.

Fet el plantejament i signats els acords per a la fundació es demanaren formalment els permisos episcopal i reial.

L'ambient a Moià s'anava enrarint i l'oposició prenia més volada. Calia lligar les coses i per això es decidí que el pare Passante passés a Madrid «en don-

41. Resumim aquestes dades de Josep POCH, *Un documento inédito...*, p. 41; a les p. 38-40 hi ha dades de les personalitats consultades per mossèn Boixó. Tot i els intents en la recerca d'alguna relació entre fra Lumbier i mossèn Boixó i amb els escolapis, no hem trobat cap pista.

42. Acords publicats a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 69-78, i a continuació hi ha publicats la resta de documents sobre la fundació.

de tenía no poco conocimiento»⁴³ per aconseguir el permís reial. Ja hi havia estat per intentar inútilment resoldre el conflicte de la fundació de Barbastre.⁴⁴

Carles II semblava que d'entrada havia d'estar ben disposat a la fundació escolàpia; en els seus dominis tenia col·legis a Nàpols i podia tenir algun coneixement de l'orde calassanci. Així podem deduir-ho de la carta que envià al seu ambaixador a Roma amb motiu de l'elecció del napolità pare Pirroni com a general de l'orde en el Capítol General de 1677; en aquesta carta el monarca s'alegra que un súbdit seu hagi estat elegit per a aquest alt càrrec i al mateix temps aprova que l'ambaixador influís en aquesta elecció.⁴⁵ El monarca, però, davant de la petició de fundació d'una casa en territori espanyol demanà els preceptius informes al bisbe de Vic i al virrei de Catalunya. Les respostes d'ambdós foren molt favorables, estaven del bàndol dels escolapis. El prelat de Vic contestà al monarca amb data de 15 de setembre de 1682 i el virrei envià dues cartes, una el 2 de gener i una altra el 15 de maig de 1683. El bisbe de Vic, Jaume Mas, va veure l'arribada dels escolapis a la seva diòcesi com una benedicció que Déu li enviava per ajudar-lo en les tasques pastorals del seu bisbat. Se sorprengué quan entre els eclesiàstics de Moià sorgí una dura oposició als escolapis, ja que considerava que l'educació de la joventut que s'impartia a l'institut nou era un bé per a tots.⁴⁶ El bisbe Mas morí el 4 de març de 1684, pocs mesos després de la fundació escolàpia, i tal vegada això embolicà la situació dels religiosos a Moià.

El virrei i capità general de Catalunya era en aquell moment el duc i príncep Alexandre II de Bourbonville. Després de participar en l'expulsió dels fran-

43. Josep POCH, *Un documento inédito...*, p. 16.

44. Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. I, p. 36.

45. «El Rey. — Marqués de Carpio Primo Gentilhombre de mi Camara de mi Consejo de Estado Embaxador en Roma. — Vuestra Carta de 30 de mayo se ha recibido, en que dais quenta de que havindose celebrado en esa Corte Capitulo General de la Orden de la Escuela pia para eleccion de General, y procurandose que por Vuestra parte recayese este puesto en Vasallo mio, havia sido electo el Padre Carlos Juan [Pirroni] de Jesús, natural de la provincia de Leche en el Reyno de Napoles, y muy afecto a mi servicio. Y conociendo la conbeniencia de que se haya conferido en él este empleo, os apruebo el haver procurado y conseguido que la eleccion se hiciesse en Vasallo mio de la satisfaccion que avisais de que os doy las gracias. — De Madrid a cinco de Julio de 1677. Yo el Rey. — Bustamante Secret.o.». Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, de Madrid, lligall 143, f. 263 (còpia de Josep Poch a APEPC, 10-31-4 / núm. 136, doc 1). El monarca espanyol no sols té coneixement de l'escola Pia, sinó que s'hi interessa i vol influir en l'elecció del superior general. Es felicita quan s'assabenta que el nou superior és napolità. Les bones relacions entre l'ambaixador i el pare Pirroni continuaren ja que, a l'església de Sant Pantaleó, l'ambaixador hi celebrà cultes solemnes amb motiu de diverses festes espanyoles. Vegeu György SÁNTHA, *El P. Carlos Juan Pirroni, sexto general de las Escuelas Pías (1677-1685)*, Salamanca, Ediciones Calasancias, 1985, p. 58.

46. Així ho explica el pare Josep FONT, *Trionfo...*, vol. I, p. 265, i vol. III, p. 1071.

cesos del nord de Catalunya, va ser enviat a pacificar l'illa de Sicília amb el càrrec de governador general dels exèrcits. Passà per ciutats on hi havia escolapis, com Messina i Palerm. Tot i la dedicació a les armes, el duc era afeccionat a la cultura: tenia una bona biblioteca i instruments de matemàtiques. Devot de santa Teresa de Jesús i inclinat als frares i religioses del Carme reformat.⁴⁷ Coneixem una anècdota que palesa la simpatia que sentia per l'Escola Pia. Bournonville passava uns dies a la casa castell familiar de Caldes de Montbui —després coneguda com a Casa Marquès i durant més de cinquanta anys col·legi escolapi—; coneixia les dificultats que passaven els escolapis de Moià i, aprofitant el pas d'un grup de traginers moianesos, que fins i tot tenien els fills al nou fundat col·legi, els cridà a casa seva i s'interessà per la marxa de l'escola i dels religiosos; rebuts els informes dels traginers moianesos, els acomiadà tot recomanant-los que, en arribar a Moià, anessin als escolapis i els notifiquessin l'interès del virrei i que, si necessitaven quelcom d'ell, podien amb confiança acudir-hi, tot i que havia de sortir de campanya cap a la guerra amb els francesos.⁴⁸ Aquesta anècdota s'ha de situar el 1684: en aquest any es produí una més de les moltes invasions dels exèrcits francesos, que arribaren fins a assetjar la ciutat de Girona; el duc de Bournonville acabà aquest mateix any el càrrec de virrei i capità general de Catalunya. El duc de Bournonville tenia com a confessor un jesuïta, aquest, tot i les pressions que se li feren per impedir la fundació escolàpia, recomanà insistentment al virrei que ajudés els escolapis; el pare Josep Font acaba l'explicació afirmant «Sicche il trovarsi nella Spagna il pio Istituto si deve in gran parte ad uno dei sacerdoti della Compagnia di Gesù».⁴⁹

Les negociacions a Madrid portaven ja un any. Estaven ben informades, encaminades i recomanades però faltava que el monarca signés el permís. Suposo que el pare Passante es traslladà a Madrid després de signar-se els acords entre el pare Prado i l'Ajuntament moianès i d'enviar la petició formal al rei: això fa pensar que seria a l'estiu de 1682. Recordem que el bisbe de Vic contestà al monarca el 15 de setembre del mateix 1682.

Passaven els mesos i el juny de 1683 el pare Passante no veia sortida a la sol·licitud: pensà abandonar Madrid, la qual cosa comportaria un nou fracàs i la renúncia a l'establiment de l'Escola Pia a Espanya. Però de cop i volta tot canvià: el dia 1 de juliol de 1683 Carles II, rei d'Espanya, signà el decret en què deia:

47. Vegeu algunes dades biogràfiques i el testament a Álvaro SILVA Y MORA, *Alejandro II, duque y príncipe de Bournonville, virrey de Catalunya*, Barcelona, Real Cuerpo de la Nobleza, 1996.

48. Notícia recollida pel pare Josep FONT en el seu manuscrit *Trionfo...* i reproduïda a Joan FLORENSA I PARÉS, *Col·legi Font de les Escoles Pies: Caldes de Montbui (1909-1984)*, Barcelona, Escola Pia de Catalunya, 1984, p. 7-8.

49. *Trionfo...*, vol. III, p. 1083.

Amados y fieles nuestros: La licencia q.e me habeis suplicado, paraque los Clerigos Regulares Pobres de la Madre de Dios de la Escuela Pia⁵⁰ puedan fundar en essa Villa un Colegio para consuelo espiritual de sus Moradores, he tenido por bien concederla por los motivos q.e me habeis representado, y assi podreis pasar á disponer dha. fundacion, esperando dareis por vuestra parte el calor y asistencia q.e convenga, paraque se efectue en la forma, y con las calidades q.e entendereis del Duque de Bournonville mi Lugar Teniente y Cap.n Gen.l q.e os remitirá esta, en q.e será servido. Dat. en Madrid á 1 de Julio de 1683.

Yo el Rey.

D.n Fran.co Izquierdo Berbegal Secret.o

A los Concellers de la Villa de Moyá.⁵¹

És un document transcendent. No només va permetre la fundació de Moia, sinó que fou el fonament per a la propagació de l'orde calassanci per Espanya. Dos segles després, els escolapis l'invocaren com a base de la seva estada aquí: els escolapis eren una institució aprovada pel monarca —no per l'Església—, institució de caràcter públic, no privat.

El pare general, Carlo Giovanni Pirroni, en va tenir una gran alegria com expressava al pare Horváth en una carta del 31 de juliol de 1683:

Finalmente la fundación de España ha quedado establecida de una vez, habiéndose complacido Su Majestad no sólo en prestar el beneplácito regio para Moia, cercano a Barcelona, sino incluso en recomendar cálidamente al Virrey y al obispo nuestros padres y el instituto. Nos ha servido de mucho consuelo, porque perdida toda esperanza, habíamos ordenado reiteradamente a estos padres que sin más dilación se volvieran; y ya estaban para embarcar, cuando Dios bendito nos ha querido demostrar que en los casos humanamente más desesperados sabe obtener resultados felices.⁵²

Després d'intents fracassats, finalment s'aconseguí per primera vegada comptar amb tots els permisos necessaris per a una fundació en terra espanyola. Moia esdevenia la primera pedra d'un futur d'expansió escolàpia.

Com s'aconseguí aquesta llicència reial? Fou obra del pare Agustí Passante evidentment, ja que va saber moure oportunament els fils: per això se l'ha reco-

50. Carles II fa servir el singular «Escola Pia» i no l'acostumat plural emprat en llatí, en italià i en castellà: al llarg de la història, a Catalunya s'ha preferit fins avui el singular. En molts altres documents del segle XVIII, hi trobem també el singular.

51. Text a Josep POCH, *Un documento inédito...*, p. 16, i a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 81.

52. A AGSP, Reg. Gen. 133, f. 306, i reproduïda a György SANTHA, *El P. Carlos Juan Pirroni...*, p. 128, nota 248.

negut sempre com a l'introductor de l'Escola Pia a Espanya. Però no ho va fer ell tot sol. Es va valer de persones influents davant del rei. Aproximem-nos a aquestes persones perquè a través d'elles anirem ampliant la xarxa creada a favor dels escolapis. En donen testimoni les cartes d'agraïment que el pare general, Pirroni, envià al senyor Pedro Valero Díaz y Asensio de Pradas, regent del Consell Suprem d'Aragó, al cardenal Mellini, nunci apostòlic a Madrid, a fra Tomàs Carbonell, bisbe de Sigüenza i confessor del monarca, i a Don Pedro de Aragón, del Consell d'Estat de Sa Majestat i president del Consell Suprem d'Aragó.⁵³

D'aquestes quatre persones, la clau definitiva fou el confessor reial. «Estando ya el P. Passante para salir de Madrid» —escribí el pare general al pare Luigi Cavada, a Càller el 2 d'octubre de 1683, per comunicar-li la bona nova del permís reial— «el Confesor del Rey N. S., movido de compasión por tantos sufrimientos impetrase de S. M. la licencia para fundar en España...»⁵⁴ Fra Tomàs Carbonell, dominic, l'home gràcies al qual l'Escola Pia entrà el 1683 a Espanya, on fundà la primera casa, la de Moià, va néixer a Madrid el 1620, entrà a l'orde de Predicadors i no sembla que es mogué de la capital del Regne. El 15 d'octubre de 1677 entrava com a bisbe a Sigüenza. El març de 1682 va ser cridat urgentment a Madrid per ser confessor del rei; quatre anys després tornà al seu bisbat —hi era el 20 de desembre de 1686—, on morí el 5 d'abril de 1692. L'epitafi de la seva tomba al presbiteri de la catedral diu: «Fuit in puritate et doctrina Angelici Doctoris imitator; in elemosinis Valentinus Thomas, in praedicatione Vincentius Ferrerius, cuius ipsa die cum dilexisset suos et eis benedictionem suam impartiret vespere Sabati Sancti obiit seu potius cum Christo resurrexit.»⁵⁵ Fra Carbonell va ser qui segurament presentà a la firma de Carles II el text que autoritzava la fundació escolàpia; la influència dels confessors reials en aquells segles era quasi infinita, per això tothom volia apropar-se al confessor i s'hi recoria freqüentment en demanda de llicències.⁵⁶

53. Les cartes al pare Passante i al bisbe de Sigüenza estan publicades per Josep POCH, *Un documento inédito...*, p. 54-55 i 55-56, i per Rossend CASALLARCH I MONTRÀS, *Història de l'Escola Pia de Moià (1682-1994)*, Moià, Rossend Casallarch i Montràs, 1994, p. 15-16.

54. Llogari PICANYOL, «Memorias históricas sobre la fundación de los primeros colegios de la Escuelas Pías en España», *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 170 (1927), p. 89.

55. Biografia a Toribio MINGUELLA Y ARNEDO, *Historia de la diócesis de Sigüenza y de sus obispos*, Madrid, Tip. de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, 1913; sobre el bisbe Carbonell, p. 98-108; a la p. 108, l'epitafi de la tomba sepulcral. A l'estiu de 2000 vaig investigar a l'Arxivo Diocesano de Sigüenza i vaig comprovar que no hi ha cap fons personal del bisbe Carbonell.

56. Vegeu un exemple d'aquesta influència dels confessors en l'ànim i les decisions del rei en aquesta citació: «Conocida la mentalidad de Carlos II, se comprende bien el ascendiente político vinculado con el confesor de S. M., fuese quien fuese. Pudo siempre el titular del cargo declarar punto de conciencia cualquier solución de Gobierno...», a Jaume VICENS VIVES, *Historia social y*

El pare general escolapi demanà al cardenal protector que des de Roma influís perquè el nunci apostòlic a Espanya pressionés favorablement a l'establiment dels escolapis a Moià. Una de les cartes d'agraïment del pare Pirroni anà dirigida al nunci. També el pare Passante agraià al nunci la seva intervenció. El 1683 no hi havia pròpiament nunci apostòlic a Madrid ja que l'anterior, Galeazzo Marescotti, havia estat elevat al cardenalat l'octubre de 1675 i, per tant, devia haver quedat vacant el càrrec de nunci a Espanya. L'ocupà interinament Savo Mellini, des del 20 de maig de 1685, data en què el varen nomenar, fins al setembre de 1689, data en què també fou elevat al cardenalat. El pare Passante brindà a monsenyor Savo Mellini el 10 de maig de 1683 la dedicatòria d'un llibre, quan estava fent els últims i desesperats esforços per obtenir el permís reial a fi de salvar la situació; la inscripció diu així:

Panegyricos del Padre Agustín de Santo Tomas de Aquino, Clerigo Regular de los Pobres de la Madre de Dios de la Escuela Pia, de la Provincia de Otranto en el Reyno de Napoles, dedicalos al Eminentissimo, y Reverendissimo Señor Don Savo Melini,⁵⁷ Arçobispo de Cesarea, Nuncio, y Colector General en los Reynos de las Españas.⁵⁸

En el pròleg el pare Passante diu que ja s'havia entrevistat anteriorment a Madrid amb el nunci: quan hi anà per a la fundació de Barbastre? O ara per a la de Moià en un primer intent?

Don Pere Antoni d'Aragó Folc de Cardona i Córdoba, duc de Cardona, era el president del Consell Suprem d'Aragó. Informà favorablement en la llicència que donà Carles II. Coneixia evidentment els escolapis de Roma (ambaixador de 1664 a 1666) i de Nàpols (virrei de 1666 a 1672).⁵⁹ Per als escolapis de Nàpols eren anys de creixement després de la restauració de l'orde; una de les preocupacions dels superiors de la província va ser l'augment quantitatiu de vocacions —en trenta anys es triplicaren— i la seva formació a la casa de Chieti.⁶⁰

económica de España y América, vol. III, Barcelona, Jaume Vicens Vives, 1977, p. 314, en què cita paraules del duc de Maura.

57. Vegeu *Diccionario de historia eclesiástica de España*, vol. III, Madrid, Instituto Enrique Flórez, CSIC, 1973, p. 1786. Breu biografia a l'*Enciclopedia universal ilustrada Espasa-Calpe*, vol. 34, Barcelona, Hijos de J. Espasa, Editores, s. d., p. 506.

58. Publicat a Lisboa el 1683 per Prospero Blas Sandalaro. No deixa de sorprendre que el publicués a Portugal. Tal vegada hi va haver d'anar seguint algun dels personatges de qui necessitava el suport. I aprofità l'oportunitat per fer-ne l'edició.

59. *Gran enciclopèdia catalana*, 1a ed., vol. 2, Barcelona, Edicions 62, 1970, p. 351.

60. Vegeu sobre els germans d'Aragó la *Gran enciclopèdia catalana* i sobre els escolapis de Nàpols el *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, Salamanca, Publicaciones Calasancias, 1990, p. 205-207.

Igual podríem afirmar de Don Pedro Valero Díaz y Asensio de Pradas, que el 1656 fou nomenat president de la Reial Cambra i Consell de la Sumària de Nàpols, regne on residí fins a ser elegit per presidir el Suprem Consell d'Aragó.⁶¹ Residint a Nàpols uns anys, ben segur que va conèixer els escolapis. El bon nom de què gaudien els escolapis a Nàpols va afavorir i va fer més planer el camí per obtenir la signatura de la llicència per a la fundació de Moià.

També hi hem d'afegir la intervenció favorable del virrei, el duc Alexandre II de Bourbonville. Amb una actitud positiva afavorí les relacions entre l'Ajuntament de Moià, els escolapis i el monarca. Insistí al bisbe de Vic perquè estengués el permís a favor dels escolapis. Protegí els religiosos en els primers moments de la fundació, en què eren atacats per un grup de la població. La figura del duc, com a persona amant de les ciències —geografia, matemàtiques— i inclinat a la devoció a l'orde carmelità, ens sembla propera al tarannà de l'Escola Pia.

Però va haver-hi una altra persona, que fins en aquest moment no hem esmentat, que va tenir un paper important per moure expedients a Madrid, si bé no tenia prou influència per arribar al monarca. De totes maneres podia servir com a enllaç o informador al pare Passante per connectar amb les personalitats esmentades: tenia moltes coneixences de Nàpols, de Sardenya i de Madrid. Parlem del pare Efisio-José Soto Real o Siotto (Nuraminis, Sardenya, 1633 - Madrid, 1690). Professà a l'Escola Pia el 1656; entre 1662 i 1665 es produïren entre els escolapis de l'illa sarda divergències i el pare Efisio se significà com a contrari als superiors, de manera que el pare general ordenà al pare provincial de l'Escola Pia de Sardenya que el pare Efisio, juntament amb uns altres quatre escolapis, fos exiliat de l'illa. El provincial no s'atreví a complir el mandat per por a majors friccions. El pare Soto Real era un nacionalista sard i contrari al domini espanyol. A Càller va ser assassinat, el 21 de juliol de 1668, el marquès de Camarasa; com a represàlia fou deportat el pare Soto Real, entre d'altres, a Espanya sense judici ni dret de defensa, ja que se'l considerà implicat en la trama de l'assassinat. El 23 d'octubre de 1669 l'Escola Pia era restaurada novament a orde de vots solemnes i un breu pontifici de l'any 1670 obligava tots els religiosos a emetre la professió solemne o a abandonar l'orde. El pare Soto Real, que es trobava exiliat a Madrid i amb males relacions amb els seus superiors de l'illa, optà per no professar de vots solemnes i, per tant, quedà fora de l'orde. A Sardenya s'havia guanyat moltes i bones amistats entre les classes més altes i ben segur que a Madrid continuà la mateixa tàctica ja que desitjava i esperava aconseguir un episcopat. Per exemple, el 1685 dedicà un sermó al duc de Medinaceli. Tenia entrada a palau durant el regnat de Carles II gràcies al pagador de l'Alcàsser de

61. Biografia a *Enciclopedia universal ilustrada Espasa-Calpe*, vol. 66, p. 727-728.

Madrid i de les Reials Obres i Boscos.⁶² Aquestes poques notes sobre la vida del pare Soto Real ens palesen que no poguéu entendre's amb els escolapis sards de Barbastre (el pare Luigi Cavada va ser el provincial amb qui s'enfrontà) i, en canvi, podia col·laborar amb el pare Passante, napolità. El pare Efisio ajudà el pare Passante a obrir portes per a la fundació de Moià.⁶³ Tenia possibilitats d'establir contactes i buscar influències. Soto Real havia publicat el 1675 la primera biografia sobre el fundador de l'Escola Pia, *Vida del venerable siervo de Dios Joseph Calasanz* (Madrid, J. de Paredes), que dedicà al rei Carles II, el qual acabava d'arribar a la majoria d'edat.⁶⁴ Era una bona manera de fer-se conèixer i d'entrar en relació amb la Cort reial.

1.4. LA PROTECCIÓ DELS VIRREIS DE CATALUNYA

La relació amb les màximes autoritats reials a Catalunya no es limitaren al moment de la fundació de Moià. Carles II havia escrit al virrei en donar la llicència «esperando dareis por vuestra parte el calor y asistencia q.e convenga». Semblava, doncs, que el lloctinent quedava com a garant de la nova casa de Moià. Ja feia esment anteriorment d'una anècdota del duc de Bournonville quan

62. Vegeu la notícia a INSTITUTO MIGUEL DE CERVANTES, *Censo de escritores al servicio de los Austrias y otros estudios biográficos*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1983, p. 25.

63. Així ho afirma Josep Font a *Trionfo...*, vol. II, p. 812; per al pare Soto Real i per a la qüestió de Sardenya, vegeu Francesco COLLI, *Gli scolopi in Sardegna*, Cagliari, Editore Ettore Gasperini, 1982; i els articles del mateix autor «Efisio Soto Real», *Su alla Vetta* (Sanluri) (febrer-març 1962), p. 4; *Su alla Vetta* (Sanluri) (abril-maig 1962), p. 6; *Su alla Vetta* (Sanluri) (juny-juliol 1962), p. 2. Una altra biografia a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 156 i 809, vol. II, p. 524. Alexius HORÁNYI, *Scriptores Piarum Scholarum liberaliumque artium magistri...*, Buda, Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1809, part II, p. 694. Sobre el pare Soto Real, normalment només s'ha tingut en compte entre els escolapis la biografia que escriví del pare Josep Calassanç i publicà el 1675 a Madrid per donar a conèixer el personatge i la seva obra (prova de la seva estima per l'Escola Pia tot i haver-la abandonada); sobre aquest punt, vegeu Anselmo del ÁLAMO, «Primera biografía castellana sobre San José Calasanz», *Hoja Informativa: Escuelas Pías Tercera Demarcación* (Madrid), núm. 92 (març-abril 1988), p. 6-11, i *Hoja Informativa: Escuelas Pías Tercera Demarcación* (Madrid), núm. 93 (maig-juny 1988), p. 28-31. El pare Poch recopilà (a APEPC, 10-31 / 3, núm. 185, 186 i 187) dades sobre aquest escolapi però, preocupat per la vida de Calassanç com els anteriors, s'inclinà per la biografia i no s'adonà de la relació amb la fundació de Moià.

64. El llibre assolí bona difusió; era, per exemple, a la biblioteca particular de Doña Ana María Velasco y de la Cuerva, desena comtessa de Siruela, segons l'inventari de 1680. <<http://www.chde.org/index.php/XXXV/28-2006/37-ana-maria-velasco-cueva-condesa...>> (Consulta: 12 desembre 2007)

es trobava a la seva residència de Caldes de Montbui. El dia de la fundació envià a Moià com a delegat seu el senador reial, Don Pere d'Amigant, per defensar els escolapis i fer callar els contraris:⁶⁵ d'Amigant fou un fervent partidari de l'arxiduc, morí a Pamplona empresonat per Felip V. Per això el mateix testimoni afirmà: «In Spagna ci hanno favorito assai Sig.ri grandi, il principale delli quali fu S. Eci.mo Principe di Bournonville, Alesandro II.»

El successor del duc de Bournonville, Don Diego Mesias de Guzmán-Dávila i Cardona-Fernández de Córdoba, marquès de Leganés i virrei de 1685 a 1688, anà a Moià a visitar el col·legi escolapi; presencià una acadèmia dedicada al monarca Carles II; com a conseqüència, el virrei, entusiasmat, encarregà al pare rector, Agustí Passante, els sermons de la quaresma següent a Santa Maria del Mar de Barcelona.⁶⁶

El duc de Medinasidonia, Juan Carlos Alfonso Pérez de Guzmán de Bueno (virrei de 1690 a 1693), envià dues cartes al bisbe de Vic en què li demanava que no permetés certes injustícies que es cometien contra els escolapis perquè aquesta fundació estava sota la protecció reial.⁶⁷

Juan Manuel Fernández Pacheco-Cabrera de Bobadilla i de Zúñiga, duc d'Escalona i marquès de Villena (virrei de 1693 a 1694), valorà molt els escolapis i en especial el pare Agustí Passante, de manera que el nomenà preceptor privat del seu fill; l'escolapi passà a viure a casa del duc a Barcelona i s'hi emportà com a company el jove profés escolapi Josep Font, que ens proporciona aquests records i dades. El trasllat a Barcelona esdevingué el 1689, és a dir, dos anys després de la professió del pare Font.⁶⁸ Quan el duc fou nomenat virrei, intentà amb el bisbe Benito Salazar que els escolapis s'encarregessin del

65. Josep FONT, *Trionfo...*, vol. I, p. 272. Biografia de Pere d'Amigant i Ferrer a *Gran enciclopèdia catalana*, 1a ed., vol. I, p. 832; Xavier PADRÓS I CASTILLÓN, «Poder i institució: Pere d'Amigant, magistrat de la Reial Audiència de Catalunya (1645-1706)», a *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*.

66. Josep FONT, *Trionfo...*, vol. III, p. 1096.

67. Val la pena recollir aquestes dues cartes encara que només les coneixem en la versió a l'italià: «R.o in Cristo P. Con gran rammarico nos abbiamo inteso, che alcuni, dando fastidio alli pares delle Scuole Pie di Moia li quali V. S. Illma. poteva e po rifrenare come con questa lo preghiamo significandoli essere quella fondatione sotto la Protezione Reale; onde quando non basti il zelo della Chiesa si adoptaranno li meddi politici, e militari. Da Girona etc. In Duca.», a Josep FONT, *Trionfo...*, vol. I, p. 273. «Reverendo in Cristo Padre vescovo di Vic, Pervenne a nostra procedura indegna, o scandalosa dei Preti di Moia contro li Padri delle pie scuole che vivono in quel Collegio, che sta sotto la Regia protezione. Pero quando V. S. Illma. non vi ponga rimedio come deve, egli vi si pondra altrimenti secondo chiederà la raggione, e giustizia. Il Duca.», a Josep FONT, *Trionfo...*, vol. III, p. 1096-1097.

68. Josep FONT, *Trionfo...*, vol. II, p. 973-974.

Seminari Episcopal de Barcelona, com que això no fou possible s'esforçà per aconseguir del Consell de Cent la introducció dels escolapis a Barcelona,⁶⁹ màxima aspiració del pare Passante; d'aquest intent, en parlarem més endavant.

La fundació de Moià s'havia fet, doncs, no sols amb la llicència sinó també sota la protecció del monarca Carles II. La relació amb els personatges que havien estat a Nàpols fou també un aspecte clau ja que els predisposava a afavorir aquells religiosos que havien conegut. Les relacions del pare Passante al seu Nàpols natal foren la porta d'entrada als contactes de Madrid.

El grup que podríem anomenar *dels napolitans* fou important però no l'únic. El pare Poch afirmava: «es de justícia destacar la intervenció de la Orden Dominicana».⁷⁰ A més de la ja esmentada intervenció decisiva de fra Tomàs Carbonell, el confessor reial, l'autor recorda el convent barcelonès de Santa Caterina i Joan Tomàs de Rocabertí, el frare dominic que era virrei de València. Tot ens porta a pensar que l'il·lustre dominic podia tenir un paper clau en l'obtenció del permís del rei, però sorprèn que entre les persones a qui el pare general, Pirroni, envià carta d'agraïment per les gestions a favor de la fundació de Moià no figuri Rocabertí. Tal vegada aquestes gestions les va fer personalment i per compte propi mossèn Boixó i per això el pare general no se sentí obligat a enviar-li carta d'agraïment? No ho sabem. Pensem que hi intervingué però no en tenim cap prova.⁷¹ Tampoc no tenim cap prova directa de la intervenció de la comunitat dominicana del convent de Santa Caterina de Barcelona, ni de cap dels seus membres, a favor dels escolapis per a la fundació de Moià.⁷² L'any següent de la fundació (1684), però, el pare Passante va predicar el sermó de la festa de Sant Tomàs d'Aquino a l'església de Santa Caterina, la qual cosa ens permet deduir que hi havia bones relacions entre les dues congregacions —escolapis i dominics— i que tal vegada era l'agraïment del pare Agustí a la

69. Josep FONT, *Trionfo...*, vol. II, p. 1007-1008, i vol. III, p. 1097.

70. Josep Poch a *Un documento inédito...*, p. 55, no aporta cap prova referent al convent de Barcelona i a fra Joan Tomàs, només la carta dirigida pel pare Pirroni al bisbe de Sigüenza.

71. Josep Font a *Trionfo...*, vol. I, p. 239, relaciona els escolapis amb mossèn Boixó, Tomàs de Rocabertí i el duc de Bourbonville, però no concreta res, cosa que en altres ocasions sí que fa.

72. Les bones relacions entre escolapis i dominics es posaren de manifest amb motiu dels funerals pel pare Carles Joan Pirroni el 14 d'abril de 1865, ja que consta expressament que hi assistiren el pare ministre general dels Dominics i el dels CC. RR. Ministres dels Malalts. A AGSP, *Actes de la Congregació General del 14 d'abril de 1685*, a Reg. Gen. 11, citat per György SÁNTHA, *El P. Carlos Juan Pirroni...*, p. 133-134, nota 285.

col·laboració dels dominics.⁷³ Fra Tomàs de Rocabertí⁷⁴ i els dominics de Santa Caterina de Barcelona inclinaren la voluntat de fra Carbonell perquè arrenqués la firma al rei?

1.5. LA FUNDACIÓ D'UN COLLEGI A MOIÀ

Quan el pare general s'assabentà de la llicència donada pel monarca escriví immediatament (29 agost 1683) al escolapis dispersats per la península: «Vagin tots a Moià».⁷⁵

El permís episcopal arribà amb data de 13 de setembre de 1683: autoritzava la fundació de la comunitat religiosa i església sota advocació de sant Antoni de Pàdua, i fins i tot nomenava el sacerdot que, en nom del bisbat, donaria possessió de la casa i capella als escolapis. El document, però, introduïa dues novetats respecte als acords signats entre l'Ajuntament i l'Escola Pia: no es podia cedir als escolapis ni l'església de Sant Sebastià ni l'hospital, i el permís que donava el bisbe era només per a cinc anys; després calia que el ratifiqués la Santa Seu.⁷⁶ De fet, aquest permís invalidava les bases o concòrdia pactades anteriorment: els escolapis quedaven sense casa ni església i amb la provisionalitat d'haver de gestionar novament l'aprovació a Roma. Mossèn Boixó no es va fer enrere de la seva donació i els agosarats escolapis varen creure que amb una casa llogada en tenien prou per començar. Déu aniria proveint!

73. El títol sencer del fullet publicat és: *La fuente del Parayso, oración panegyrica para el glorioso Padre, Maestro, y Principe de la Theologia S. Thomás de Aquino. Dixola el M. R. P. Agustín de Santo Tomás de Aquino de los Clerigos Regulares Pobres de la Madre de Dios de la Escuela Pia, Rector del Colegio de Moyá, en la Santa Iglesia de S. Catalina Virgen, y Martyr, de la Sagrada Orden de Predicadores, de la Ciudad de Barcelona, á los 8 de Março, segundo dia de las Fiestas, que le consagró su muy Illustre, y Docta Academia, en el año de 1684.* Con licencia. En Barcelona, en la Imprenta de Rafael Figuerò, á los Algodoneros. Año 1684.

74. Recordem que mossèn Boixó va ser en la seva joventut l'instructor de Joan Tomàs de Rocabertí (1627-1699), a qui aconsellà que entrés en l'orde de Predicadors en els anys difícils per a la família durant la Guerra dels Segadors. Joan Tomàs arribà a general del seu orde (1670-1677), a arquebisbe de València (1677-1695), a virrei i capità general del Regne de València (1677-1679) i a inquisidor general del Regne (1695-1699). Els anys en què mossèn Boixó necessitava influències per a la seva obra de Moià, podia comptar amb l'ascendència que tenia sobre fra Joan Tomàs de Rocabertí, que residia a la ciutat de València, de la qual era arquebisbe, virrei i capità general: a través d'ell i del seu poder tenia possibilitat d'arribar a personatges més a prop del gran poder o d'influir en el confessor reial, que a més era dominic com fra Joan Tomàs.

75. Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. 1, p. 39.

76. Josep POCH, *Un documento inédito...*, p. 19-21.

El 15 de setembre de 1683, entre les quatre i les cinc de la matinada, el reverend Damià Bosch, delegat del bisbat, beneí, en presència del notari Miquel Pradell i dels testimonis Joan Carner i Ramon Busquets, la casa i l'església del carrer de les Joies (casa en què avui hi ha una placa que ho recorda). Hi assistiren també Don Pere d'Amigant, enviat pel virrei duc de Bourbonville, dos canonges i un beneficiat de la catedral de Vic. A les 9 del matí el pare Domingo Prado celebrà la primera missa a la nova església.⁷⁷ La forma quasi secreta en què es procedí, i la presència del representat del capità general, indica que els de l'oposició estaven a l'aguait per impedir-ho. Els opositors a la fundació publicaren un fullet⁷⁸ el 1682, tot just començades les negociacions per a la fundació escolàpia. L'autor és el jurista doctor Victorià Valda de Bofarull i recull en l'escrit els temors de la comunitat de preveres de la parroquial de Moià. El fullet dels contraris va tenir resposta dels partidaris de la fundació amb un altre fullet,⁷⁹ en el qual rebatien els perjudicis esmentats; aquest document no el signaren els escolapis sinó Dídac Figuerola, Martí Figuerola i Francesc Campderrós.

L'ordre de concentració del pare Pirroni va ser obeïda: tots a Moià. Els pares Domingo Prado i Marino Spina ja es trobaven a Moià. Els pares Filippo de Mattheis i Giovanni Zamboi hi arribaren als pocs dies. El mes de novembre s'incorporà a la comunitat el pare Agustí Passante. El pare Gaspar de las Peñas continuava encara a Peralta de Navarra atenent la seva mare; s'hi afegí més tard. El pare Giuseppe Viola s'havia traslladat a Tremp des de Saragossa, on s'havia refugiat amb el pare Domènec Prado després de la desfeta de Barbastre. Allí gestionà la fundació d'una casa i s'arribà a signar les bases de fundació el 26 de juliol de 1683. El bisbe de la Seu d'Urgell era ja Oleguer Montserrat i la ciutat de Tremp era domini senyorial del bisbe: totes les llicències depenien d'ell i autoritzà la fundació el 28 de juliol de 1683. Quan tot estava a punt per a la fundació arribà l'ordre de concentrar-se tots a Moià, però malauradament el pare

77. Crònica de l'acte de la inauguració a Josep POCH, *Un documento inédito...*, p. 21-22. Ni en la crònica ni en la nota del pare Poch (p. 58-59) es diu que Pere d'Amigant hi assistís enviat pel virrei. Ho sabem pel testimoni del pare J. Font esmentat anteriorment.

78. *Explicacion de los perjuizios, y daños, que resultan al Arcipreste del Estany, y Rector de Moyà; y a la Comunidad de Presbyteros de la misma Villa de la fundacion que se pretende hazer en dicha villa, de la Religión de los Padres llamados de la Escuela Pia*, Barcelona, Iacinto Andreu impressor, 1682. Fons de fullets Bonsoms, núm. 1441, de la Biblioteca de Catalunya. Resum a Josep POCH, «Un opuscle singular», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 272 (octubre 1984), p. 1-4.

79. *Respuesta contra la explicación de los daños y perjuizios que se alegan del Rdo. Arcipreste de l'Estany i Rector de Moià y Comunidad de Presbíteros por la fundación que se pretende hazer en dicha villa de los Clérigos Regulares de la Madre de Dios*, sense lloc ni data d'impressió. Rossend CASALLARCH, *Història de l'Escola Pia de Moià (1682-1994)*, p. 19-25, en dona una àmplia informació.

Josep morí pocs dies després —el 22 de setembre de 1683.⁸⁰ No es parlà més d'aquella fundació.

La fundació o l'establiment de l'Escola Pia a Moià era un fet des d'aquell venturós 15 de setembre de 1683. Però es naixia amb uns greus problemes: la casa (per a comunitat, església i col·legi) no era ni adient ni pròpia, la qual cosa comportava provisionalitat, ja que no es podia aprovar definitivament una comunitat si no es disposava de casa en propietat. El permís de fundació del bisbe de Vic havia estat concedit per un termini de cinc anys i la seva renovació depenia de la Santa Seu (concretament de la Congregació de Bisbes i Regulars). Aquesta provisionalitat reforçà la posició dels opositors: s'inicià per part de la comunitat de preveres de la parròquia de Moià un plet contra la fundació que es portà a Roma i on es perllongà dècades sense arribar-se a una aprovació pontifícia; el temps canvià les persones que iniciaren el procés, la Guerra de Successió portà altres preocupacions més immediates i vitals.⁸¹ L'Escola Pia de Moià no va tenir cap més aprovació des de 1688 —passat el quinquenni d'autorització donada pel bisbe— per existir que la llicència de Carles II. Un argument més per afirmar que l'establiment de l'Escola Pia a Catalunya i a Espanya s'aguantà gràcies a la llicència donada per la monarquia i no pas per cap autorització de l'Església. Carles II no fundà ni portà l'Escola Pia a Espanya, però el seu consentiment ho va permetre; sense aquella llicència, els escolapis no haurien entrat als seus dominis. El malestar creat pels eclesiàstics de la parròquia i altres ciutadans de Moià després de 1688 tenia un fonament legal, no era una simple animositat contra els escolapis.⁸²

80. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 816. Capitulacions i altres documents a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 83-90.

81. Vaig poder revisar a l'Arxiu Secret Vaticà (ASV) els llibres d'actes de la Sagrada Congregació dels Bisbes i Regulars i hi vaig trobar unes primeres anotacions sobre la tramitació de la fundació de l'Escola Pia a Moià; anotem la data i entre parèntesis el volum i foli: 7 febrer 1695 (vol. 102, f. 167-r), 28 març 1697 (vol. 104, f. 46), 20 juny 1698 (vol. 105, f. 75-r), 22 gener 1700 (vol. 107, p. 10) i 19 desembre 1704 (vol. 110, p. 285): sempre s'indica que s'ha rebut algun document però se'n demanen altres. He consultat des de l'any 1691 (vol. 98) fins a 1708 (vol. 115) sense trobar-hi cap més referència que les indicades. Per això crec que la qüestió es va difuminar i ningú més no hi pensà en esclatar la guerra.

82. No entro a analitzar aquest plet com tampoc l'altre promogut també a Moià amb la publicació de dos fullets, un per bàndol; n'han fet una anàlisi Llogari PICANYOL, «Memorias históricas sobre las fundaciones de los primeros colegios de Escuelas Pías en España», *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 170 (1927), p. 85 i s.; Rossend CASALLARCH, *Història de l'Escola Pia de Moià (1682-1994)*, p. 19-30. Crec que l'aspecte jurídic està més ben tractat en el primer autor que en el segon; aquest últim fa més aviat una defensa apassionada del punt de vista escolapi, que al meu entendre no tenia pas tota la raó. No hi va haver a Roma cap escolapi que ho sabés tramitar degudament davant de la Congregació de Bisbes i Regulars, a la qual competia l'afer.

1.6. FORMACIÓ DE LA PRIMERA GENERACIÓ D'ESCOLAPIS

Per assegurar la continuïtat de l'Escola Pia a Catalunya i a Espanya calia cercar vocacions autòctones. No es podia confiar només en les que havien vingut. La província escolàpia de Nàpols no volia enviar més individus a Espanya i segurament que entre els escolapis de Sardenya hi quedava el mal regust de la precipitada sortida de Barbastre. El reclutament i la formació d'una generació primera fou una de les preocupacions dels superiors i responsables. En les cartes dels pares generals, hi trobem innombrables referències a les vocacions. En un article publicat fa uns quants anys⁸³ vaig analitzar aquesta qüestió amb força detall. Ara, doncs, només en sintetitzaré les coses allà indicades.

La primera afirmació que cal fer és que el nombre o la quantitat no era el més important: es volien vocacions de qualitat que asseguressin les fundacions iniciades. Se seleccionà; un bon nombre de peticions foren rebutjades. Professaren trenta-set joves entre 1683 i 1714 que es repartiren d'una manera desigual al llarg del període. Sintetitzem-ho en la taula número 1.

Professaren a les cases de la península un total de trenta-sis religiosos, dels quals moriren, en aquest mateix període, onze: en conseqüència, el 1714 en quedaven vint-i-cinc, però no eren tots a Espanya sinó que dos havien marxat per ser estrangers i un altre havia estat obligat a exiliar-se. Restaven, doncs, a Espanya vint-i-dos religiosos: eren la primera generació d'escolapis espanyols, amb una àmplia majoria de catalans. Un catàleg confeccionat el 26 de febrer de 1712 a Espanya i enviat al pare general diu que hi ha vint-i-sis religiosos distribuïts de la manera següent: dotze sacerdots, cinc clergues professors, cinc germans operaris, dos clergues novicis i dos germans novicis.⁸⁴ Sobre d'ells pesà la tasca de portar endavant l'Escola Pia.

El reclutament de vocacions es va fer amb preferència dintre mateix dels col·legis entre els alumnes i entre l'ambient creat al seu voltant. Les vocacions que vingueren d'Itàlia per iniciar aquí el noviciat fracassaren. Alguna sorgí de contactes extraescolars amb escolapis.

Els primers anys de la fundació de Mojà es va viure en una interinitat completa. El permís del bisbe només era per cinc anys. Com comprometre's amb vocacions que calia formar si després els havien de deixar? Què fer d'uns joves que en període de formació fossin obligats a exiliar-se? També cal notar que en una de les clàusules de la concòrdia entre l'Ajuntament i l'Escola Pia

83. Joan FLORENSA I PARÉS, «Primeros escolapios profesos en España y política vocacional (1683-1714)», *Analecta Calasanciana*, núm. 52 (1984), p. 585-609.

84. A AGSP, Reg. Gen. A-12, p. 156.

es deia: «Que no se puga dar lo abit a ningun fill de Villa ni terma que primer un mes antes no dones avís al pare o parens del qui volen prendre lo abit.» Sembla que els escolapis, per no complicar-se més la vida ni exasperar els ànims ja prou encesos, entengueren d'una manera molt restrictiva aquesta clàusula. Fins a l'11 de juliol de 1691 no professà el primer escolapi moianès, Fèlix Audet.

TAULA 1
Professions i defuncions (1686-1714)

<i>Any</i>	<i>Professos</i>	<i>Difunts</i>
1686	1	–
1687	3	–
1688	0	–
1689	1	–
1690	1	–
1691	2	–
1692	2	–
1693	0	–
1694	0	–
1695	0	–
1696	0	1
1697	0	–
1698	0	–
1699	6	1
1700	2	–
1701	3	–
1702	0	–
1703	2	–
1704	1	1
1705	2	1
1706	0	3
1707	1	1
1708	1	–
1709	5	1
1710	1	1
1711	0	–
1712	0	–
1713	2	1
1714	0	–

Poca cosa sabem de la formació que reberen aquests joves que ingressaren a l'Escola Pia. Era, però, una preocupació dels superiors: el pare general insisteix una vegada i una altra que primer cal tenir individus, després formar-los i finalment es podrà pensar en noves fundacions. Quan el pare general dóna permís per admetre els primers novicis recomana sobretot la seva formació. La casa de Moià era l'única reconeguda com a casa noviciat, però de fet els novicis van estar repartits per les diverses cases que s'anaren obrint. El mestre de novicis era pràcticament el rector de la casa i poca cosa hi devia fer el mestre de novicis, si és que es va nomenar algú per a aquest càrrec en concret. Per les notícies que ens dóna sobretot el pare Josep Font sembla que des del primer moment d'entrar al noviciat ja col·laboraven en les tasques de la casa, és a dir, es convertien en ajudants d'algun dels mestres d'escola. Com a formació intel·lectual es procurà que, en acabar el noviciat, els professors rebessin una completa formació en gramàtica i retòrica. Així ho indicà el pare general en una carta al pare Marino del 10 de gener de 1688, en què recorda que aquesta era la pràctica de l'orde.⁸⁵

Tal vegada aquesta barreja dels novicis en les tasques de la comunitat quan aquesta es trobava en un dels carrers més concorreguts de la vila (el de les Joies), impulsà el pare Passante a intentar la fundació de la casa noviciat en un indret despoblat i solitari com era la casa i capella de Sant Salvi de Cladells. Les exigències que el pare Agustí Passante demanava als novicis eren: la separació d'aquelles persones amb qui els unien vincles de sang o d'amistat, humilitat (o reconeixement de Déu com a creador) i puresa (o alliberament total de l'ànima que procura adherir-se a Déu).⁸⁶ El bisbe de Girona no va creure oportuna aquesta fundació escolàpia i procurà que hi tornessin els frares caputxins, que ja hi havien estat anteriorment.

En un decret de 1711, el pare Antonio Ginés⁸⁷ diu que es llegeixi algun punt de meditació de Villacastín. Sempre que es decreta una cosa, és que no es feia abans; entenem, doncs, que el pare Ginés va introduir com a llibre de meditació el de Villacastín. En conservem a la Biblioteca Provincial un exemplar⁸⁸ procedent de la biblioteca de la casa de Moià editat el 1708 i que a la primera guarda té manuscrita l'oració que s'acostumava resar abans de començar la me-

85. A AGSP, *Manuale Epistolarum 1685-1690*, p. 792.

86. Vegeu aquestes idees més especificades a Joan FLORENSA I PARÉS, «La espiritualitat del religiós secondo il P. Agostino Passante», *Ricerche*, vol. v, núm. 2 (1985), p. 268 (Bollettino quadrimestrale degli Scolopi italiani).

87. A AGSP, Reg. Prov. 62, doc. 8, p. 85.

88. *Manual de ejercicios espirituales, para tener oracion mental*, Barcelona, Impr. de Bartholome Giralt, 1708.

ditació,⁸⁹ la qual cosa ens confirma que el llibre es feia servir per als punts de meditació de la comunitat. Quin era fins en aquell moment el llibre de meditació que fou suprimit pel pare Ginés? Recordo que el pare mestre de novicis del meu temps deia que les meditacions s'havien fet sempre seguint els llibres o les línies de fra Luis de Granada, dominic.⁹⁰ Villacastín, per contra, era jesuïta.⁹¹ El temari d'aquest autor era seguir, en certa manera, les propostes de sant Ignasi de Loiola: via purgativa, via il·luminativa i via unitiva, dintre de les quals incloïa la passió de Crist. El dominic, per contra, es basava en la meditació de les darreries i de la passió del Senyor. Aquesta segona proposta s'ajustava més a la que Calassanç indicà a les Constitucions (núm. 44): «[...] Contemplarem Jesucrist crucificat i les seves virtuts, a la manera de sant Pau, per a conèixer-lo, imitar-lo i recordar-lo freqüentment durant el dia.» Veiem, doncs, una diferència de punt de vista espiritual. El pare Ginés trencà la línia iniciada? Fou això un motiu més de diferència i distanciament entre catalans i aragonesos? No es tracta només d'un llibre de meditació, sinó d'una opció entre jesuïtes i dominicans amb la seva peculiaritat. El 1711, quan el pare Ginés indica que se segueixi Villacastín, la balança de la Guerra de Successió ja estava decantant-se cap al bàndol de Felip V, és a dir, els jesuïtes s'imposaven. L'exemplar del llibre en concret de què estem parlant no es veu gaire usat. A Moià no es va fer servir gaire temps.

89. L'oració inicial que consta a la guarda i que coincideix amb l'acostumada segons els llibres de pregàries, és:

Veni Sancte S.s reple tuorum corda fidelium, et tui amoris ignem accende.

V/ Emitte S.tum tuum, et creabuntur.

R/ Et renovabis faciem terre.

Oremus. Deus, qui corda fidelium S.ti Spiritus illustratione docuisti. Da nobis eodem Spiritu recta sapere, et de ejus semper consolatione gaudere. Per X.m D.m N.m.

Amen.

90. Entre els llibres de la Biblioteca Escolàpia Provincial que anem classificant, hi hem trobat aquest del pare Luis de GRANADA, *Libro de la oración, y meditación en la qual se trata de la consideracion de los principales Misterios de nuestra Fé: y de las partes, y doctrina para la Oracion*, Barcelona, Impremta de Josep Giralt, s. d. No hi ha cap anotació manuscrita, ni indicació de la comunitat de procedència.

91. Aquest record meu ve confirmat per Ferran GUILLÉN PRECKLER, «Alle sorgenti della spiritualità scolopica in capitolo II dei "Riti Comuni" del 1628», *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 7-8 (1980), p. 154, nota 24 bis; aquest autor afirma que a les biblioteques de les cases escolàpies d'Itàlia no hi falta mai algun volum de les meditacions de fra Lluís de Granada. El mateix autor, en altres articles, parla dels llibres de meditació a les cases escolàpies d'Espanya, però salta a 1891 amb el pare Mauro Ricci (vegeu «La Pasión de Cristo. Tema de la meditación calasancia», *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 9-10 (1989), p. 422-426; «La Pasión de Cristo. Tema de la meditación calasancia», *Analecta Calasanciana*, núm. 63 (1990), p. 195-222; el segon article és molt més ampli que el primer. Guillén també explica el mètode d'oració que se seguia en temps de Calassanç.

Acabat el noviciat i feta la professió, els joves o juniors cursaven la filosofia i després la teologia. Per a la primera sabem que seguien el llibre de Goudin —lògica, matemàtiques i física—, al qual podien afegir l'estudi de la llengua grega.⁹² L'aritmètica s'estudiava per mitjà de la trigonometria de Cavallieri⁹³ i tenien a mà els llibres d'Alfonso Borelli.⁹⁴ Per a l'estudi de la teologia, no tinc constància de cap text que seguissin els estudiants escolapis d'aquests anys.

Indiscutiblement, la principal formació que reberen els novicis o juniors fou el contacte amb els escolapis napolitans: aquests deixaren petja. Eren mestres competents. El pare Giovanni Zamboi, humanista, bon coneixedor del llatí i del grec. El pare Filippo Mattei, cal·lígraf i mestre d'aritmètica. Sobresortia especialment el pare Agustí Passante amb una acurada formació, rebuda primer a la casa de Chieti amb el pare Angelo Morelli i després a la de Sant Pantaleó de Roma⁹⁵ sota el mestratge d'Alfonso Borelli. Aquests dos mestres eren del corrent de Galileu (encara que el segon es distancià del presoner del Gioiello per qüestions científiques), és a dir, creien en la ciència amb tot el que en aquell moment això significava i contradeia la postura oficial i més general de l'Església.

Els anys de la Guerra de Successió devien ser difícils per dedicar els joves als estudis. Això explicaria que algun d'ells, com el pare Bartomeu Mir, demanés poder anar a Sardenya a cursar teologia. El pare general, Salistri, li ho negà però li recomanà l'estudi sense mestre, mètode molt necessari a l'escolapi que contínuament s'ha de posar al dia.⁹⁶ Aquest incident, però, indica que entre els joves de la primera generació d'escolapis catalans hi havia una inquietud intel·lectual que les circumstàncies del moment no permetien pas satisfer. Serà una de les característiques dels escolapis catalans que podríem anomenar *progressistes*.

Per a la formació intel·lectual i per a la preparació de les classes, es procurà des dels primers moments de cada fundació que en cada casa s'anés formant una biblioteca.⁹⁷ A Mojà el pare general hi envià el text oficial de les Constitucions,

92. A AGSP, *Manuale Epistolarum 1685-1690*, p. 1309.

93. A AGSP, *Regestum Litterarum*, B-133, p. 511.

94. A AGSP, *Regestum Litterarum*, B-133, p. 442.

95. Sobre l'esforç del pare Pirroni per a la formació dels juniors i en especial d'aquestes dues cases, vegeu György SÁNTHA, *El P. Carlos Juan Pirroni sexto general de las Escuelas Pías (1677-1685)*, Salamanca, Ediciones Calasancias, 1985, p. 31-44.

96. A AGSP, Reg. Gen. B-141, p. 70-72. Publicat a *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 1 (1965), p. 31, nota 308.

97. Les Constitucions —núm. 178— prescriuen l'existència d'una biblioteca en cada casa. Des dels primers anys va ser desenvolupada pels superiors una legislació per regular-la: entre d'altres, cal anotar la carta circular del pare general, Alessio Armini, del 3 d'abril de 1688 en què dicta normes per emportar-se llibres a l'habitació, és a dir, com a préstec (a AGSP, Reg. Gen. A-25, f. 248 r-249r).

de les Regles de novicis i dels capítols generals: documents necessaris per a l'organització de la demarcació. Eren textos que en aquella època no es podien imprimir i, per tant, només es transmetien manuscrits; el pare general autenticava una còpia que quedava dipositada a la casa principal o provincialícia; qualsevol citació o dubte calia comprovar-lo amb aquesta còpia autèntica.⁹⁸ Aquests llibres eren més d'arxiu que de biblioteca. Altres llibres enviats des de Roma foren les obres llatines de Ciceró, de Virgili, d'Horaci, de Titus Livi. El pare Antonio Ginés visità el 1716, entre altres dependències, la biblioteca de Moià i la trobà conforme.⁹⁹ El 1735 aquesta biblioteca de Moià reunia un conjunt de 736 volums.¹⁰⁰ El pare Poch¹⁰¹ recordà els llibres que el pare Passante posà com a condició per a la fundació d'Oliana: Antonio Nebrija, una sintaxi, Virgili, Ciceró, *Vidas de Santos* del pare Rivadeneyra, una Bíblia, un missal, un martirologi romà, *Perfección Christiana* del pare Rodríguez i un llibre de casos de consciència per ajudar els moribunds.¹⁰²

No varen oblidar pas els primers escolapis de sembrar la devoció al sant fundador de l'Escola Pia —aleshores el venerable pare Josep Calassanç de la Mare de Déu. Ja el 1681, dos anys abans de la fundació de Moià, el pare general, Carles Juan Pirroni, intentà envià un retrat del pare Josep Calassanç.¹⁰³ Ja indicava abans que els primers escolapis s'interessaren a peregrinar a Peralta de la Sal i conèixer la casa on va néixer el seu fundador i reconstruir l'arbre genealògic de la família. El pare Font explica també que ell proposà cap al 1700 que a Montserrat es construís alguna cosa que recordés l'estada de Calassanç en aquella muntanya. Els escolapis ho veieren bé, però no es pogué realitzar, va caldre molt de temps per aconseguir-ho.¹⁰⁴ A Moià hi havia, quan hi arribaren els escolapis, un

98. Aquest text de les Constitucions segurament que és el manuscrit de què parla Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. I, p. 37.

99. A AGSP, *Visitas del P. Antonio de San Medardo*, Reg. Prov. 62, doc. 8, p. 81.

100. A AGSP, *Catálogo del P. Crisóstomo de San Jaime*, Reg. Prov. 62, doc. 14.

101. *Un documento inédito...*, p. 47.

102. El 12 de març de 1688 la Santa Seu publica un decret sobre la prohibició d'emportar-se llibres de les biblioteques (a *Bullarium Religionis Scholarum Piarum*, Madrid, Typographia Sancti Francisci Salecii, 1989, p. 81-82) i el pare general, Armini, en una carta circular del 3 d'abril, dona normes sobre el llibre registre que cal portar en totes les biblioteques. Vegeu György SÁNTHA, *El P. Alejo Armini, séptimo general de las Escuelas Pías*, Salamanca, Ediciones Calasancias, 1984, p. 58-59, nota 84.

103. El pare Pirroni escriu així al pare Passante des de Roma el 6 de desembre de 1681: «Habría mandado ya el retrato de nuestro V. Padre, si hubiese tenido una oportunidad favorable. Lo mandaré a Génova, para que lo hagan llegar.» A AGSP, Reg. Gen. 132, f. 389-390, publicat a György SÁNTHA, *El P. Carlos J. Pirroni sexto general de las Escuelas Pías*, Salamanca, Publicaciones Calasancias, 1985, p. 131, nota 265.

104. Josep FONT, *Trionfo...*, vol. I, p. 33, i vol. III, p. 257.

gravador de molt prestigi: Pere Abadal. Ja el primer any 1683 aquest artesà publicà un excel·lent boix del pare Calassanç.¹⁰⁵ El pare Armini per a la seva biografia de Calassanç demanà informació als escolapis que eren a Espanya; els recordà llocs on buscar, com Barbastre, Lleida, Tremp, o sobre els agustins descalços.¹⁰⁶

No podia faltar-hi la devoció a Maria, la Mare de Déu, tan arrelada en la pietat de Calassanç. Els primers escolapis portaren una imatge de Maria, de la qual parlaré més endavant. També varen difondre els exorcismes del pare Pere Casani que s'aplicaven a les dones que anaven a parir i en el moment en què les tempestes amenaçaven una pedregada, fet força freqüent a la comarca del moianès.

L'any 1687 fou singularment difícil: una plaga de llagostes arrasava els camps i la sequera no permetia altres conreus. La fam començà a estendre's. Coincidien aquestes desventures amb el compliment del quinquenni que el bisbe de Vic havia donat per obtenir la llicència de la Sagrada Congregació de Bisbes i Regulars. Els escolapis devien viure angoixats. Alguns dels italians demanen al pare general poder tornar a la seva província: el pare Giovanni Zamboi passava per Roma el 18 d'octubre de 1687, camí de Nàpols. Les plagues no es reduïren a la invasió de llagostes, a la sequera i la fam, s'hi afegí la guerra. L'octubre de 1687 es produí a Centelles l'aixecament dels pagesos contra el senyor. Començava la guerra de les barretines, que encara generarà més misèria i vessament de sang. Segons el pare Josep Font, que acabava d'arribar a aquella casa moianesa: «En aquest temps a la nostra casa [de Moià] per ordre del Superior no es negava almoïna a ningú fos qui fos el qui la demanava.» S'acollí a tothom, tant si hi anaven per alleugerir la fam, com a la recerca d'aixopluc, perseguits per l'enemic.¹⁰⁷

La característica més fonamental de la formació que llegaren els escolapis napolitans als espanyols crec que pot resumir-se en aquests trets: una vida religiosa compromesa amb el país, la dedicació a l'ensenyament i a l'educació de la infància i la comprensió i l'atenció a les necessitats del lloc on es troben.¹⁰⁸

105. Vegeu Llogari PICANYOL, «Els impressors Abadal», *Modilianum*, núm. 1 (juny 1960), p. 46. Sobre el model que usà Abadal, vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «Dos gravats: Oliverio (1651) & Abadal (1683)», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 441 (novembre-desembre 2006), p. 27.

106. Vegeu György SÁNTHA, *El P. Alejo Armini séptimo general de las Escuelas Pías*, Salamanca, Ediciones Calasancias, 1984, p. 53, nota 54.

107. Joan FLORENSA I PARÉS, «P. Giuseppe Font spiritualità di una vita attiva», *Ricerche* (Roma), núm. 17 (1986), p. 281-283. Sobre el desenvolupament d'aquest aixecament es poden consultar treballs monogràfics com el de Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, «Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689: de barretines a botiflers», *Recerques* (Barcelona), núm. 20 (1988), p. 151-170, o el de Jaume DANTÍ I RIU, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, Curial, 1990, especialment les p. 119-158.

108. Joan FLORENSA I PARÉS, «P. Giuseppe Font spiritualità di una vita attiva», *Ricerche* (Roma), núm. 17 (1986), p. 284.

1.7. EXPANSIÓ TERRITORIAL

Moià era en el pensament de tots el punt o lloc d'arrencada per a l'expansió pels territoris de la Corona espanyola. Comencem donant una relació cronològica de les fundacions i els intents coneguts en aquest període:

TAULA 2
Fundacions o intents de fundació
(1683-1709)

<i>Any</i>	<i>Lloc</i>
1683	Moià
1683	Tremp*
1684	Barcelona*
1685	Manresa*
1685	Solsona*
1688	Barcelona*
1688	Sant Salvi de Cladells*
1690	Oliana
1690	Barcelona*
1694	Barcelona*
1695	Peralta de la Sal
1698	Santpedor*
1700	Balaguer
1702	Barcelona *
1703	Rialb*
1709	Castellbò

Nota: Hem marcat amb asteric els intents de fundació.

Ja hem parlat de Moià i dels passos fets per aconseguir la fundació. No ens entretindrem igualment amb les altres fundacions o intents. El nostre propòsit ara és esbrinar les influències que intervingueren en cada cas per treure'n alguna conseqüència.

De l'intent de Sant Salvi —lloc proper a Santa Coloma de Farners— en parla el pare general en cartes al pare Passante datades el 4 de setembre i el 27 de novembre de 1688. Comenta el pare general que el pare Agustí, en tornar de Girona, visità el santuari de Sant Salvi i trobà el lloc adient per traslladar-hi el noviciat. La fundació no es portà a terme perquè el bisbe de Girona instà els framenors a fundar-hi, tal com es realitzà el 12 de desembre de 1690. El senyor

d'aquestes contrades de Santa Coloma i de Sant Salvi era Francesc de Bournonville, marquès de Rupit i cosí d'Alexandre de Bournonville, fins al 1688 virrei de Catalunya. És a dir, ens trobem en una rèplica del que havia passat a Moià: ara el senyor territorial vol els escolapis, però la intervenció del bisbe frustra l'intent.¹⁰⁹

Dos anys després del fracassat intent de Sant Salvi, s'aconseguí la fundació a Oliana (1690).¹¹⁰ El pare Calasanz Rabaza inicia l'exposició d'aquesta fundació amb aquestes paraules:

Entre los alumnos que, en el Colegio de Moyá, recogieron con aprovechamiento notable las primicias del magisterio escolapio, figuraban los hermanos Caballol, de la villa de Oliana. Tan extraordinarios fueron los progresos y tan marcado el aprovechamiento de dichos alumnos, que su padre D. Jerónimo Caballol, médico y patricio distinguido de la citada villa, perteneciente a la diócesis de Urgel, entró en deseos de tener a los Escolapios en el pueblo de su residencia, excitando para ello a los sujetos principales y más influyentes, que encontró propicios.»¹¹¹

Però com s'assabentà el senyor Caballol de l'existència del col·legi escolapi de Moià quan feia tan pocs anys que s'havia fundat? i, com hi va tenir la suficient confiança per enviar-hi els seus fills? No ens consta el camí pel qual arribà a Oliana la notícia de la fundació escolàpia a Moià, però sí que podem afirmar que entre un petit grup de famílies de professió liberal de la vila d'Oliana hi havia moltes relacions. Els Balasch, Caballol, Solans i Vilana formaven pinya. Gabriel Balasch, nebot del canonge homònim, fou apadrinat per mossèn Gabriel Vilana i Perles. Jacint Caballol fou procurador dels béns de Ramon Vilana-Perles quan aquest s'exilià a Viena, etc. El notari Ramon Vilana i Perles es traslladà a Barcelona a exercir la professió. Dos fills seus intervingueren en la guerra contra els francesos, quan era capità general de Catalunya el duc Alexandre de Bournonville. Aquest últim és la clau que féu entrar els escolapis a

109. D'aquest intent en parlà Josep POCH, *Un documento inédito...*, p. 67, citant Llogari PICANYOL, «Memorias históricas...», *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 172 (abril 1927), p. 221. Les dues cartes esmentades a AGSP, *Manuale Epistolarum 1685-1690*, p. 1020 i 1101. Dades geogràfiques i històriques i del lloc a *Gran geografía comarcal de Catalunya*, vol. 1, p. 185, i vol. 3, p. 218; *Gran enciclopèdia catalana*, vol. 13, p. 314. La fundació dels framenors a Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*. Barcelona, por Joseph Llopis, 1709, vol. 3, p. 405.

110. Vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 638-639; acords de fundació a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 90-96.

111. *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. 1, València, Tipografía Moderna, 1917, p. 42-43.

Oliana a través dels Vilana? I a través dels Vilana arribà el coneixement dels escolapis als Balasch i als Caballol? En Ramon Vilana i Perles, pare, lliurà els poders perquè el pare Gaspar de las Peñas prengués possessió de la casa en nom del pare Passante.¹¹² El reverend Gabriel Vilana i Perles, com a vicari general del bisbat d'Urgell, instà que la fundació que havia fet mossèn Gabriel Balasch per a ensenyament a Oliana passés als escolapis. Ramon Vilana-Perles, fill, secretari general de l'emperador Carles d'Àustria, llegà en testament: «Los bienes que se encuentren fuera de la metrópoli quiero que sean entregados a los religiosos del convento de la Escuela Pía de Santa María de los Ángeles construido en el pueblo de Oliana de la diócesis de Urgel [...]».¹¹³ En un poble petit la vinculació entre les grans famílies era i és una cosa normal. No ens sorprèn gens que esdevingués així a Oliana.

Peralta de la Sal era un lloc sentimental per als escolapis que havien vingut a Espanya: la pàtria del fundador, Josep Calassanç i Gastó. Era lloc de peregrinació. El pare Passante li dedicà la traducció i publicació de la primera biografia de Calassanç: «Dedícala a la muy Ilustre Villa de Peralta de la Sal, y del Honor Caveza de la Baronía del Honor.»¹¹⁴

Mentre, havien sovintejat els intents de fundar a Barcelona.¹¹⁵ Era el cap i casal i hom pensava que tenir una casa a Barcelona ajudaria a resoldre molts problemes i a obrir camins que enfortissin la presència escolàpia a Catalunya. La persistència a demanar el permís de fundació expressa clarament l'interès que els escolapis tenien a poder-s'hi establir. Entre 1684 i 1688 els esforços del pare Passante són constants i insistents, no sols amb les peticions al Consell de Cent sinó també amb la seva presència a la ciutat. En la primera data demana la cessió d'un temple, com podrien ser per exemple el de Santa Marta o el de Sant Sebastià, i explica que l'objectiu de l'Escola Pia és «educar a la Joventut en lo Sant temor de Deu, frecuencia de Sacraments, Doctrina Christiana, bons cos-

112. Arxiu Diocesà d'Urgell, *Colaciones 1688-1692*, f. 343-v - 344-v, document inclòs en la llicència que donà el bisbe per a la fundació a Oliana.

113. Testament reproduït en castellà per Ernest LLUCH, *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*, Vic, Eumo, 1999, p. 188. A les pàgines de text hi ha bona informació sobre la família Vilana-Perles.

114. El títol sencer és: *Oración funebre en las honras del Ven. Siervo de Dios P. Joseph de la Madre de Dios Fundador de los Clerigos Regulares Pobres de la Madre de Dios de las Escuelas Pias, y Patriarca de Aragon. Dijola en Roma en la Iglesia de S. Pantaleon en donde está depositado su Venerable Cuerpo, el Reverendissimo P. Fr. Iazinto de S. Vicenzio Carmelita descalço Diffinidor de la Provincia Romana. Traducela el P. Agustin de S. Thomas de Aquino Rector del Collegio de la Esc. Pia de Moya*. Impresa a Mojà per Pere Abadal el 1694.

115. Vegeu Josep POCH, «Rememorant les nostres arrels escolàpies a Barcelona», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 209 (novembre 1978), p. s/n.

tums, de llegir, scriurer, comptar y lletras humanas». ¹¹⁶ El gener de 1688 el pare general va escriure al pare Passante:

Esperamos que pueda conseguir en el mejor modo posible la fundación [de Barcelona], aunque sea con nombre de hospicio o residencia [...] con lo que V. R. podrá estar exento de la obediencia del Rector de Moyá, tan pronto como halle establecida en Barcelona o fundación o al menos residencia. ¹¹⁷

S'hi insistí novament. El 15 d'abril de 1694 el pare Passante entregà la nova sol·licitud a l'Ajuntament o Consell de Cent. No ho va fer personalment sinó que obrà com a intermediari i avalador el virrei de Catalunya, duc d'Escalona, marquès de Villena, Juan Manuel Fernández Pacheco Cabrera y Bobadilla (virrei del 20 de desembre de 1693 al novembre de 1694). ¹¹⁸ Els consellers acolliren benèvolts la petició però no prosperà. Per què? Crec que hi ha diverses circumstàncies que portaren a aquesta negativa. El virrei de torn no reeixí pas gaire al seu lloc i per això fou apartat del càrrec: els escolapis perderen el protector; no sembla pas que el seu successor se'n sortís gaire més bé en el govern del Principat.

La rivalitat que generalment existí entre el Consell de Cent i els altres poders superiors (Generalitat, virrei) comportava que quan un defensava una cosa, l'altre la contrariés. Un problema que s'arrossegava des de la Guerra dels Segadors era, per exemple, el de la insaculació: estava a les mans del rei i l'Ajuntament el volia recuperar. ¹¹⁹

L'Ajuntament barceloní tenia i defensava el col·legi de Betlem, dels jesuïtes, i el de Cordelles, regentat des del 1662 també pels jesuïtes. L'ensenyament a la ciutat de Barcelona estava a les mans de la Companyia de Jesús. No hi havia alternativa. Per això, per exemple, no hi havia seminari conciliar al bisbat: els fu-

116. Document a «La obra del gran pedagogo S. José de Calasanz en Barcelona. 1ª época. - 1694», *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 708 (15 juliol 1918), p. 196-197. Més informació sobre aquest intent de fundació a Miquel PARDO, «Trobament d'un important document històric», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 112 (19 març 1971), p. 7-9.

117. Carta a *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 172 (27 abril 1927), p. 221.

118. CARRERAS CANDI, *Geografía general de Catalunya*, p. 1066; Mariano COSTA, *Panegírico de San José de Calasanz predicado en las Escuelas Pías de San Anton*, Barcelona, Imprenta Torras y Corominas, 1850, nota 19; *Sabadellum*, núm. 1 (gener 1960), p. 23, amb reproducció fotogràfica del document escrit pel pare Passante. Text íntegre de la sol·licitud publicat a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 97-98.

119. Jaume SOBREQUÉS I CALICÓ (dir.), *Història de Barcelona*, vol. IV, Barcelona, Enciclopèdia Catalana i Ajuntament de Barcelona, 1992, p. 284-291.

turs sacerdots es formaven als jesuïtes¹²⁰ (recordem que el duc de Bournonville va pretendre obrir el Seminari i encarregar-lo als escolapis). Un escrit de l'època ens permet acostar-nos a la tibantor que existia a la ciutat entre els dos bàndols. L'origen venia del canvi de confessor de Felip V: es portà un jesuïta francès, el pare Guillem Daubenton. Aquest donà suport a la provisió a les universitats de càtedres de filosofia suarista en contra de les tomistes. A la universitat de Barcelona només s'ensenyava la filosofia tomista, s'imposà ara la suarista. El 14 d'abril de 1701 un grup de joves estudiants universitaris apedregaren les portes del pati del col·legi de Cordelles; s'hi sumaren oficials mecànics i altres plebeus de la ciutat.¹²¹ Universitat i col·legis de jesuïtes estaven oposats des de feia temps. Aquests tenien força i evidentment no podien permetre la presència dels escolapis que anaven en una altra direcció educativa, com exposaré més endavant en aquest mateix capítol. El resultat de tot plegat va ser que l'Escola Pia va haver d'esperar més d'un segle a poder entrar a Barcelona.

La fundació de Santpedor fou efímera, no tingué suport i a la primera ventada va caure. Va fer-se a iniciativa de mossèn Joan Sanmartí, el qual generosament donà els seus béns a l'Escola Pia. Els acords de fundació se signaren entre el donant i l'Escola Pia a Moià el 20 de juny de 1697 davant del notari Pere Pujol.¹²² És una fundació en què no es pacta amb l'Ajuntament sinó amb un particular. Tingué, però, una importància per a la de Moià, com recordarem després.

L'anada a Balaguer va ser per resoldre un problema puntual de la ciutat que els escolapis no acceptaren si no era amb la condició de crear un col·legi: l'Ajuntament hi accedí gustosament.¹²³

L'11 de febrer de 1709 se signà a la Seu d'Urgell l'escriptura de fundació de la casa de Castellbò davant del notari Joan Baptista Arajol. Va ser una iniciativa del canonge mossèn Silvestre Galí, el qual donà els seus béns per a la fundació del col·legi.¹²⁴ La població era petita i apartada. No lligava amb l'anhel d'anar a Barcelona. Per què es fundà en aquell apartat indret? Crec que fou per assegurar la

120. El Seminari es tancà el 1651 en ocupar-lo les tropes franceses i no es tornà a obrir fins al 1735. Enric SUBIRÀ I BLASI: *El Seminari de Barcelona (1593-1917)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 34.

121. Francisco de CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Pércopo, 1998, vol. I, p. 255 i s.

122. Vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 764; els acords de fundació a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 98-115.

123. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer (1699-1999)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999; per a la fundació, les p. 11-15; concòrdia de fundació, a les p. 229-232, i a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p.115-119.

124. Vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 386.

formació dels joves clergues estudiants portant-los a un lloc on la guerra —recorrem que ens trobem a l'any 1709 en ple període bèl·lic— no semblava que pogués arribar. La població quedava a més dintre dels dominis de Ramon Vilana i Perles, marquès de Rialb. Les llistes de religiosos de la casa de què disposem indiquen que hi vivien preferentment clergues estudiants i només un o dos sacerdots.¹²⁵

Les amistats i bones relacions amb certes persones influents del Principat varen permetre no sols la fundació de Moià sinó també l'expansió pel territori.

1.8. ESCOLA, ENSENYAMENT

L'escola, l'educació i l'ensenyament eren el nucli fort que havia motivat la fundació de Moià i de la resta de poblacions per on s'anava escampant l'Escola Pia. No podem negligir pas unes paraules sobre aquella primera escola. Ens centrem en la de Moià, perquè com a primera serví de pauta a la resta i fou el model que impulsà altres municipis o persones a demanar fundació per a la població.¹²⁶

En el primer punt dels acords entre l'Ajuntament de Moià i l'Escola Pia es deia:

Que en dicho Colegio haya de haber y habitar de familia a lo menos seis Religiosos, los quales hayan de tener en el tres Escuelas, y tres Maestros, uno para cada una, y enseñar en ellas sin estipendio; en la una Leer, Escribir, y Contar, en la otra Gramatica, y en la otra Poesia, Rhetorica, y Humanidad, por espacio de cinco horas en los dias no festivos; y en los Domingos tener Oratorio, doctrina publica en la Iglesia del Colegio, ó otra parte publica, Comuniones Mensuales, etc. etc. conforme á nuestro Instituto.

L'escola dels escolapis de Moià era, segons les bases de la fundació, una escola municipal, gratuïta, pública i oberta a tots. Aquesta serà també la realitat de la resta d'escoles escolàpies fins que l'Estat n'assumirà la competència i desbancarà els municipis. També cal notar la voluntat d'impartir tots els nivells possi-

125. A AGSP, Reg. Prov. 62, doc. 8.

126. Amb motiu del tercer centenari de la fundació del col·legi de Moià vaig publicar una anàlisi força exhaustiva del que va ser l'ensenyament en aquell primer centre escolapi durant els primers anys, concretament de 1683 a 1692, època dels escolapis napolitans. Vegeu-ho a *Sisenes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Lleida, Editorial Escola Universitària de Magisteri 1984, p. 200-209. Després fou publicat a *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 6 (1985), p. 388-397, traduït al castellà per Ramon Julià. També es publicà a *Modilianum* (Moià), núm. 5 (1991), p. 33-44. Una part de l'article fou inclosa en el llibre de Rossend CASALLARCH, *Història de l'Escola Pia de Moià (1682-1994)*, p. 33-38.

bles, és a dir que l'alumne en ingressar en un col·legi escolapi tingui la possibilitat de completar tots els estudis fins a la universitat: era l'ensenyament o currículum complet que defensà Calassanç. L'Escola Pia mantindrà sempre aquesta voluntat de ser municipal, gratuïta i pública i d'impartir el màxim possible de nivells acadèmics.

Els mestres de cadascuna d'aquestes aules foren els següents: de l'aula de llegir, escriure i comptar, el pare Filippo Mattei; de la de gramàtica o de menors, el pare Giovanni Zamboi; i de la de poesia, retòrica i humanitats o dels grans, el pare Marino Spina. A finals del segle, amb el govern ja dels sards, les dues últimes aules s'ajuntaren en una: només funcionaren, doncs, dues aules des d'aquell moment fins ben entrat el segle XVIII.

Les escoles dels escolapis abraçaven tot l'ensenyament —*primària i secundària*, en diríem avui dia— de l'època, és a dir, l'escola de minyons i la de llatí —dividida en menors i grans. Les classes se subdividien en grups segons el nivell dels nois; així el mestre atenia separadament els que començaven a llegir, després els que escrivien i finalment els que cursaven l'aritmètica: no eren pas tres nivells separats, sinó que al primer se sobreposava el segon i a aquests dos el tercer. A la de menors també s'ensenyaven «números», és a dir que es continuava amb l'aritmètica pràctica o comercial.¹²⁷ La classe de minyons es faria sempre i totalment en català;¹²⁸ a la de llatí es parlava en català encara que el text fos en castellà i el material sobre el qual s'havia de treballar en llatí.¹²⁹ A l'aula de retòrica es llegien autors clàssics com Ciceró, Virgili, Horaci, Titus Livius i d'altres.¹³⁰

Per als escolapis, l'aula d'aritmètica tenia una importància especial, perquè la majoria dels nois que hi assistien no continuaven amb els estudis de llatí, sinó que entraven en el món del treball. Calia, doncs, intensificar la formació d'aquests alumnes. L'alumnat procedia, per consegüent, del món artesà i una mica de la pagesia; l'ensenyament dels escolapis era un projecte per a la formació de la pe-

127. Vegeu José JERICÓ, «Noticia de todas las fundaciones», *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 15 (1984), p. 109.

128. Carta de mossèn Jaume Boixó al pare general, datada a Moità el 28 de febrer de 1684, en la qual suplica «que no se vaia ninguno de los que tenemos y que vengan dos ho tres y todo nos los remita V. R. quanto mas presto sea possible, la mayor dificultad que se considera, es el aprender la lengua catalana, y no seria bien que quando la empiezan a ablar, se vaian los que la saben y vengan otros, que no serian entendidos de la gente con quien es fuerza de tratar como tambien por la enseñanza», a AGSP, Reg. Prov. 60, doc. 10.

129. Vegeu el testimoni del pare Josep Font a *Parva Bibliotheca Calasanciana* (Roma), núm. 12 (1934), p. 15.

130. Carta del pare general, Gian Crisostomo Salistri, al pare Bartomeu Mir del 21 de maig de 1709, publicada a György SÁNTHA, «P. Joannes Chrysostomus Salistri a S. Paulo...», *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 1 (1965), p. 31, nota 308.

tita burgesia de les poblacions. En tractar-se d'un institut religiós suposava que no era una escola sinó tot un programa que podia estendre's per tot el Principat. Tal vegada aquesta orientació que els escolapis donen a les seves escoles des del primer moment fou un dels motius de l'oposició que trobaren per expandir-se en una societat que desitjava una transformació però que estava lligada per institucions que s'oposaven a qualsevol transformació. Narcís Feliu de la Peña als *Anales de Cataluña*¹³¹ anotà com de pas les primeres fundacions escolàpies a Catalunya: hi veié, en aquests religiosos i col·legis, uns aliats per a la transformació del Principat i per a l'expansió i aprofundiment del comerç?

També l'ensenyament del llatí va ser atès pels escolapis. Les poblacions on fundaren els primers anys eren petites, amb pocs veïns, i per això l'alumnat de les aules de llatí, i especialment de la de retòrica i poètica, era limitat. Però aquestes aules varen permetre que alguns nois d'aquelles poblacions i d'altres poguessin preparar-se per a estudis superiors. També els bisbes hi veieren uns centres paral·lels al seu seminari menor; així ho exposà el bisbe de Barbastro, Don Iñigo Roya, quan el 30 de setembre de 1678 defensà els escolapis de Barbastro davant de la Congregació de Bisbes i Regulars amb aquestes paraules: «No habiendo en este Obispado seminario conciliar [...] y no pudiendo ser educados los niños convenientemente, este colegio suplirá las veces del seminario, porque acudiendo de toda la diócesis los niños a ser educados gratuitamente, aprovecharán sobremanera en las letras y en la virtud.»¹³²

Alguns hi veieren, en els escolapis, uns competidors. A vegades perquè els treien els possibles llocs de treball, d'altres perquè formaven uns nivells socials que podrien independitzar-se de les classes superiors que els dominaven. Tal vegada la negativa de l'Ajuntament de Barcelona a l'entrada dels escolapis a la ciutat fou deguda a l'oposició del bisbe; aquest, i no pas el Consell de Cent, era qui tenia la facultat d'autoritzar noves escoles.¹³³ És clar que el Consell de Cent era qui autoritzava o no l'entrada dels escolapis a la ciutat, però al darrere hi havia l'autoritat del bisbe i les influències de sectors potents que defensaven els seus interessos a través del Consell. El 1694 era bisbe de Barcelona Don Manuel de Alba, de pontificat curt i no sembla que gaire fructuós.

El model d'escola iniciat a Moià el repetiren els escolapis en les fundacions següents. Desitjaven poblacions amb ambient comercial i artesà, però es conformaren expandint-se per les ciutats o pobles on els demanaven. No es podia escollir.

131. Vol. III, p. 404.

132. Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. I, p. 35.

133. Buenaventura DELGADO, *Historia de la educación en España y América*, vol. II, Madrid, Ediciones Santa María i Morata, 1993, p. 492-494.

A Moià, a Balaguer, etc., quan els escolapis hi fundaren col·legi ja hi havia mestre tant per a les primeres lletres com per a la gramàtica i retòrica. És un fet ben demostrat.¹³⁴ No van ni aniran els escolapis a poblacions on no hi hagi escola. Substitueixen l'espai o mapa escolar, no l'amplien. Per què? En primer lloc crec que hi influïa el fet que aquells ajuntaments que no tenien assignada una partida per al mestre o mestres tampoc no podien pagar els escolapis. L'interès per l'ensenyament havia de començar pel mateix municipi: si aquest no s'havia interessat abans per tenir mestre, era normal i conseqüent que els escolapis no hi poguessin anar perquè no haurien tingut mitjans per subsistir.

Els municipis que cridaren els escolapis perquè hi obrissin col·legi tenien motius compartits. Els escolapis asseguraven la continuïtat dels mestres a l'escola. En aquell temps, els docents eren uns temporers que es dedicaven a l'ensenyament mentre no tenien una altra manera de guanyar-se la vida; quan els sortia alguna altra cosa —o una plaça de mestre millor—, deixaven la mainada i la població plantada: sense avís, l'escola quedava orfe de mestre. Els tràmits per a aconseguir un nou mestre eren llargs, duraven mesos i generalment s'havien de repetir ja que els aspirants per a llocs petits no abundaven. Fàcilment els pobles passaven anys sense mestre i una fornada de minyons quedava sense la deguda instrucció. Els escolapis asseguraven per sempre els mestres de l'escola: l'ajuntament no s'havia de preocupar més de la qüestió: ni per trasllat, ni per malaltia, ni per defunció faltaria el mestre ja que sempre seria suplert d'alguna manera —un estudiant, un ancià. Els escolapis, a més, tenien una organització, eren una institució docent: allò que *cada maestrillo, tiene su librillo* no era aplicable en un col·legi escolapi: hi havia un sistema comú, el que amb el temps es dirà el *mètode uniforme*. La substitució d'un mestre per un altre, encara que es produís dintre del curs, afectava ben poc els alumnes ja que el que venia de nou seguia el mateix sistema, continuava la lliçó allí on l'havia deixat l'anterior. Això és el que es vol dir quan distingeixen entre mestre d'escola i de col·legi: el primer era un solitari, el segon era una organització que assegurava una major eficàcia.

També és probable que hi influís el tarannà dels primers escolapis que orientaren la formació dels alumnes a nous horitzons: a les ciutats, un grup demana els escolapis, un altre s'hi oposa. Tot depèn del que es vulgui amb el nou col·legi. Hom ha observat que els artesans del segle XVII sabien llegir i escriure, que posseïen una acceptable instrucció,¹³⁵ tot i que hi havia un considerable analfabetisme; però aquest era més estès entre la pagesia que entre l'artesanat.

134. Vegeu, per exemple, Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 11-13.

135. Buenaventura DELGADO, *Historia de la educación en España y América*, vol. II, p. 496.

L'observació és ben interessant: com ho havien après, si en pocs pobles hi havia escola i l'ensenyament era prou deficient? És que ignorem la realitat? Era tot plegat millor del que pensem? O, es formaven fora de l'escola? Amb mestres particulars, a casa amb transmissió de pares a fills (com els oficis que exercien)? No podem donar resposta a aquestes qüestions. Però sí que hi podríem trobar la clau per comprendre com els escolapis foren ben rebuts pels artesans i comerciants: els nous col·legis donaven la formació i preparació que necessitaven. L'escola dels escolapis complementava el taller dels professionals on es formaven els artesans. Més que una novetat els escolapis aportaren una sistematització de l'ensenyament tant pel que fa als continguts com pel que fa a la constància de la tasca escolar (és a dir, no hi havia tantes absències dels mestres ni llargs períodes sense escola).

L'ensenyament del catecisme ocupava una part important dintre de l'horari escolar. Cada dia, en la primera mitja hora, tot just arribats, els minyons recitaven de memòria preguntes i respostes del catecisme preguntant-se i responnent-se entre ells sota la vigilància i el control d'un alumne més gran. Aquesta repetició, durant tots els anys de les primeres lletres i després algun dia a la setmana durant els anys del llatí i de la retòrica, fixava ben bé a la memòria del noi els textos catequístics. El pare Josep Font en els seus manuscrits diu amb insistència que això va fer que els bisbes en general veiessin amb molt bons ulls la introducció dels escolapis als seus bisbats perquè instruïen els nois molt bé en la doctrina cristiana.¹³⁶ El bisbe de Vic, per exemple, informava el 1693 que els escolapis «fanno frutto mirabile» i es nota tant en els minyons com en la gent gran, que freqüenta més els sagraments, assisteix a missa, sap millor el catecisme: és, en fi, el que desitja qualsevol bisbe per a la seva diòcesi.¹³⁷

El mateix autor explica una pràctica que es feia al seu temps a Espanya i que en certa manera és un equivalent a l'oració contínua que instituí Calassanç i que recomanà practicar en tots els col·legis. El pare Font ho explica amb aquestes paraules: «prima di finire le scuole si loda el SSmo. Sacramento, e assieme la B. V. Maria con tenera e divota maniera et detto un Pater et Ave si fa per suo ordine l'atto di fede, speranza, carità, o di contrizione; almeno questo ultimo si faceva in Spagna a mio tempo q.do io fui Maestro di piccoli, e della prima».¹³⁸ Aquí l'acte el feien tots els alumnes en acabar les tasques escolars; segons Calassanç,¹³⁹

136. *Trionfo...*, vol. I, p. 4 i 266, vol. II, p. 888, i vol. III, p. 975.

137. Josep FONT, *Trionfo...*, vol. I, p. 266.

138. *Trionfo...*, vol. II, p. 887-888.

139. Vegeu-ne una exposició a György SANTHA, *San José de Calasanz: Su obra. Escritos*, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1856, p. 351-353.

l'acte el feien grups petits d'alumnes que anaven durant l'horari escolar a l'oratori dirigits per un sacerdot gran.

Els diumenges al matí es feia l'oratori abans de la missa de nois: els petits cantaven el rosari i feien una lectura pietosa, mentre els grans recitaven l'ofici menor de la Mare de Déu.¹⁴⁰

El pare general, Pirroni, recomanà que no s'introduís el costum d'acompanyar els alumnes després de les classes pels carrers a casa seva «ya que la experiencia supone [...] mayores inconvenientes que utilidad» tot i que aquesta pràctica estava avalada pel breu *Cum sicut accepimus* del papa Alexandre VII.¹⁴¹

1.9. EDIFICI PROPI I EMBLEMÀTIC

La primera casa, fundada oficialment el 12 de setembre de 1683, hem dit que era llogada. Els acords amb l'Ajuntament deien que aquest cedia als escolapis els edificis de l'hospital per a col·legi i comunitat, i l'església de Sant Sebastià per al culte. El decret del bisbe de Vic en què concedia llicència per fundar denegava aquestes cessions. La rapidesa a solucionar el problema que plantejava el decret episcopal fa pensar que els escolapis i qui els protegia estaven al corrent del decret; d'altra manera, no s'explica que lloguessin una casa amb tanta rapidesa.

La casa llogada es trobava al carrer de les Joies i era propietat de Jeroni Marfà. Segons alguns historiadors, no es tractava d'una sinó de dues cases: els baixos de l'una per a l'escola i els de l'altra per a l'església. El fet de ser casa llogada no donava les garanties de continuïtat que s'exigien canònicament. Calia pensar a comprar un solar i edificar-hi al més aviat possible per poder garantir davant de la Sagrada Congregació de Bisbes i Regulars la seguretat de la comunitat.

Mossèn Jaume Boixó comprà un camp de l'hereva Riber a la carretera de l'Estany, lloc massa apartat. No serví.

La casa del carrer de les Joies era incòmoda. El pare Josep Font la descriu «pobre, petita».¹⁴² El pare Passante n'adquirí una segona al carrer del Raval de Dalt al ferrer Daví, on es traslladaren tots. Després comprà el camp d'en Cuirater, on s'edificà definitivament el nou col·legi. Probablement es va vendre el que anteriorment havia comprat mossèn Boixó per pagar l'actual.

140. Josep FONT, *Trionfo...*, vol. II, p. 888.

141. Carta del pare general, Carlo Giovanni Pirroni, al pare Domingo Prado del 2 de gener de 1684 a AGSP, Reg. Gen. 133, f. 455, citat per György SÁNTHA, *El P. Carlos J. Pirroni...*, p. 126, nota 222. La butlla pontificia a *Bullarium Religionis Scholarum Piarum*, Madrid, 1899, p. 54-56.

142. Josep FONT, *Trionfo...*, vol. II, p. 14.

La primera pedra del nou edifici es col·locà el 19 de setembre de 1689. Les parets no creixien. Mancaven recursos. L'herència que llegà a l'Escola Pia mossèn Joan Sanmartí per a la fundació de Santpedor serví al final per a la construcció de la casa de Moià. L'any 1702 les obres estaven aturades i per enllestir-les es nomenà rector el pare Fèlix Audet, que es trobava a Balaguer de superior en aquella ciutat des de la fundació. El 1704 escrivia a Roma el pare viceprovincial, Jordi Pes, que les obres estarien acabades dintre d'un any i els religiosos ja hi podrien viure. El 1705 l'edifici estava quasi acabat. Però el 1707, en temps del pare Tomàs Mir, les obres encara continuaven.¹⁴³ L'edifici estava format de planta baixa i dos pisos (actualment en té tres) i la distribució no coincidia amb la d'ara: la crema de 1840 i l'abandó posterior desfiguraren l'estructura del primer centre escolapí. El temple no es construï en aquests anys sinó a meitat del segle XVIII.

Tot i les diferències entre aquell primer edifici i el que avui contemplem, hi ha característiques que han marcat el futur dels edificis escolapis a Catalunya. Heus aquí alguns trets que tal vegada caldria aprofundir més: en primer lloc els escolapis veieren que l'edifici per a col·legi, comunitat i església havia de ser de la seva propietat. No fiar-se de cap manera de cases cedides. Pròpies i construïdes de bell nou en solar comprat. Valia més que l'ajuntament, o el donant, aportés els diners: els escolapis edificarien al seu gust.

La part que sempre s'edificà primer fou la part de col·legi i comunitat; l'església quedà per a temps posteriors. Balaguer, Solsona, etc., en són bons exemples. En èpoques més recents: Sabadell i Terrassa.

Quan l'espai i urbanisme ho han permès, els col·legis escolapis s'han edificat deixant un espai entre l'edifici i el carrer o els altres edificis: a més de Moià, ho veiem a Oñana, Solsona, Sabadell (l'edifici actual, no el primer que no coneixem prou bé), Vilanova i la Geltrú, Sarrià, el modern de Caldes de Montbui.

L'orientació iniciada a Moià continuarà en altres col·legis: façana principal que mira al sud, l'església a la part d'orient però també amb la façana mirant al sud. Podríem repetir la llista anterior. Aquesta orientació és també la de les cases de pagès de la nostra terra, és a dir, és la ideal per al nostre país de clima temperat.

El conjunt de Moià s'edificà formant un claustre amb els quatre costats. Només es repetí el model a Solsona. Després es transformà en una U, és a dir, no

143. Traiem aquestes dades de Llogari PICANYOL, *Memorias históricas de las Escuelas Pías de Cataluña*, Sabadell, Escuelas Pías, 1960, p. 10; Llogari PICANYOL, *Moyá y los escolapios moyaneses*, p. 12; Josep POCH, *Un documento inédito...*, p. 78-80.

edificant l'ala nord del claustre: Sabadell, Vilanova i la Geltrú, Sarrià; el nou de Caldes de Montbui queda obert a ponent.

Però tal vegada el que més crida l'atenció és que a finals del segle XVII es projectés un edifici per a escola (i també per a la comunitat) amb la solemnitat que s'assolí: situat en un petit turó, dominant el poble, un volum d'edifici que es pot veure perfectament encara avui des de força punts distants: quan hom abandona Castellterçol surt a la vista del viatger el poble de Moià i el gran col·legi escolapi que hi sobresurt. Moià gaudí d'un centre educatiu que indicà el prestigi de l'ensenyament: l'escola no era en un racó de la vila, els moianesos tenien com a escola un dels centres locals més emblemàtics.

El titular del col·legi i de l'església de Moià és des del primer moment Sant Antoni de Pàdua. Va ser la voluntat de mossèn Jaume Boixó. El pare general en una carta del juliol de 1683 proposà que es donés al nou col·legi el títol del Dolç Nom de Maria,¹⁴⁴ però mossèn Boixó va escriure al pare general:

Sólo le suplico sea de su servicio que no se mude el título de San Antonio de Padua, de quien siempre he sido muy devoto, por cuya intercesión vivo y me ha librado Nuestro Señor de muchos peligros; y mis deseos se han encaminado siempre ha hacer esta fundación bajo su protección y amparo, sin excluir el de la Virgen Nuestra Señora (a la cual cuando Dios quiera que se haga convento se podrá erigir un altar). El personado y renta de que he dotado es bajo el título de san Antonio, a quien también toda esta villa tiene particular devoción.¹⁴⁵

La devoció dels moianesos a sant Antoni de Pàdua ens ho confirma el fet que el sant era el titular del gremi dels botiguers en general, especialment de tots aquells que no pertanyien a cap gremi determinat o en el cas dels pobles on el nombre de botiguers que tocaven un mateix gènere era insuficient per agremiar-se.¹⁴⁶ Aquest patronatge del sant escau perfectament al cas de la majoria dels botiguers de Moià. Els escolapis acceptaren, doncs, la proposta de mossèn Boixó, com després d'una manera similar s'esdevindrà en les altres fundacions a l'hora de determinar-ne el sant titular.

144. Carta citada per Rossend CASALLARCH, *Història de l'Escola Pia de Moià (1682-1994)*, p. 16.

145. Carta de mossèn Boixó al pare general datada el 28 de febrer de 1684, a AGSP, plec Escola Pia de Catalunya, núm. 346, publicada per Rossend CASALLARCH, *Història de l'Escola Pia de Moià (1682-1994)*, p. 32, nota 3.

146. Joan AMADES, *Costumari català*, Barcelona, Salvat i Edicions 62, 1987, vol. III, p. 863-890 (2a ed. facsímil).

1.10. EL GOVERN DE LES CASES I ELS SUPERIORS

El primer superior de la nova fundació de Moià fou el pare Domingo Prado. Era el comissari del pare general des de 1678 per gestionar les fundacions a Espanya i era lògic que, existint una sola casa, acumulés els dos càrrecs: rector de la casa i comissari general. Com a comissari signà tots els documents relacionats amb la fundació. La comunitat estava formada per religiosos de la província de Nàpols i quedà sota la immediata jurisdicció del pare general, ja que la província d'origen, la napolitana, cedí els individus però no es responsabilitzà de la continuïtat de la casa. L'any següent el succeí en el rectorat el pare Agustí Passante, que a més s'encarregà de gestionar com a comissari del pare general les fundacions següents. El pare Prado retornà a la província napolitana d'origen.¹⁴⁷

Sense personal autòcton format i sense la possibilitat de rebre més religiosos de la província de Nàpols, la fundació perillava. El pare general, Alessio Armini, decidí el 1686 incorporar la casa de Moià a la província de Sardenya, que estava disposada a enviar personal a Espanya com havia ja fet en el cas de Barbastre. Aquesta decisió no agradà pas als napolitans.¹⁴⁸ Com a compensació el pare general nomenà el 1689 el pare Passante viceprovincial amb facultats per fundar, la qual cosa creava una dualitat de poder i de dependència que no afavoria ningú: difícil, per no dir impossible, cohabitació. Per asserenar els ànims el pare provincial de l'Escola Pia de Sardenya, Luigi Cavada, va venir a Espanya l'octubre de 1694 per governar ell personalment la província des d'aquí durant una temporada. Semblava que els ànims s'havien asserenat, de manera que als pocs mesos envià com a superior de les dues cases existents (Moià i Oliana) el pare Paolo Bonino. Definitivament els napolitans havien perdut el protagonisme. Al pare Bonino el substituï el pare Giorgio Pes. Sota el govern dels viceprovincials sards s'escomet la primera expansió: Peralta de la Sal, Santpedor (intent fallit) i Balaguer. La d'Oliana s'havia fundat el 1690 sota el govern del pare Passante.

147. Per a les dades escolàpies, seguim principalment l'article del *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 174-177.

148. El pare general, Armini, escriví des de Roma el 4 d'octubre de 1687 al pare Agustí Passante: «Que entre españoles y franceses existe antipatía, es cosa sabida; pero entre V. R. y los sardos, no lo sabía.» A AGSP, Reg. Gen. 134, núm. 696, citat per György SÁNTHA, *El P. Alejo Armini...*, p. 68, nota 119. El pare Passante, pel desembre de 1688, embarcà a Barcelona cap a Roma, on arribà el 12 de gener de 1689; aquesta actitud d'oposició desagradà al pare Armini, però de totes maneres el nomenà viceprovincial d'Espanya dependent de la província de Sardenya. A AGSP, Reg. Gen. 134, f. 1138; György SÁNTHA, *El P. Alejo Armini...*, p. 29-30 i 68, nota 120.

L'any 1705, amb motiu dels capítols que s'havien de celebrar l'any següent, els superiors sards embarcaren cap a la seva província. Els capítols se suspengueren, però els superiors no tornaren a Espanya. Les circumstàncies de la guerra els decidiren a abandonar les cases que governaven. Altres religiosos d'origen italià seguiren l'exemple. Retirada? Abandó? Fugida? La majoria dels nostres historiadors han qualificat el fet que els superiors no tornessin de retirada; fins i tot hi ha qui ho ha justificat amb la guerra encesa a Espanya i amb més virulència que enlloc a Catalunya. Crec que no hi ha una plena justificació de l'actitud d'aquests religiosos. El 1705 —any de la sortida dels sards— la guerra no era pas encara ni gaire estesa ni violenta. L'única casa nostra que sabem que patí greument els efectes de la guerra va ser la de Balaguer, però això no succeí fins al 1710, cinc anys després. Tampoc no val argumentar que l'illa de Sardenya deixà de ser espanyola, ja que no fou segregada d'Espanya fins al 1714. Tal vegada la guerra no va ser cap altra cosa que un pretext per abandonar i aleshores seria una fugida. La causa podria raure en la impotència en què es trobaven per unificar criteris entre tots els religiosos peninsulars. En efecte, quan marxaren per al capítol, el pare Pes nomenà dos superiors per a les quatre cases existents, és a dir, dividí la demarcació en dues: Mojà i Oliana, governades pel pare Fèlix Audet, rector de Mojà, i les de Peralta de la Sal i Balaguer, pel pare Antonio Ginés, rector de Peralta. Com es pot veure no té cap sentit geogràfic, ja que Oliana i Balaguer eren les dues cases més properes. La divisió es va fer per altres motius: les desavinences. Va ser una divisió salomònica: dividir a parts iguals els dos bàndols.

Les cases escolàpies d'Espanya estaven desconnectades dels superiors majors. Per això el pare general novament intervingué i establí amb elles un comissariat general dependent del superior general i nomenà comissari general el pare Fèlix Audet: era el primer nomenament superior que requeia en un dels religiosos sorgits de les pròpies terres espanyoles. Però el pare Audet, que sembla que tenia bons dots de govern no pogué rebre el nomenament perquè morí abans, el 10 de gener de 1707. El 18 de juny del mateix 1707 rebia el nomenament de comissari general el pare Tomàs Mir. Sota el seu govern es fundà la casa de Castellbò. Per sentència del bisbat de Vic del 12 d'abril de 1711 va ser desterrat del principat i reclòs durant deu anys en una casa de l'orde. Va haver d'abandonar Mojà i passà provisionalment a Roma. Després anà a la casa de Peralta, l'única que es trobava en aquell moment fora del principat, en la qual va romandre fins a la mort, el 7 de febrer de 1745.¹⁴⁹

149. A AGSP, Reg. Prov. 60, doc. 22. No és, doncs, exacte el que diu la nota biogràfica del *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 375, referent a aquest afer.

Per substituir el pare Mir, el pare general nomenà, el 5 de juny de 1711, vicari general el pare Antonio Ginés, i les cinc cases espanyoles quedaren constituïdes en vicaria general.

1.11. UN NOU TARANNÀ

Tres coses han marcat una línia en la manera de ser de l'Escola Pia de Catalunya, les quals s'han arribat a convertir en un símbol. En primer lloc el col·legi o casa de Moià, el mateix edifici és mostra avui de la presència durant més de tres-cents anys de l'Escola Pia a casa nostra. La majoria dels escolapis s'han format en aquesta casa: noviciat o juniorat quasi sempre. Els vells murs pairals respiren flaires de l'Escola Pia primera. Viure a la casa o simplement visitar-la retorna al record de temps passats. En Francesc Barrachina l'imaginà en el cartell del tricentenari com una alzina: alzina ben arrelada, amb tronc senzill i fort, amb branques obertes a terres llunyanes. Moià no ha estat en cap moment la casa provincialícia, però en canvi ha representat millor que cap altra la manera de ser de la província: arrelada al país, senzilla, oberta, acollidora. Així aprenueren a ser els primers escolapis i la tradició s'ha perpetuat.

Un segon símbol el trobem precisament dintre dels murs de la casa de Moià: la imatge que coneixem com Mare de Déu de l'Escola Pia de Catalunya. En una altra ocasió vaig recollir la bibliografia¹⁵⁰ existent sobre aquesta imatge i vaig indicar que, al meu entendre i amb les dades disponibles, procedia dels sards quan vingueren a partir de l'annexió de la casa de Moià amb decret del pare general del 18 d'octubre de 1686 per fer-se càrrec de les cases fundades a Espanya. Un recent estudi¹⁵¹ insinua que cal situar l'origen de la imatge a la mateixa Catalunya i que l'autor podria ser Jaume Cascalls o trobar-se al seu voltant. Que el portessin els escolapis sards a Moià no vol dir necessàriament que la transportessin de Sardenya: podien haver-la adquirit a Barcelona, per exemple.

L'escola per a tots amb l'ensenyament de l'aritmètica pràctica o comercial com a punt central. Escola dirigida a la classe social mitjana, artesana, comercial.

150. Vegeu Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. 1, València, Tipografia Moderna, A. C. de Miguel Gimeno, 1917, p. 390; Enric Centelles a «La imagen de Nuestra Señora del Colegio de Moyá», *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 46 (27 octubre 1916), p. 938-942, explica el possible origen i la història posterior de la imatge i la seva restauració. Joan FLORENSA I PARÉS, «La Mare de Déu de l'Escola Pia de Catalunya», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 264 (gener 1984), p. 6-8.

151. Francesca ESPAÑOL BERTRAN, «Jaume Cascalls revisado: nuevas consideraciones y obras», *Locus Amoenus* (Universitat Autònoma de Barcelona), núm. 2 (1992), p. 65-84.

La tradició es formà amb el contacte entre les persones. Entre els escolapis napolitans vinguts hi havia personalitats notables que impactaren en els joves que entraven a l'Escola Pia. S'anà formant com una cadena de transmissió dels valors que portaren els escolapis napolitans.

La figura més significativa dels napolitans fundadors és sens dubte el pare Agustí Passante. Influí poderosament en el pare Tomàs Mir. Es pogueren tractar des del primer dia, ja que Tomàs Mir vivia amb mossèn Boixó i l'acompanyava de noi com a escolanet. Altres dos escolapis empeltats de la personalitat del pare Passante foren els pares Josep Font i Fèlix Audet. Aquests tres catalans —Font, Mir i Audet— podríem dir que formaren la primera generació d'escolapis espanyols i catalans. Tomàs Mir va tenir com a deixebles Leandre Mulet i Baltasar Toneu, els quals foren la medul·la de la segona generació catalana. Els de la primera generació ompliren l'etapa que anem estudiant, però quasi no influïren en la següent. Els de la segona generació —Mulet i Toneu— prepararen la tercera generació —Joan Balcells, Jordi Caputi, Tomàs Casas i Rafael Passarell—, que inicià ja la província jurídica catalana. Aquestes generacions o grups generacionals marcats per l'edat i la formació rebuda dels uns als altres perpetuà a Catalunya l'esperit que havien implantat els escolapis napolitans i que he anat matisant en les línies anteriors.

Els escolapis sards foren en general mal rebuts pels catalans. En algun cas d'una manera ben poc fraternal.¹⁵² Però influïren en algun dels catalans. Els pares Bartomeu Mir i Miquel Picanyol foren deixebles del pare Jordi Pes. Els aragonesos es decantaren cap als sards.

No vull pas dir que uns fossin millors que els altres. Dues influències diferents donaren uns religiosos també distints. Les desigualtats s'anaren fent més i més pronunciades i evidents ja que s'aprofitava qualsevol cosa per optar cada grup per una forma distinta.

El 1705 els escolapis italians marxaren de la península per assistir als capítols que s'havien de celebrar a les seves províncies italianes. No hi hagué capítols però tampoc no tornaren ja que la situació bèl·lica a Espanya s'anà accentuant. Els italians que hi quedaven, fins i tot els que havien professat a Espanya, anaren marxant cap a la seva pàtria. Al final de la Guerra de Successió, Espanya perdé les possessions italianes i aquí s'haurien convertit en estrangers.

152. Es pot recordar el cas del pare Agustí de Sant Francesc, sard, que no pogué prendre possessió del càrrec de rector de Moià per l'oposició de la comunitat. Joan FLORENSA I PARÉS, «Primeros escolapios profesos en España y política vocacional», *Analecta Calasanctiana*, núm. 52 (1984), p. 598.

La xarxa que indicava al principi que havia permès l'entrada de l'Escola Pia a Espanya es desmuntà. La monarquia dels Àustria fou substituïda per la dels Borbons. Els virreis desaparegueren i l'autoritat quedà a les mans dels capitans generals dependents de Madrid. Els Vilana-Perles, com tants d'altres, s'exiliaren. Els dominics, que amb la seva influència davant del monarca havien decidit la sort dels escolapis i que havien fet costat sempre a les demandes d'aquests, ara quedaren en segon terme i sense influència. Altres persones havien desaparegut per la llei inexorable de l'edat. Tot havia caigut, la xarxa ja no hi era.

Els escolapis espanyols estaven sols sense els italians, que fins en aquest moment els havien dirigit. La formació que havien rebut i el convenciment que l'obra que estaven duent a terme era «obra de Déu» els donà força per prendre el timó de la nau. Emprungueren en solitari el rumb cap a la consolidació. L'Escola Pia s'havia establert a Espanya.

2. ARRELAMENT (1714-1742)

No cal esforçar-se gaire per comprendre que després de la Guerra de Successió (com després de qualsevol guerra), és a dir, després de 1714, la situació a Catalunya fou desastrosa, catastròfica. La desfeta política amb la pèrdua de les institucions pròpies arrossegà l'economia, que es veié ofegada pels impostos. L'exili de molts dels dirigents anteriors abocà a una situació d'incapacitat per emprendre res de bo. El Decret de Nova Planta fou la nova bandera alçada per combatre tot el propi que hi havia a casa nostra. La nova monarquia borbònica concebia l'Estat com una sola cosa, centrada en la capital del regne.

Els escolapis caigueren al bàndol dels vençuts, amb els virreis, amb els Vilana-Perles, amb els frares dominics, etc. Tenien poca significació social i tal vegada per això ningú no es fixà en ells; se salvaren d'una destrucció completa. Però va caldre coratge i empena per refer el que havia caigut i per intentar aixecar el vol que permetés assegurar el que els escolapis italians havien sembrat.

Els historiadors assenyalen que entre 1730 i 1735 es donaren els primers signes de represa econòmica al Principat. L'Escola Pia catalana començà a ser autònoma precisament a partir de 1742, data ben propera a les anteriors. Coincidència? De les quatre cases al Principat el 1714 (Moià, Oliana, Balaguer i Castellbò) es passà a sis (tancada la de Castellbò, s'obriren les de Puigcerdà, Igualada i Mataró). Es donà igualment un augment en el nombre de religiosos. A la resta de la geografia espanyola també es donà una notable expansió amb deu cases més; una bona part d'aquesta propagació de l'orde escolapi per la península va ser obra del pare Juan Crisóstomo Plana. A Catalunya va permetre respirar aires propis i la desitjada autonomia, és a dir, esdevenir viceprovíncia independent de la resta de les cases espanyoles. No avancem, però, dates ni fets.

Començarem analitzant la situació concreta de les cases existents i les noves fundacions; després, l'evolució del nombre de religiosos. Amb aquestes dues bases veurem l'ensenyament que es pogué impartir en aquests anys. Normal-

ment no s'han estudiat aquest anys de 1714 a 1742 com a període independent; s'ha lligat amb l'anterior o el següent; tal vegada el motiu és la dificultat amb què hom topa en intentar-ho per la manca de documentació. Els religiosos del moment es preocuparen sobretot de sobreviure, d'afermar-se i d'assegurar la continuïtat de la institució que havien rebut: nodrir arxius o simplement crear documentació, no fou pas el seu objectiu ni preocupació preferent.¹⁵³

Era un moment clau per a l'Escola Pia no sols a Catalunya sinó fins i tot per a tot Espanya. De la primera pedra anava a dependre la imatge futura. Per això ens detindrem en aspectes que d'una altra manera no tindrien tant d'interès. Aquests escolapis catalans feren unes opcions que marcaren el camí que s'havia de seguir en el futur.

2.1. LES CASES O COMUNITATS

Si els escolapis catalans volien constituir-se en província dintre de l'Escola Pia, una de les qüestions a resoldre era el nombre de cases o comunitats que hi havia en el territori corresponent al Principat. Segons les Constitucions per ser creada una província calia un mínim de sis cases.

Les existents en aquell moment tampoc no reunien les condicions mínimes que permetessin pensar en una continuïtat ben assegurada. La primera tasca, doncs, era refer les cases existents i buscar noves fundacions.

2.1.1. SITUACIÓ DE LES CASES EXISTENTS: POSTGUERRA, DERROTA, REPRESA

El pare Rabaza deixà l'epítafi següent sobre la situació en què quedaren les cases escolàpies després de la Guerra de Successió: «El [col·legi] de Oliana había perdido sus mejores fincas. Ni salieron bien parados los de Moià y de Peralta, cuyas rentas estaban vinculadas sobre posesiones inmuebles, que nada producían y aun algunas para siempre se perdieron.»¹⁵⁴ Intentem aproximar-nos a aquesta afirmació; gràcies a dades soltes arribem a la conclusió que realment les cases quedaren sense recursos. Recollim aquestes poques dades.

153. Últimament tenim una història que dedica dos capítols a aquests anys fins ara tan foscos, Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. I, cap. III i IV, p. 53-69. És una bona font per al nostre treball encara que l'autor, com és lògic, se centra en les cases i persones de l'actual província d'Aragó, que és la que historia.

154. Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. I, p. 58.

En la necrologia del pare Miquel Picanyol, hi llegim:

Essent Rector de Moià —1712-1724, hi passaven temps calamitosos a causa de les hostilitats i aldarulls populars, pels robatoris i cases incendiades: Catalunya estava en guerra civil. Bé podien els dissortats catalans enyorar llurs cases. Admirable era el baró que amb la seva eloqüència temperava els arborats ànims dels cabdills, encesos pel furor. I els conduïa a un comportament humà. Admirable el seu esperit sacerdotal quan, començats ja els estralls, feia enretirar els escamots de soldats de l'or i de la sang catalans. Així actuà gloriósament amb justícia i pietat. Quan després de catorze¹⁵⁵ anys de funesta guerra, l'any 1714, emmudiren les armes i restaren inermes les mans dels escamots sobre les Cases del nostre Orde, que el vandalisme i cobejança mai associada de l'enemic havien deixat malparades, el P. Picanyol es dedicà a refer-les i a posar remei.

Moià patí dues vegades incendis ocasionats per les tropes de Felip V. El col·legi, situat en un lloc privilegiat, dominant la vila, fou ocupat per les tropes borbòniques com a fort per dominar la comarca. Les tropes austriacistes intentaren ja cap a finals de la guerra ocupar-lo; el pare Picanyol aconseguí que els partidaris de l'arxiduc es desdiguessin de tal pretensió: així evità que l'edifici patís encara més destrucció.¹⁵⁶

L'edifici de l'Escola Pia de Balaguer quedà totalment enrunat. La fusta de les portes, finestres, etc., fou emprada com a combustible i les bigues serviren per construir una defensa a l'entrada de la ciutat per la part del pont. Només la constància i el sacrifici del pare Jacint Tord va permetre que els escolapis es mantinguessin a Balaguer. Després de 1714 va haver-se de començar tot de bell nou.¹⁵⁷

Tampoc la casa d'Oliana no es lliurà de pèrdues. L'any 1718 la comunitat, per poder subsistir, demanà que s'hi enviés un germà operari com a almoïner que anés a captar pels pobles de la rodalia; l'any següent s'hagueren de vendre per necessitat un camp que s'havia rebut valorat en 150 lliures. La pèrdua més sensible, però, va ocórrer l'11 d'agost de 1709: el pare Narcís Calderó i el germà

155. La guerra no durà pas catorze anys com diu la consuetat, ja que pròpiament començà el 1706 i va ser discontinua, la qual cosa no treu res a la seva crueltat.

156. Les consuetes o necrologies dels religiosos fins al 1885 es troben transcrits en un volum multicopiat; les citarem amb el número corresponent; les consuetes estan actualment totes digitalitzades en un CD que es consultable a l'APEPC, CD 05-30, núm. 1. Altres dades les hem tret d'Eduard LLANAS, *Escolapis insignes*, vol. IV, Madrid, 1900, p. 25. També en notes recopilades pel pare Gaetà Roca en dos quaderns a APEPC, 08-03 / caixa 31, núm. 10 i 11.

157. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 19-28, i a l'apèndix la «Memòria» d'aquells fets, a les p. 232-237.

Simeó Villadebaix sortiren de nit «per motiu d'un assumpte de la nostra Casa» i els guàrdies que feien la ronda nocturna els varen confondre amb uns bandolers i els dispararen amb tanta mala sort que el germà morí allí mateix.¹⁵⁸ La casa, com a tal, no patí destrosses, però sí les seves propietats: molts arbres de l'entorn de la població foren tallats per controlar el possible apropament de soldats o malfactors, de manera que es perderen la majoria de les oliveres, de les quals la comunitat treia un bon benefici; el 1720 varen haver de comprar trenta-dues oliveres noves al preu de 25 lliures per substituir les tallades el 1712. El testimoni del pare Font, que va viure en aquesta casa és eloqüent:

Gozaba ochocientos escudos bien fundados por frutos de la tierra, pagados por los labradores de aquellas vecindades, por los censos fundados del Colegio sobre sus bienes; mas como aquellos pobres hombres con sus heredades, fueron casi exterminados por la impiedad de la guerra, quedaron los Religiosos enteramente desposeídos.¹⁵⁹

La tardor i l'hivern de 1723 foren especialment secs; no va ploure fins al mes de febrer següent i encara insuficient per fer néixer el blat; va caldre esperar el 10 de maig perquè plugués el suficient, però li seguí una ventada que eixugà la terra; el 29 de maig començà a ploure generosament, però les collites ja estaven perdudes. Recuperar la normalitat fou qüestió de temps. La fam s'apoderà uns anys d'Oliana i els escolapis se'n ressentiren. Quan semblava que les estretors que seguiren a la guerra estaven passant, aquesta sequera de 1723-1724 tornà a ensorrar l'economia de la casa. La comunitat, ja el 1711, vivia molt pobrament com posa de manifest el que consignà el pare Ginés en la visita canònica d'aquella casa; en la cel·la d'un dels religiosos hi ha «una cama con gergon de paja, una sábana [...], una almoada, una mesa con silla, disciplinas, silicio, tres camisas, dos calzoncillos [...] y...»; en una altra el visitador hi troba: «[...] con gergon de paja, dos mantas, una sábana, mesa, silla, candil y

158. Descripció del fet en la necrologia del germà operari Simeó, la núm. 7 del llibre. El motiu de la sortida nocturna que la necrologia justifica queda una mica explicat en el decret de visita que donà el pare Antonio Ginés el 1711: «Mandamos que [...] Religioso de este nuestro Colegio de Oliana se atreva a ir cazando [...] término, ni menos pescar de noche: para lo qual mandamos [...] bajo la misma obediencia que por ningún pretexto permita a sus súbditos lo sobredicho, antes bien tenga en memoria el daño que [...] alguna vez se ha seguido de ir a pescar de noche con la violenta [...] desgraciada muerte de un religioso.» A AGSP, Reg. Prov. 62, doc. 8, p. 82 (document en mal estat i malmès per la humitat). És clar que el decret té present la mort del germà Simeó i que ho atribueix al fet que havien anat a pescar, i afegeix que altres vegades havien anat a caçar també en hores nocturnes.

159. Citat per Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. 1, p. 45.

disciplinas; quatro [...] dos calzoncillos». Tant la roba personal com el mobiliari és el mínim per vestir-se i per dormir.

De la casa de Castellbò no en coneixem res, però en cap moment passà per una situació bona. El motiu de la fundació (ho hem dit en el capítol anterior) era més aviat per a seguretat dels religiosos en aquell racó de món. La pobresa de la comunitat la posen en evidència aquestes paraules del decret de visita del pare Ginés: «Mandamos a dicho Rector que quanto antes procure remediar la falta de ropa blanca con que havemos encontrado a los Religiosos, y en especial provea de calzoncillos para que estos puedan estar en [...] con la decencia y honestidad de su estado».¹⁶⁰

Algunes de les dades que acabem d'esmentar són anteriors a la desfeta final de 1714. La qual cosa vol dir que, si abans ja estaven malament, en acabar la guerra, tot empitjorà.

El pare general des de Roma seguí amb la màxima preocupació el curs de la guerra, que amenaçava desfer el que s'acabava de plantar. Per això s'alegrà en assabentar-se que es mantenien les cases i que el religiosos hi restaven fidels a la professió.¹⁶¹ El pare general va tenir paraules d'afecte especial per a la casa de Moià.

2.1.2. TRES FUNDACIONS: PUIGCERDÀ, IGUALADA I MATARÓ

L'Escola Pia s'estengué aquells anys per la península Ibèrica; però a nosaltres només ens interessen ara les fundacions en terres catalanes, perquè d'elles depenia la possibilitat de constituir-se o no en província independent.

No ens detindrem pas a narrar totes les incidències que es donaren en la fundació de cadascuna d'aquestes tres cases. Un tal estudi és propi d'un treball monogràfic sobre cada casa i no d'una història general. Limitem-nos solament a unes pinzellades de cada fundació per treure'n després algunes conseqüències.

160. A AGSP, Reg. Prov. 62, doc. 8, p. 84. La visita va fer-la l'octubre de 1711.

161. Heus aquí un fragment de la carta que adreçà al pare Miquel Picanyol, rector de Moià, el dia 1 d'abril de 1715: «[...] non modico cruciabatur animus meus dolore, solum considerando miseriam conditionem, ex qua premi inevitabiliter debebat ista Vice-Provincia tot immanium bellorum turbinibus. Gratias quam plurimas Divinae Misericordiae debemus, quia non permissit quod ultimum passae sint exterminium pauperulae domus istae, et ex eadem sperare licet, quod cum Vos a communi incendio indemnes servaveris, et altiores gradus in posterum elevabis, si quae vestri status sunt, perfecte, ut tenemini, observabitis. Aliquod levamen contraxi inter paternas sollicitudines ab epistola R. V. 14 desembris anni elapsi data [...]», a AGSP, Reg. Gen. B-145, p. 457.

Puigcerdà. La ciutat demanà fundació el 1710.¹⁶² Eren encara els anys de la Guerra de Successió. L'arxiduc havia sofert el revés d'Almansa, però després de la batalla de Saragossa es refé i arribà fins a Madrid; no va poder aguantar i reculà a terra catalana. L'any següent, 1711, morí l'emperador i l'arxiduc marxà cap a Àustria per ser coronat emperador: a partir d'aquest moment els estats que donaven suport a la posició austriacista s'anaren passant al bàndol filipista.

El 1710, quan Puigcerdà demanà fundació d'escolapis, la ciutat estava, doncs, sota l'autoritat de l'arxiduc Carles. Els escolapis no es trobaven, però, en situació d'atendre la petició ja que els italians acabaven de marxar i mancaven nous religiosos que els substituïssin.

Passaren una vintena d'anys i el 1728 novament es cursà la petició. L'Ajuntament de Puigcerdà demanà aleshores informes sobre els escolapis: al governador militar de Balaguer, el senyor Traggia, que precisament tenia els fills al col·legi de la ciutat¹⁶³ i al bisbe de la Seu, Don Simeón de Guinda. Les respostes es desferen en elogis dels religiosos i l'Ajuntament sense esperar més demanà signar les concòrdies amb l'Escola Pia per tenir col·legi a la ciutat: l'acte tingué lloc el 23 de novembre de 1728, presents l'Ajuntament i l'Escola Pia, representada pel pare Bartomeu Mir. El 2 de desembre arribava el permís del bisbe de la Seu per constituir-se una comunitat religiosa a la població i el 13 de desembre ja s'obrien les aules per als nois de la capital de la Cerdanya. La primera casa va ser a la plaça d'en Cortinas; era massa petita per a les necessitats de l'escola i de la comunitat, de manera que el 26 de juliol de 1730 es traslladaren a l'indret on restaren fins al tancament de la comunitat, al carrer que aleshores es deia d'en Calva. La tramitació de la fundació va anar molt de pressa.

Llegint detingudament les concòrdies hom s'adona que el que s'estableix és una «Fundación perpetua de Hospicio para las Escuelas Pias,¹⁶⁴ para la Ensenyansa [...]». No es tractava, doncs, de la fundació d'una comunitat o d'un col·legi sinó d'un hospici i, per tant, no es va creure necessari demanar permisos, ni el del rei ni el del virrei. En aquells moments la cosa passà; tothom ho va admetre; fins i tot els representants reials a la ciutat se n'assabentaren i callaren. Anys després sorgiren els problemes quan des de Madrid es preguntà amb quina llicència tenien comunitat i escola els escolapis a Puigcerdà.¹⁶⁵

162. Traiem les dades de Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. 1, p. 75-79; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 689-691.

163. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 35-36.

164. Notem que tot i que el document està escrit en castellà, als religiosos se'ls reconeix en català; en altres ocasions es dirà tot junt *Escolapia*. Indicació ben clara que eren coneguts com a catalans i que en aquesta llengua s'expressaven.

165. És interessant la descripció de la població de Puigcerdà que ens ofereix un document

Igualada. L'Ajuntament d'Igualada en la sessió del 4 d'abril de 1710 acordà iniciar tràmits per portar a la població els escolapis perquè s'encarreguessin de l'ensenyament de les primeres lletres i de la gramàtica i retòrica. Es nomenà dos consellers, Bartomeu Costa i Antoni Puig, a fi que ajustessin els pactes amb el superior de la casa de Moià.¹⁶⁶ No es pogué arribar a cap acord pràctic per la guerra en què es trobava el país. Notem que l'ajuntament igualadí es manifestà tots aquells anys partidari de l'arxiduc Carles i que no és fins després del 24 de juny de 1713 que es rendeix a Felip V; molt després de la proposta de fundació escolàpia.

Durant els primers anys de la postguerra no es podia pas pensar, ni pel que fa als ajuntaments ni pel que fa a l'Escola Pia, a obrir noves cases. Ja feien prou tots plegats a poder sobreviure.

En la sessió del 22 d'octubre de 1729, el regidor Josep Riera tornà a posar sobre la taula de l'Ajuntament d'Igualada l'assumpte de la fundació escolàpia. Hom hi al·lega com a únic motiu la manca de mestres de minyons i de gramàtica. Acordà l'Ajuntament oferir 200 lliures (el mateix sou que pagaven pels dos mestres) per a quatre escolapis i, prèviament, demanar el permís reial. Josep Riera ho gestionà immediatament a Madrid amb l'ajuda de l'agent o procurador que el municipi tenia a la Cort. El 17 de maig de 1732, el monarca signava la llicència per a l'establiment dels escolapis a Igualada.¹⁶⁷ Hi havia, però, en el decret unes paraules que a la llarga portaran problemes; deia: «Los referidos Religiosos no haian de hazer fundazi6n de Combento, ni hospicio, ni otra de las prohibidas en las condiciones de Millones, sino mantenerse como Maestros particulares.» El 4 de setembre de 1732 l'Ajuntament i el pare Bartomeu Mir, com a delegat del pare provincial, signaren a Igualada les bases o acords de la fundació.¹⁶⁸ El 4 d'agost de 1732, el bisbe de Vic donà el permís

de 1780, però que podem pensar que venia d'abans; diu així: «La pobreza de este país [Puigcerdà] no consiste en la calidad de su territorio, sino en la poca aplicaci6n al trabajo de sus habitantes, que degeneran en esta parte de verdaderos catalanes, porque pudieran adquirir sumas prosperidades con sus granos, y ricas lanas y ganados, si supiesen promover y aprovechar estas ventajas [...]», a JUNTA DE COMERÇ DE BARCELONA, *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria del Principado de Catalunya (1780)*, Barcelona, Alta Fulla, 1997, p. 288-289 (edici6 a cura d'Ernest Lluç).

166. Es pot veure l'acord municipal a Joan SEGURA, *Hist6ria d'Igualada*, vol. I, Igualada, Ateneu Igualadí, 1978, p. 78 (facsimil). Bibliografia útil: Josep M. JAUME, *Escuelas Pias de Igualada: Monografía 1732-1948*, treball mecanografiat a APEPC, 07-18 / caixa 9, núm. 4; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I., p. 497-504; Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig hist6ric (anys 1732-2002)*, Igualada, Escola Pia d'Igualada, 2006.

167. La llicència reial a Joan SEGURA, *Hist6ria d'Igualada*, vol. I, Igualada, Ateneu Igualadí, 1978, p. 79-80 (facsimil).

168. Els acords publicats a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 122-123.

per a la reserva del Santíssim a la Capella, la qual cosa volia dir que autoritzava la fundació; de totes maneres no cursà el decret sinó que el va retenir fins al 6 d'abril de 1733 perquè dubtava de si podien o no prendre possessió de la capella de la Mare de Déu dels Dolors. Aquí sí que hi ha el permís reial, però condicionat al fet que no es tracti ni de col·legi ni de comunitat sinó de mestres particulars.

El 25 de novembre de 1732 es va fer la primera comunió general de tots els alumnes, la qual cosa indica que ja havien començat les classes unes setmanes abans.

Mataró. La capital del Maresme va ser la tercera de les fundacions en aquest període, tot i que havia estat la primera a iniciar els tràmits per aconseguir els escolapis. El 14 de gener de 1707 llegim en les actes municipals: «Item han resolt se requirescan noticias de la manera, conformitat y estatuts ab que está introduhida y se exerceix en la Vila de Moià per los Religiosos dits de la escola Pia escrivintse per esto cartas al Sr. Archipreste y Rector de aquella vila y als Mag. Jurats de la mateixa [...]».¹⁶⁹ Les negociacions foren llargues; els acords que havien de regir per a la nova escola de Mataró es discutiren punt per punt amb propostes, contrapropostes i rectificacions. Estranya que per a les altres fundacions esmentades s'arribés fàcilment a acords i que aquí, al contrari, costés tants anys. Els historiadors n'han donat diverses explicacions: la poca voluntat de fundar a Catalunya del pare Antonio Ginés, la posició poc conciliadora del pare Miquel Picanyol, que portà les negociacions, la petició de la ciutat que volia l'ensenyament de la filosofia,¹⁷⁰ el decret de «millones», que s'oposava a fundacions de cases religioses. La darrera data referent a la discussió de les bases és del 17 de juliol de 1723 sense acord. Durant els dotze anys en què s'havia estat parlant, l'Ajuntament mataroní no havia intentat aconseguir la reial llicència.

169. Text citat per Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró: su historial pedagógico*, Salamanca, Claudi Vilà i Palà, 1972, p. 5, nota 6. Si no diem el contrari, en aquest apartat anirem seguint aquest autor. Una aportació complementària sobre els motius de la tardança a arribar a acords a Miquel PUIG I REIXACH, «De quan a Mataró es parlava d'establir-hi Col·legi d'Escolapis (1719, 1720 i 1728)», *Catalaunia*, núm. 282 (novembre 1985), p. 9-11.

170. Aquesta petició d'aules de filosofia dificultà evidentment qualsevol acord, perquè l'Escola Pia, segons les Constitucions, no podia tenir càtedra d'ensenyaments superiors de filosofia ni de teologia. Precisament el 13 d'abril de 1731 una comissió de cardenals reconegué que els escolapis podien ensenyar ciències majors (butlla *Nobis quibus* del papa Climent XII de l'1 de maig de 1731, a *Bullarium Religionis Scholarum Piarum*, p. 106-114). Tal vegada sigui aquí la clau de l'aprovació de les bases de fundació de Mataró. Vegeu Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. 1, p. 251-253.

L'Ajuntament tornà a obrir l'expedient per fundar escolapis a la ciutat el 18 de gener de 1737: catorze anys després. Durant aquests anys de silenci de Mataró, es realitzaren les altres dues fundacions: Puigcerdà i Igualada.

Ara sí que les coses es desenvoluparen ràpidament. El 24 d'abril del mateix 1737 se signaren els acords entre l'Ajuntament de Mataró i l'Escola Pia, representada pel pare Bartomeu Mir. El primer de maig convingueren els escolapis una concòrdia amb la parròquia de Santa Maria. El 13 de novembre, el rei posava la seva signatura al document «para que sin incurrir en pena alguna pueda fundar y funde en ella una Casa de la Religión de la Escuela Pía, bajo su mismo instituto, para la pública enseñanza de los niños [...]». A Madrid havia gestionat molt bé la tramitació de l'expedient el senyor Josep Boter, mataroní establert a la Vila i Cort i que acostumava a gestionar tots els assumptes de l'Ajuntament de la seva ciutat; treballà d'acord amb el pare procurador que l'Escola Pia tenia a la capital del regne.

El 4 de juny del mateix 1737 els dos primers escolapis arribats a Mataró començaren l'ensenyament de la gramàtica a les dependències de la casa consistorial.

El 26 de desembre de 1737, diada de Sant Esteve, es constituí oficialment i solemne la comunitat escolàpia.

Després de veure les dades concretes de cada una d'aquestes tres fundacions, crec que cal fer una aturada i fixar-nos en el que representaren. La primera qüestió que ens podem preguntar també nosaltres ara és el perquè de la tardança en la fundació de Mataró. L'escolapi que signà les tres fundacions és el pare Bartomeu Mir, mentre que els intents de Mataró els portà el pare Miquel Picanyol. Tal vegada el retard cal repartir-lo entre els pares Antonio Ginés i Miquel Picanyol (descarregaríem així una mica la responsabilitat que els historiadors catalans hem donat al pare Ginés per no obrir més aviat cases a Catalunya), mentre que el mèrit d'aconseguir-se les signatures els hem d'atribuir als pares Juan Crisóstomo Plana i Bartomeu Mir. Sabem que després de 1742 el pare Miquel Picanyol es mostrà com un dels religiosos poc afectes al grup progressista; tal vegada la cosa li venia ja d'abans.

Els ajuntaments d'Igualada i de Mataró tingueren com a referència escolàpia el col·legi de Moià. El de Puigcerdà es dirigí a Balaguer. Cap ajuntament pensa en Peralta de la Sal (o altres poblacions menys properes a les catalanes), on resideix el superior major. Moià és el referent principal: és la casa mare i el punt de mira, l'exemple on s'emmirallen els que volen un col·legi escolapi català. El que els escolapis havien fet a Moià, serví a l'Escola Pia per expansionar-se. L'artesà, el botiguer, el comerciant de postguerra pensà que aquella escola per a tots amb unes primeres lletres ben organitzades i amb una aritmètica pràctica

ben donada, eren el revulsiu que calia per arrencar la nostra societat catalana de la prostració deixada per la derrota i la desfeta. Igualada i Mataró foren dues poblacions que ben aviat aixecaren el cap després de l'ensorrament bèl·lic: aprofitaren el suport de l'ensenyament escolapi per als seus propòsits de renovació i progrés. No es fundà als llocs on es va voler, sinó a on les circumstàncies ho permeteren. Els escolapis serviren en petites poblacions abans d'assentar-se en ciutats importants. Aquest rerepaís català donà solidesa als escolapis i els ajudà a vincular-s'hi. A les poblacions esmentades l'acceptació de l'escola era dels grups socials esmentats; els camperols generalment no veien cap utilitat en l'escola. Artesans, botiguers, comerciants foren la base de la burgesia, que tirà endavant la industrialització de Catalunya. Els escolapis catalans s'unien així a la naixent burgesia i a la industrialització. L'escola dels escolapis serveix per dinamitzar la indústria i la societat.

La casa de Puigcerdà responia a altres problemes i situacions. La població es trobava en una zona de muntanya, agrícola o més aviat ramadera, fronterera amb França en una comarca dividida entre els dos estats. Els Pirineus havien servit històricament com a lloc d'entrada d'idees noves —innovadores o revolucionàries— que aquí no sempre agradaven a tothom. Els monarques i els bisbes de la Seu havien intentat taponar aquesta esclatxa que alimentava subversions i oposicions. Ja el bisbe Andreu Capella, en temps de mossèn Josep Calassanç, obrí un col·legi (el de Sant Andreu) per a la formació intel·lectual dels joves dirigit pels pares jesuïtes. El bisbe Simeón de Guinda¹⁷¹ aconseguí el 1717 que aquest col·legi no es tanqués, al·legant precisament la situació fronterera de la ciutat; el mateix bisbe és el que l'any 1728 donà el permís per fundar a Puigcerdà un col·legi escolapi. El prelat es mostrà propici a obrir escoles (també de noies) per contrarestar les influències provinents de la veïna i sempre temuda França. La Reial Audiència responia amb aquestes paraules a una consulta del Reial Consell sobre la legitimitat de la fundació dels escolapis a Puigcerdà: «parece tuvieron por necesidad esta fundación los dichos obispo y corregidor, pues con la enseñanza de las escuelas pías evitan los recelos prudentes con que estaban de que se inficionase aquel país con las sectas de que abunda la Francia, adonde está inmediata».¹⁷² L'escola pia contribuïa a mantenir la fe en la zona fronterera sempre propensa a la infiltració de corrents nous o d'heretgies.

La categoria o qualificació amb què es fundà cada una de les cases crida força l'atenció. Puigcerdà és un hospici. Igualada, una simple residència de reli-

171. Dades biogràfiques del bisbe Simeón de Guinda Apeztegui a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, p. 339-340.

172. Citat per Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. I, p. 244.

giosos que ensenyen com a mestres particulars. Mataró és l'única que obté l'aprovació com a casa religiosa. Les dues primeres no poden tenir rector en sentit canònic (el superior serà vicerector o president), ja que no es constitueixen com a cases canòniques (no són comunitats, sinó religiosos que pertanyen a una altra comunitat però per necessitat viuen fora). Els bisbes respectius (el de la Seu i el de Vic), que coneixen els escolapis perquè tenien altres cases als seus bisbats respectius, aprovaren les fundacions però sense fer massa soroll per evitar denúncies a Madrid que ho perjudicarien. Els escolapis quedaven, doncs, a precari, inconsistents, amb la possibilitat que davant de qualsevol conflicte, se'ls obligués a fer les maletes i tancar.¹⁷³ L'any 1746 el Consell Reial demanà a la Reial Audiència de Barcelona que s'informés de la situació de cadascun dels col·legis escolapis sobre les llicències amb què s'havien fundat. A l'Estat se li plantejaven algunes qüestions: tantes aules de gramàtica són perjudicials a la nació perquè porten despoblació i manca de gent als pobles (els que estudien gramàtica no queden als pobles sinó que marxen a llocs més grans) i augmenta la pobresa; els escolapis amb les seves escoles priven els mestres laics del sou que abans es guanyaven; els escolapis només s'han de dedicar a les primeres lletres i la doctrina cristiana i deixar-se de la gramàtica.¹⁷⁴ L'argumentació de la Reial Audiència repeteix els mateixos punts amb què se suprimí l'Escola Pia el 1646 en vida de sant Josep Calassanç: l'ensenyament de primeres lletres és admissible, però no pot de cap manera tolerar-se que els pobres estudiïn llatí o gramàtica i després tinguin la gosadia d'anar a la universitat. Els governants il·lustrats volen la secularització de l'ensenyament i per això defensen els mestres laics enfront dels de les institucions de l'Església (aquest argument, entre d'altres, portarà a l'expulsió dels jesuïtes). Apareix ja la tendència a demanar que sigui l'Estat qui reguli l'ensenyament i per això caldrà treure força a tota institució dedicada a l'ensenyament, especialment de l'Església.

Les quantitats que els ajuntaments pactaren amb l'Escola Pia eren baixes. Puigcerdà es comprometé a donar 350 lliures anuals per tres mestres; Igualada pactà 200 lliures anuals també per tres mestres; Mataró donarà 400 lliures anuals per vuit mestres. Si era fama que els mestres passaven fam, els escolapis encara més. Sort que els escolapis buscaven altres mitjans amb què poder compensar la

173. Això passà el 1746, quan es presentà una denúncia a la Reial Audiència contra la fundació d'Igualada i alhora es posava al descobert la precarietat de les altres fundacions (Oliana, Balaguer i Puigcerdà, per la part catalana). S'admetia que en aquestes poblacions els escolapis poguessin impartir les primeres lletres, però no la gramàtica ja que en això resultaven perjudicials a l'Estat. Sembla que el cas resultà arxivat als calaixos del monarca. Vegeu Jaume CARRERA PUJAL, «La Escuela Pia en Cataluña», *El Correo Catalán* (27 agost 1948).

174. Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Audiència, Reg. 22, f. 224-v.

manca de sous; però la base econòmica de l'escola era mínima, insuficient perquè els mestres es poguessin mantenir.

Crec que la pressa per expansionar-se dominà els acords; pressa motivada per obtenir l'autonomia dintre de l'Escola Pia, deslligar-se de la resta de cases d'Espanya. Per això el pare Picanyol no ho veia tan necessari ni convenient i no va tenir pressa a pactar amb Mataró; el pare Mir, ben convençut de la imperiosa urgència de separar-se de les cases espanyoles, signà les bases de fundacions sense unes condicions amb prou garanties per sobreviure; tal vegada pensava que amb el temps les coses ja s'arreglarien (tindria present que la casa de Moià no havia obtingut encara el permís eclesiàstic després de quaranta anys?); costa entrar en una població, però també costa sortir-ne. Primer posar-hi el peu, després ja ho anirem legalitzant i millorant.

Totes les fundacions que fan els escolapis a Catalunya són d'escoles municipals. Es pacta sempre i únicament amb els ajuntaments; a vegades, com havia passat ja a Moià i després a Igualada, es pacten ajudes complementàries amb persones privades, que són només econòmiques. En els tractes amb aquests particulars mai no s'hi inclou cap clàusula que determini qüestions o aspectes d'ensenyament; l'escola depèn i la determina l'ajuntament.¹⁷⁵

Finalment notem que aquestes tres fundacions iniciaren els tràmits sota la monarquia dels Àustria i durant els anys de la Guerra de Successió. S'aconsegueixen sota la monarquia dels Borbons.

2.2. LES PERSONES

En aquest període, les persones una a una tenen més importància que en qualsevol altre moment, perquè són molt poques i perquè han de prendre unes posicions i decisions que els comprometen a ells i a tot el futur de la institució que encarnen. Dedicuem, doncs, unes ratlles a analitzar el grup que afrontà la tasca difícil de tirar endavant l'obra i com de mica en mica s'orientà cap a la formació de la futura província de Catalunya. Tot i les dificultats externes i internes aquells escolapis tenien, sembla, una meta comuna i ben clara: mantenir-se com a escolapis i com a catalans, arrelats al país, servidors en l'ensenyament dels minyons.

175. Hem afirmat que tots i cadascun dels col·legis fundats a Catalunya fins al 1742 foren de patronat municipal i que els acords o pactes es negociaren sempre únicament entre els ajuntaments i els escolapis. Amb això contradïem les afirmacions de Vicente FAUBELL, *Acción educativa de los Escolapios en España (1733-1845)*, Madrid, Fundación Santa María, 1987, p. 134.

2.2.1. ELS RELIGIOSOS QUE QUEDAREN

Els religiosos italians que havien vingut per fer-se càrrec de les fundacions espanyoles anaren marxant tot just començada la Guerra de Successió, de manera que quan esdevingué la pau o el final de la guerra, ja no n'hi quedava cap. «Todos los religiosos extranjeros» —escriu el pare Jericó—,¹⁷⁶ «huyendo de la borrasca, bolvieron las espaldas a España, dexando las quatro fundaciones, que ya se hallaban establecidas en poder de los pocos Religiosos Españoles, de corta edad, y limitada experiencia en las cosas de la Religión.» És un judici no ben exacte. El 1705 s'havia de celebrar capítol general a Roma. Els que tenien càrrecs a Espanya passaren a Itàlia i, tot i que es va suspendre la celebració dels capítols, els religiosos ja no tornaren; la resta de no peninsulars seguí l'exemple dels superiors. Com assenyalà el pare Picanyol, el motiu no va ser la guerra, que en aquell moment encara no s'havia iniciat ni es veia a les portes; no fugiren, però, una vegada fora, decidiren no tornar per evitar-se possibles problemes.¹⁷⁷ Probablement no es trobaven còmodes aquí. El pare Jericó parla de religiosos estrangers; tampoc no és exacte en aquell moment, perquè Sardenya, igual que Nàpols, era un territori dependent de la Corona espanyola. L'estrangeria no podia ser pas en aquell moment un motiu de no tornar.

Dels trenta-set religiosos que havien professat fins al 1714 a la península, en quedaven vint-i-sis, ja que els onze restants havien mort. Podem agrupar els supervivents en tres grups segons el seu origen geogràfic i tindriem: disset catalans, set aragonesos i dos italians. Els dos italians (els pares Pere Lauritano i Joaquim Bernardelli) passaren posteriorment a províncies italianes ja que es convertiren en estrangers. Dos dels disset catalans (els pares Josep Font i Tomàs Mir) es veieren obligats a exiliar-se, el primer a terres italianes i el segon fora de Catalunya, que en aquell moment no podia ser cap altre lloc que Peralta de la Sal, única casa escolàpia en terra espanyola i no catalana; allí va romandre fins al final de la seva vida. Quedaven, doncs, quinze religiosos catalans,¹⁷⁸ a més dels set aragonesos.

176. José JERICÓ, *Varones insignes en santidad de vida del Instituto y Religión [...] de las Escuelas Pías*, València, Oficina de Agustín Laborda, 1751, p. 373.

177. Joan FLORENSA I PARÉS, «Primeros escolapios profesos en España y política vocacional», *Analecta Calasanciana*, núm. 52 (juliol-desembre 1984), p. 592.

178. Per a tot el referent a persones ens servim del catàleg de religiosos de 1683 a 1714 publicat a Joan FLORENSA I PARÉS, «Primeros religiosos profesos en España y política vocacional (1683-1714)», *Analecta Calasanciana*, núm. 52 (juliol-desembre 1984), p. 605-609. Per a altres dades personals hem recorregut a les necrologies que no citarem cada vegada per no fer-nos pesats en la reiteració d'unes mateixes fonts.

Com indica un dels nostres historiadors,¹⁷⁹ a partir de 1707, tot just començada la guerra, la tendència va ser que els catalans es quedessin a les cases catalanes i els aragonesos anessin a Peralta de la Sal. Era una divisió de facto de les persones en dos espais que coincidien també amb les diferències territorials. L'últim superior italià abans d'embarcar-se cap a Itàlia havia dividit les quatre cases en dues demarcacions: Moià i Oliana per un cantó, i Balaguer i Peralta per l'altre; però la realitat no va anar així: la situació tan agònica que va viure la casa de Balaguer durant la guerra va fer que Peralta quedés separada de les altres. Picanyol, en el lloc esmentat, assenyala com a motivacions de la divisió de les quatre cases en dos grups: les distàncies entre les cases, la diferència de llengua i el caràcter. No semblen tan clares aquestes motivacions, perquè Moià era de fet la casa que quedava més allunyada i de difícil comunicació respecte a Oliana, molt més que Oliana de Balaguer. La llengua que es parlava a les quatre poblacions on hi havia col·legi era arreu el català; no així la parla de tots els religiosos. Més aviat m'inclinaria a veure en aquesta tendència de separació una conseqüència de la divisió que ja es donà anteriorment entre els partidaris dels napolitans i dels sards. Els comissaris que nomenà el pare general ho foren de les quatre cases sense divisions territorials.

La partició en dues demarcacions de les cases espanyoles s'inicià, doncs, des del primer moment. No va ser una decisió d'uns catalans a posteriori.

2.2.2. ELS SUPERIORS

Els superiors de les cinc cases eren el 1714 els religiosos següents: de Moià, el pare Miquel Picanyol; d'Oliana, el pare Maurici Rossinès; de Peralta de la Sal, el pare Antonio Ginés; de Balaguer, el pare Joaquim Bernardelli, i de Castellbò, el pare Leandre Mulet. El pare Bernardelli era rector nominal ja que no s'atreví a reincorporar-se a la casa de Balaguer —s'atrinxerà a Camarassa, on actuà profitosament com a rector de la parròquia— i finalment passà a Itàlia; el responsable de Balaguer en solitari fou el pare Jacint Tord, que patí un dolorós calvari per mantenir ell sol la casa.

El superior de tots era el pare Antonio Ginés com a vicari provincial independent fins al 1723, en què el substituï el pare Juan Crisóstomo Plana. Els dos eren aragonesos (de Benavarri i de Peralta de la Sal, respectivament), però amb mentalitat ben diferent respecte a Catalunya com anirem veient.

179. Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 17.

El pare Ginés orientà l'Escola Pia cap al centre peninsular. Calien més religiosos i el 1715 obrí la casa de Tramacastilla¹⁸⁰ (província actual de Terol) per a casa de noviciat i d'estudis. S'apartava evidentment de Moià (quedava a l'extrem est), la casa noviciat erigida canònicament amb aquest objectiu, però que no li anava bé per a la seva finalitat i mentalitat centralista. Era la tendència pròpia de l'època, en què començaven a regnar els Borbons: centralistes. El 1713 el pare Antonio Ginés girà visita canònica a les cases; arribà a Oliana però no pogué anar més enllà; la situació bèl·lica del Principat li impedí accedir a Moià.¹⁸¹ Tal vegada això contribuí que s'inclinés per fundar en direcció a ponent de Peralta, lloc on residia, i a buscar un altre emplaçament per al noviciat. La guerra contribuí a augmentar les diferències i la separació que ja existien.

Les diferències entre pronapolitans i prosards, que s'havien originat en els anys anteriors a la Guerra de Successió, ara es manifestaren entre catalans i aragonesos. Els catalans se sentiren marginats pel superior pare Ginés i reiteradament ho manifestaren en cartes¹⁸² al pare general. Aquest tenia dificultat per comunicar-se amb el vicari provincial espanyol, el qual no acostumava a contestar-li les cartes i demandes que li feia (per exemple, demanar-li dades sobre els nous admesos a la professió). El silenci del pare Antonio té una certa justificació ja que el 1709 Felip V acordà la «prohibición a las órdenes religiosas de relacionarse para nada con Roma y de enviar dinero siquiera para gastos de canonizaciones».¹⁸³ Podia, però, haver-se-les enginyat per comunicar-se amb el seu superior per altres camins diferents dels normals i legals.

El canvi del pare Ginés pel pare Plana el 1723 comportà per als escolapis catalans un respir. El pare Plana nomenà primer per a fets puntuals, però aviat amb caràcter permanent, un delegat provincial per a les cases catalanes amb facultats per acordar fundacions i per donar obediències (o canvi de destinació als religiosos): el pare Bartomeu Mir des del 1729, el pare Salvador Llenas des del 1735 i el pare Josep Caballol des del 1739 exerciren aquesta delegació.

La viceprovíncia d'Espanya celebrà capítol el 1735; aquesta el 1739 fou erigida en la província d'Espanya, la qual celebrà només un capítol, el de 1741. Els

180. Sobre aquesta fundació vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 816.

181. Així ho afirma ell en el llibre de visites: «Adviértase que este año el P. Vicario Prov. huvo [...] desde Oliana a Peralta sin poder pasar [...] gio de Moyá por hallarse los caminos en [...] de dar en manos de voluntarios y Miquel [...] no verse preso como se vio el año 1711 en ca [...] y en poder del duque de Vendome al bolverse de el Colegio de Moyá [...]» A AGSP, *Visitas del P. Antonio de San Medardo*, Reg. Prov. 62, doc. 8, p. 50.

182. Vegeu alguns fets a Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 21.

183. Justo FERNÁNDEZ ALONSO, «Un período...», *Anthologica Annua* (Roma, Instituto Español de Estudios Eclesiásticos), núm. 3 (1955), p. 14.

superiors de les cases catalanes assistiren als dos capítols, però els vocals només anaren tots al primer; per no assistir al de 1741 al·legaren que la pobresa de les cases impedia fer la despesa que suposava un desplaçament tan llarg com anar fins a Madrid i que les aules quedaven desateses massa temps. Però, de fet, sembla que era un senyal més de les poques ganes que tenien de formar part de la província única i el que volien era la separació. Tenim la narració d'un religiós aragonès que hi era present:

En el Capítulo Provincial que se celebró en Madrid año 1741, en que asistí como rector del Colegio de Albarracín, pidieron los Padres de Cataluña facultad de suplicar al Capítulo General, que debía celebrarse el año siguiente en Roma, que las Casas de Cataluña se erigieran en Vice-Provincia con un Viceprovincial que las gobernase: en consideración que las casas estaban muy distantes y el Provincial no podía cómodamente visitarlas, debiendo pasar desde lo alto de los Pirineos a las montañas de Santander, a Madrid, a Valencia, etc. Todo el Capítulo Provincial vino en ello pacíficamente, sin dificultad que faltase un voto. Y de hecho en el Capítulo General celebrado en Roma en 1742, las casas de Cataluña se erigieron en Vice-provincia y se les dio Vice-provincial, y pocos años después en Provincia separadamente.¹⁸⁴

El text que aprovà el Capítol Provincial per presentar al Capítol General afegeix com a motivació de la creació de la viceprovíncia de Catalunya —a més de les distàncies— que així els seus religiosos serien governats més fàcilment i millor: «facilius et melius govermentur».

En els anys de govern del pare Ginés professaren només quatre religiosos catalans (1718, Salvador Llenas i Joan Llacuna; 1721, Jaume Comella i Lluís Humer; els quatre per a clergues), mentre que n'havien mort dos (el pare Maurici Rosinès i el clergue Àngel Picanyol, ambdós el 1717). Amb aquests efectius poca cosa es podia pensar a tirar endavant. Per això la insistència que els deixessin fer.

Amb el nou vicari provincial, el pare Plana, s'incrementà considerablement el nombre d'entrades i així es pogueren atendre les fundacions que repetidament feien alguns municipis.

2.2.3. ELS RELIGIOSOS QUE ENTRAREN

En una taula veurem millor el creixement del nombre de nous professors amb l'entrada a l'orde de nous efectius; distingim en primer lloc els sacerdots

184. Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. I, p. 105-106.

(S), en segon lloc el germans operaris (GO) i en tercer lloc els clergues que moriren abans de poder-se ordenar sacerdots (C), la qual cosa no vol pas dir que aquests últims no fossin dedicats a l'ensenyament; l'ordenació es rebia passats uns anys d'acabar els estudis i de dedicació a l'escola. Es tracta dels religiosos que entren o professen a l'Escola Pia en alguna de les cases catalanes (no en les de fora de Catalunya); algun entrà a Catalunya i passà a les cases de fora o al revés; no creiem que això fes variar el conjunt.

TAULA 3
Nombre de religiosos (1714-1742)

Any	S	GO	C	Sumes
1714-1718	2	0	0	2
1719-1723	2	0	0	2
1724-1728	6	2	0	8
1729-1733	10	5	0	15
1734-1738	12	2	2	16
1739-1742	5	6	0	11
Sumes	37	15	2	54

S: sacerdots; GO: germans operaris; C: clergues no ordenats.

Professaren, doncs, cinquanta-quatre religiosos, dels quals trenta-set foren sacerdots, quinze germans operaris i dos no pogueren ser ordenats perquè la mort prematura els ho impedí.

Després de 1723 comença un canvi de rumb. A partir d'aquí es podia pensar en noves fundacions a Catalunya. Les fundacions tenen lloc a partir de 1728 amb la casa de Puigcerdà, a la qual segueixen les d'Igualada el 1732 i després la de Mataró el 1737. La meta somiada s'anava complint.

2.2.4. RELIGIOSOS MÉS SIGNIFICATS

En la majoria d'històries de les cases catalanes es fa esment especial del pare Jacint Tord.¹⁸⁵ Ell sol salvà la casa de Balaguer, que la Guerra de Successió havia

185. Vegeu en especial Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 19-36, i l'apèndix amb la crònica dels esdeveniments durant la Guerra de Successió a les p. 232-237.

deixat pràcticament en un munt de ruïnes. El pare Tord restaurà l'edifici i mantingué l'ensenyament, segurament amb moltes deficiències. Però no va ser pas l'únic d'aquells religiosos que esmerçà la vida per mantenir l'Escola Pia a casa nostra; també a Balaguer, s'hi distingí el pare Bartomeu Mir, el qual després va ser delegat provincial i intervingué en les tres fundacions posteriors. Mirant els rectorologis de les cases en aquests anys hi trobem un nom repetit: el del pare Miquel Picanyol,¹⁸⁶ que va passar per cadascuna de les cases com a superior. Com diu la necrologia: «quan emmudiren les armes i restaren inermes les mans dels escamots sobre les Cases del nostre Orde, que el vandalisme i cobejança mai associada de l'enemic havien deixat malparades, el pare Picanyol es dedicà a referles i a posar-hi remei.» Al costat dels pares Tord i Picanyol podem afegir-hi els noms dels pares Baltasar Toneu, Bartomeu Mir, Salvador Llenas, Leandre Mulet i Maurici Rossinès (aquest morí aviat —1717— i, per tant, la seva influència va ser menor).

Si el pare Picanyol es distingí com a restaurador de les cases, els altres dos se significaren com a formadors de les noves promocions. Els pares Toneu i Mulet foren els autèntics transmissors de l'espiritualitat, la cultura i el tarannà que havien rebut dels napolitans. Ambdós s'havien format amb els pares Tomàs Mir i Josep Font, els dos primers clergues entrats a l'Escola Pia. La cadena anava creixent i formant-se amb consistència.

Les grans figures que després orientaren la província passaren pel mestratge del pare Toneu. En efecte, aquest va ser rector de Moià els anys 1724-1727 i 1738-1739 i en el primer període estudià a Moià el pare Joan Balcells; en el segon període, devia tenir com a alumnes el grup del pare Rafael Passarell, mestratge que continuà el 1740 a Mataró.

Tenim, doncs, tres generacions: la primera (Tomàs Mir i Josep Font), anterior a 1714, assimila l'esperit escolapi dels napolitans; la segona generació, la que va entomar la torxa després de la desfeta de 1714 (Picanyol, Toneu, Bartomeu Mir, Mulet) i treballà per formar la tercera (Balcells, Passarell, als quals se sumaran el pare Jordi Caputi i d'altres de menys relleu), que tindrà com a meta la creació de la província catalana amb un tarannà de país, com comprovarem en el capítol següent.

186. Dades biogràfiques a Llogari PICANYOL, *Moya y los escolapios moyaneses*, Barcelona, C. Casacuberta, 1956, p. 91-98. També a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 434. La consulta d'aquest i dels altres religiosos aquí esmentats en el CD de l'APEPC, CD 05, núm. 1.

2.3. LES ESCOLES

Per fer-nos càrrec de com funcionaven i què s'ensenyava en cada una de les aules utilitzarem com a fonts bàsiques les consuetes dels religiosos, els catàlegs de les cases i l'exposició que el pare Antonio Ginés presentà a l'Ajuntament de Barbastre.

2.3.1. L'AULA DE MINYONS

Comprenia aquesta classe el llegir, escriure i comptar o aritmètica. Acostumava a subdividir-se en tres grups sempre que era possible i a cada grup es destinava un auxiliar o més —un religiós gran o un junior o estudiant— que a hores col·laboraven amb el mestre que tenia tots els nois. Tenim poques notícies de la pràctica real d'aquesta aula a les nostres escoles en aquest període. Sabem de la importància que es donava a la cal·ligrafia i a l'aritmètica pràctica o comercial; en algun cas es constituí aquesta aula d'aritmètica independent de l'anterior de llegir i escriure, com es va fer a Mataró; la realitat va ser sempre que la majoria d'alumnes, quan acabaven l'aritmètica, s'incorporava al món del treball.

Les necrologies ens parlen de religiosos que dedicaren la vida a l'ensenyament a l'aula de minyons i que excel·liren d'una manera especial en alguna de les matèries. A les consuetes¹⁸⁷ d'aquestes anys no s'acostuma a concretar ni els anys ni els llocs on s'exerceix el magisteri. Recordarem en una llista els noms dels escolapis que s'hi dedicaren. És difícil distingir en cada cas l'especialització; els oferim seguint l'ordre cronològic del naixement: Silvestre Ordi (Tírvia, 1696 - Igualada, 1766): «dedicat durant trenta anys a l'ensenyament de les primeres lletres»; Salvador Llenas (Sallent, 1697 - Mataró, 1739): «Exercí durant uns anys en les classes d'aritmètica»; Jaume Comella (Oliana, 1701 - Balaguer, 1744): «Es dedicà molts anys amb l'enginy que podia a l'ensenyament de lectura i escriptura i a resoldre problemes amb benevolència. De tal forma sabia comportar-se en la seva tasca que fou ben apreciat pels alumnes i llurs pares»; Francesc Plana (Moià, 1703 - Mataró, 1766): «Encarregat de les classes d'escriure i d'aritmètica, les acomplí amb lloança durant un decenni»; Joaquim Cruells (Cenelles, 1705 -Moià, 1781): «Primerament fou posat a les classes inferiors de lectura

187. Les consuetes de tots aquests religiosos es troben en el llibre *Necrologies o consuetes suffragia dels escolapis de Catalunya 1696-1884*, Barcelona, Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya, 1999; per localitzar-los és suficient veure en l'índex el número de consuetes corresponent. També en el CD esmentat.

i aritmètica»; Jeroni Jas (Ripoll, 1706 - Moià, 1777): «Fou destinat a escoles inferiors, feina que dugué a terme amb la diligència que li fou possible»; Lluís Humer (Centelles, 1711 - Oliana, 1752): «Durant molts anys, amb diligència i gran profit, féu aprendre a llegir, escriure i comptar en diverses escoles [...]. Destinat a Puigcerdà, hi anà per a ensenyar aritmètica»; Martí Verdaguer (Balenyà, 1712 - Moià, 1768): «Durant uns trenta-cinc anys en quasi totes les cases de la Província exercí amb tota diligència l'ensenyament de lectura, escriptura i aritmètica»; Domènec Cantalosella (Olot, 1712 - Puigcerdà, 1740): «Durant uns anys fou mestre d'ensenyament primari»; Antoni Tuyet (Berga, 1715 - Oliana, 1803): «Dedicat ben eficaçment a tasques d'escriptura, fer comptes i gramàtica, els seus deïxebles en tingueren notable progrés»; Bonaventura Mas (Vic, 1716 - Igualada, 1785): «Durant anys, es dedicà amb molta cura a l'ensenyament en classes inferiors»; Andreu Navarro (Olot, 1716 - Puigcerdà, 1714): «Durant nou anys tingué diligent cura dels infants petits»; Tomàs Casas (Torelló, 1718 - Mataró, 1757): «Passà un decenni ensenyant eficientment en classes de llegir i escriure, d'aritmètica i de gramàtica en la nostra casa de Balaguer»; Pere Roure (Olot, 1722 - Igualada, 1785): «Exercí durant bastants anys i lloablement en escoles de llegir i aritmètica»; Miquel Carner (Moià, 1722 - Mataró, 1790): «Tot just profés, ja a Igualada, portava les assignatures d'aritmètica i d'escriptura principalment entre els més necessitats, als qui amb gran amor ensenyava la doctrina i exhortava a la pietat»; Felicià Pla (Ulldecona, 1723 - Igualada, 1764): «Ensenyà d'escriure, llegir i aritmètica i sobretot Doctrina cristiana, amb bon resultat per part dels infants i admiració de la gent pel seu esperit religiós». També trobem el germà operari Francesc Urpí (Centelles, 1707 - Igualada, 1770) dedicat a l'ensenyament dels més petits: «A causa de la carència de professors, fou posat a les classes inferiors de lectura; hi ensenyà amb tanta caritat i paciència que va atreure la voluntat dels petits i àdhuc de llurs pares. Residí a la nostra casa d'Igualada».

La llista tal vegada ha resultat feixuga i insípida, fins repetitiva. Però ens fa veure algunes coses que remarcaré: primerament hi ha religiosos que tot just professar ja són dedicats a l'ensenyament i simultaniegen l'escola amb l'estudi. Alguns hi passen només un període (un decenni) a l'escola de minyons; altres hi dediquen tota la vida (trenta o més anys). D'alguns hom fa notar que excel·leixen en una matèria quan de fet les tres (llegir, escriure i aritmètica) formaven juntes la classe de minyons. A vegades es parla de la fama que un religiós ha assolit en la classe o en alguna matèria. De Miquel Carner es diu que va dedicar-se a la classe d'aritmètica principalment amb els més necessitats, és a dir, es complia amb l'esperit de Josep Calassanç que volia que aquests alumnes pobres de l'aula d'aritmètica fossin els més i millor atesos. Tenim el cas del germà operari Francesc Urpí, que s'encarregà dels més petits, els de llegir; i va iniciar aquí una tra-

dició que arribarà a ple segle XX amb germans operaris que es prestigiaren a les aules de pàrvuls.

A vegades es dona la separació d'un grup, com els de llegir a Igualada (Francesc Urpí) o d'aritmètica a Puigcerdà (Lluís Humer). No es tracta d'una sola generació, és a dir, de religiosos nascuts en uns anys concrets. La diversitat d'anys de naixement i defunció indica una continuïtat en la dedicació a l'aula dels minyons.

Tot plegat són pinzellades que suggereixen més que aclareixen com funcionà l'ensenyament de les primeres lletres durant aquests anys difícils entre la postguerra (1714) i l'autonomia escolàpia (1742).

2.3.2. LES AULES DE LLATÍ

L'ensenyament del llatí o de la gramàtica es va fer sempre en dues aules (excepte a Oliana, on, per la manca d'alumnat, normalment només n'hi va haver una i amb dos professors diferents). A la primera es feia la gramàtica i sintaxi i a la segona la retòrica i poètica, és a dir, un comentari de textos (que diríem avui dia). Vegem com ho expliquen les necrologies: Joan Miquel Riba (Andorra, 1707 - Oliana, 1782): «Durant alguns anys ensenyà gramàtica i retòrica amb progrés evident per part dels alumnes»; Andreu Llach (Balaguer, 1712 - Balaguer, 1772): «Ensenyà curosament retòrica i poètica»; Ramon Codinachs (Torelló, 1714 - Mataró, 1770): «Exercí primerament en escoles inferiors de llatinitat; després, laudablement, com a prefecte de retòrica i poesia durant catorze anys»; Pasqual Pascual (Regàs, 1716 - Moià, 1787): «Ensenyà meritòriament gramàtica i retòrica en diverses cases de la província»; Salvador Cerdà (Montellà, 1716 - Puigcerdà, 1773): «Fou destinat gradualment a l'ensenyament de retòrica en diverses escoles»; Rafael Passarell (Moià, 1720 - Mataró, 1787): «Tot just acabats els cursos d'estudis, li foren assignades diverses facultats: primer de retòrica»; Francesc Ferrer (Igualada, 1723 - Moià, 1752): «Era tal la seva estimació a la Institució que, en les diverses cases i classes de poesia, oratòria i humanitats a què es dedicà durant anys, sempre s'hi trobà ben disposat»; Marian Espoy (Igualada, 1725 - Igualada, 1755): «Es dedicà durant cinc anys i amb traça a l'ensenyament de la gramàtica». Alguns ensenyaren successivament a les dues aules com en una progressió: Joaquim Abat (Igualada, 1727 - Igualada, 1753): «Fou col·locat com a professor de gramàtica, poètica i retòrica».

La separació de les aules de llatí de retòrica es pactà amb els ajuntaments amb un mestre per a cada aula. En algunes de les fundacions, el compromís de l'Escola Pia era que la segona aula de llatí tardaria uns tres anys a començar i,

per tant, de moment s'hi enviava un religiós menys; passat el temps, els ajuntaments foren els primers a reclamar el compliment de l'acord. En els acords de Puigcerdà hi llegim: «5 [...] l'assistència de tres Mestres per lo compliment de son estatut segons la Regla de la Religió, ço es per la Ensenyansa de llegir, Escriurer y contar, altre per la Escola de Menors de Gramatica, y per majors, vers y retorica [...]». El període de tres anys corresponia al temps que calia per tenir alumnes formats en la gramàtica a la pròpia escola i no haver d'admetre nois provinents únicament de mestres externs que haurien ensenyat la gramàtica i la sintaxi d'una manera diferent. Els escolapis valoraven la seva línia d'ensenyament i volien mantenir el prestigi.

Com a llibre de text per a la primera classe de gramàtica els escolapis usaren des del principi la *Sintaxi* de Torrella. Ja se'n parla en els acords d'Oliana¹⁸⁸ i es repeteix en els altres. Per exemple, en els acords amb l'Ajuntament d'Igualada hi podem llegir: «Septimo. Se obligan los d.hos Padres a enseñar Torrella y que aquellos que ayan principiado Arasmo se les continuara en ellos hasta concluido.» Els escolapis defensaren el text de Joan Torrella¹⁸⁹ perquè era més breu que la resta, amb menys normes i subdivisions; la senzillesa del llibre permetia que el mestre dictés els exemples com millor li agradava i convenia. Si els mestres anteriors als escolapis n'usaven un altre, com per exemple el d'Erasme,¹⁹⁰ que sembla més generalitzat a Catalunya que el Torrella, el substituïen; els jesuïtes adaptaren i propagaren des de Cervera el llibre del pare Manuel Alvares,¹⁹¹ no sembla que els escolapis l'utilitzessin.

Cada mestre es feia el seu propi repertori d'exemples per explicar les normes, com hem dit anteriorment. Es conserva un manuscrit a la Biblioteca de Ca-

188. En l'acord núm. 14 es parla d'una sintaxi sense determinar-ne l'autor. Creiem que és la de Torrella perquè sempre fou coneguda simplement amb aquest títol i perquè l'exigència posterior dels escolapis fa pensar que era un tema ben madurat des del principi. Els acords estan impresos a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000); els que ara ens afecten es troben a les p. 69-130.

189. Sobre el Torrella, el pare Mulet i la implantació del llibre de primer, vegeu Miquel PUIG I REIXACH, «Més textos catalans de l'Escola Pia d'Igualada», *Catalaunia*, núm. 280 (setembre 1985), p. 7-9. Un resum general de les escoles de gramàtica en l'article de Bernabé BARTOLOMÉ, «Escuelas de gramática», a *Diccionario de historia eclesiástica de España*, suplement 1, p. 285-300; no fa, però, ni esment dels llibres i autors de què parlem aquí. Vegeu també del mateix autor, *Historia de la educación en España y América*, vol. 2: *La educación en la España moderna (siglos XVI-XVIII)*, Madrid, Ediciones SM, 1993, p. 812-821.

190. Vegeu les múltiples edicions que es feren d'aquest text d'Erasme fins al 1777 a Pere MARCET i Joan SOLÀ, *Historia de la lingüística catalana 1775-1900: Repertori crític*, vol. 1, Vic, Eumo, 1998, p. 4-11.

191. L'obra del pare Manuel Alvares és *De institutione Grammatica libri tres*. L'únic exemplar que existeix a la nostra Biblioteca es de Barcelona, excudebat Franciscus Rosalius, 1888.

talunya (manuscrit 248, de 20 × 15 centímetres, 64 folis) procedent d'un alumne d'Igualada amb les notes dictades pel pare Leandre Mulet. El volum conté dues obres; la primera porta per títol *Breve Epitome de grammatices Constructione iuxta Joannis Torrellae aliorumque Meritissimorum Auctorum mentem*. La segona s'encapçala amb les paraules: «Aquí comensen los sentits de la Torrella al us del P.e Leandro de S.t Joseph de la Escola Pia compostos en la vila de Igualada.» Miquel Puig els va donar a conèixer i n'oferí un breu i substanciós estudi.¹⁹² Sembla que només atribueix al pare Leandre Mulet de Sant Josep el segon dels llibrets; crec que podem afirmar que els dos escrits són del pare Leandre: és evident que no estan escrits per ell, sinó per un alumne que els copià.¹⁹³ Puig data el manuscrit entre 1735 i 1742.¹⁹⁴

El manuscrit palesa que l'ensenyament era en català: explicacions, vocabularis i exemples són en català. Els escolapis italians que vingueren a la península tenien la norma d'ensenyar el llatí a partir de la llengua materna: seguien l'exemple i les normes de Josep Calassanç, que volia totalment l'ensenyament en la llengua materna, la pròpia i normal dels infants. A Mojà des del primer dia tot s'ensenyà naturalment en català.¹⁹⁵ El Decret de Nova Planta no castellanitzà l'ensenyament i per això els escolapis continuaren ensenyant en català.

En el primer dels fullets esmentats se cita dues vegades el llibre del jesuïta pare Àlvares, prova que és un autor conegut si bé no gaire seguit. Les frases són

192. «Més textos escolars de l'Escola Pia d'Igualada», *Catalaunia*, núm. 280 (setembre 1985), p. 7-8.

193. En el f. 20-r posa com a exemple de *Nomina Substantiva* el seu propi nom, Leander a Sancto Josepho. Fóra molt casual que un altre mestre posés aquest exemple.

194. Crec que podríem afinar una mica més la data. El 1735 el pare Mulet arribà a Igualada i s'encarregà de la segona aula de gramàtica; el 29 de març de 1739 renovà, com tots els religiosos, els vots, és a dir, seguia residint a Igualada; a partir d'aquesta data no consta en els llibres de la casa fins al 14 d'agost de 1742, en què se'l qualifica de «maestro de mayores hasta ahora»; el 26 de novembre del mateix any diu el secretari que el pare Leandre «cascado, parte para Mojà». El substituï a l'aula segona de gramàtica el pare Joan-Josep Ferrer de Tots els Sants. Opino que el pare Leandre va dictar el llibret els primers anys d'estada a Igualada amb apunts que ja tenia d'abans; quan el 1742 tornà a la capital de l'Anoia, ja malalt, deixà els apunts o llibret al successor i un alumne en va fer la còpia que se'ns ha conservat. Ens fa pensar en una datació primerenca el fet que (f. 49-r) pregunta per la pàtria del bisbe de Vic, Don Ramon de Marimon, i hi afegeix la mateixa pregunta sobre l'arquebisbe de Tarragona, Don Pere de Copons; el primer va ser bisbe de Vic de 1720 a 1744 i el segon, arquebisbe de Tarragona de 1728 a 1753. Si el segon nom hi és afegit, vol dir que els apunts ja estaven iniciats el 1728. Vol dir això que els llibrets són el fruit d'una llarga vida de dedicació a l'escola; el 1742, cansat, o «cascado» com diu el secretari igualadí, els deixà a Igualada.

195. Que el català era normal ho palesa el fet que, quan a Balaguer hi hagué l'excepció, el secretari de la casa anotà com a cosa fora de l'habitual que les classes es fessin en castellà. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents any de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 35-36.

molt senzilles i hi trobem moltes al·lusions (no cites textuais) de la Bíblia, tant de l'Antic com del Nou Testament; el més citat dels autors clàssics llatins és Ciceró i alguna vegada Virgili. Però repeteixo que no es tracta de cites pròpies d'aquests autors sinó que més aviat se'ls posa com a subjectes o complements en les oracions o frases que serveixen d'exemple.

A l'aula de retòrica no sabem els textos que traduïen. En el núm. 14 dels acords amb Oliana els escolapis demanaren obres de Virgili i de Ciceró. Precisament els dos que el pare Leandre uns quants anys després cita en el seu manuscrit. En cap més dels acords es fa esment d'autors per traduir a la classe de retòrica, només es parla de la gramàtica. Probablement els escolapis ja s'havien proveït d'un mínim de llibres que es podien emportar a les noves fundacions. Els escolapis no foren partidaris d'emprar el salteri¹⁹⁶ com a llibre d'on prendre els textos de les traduccions, preferien recórrer als clàssics encara que fossin pagans. Això aixecà polèmica perquè se'ls titllà de ser despectius amb els llibres sagrats i apropar-se als jansenistes de Port-Royal.¹⁹⁷

2.3.3. FORMACIÓ DELS MESTRES

En el Capítol General de 1683 s'acordà que, després del noviciat, els juniors o joves estudiants dediquessin dos anys a les humanitats —llatí, retòrica i poètica. Conclousos aquests estudis i després d'un exhaustiu examen, els que en sortissin aptes passarien a l'estudi de la filosofia i de la teologia; els que no es trobessin prou dotats i no se'ls veiés idonis per cursar les matèries indicades, els dedicarien immediatament a l'escola o els farien estudiar l'aritmètica. El *Methodus seu Ratio Studiorum pro Religiosis* aprovat en el Capítol General de 1718 ratificà aquesta disposició;¹⁹⁸ i va afegir-hi que els que estudiessin aritmètica ho fessin fins a la lògica sense passar d'ella.

196. Com que la majoria dels mestres eren sacerdots o clergues, els anava molt bé usar per a les classes el breviari que feien servir per al res diari; estalviaven la compra d'un llibre i els textos els empraven diàriament i, per tant, els coneixien millor.

197. Vegeu Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. I, p. 325-326.

198. «Bienio Probationis feliciter expleto, per alterum biennium Studentes nostri in humanioribus literas nostro Instituto pernecessariis solide instruentur. Deinde, praecedente rigoroso examine, qui idonei reperientur, ad Philosophiam duebus aliis annis excurrendam admitantur. Qui vero in humanioribus literis minus profecisse deprehensi fuerint, vel in iisdem detineantur, vel si modicum spei praedeferat, Arithmeticae applicentur.» Text reproduït a *Constitutiones Religionis Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*, Barcelona, Tip. Francisc Suria i Burgada, 1793, p. 153 F; el *Methodus pro Religiosis*, a les p. 155-160.

Veiem que segons la legislació interna de l'orde hi havia diferents nivells entre els sacerdots. Tots estudiaven les humanitats i a partir d'aquí venia la separació: alguns ja no passaven a altres estudis, un segon grup estudiava l'aritmètica i el tercer grup es dedicava a la filosofia i després a la teologia. Els dos primers grups completaven la formació amb el que se'n deia *els casos de consciència*, que eren uns principis i regles de moral per poder aconsellar sobretot en la confessió.¹⁹⁹

Les necrologies, una vegada més, ens insinuen aquest currículum de formació dels futurs mestres escolapis. Si rellegim les que hem aportat anteriorment hi veurem com fa la impressió que alguns, després del noviciat, ja comencen a treballar a l'escola, mentre que altres aconsegueixen el currículum superior amb filosofia i teologia inclosos.

Suposem que el motiu d'aquesta distinció cal buscar-la en el cost que comportava un llarg currículum d'estudis per a tots els joves o juniors. L'Escola Pia en general i en especial les cases de Catalunya eren pobres, miserables més aviat, i calia que cada membre produís al més aviat possible. No sembla que aquesta distinció en la formació afectés després en el curs de la vida religiosa. Hi ha rectors que no sembla pas que haguessin cursat la filosofia ni la teologia. La distinció no era una separació o marginació, com tampoc no ho era el fet de dedicar-se a una classe o a una altra (la de minyons o de retòrica). Sí que es veu que els que són lectors de filosofia o de teologia dels juniors han cursat aquestes matèries.

Un element important per a la formació dels mestres i per al treball continu a l'escola va ser la biblioteca que tenia cada col·legi. No tenim ni catàlegs ni títols de llibres d'aquests anys que ens diguin o apropin a les biblioteques. Només hem de repetir una vegada més que en els acords d'Oliana es demanaren a l'Ajuntament que n'aportés alguns i que aquesta comunitat, tot i les dificultats econòmiques, el 1735 tenia una biblioteca formada per 1.541 volums, quantitat ben considerable en aquells anys. A la biblioteca d'Igualada el 1735, dos anys després de la fundació, hi havia 70 llibres²⁰⁰ i a la de Puigcerdà el 1735 hi havia 152 llibres; aquesta última n'incrementà el nombre el 1742 ja que s'hi invertiren 22 escuts romans en la compra de nous volums.²⁰¹

199. Aquests nivells diferents en la formació dels religiosos ja els vaig fer notar en un treball anterior, *L'ensenyament a Catalunya durant el Trienni liberal (1820-1823): el mètode dels escolapis*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 198-200.

200. Vegeu *Status* d'Igualada a AGSP, Reg. Prov. 62, doc. 14.

201. «Expensae pro augenda Bibliotheca hoc anno [...] 22 scuta», a AGSP, Reg. Prov. 62, doc. 18.

2.4. ORGANITZACIÓ DE LES ESCOLES

Disposem d'un document ben explícit de l'organització de les escoles en aquest període. El redactà, amb tota probabilitat, el pare Antonio Ginés el 1721 per a informació del municipi de Barbastre; quedà adjunt a les capitulacions entre l'Escola Pia i aquell Ajuntament. No entrem a discutir si es tracta d'un reglament o d'una declaració o d'un informe. La realitat és que reflecteix com funcionaven aquells anys les aules escolàpies.²⁰² Segurament que el document no és cap altra cosa que un reflex de la realitat; realitat heretada dels primers escolapis italians que havien vingut a casa nostra. És, doncs, la tradició escolàpia.

Repetirem el text afegint-hi breus comentaris. Hi posem uns títols que no figuren en l'original i en un cas alterarem l'ordre dels paràgrafs per agrupar millor, al nostre entendre, uns mateixos continguts. Farem notar la relació que té aquest document amb el *Methodus seu Ratio Studiorum pro Exteris a Capitulo Generali 1694 instituta*, és a dir, el mètode aprovat per a tota l'Escola Pia en el Capítol General de 1694 o en algun altre document, com les Constitucions de Calassanç de 1622.

2.4.1. OBJECTIU

Comença el document amb una declaració dels objectius que es proposa la institució i que la defineixen i distingeixen d'altres.

El Instituto de la Religión de las Escuelas Pías consiste, y se estiende sin cobrar mesadas, ni estipendio alguno a la enseñanza y educación de la Juventud en leer, escribir, contar, Gramática y Retórica, como también en los Dogmas y rudimentos de la fe catholica y buenas costumbres esenciales, no solo para caminar por las sendas inextraviables de la virtud, sino para perfeccionar y pulir en ella lo toscó de la racionalidad en que ha nacido.

202. S'ha publicat a Llogari PICANYOL, «Primitivo Reglamento Escolar en las Escuelas Pías de España», *Ephemerides Calasancianae* (Roma) núm. 2 (1939), p. 69-71, text que seguirem; Llogari PICANYOL, «Primitivo Reglamento Escolar en las Escuelas Pías de España», a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma) núm. 2 (1939), p. 49-51; Joaquín LECEA, *Las Escuelas Pías de Aragón en el siglo XVIII*, Madrid, Publicaciones ICCE, 1972, p. 532-534, té algunes variants respecte al que ha estat publicat per Picanyol, tal vegada perquè el primer el copià de l'AGSP i l'altre de la documentació de la casa de Barbastre; Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró: su historial pedagógico*, p. 60-63, hi afegeix epígrafs; Dionisio CUEVA, *Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. 1, p. 62-63, el redueix a un esquema de nou apartats en què resumeix el text; Vicente FAUBELL, *Acción educativa de los Escolapios en España (1733-1845)*, Madrid, Fundación Santa María, 1987, p. 237-239, no repeteix el text sinó que analitza si es tracta d'un reglament o un informe comparant-lo amb altres escrits.

Rebla el clau sobre el fet que l'escola ha de ser gratuïta per poder ser per a tots; l'ensenyament abraça no sols unes matèries normals a la majoria de les escoles, sinó també la formació en els principis religiosos. Les matèries que es poden impartir en una escola escolàpia són les que també assenyalen les Constitucions (pròleg núm. 5): «Serà propi de la nostra obra específica ensenyar als infants, des de les primeres nocions, de llegir bé, d'escriure, de comptar, la llengua llatina i, per damunt de tot, la pietat i la doctrina cristiana».

2.4.2. HORARI ESCOLAR

Los Maestros, que assigna la Religión la tienen empleada [la joventut] diàriament cinco horas, esto es, dos y media por la mañana, y otras dos y media por la tarde, para enseñarles desde el A B C asta leer latín y escribir perfectamente, como también sacarlos perfectos Aritméticos, si sus Padres gustan de que aprendan esta Ciencia, sin dejar en dichas dos horas y media de instruirlos en lo más principal necesario para su salvación, como también aprender a servir a Misa, saberse confesar, y adquirir las noticias esenciales para recibir la sagrada Comunión quando su edad y discreción lo permitan.

Concluidas las dos horas y media de Escuela por la mañana assi los Niños, como los Gramáticos y Retóricos es indispensable que oyan Misa en la Iglesia, acompañandoles a ella sus Maestros donde les asistirá un Religioso para contenerlos en devoción, y cuidar que concluida la Misa recite devotamente y en alta voz uno de ellos atendiendo los otros, un Pater y Ave Maria por las Almas del Purgatorio, y otro por aquellos que se encuentran en pecado mortal, lo qual hazen también a la tarde terminada la escuela, y en dicha Iglesia después de haver rezado las Letanías de la Virgen, las que acostumbran a cantar los sábados. Y assi los despiden encargándoles vayan con modestia y quietud por las calles asta llegar a sus casas donde han de besar las manos a sus Padres, inquiriendo si alguno falta en esto para castigarlo si fuera menester.

Debe advertirse que no porque estos tales [gramàtics i retòrics] hayan salido de la escuela de Niños, dexan de exercitarse en sus Aulas en la Doctrina Christiana, preguntándoles sus Maestros, y obligándoles á que una vez a la semana reciten parte de ella de memoria con sus Decuriones, a más de la plática espiritual, que dichos Maestros deven hacerles cada sábado y, siendo este fiesta, cada viernes, si ya no huviere precedido en aquella semana Comunión Mensual, que en tal caso suple la que hizieron para disponerlos a ella.

L'activitat escolar comença amb el toc de campana que avisa que cal corre cap a l'escola. Aquesta campana era coneguda com La Coixa, recordant que Callassanç, com a conseqüència de la caiguda d'una escala quan intentava arreglar

la corda de la del palau Vestri a Roma, quedà coix la resta de la vida. El pare Passante demanà una campana per a Oliana i en cada escola n'hi havia.

L'horari era de dues hores i mitja al matí i dues hores a la tarda. Així era des del temps de Calassanç i ho repeteixen tant la *Ratio pro exteris* com el document que tractem ara. La referència a la llengua, en canvi, és ara que la trobem per primera vegada.

Durant la primera mitja hora en què els nois van arribant, no comença pròpiament la tasca escolar sinó que s'anaven trobant i formaven ròdols prèviament organitzats on repassaven i donaven les lliçons que havien tractat en la classe dels dies anteriors. Repassaven de memòria el catecisme any rere any, de manera que, després d'un grapat de cursos passats a l'escola, se'l sabien tot de cor perfectament. No ens consta quin era el catecisme que estudiaven els alumnes. La doctrina cristiana no s'aprenia només de memòria sinó que el mestre, segons les edats, n'explicava el sentit al final de la classe alguns dies durant uns minuts.

Les pràctiques de pietat que feien els alumnes de l'Escola Pia no eren pas gaire diferents de les que es venien practicant a les escoles de tots els pobles de Catalunya; en qualsevol contracte que llegim, hi trobarem una cosa similar. La missa al matí i les lletanies a la tarda es fan al final de la tasca escolar. Això fou motiu de discussió i polèmica; alguns religiosos demanaven que la missa es tingués abans de començar les classes perquè era molt sacrificat per al religiós celebrant, el qual havia de mantenir-se en dejú tot el matí, sobretot si no hi havia gaires religiosos en la comunitat i tocava fer alguna classe en dejú. La polèmica, però, fou posterior a aquesta època.

No es parla d'acompanyar els nois a casa després de les classes del matí i de la tarda. Més aviat sembla apuntar-se que en general no es practicava, ja que es diu que acomiadin els nois després de missa o de lletanies amb modèstia i quietud pels carrers.

El pare general recomanà, a l'hora de pactar les bases de la fundació de Mojà, no comprometre's a acompanyar els nois pels carrers després de les classes pels problemes que a Itàlia havien tingut en algunes poblacions. Després s'introduí en algunes poblacions catalanes com comprovem, per exemple, en l'acord número 8 de les capitulacions de Mataró, en què s'estableix aquest costum, exceptuant-ne, però, els dies de pluja i advertint que no era possible fer-ho per tots els carrers.

La graduació de les classes segons aquest document i els acords signats amb els ajuntaments foren sempre en tres classes o nivells: primera la de minyons amb els grups dels de llegir, d'escriure i d'aritmètica, la segona o de menors, la de gramàtica o llatí, i la tercera o de majors, la de retòrica i poètica o vers. La primera podia dividir-se en dues aules distintes, cosa que el document programàtic

no fa sinó que ho deixa per a l'hora d'establir els pactes. En les noves capitulacions que se signaren el 1750 entre l'Ajuntament de Moià i l'Escola Pia —uns anys després del període que ara estudiem— es recollí ben segur la pràctica que es venia fent a la localitat; hi podem llegir:

[...] com posar y tenir prometeren tres aules per la ensenyansa, una de Gramatica, altra de Rhetorica y poesia, y altra de llegir, escriurer y contar, y en esta posar los subjectes que sian necessaris, lo que se deixa a la discrecio del superior de dit Collegi, y en tots los dias del any que no sia festa de precepte, ensenyansa cinch horas y quiscun dia, es a saber, dos horas y mitja al matí, y altres dos horas y mitja a la tarda, y en axir de las aulas al mati faran ohir missa, y á la tarda cantar las lletanias de Maria SSma. a tots los estudiants, que anirán á aprender en ditas aulas [...].²⁰³

L'organització de les escoles, doncs, es va mantenir igual durant tot el temps. Notem com per a la primera aula, que era de suposar que seria la més nombrosa, es demana que hi hagi un mestre però assistit i ajudat per d'altres, de manera que cada grup dintre de l'aula sigui degudament atès i tots plegats progressin.

2.4.3. ACTIVITAT DURANT L'HORARI ESCOLAR

Desde el primer toque de la escuela asta el segundo en que interviene media hora assí por la mañana, como por la tarde emplean el tiempo los Gramáticos en dar a sus Decuriones las liciones de memoria, y arguir de lo que sabe cada uno; los Niños que saben leer en dar las suyas también de la Doctrina Cristiana, notando unos y otros Decuriones los puntos que yerran cada qual en su papel, el que entregarán al Maestro al entrar en la Escuela, la que en todas las Aulas comienza diciendo el Maestro y discípulos arrodillados ante la Imagen que hay en cada Aula la Antiphona «Veni Sancte Spiritus» con el versículo «Emitte Spiritum tuum», etc. y la oración «Deus que corda fidelium» con un Padre nuestro y Ave Maria, y la oración «Actiones nostras», etc. Al fin de cada hora de Aula se alabará la Madre de Dios de suerte que entre los Gramáticos se alzen todos con el Maestro, y dize uno de ellos en alta voz, y canto devoto «Laudetur Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum, necnon Beatissimae Virginis Mariae Immaculata Conceptio», y responden los otros «In saecula» rezando después el Ave Maria, y prosiguiendo en el Aula su literal ejercicio; bien que el modo de alabar de los Niños es en lengua castellana, porque no se les permite a estos otra, ni a los Gramáticos otra que la latina durante las horas de Aula.

203. Vegeu el text complet d'aquest acord a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 137.

La *Ratio pro exteris* (p. 164-168, lletra K) no assenyala les oracions que s'han de recitar a classe. Les de començar la tasca escolar coincideixen amb els *Ritus communes*, però el document que tractem hi afegeix el parenostre, l'avemaria i l'oració *Actiones nostras*. Segons el nostre document es feia una pregària «Al fin de cada honra de Aula», mentre que en altres documents es diu que es faci quan toquen les hores: el document ho lliga a la tasca de l'escola, els altres a la vida local. La invocació a la Immaculada Concepció correspon a la defensa que a Espanya es feia sempre d'aquest dogma; en altres llocs no hi havia aquest costum de pregària. La interrupció, quan tocaven les hores, era un respir: poder-se aixecar, dir unes pregàries i sant tornem-hi, a la feina.

Els decurions només anotaven els errors, no els corregien. La llista dels errors i dels nois que els havien comès era entregada al mestre, el qual començava la classe precisament indicant els errors observats; calia corregir primerament allò que s'havia après erròniament el dia anterior. La llista no tenia per finalitat castigar els infractors, sinó només corregir-los.

A cada aula hi havia una imatge, que moltes vegades es reduïa a una estampa impresa, clavada a la paret.

El text que comentem diu que els minyons han de parlar castellà i els gramàtics llatí. La realitat als col·legis de Catalunya no sembla pas que fos aquesta: la llengua normal fou sempre i en totes les aules (amb l'excepció d'uns anys a Balaguer) el català tant per als minyons com per als més grans de llatí: així ho diuen els apunts esmentats abans del pare Leandre Mulet. No sembla que en cap cas el llatí es parlés habitualment en les classes (precisament el cas de Balaguer és per a la classe de llatí, no la dels minyons). La norma que comentem és la proposta del pare Ginés per a Barbastre, com hem dit en començar. El pare Ginés volia una Escola Pia espanyola, és a dir, castellana i per això no va ser gaire ben vist pels escolapis catalans. Imposà el castellà per als minyons i de primària i el llatí per a la resta. Tampoc dóna gaire importància a l'ensenyament de l'aritmètica, cosa que deixa a l'elecció dels pares, seguint el costum calassanci.

2.4.4. PROMOCIÓ DE CURS

Quando fueren perfeccionados en lo dicho, y mediante examen que se hace dos vezes al año son promovidos a Escuelas superiores, procediendo en ella, y mediante examen las dos vezes por las classes de Mínimos, Menores, Medianos, y Mayores hasta perfeccionarse en la Retórica los que se contentaren de no passar sin ella a la Philosophia, como con arta lástima y detrimento suyo passan muchos por parecerles a sus Padres que sólo pierden el tiempo en la Eloquencia, tan importante para esplayarse y saberse explicar después en las Ciencias, que fueren adquiriendo.

El pare Ginés insisteix novament en la importància de completar els estudis de llatí i unir-los als de la filosofia. Es lamenta que molts no vulguin arribar-hi: l'autor del nostre document s'inclina perquè els alumnes s'encaminin als estudis superiors i no als oficis. Un curs, com es veu en aquest paràgraf, durava mig any o un semestre.

Les quatre aules que enumera el document no eren les habituals als col·legis de Catalunya. El normal eren tres, excepte a Mataró, on sí que foren quatre aules. Segons *Ratio pro exteris* (lletra X), els exàmens es verifiquen cada semestre i assenyalen el contingut de les tres classes: ínfima (llegir, escriure i aritmètica), mitjana (gramàtica) i superior (retòrica i matèries complementàries).

2.4.5. DIES FESTIUS

Los días de fiesta, menos los que exceptua la Constitución, se emplean los estudiantes en lo siguiente. Por la mañana a la hora acostumbrada de la Escuela se toca al primero con la campana y asta el segundo toque en que interviene media hora van acudiendo los Gramáticos a una de sus Aulas y los Niños a la suya: en este tiempo asiste en cada una un Religioso que cuida que uno de ellos lea un libro espiritual y que los demás atiendan; dando el segundo toque, comienzan sus ejercicios espirituales, que son cantar los Gramáticos Maytines y Laudes de la Virgen, y los Niños el Rosario, a que se da fin en cada una de las Aulas con una plática espiritual según la capacidad de los Discípulos, acompañándolos después a nuestra Iglesia, a que oyan Missa con devoción que se ha dicho; pero si fuere domingo es irremediable acudir por la tarde a la explicación de la Doctrina que se haze o en las Plazas públicas, o en dicha Iglesia, siendo esta capaz para ellos, y el pueblo que quisiere concurrir, y si no es capaz, en la Parroquia, permitiéndolo quien puede hacerlo.

Aclarim algunes coses. Les festes segons les Constitucions²⁰⁴ escolàpies eren les set dedicades per l'Església a la Mare de Déu —8 de setembre, Naixement de Maria; 21 de novembre, Presentació de Maria al Temple; 8 de desembre, la Puríssima; 2 de febrer, la Purificació; 25 de març, l'Anunciació; 2 de juliol, la Visitació, i 15 d'agost, l'Assumpció de Maria—, a les quals l'Escola Pia afegí la del Nom de Maria, del 12 de setembre.

204. Vegeu *Constitutiones Religionis Scholarum Piarum*, Barcelona, Tip. Francesc Suria & Burgada, 1793, p. 73-74, lletres B-F; de fet no són festes segons les Constitucions, sinó per decrets de capítols generals de 1665, 1683 i 1700.

Les matines i laudes de la Mare de Déu són les de l'ofici menor de la Mare de Déu, no els del breviari general. Com que aquesta pregària era en llatí, només la feien els que s'havien iniciat en aquesta llengua; la resta d'alumnes resaven o cantaven el rosari.

Els *Ritus communes* expliquen (capítol x) la dinàmica del l'oratori dels diumenges al matí i (capítol xi) el desenvolupament de la doctrina cristiana de les tardes; d'aquesta última només es parla que s'ha de fer a la pròpia capella i no a les places o a la parròquia.

2.4.6. PRÀCTIQUES MENSUALS DE PIETAT

A más de lo dicho una vez al mes se confiesan donde quieren nuestros estudiantes y se comulgan juntos en la Missa, que para ello se les dize juntos todos; los Niños en su Aula y los Gramáticos en la suya cantan días antes al de la Confesión y Comunió, disponiéndolos para ello en este tiempo en las Aulas sus Maestros, y llegado dicho día, se toca la campana por la mañana, que es el aviso para que se vayan confesando; después de la hora competente, que se juzga haverse confesado, se toca el segundo y juntos todos, los Niños en su Aula y los Gramáticos en la suya cantan aquellos el Rosario y estos los Maytines de la Virgen, a que se da fin con una plática espiritual preparatoria para la Comunió, la qual reciten cantando dos de ellos el «Sacris Solemniis», asistiéndoles un Religioso, y rezando algunas Jaculatorias, assi antes como después de la Comunió, al darle a Dios las gracias, las que finalizan cantando «Pange lingua» con el versículo «Panem de coelo» y la oración «Deus qui nobis sub Sacramento», etc.

Recordem que la comunió mensual (com quasi sempre que es combregava) no es feia dintre de la missa sinó que era un acte independent. Primer s'anava a combregar i després més tard, a missa. El motiu era perquè així els nois poguessin esmorzar aviat, ja que per combregar s'havia d'estar en dejú; en aquells anys, el costum general dels cristians era també separar la comunió de la missa. Els dies assenyalats coincideixen amb els *Ritus communes* (capítol XII, núm. 11).

L'acte que ho centra tot és la comunió; la confessió és una preparació per a la comunió. Josep Calassanç deia: «Procureu fer que els alumnes es confessin i combreguin sovint, perquè és gran la força dels sagraments acompanyada de les piadoses exhortacions del mestre.»²⁰⁵ La pietat, segons Calassanç, havia de ser cristocèntrica; els escolapis foren fidels al fundador.

205. Carta núm. 2258 de l'*Epistolario di san Giuseppe Calasanzio*; fragment traduït i publicat a Josep DE CALASSANÇ, *Documents fundacionals de l'Escola Pia*, Vic, Eumo, 1998, p. 72, núm. 41.

Tant el rosari com les matines i laudes s'havien de cantar, no simplement recitar. La música havia de ser la gregoriana o cant pla, segons el Capítol General de 1641.²⁰⁶

2.4.7. CALENDARI ESCOLAR

Las vacaciones en las Escuelas son lo menos que se puede, a saber es: Son vacaciones desde el veinte y seis de Julio asta los ocho de Setiembre; durante la semana desde el Corpus asta el mes de noviembre es vacación todo el día Jueves, pero desde el mes de Noviembre asta Corpus lo es dicho día sólo por la tarde, bien que por la mañana solo hay dos horas de escuela. Siendo fiesta de precepto o de costumbre del pueblo los días Martes, Miércoles o Viernes no es vacación día Jueves; pero sí la hay día Jueves, cuando lo es el Lunes o Sábado, si ya no lo fueran ambos, pues en este caso no vacará día Jueves.

Las cinco horas que los Maestros emplean diariamente en las escuelas comienzan en esta forma: De Santa Cruz de Mayo asta Sta. Cruz de Setiembre por la mañana toca el primero de la Escuela a las siete en punto, tardando dos cuartos asta entrar en ella, en que los estudiantes dan las liciones de memoria con sus Decuriones, o arguyen unos con otros; por la tarde toca el primero a las dos, empleándose dichos estudiantes lo mismo que se ha dicho de la mañana, asta entrar en su Aula, que es a las dos y media, aunque esta distribución de horas, si pareciere inconveniente, puede dispensar el P. Rector o Superior local.

Desde Sta. Cruz de Setiembre asta Sta. Cruz de Mayo por la mañana se toca el primero de la escuela a las siete y media, y se entra en ella a las ocho; por la tarde se toca el primero a la una y media, y se entra a las dos, empleándose los estudiantes antes de entrar en sus Aulas, en lo que arriba se ha dicho. Quienes [els estudiants] tienen vacaciones los días de S. Thomás de Aquino, S. Marcos, S. Lucas, el día de las Almas por la mañana, S. Catalina Virgen y Martyr, S. Nicolás Obispo, y los días de la Visitación y el orden de las Vacaciones Hebdomadales.

Dionisio Cueva²⁰⁷ atribueix els dies de vacances amb motiu de la festivitat d'un sant a costums portats pels escolapis italians i d'aquí dedueix que tot el document podria considerar-se com una còpia no gaire polida d'algun altre document italià. Crec, al contrari, que les vacances assenyalades aquests dies enforteixen la tesi que es tracta d'un document català, ja que es tracta de festes generalitzades a Catalunya. Els dies dels dos evangelistes —25 d'abril Sant Marc

206. *Constitutiones Religionis Scholarum Piarum*, Barcelona, Tip. Francisc Suria & Burgada, 1793, p. 73, lletra A.

207. *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. I, p. 62.

i 17 d'octubre Sant Lluç— eren d'aquells dies en què acabaven o començaven contractes i deures, com pagament de censos; la diada de Sant Lluç recordem que era quan començava el curs universitari. El mateix que els dies de la Santa Creu —5 de maig i 14 de setembre. Quatre dates, doncs, que marcaven el cicle anual de la pagesia, que en aquell moment dominava completament.

El dia de les ànimes o de difunts —2 de novembre— era evidentment dia de pregar pels difunts de la pròpia família, igual com la setmana santa (o *vacaciones hebdomadales*, que diu el text) en què les funcions religioses omplien totalment la vida de la societat.

Ningú no dubta que se celebrés Sant Tomàs d'Aquino, tot i que no era pas encara patró dels estudiants. La devoció dels escolapis per aquest sant dominic és palesa en tota la seva història. El 8 de març fou costum celebrar actes literaris o vetllades. Alguns historiadors diuen que els primers anys de la casa de Mojà s'imprimiren a Manresa precisament unes composicions compostes a llaor del sant i recitades en la seva diada.

Santa Caterina, verge i màrtir —25 de novembre—, és la d'Alexandria i no la de Siena (per tant no era pas italiana). La màrtir era patrona dels filòsofs i una de les santes més venerades durant l'edat mitjana. A Catalunya trobem el nom en nombrosos indrets com hom pot comprovar mirant simplement l'índex de la *Geografia Comarcal de Catalunya*.²⁰⁸ El monestir de Santa Caterina al Sinaí va ser durant l'edat mitjana un focus de cultura que es propagà per la Mediterrània; ja abans Egèria havia donat a conèixer amb el seu pelegrinatge aquell indret on es recorda la bardissa cremant davant de Moisès.²⁰⁹

Sant Nicolau era un sant popular a Catalunya i tingut com a patró dels infants; acostumaven a començar —6 de desembre— les bromes que arribaven fins al dia dels Sants Innocents —28 de desembre; amb el temps s'han anat concentrant (i quasi desapareixent) en la data final. Del dia de Sant Nicolau, en queda a Montserrat l'elecció del bisbetó —costum que antigament era habitual de diversos llocs, sobretot monestirs, catedrals, parròquies, etc. Era el capgirament

208. La vida de la santa, tal com era coneguda en aquell moment, pot llegir-se a *Flos Sanctorum*, vol. III, Barcelona, Francesc Surià, 1761, p. 486-490. Breu nota biogràfica a *Gran enciclopèdia catalana*. A la col·lecció de goigs de l'APEPC en tenim uns amb aquest títol: *Goigs a llaor de Santa Catarina, Patrona de la Facultat de Filosofia del Seminari de Barcelona* (títol i dibuix manuscrit i text mecanografiat), datat el 25 novembre 1947. La tornada diu: «Puig sou màrtir Catarina / de l'Egipte bella flor: / concediu-nos llum divina / ajuntant la fe i raó.» El patronatge, doncs, s'allargà fins al segle XX.

209. Vegeu EGÈRIA, *Pelegrinatge a Terra Santa*, Barcelona, Claret, 1993, col·l. «Clàssics del Cristianisme», núm. 35. Una fotografia antiga del monestir a *La Bíblia*. Il·lustració feta pels monjos de Montserrat, vol. XXIV-2, p. 18, làmina següent.

de la societat: «deposuit potentes de sede» («derroca els poderosos del soli», Lc 1, 52) es resava cada dia a vespres i aquell dia en certa manera es complia.²¹⁰

Les festes esmentades en el document són, doncs, ben pròpies de Catalunya i no pas manllevades d'Itàlia. Més que significar dependència de l'exterior, indiquen inserció al país.

2.4.8. LA REALITAT DE LES ESCOLES

Tal vegada el lector ha arribat a figurar-se aquelles escoles dels anys posteriors a la Guerra de Successió com una bassa d'oli, un lloc on d'una manera continuada i ordenada es formaren noves generacions de catalans. No voldríem pas enganyar ningú. Hi havia moltes i moltes deficiències. La penúria econòmica i la pressió social que hom vivia en tot el país no permetia pas gaire cosa. Vegem algunes fallades detectades ja aleshores.

El 22 de setembre de 1716 el pare Antonio Ginés, com a superior viceprovincial, visità les aules de Moià: hi ha les aules de minyons i de gramàtics, cadascuna de les aules amb el seu mestre, però no hi ha ni el catàleg dels alumnes²¹¹ ni el reglament de l'escola. Dos anys després hi tornà. Era el 7 d'octubre de 1718 i observa el visitador que a la de minyons, on hi ha de mestre el pare Narcís Calderó,²¹² només hi assisteixen quaranta alumnes, tot i que a temporades arriben a vuitanta i de la dels gramàtics n'és el mestre el clergue Esteve amb divuit alumnes, que poden arribar a vint-i-quatre, és a dir, hi ha un fort absentisme escolar en èpoques de recol·lecció al camp. Els alumnes de Moià sumen, doncs, cinquanta-vuit en total i poden arribar a cent quatre. A les dues aules d'Oliana el mateix any hi havia cinquanta-dos alumnes a la de minyons i vint a la de llatí, però podien arribar a seixanta i trenta, respectivament, en les èpoques en què no feien falta per a les feines del camp Segons la visita de 1735 els alum-

210. La vida prodigiosa del sant es fonamenta a *Flos Sanctorum*, vol. III, Barcelona, Francesc Surià, 1761, p. 553-560. Joan Amades, *Costumari català*, vol. I, p. 219-225, explica com se celebrava aquesta diada a diversos pobles i ciutats de Catalunya. Un article d'Esteve BUSQUESTS I MOLAS, «Costums i tradicions. Sant Nicolau i els infants», *Catalunya Cristiana* (Barcelona), núm. 62 (30 novembre - 6 desembre 1980), p. 19, evidencia la festa infantil relacionada amb el sant.

211. Era costum que cada mestre portés un quadern en què anotava una fitxa de cada alumne amb nom, cognoms, nom dels pares, edat o data i lloc de naixement, domicili dels pares i dels encarregats, data d'entrada a l'aula, i que acabava amb una mena de qualificació sobre l'actitud i el rendiment de l'alumne. No conservem cap exemplar dels segles XVII ni XVIII, però sí que en coneixem alguns del XIX.

212. La consuetada afirma que es dedicà tota la vida a l'ensenyament de les primeres lletres.

nes eren cent seixanta entre les tres aules que aleshores hi havia a Moià; tres dels quals eren interns. Oliana tenia només setanta alumnes. Puigcerdà sumava en les tres aules dos-cents cinquanta-sis alumnes, dels quals dotze eren interns.²¹³ En aquests es dona un bon increment en el nombre d'alumnes. L'absència escolar era notable tant per les dificultats econòmiques de les famílies com per les necessitats de la vida del camp. Tampoc els mestres no portaven puntualment els registres d'alumnes.

A Oliana, afirma el visitador, s'observen les pràctiques tradicionals com la confessió i la comunió mensuals, els oratoris del diumenge al matí, les prèdiques als alumnes, etc. Únicament adverteix que el rosari s'ha de cantar i no només resar-lo, com fan els de la classe de minyons. El pare Ginés elogia i anima els mestres després de la visita de 1718 amb aquestes paraules: «que los maestros a su parecer exercen el Inst.o con toda perfección y zelo de el aprovechamiento assí espiritual como literario de sus discípulos».²¹⁴

2.5. FERMA VOLUNTAT D'ARRELAMENT

Els escolapis pugnaren per la supervivència durant els anys que anem tractant. Quedaren ben nafrats com a conseqüència de la Guerra de Successió. Reduïts en nombre i decapitats de les seves jerarquies, amb la marxa dels escolapis italians. Les quatre cases del Principat patiren la destrucció material de dues d'elles (Moià i Balaguer) i totes veieren malmesos els pocs béns amb què es mantenien. Hem vist la misèria que suportaren.

Però la majoria optà per mantenir-se català. Bufaven vents que empenyien agradosament cap al centre; era una temptació fàcil deixar-se convèncer que acceptant el nou règim tot aniria bé. Per contra, treballaren per tenir vocacions i augmentar el nombre del grup català; no perdonaren esforços a fi de poder obrir noves cases (Puigcerdà, Igualada i Mataró) en poblacions que prometien un futur esperançador. L'increment de religiosos i de cases va permetre que el pare general el 1742 reconegués les cases catalanes com a viceprovíncia, és a dir, s'aconseguí la desitjada autonomia i independència de la resta d'Espanya.

Però amb la declaració d'autonomia, no s'obtenia pas tot. Quedava tal vegada el més important, que era que tots els religiosos se sentissin igualment catalans integrats en aquesta demarcació a l'est de l'Estat espanyol, desvinculada

213. A AGSP, Reg. Prov. 62, doc. 14.

214. Tot el referent a les visites del pare Antonio Ginés a AGSP, Reg. Prov. 62, doc. 8, p. 56-77.

del centre de poder, que s'anava concentrant a Madrid. Aquesta integració va ser la lluita dels anys posteriors com veurem en el capítol següent.

La catalanitat no consistia només en la llengua, sinó que també era un altre concepte d'enfocar la vida religiosa i escolar. Aquestes diferències de plantejament les veurem millor en els paràgrafs del nou capítol. Aquí s'havia fet un pas que guanyaren els catalans, després vindria l'oposició i la pressió de l'altra part, que intentà desmuntar fins i tot aquests primers passos.

La societat catalana que emergeix de la Guerra de Successió no és pas la mateixa d'abans. Tampoc no ho és la castellana, que vol la nova monarquia. Per entendre'ns hem d'anar una mica enrere. A finals del segle XVII ja havien aparegut grups de catalans que veien les pròpies institucions com a encarcerades i obsoletes, que no responien a les necessitats i interessos del moment. Voldrien un canvi. L'expansió comercial que es donà en aquell moment no trobà el suport de les institucions polítiques que hom desitjava. Aquesta falta de connexió és la que portà a alguns catalans a adherir-se a la causa dels Borbons amb l'esperança que la nova monarquia, vinguda de França, país en un bon moment d'expansió, impulsaria les energies que bullien per Catalunya. Les coses no sortiren com s'esperava i Felip V no ajudà pas a impulsar Catalunya.

Amb el Decret de Nova Planta s'esborrà tot el que hi havia d'institucions pròpies a Catalunya. Es passà un rodet sobre el camp i després s'hi llençà la llavor de la nova societat. Però sota la terra hi quedaren unes llavors que a poc a poc maduraran fins a rebentar la crosta formada amb la llaurada borbònica.

Si els primers anys foren de pura subsistència, després començà la formació d'una nova burgesia emprenedora en ciutats com Igualada i Mataró, per exemple, que posaran els fonaments de la indústria, de l'expansió comercial i mercantil.

Felip V suprimí totes les universitats del Principat i fundà la Universitat de Cervera; els dominics, defensors del tomisme als Estudis Generals de Barcelona, perderen la partida i els jesuïtes senyorejaren l'Estudi de Cervera. La nova universitat no responia a les necessitats del país i la burgesia de que parlàvem en les línies anteriors donà suport, o les creà, a noves institucions que no foren considerades universitàries però que en tingueren el nivell: la Reial i Militar Acadèmia de Matemàtiques, el Col·legi de Cirurgia de Barcelona, la Junta de Comerç.

El tipus d'escola que fundaren els escolapis cridà l'atenció des del primer moment. Recordem que Narcís Feliu de la Penya en fa esment en les seves obres. Els escolapis s'havien implicat amb els austriacistes,²¹⁵ amb els dominics (el con-

215. El pare Agustí Passante, el napolità que fundà l'Escola Pia a Moità, fou presentat per l'emperador Carles d'Àustria per a bisbe de Pozzuoli: mostra el lligam entre els dos personatges que

fessor de Carles II, els Rocabertí, els dominics de Santa Caterina de Barcelona, l'Acadèmia de Sant Tomàs d'Aquino, etc.) i, com ells, caigueren —ho dèiem abans— en el bàndol perdedor. El tomisme, que sempre defensaren els escolapis, tal vegada s'origini més en aquest agermanament en la dissort que no pas en posicions filosòfiques o teològiques (en aquests moments no hi havia pas cap escolapi que sobresortís en el camp d'aquestes matèries).

En el subsòl dels caiguts, la nova burgesia i els escolapis es compregueren i veieren que s'interessaven. Els escolapis formarien infants i joves en cal·ligrafia i aritmètica, necessàries per a les noves perspectives industrials; d'aquests nois en sorgirien les burgesies emprenedores dels nous temps. La burgesia donaria suport als escolapis perquè amb el seu peculiar ensenyament anaven augmentant els ciutadans que volien una nova societat. Amb els anys veurem que fins i tot els escolapis col·laboraren i feren costat a la llibertat professional, cosa que trencava els antics gremis.²¹⁶ Podem identificar aquesta posició amb el que Ernest Lluch diu quan parla dels perdedors i de la seva ideologia, que defineix com «el concurso de nobles y poderosos del comercio» sobretot en el «comercio del mar que sin duda es el más útil al estado», citant paraules de Juan Amor de Soria.²¹⁷

devia venir de Ramon Vilana-Perles; també aquest recordà sempre els escolapis d'Oliana i així ho consignà en el testament: «Los bienes que se encuentren fuera de la metrópoli quiero que sean entregados a los religiosos del convento de la Escuela Pía de Santa María de los Ángeles construido en el pueblo de Oliana de la diócesis de Urgel, para que con sus rentas y frutos se instituya la celebración de tantas misas cuantas ellos pudieren tomar sobre sí [...]», a Ernest LLUCH, *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*, Vic, Eumo, 2000, p.188-189.

216. Sobre aquesta temàtica vegeu Ernest LLUCH, *La Catalunya vençuda del segle XVIII*, Barcelona, Edicions 62, 1996; Ernest LLUCH, *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*, Vic, Eumo, 2000; Francisco CANALS VIDAL, *La tradición catalana en el siglo XVIII ante el absolutismo y la ilustración*, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Percopo, 1995, o el seu estudi preliminar a Francisco CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, vol. I, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada, 1997.

217. Ernest LLUCH, *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*, Vic, Eumo, 2000, p. 98 i 104.

3. DEBAT SOBRE EL MODEL DE PROVÍNCIA (1742-1775)

Catalunya anava superant la crisi de 1714. Anà desapareixent la generació que havia viscut la guerra. Les esperances per recuperar les institucions pròpies s'havien esvaït. Els catalans no renunciaren, però, a la seva peculiaritat. Es cercaren noves formes.

També els escolapis que vivien a les cases de terra catalana anaren fent-se a la idea que calia ser diferents de la resta de l'Escola Pia espanyola. Tenien consciència que, si volien educar els nois de la societat catalana, calia fer-ho des de la diversitat amb la resta. Calia atendre la peculiaritat d'aquí. Era una opció que no feren pas tots els religiosos catalans; la perspectiva de ser espanyols era temptadora; quedar-se a Catalunya volia dir romandre en un racó peninsular que en aquell moment no era gens engrescador. L'aparador era al centre.

3.1. DE VICEPROVÍNCIA A PROVÍNCIA²¹⁸

Els col·legis existents en terra catalana de Moià, Ollana, Balaguer, Igualada i Mataró pertanyien a la província de l'Escola Pia d'Espanya, única de la península.

El pare Joan Crisòstom Plana va comprendre la peculiaritat de Catalunya —era fill de Peralta de la Sal— i quan va ser provincial nomenà un delegat provincial en la persona d'un escolapi català per als afers d'aquelles cases. Reconeixia que no podien assimilar-se a la resta peninsular.

218. Per documentar aquest apartat i el següent ens fonamentem principalment en tres treballs: dos de Llogari PICANYOL, *Memorias históricas de las Escuelas Pías de Cataluña*, Sabadell, Escuelas Pías, 1960, i *La Provincia Scolopica di Catalogna nel secondo Centenario della sua erezione (1751-1951)*, Roma, Editiones Calasancianae, 1951. Un altre treball són les biografies dels pares generals que el pare György SÁNTHA publicà entre 1967 i 1972 a *Ephemerides Calasancianae*.

En el capítol de la província d'Espanya celebrat a Madrid el 1741 es decidí demanar que el Capítol General que s'havia de celebrar l'any següent a Roma creés una demarcació amb les cases catalanes. El Capítol General en la sessió de l'11 de maig de 1742 determinà facultar al pare general i a la seva congregació per determinar la possible divisió de la província d'Espanya,²¹⁹ és a dir, crear la demarcació catalana. Després del capítol el pare general, el napolità Giuseppe Oliva, erigí les cases de Catalunya en viceprovíncia dependent del pare general, és a dir, quedaven separades de les de la resta d'Espanya, que passaren a formar la província d'Aragó. Tot i que una viceprovíncia no gaudia de total autonomia, hom podia pensar que era un primer pas cap a una autonomia plena.

El pare general nomenà primer viceprovincial de Catalunya el pare Josep Caballol (Oliana, 1704 - Balaguer, 1767).²²⁰ Havia fet els estudis i els primers anys d'ensenyament a cases aragoneses fins que el 1739 el provincial d'Espanya, el pare Agustín Paúl, el nomenà rector de Balaguer i delegat provincial de les cases catalanes. Estava molt marcat per la formació aragonesa i no compartia els sentiments dels catalans. El mateix pare Paúl el proposà per a viceprovincial, aprofitant l'estada a Roma per al Capítol General de 1742.²²¹ El pare general li assignà com a assistents viceprovincials els pares Miquel Picanyol i Joan Bautista Vidal i com a consultors els pares Baltasar Toneu i Joan Balcells. El govern del pare Caballol com a viceprovincial es perllongà de 1742 a 1748. No va ser pas gaire reeixit, sinó tot el contrari. Moltes queixes arribaven a Roma.

A primers de maig de 1748 en el nou Capítol General va ser elegit superior general el pare Giuseppe Delbecchi. Continuaren les queixes des de Catalunya. No sols es tractava ara de la mala administració sinó que corria el rumor que el pare Caballol estava gestionant la manera d'agregar les cases catalanes a la província d'Aragó. Amb data de 29 de juny de 1748 des de Mataró els pares Rafael Passarell i Salvador Cerdà protestaren amb una carta al pare general de les maniobres del pare Caballol; el mateix varen fer des d'Igualada el 6 de juliol de 1748 els pares Baltasar Toneu i Joan Balcells i varen argumentar que la unió no seria res de bo per a cap de les dues bandes i que encara encendrien més les animositats dels uns contra els altres.²²²

El pare general, Delbecchi, aconsellat sobretot pel seu assistent, el pare Paulino Chelucci, es decidí a destituir el pare Caballol i substituir-lo pel pare Miquel

219. Vegeu *Acta Capitulum Generalium XVII et XVIII annis 1736 et 1742 celebratorum*, Roma, Apud Curiam Generalitiam, 1950, p. 27.

220. Sobre el pare Caballol, hom pot trobar dades biogràfiques en qualsevol història que tracti d'aquesta època. Com a font concreta vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 116.

221. Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 19.

222. Fragment de la carta a Llogari PICANYOL, *La Provincia Scolopica*, p. 5.

Picanyol, el religiós degà de Catalunya, home de bona formació, ben vist per tots i que durant anys havia estat una de les figures rellevants. En la carta de nomenament, el pare general l'advertia de la situació que heretava de l'antecessor: «Multa audivimus a secularibus, et non sine magno animi nostri dolore doluimus de misero statu istius V. Provinciae ob nostri S.ti Instituti negligentiam et nonnullorum Superiorum incuriam, qui neque idonei neque probi annis elapsis certe fuerunt.»²²³ El nomenament estava datat el 29 de juliol de 1748.

El nou viceprovincial no va respondre a les expectatives. En efecte, el pare Picanyol es manifestà decididament contrari a tot el que representava el grup dels progressistes. Era aspre de caràcter, sempre es queixava, excessivament auster, suspicax, oposat als estudis superiors dels religiosos, al progrés i a tota expansió.²²⁴ Llegint la història de l'Escola Pia de Mataró del pare Vilà,²²⁵ observem que els anys de 1742 a 1751 estava tot estancat. Ni es continuaren les obres del col·legi, ni de l'església, ni s'aplicà la reforma en l'ensenyament decretat el 1742 pel pare general, Delbecchi. Eren rectors de la casa els del grup conservador: pare Miquel Picanyol, 1740-1742; pare Francesc Plana, 1742-1745; pare Jacint Cruells, 1745-1748, i pare Josep Caballol, 1748-1751. L'autor de l'esmentat llibre ho arregla aportant dades d'anys posteriors, quan governà la casa algun dels progressistes com el pare Ildefons Ferrer.

El pare Llogari Picanyol²²⁶ afirma que durant aquests anys de govern conservador no es varen admetre novicis. El fet no és cert. Mirant les necrologies dels religiosos, hem comprovat que en professaren els següents: un el 1742, tres el 1743, dos el 1745, un el 1746, un el 1747, un el 1749, tres el 1750 i tres el 1751. No es pot, doncs, afirmar que no es varen admetre novicis, però sí que en conjunt es nota una davallada considerable, tant si es miren les dades anteriors com les posteriors. Si ho comparem amb períodes iguals de temps d'abans i de després veiem que entre 1730 i 1741 havien professat trenta-cinc religiosos i entre 1754 i 1765 ho feren vint-i-nou. Durant el viceprovincialat del pare Caballol només professaren vuit religiosos i amb el pare Picanyol ho feren set, és a dir, un total de quinze. El període del pare Caballol va ser el més deficient. Tal vegada pensava que, reduint-se el nombre de religiosos, aconseguiria l'annexió a la província d'Aragó.

L'aspiració de la majoria dels escolapis catalans era veure les cases de Catalunya convertides en província. El pare general volia disposar de bona informa-

223. *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 6-8 (1968), p. 360, nota 96.

224. Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 20; el mateix autor ens dóna més dades biogràfiques a *Moyá y los escolapios moyanenses*, p. 91-98.

225. CLAUDI VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 51-79.

226. *Memorias...*, p. 37.

ció abans de decidir el futur de Catalunya i per això cridà a Roma, durant la segona meitat del juliol de 1749, el pare Joan Balcells, una de les figures més rellevants.²²⁷ El pare Balcells poc dies després d'haver-se reincorporat a la comunitat d'Igualada va rebre en data 10 de setembre de 1749 el nomenament de rector de la comunitat d'Igualada. El pare general amb aquesta distinció avalava el viatge del pare Balcells a Roma —criticat pels conservadors— i el promocionava de cara al capítol proper de la viceprovíncia.

Calia una manifestació conjunta dels religiosos en què expressessin la seva voluntat de futur. Per això, l'octubre de 1749 redactaren una petició al pare general en què demanaven: «petimus et ex toto corde efflagitamus nostram hanc Vice-Provinciam Cathalauniae, ex cuius domibus prius orta est Aragoniae nunc iam Provincia a Paternitate Vestra in Provinciam erigi et promoveri».²²⁸ Signaren tots els rectors de les cases excepte el pare Josep Caballol, que ho era de la de Mataró; proposaren al pare viceprovincial, Miquel Picanyol, que s'adherís a la petició i també hi afegí la seva signatura. Paral·lelament el pare Balcells redactà un document o memòria en què posava de manifest la viabilitat de les cases catalanes per tirar endavant. En efecte, es comptava amb sis cases (Mojà, Oliana, Balaguer, Puigcerdà, Igualada i Mataró), amb seixanta religiosos (trenta-vuit sacerdots, set clergues i quinze germans operaris); les rendes de les cases no eren tantes com les de les cases d'Aragó però bastaven per subsistir i hom podia confiar que la situació general milloraria i les cases gaudirien de més emoluments.²²⁹ La precària situació econòmica no era pròpia de l'Escola Pia catalana, tot el Principat es trobava sortint d'una profunda crisi humana, social i econòmica.

Finalment, el pare Giuseppe Delbecchi publicà el Decret de 5 d'abril de 1751, pel qual s'erigien les cases de Catalunya en província de ple dret.²³⁰ Era el triomf del grup progressista. No un triomf total, però un primer pas ferm ja que a més de la cosa aconseguida, es feia patent que el pare general acceptava les seves tesis.

227. Josep POCH, «El segundo Provincial de las Escuelas Pías de Cataluña, P. Juan Balcells de San Pablo», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 54 (1985), p. 464.

228. Text sencer del document a *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 6-8 (1968), p. 360, nota 99. Una polèmica sobre la precedència de les províncies d'Aragó i de Catalunya, que ha estat viva l'últim segle en alguna de les seves parts, es contesta en aquestes paraules esmentades: de les cases de Catalunya, en naixeren la resta; la província d'Aragó surt de les cases fundades a redós de les catalanes.

229. Document a *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 54 (1985), p. 464.

230. Decret publicat a *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 3 (1951), p. 71, i a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 97.

3.2. ELS PRIMERS PASSOS COM A PROVÍNCIA

El pare Delbecchi no va tenir temps de nomenar el primer provincial per a la nova província. Va correspondre al seu successor, el pare Paulino Chelucci, el qual nomenà el pare Baltasar Toneu per ocupar el càrrec.

El pare Toneu era aleshores rector de Puigcerdà i des d'aquella població dirigí una breu carta circular als seus germans escolapis amb data de 15 de juny en la qual es presentava i «A todos y a cada uno suplico por las cinco Llagas de Christo procuren la paz, unión, y concordia, no olvidándose de la observancia regular, y fervorosos deseos del incremento de la honra de Dios, y progreso de n.ro S.to Instituto; que es el fin para que vestimos la sotana.»²³¹ La voluntat del pare Toneu era, doncs, la de posar fi a les discòrdies i lluites dels anys precedents i treballar junts per al bé de la institució a què tots s'havien consagrat.

El curs 1751-1752 començà ple de bons auguris. Ho explicà el pare Balcells en una carta al pare general datada el 15 de setembre de 1751 a Mataró; després de felicitar-lo pel nomenament li diu:

[...] En esta provincia gozamos actualmente una grande paz, dentro y fuera; se ha puesto fin a aquel gobierno siempre airado, maldiciente, tiránico en una palabra, que, so color de celo, fustigaba a todos los inocentes. Ahora reina el espíritu de Cristo sobre los hijos de Dios, se nota la satisfacción interior y exterior del estado y suerte de los religiosos unidos como hermanos en religión por la caridad, no como esclavos bajo la férula de la crueldad; todo respira religiosidad y deseo de sacrificarse a Dios y a la Escuela Pía para su gloria e incremento [...]. Aprovecho la ocasión de un pescador de Mataró que se dirige a Civitavecchia para pasar ahí el invierno, y se llama Pedro Sanpere y tiene por compañero a un tal Casanovas, para enviar a V. P. diversas cosas como obsequio, y también un mapa de nuestra Cataluña, para que lo cuelgue en la sala-recibidor de esa casa de San Pantaleón, en cuyo mapa aparece dibujada y pintada nuestra Provincia. Por lo que ruego a V. P. y al canónigo Planes de Balaguer tengan cuidado de disponer bien dicho mapa, a fin de que pueda presentarse dignamente ante los ojos de todos, y a dicho objeto el pescador sobredicho entregará a V. P. cuatro escudos [...].²³²

És interessant aquesta carta perquè, a més de mostrar l'estat d'ànim del pare Balcells, un dels que més havien apostat per la creació de la província, exalta l'orgull de país que sentien aquells escolapis amb el mapa de Catalunya amb

231. *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 109.

232. Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 59-60.

què obsequien el pare general: el volen en un lloc ben visible a tothom al cor de la casa mare de l'Escola Pia.

El 29 desembre del mateix 1751 moria el pare Baltasar i el succeïa el pare Joan Balcells, nomenat el 24 de febrer de 1752. Poc més d'un any durà el pare Balcells en el càrrec ja que morí el 14 d'abril de 1753. Les dues figures més significades en la defensa de la província i en la renovació havien desaparegut amb pocs mesos.

El 10 de juny de 1753 el pare general, Chelucci, nomenà el tercer provincial en la persona del pare Jordi Caputi.²³³ No era un capdavanter dels progressistes, sinó un religiós menys compromès tot i que coincidí amb els seus predecessors. Amb una bona formació intel·lectual, experimentat en el govern de les cases i apropiat per donar suport a la reconciliació de tots, contribuï a donar estabilitat a la naixent província i a asserenar els ànims. Molt capaç per tirar la província endavant.

El 1756 se celebrà el Segon Capítol Provincial a Balaguer, en el qual s'havia d'elegir una terna de candidats a nou provincial, d'entre la qual el Capítol General de 1757 escolliria el nou superior provincial. S'anava a entrar en la normalitat. La terna elegida estava formada pels pares Tomàs Casas, Rafael Passarell i Jordi Caputi. Els tres corresponien a la línia progressista i renovadora. Volia dir que els religiosos estaven contents amb la situació i que el grup esmentat era majoritari ja que aconseguia col·locar tots els candidats de la seva posició.

El pare Casas morí el 2 de gener de 1757, el pare Passarell renuncià a la seva candidatura i el pare Caputi havia expressat ja la seva voluntat de deixar el càrrec i per això anava probablement en tercer lloc de la terna. Aprofitant aquesta situació, el pare assistent general per a Espanya, el pare José Jericó, interessat en la supressió de la província de Catalunya, influí perquè fos nomenat provincial el 15 de maig de 1757 el pare Josep Caballol, que havia estat el primer viceprovincial i que tan mal record havia deixat.²³⁴ Tot el que s'havia guanyat, s'enderrocà, es tornà enrere.

Els problemes foren constants a partir d'aquest moment. Un dels més llargs i sense sentit fou el dels balcons. A la casa d'Oliana es feren obres de millora i, a la façana, s'hi construïren balcons. Els conservadors protestaren, i al·legaren que sortir al balcó equivalia a sortir de la clausura ja que els balcons surten del

233. Biografies dels tres provincials a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, segons ordre alfabètic. Llogari Picanyol a *Memorias...*, p. 70-78, fa una exposició de l'actuació de cadascun dels provincials d'aquest període.

234. Així ho explica detalladament Llogari PICANYOL, *La Provincia Scolopica...*, p. 6-7.

límit de l'edifici i que per sortir de casa calia cada vegada permís del superior i anar amb un company, segons manaven les Regles per sortir de la clausura; a més eren motiu de falta a la modèstia perquè servia per mirar des de dalt els pits de les dones. Avui ens fa riure, però en aquells moments va ser motiu d'una dura i aspra polèmica amb dimissió de diversos rectors, com la del pare Joan Miquel Riba, i un recurs, primer al superior general i després a la Santa Seu, la qual finalment determinà (1759) que no es fessin balcons i que els que ja s'havien fet a Oliana s'enderroquessin.²³⁵ Encara avui es pot veure en aquella casa com els balcons no surten sinó que estan en línia amb la façana. L'edifici que aleshores es construï a Solsona tampoc no va tenir balcons, tot i que mirant les finestres feia la impressió que no estaven acabades i que hi faltava quelcom. L'afer dels balcons podríem dir que no era pas una qüestió exclusivament fraresca; hi havia altres motius; en efecte, a principis del segle XVIII a Barcelona també es produí la discussió pels balcons, i es va al·legar que es prohibien per evitar que es llancessin objectes contra els que passaven pel carrer.²³⁶

El 1759 se celebrà el Tercer Capítol Provincial a Balaguer, feu del pare Caballol; rectors i vocals es negaren acudir-hi: va ser un error. El pare Caballol amb els seus partidaris celebraren el capítol (que els contraris consideraren il·legal per manca d'assistència) i s'aprovà novament la proposició de demanar l'adhesió de les cases de la província de Catalunya a la d'Aragó; s'elegiren candidats per assistir al proper Capítol General i es prepararen les candidatures per a superiors que es presentarien al Capítol General, on es defensaria la proposició d'adhesió a Aragó.²³⁷ Els dos vocals elegits per anar a Roma foren els pares Francesc Plana i Joan Baptista Vidal; però no pogueren complir l'encàrrec perquè els rectors de la seves respectives comunitats eren del bàndol oposat al pare Caballol i es negaren a pagar-los el viatge.²³⁸ El pare Caballol va ser l'únic representant de Catalunya en el Capítol General de 1760.

Abans, però, de celebrar-se el Capítol General el pare Rafael Passarell, rector de Mataró, acompanyat dels pares Ildefons Ferrer i Francesc Prats, rector de Puigcerdà, varen prendre una decisió arriscada: anar a Roma i informar personalment i de viva veu el pare general de la situació de Catalunya. Se saltaren tots els permisos, la qual cosa els exposava a rebre un càstig sever. Ells varen creure que calia córrer el risc a fi de intentar frenar l'actuació del pare Caballol i el seu

235. Vegeu Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 39, i *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 6-8 (1970), p. 236. La documentació sobre aquesta polèmica és a AGSP, Reg. Prov. 60, núm. 17.

236. Vegeu-ne un exemple a Ernest LLUCH, *L'alternativa catalana (1700-1714-1740)*, Vic, Eumo, 2000, p. 105.

237. Llogari PICANYOL, *La Província Scolopica...*, p. 7.

238. *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 6-8 (1970), p. 236.

bàndol. El pare general els va permetre exposar la seva posició i els escoltà; opinaven que per aconseguir pacificar la província i tornar a la tranquil·litat calia «*accuratio Adolescentium nostrorum institutio constitui, et Provinciae decus et incrementum promoveri posse*».²³⁹ En tornar a la província foren marginats, desoïnt el pare Caballol la recomanació del pare general: el pare Passarell va ser enviat a Mojà sense càrrecs i els altres dos també foren arraconats.

En el Capítol General de 1760 va ser nomenat provincial per a Catalunya el pare Francesc Plana, bon religiós, pietós, partidari avantatjat del pare Caballol, però home de poca empenta, més donat a l'escola que a les tasques de govern.

Les relacions amb Roma es complicaren a partir de 1762 i aquesta vegada no fou pas per culpa dels escolapis. En efecte, el 16 de febrer d'aquest any Carles III, rei d'Espanya, aprovà la Pragmàtica Sanció *Regis Exequatur*, segons la qual tota la documentació provinent de Roma havia de portar el *Regis Exequatur* o llicència reial per entrar a Espanya i poder ser executada. En un moment en què es requeria constantment de nomenaments procedents del pare general, només calia tenir alguna bona amistat a la Cort per impedir l'entrada a qualsevol document romà. De moment la confusió fou total: tothom apel·lava a l'exequàtur o el refusava segons les conveniències. Aquesta situació va fer pensar ja aleshores a crear una vicaria per a l'Escola Pia espanyola independent de Roma. El mateix pare Caballol en una carta del 16 d'abril de 1763 al pare provincial d'Aragó, Pedro Celma, en defensà la creació.²⁴⁰ Anys després, la creació de la vicaria s'atribuí als progressistes i s'inculpà especialment els pares Gabriel Hernández i Ildefons Ferrer, però qui hi pensà en primer lloc foren els conservadors.

El 1763, el pare general nomenà provincial i rectors sense atendre les candidatures presentades per la província gràcies a un rescripte obtingut de la Santa Seu amb data 15 de setembre de 1863.²⁴¹ Va ser nomenat provincial el pare Mateu Mestre, religiós culte i ben preparat; no era fervorós del pare Caballol tot i que s'inclinava més aviat cap a aquest bàndol.

L'enemistat entre els bàndols era profunda i cruel. El pare Mestre, tot just estrenat com a provincial, anà el novembre de 1763 a visitar el col·legi de Balaguer; n'era rector de la casa el pare Antoni Costa i, segons el rescripte pontifici, el pare Josep Caballol; el primer, aferrissat defensor dels progressistes, no volia cedir el lloc al segon: el provincial intentà executar la disposició de la Santa

239. *Ephemerides Calasactianae* (Roma), núm. 6-8 (1970), p. 243, nota 211; Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 40.

240. La qüestió de l'exequàtur a *Ephemerides Calasactianae* (Roma), núm. 10 (1971), p. 267-268, i la carta del pare Caballol al pare Celma a *Ephemerides Calasactianae* (Roma), núm. 10 (1971), p. 275, nota 370.

241. Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 66.

Seu. Provincial i secretari foren tancats en una cel·la i després d'uns dies de reclusió aconseguiren escapar per una finestra que donava a la muralla i fugiren cap a Solsona.²⁴²

Els progressistes aprengueren la lliçó del Capítol Provincial de 1760, al qual s'havien negat a assistir. En el de 1771 hi participaren i procuraren la reconciliació amb l'oposició. Pactaren que, per evitar les lluites internes, celebrarien un capítol provincial cada tres anys en el qual es farien les candidatures per a provincial i elegirien quatre religiosos que amb la Congregació Provincial —la qual estava formada pel provincial amb els quatre assistents provincials— farien les candidatures de rectors, d'entre els quals el pare general faria els nomenaments.²⁴³ En aquest ambient de tolerància els progressistes aconseguiren que el pare Rafael Passarell fos elegit vocal per al Capítol General precisament quan en aquell capítol corresponia elegir per primera vegada assistent general a un català segons el torn de províncies que se seguia.

El pare Passarell va ser assistent general de 1772 a 1778 al costat del pare general, Cayetano Ramo, aragonès, que va comprendre el problema dels catalans; es deixà aconsellar pel pare Passarell. Així doncs, el 1775, el trienni següent, va ser elegit com a provincial de Catalunya el pare Ildefons Ferrer, l'home que portà a terme el programa dels progressistes i que aconseguí posar fi a les lluites internes.²⁴⁴

He procurat atendre només els fets sense fer-ne gaire valoració. Però en acabar aquest període sí que cal reflexionar sobre aquells més de trenta anys de lluites, de desqualificacions, de discòrdies, d'enfonsar-se mútuament. Què en diuen en general els tres principals autors escolapis que han estudiat aquests anys?

El pare Calasanz Bau en la *Historia de las Escuelas Pías de Cataluña* narra alguns fets de la primera etapa de viceprovíncia i la resta la despatxa d'una manera global (p. 201-209). No hi dóna en conjunt gaire importància. Al grup dels progressistes els qualifica primer «de indigenismo de los rectores» (p. 205) i a continuació els veu com a grup que neda contracorrent, impotents i que no van enlloc (p. 205).

El pare Picanyol ho dibuixa com una lluita entre dolents i bons; s'inclina clarament pels progressistes i desqualifica els conservadors.

242. *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 11-12 (1971), p. 306; a la p. 316, nota 435, hi ha la carta del 21 de novembre de 1763 del pare Mestre en què ho explica al pare general.

243. *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 11-12 (1971), p. 308.

244. Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 40-41. Sobre la polèmica durant el generalat del pare Ramo, vegeu Adolfo GARCÍA-DURÁN, «P. Cayetano Ramo Parrilla de San Juan Bautista, XXI Preposito General de la Orden de las Escuelas Pías (1713-1795)», *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 59 (2006), p. 153-164.

El pare Sántha, el millor historiador dels tres, fa un recorregut detallat dels fets d'una manera distant sense inclinar-se per un bàndol ni justificar-ne cap dels dos. En finalitzar l'exposició dels fets, dóna el seu judici amb aquestes paraules: «Si qui in tota hac controversia condemnandi videntur, sunt potius factionis modernioris dictis, qui, omnis fere religiosae observantiae, humilitatis, submissionis ac pietatis erga Superiores obliti, tot per annos provinciae vitam perturbaverunt.»²⁴⁵ És a dir, condemna l'actitud i les accions dels progressistes per no sotmetre's als superiors.

No ho podem mirar com a cosa entre bons i dolents: en ambdós bàndols hi havia bons religiosos i la província d'Aragó aquells anys —referent positiu per als uns i refús per als altres— va complir una missió extraordinària i encomiàstica, que en cap moment podem menystenir. La qüestió no era Aragó sí o Aragó no, sinó que es tractava de Catalunya i de quina Catalunya es volia. Era un tarannà, una manera de ser i fer diferent. El dilema era: o s'acceptava el centralisme del nou Estat o s'optava per vincular-se al poble on es vivia. Al voltant d'aquests eixos hi havia la resta de posicions.

El grup que hem anomenat *progressista* va ser en definitiva qui configurà la manera de ser de la província de Catalunya, la que ha perdurat fins al dia d'avui. L'altra, la conservadora, en algun moment veurem que tornà a aixecar el cap. Gràcies a aquests escolapis de meitat del segle XVIII avui la província de Catalunya continua integrada al poble i el poble va trobar en els escolapis un suport i mitjà per promocionar-se amb l'escola.

Per això hem titulat el capítol com a *debat* per definir el model de província. El debat esdevingué en molts moments lluita i d'aquí que es trenquessin les regles de joc net amb que calia haver jugat.

3.3. LES ESCOLES

El debat intern o les lluites entre religiosos que acabem d'exposar no impedí pas que les escoles no sols continuessin sinó que progressessin i que els mestres esmercessin tots els esforços a superar-se. És evident que, amb harmonia entre tots, el progrés en l'ensenyament hauria estat molt més notable.

Als sis col·legis que funcionaven el 1741, s'hi afegí el 1757 el de Solsona; els set arribaren al final del nostre període, és a dir el 1775. Durant dos anys —1774-1775— funcionà un incipient col·legi a Lleida,²⁴⁶ però no va poder te-

245. *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 11-12 (1971), p. 309.

246. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 535-536.

nir continuïtat i va tancar-se. Més endavant analitzarem aquestes dues fundacions.

Els nivells que s'impartien en tots aquests col·legis eren els mateixos (excepte en el cas de Lleida, en el qual la curta durada de la fundació no va permetre completar el cicle). Es començava per les primeres lletres o escola de minyons amb llegir, escriure i aritmètica. La segona classe o aula era la de gramàtica o de llatí i la tercera era la d'humanitats i de retòrica. A Ollana aquestes dues últimes classe s'acostumaren a unir en una sola per la poca aflluència d'alumnes. Als altres col·legis ocasionalment també s'uniren en una sola aula. Als col·legis amb més alumnes, com a Mataró, de la classe de minyons se'n separà la d'aritmètica. Aquesta era l'organització tradicional.

Els superiors generals intentaren que es creés i potenciés la figura del prefecte a fi de diversificar el poder del rector; dictaren normes en què concretaven les competències del càrrec, però als col·legis de Catalunya no va tenir una implantació efectiva, tot i que a vegades es parla del prefecte.²⁴⁷

Una de les preocupacions d'un bon nombre de religiosos va ser unificar el sistema educatiu per a tota la demarcació. Ja en el Primer Capítol Provincial celebrat a Moià el 1753 s'hi pensà i es varen prendre les primeres mesures: s'encarregà als pares Tomàs Casas, Rafael Passarell i Nicolau Lamarge que componguessin una gramàtica llatina «*stylo brevi et dilucido*»²⁴⁸ i als pares Francesc Plana, Ildefons Ferrer i Antoni Costa que compilessin un catecisme per publicar-lo amb la llicència del pare provincial; també es determinà que els llibres per llegir fossin els mateixos en totes les escoles sense concretar quin havien de ser.

En el Segon Capítol Provincial es ratificaren els acords del primer perquè no s'havien encara assolit. Referent al catecisme, es determinà adoptar el que es feia servir a les escoles de Roma després de traduir-lo a la llengua vulgar. Tampoc aquest extrem no es va complir.

En el Quart Capítol Provincial, celebrat a Igualada el 1771, no es tractà del tema, però es nomenà una nova comissió per assenyalar els llibres escolars que s'havien d'emprar en totes les escoles d'una manera uniforme.

El pare provincial, Jordi Caputi, a falta d'acords capitulars sobre els llibres escolars, en una carta circular del 24 de gener de 1754 diu «no se dejen en escuelas de Gramática los Autores Methodicos que hasta ahora de han acostum-

247. Per exemple, el pare rector de Balaguer, Josep Caballol, diu al pare general, Giuria, que al seu col·legi hi té un prefecte. Carta del 8 de novembre de 1757 a Vicente FAUBELL, *Acción educativa de los Escolapios en España (1733-1845)*, Madrid, Fundación Santa María, 1987, p. 79, nota 158.

248. Llogari PICANYOL, *Sesenta años de fecunda...*, p. 20-21; Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 64.

brado dar insiguiendo la general uniformidad de todas nuestras Escuelas». ²⁴⁹
Més endavant farem un repàs als autors usats aquests anys.

El pare general, Giuria, el 1771 ordenà que tots els col·legis de l'orde s'acomodessin i prenguessin com a model el Col·legi Calassanci o Nou de Roma; fins i tot recomanà que el Método Uniforme de la província de Castella, elaborat pel pare Felipe Scío, s'adaptés al romà del Col·legi Calassanci. ²⁵⁰

3.4. L'ENSENYAMENT

Intentem seguir el que es feia en els diversos nivells d'ensenyament als col·legis.

3.4.1. AULA DE LLATÍ

En el curs 1767-1768 a Mataró hi havia dues aules de secundària: la de gramàtica i la de retòrica. Coneixements que en un principi eren simples explicacions de textos, s'anaren convertint en matèries independents: la cronologia necessària per situar el text d'un autor es convertí en història de Roma i després en història en general. Així en un curs esmentat de Mataró, hi trobem ritus dels romans, mitologia o història de la fauna, cronologia. Altres matèries no anaven lligades a la comprensió dels textos però semblà que calia ampliar els coneixements dels alumnes no deixant-los només amb el llatí i l'època clàssica; en aquesta ocasió a Mataró hi afegiren el mètode epistolar, tot i que componen les cartes en llatí.

En el curs 1770-1771 a Puigcerdà amb la retòrica s'ensenyà la geografia (generalitats, Àfrica, Àsia. Europa i Amèrica), cronologia, història sagrada i faules.

A Mataró en el mateix curs també s'hi inclou geografia, història, Sagrada Escriptura, cronologia. Cal advertir que la història es refereix sempre a l'antiga, la que acaba amb els romans; també la geografia serveix per explicar l'època antiga.

A Balaguer en el curs 1773-1774 s'ensenyà amb la retòrica mitologia, ritus dels romans i cronologia. Una variant que trobem és que els alumnes de gramàtica han estudiat història sagrada, però, com que encara no estan ben bregats en el llatí —adverteix la presentació—, el programa és en castellà.

249. *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 116.

250. *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 6-7 (1971), p. 176.

Pel que fa als llibres escolars, el pare general, Delbecchi, en el document *Decretum pro bono Scholarum Piarum regimine*²⁵¹ assenyala l'any 1748 els següents per a cada nivell de secundària: per a la primera classe de gramàtica calia emprar les *Epistolae Selectae* de Ciceró i els *Dialogui* de Lluís Vives. Per a la segona classe de gramàtica indica Corneli Nepos i les *Faules* de Fedre i, per a després de Pasqua, Ovidi. En la classe d'humanitats o primera de retòrica, *De Officiis* i les *Orationes* de Ciceró, Ovidi, Virgili i Horaci.

Vegem ara com es va seguir als col·legis catalans encara que no tenim referències del primer moment sinó que ens hem de traslladar uns vint anys després. A Mataró en el curs 1767-1768 tradueixen del castellà al llatí els *Diálogos* de Lluís Vives («libro digno de ser adoptado en las Escuelas Pías por la pureza de su estilo, fácil y christiano en sus máximas», comenta l'autor del fullet), *Epistolae*, *De Senectute* i *Orationes Selectae* de Ciceró; les *Paradoxas de Somnio* d'Escipió; els dos toms de les *Orationes* del pare Paulino Chelucci, les vides dels emperadors de Corneli Nepos. Els alumnes de retòrica tradueixen les *Bucòliques* i els dotze llibres de l'*Eneida* de Virgili, els *Tristium* d'Ovidi i les *Selectas* de Marcial.

En els exàmens de Puigcerdà de 1771 no s'especifica la distribució dels autors per classes; es dona la llista tal com la copiem: *Eneida* de Virgili (menys la quarta segons costum de l'Escola Pia), *Orationes* i *Epistolae* de Ciceró, les *Orationes* del pare Paulino Chelucci, les vides de Corneli Nepos, Lluís Vives (sense especificar quin llibre es tradueix), els dos volums de les *Selectae* de monsenyor Rollin, i les *Elegies* d'Ovidi.

Tornem a Mataró a finals del curs 1770-1771 en què els alumnes de la classe d'humanitats o primera de retòrica tradueixen l'*Arte Poetica* i les *Lires* d'Horaci, els *Tristium* d'Ovidi, els dotze llibres de l'*Eneida* de Virgili, els llibres d'epigrames selectes de Marcial, *Andria* i *Heautontimorumenos* de Terenci, les *Faules* de Fedre, la *Historia Sagrada* i les *Selectas Sagradas* i les *Profanas* de monsenyor Rollin, història romana d'Eutropi, les *Vides* de Corneli Nepos, *Orationes* del pare Paulino Chelucci.

Finalment anem a Balaguer als exàmens finals del curs 1773-1774 en què els alumnes de retòrica tradueixen les *Selectas Sagradas* i *Profanas* de monsenyor Rollin, Lluís Vives, les *Cartas Selectas* de Ciceró (segons les havia disposat el pare Felipe Scío), *Orationes* del pare Paulino Chelucci.

Constatem que al col·legi de Mataró és on les aules de llatí donaven una visió més àmplia de la literatura llatina, amb més autors clàssics. A Balaguer, en

251. Document publicat a *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 8-9 (1968), p. 310-312, nota 70.

canvi, només s'ensenyava un autor clàssic —Ciceró—, ja que els altres tres són autors moderns que ja no tenien el llatí com a llengua materna.

La completa comprensió dels textos llatins obligava el mestre a impartir altres coneixements com història, geografia, mitologia. Aquests coneixements s'ampliaren progressivament i en naixeren diverses assignatures. En aquests anys creiem que el mestre es valia sobretot de manuscrits per impartir aquests coneixements. Però també hi devia haver algun llibret per als alumnes; el que coneixem està en forma de vers, cosa que indica que anava destinat als nois.²⁵²

A Mataró el 1771 el mestre de retòrica era el pare Estanislau Tor²⁵³ i a Balaguer el 1774, el pare Joan Antoni Fins.²⁵⁴ El pare Tor (Prullans, 1738 - Mataró, 1785) dedicà la seva vida a l'ensenyament de la gramàtica i retòrica; començà la gramàtica a Puigcerdà i continuà a Moià (1766-1768) per passar definitivament a Mataró, on ensenyà retòrica fins al 1776 en què ensenyà filosofia. El pare Fins (Salillas, 1748 - Moià, 1796) ensenyà a Balaguer, Puigcerdà (1778-1784), passà a Mataró (1784-1790) i a Moià, on acabà la vida. No són personatges gaire significatius, però sí que foren mestres que entregaren tota la vida a l'escola i a l'ensenyament de la gramàtica i retòrica.

En cap dels col·legis no s'ensenyava aquests anys el grec, només s'estudiaven autors llatins.

3.4.2. L'AULA DE MINYONS

Sobre l'ensenyament de les primeres lletres no tenim dades concretes, únicament llegim en els exàmens públics petites al·lusions. En els de Mataró del 1768, s'hi diu:

Introduciranse algunos muchachos de la Escuela de Leer, y Escribir, para hacer evidencia de la solicitud con que se enseña en las Escuelas Pías la Doctrina Christiana, y quan util sea al Mundo su enseñanza piadosa. Nadie admite, que en actos serios literarios se interpongan ejercicios pueriles. (P. 19)

252. És un volum amb cinc fullets relligats; cap té portada; al final, hi diu imprès o reimprès per «Francisco Magallón, Zaragoza». Els tres primers porten per títol: «Compendio de Historia Sagrada», «Compendio de Historia Griega», «Compendio de la Historia Romana desde su fundación hasta el nacimiento de Cristo»; el segon fullet és «Sumario de Historia Sagrada», el tercer «Sumario de Historia de España», el quart «Descripción geográfica de las quatro partes del mundo» i el cinquè no és d'història. Dataríem el text original (no la impressió) entre 1734 i 1746 perquè Felip V està regnant per segona vegada i Carles ja regna a Nàpols. Vegeu «Sumario de Historia de España», p. 16.

253. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 84-85.

254. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 86-87.

En els de Balaguer de 1774, hi trobem el següent:

Los Señoritos Alumnos de la Escuela de Arithmetica Pedro Franch y Regordosa, Vicente Nadal y Pla, Simeón Saltó y Agustí y Josef Dern y Niubó divertirán al Auditorio con un curioso razonamiento, en que se verán recopiladas las instrucciones preceptivas, que mas conducen para leer, escribir, y contar con perfección: lo que representarán los tres primeros, como que pretenden un Magisterio, y el Sr. Josef Dern, como Examinador de estos Pretendientes. (P. 9)

En l'esmentat diverses vegades *Decretum pro bono Scholarum Piarum regimine* del pare Delbecchi de 1748 es parla de l'aula d'aritmètica sense concretar res de particular: «Schola arithmeticae et scribendi in qua pueri doctrinae christianae rudimentis quotidie instruentur et in iis quolibet sabbato disputatione, habebunt [...]».²⁵⁵ Les dues mostres de funcionament de l'escola d'escriure i d'aritmètica que acabem de copiar responen al que deia el pare general.

Podem concretar més el que es feia en la classe d'aritmètica. A Igualada s'ensenyava el 1763 aritmètica pràctica o comercial. En dona testimoni el quadern de l'alumne col·legial Fèlix Bertran amb el manuscrit titulat «Libre de Arithmetica practica de Felix Bertran Collegial en lo Collegi de las Escuelas Pias de Igualada. 1763».²⁵⁶ Com a aplicacions de la regla de tres, en el quadern igualadí, hi trobem problemes d'interès, descompte, etc., aplicables a la vida comercial. El quadern a més té una excel·lent cal·ligrafia i dibuixos que suposen un bon mestre de la classe d'escriure. L'ensenyament de l'aritmètica pràctica o comercial va ser important en aquell moment d'evol de l'economia catalana. Aquest ensenyament pràctic dels escolapis ens porta a pensar en la relació dels escolapis d'Igualada amb la família Torelló-Borrull. Cognoms prou coneguts per als historiadors del segle XVIII perquè foren dels pioners en la industrialització i en l'expansió comercial ja que s'estengueren com una xarxa per bona part d'Espanya amb punts per a la compra de llana i d'altres per a la venda del producte elaborat a Igualada. Doncs bé, segons testimoni del pare Caputi, aquesta família ajudà econòmicament els escolapis «Testigo yo mismo» —diu el pare Caputi— «que experimenté su beneficencia correspondiente a la devoción y afecto que profesaron siempre a nuestra sagrada Religión desde la fundación de dicho Colegio». Fins i tot, un fill d'aquest matrimoni —Josep Torelló i Galofré i Maria Borrull—

255. *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 8-9 (1968), p. 312.

256. Aquest manuscrit es conserva a la Biblioteca de Catalunya i té el número 841. Una descripció del manuscrit a Miquel PUIG I REIXACH, «El "Llibre de Arithmetica Practica" d'un col·legial igualadí de 1763», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 155 (13 abril 1974), p. s/n.

va voler entrar a l'Escola Pia; als tres anys s'il·lusionà amb els escolapis i tant sí com no volgué vestir la sotana calassànica; el pare rector, Miquel Picanyol, el va complaure el 24 de juny de 1736, dia onomàstic de l'infant; morí dos anys després (14 de febrer de 1739). En les cròniques escolàpies de l'època és conegut com l'*Hermanito* Joan Torelló i Borrull.²⁵⁷ En tota aquesta exposició hi ha quelcom d'infantilisme i de devoció popular. Però també se'ns confirma la bona entesa entre la família i els escolapis.

Abans hem citat unes paraules dels exàmens públics de Mataró de 1768, però no ho hem dit pas tot. Efectivament:

La Escuela de Arithmetica en prueba de la aplicación, y adelantamiento de sus Alumnos presentará al Público diez de ellos, que serán los Señores: [aquí hi ha la llista dels deu alumnes]. Regirá à estos Certantes como Capitan de ellos el Señor Lorenzo Ros y Matheu, quien con una breve Relación declarará la Idea de esta función. Puestos asi en pública Palestra, explicarán lo siguiente: Que cosa sea Aritmética. Como se divide. Darán razón de las cinco especies, ó Reglas generales de la Aritmética practica, explicando sus Definiciones, Operaciones, y Pruevas. Explicarán asimismo la Regla de Proporcion, ò de Tres, directa, è indirecta, assi simple, como compuesta. Reglas de Compañías. Alligaciones. Falsa Posición, simple, y doble, con sus operaciones, y pruevas.

Aquí tenim un programa de l'aritmètica pràctica o comercial, la mateixa que s'explicava a Igualada quatre anys abans.

Però si a Igualada la relació dels escolapis es dirigia a la indústria dels Torelló-Borrull, a Mataró els alumnes tendien cap a un altre cantó. Segueixen dient els exàmens mataronis de 1768:

Concluido esto passarán à explicar el Arte Nautico, ò de Piloteria. Nadie estrañará, que se hayan instruído en esto los Muchachos, sabiendo, que de los muchos, que frecuentan esta Escuela, los más son hijos de Marineros, y regularmente vemos, que en esto siguen los hijos el rumbo de sus Padres: A más, que no se puede negar lo util, noble y excelente de este Arte, pues en todas las Naciones, y Países, en donde florece la Navegación, se mira allí la opulencia, y riqueza: Y sobre todas nuestra España, pues debe à este grande Arte las dos Americas, consiguiendo por ellos el mayor lauro, que es haver añadido à la Iglesia un nuevo Mundo. (P. 37-38)

257. Dades i bibliografia sobre aquest tema i la seva relació amb l'Escola Pia a Joan FLORENÇA I PARÉS, «L'«hermanito» Joan Torelló i Borrull», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 336 (març 1991), p. 3.

A continuació s'exposa el programa que desenvoluparan els alumnes i sobre el qual els oients podran preguntar.²⁵⁸ A Mataró l'escola o aula d'aritmètica es lligà i relacionà amb la Nàutica perquè és la sortida que aquests alumnes tenen. La nàutica, però, s'ensenyava als alumnes de llatí, no era per als minyons.

El mestre de l'aula d'aritmètica de Mataró entre 1756 i 1781, aproximadament, va ser el pare Calassanç Bages. En la seva necrologia, hi llegim aquest testimoni que encaixa perfectament amb l'exposició dels exàmens; diu la necrologia:

Ensenyà gramàtica a Balaguer i, posteriorment, Aritmètica a Mataró durant vint-i-dos anys. De manera que fou promoguda la fama de l'Institut i la capacitat dels seus alumnes, arribant la notícia fins a Amèrica, ja que molts d'aquests adquiriren renom en companyies de comerç i navilieres, donat el seu domini de la cal·ligrafia i de la comptabilitat.²⁵⁹

La vinculació dels escolapis de Santa Anna no va ser únicament amb els pescadors —fet àmpliament constatat—, també es vincularen amb altres grups; així, per exemple, veiem que el pare Ildefons Ferrer (rector de Mataró el 1768, quan se celebren els exàmens que comentem) assistí amb un grup de prohoms mataronins a les festes celebrades a Barcelona amb l'arribada del rei Carles III el 1759.²⁶⁰

Podríem encara reblar el clau repetint el cas de Solsona. L'Ajuntament de Valls pensà a demanar fundació de col·legi escolapi i, abans de fer cap pas, preferí informar-se; amb aquest objecte escriví a l'Ajuntament de Solsona, que amb data 28 d'octubre de 1760 contestà entre altres coses:

[...] todo este pueblo ha logrado una felis transformación desde que los padres de tan santo instituto regentan las esqüelas de los primeros rudimentos y de las

258. Una exposició del programa i de la marxa de l'escola nàutica de Mataró a Joan FLORENSA I PARÉS, «Ensenyament de nàutica als escolapis de Mataró», a *Educación e Ilustración en España: III Coloquio de Historia de la Educación*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, p. 451-457. Sobre l'ensenyament de la nàutica a Espanya durant la Il·lustració vegeu, per exemple, Manuel A. SELLÉS, «Astronomía y navegación», a *Carlos III y la ciencia de la Ilustración*, Madrid, Alianza Editorial, 1988. Un estudi de la marineria a Mataró a Joaquim LLOVET, *La matrícula de mar i la província de marina de Mataró al segle XVIII*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1908 (Premi Iluro 1979).

259. Comenta aquest text el pare Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 89-90.

260. Joan FLORENSA I PARÉS, «Carles III vist des de la trona a Mataró pel pare Ildefons Ferrer l'any 1789», a *VI Sessions d'Estudis Mataronins, 15 abril 1989: Comunicacions presentades*, Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, 1990, p. 73-77.

buenas letras, contestando la infatigable explicación de los referidos padres las buenas costumbres que relucen en los muchachos, su singular destreza en leer y escribir con caracteres nunca advertidos en estos payeses, su extraordinaria pureza en el idioma latino y otras relevantes circunstancias, que se [...] sería y son consecuencias necesariamente a todo los que se acaba de referir. Siendo digno de la más particular consideración que por su ayrado y brillantes prendas se han merecido los dichos padres una muy especial veneración, pregonando su sabia conducta todo[s] los que han llegado a tener algún conocimiento de lo mucho que se adelantan sus di[s]cípulos [...].²⁶¹

Aquests anys foren precisament quan l'artesania de la fabricació dels ganivets emprengué forta volada a Solsona i produí molta riquesa, de la qual queda un bon record i mostra en el museu local.

Les primeres lletres, doncs, tingueren importància en alguns dels nostres col·legis. Es tingué cura de millorar l'ensenyament del llatí i de la retòrica, però en cap moment no s'oblidà que l'Escola Pia tenia com a prioritat la formació del poble i que, per tant, l'aula d'aritmètica era la més important i esdevenia la pedra de toc del compliment de les mateixes Constitucions calassànies.

3.4.3. FORMACIÓ RELIGIOSA

La formació religiosa es basava essencialment en l'aprenentatge de la doctrina cristiana compendiada en el catecisme. Des del Concili de Trento l'Església ha detectat que en el conjunt del poble creient hi ha una gran manca de coneixements de la doctrina cristiana. Per això l'aprenentatge memorístic del catecisme s'entenia com un remei a aquesta xacra. L'Escola Pia sempre hi dedicà un considerable esforç i el mateix Calassanç sabem que va compondre un petit catecisme per al alumnes de les seves escoles romanes. Per als escolapis, no es reduïa tot a l'aprenentatge memorístic del text que en frases breus i condensades recollia el principal de la doctrina que ensenya l'Església. S'intentava, a les aules, explicar al alumnes el seu significat doctrinal i inculcar-los principis morals. Cada dia al final de la tasca escolar es dedicaven uns minuts a una exposició doctrinal. Als oratoris del diumenge al matí el mestre que tenia cura dels nois també estava obligat a explicar l'evangeli d'aquell diumenge o un altre punt doctrinal o moral. Els superiors, en les cartes circulars, insisteixen diverses vegades en la qüestió de dedicar un temps a l'explicació, la qual cosa vol dir que no sem-

261. Arxiu Comarcal de Solsona, lligall 93 (1760-1769), plec 9. Citat a Joan FLORENSA I PARÉS, *L'Escola Pia de Catalunya, al servei del poble (1683-2000)*, p. 32.

pre es feia. El catecisme que s'utilitzava a les nostres escoles era el conegut com d'Orriols (del prevere Francesc Orriols). No satisfia pas sinó que s'hi trobarien algunes mancances i per això en el Segon Capítol Provincial de 1756 —com dèiem en parlar de la unificació dels llibres escolars— s'acordà adoptar el catecisme que es feia servir a Roma a les nostres escoles, traduït i adaptat a Catalunya. Però no es va fer.

Sobre l'ensenyament del catecisme hem observat que a Balaguer en els exàmens públics de 1774 hi ha un catequista laic, el senyor Antoni Puig. És una novetat en tots sentits: un laic que ensenyà a les nostres escoles i que precisament ho feia en la classe de la doctrina cristiana. En aquest certamen els alumnes es pregunten entre ells i elegeixen un emperador.

Les pràctiques religioses als col·legis eren les tradicionals. Cada dia, en acabar les classes del matí, tenien la missa a l'església, i a la tarda, les lletanies de la Mare de Déu (els dissabtes es cantaven); en començar i finalitzar les tasques escolars es resava una curta pregària. Els diumenges al matí abans de la missa, els alumnes tenien «l'oratori», és a dir, els minyons recitaven el rosari i els de les aules de llatí, l'ofici menor de la Mare de Déu. Un dia al mes hi havia la comunió mensual, a la qual precedia, la tarda anterior, la confessió. Per a aquestes pràctiques la província edità un llibret *Oficio de Nuestra Señora según la reforma de Pío V, y Urbano VIII: Con las Rúbricas en romance, y las Oraciones para antes, y después de la Cofession, y Comunión*.²⁶² A més del que s'anuncia en el títol, hi trobem la pregària del matí i de la nit, i tres oracions: una a sant Josep, una segona per les ànimes del purgatori i la tercera la «que rezaba Benedicto XIII²⁶³ para alcanzar de Dios la gracia de no morir de muerte repentina». Aquest petit devocionari mostra que les devocions es volien al voltant de la litúrgia: missa i comunió, la qual es rebia normalment fora de la missa, amb la confessió i el rés de l'ofici menor, similar al del breviari propi dels clergues. Formació litúrgica dintre del que era l'època. Cal pensar que també feien algu-

262. Publicat a Vic per Joan Dorca, sense data. La llicència eclesialística diu «1770 reimprimatur», és a dir, ja s'havia publicat almenys una vegada abans. Té 368 pàgines, 10 cm. S'hi afegeix, sense peu d'impremta ni cap més data que el títol, un segon llibret, *Oficio de Difuntos*, i els salms penitencials amb nova paginació, p. 1-94. L'exemplar que guardem a la Biblioteca Provincial porta manuscrit el nom de Manuel Vilarasau i Font, d'Artés, el qual intervingué en els exàmens públics del col·legi de Moià de 1781. Tenim a la Biblioteca Provincial un nou volum amb el mateix títol i les mateixes dades, però amb lleugeres diferències en el tipus de lletra i en la col·locació dels textos de les dates del *Reimprimatur*, la qual cosa indica que es tracta d'una altra reimpressió; el volum no porta cap inscripció manuscrita.

263. Recordem que aquest papa era molt devot de Josep Calassanç i que el va beatificar; fins i tot, abans de beatificar-lo, va fer posar la imatge del fundador de l'Escola Pia a la basílica de Sant Pere del Vaticà. Els escolapis catalans sentien, doncs, per aquest pontifex, agraiement.

na novena o tridu però no calia donar el text als alumnes perquè algun religiós ja ho llegia en veu alta a l'església. El rosari no es passava durant la missa: els diumenges es resava abans i es recomanava resar-lo a casa.

La inquietud per millorar l'educació dels nois en totes les seves facetes els feia atents a les novetats que veien sorgir en altres llocs. El pare Tomàs Casas trobà incidentalment un fullet amb el Reglament de la Congregació Mariana establerta al Col·legi Calassanci de Roma; considerà que era una bona manera de millorar l'educació cristiana dels joves i demanà informació al pare general amb una carta del 18 de novembre de 1750.²⁶⁴ No tenim documentació de la vida de cap congregació mariana; de totes maneres el pare Casas era home emprenedor i creiem que fundà a Mataró una congregació mariana. En queda constància en el títol d'una oració que diu:

Sanctissimum Mariae Nomen Solis instar refulgentis inter Parthenicae Congregationis solemnna oratorie proponebat D. Michaël Vilaseca et Viñals humaniorum litterarum studiosus, ejusdem Congregationis Alumnus meritissimus. In templo S. Annae Collegii Mataronensis Scholarum Piarum. Die 8 Mens. Decemb. Ann. 1767. Horâ 3 pomerid. (Barcelona: Joan Fornés)

Es parla aquí d'una congregació «Parthenica» o «de Partenó»,²⁶⁵ no expressament mariana; l'orador, Miquel Vilaseca i Viñals, n'era membre. Tal vegada era com tantes associacions existents a Itàlia (també als nostres col·legis) que tenien com a objectiu primer la formació clàssica, però com a rerefons hi havia la formació cristiana i mariana; per això s'aprofitaven les festes de Maria, especialment la de la Immaculada Concepció, del 8 de desembre, per a vetllades i actes culturals. Aquesta Congregació Partènica era la pensada pel pare Tomàs Casas?

3.4.4. AULA DE FILOSOFIA

Segons els acords entre l'Ajuntament de Mataró i l'Escola Pia, aquesta havia d'impartir la filosofia a alumnes externs; aquesta novetat retardà els acords perquè el pare Miquel Picanyol no ho veia amb bons ulls; al final ho acceptà. Va ser un ensenyament que només va ser impartit pels escolapis a Mataró. Eren uns

264. Vegeu la carta a *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 10-11 (1968), p. 312, nota 75.

265. Parteno és una paraula d'origen grec que d'alguna manera s'assimila al concepte de verge en la mitologia clàssica. La Congregació, doncs, tindria una relació amb la festa de la Immaculada Concepció de Maria i per això en la seva diada se celebrava la festa i els discursos, tot i que se li dona un títol amb aromes clàssiques.

cursos comuns (no era una facultat de filosofia com avui la podríem entendre, sinó uns cursos que iniciaven per a totes les carreres universitàries) que servien per entrar a la Universitat de Cervera i que el monarca concedí a algunes poblacions catalanes que li havien estat més o menys fidels durant la Guerra de Successió, com Mataró. El primer lector o professor va ser el pare Joan Balcells,²⁶⁶ entre els alumnes hi havia dos alumnes escolapis. L'ensenyament havia de durar tres anys i segons els acords cada any havia de començar un nou lector a professar la matèria; però aquest extrem no es va complir cap any: un lector començava un curs amb uns alumnes i no en començava un altre fins que acabava al cap de tres anys el primer. El contingut del curs era la dialèctica, la lògica, la metafísica i la física, és a dir, un plantejament aristotelicotomista. Començà el primer curs l'octubre de 1742 i acabà el 14 de gener de 1745 sense que les separacions dels cursos coincideixin amb el que considerem curs escolar. El pare Balcells, en acabar el curs, va ser nomenat rector de Moià. No sabem qui el succeí els cursos següents. El 1754 va ser nomenat lector de filosofia el pare Ildefons Ferrer. Enfocà la filosofia d'una altra manera. Seguí Sant Tomàs d'Aquino, però no Aristòtil, i introduí les ciències amb què ja s'anava descomponent la filosofia però que encara no tenien personalitat pròpia. Era la filosofia eclèctica. Ensenyà fins al 1760 amb molt prestigi i bon nom a la població. El 1763 el pare general, Giuria, advertí del desviament que s'havia iniciat probablement perquè algú li va fer arribar informacions tergiversades. El pare provincial nomenà, per iniciar el curs 1766-1767, el pare Agustí Vernés lector; es desprestigià davant de la ciutat i dels alumnes, de manera que pràcticament liquidà la facultat. L'Ajuntament de Mataró reaccionà i pressionà primer el superior català —el provincial era el pare Leandre Baura— i després es dirigí al pare general. El provincial substituï el 1772 el pare Vernés pel pare Mateu Mestre, però semblà un subterfugi perquè continués l'anterior, ja que el pare Mestre acabava de ser nomenat rector de Solsona. L'Ajuntament proposà el pare Estanislau Tor, conegut com a bon professor de retòrica i que hem citat no fa pas gaire. El pare Passarell, assistent general a Roma, devia informar degudament el pare general sobre cada persona proposada. A partir de 1775 la situació de l'aula o facultat de filosofia es normalitzà novament ja que el pare Ildefons Ferrer va ser nomenat provincial. Tenim aquí, doncs, un cas més de les diferències entre els dos grups que lluitaven a la província: els progressistes o rafaelistes, que volien impulsar el món cultural tant per als de dintre com per als de fora, i el grup conservador, que es tan-

266. Resumiré el que diu Claudi VILÀ I PALA, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 317-333. El manuscrit que comenta el pare Claudi és el *Cursus aristotelicae Philosophiae quadripartitus*, que es conserva actualment a l'APEPC, 08-03 / caixa 10, núm. 29.

cava a la tradició. Ens ho expliquen perfectament aquestes paraules d'un dels escrits de la ciutat dirigides al pare general:

Me persuado que con la ida deseada de este P. Mateo [Mestre] y quizás, tras éste, del P. provincial [pare Leandre Baura] su inseparable compañero, no habrá encuentro alguno en este colegio [de Mataró] por traslucirse en los demás Padres, que conozco, una paz entre sí y unión con su Rector [pare Ildefons Ferrer], que a toda la Ciudad es patente, singularmente en el día, en que se ve de auge el crédito del mismo Colegio por el número de Colegiales que entran a educarse de todas partes.²⁶⁷

3.5. INTENT DE PROJECTE EDUCATIU

Hem seguit l'organització i el funcionament de les escoles i hem vist les matèries que s'hi ensenyaven. Sobretot hem accentuat l'aspiració d'uniformitat que manifestava contínuament el grup dels progressistes o rafaelistes. Cada escola o col·legi anava a la seva. Però tot i la diversitat i manca d'uniformitat, hi ha unes línies comunes que a la llarga portaran i permetran uniformar-ho tot i redactar un pla d'ensenyament que serà el Mètode Uniforme de finals de segle.

Mirem de fer un esbós del que pensaven els escolapis durant els anys que anem estudiant. Com a primer punt cal dir que creien en l'escola, és a dir, en l'ensenyament en grups i rebutjaven l'ensenyament privat, el que podien donar els nobles als seus fills contractant una persona que els ensinistrés en les primeres lletres i fins i tot en el llatí i la retòrica. El motiu no era perquè els escolapis tenien escola i volien aquesta clientela. No, ben al contrari; creien que l'escola era educativa perquè agrupava a tots, feia confraternitzar nobles i plebeus, rics i pobres, artesans i pagesos; a l'escola, hi vivien petits i grans, els que aspiraven a la universitat i a les més altes magistratures compartien pupitre amb el pagès, el botiguer, el pescador, etc. En les classes s'agrupaven una mica segons les preferències intel·lectuals, però després es trobaven tots a l'església cantant les lletanies abans de marxar cap a casa o a la missa de primera hora del matí. En la presentació dels exàmens públics²⁶⁸ de Mataró de 1768 s'afirma que no és la sang ni la noblesa sinó el que hom fa al llarg de la vida el que realment ennobleix (p. 6). Alguns dies a l'any hi havia festes especials en què tots participaven: les

267. Citat per Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 333.

268. No citarem cada un d'aquests exàmens ni en aquest ni en altres capítols; ocuparien molt d'espai; el catàleg està publicat a *Memoria Ecclesiae* (Oviedo), vol. XIII (1997), p. 77-95, i a ell ens remetem.

festes de la Mare de Déu i la de Sant Tomàs d'Aquino (8 de març) especialment eren celebrades amb actes acadèmics, dels quals ens queden declamacions o discursos que s'hi pronunciaren.²⁶⁹ Aquesta convivència durant els anys de la infantesa, fa que després en la maduresa es resolguin molts problemes i s'evitin enfrontaments o guerres. L'escola iguala en els continguts que s'aprenen, en el comportament personal, en les idees que formen l'intel·lecte. Era una educació basada en l'ètica; no es formula amb teories, però es viu en la pràctica.

Per què s'havia d'educar l'infant i el jove? La pregunta neix espontània a qui es planteja dedicar-se a l'educació. Si no hi ha un motiu o objectiu final, la feina a fer a l'escola seria inútil. Segons els escolapis de meitat del segle XVIII, l'home neix en el pecat i tota la vida tindrà la tendència al mal.²⁷⁰ Cal donar-li instruments per defensar-se d'aquesta inclinació i aquesta és la tasca de l'educació que pretindrà mostrar com viure correctament.

Tota l'educació que vol donar l'escolapi està impregnada de pietat, que serà una de les paraules que compondran el lema de l'orde («Pietat i lletres»). Però pietat no equival a resar, a pràctiques de devoció, encara que també s'ensenyarà a fer-ho. Els escolapis no inculcaren devocions pròpies²⁷¹ —com feien habitualment els altres ordes religiosos: el rosari dels dominics, la devoció a Sant Josep dels carmelites, el Via Crucis dels franciscans, etc.—, sinó que ensenyaren les pràctiques comunes de l'Església universal, amb preferència les litúrgiques, que es procurava fer entendre. Fomentaren les devocions pròpies del lloc: Santa Anna a Mataró, la Mare de Déu dels Àngels a Ollana (més endavant en veurem altres casos: la Mare de Déu de la Pietat a Igualada, Sant Antoni a Barcelona).

269. Hem citat fa poc un discurs de Miquel Vilaseca i Viñals de Mataró; podem ampliar la llista amb altres títols: *Panegyrico dialogo entra la fama, y devocion, con que obsequiosos aplauden con festivos cultos al Angel tutelar de las Escuelas Santo Thomás de Aquino atleta belicoso con la victoria, que alcanzó contra las assechanzas de la infernal Venus, y Ardid de Satanás*, pronunciada pels alumnes d'humanitats de Mataró Francesc Matheu i Smandia (futur autor del catecisme) i Antoni Golorons i Bibert, el 23 de maig de 1747 (Vic, Pere Morera, 1747); *Secunda Maris Stella, Dulcissimum V. Mariae Nomen praefugurans, allegorico proprio carmine celebratur*, per l'alumne de poesia i retòrica de Moià Josep de Lobo i de Pizaro, el 23 de maig de 1752 (Vic, Pere Morera, 1752); *Totius Ecclesiae Atlas, qui labentem pietatem humeris sustinuit Sanctus Josephus Calasanctius*, discurs de l'alumne de retòrica i poesia de Moià Pau Dalmau i Casagemas, el 12 de juny de 1768 (Barcelona, Francesc Generas, 1768).

270. En els exàmens celebrats a Mataró el maig de 1768 (p. 41), l'alumne intern Antoni Serra llegí unes lires, una de les quals deia: «En lobreguez embuelta / Es la razon del Hombre primeriza; / Su Lengua aun no es suelta / Quando un error total la tyraniza; / Como Cimmeria tierra / Apenas él da un paso, quando yerra.»

271. No oblidem evidentment la corona de les dotze estrelles, devoció que compongué sant Josep Calassanç; però és una devoció que no s'ha estès entre el poble; ni ha quallat ni s'ha generalitzat.

La missa, les lletanies lauretanes, l'ofici menor de la Mare de Déu foren sempre la base de la pietat que inculcaren als nois. I encara podríem concretar més: l'eucaristia era la font de la pietat i Maria era vista sobretot com la Mare de Déu i les festes foren les set festivitats que l'Església celebra dintre de l'any litúrgic. La pietat²⁷² —en un sentit humanista— pot entendre's com l'amor als fills, als pares, a la pàtria, a Déu; com el servei i atenció als altres. També hi ha qui ho ha entès com a equivalent a temor; així, temor de Déu no vol dir tenir por de Déu, sinó amor reverencial i filial.²⁷³ Les devocions eren una part de la pietat; tota la vida de l'escolar s'havia d'impregnar de pietat, és a dir, d'atenció als pares i familiars, als mestres i companys d'escola, i finalment a Déu. Els alumnes dels escolapis no participaven ni assistien a les processons ciutadanes —amb imatges, representacions vives de sants, relíquies i molta ostentació exterior— ni als actes col·lectius que es feien a la parròquia o que eren organitzats pels gremis; aquestes celebracions moltes vegades eren més una exhibició en què es buscava la vistositat que no pas una sincera religiositat. La formació dels escolàpies era més sòbria que la de la societat en general dels pobles. S'apropava més a la posició dels crítics de la Reforma i al que defensaren després els il·lustrats.²⁷⁴

Tot el que és ensenyat a l'aula pel mestre, des de les beceroles i les paraulles o frases que el nen repeteix a les pàgines de cal·ligrafia fins a l'anàlisi d'un text llatí, cal enfocar-ho com una lliçó per a la vida. Pas a pas i aprofitant totes les oportunitats, el mestre té la possibilitat d'ajudar l'alumne a prendre actituds i decisions. Era evident que tot l'ambient que es respirava a l'escola era religiós, però tenia un fonament i contingut doctrinal sense exhibicionisme.

L'ensenyament de les lletres s'encaminava al fet que el noi o jove s'incardinés després al món de la cultura o del treball. Llegir, escriure i comptar, no només per passar al llatí; aquest ensenyament elemental havia de tenir sentit propi. L'aposta per l'aritmètica pràctica és una proposta de caire social que anava a revolucionar la societat; dotava la gent senzilla d'un instrument que la capacitava

272. Les accepcions d'aquesta paraula *pietat* i la vinculació amb l'esperit de Josep Calassanç a Francesc CUBELLS I SALAS, «Educación calasancia de la piedad en la escuela», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 65 (1991), p. 81-107; l'autor examina quatre accepcions: la dels humanistes (atenció especial a Erasme i a Lluís Vives), la pietat com a virtut cristiana, les obres pies o piadoses i la *pietà* o Mare de Déu dels Dolors.

273. Rosalía de HARO SABATER, *El santo temor de Dios en San José de Calasanz*, València, Impr. Nacher, 1987. En aquesta tesi doctoral l'autora analitza precisament aquest significat de *temor com a amor filial a Déu*.

274. La posició d'alguns cristians contra la pràctica excessiva de les relíquies pot veure's, per exemple, en l'article de Teófanès EGIDO, «Religiosidad erasmista y crítica a las reliquias», *XX Siglos* (Madrid), núm. 44 (2000), p. 4-10.

per resoldre infinitat de problemes de la vida de cada dia. Era, com hem dit anteriorment, una resposta a les necessitats de la nova societat naixent a Catalunya. Les millors tècniques que s'anaven introduint en la societat demanaven una formació més adequada fins i tot per al més senzill artesà.

L'Escola Pia era una institució petita a Catalunya, sense força. Sis o set col·legis escampats pel Principat amb uns vuitanta religiosos com a màxim no eren cap poder, no eren de témer per part de ningú, no podien destorbar. Callia, això sí, contenir-ne l'expansió i el creixement. Aquesta debilitat era també la força de l'Escola Pia de Catalunya, perquè no fou molestada ni envejada. En el capítol anterior deïem que la majoria dels col·legis havien estat fundats en fals, ja que no tenien autorització reial per ser comunitats ni podien tenir el nombre de religiosos que de fet arribaren a comptar-se; però la petitesa de la institució n'evità probablement el tancament. Cap institució, no sols l'Estat, no temia els escolapis.

3.6. ELS RELIGIOSOS

En el memorial que el pare Joan Balcells redactà el 1742 per al pare general a fi de informar-lo sobre l'estat de les cases catalanes per veure si era possible convertir-les en viceprovíncia, dona el catàleg de religiosos següent: vint-i-nou sacerdots, dotze clergues i quinze germans operaris, en total cinquanta-sis religiosos.

El 1748, quan començà a tractar-se de convertir-se en província o agregar-se a la d'Aragó, hi havia seixanta religiosos: trenta-set sacerdots, deu clergues i tretze germans operaris. Els novicis eren tres. Hi ha un increment de quatre individus.

Prenent les necrologies com a font, comprovem que el 1742 hi havia cinquanta-cinc religiosos (la diferència d'un religiós pot ser perquè entre les dades del pare Balcells i les de les consuetes hi hagués alguna defunció). Fent el recompte dels que professaren abans de 1775 i que encara vivien en aquesta data, hi havia a la província seixanta sacerdots, un clergue i vint germans operaris, en total, doncs, vuitanta-un religiosos. El creixement no és important però també cal tenir en compte que només s'havia fundat una casa, la de Solsona. S'havia enfortit, doncs, l'estructura de cada comunitat i les escoles podien atendre's amb més personal.

Resumint tenim que el 1742 hi havia cinquanta-cinc o cinquanta-sis religiosos; el 1748, seixanta i el 1775, vuitanta-un.

La formació intel·lectual es va anar regularitzant en el període inicial o juniorat, segons assenyalaven les regles i les normes dels superiors. En els capítols

provincials es designà una casa per a noviciat —Moia— i una altra per a juniorat —Mataró—, però no tots residien en el juniorat. Els joves normalment eren enviats a les cases on hi havia algun religiós capacitat per impartir les matèries del curs, col·legis que els poguessin mantenir i al mateix temps aprofitar, on hi havia algun jove extern que desitjava cursar aquests estudis. Aquests juniors col·laboraven com a ajudants a les escoles, feien unes primeres pràctiques. Quan els lectors eren traslladats de comunitat, s'emportaven darrere seu els juniors.²⁷⁵

Ni la viceprovíncia ni la província varen tenir un pla propi d'estudis i de formació per als seus aspirants; depenia del mestre o lector.

El pare general, Paulino Chelucci, dictà algunes normes que completaven les de la *Ratio Studiorum pro exteris* de 1718. Introduí l'estudi del dret en el currículum de formació i recomanà que també s'estudiés la geometria; en canvi, prohibí que es cursés el sistema de Christian Wolff en filosofia. El mateix pare Chelucci recordà la norma establerta pels capítols generals que els joves que trobaven molta dificultat en l'estudi de la teologia es limitessin al llatí i fossin després destinats a les aules de minyons: llegir, escriure i aritmètica.²⁷⁶ A Catalunya se seguia aquest costum tot i que no produïa diferenciacions entre les persones, ni a l'hora de ser nomenats superiors. El nivell de formació que rebien els mestres escolapis estava per damunt de la majoria dels que exercien aquesta professió, com hom pot comprovar en la Ley sobre requisitos para el ejercicio del Magisterio de Primeras Letras de l'11 de juliol de 1771, la qual demanava que per exercir de mestre «se examinarán ante Escribano sobre pericia del arte de leer, escribir y contar, haciéndole escribir a su presencia muestras de las diferentes letras, y extender ejemplares de las cinco cuentas, como está prevenido».²⁷⁷ Als futurs mestres escolapis se'ls demanava més per exercir el magisteri de primeres lletres, fins i tot als menys capacitats: en l'aritmètica se'ls introduïa en l'aritmètica pràctica i a més tots cursaven llatí.

En tots els documents l'Escola Pia reivindica que arreu la filosofia i la teologia s'estudien seguint la doctrina de sant Tomàs d'Aquino. Sabem que els llibres clàssics del tomisme en aquells anys²⁷⁸ eren la *Summa Philosophica* de Rosselli, la *Philosophia* de Goudin, la *Moral* de Wigaudt o de Concina. Només

275. El pare Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 377 i s. Tot i defensar que la casa de Mataró és el juniorat, reconeix diverses vegades la dispersió dels juniors per totes les cases de la província. El mateix veuríem si recorreguéssim el Llibre de secretari de la casa d'Igualada.

276. *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 5 (1969), p. 163-164.

277. Text d'aquesta llei a *Historia de la educación en España: Textos y documentos*, tom 1, Madrid, Secretaría General Técnica, Ministerio de Educación, 1979, p. 417-423.

278. Francisco CANALS VIDAL, *La tradición catalana en el siglo XVIII ante el absolutismo y la tradición*, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada y Erasmo Percopo, 1995, p. 152-156.

l'últim és esmentat per Vilà;²⁷⁹ de tots ells es conserven encara avui exemplars a la nostra Biblioteca Provincial, la qual cosa prova que passaren per les mans dels professors i probablement dels alumnes. Per a la filosofia s'emprà el de l'escolapi aragonès Antonio Porquet *Schola Pia aristotelico-thomistica, seu brevis philosophiae cursus juxta mentem Angelici Doctoris, ad Scholarum Piarum usum*. Eren quatre volums impresos diverses vegades; els que hem pogut consultar són impresos a Saragossa entre 1744 i 1765. Dos exemplars provenen de les biblioteques de Mojà i de Puigcerdà. Altres tres col·leccions pertanyien a religiosos concrets: els pares Jordi Caputi, Mateo Mestre i Joan Antoni Fins. Examinem aquests exemplars de la nostra Biblioteca Provincial.

Del pare Caputi tenim els quatre volums. En finalitzar el tercer volum hi ha unes anotacions manuscrites en la guarda última que diuen: «Die 2 de Juny de 1770 acabarem lo curs al matí, vigilia de Pentecostés», «Ex Libris P. Georgii à Virgine Dolorosa Ex-Provincialis» i «Barometro pera coneixer las mutacions del temps. Thermometro pera saber los graus de fret y calor. Aquest may falleix: Aquell las mes vegades.» En primer lloc ens assabenten aquestes anotacions que el 1770 el pare Caputi era el lector de filosofia segurament a Igualada, col·legi on residia la major part de l'any (feia estades temporals a Mataró), després d'haver estat rector d'aquella casa i provincial (ho diu en la segona anotació «*Ex-Provincialis*»). En aquesta data, tarda de 1770, es continuava ensenyant amb el mateix text que vint-i-cinc anys abans, és a dir, amb una filosofia aristotelicotomista. En la tercera anotació hi ha la referència a dos aparells que sembla que ha explicat als alumnes. Però tal vegada la cosa més notable d'aquestes anotacions és que el 1770 el pare Caputi escriu els seus apunts en català; el pare Caputi provincial, en canvi, prohibí en una carta circular l'ús del català als joves i, després de la llei de Carles III de 1768 en què es prohibeix totalment el català a les escoles, ell mateix fa les anotacions en català tractant de qüestions com a lector. Tornarem sobre aquesta qüestió més endavant.

Una segona col·lecció pertany al pare Joan Antoni Fins de la Mare de Déu dels Àngels. En cadascun dels quatre volums hi ha l'expressió «Ad usum Joannis Fins a Virgine Angelorum» o una de similar. A la plana de la portada del primer volum (1758) diu: «Philosophicis lucubrationibus operam et initium dedi die 25 septembris 1765»; en el segon volum (1761) anota al començament: «Huic tomo principium duxi die 12 Maii 1766», i al final afegeix: «Postquan duabus mensibus, eosque supra amplius fuimus in morâ, Methaphisicae tandem colophonem

279. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 376; l'autor diu que probablement s'estudiaven els autors següents: Calmet, Natal Alexandre, Cano, Berti, Goti, Tomasino i Masschat. Ho treu de Calasanz Rabaza i, per tant, podria no referir-se a Catalunya.

addidimus die 23 Decembris anni 1766»; i en el tercer volum (1762) diu en començar el llibre: «Optatum Physicae Vestibulum attigimus die 1ª Dec. is an. 1766» i en acabar el volum diu «Die 12 Decembris 1767 cursum consummavimus»; en el quart volum no hi ha cap anotació manuscrita. Vegem, doncs, la cronologia dels estudis de filosofia: el curs ha començat el 25 de setembre de 1765, no sabem quan acaba el primer volum; comencen el segon volum el 12 de maig de 1766, que acaben el 23 de desembre del mateix 1766, dos mesos tard segons el previst; estudien el tercer volum entre l'1 de desembre de 1766 i el 12 de desembre de 1767. En dos anys i dos mesos han estudiat els tres volums. No s'atenen, doncs, a cursos escolars convencionals sinó que van fent sense vacances ni interrupcions, fins i tot comencen el tercer volum uns dies abans d'acabar el segon. No hi havia evidentment una organització de cursos ordenats per als estudis de filosofia; segons les possibilitats del mestre i de l'alumne, o alumnes, s'anava treballant.

El tercer escolapi del qual guardem l'obra del pare Porquet és el pare Mateu Mestre; es tracta del volum IV, imprès a Saragossa el 1751, i el pare Mestre, a sota del seu nom, hi anota «Aqualatae 1761», cosa que testimonia la presència a Igualada del pare Mestre però res més (el volum quedà a la biblioteca de Mojà, casa de la qual porta el segell).

Veiem com el 1770 el pare Caputi continua tenint com a llibre de text el del pare Porquet, que es basava totalment en les doctrines aristotèliques i tomistes. Però a Mataró uns anys abans, concretament el 1757, s'havia obert una mica la mànega i s'afegia a les teories tomistes el pensament d'altres filòsofs més actuals i s'hi incloïen matèries de ciències naturals.²⁸⁰ El pare Ildefons Ferrer renovà l'estudi de la filosofia a Mataró, en la casa pròpiament de juniorat; els que estudiaven en altres cases continuaven amb el tradicional pare Porquet. La reacció del pare general, Giuria, el 1763²⁸¹ contra les innovacions i reclamant el retorn a la tradició devia anar destinada a encarrilar les tesis del pare Ferrer; tal vegada la posterior vinguda el 1775 del pare Enrique Brumós a Catalunya per ensenyar filosofia i teologia responia a aquest compromís.

Segons es normalitzà la situació en el Principat, la relació entre els escolapis de Catalunya amb els d'Itàlia anà sovintejant. No era una novetat, sinó que venia de l'origen; la mateixa polèmica entre els dos grups d'escolapis afavorí en certa manera les relacions. Els escolapis catalans varen dependre culturalment

280. Vegeu l'article de Joan FLORENSA I PARÉS, «Dos escolapis il·lustrats, pares Eduard Corsini i Ildefons Ferrer, i la seva relació filosòfica», *Miscellania Aqualatensia* (Igualada), núm. 11 (2004), p. 129-139.

281. Vegeu Claudi VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 378-382, o *Ephemerides Calasanctianae* (Roma), núm. 4-5 (1971), p. 133-143.

dels italians durant tot el segle de la Il·lustració; entre els llibres que avui conservem (després de múltiples espoliacions des de la Guerra del Francès) en trobem molts d'autor escolapi italià; em limito a donar el nom dels autors sense fer relació dels llibres i indico entre parèntesis el tema principal dels llibres; heus aquí la llista: Joan Crisòstom Andriani (dret), Aleix Armini (biografia), Everard Audrich (filosofia), Francesc Bonada (biografia), Bru Bruni (pedagogia), Paulino Chelucci (llatí), Eduard Corsini (filosofia, ciències), Joan-Josep Cremona (pedagogia), Ladislau Demenyi (meditacions), Alexandre Fantuzzi (aritmètica), Llibert Fassoni (moral), Ubald Giraldi (dret), Constantí Halapi (moral), Donat Hofman (dret), Remigi Maschat (dret), Joan Walbrecht (dret), Guido Nicht (espiritualitat), Alexandre Politi (oratòria), Ferran Porretti (gramàtica), Julià Sabbatini (predicació), Vicenç Talenti (biografia), Esteve Terzoli (biografia), Carles Antoni Thesauro (dret), Urbà Tosetti (biografia). Alguns dels esmentats, com denuncia el cognom, no són pas italians sinó centreeuropeus; però arribaren a Catalunya a través d'Itàlia; no sabem de cap relació amb els escolapis de les províncies ultramuntanes. També hi trobem els autors espanyols del moment: com Benito Feliu, José Jericó, Agustín Paúl, Antonio Porquet, Cayetano Ramo i Felipe Scío. Les conseqüències d'aquesta relació amb Itàlia crec que són varies. En primer lloc la Il·lustració no arriba als escolapis catalans per França ni de França sinó del que es feia a la península italiana. Tampoc no hi ha gaire dependència de la resta de la Península: la inclinació del grup conservador cap a Aragó ajudà que els progressistes, per reacció, se'n separessin i s'apropessin a Itàlia.

3.7. EL CATALÀ

Francesc Ferrer i Gironès²⁸² publicà un conjunt de textos amb els quals volia posar de manifest la repressió que la llengua catalana havia patit durant el segle XVIII; entre aquests textos, n'hi ha un dels escolapis. Després de Ferrer, altres autors²⁸³ han repetit els mateixos textos. Cap d'ells, però, ha analitzat les circumstàncies en què es produïren les prohibicions, que tal vegada no justifiquen les motivacions que portaren a certes afirmacions però sí que les expliquen. No foren tampoc aquests autors els primers a publicar aquests textos contra la llengua catalana. No desenterraren cap secret tancat en una caixa forta.

282. *La persecució política de la llengua catalana: Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*, Barcelona, Edicions 62, p. 48.

283. Per exemple, Josep BENET, *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 20, en què cita el mateix text que Ferrer i Gironès.

Ferrer i Gironès ho copià de l'escolapi Bonaventura Pedemonte i Feu,²⁸⁴ que ho va treure del també escolapi Llogari Picanyol, qui ho havia publicat el 1960.²⁸⁵ Benet ho copia de Ferrer i Gironès. La font en què beuen tots és Llogari Picanyol. Els mateixos escolapis, doncs, són els qui han donat a conèixer aquests textos, la qual cosa significa que hom admet el passat sigui quin sigui i que tal vegada la cosa no va ser tan fora de lloc en el seu moment.

Limitem l'anàlisi al període que ara tractem, és a dir, de 1742 a 1775; el que passà després ja ho tractarem més endavant, al seu lloc.

Crec que són tres els documents en què els superiors provincials blasmen la llengua catalana i imposen penes a qui l'usi. Ampliem el nombre de documents que es refereixen al tema. Diguem quatre coses de cada un dels tres casos.

El primer és la carta circular del pare Josep Caballol del 6 de febrer de 1743²⁸⁶ com a viceprovincial en la qual mana que es retirin de les escoles tots els llibres que la Universitat de Cervera ha prohibit i que encara es mantenen als col·legis a vegades en uns bons estocs. Aquests llibres que la Universitat de Cervera prohibia eren tots els que s'havien publicat sense el seu permís i que, en general, eren llibres en català, ja que els llibres emprats en tots els nivells escolars eren en la llengua del país, el català. Cervera ho prohibia en aquest moment més per qüestions econòmiques i en defensa dels propis privilegis i drets que no pas per altres motius. És evident que no es tractava de llibres immorals ni cap cosa semblant. La Universitat ordena que aquests llibres es retirin i ho urgeix amb amenaces de tancar els col·legis escolapis. Qualsevol superior s'hauria comportat com el pare Caballol; escriu la carta per evitar-se problemes i defugir les amenaces. Recordem la condició amb què s'havien fundat la majoria dels col·legis, no com a comunitats sinó com a filials; la situació, el 1743, no responia pas a la legalitat de les escoles; quasi totes estaven en fals. La interpretació que cada col·legi donà a la carta del pare viceprovincial va dependre de la mentalitat del superior local.²⁸⁷ El viceprovincial ja havia complert amb l'ordre de Cervera avisant les comunitats. També hem de recordar que el pare Caballol era un religiós inclinat a

284. *Tres-cents anys d'Escola Pia a Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 52-53.

285. *Memorias...*, p. 77.

286. Carta publicada a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 98. Anteriorment l'havia publicat el pare Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 65, però crec que li dóna una interpretació no del tot correcta, com quan qualifica els llibres de contraban.

287. Quan la situació política no permet que tothom vegi els seus drets ben respectats i defensats es produeixen fàcilment situacions com la de l'Escola Pia el 1743; el superior compleix l'ordre rebuda, però, fins i tot, en veu baixa, indica que no es compleixi o que no n'urgirà el compliment. Podríem posar molts exemples d'altres moments.

Aragó i, per tant, no ens ha d'estranyar gens que preferís l'ús del castellà sobre el català.

El segon text contra l'ús de la llengua catalana és un punt del decret de visita del pare provincial, Jordi Caputi, donat a la comunitat de Mataró el 1755. És a dir, en la data esmentada girà visita canònica provincial a la comunitat de Mataró i en el decret o disposicions que publicà en acabar diu en el núm. 10: «Nos complacemos mucho en que todos nuestros religiosos entre sí hablen en castellano y a todos los HH. Cl. mandamos hablen entre sí y con los demás, o en latín, o en castellano, so pena de pan y agua por cada vez que tuviesen con los nuestros conversación tirada en catalán.»²⁸⁸ El document no és una carta circular sinó un decret de visita que només obliga els religiosos de la comunitat a la qual s'ha dirigit; no és una disposició per a tota la província, la disposició queda restringida a una sola comunitat. És un document que té poca força i per això el mateix autor, el pare Caputi, hi dóna suport en el Capítol Provincial de 1753, el primer de la província. Generalment els punts del decret de visita responien a queixes o denúncies que algú de la comunitat formulava al provincial durant la visita. El Capítol Provincial celebrat a Moià el 1753 determinà entre altres coses: «Ab integro Provinciali Capitulo enixe commendatur Retorum curae, ut nostrates sacerdotes, et clerici inter se hispano, seu Castellano idioma colloquantur.»²⁸⁹ Fa poc hem recordat que el pare Caputi, quan era lector de filosofia, feia les anotacions en el llibre escolar en català. Posteriorment, com deia abans, recuperarem aquest fil per analitzar el fet que els escolapis optessin pel castellà en certs moments.

El tercer text és el que citen tots els autors des del pare Picanyol. La carta circular del pare Mateu Mestre. No es tracta d'una carta sola sinó de dues. La primera està datada el 23 de març de 1764 i la segona el 23 d'agost de 1768. En la primera escrivia el següent:

Cualquiera de nuestros religiosos, que sin preocupación considera con madurez las circunstancias de nuestro sagrado Instituto y la constitución de la decorosa plausible civilidad de la Provincia de Cataluña, conocerá cuán útil y aun necesario es que todos no solo entendamos, sí que hablemos con alguna perfección la lengua española; por lo que nos ha parecido no ser necesario mandarlo, confiados que nuestros religiosos, depuestos todos los reparos que o la timidez o pueril erubescencia podrían objetar, hablarán la lengua española, no sólo entre nosotros y en

288. El text el publicà Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 73.

289. Còpia de les actes a APEPC, 02-01 / caixa 1, núm. 1. El fet que cap dels autors citats no faci esment d'aquest decret del Capítol Provincial, principal òrgan legislatiu de la província, crec que indica que la qüestió ha estat ben poc aprofundida.

casa, sí también con los seglares en todas partes, menos que la prudencia o caridad cristiana pidieren usar de nuestro nativo idioma.²⁹⁰

El text posa de manifest que alguns religiosos no saben ni parlar el castellà i que totes les disposicions anteriors no han servit de gran cosa.

En la segona carta circular del 23 d'agost de 1768, el pare Mateu Mestre no fa altra cosa que fer executar «la Real Cédula de su Magestad, a consulta de los Señores del Consejo, reduciendo el arancel de los derechos procesales á reales de vellon en toda la Corona de Aragon, y para que en todo el Reyno se actúe y enseñe en lengua Castellana, con otras cosas que expresa.» Era la imposició a totes les escoles i mestres de l'ensenyament en castellà. El pare provincial explica i ordena que:

En su cumplimiento, desde el 15 de septiembre de 1768 en adelante, en nuestras escuelas se enseñe desde el «abc» en lengua castellana y señalamos dicho día para que entre tanto pueda prevenirse de cartillas que hemos mandado imprimir muy propias del Instituto y se imprime ya el Arte, que contiene los primeros rudimentos, la sintaxis, prosodia y oraciones.

És evident que s'exigeix parlar en castellà i s'amenaça amb penes els que continüïn usant el català; però crec que en general és més l'interès a complir un expedient que una convicció personal. Tornarem sobre el tema en el capítol següent.

3.8. ECONOMIA

Ni la viceprovíncia ni posteriorment la província com a entitats tingueren cap força econòmica ni tan sols dintre de la mateixa institució; més aviat visqueren a remolc de les cases, que eren les que realment disposaven d'entrades.

En el Primer Capítol Provincial de 1753 s'ordenà que cada casa, excepte la provincialícia, ho era la de Mataró, havia d'aplicar quatre misses mensuals a intenció del pare provincial. No podem determinar ni aproximadament la quantia d'aquesta petita entrada perquè tant podia tractar-se de misses manuals com de fundacions i la quantitat variava notablement.

Les despeses eren sempre a càrrec de les comunitats: la casa noviciat mantenia els novicis, a l'igual de les comunitats que tenien juniors; per això, en part, el trasllat d'aquests d'una casa a l'altra i la dificultat per comprar llibres de consulta per a uns estudiants que avui hi eren i demà ja havien marxat a una altra

290. Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 76.

casa. Les visites canòniques dels provincials les pagaven les cases visitades; l'estada dels capitulars a Moià el 1753 per al capítol la pagà cada casa que hi envià religiosos, excepte el provincial, que no pagà res.

Tot el pes de l'economia requeia, doncs, en les comunitats. Cada casa era autònoma econòmicament, s'havia d'autofinançar. En certes ocasions s'ajudaren evidentment entre les cases amb préstecs i passant-se la celebració de misses que no podien complir.

Segons hem vist en el capítol anterior, les entrades de les cases eren baixes i cobrien justet les necessitats ordinàries. Per això quan veiem que alguna o algunes comunitats s'embranquen en obres costoses i que no es poden portar a terme en pocs dies o mesos, pensem que han aconseguit alguna entrada fora del normal que permetrà afrontar aquestes despeses.

A Moià es construí l'església —la que existeix encara actualment— entre 1727 i 1750.²⁹¹ En els anys cinquanta sabem que a Oliana es portaren a terme les obres que transformaren l'antiga ermita en la casa fins avui conservada. A Balaguer el 1740 es pogué comprar el solar que s'havia adquirit a precari uns anys abans i es començà a edificar el col·legi.²⁹² A Mataró des de la fundació de la casa el 1737 es començà a comprar el solar i després a edificar-hi el col·legi. D'una manera especial podem afirmar que a partir de 1739, amb moments de parada per les dificultats financeres, no es va parar en tot el període d'anar aixecant els edificis que configuraren tot el voltant de l'església que s'inaugurà posteriorment.²⁹³

Tenim, doncs, un quants exemples de comunitats que emprenen obres de consideració, signe evident que la situació econòmica havia millorat i permetia emprendre obres.

Però la capacitat financera o monetària de la província com a institució era quasi nul·la. Estava lligada de mans i peus. Per si mateixa no tenia capacitat per emprendre res, ni fer cap projecte. Amb prou feines podia atendre les despeses personals del provincial i del seu secretari i les de correus.

3.9. FUNDACIONS O EXPANSIÓ

El 1742, en erigir-se la viceprovíncia, es comptava amb les cases de Moià, Oliana, Balaguer, Puigcerdà, Igualada i Mataró. Les tres primeres gaudien ja d'una

291. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 612.

292. Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 39 i s.

293. L'artista Manuel Cusachs en diu, d'aquest període, el cicle constructiu i el representà en el plafó núm. 8 del retaule que decora el presbiteri de l'església de Santa Anna. Vegeu *El retaule de Santa Anna de Manuel Cusachs*, Mataró, Escola Pia de Santa Anna de Mataró, 1989.

certa solera, ja que venien del segle anterior; les altres tres eren de fundació recent i les de Puigcerdà i Igualada es trobaven en una situació de precarietat, com ja hem assenyalat anteriorment, ja que no eren pròpiament comunitats sinó cases filials dependents d'una altra comunitat. El temps esborrà aquest record, però la condició no varià i en més d'una ocasió sorgí per a aquestes comunitats el problema de la seva situació anòmala.

Hom podia pensar que amb l'autonomia de les cases catalanes es produiria una expansió de noves fundacions juntament amb l'augment del nombre de religiosos. Però les dues coses no varen anar pas al mateix ritme.

Només Solsona aconseguí la presència d'escolapis, tot i que també com a filial d'Oliana. Així ho explica un document de l'Ajuntament de Solsona redactat uns quants anys després:

Por Real resolución de 13 de mayo de 1756 su majestad el rey Don Fernando se dignó conceder a esta ciudad permiso para tener tres padres del colegio de las Escuelas Pías de Oliana previniendo a este Ayuntamiento capitulase antes con el provincial de la indicada religión entre otras cosas que siempre que este común quisiese quitarla los magisterios deberían desalojar la casa de la enseñanza que se les destinaba y volverse a cu colegio de Oliana.²⁹⁴

La intenció del monarca en la concessió sembla ben clara: no vol comunitats religioses, sí que vol estendre l'ensenyament i per això aprova que els escolapis, sense viure en comunitat, es dediquin a l'ensenyament quasi com a particulars.

Altres poblacions intentaren i demanaren col·legi escolapi però no ho aconseguiren. Tenim constància que els ajuntaments de Valls, Lleida, la Bisbal d'Empordà, Olot, Cambrils, etc., cursaren les seves peticions, peticions que no veieren satisfetes.²⁹⁵ En cada període la l'Escola Pia de Catalunya trobem que algunes ciutats demanen fundació i no ho aconsegueixen i les raons són ben diverses en cada època. La motivació que més impedí l'expansió va ser la manca de personal. En aquest moment hem constatat que es produí un augment de religiosos. També recordem que una de les motivacions que exposaren al pare ge-

294. A ACS, lligall 144. Tota la documentació que citem sobre Solsona és gràcies a la recerca de Marcel·lí Corominas i Cots i de Jordi Tàpies i Planas, que ens l'han cedit generosament. No s'han trobat els acords entre l'Escola Pia i l'Ajuntament de Solsona aprovats pel monarca. Vegeu l'explicació a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2009), p. 144.

295. Ens en dóna notícia Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cataluña*, p. 205; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 535, i sobre Valls, ACS, lligall 93 (1760-1769), plects 9 i 10.

neral per obtenir l'erecció de les cases catalanes en província era precisament la possibilitat d'expandir-se. Per què, doncs, no ho feren?

Tenim el cas de Lleida, que ens il·lustra de per què no va ser possible aquesta fundació i en podem deduir algunes de les possibles causes que impediren les altres. Repassem els fets: el pare Jordi Caputi era lleidatà i es trobava a la ciutat convalescent d'una malaltia. El bisbe Don Gregorio Galindo proposà al pare Caputi fundació. Es consultà el pare viceprovincial de Catalunya; l'Ajuntament (amb el qual pactaren les bases de la fundació), el clergat diocesà i els ordes religiosos locals: tots ho acceptaren molt bé, excepte els jesuïtes. Es demanà el permís reial. El 15 de gener de 1745 el pare Caputi obrí l'escola, a la qual assistiren uns quatre-cents nois; tal aflluència l'obligà a demanar ajuda i tot seguit es traslladaren a Lleida dos religiosos, un de Balaguer i un altre d'Igualada. L'escola era a la plaça de Sant Joan; els tres religiosos vivien dispersats per cases particulars per no contravenir el decret de «millones». Però l'orde reial va anar contra els escolapis, de manera que, el 8 de febrer següent, l'alcalde contra la seva voluntat es veié obligat a cridar el pare Caputi i comunicar-li que abans de dos dies ell i els dos religiosos que l'acompanyaven havien de sortir de Lleida. Ni l'Ajuntament, ni el bisbe, ni els sacerdots diocesans, ni els religiosos, ni persones significades de la ciutat pogueren impedir la marxa dels escolapis ja que l'orde reial amenaçava que s'usaria la força si no es complia exactament l'orde.²⁹⁶ Queda força clar que qui impedí la fundació a Lleida el 1744 foren els jesuïtes, no només per evitar competència amb la seva aula de gramàtica, sinó perquè l'escola dels escolapis hauria comportat una transformació social de la ciutat que ells no volien. El pare provincial d'Aragó, Tomás Plana, parlant de la viceprovíncia de Catalunya, escriu el 25 de febrer de 1745 al pare general: «Ista Viceprovincia proculdubio incrementum magnum haberet, ni jesuitarum persecutio, quae in dies magis ac magis invalescit, progressum impediret».²⁹⁷ Cita a continuació els casos de Lleida i el de Solsona; aquest últim encara estava per resoldre's en aquell moment.

S'ha parlat que el confessor reial, jesuïta, guardava al seu calaix privat les peticions que enviaven els escolapis sense passar-les al monarca. Però si això va ser veritat no explica del tot la falta de llicències per fundar, perquè quan el confessor jesuïta fou substituït per un agustí o, encara més, després de l'expulsió dels religiosos de la Companyia, la cosa no canvià pas gens: no va ser possible, després de 1767, obrir cap escola més a Catalunya per part dels escolapis.

296. Vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 498 i 535.

297. Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 25.

Com explicar-nos, doncs, la sequera fundacional dels escolapis a la segona meitat del segle XVIII? Crec que hem de buscar la resposta en altres direccions.

Els ministres il·lustrats de Carles III —recordem que regnà a Espanya entre 1759 i 1789— volien estendre l'educació al poble i que no fos més un privilegi d'unes classes. L'educació, per a ells, era el remei del malestar general: l'home és dolent només per ignorància, per la qual cosa si se l'il·lustra serà bo i feliç.²⁹⁸ Per aconseguir aquesta meta cal confiar l'ensenyament a mestres laics sota la direcció de l'Estat. La Companyia de Jesús era el gran obstacle per portar a terme aquest projecte, ja que tenien els grans col·legis de l'època a les grans ciutats i, a més, el seu programa no concordava amb el dels ministres il·lustrats. Per treure's de davant aquest obstacle, organitzaren diverses campanyes i propagaren tot el que anava contra els esmentats religiosos. Quan es veieren forts i segurs de no topar amb l'oposició del poble, sortí el Reial Decret d'expulsió dels jesuïtes, el 1767. Per això, el Decret de 5 d'octubre del mateix 1767 manà que, a les escoles fins ara regentades pels jesuïtes, no s'hi permetés l'entrada a cap altre orde religiós i que les seves places fossin cobertes mitjançant oposicions.²⁹⁹

I els escolapis? Combregaven amb idees semblants a les dels ministres il·lustrats quant a l'extensió de l'ensenyament al poble, però eren també una institució religiosa que, de moment, tenia poca implantació geogràfica, no dominava en la societat i no tenia capacitat per fer oposició ni al govern ni a l'Estat. Per això els religiosos escolapis eren ben vistos, acceptats i enaltits pels homes de Carles III, però la institució, és a dir, l'Escola Pia, no podia pas créixer, no fos cas que, suprimida la Companyia, l'Escola Pia s'imposés en lloc seu.

Crec que aquí hi ha l'arrel profunda de la impossibilitat de noves fundacions a Catalunya i que les aconseguides es trobessin la majoria en precari per tenir permís només per ser filials i no comunitats. En aquestes sucursals o filials els religiosos actuaven legalment com a mestres particulars, i ocupaven una plaça dels mestres que tenia l'ajuntament. La realitat, però, no era aquesta ja que les poblacions, els bisbats i els ajuntaments els donaren sempre la consideració de comunitats religioses.

Podríem concloure que realment a vegades els jesuïtes impediren fundacions escolàpies, però al darrere també hi havia la mentalitat laica dels ministres il·lustrats de Carles III, que no volien ni la Companyia ni l'Escola Pia (institu-

298. Vegeu Manuel de PUELLES BENÍTEZ, *Educación e ideología en la España contemporánea*, 4a ed., Madrid, Tecnos, 1999, p. 32-47.

299. Francesc FERRER I GIRONÈS, *La persecució política de la llengua catalana*, p. 53.

cions d'Església dedicades a l'educació dels infants i joves), encara que acceptaven els religiosos individualment.

Alguns historiadors escolapis s'han plantejat per què l'Escola Pia a Espanya, Catalunya n'és un cas, no va *planificar l'expansió* de la institució sinó que anà a remolc de les peticions i d'altres circumstàncies. Entenc que una manera de planificar l'expansió és escollir, d'entre les peticions rebudes, aquelles que interessin i es poden atendre; per atendre-les calia personal, però també les degudes llicències del rei, que no arribaven. D'aquesta manera, quan els escolapis arribaven a una població sabien que serien ben rebuts i acceptats pels ajuntaments, amb qui havien pactat, i per bona part de la ciutadania, la qual els enviaria els fills a l'escola. Crec que l'esperit de Calassanç i els articles de les seves Constitucions sobre les fundacions permeten entendre-ho així: fundar és anar a servir a qui ho demani, no imposar-se. L'Escola Pia, a Espanya, hi va venir a servir i ho va fer des del seu humil origen a Moia i ho continuà en el futur: al poble a qui s'oferia per a l'educació dels seus fills no hauria admès una Escola Pia que hi entrés dominadora, imposada. Com a col·lectiu, els escolapis, en el segle XVIII, no varen tenir força per imposar-se i aconseguir de l'Estat els seus objectius.

Es produí un augment moderat del nombre de religiosos, però la tasca del mestre continuava sent humil, mal considerada. Ser sacerdot era entrar en un dels estaments privilegiats; fer-se mestre o escolapi era associar-se als que passaven gana.

3.10. UNA DATA (1767), DOS ESDEVENIMENTS: L'EXPULSIÓ DELS JESUÏTES I LA CANONITZACIÓ DE CALASSANÇ

Tot d'una em vaig adonar de la coincidència dels dos esdeveniments: el 1767 eren expulsats d'Espanya els jesuïtes i a Roma era canonitzat Josep Calassanç. Són dos fets que no tenien res a veure perquè els autors (el papa i el rei) no anaren pas d'acord. Però, em vaig preguntar: els escolapis ho llegiren com a fets relacionats? Els hi donaren alguna interpretació? Era qüestió de buscar.

El papa Benet XIII, per decisió personal, volgué beatificar Calassanç, a qui professava fonda devoció i admiració, amb el breu pontifici *Coelestis Paterfamilias* del 18 d'agost de 1748. La beatificació de Calassanç va ser el trencament del llarg silenci d'un segle sobre el procés. No sabem totes les festes organitzades als col·legis escolapis per festejar aquest esdeveniment. A Mataró, a final de curs, se celebrà un acte acadèmic amb un discurs llatí de l'alumne de retòrica

Agustí Coronado i de Tarau en el qual comparava³⁰⁰ Calassanç amb Job, com a models de paciència. A Igualada pensaren dedicar-li un altar i demanaren permís al bisbe, que el denegà.³⁰¹ Amb aquest motiu tindrien lloc actes religiosos i algun d'acadèmic, però no n'ha quedat gaire cosa impresa.³⁰² S'imprimiren uns goigs en català i en castellà,³⁰³ prova de l'interès dels escolapis per estendre la devoció al seu fundador beatificat.

Obert el camí, la canonització no va ser pas ja difícil: el papa Climent XIII amb el breu *Admirabilis sane*³⁰⁴ del 16 de juliol de 1767 declarava sant a Josep Calassanç. La celebració a Roma va tenir lloc l'octubre del mateix any i a Catalunya es decidí festejar-ho al final del curs 1767-1768 a fi de tenir temps de preparar-ho degudament. Ens consta que a Moià se celebrà un acte acadèmic i es publicà en un fullet *Totius Ecclesiae Atlas*.³⁰⁵ A Mataró varen tenir lloc uns solemníssims exàmens públics, dels quals ja hem comentat el contingut. A Puigcerdà s'oficià un triduum amb sermons que s'imprimiren. L'Ajuntament d'Igualada subvencionà les festes celebrades a la ciutat amb aquest motiu.³⁰⁶ Es reimprimiren els goigs anteriors per canviar el beat per sant.

Tornem, però, a la pregunta que inicialment ens hem fet sobre la possible relació entre l'expulsió dels jesuïtes i la canonització de Calassanç. En la celebració esdevinguda a Mataró el 1768, a més dels exàmens públics, es representà

300. *Aeternum tolerantiae miraculum Jobus evangelicae legis patientissimus, Beatus Josephus Calasantius a Matre Dei Scholarum Piarum Religionis, Aragonius Patriarca; cujus Herculea in laboribus constantia, inter ejusdem sacrae Beatificationis Solemnia, accepta Ideâ propriâ Talia modulabitur, D.D. Augustinus Coronado et de Tarav in Mataronensi Scholarum Piarum Musaeo Poëseos, Rhetoricesque, alumnus, necnon Collega meritissimus. Die 26 Julii anno 1749. Hora sesquitertia post meridiem*, imprès a Vic en el taller de Pere Morera.

301. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 499.

302. Per al cas d'Igualada, vegeu Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, Igualada, Escola Pia de Catalunya, 2006, p. 76-77.

303. En català: *Goigs del Pacientissim Job de la Lley de Gracia B. Joseph de Calasans de la Mare de Déu, Fundador y Patriarca de la Religió Mariana de les Escolas Pias*, Vic, Pere Morera. En castellà: *Gozos al B. P. Joseph Calasans de la Madre de Dios, Patriarca y Fundador de la Escuela Pia*. Olot, per Josep Rovira; altres edicions a Vic per Pere Morera.

304. Els breus o decrets de beatificació i de canonització a *Bullarium Religionis Scholarum Piarum*, p. 148-152 i 180-194, respectivament.

305. El títol complet és el següent: *Totius Ecclesiae Atlas, qui labentem pietatis humeris sustinuit Sanctus Josephus Calasantius, Scholarum Piarum Fundador clarissimus, Inter. Ejusdem apoteosis festivitates commendabatur a D. Paulo Dalmau, et Casagemas, Rhetorices & Poëseos candidato, necnon Scholarum Piarum Modilianensium alumno meritissimo. Die 12 mensis Junii, anni 1768, hora 5 pomeridiana*, imprès a Barcelona per Francesc Generas.

306. Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, p. 82-83.

una funció teatral titulada *Mardocheo exaltado después de inmensos trabajos, y canonizado con supremo decreto por justo, e hijo del altísimo. Drama sacro-alegórico, que a San Josef Calasanz Patriarca, y Fundador de las Escuelas Pías en las solemnes fiestas de su canonización consagran sus hijos los Clérigos Regulares de las Escuelas Pías de Mataró* (imprès a Barcelona per Francesc Generas el 1768). Es representà els dies 15, 16 i 17 de maig. Abans, Calassanç havia estat comparat amb el Job de l'Antic Testament per la paciència, i aquest arquetip es va repetint durant més de dos segles.³⁰⁷ Aquí en canvi es pren la figura de Mardoqueu, personatge ben significatiu en el llibre d'Ester; acusat de no adorar els déus falsos és condemnat a mort ell i el seu poble; però Ester intercedeix davant del rei, Xerxes, i no sols aconsegueix la rehabilitació de Mardoqueu sinó que el seu principal acusador, Amman, és condemnat i executat; el rei dóna a Mardoqueu la casa que havia estat d'Amman. Aquí ja s'insinua quelcom: l'exaltació de Calassanç coincideix amb la destrucció dels seus opositors i, fins i tot, els queda la casa —o l'escola— que aquests últims havien tingut.

Uns anys després de la canonització trobem exposat amb més claredat la interpretació que es dóna a ambdós fets. S'estableix un paral·lelisme entre la vida de Calassanç i la història ja quasi secular de l'Escola Pia a Catalunya. En efecte, Calassanç va ser preparat per Déu des del seu naixement per al destí que Déu li tenia assignat; arribat el moment oportú, Déu li manifestà que volia que fundés l'Escola Pia per a l'educació dels infants; els papes dels primers anys de la institució ho veieren molt bé i afavoriren l'obra com a cosa de Déu. Sorgí, però, l'enemic —Amman— que aconseguí destruir l'Escola Pia. Calassanç —Mardoqueu— va ser humiliat i vexat. Però finalment Déu, a través del papa, l'ha exaltat als altars com a sant i amb aquest gest l'Església reconeix la seva obra —l'Escola Pia— com a cosa de Déu. Qui s'hi oposà i treballà per a l'aniquilació de l'Escola Pia sofreix el càstig amb l'expulsió.

La història de l'Escola Pia a Catalunya es llegeix com un paral·lel a la vida del fundador: després de preparació i temptatives aconseguiren fundació a Moia; el rei d'Espanya Carles II, els virreis de Catalunya, els dominics, els membres de l'Oratori de Sant Felip Neri, grups significats de la societat, etc., afavoriren d'una manera especial aquella primera fundació i les següents. Els temps canviaren i va néixer l'oposició, que impedí l'expansió. Però Déu fa justícia i el 1767 la situació es capgira: l'Escola Pia es veu honorada amb la canonització del seu fundador, mentre que els opositors són expulsats d'Espanya.

307. La primera lectura de la missa pròpia del sant per al 25 d'agost és de JB 1, 1.13-22, i en l'oració col·lecta se l'invoca «Oh Déu, vós dotàreu sant Josep de Calassanç, prevere, amb tanta caritat i paciència [...]».

Els escolapis tenien ara el camí obert per dedicar-se amb més llibertat a la seva tasca educativa; tenien també més responsabilitat perquè tot el pes queia sobre ells sense excusa.³⁰⁸

308. Així vaig analitzar aquest moment en una comunicació «Cómo presentaron los escolapios a su fundador José de Calassanç (1683-1800)», a *Memoria Ecclesiae*, vol. XXVI, Oviedo, 2005, p. 383-392; l'argumentació es fonamentava en els sermons del pare Oleguer JANER, *Sermón panegyrico moral, que en el día 28 de Agosto de 1785, en la solemne fiesta, que anualmente consagran los Padres de las Escuelas Pías del Colegio de Moyà a su glorioso Padre, Patriarca San Joseph de Calasanz de la Madre de Dios*, imprès a Vic per Josep Tolosa el 1785; i en el de mossèn Joan-Pau RIBOT, antic alumne dels escolapis d'Igualada, *El Nehemias restaurador de las costumbres, y letras S. Josef de Calasanz, Patriarca de la Religión de los CC. RR. Pobres de la Madre de Dios de las Escuelas Pías. Sermón panegírico, que en los anuales cultos, que le tributa la Reverenda Comunidad de Padres Escolapios en el Colegio de Igualada, año mil setecientos ochenta y tres*, imprès a Barcelona per Eulàlia Piferrer, Viuda, el 1783.

4. PLANIFICACIÓ DE L'ENSENYAMENT (1775-1796)

4.1. TOMBANT ENTRE DUES MENTALITATS

Després de més de noranta anys d'esforços, els escolapis catalans havien aconseguit la creació i la pacificació de la seva província; aquesta mantenia la línia, l'esperit i la dinàmica amb què la impregnaren els fundadors napolitans. Un petit grup de religiosos catalans havia aconseguit prendre el relleu dels napolitans i superar els anys difícils de la Guerra de Successió. Va ser necessari reconstruir edificis, superar la fam i les moltes privacions sorgides de la derrota, treballar per a noves vocacions, replantejar-se la nova situació de la postguerra. La creació de la província d'Espanya semblà marginar les cases i els religiosos catalans. Seguiren anys d'esforç i de lluita per aconseguir que els escolapis de Catalunya fossin província autònoma. A través dels capítols anteriors, hem anat seguint aquest procés de formació de la província jurídicament considerada però també amb un esperit particular i propi.

El 1775 amb el nomenament del pare Ildefons Ferrer com a provincial, els escolapis iniciaren una etapa de consolidació de les idees que l'havien alimentat fins aleshores però que no s'havien pogut portar a terme. En el Primer Capítol Provincial celebrat a Moià el 1753 s'havia acordat, entre altres coses, la creació d'unes comissions per a la redacció de llibres escolars propis i acomodats a les necessitats dels alumnes: un d'aritmètica, un de gramàtica llatina i un catecisme, a més de buscar un sistema per a la lectura i escriptura. Els vint anys que separaven la data del capítol amb la del nomenament del pare Ferrer feien que aquells acords quedessin superats i impossibles de portar a efecte, perquè aquells religiosos nomenats ja havien mort, perquè hi havia algunes normes noves dictades per Carles III i perquè els privilegis de la Universitat de Cervera sobre la publicació de llibres escolars impossibilitaven que se n'editessin sense més ni més. Es va haver de començar de nou. Crec que el precedent posa ben clar per què he adoptat la data de 1775 com a inici d'aquest capítol.

Per què l'acabo el 1796? La raó principal és que en aquest any el Setè Capítol Provincial, i en el qual va ser elegit superior de Catalunya el pare Tomàs Castellà, va aprovar el Mètode Uniforme³⁰⁹ per a la província catalana. Les d'Aragó i de Castella ja en tenien des de feia uns anys. Aquest document equival —amb moltes limitacions— a la *Ratio Studiorum* de la Companyia de Jesús, però no és per a tot l'orde sinó que cada província redactava el seu. El Mètode Uniforme escolapi dóna normes de comportament als mestres, indica alguns punts de la psicologia dels alumnes, assenyala l'organització de les escoles, els horaris, el calendari, els nivells, la didàctica, els llibres escolars. El 1796 podríem dir, doncs, que s'assoleixen les aspiracions de disposar d'un instrument adequat per a la uniformitat entre totes les escoles de la província. S'acaba una nova etapa en el procés de formació de la província.

Per a la història externa a l'Escola Pia també el 1796, o potser millor des d'alguns anys abans, la situació havia canviat. Espanya havia declarat la guerra a França i els exèrcits dels dos estats varen combatre en terres pirinenques, és a dir, en territori català. També el 1795 començà una guerra amb Anglaterra. Aquestes guerres, que en general no ocupen gaire espai en la història d'Espanya, per a Catalunya foren molt importants, i han passat a la memòria popular com la Guerra Gran. Les comarques interiors del Principat perderen bona part de la prosperitat guanyada traient pa de les pedres (com resa la dita popular), és a dir, dessecant terres pantanoses, empriment noves terres per al conreu, augmentant els caps de bestiar, reformant l'estructura social amb noves forma de contracte, etc. L'Escola Pia va patir les seqüeles d'aquestes guerres, com tindrem oportunitat de veure al llarg del present capítol.

Dues dates ben delimitades acoten, doncs, cronològicament el capítol. La monarquia de Carles III procurà crear un Estat espanyol estructurat. Entre altres aspectes, sobre el que dictà normes i lleis va ser l'ensenyament. Poca cosa, però tot va ser començar; altres monarques i governs anirien bastint l'edifici de l'ensenyament a Espanya. En paràgrafs posteriors ja enumerarem aquelles disposicions que afectaren els escolapis, quedem-nos de moment amb el fet. Notem, això sí, que la ideologia que inspirà els primers passos de la legislació escolar fou netament secularitzadora, en el sentit d'intentar de treure l'ensenyament de les mans dels clergues i dels ordes religiosos. Com a conseqüència d'aquesta política secularitzadora, l'Escola Pia de Catalunya no aconseguí llicència per a

309. Del *Método Uniforme de las Escuelas Pías de Cataluña* en conservem només un exemplar manuscrit restaurat recentment. Claudi Vilà i Palà en va fer una transcripció numerant els paràgrafs a *Escuelas Pías de Mataró: su historial pedagógico*, p. 887-900; utilitzarem aquesta numeració en paràgrafs.

cap nova fundació, tot i la recent expulsió dels jesuïtes, la qual comportà que moltes poblacions quedessin sense escoles ni mestres.

Les cases de Moià, Oliana, Balaguer, Puigcerdà, Igualada, Mataró i Solsona continuaren sent les úniques cases escolàpies. Aquesta limitació serví per enfortir l'obra educadora a les escoles i poder atendre millor els joves que demanaven vestir la sotana escolàpia: el noviciat i el juniorat milloraren.

En aquest capítol intentaré mostrar el procés que portà a l'aprovació del Mètode Uniforme, és a dir, com l'ensenyament i educació que des de 1775 s'impartí a les escoles acabà recollint-se en l'esmentat document. Crec —ho explicaré més endavant— que aquí radica precisament la debilitat del Mètode Uniforme: va ser fruit i resum del que es feia des de temps enrere i, quan les circumstàncies canviaren, el mètode va caure en desús; així ens podem explicar que no trobem cap circular provincial posterior que l'esmenti per donar suport a les disposicions que dóna i d'una manera especial el document publicat pel pare Antoni Ros el 25 de setembre de 1822³¹⁰ en què fa un recorregut per la legislació escolàpia vigent en aquell moment.

La societat catalana havia evolucionat al llarg del segle, que ara anava enfocant l'embocador de sortida. La tímida arrencada econòmica de cinquanta anys abans s'havia convertit en una indústria naixent que anava a instal·lar-se en algunes ciutats i transformava la societat tradicional. L'Antic Règim, el sistema monàrquic d'estat, que havia acollit bé i impulsat un cert creixement, s'anà convertint en una cotilla que no permetia moviments lliures i adequats a la nova situació. L'economia i la societat es transformaven. L'Escola Pia havia optat per aquesta nova societat emergent.

4.2. L'ENSENYAMENT AL LLARG DELS ANYS

Disposem d'alguns exàmens públics impresos que ens permeten seguir una mica com fou l'ensenyament durant aquests anys fins a arribar al Mètode Uniforme. Seguirem cadascuna de les classes agrupant-les en primeres lletres (llegir, escriure i aritmètica) i llatí (gramàtica, sintaxi, retòrica i poètica). En un tercer apartat examinarem aquelles matèries que es donaven en tot el procés educatiu i que tenen més aviat un caràcter formatiu que instructiu: urbanitat, moral i religió. Si disposem en algun cas d'altres fonts, també les utilitzarem.

310. Publicada a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 160-163. El silenci dels superiors respecte al mètode uniforme va fer pensar a algun historiador que no es va arribar a aprovar, cosa que no s'aguanta ja que consta clarament, en el setè Capítol Provincial de 1796, l'aprovació.

4.2.1. PRIMERES LLETRES

Les tres matèries que s'explicaven en totes les escoles de primeres lletres eren les de llegir, escriure i aritmètica. Les tres matèries formaven a vegades als col·legis escolapis una sola aula —així succeí molts anys a Oliana—, però en la majoria dels casos es dividia en dues aules: la de llegir i la d'escriure i aritmètica. Fins i tot a Mataró, la segona aula es dividí en la d'escriure (en la qual s'ensenyava també de comptar) i la d'aritmètica.

Cada aula s'organitzava en seccions o grups, atenent el nivell dels alumnes, de cap manera segons la condició social de llurs famílies. Cada aula tenia un mestre, al qual en certs moments s'afegia un o més ajudants per atendre les seccions. A l'aula dels més petits, els ajudants eren religiosos grans o estudiants, en la resta es valien també del alumnes més preparats, amb la qual cosa s'emprava el mètode d'ensenyament mutu: els grans ensenyen els petits, però fins a cert punt, com comprovarem. Vegem què es feia en l'ensenyament de cada una de les tres matèries esmentades.

4.2.1.1. *Llegir*

Els únics exàmens en què es parla del sistema que se segueix per a la lectura són els de Mataró de 1789. Ho explica de la manera següent: un grup d'alumnes

se ofrecerán para deletrear por su orden según se les mandare ò en la carta, ó en el catón, con la previa advertencia de que no se hará esto como comúnmente se practica, nombrando cada letra de por sí, y juntándolas después en una sílaba, sino pronunciado desde luego toda la sílaba entera, por ser este el método mas útil, breve, y fácil, como nos ha hecho ver la experiencia; y también el mas recomendado, y acreditado por los mejores autores del arte: como puede verse en el p. felipe scío de las escuelas pías, y en la obra del dr. manuel rosell tomo segundo página 275.³¹¹

Més explícit és encara el Mètode Uniforme (art. 3, núm. 3 i 4) en la descripció del sistema que s'ha de seguir a l'aula de llegir quan diu:

Tendrá el Maestro de esta Escuela un cartel de Abecedario, que tenga las letras de un grueso tamaño. Estará este Cartel dividido en tres ordenes, que cada uno contenga siete, u ocho letras, de suerte que aprendan los Niños no de una vez todo

311. El llibre de mossèn Rosell és *Educación conforme a los principios de la Religión Christiana*, del qual parlarem més endavant.

el Abecedario, sino según esta distribución. Hará que aprendan el primer orden, y después saltando de unas, a otras preguntándolas: sabidas estas pasen a las del segundo orden, y después a las del tercero. Esté el Cartel de tal suerte dispuesto, que los Niños no vean otras letras, que las que han de aprender. El Deletrear se hará nombrando primero las letras, y sílabas: B, A, BA, después exercitarles nombrando solo las sílabas, y no las letras, y de aquí adelante no hay que repetir las letras, y sílabas para decir la palabra de un golpe con lo que ahorrará mucho tiempo, y en menos aprenderán a leer, y mejor; como ya en algunas de nuestras Escuelas se ha experimentado.

El pare Scío³¹² dividia l'aula en tres grups; en el primer s'ensenyaven les lletres, en el segon es tractava de llegir síl·labes, però llegint-les directament sense dir primer cada lletra i després la síl·laba; el tercer grup llegia sobre textos o frases curtes, primerament síl·laba per síl·laba i al poc temps agrupant les síl·labes en paraules.

El Mètode Uniforme català introdueix un canvi en el procés per aprendre a llegir respecte als exàmens de 1789 i al *Método* del pare Scío; en efecte, en el segon grup d'alumnes primer es diuen les lletres que componen la síl·laba i després es pronuncia aquesta. I fa notar que en alguns col·legis ja es practica així i que estalvia temps, ja que de fet suprimeix o abreuja el temps del segon grup.

El sistema que defensa el Mètode Uniforme no devia donar el fruit esperat i seria relegat a l'oblit. Entre els anys 1816 i 1820 s'edità unes beceroles a la província de Catalunya en què es tornà al *Método* del pare Scío, i fins i tot els caràcters d'impremta són coincidents.³¹³

El mestre de l'aula de llegir a Mataró el 1789³¹⁴ era el pare Domènec Badia (Odèn, 1749 - Oliana, 1830); la necrologia el lloa com a mestre d'escriure i d'aritmètica; residí a Mataró de 1781 a 1796 i d'allí passà a Oliana com a rector.³¹⁵

312. És un llibre anònim titulat *Método uniforme para las Escuelas de Cartilla, Deletrear, Leer, Escribir, Aritmética, Gramática castellana y ejercicio de Doctrina Cristiana, como se practica por los Padres de las Escuelas Pías*, Madrid, Imprenta de Pedro Marín, 1780. Sobre el pare Scío i el seu mètode per a les Escoles Pies de Castella, vegeu Claudi VILÀ i PALÀ, «El P. Felipe Scío, Pedagogo. Anhelos y realidades», *Analecta Calasanciana* (Madrid), núm. 11 extraordinari (1961), p. 9-189.

313. Vegeu sobre els exàmens de Mataró el 1789 i el llibre de llegir esmentat, Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 29 i 144-145.

314. Fem aquesta afirmació basant-nos en els noms de religiosos que estan manuscrits a la portada del fullet, que comencen pel pare Joan-Antoni Fins, que era el mestre de retòrica, i acaben amb el pare Badia; l'ordre de les aules fa pensar que hem d'atribuir l'aula de llegir a l'últim, és a dir, al pare Badia.

315. Claudi Vilà i Palà a *Escuelas Pías de Mataró: su historial pedagógico*, p. 829, només en dóna la residència a Mataró, sense cap més esment d'aquest religiós. Tampoc en diu res Llogari Picanyol.

S'ensenyava a llegir en castellà, en català i en llatí, segons afirmen els exàmens de 1789 de Mataró, és a dir, uns anys després de la prohibició de Carles III d'ensenyar en català. Cal recordar aquesta dada pel que direm més endavant en tractar de la qüestió de la llengua.

El material didàctic, segons els exàmens de 1789, emprat a l'aula era la carta, o cartell amb l'abecedari que es penjava a la paret, i el cató (podria ser en castellà o en català, no ho sabem). El Mètode Uniforme dóna aquesta gradació dels instruments didàctics: cartell, cartilla, cató i *Vida de S. Josef de Calasanz* (MU, III, 3 i 4). L'exercici de lectura no quedà exclusivament per a la primera classe sinó que en les següents s'havia de continuar conreant-la; recomanà emprar els llibres que s'utilitzessin com el *Libro de Aritmética* (MU, IV, 4) i en especial la *Regla de vida* (MU, IV, 5).

4.2.1.2. *Escriure*

El mestre de l'aula d'escriure havia d'ensenyar tres coses: cal·ligrafia, ortografia i gramàtica castellana.

El primer que s'havia d'ensenyar i que s'emportava la major part del temps era la cal·ligrafia. Els escolapis ho feien seguint un doble camí o procediment: la còpia de mostres i l'aprenentatge de regles. El nen començava per la còpia una amb ploma gruixuda a fi d'aprendre a manipular-la abans d'iniciar-se a dibuixar les lletres. El mestre tenia molta feina ja que havia de preparar el paper reglat (diu el MU, IV, 2). Quan s'aconseguí anys més enllà imprimir aquests fulls, la feina es reduí considerablement, però en aquest moment s'ho havia de fer cada mestre. A més del paper calia fer la tinta i preparar les plomes, que cada dia calia afilar segons el gruix de la lletra que s'havia d'escriure. El procés consistia a aprendre a fer el traç, després la lletra i finalment la paraula. Es començava per traços gruixuts i s'anava afinant la lletra fins a un traçat fi. La còpia repetida de mostres s'alternava amb l'aprenentatge de regles: la postura de la mà, del braç i del cos, com tallar la ploma, com col·locar el paper sobre la taula.

La mecànica de la confecció de la lletra o de la paraula no era pas suficient; es convertiria en un simple dibuix i l'escrivent fàcilment cometria errors en la transcripció de textos. Per això el primer que es feia era ajuntar l'escriptura amb la lectura, és a dir, llegir el que escrivien; que sabessin què copiaven. Als alumnes avançats en l'escriptura se'ls donaven unes senzilles regles d'ortografia que amb el temps s'ampliaren amb unes de gramàtica castellana. Aquestes normes o regles eren les de la Reial Acadèmia de la Llengua, a més de l'Arte de la

Gramática³¹⁶ recomanat pel Mètode Uniforme. En els exàmens de Mataró de 1789 hi ha més d'una pàgina amb un qüestionari sobre ortografia (p. 11-12).

La classe d'escriure o de cal·ligrafia era, doncs, d'una utilitat ben considerable. Els repetidament esmentats exàmens de Mataró de 1789 diuen: «Y como se ofrecen tan a menudo valerse de los Discípulos Escribientes varias Personas para corresponder con Cartas à sus deudos, afectos, é interesados, y à mas de esto es tan necesaria à los Jovencitos la inteligencia en el método epistolar para el mutuo comercio, y sociedad, hemos procurado instruirles en él.» El mateix afirmà l'Ajuntament de Mataró el 1777: els escolapis —diu— «enseñan a leer, escribir y contar, con lo que muchos de sus discípulos logran un honrado modo de vivir, saliendo unos por escribanos en barcos y oficinas de comercio; otros por empleados en tiendas de Madrid, Cádiz, Sevilla, Lorca, Murcia y otras partes así del continente de España como de América».³¹⁷

El mestre d'aquesta classe d'escriure a Mataró el 1789 era el pare Joaquim Tomàs (Igualada, 1765 - Barcelona, 1826); residí a Mataró en dos períodes: 1788-1792 i 1804-1826; en el primer s'encarregà de la classe d'escriure i en aquests exàmens de 1789 hi publicà l'oració castellana titulada *Razonamiento sobre los vicios, que más freqüentemente ocurren en el carácter de escribir, y medios con que pueden corregirse* (p. 17-31). En els exàmens de Moià de 1797 hi publicà l'oratio llatina *Timor Domini initium sapientiae* (p. 15-23).³¹⁸ El primer dels dos escrits del pare Tomàs no ha estat comentat, que sàpiga, en cap ocasió; més encara ni tan sols en fa esment Picanyol ni en la biografia³¹⁹ ni en cap altre lloc; ni cap més autor escolapi cita aquest escrit. Diguem-ne, doncs, quatre paraules. El pare Joaquim Tomàs comença exposant els motius pels quals la cal·ligrafia és important i sense ella ens veuríem privats de molts coneixements del passat, però també sense possibilitats per al present; recorda, entre altres coses, la importància que té per al comerç, ja que permet la comunicació i les relacions. Després exposa tres mitjans que sobretot cal saber elegir per aconseguir una bona cal·ligrafia. Primerament el caràcter de lletra, que, segons ell, ha de ser la cursiva (*bastardilla*) —entre la bastarda i la lletra rodona (*redondilla*)— perquè és el caràcter tra-

316. Pensem que es tracta de l'*Arte del Romance Castellano dispuesta según sus principios generales i el uso de los mejores autores* del pare Benito Feliu DE SAN PEDRO, València, Benito Monfort, 1769.

317. Citat per Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 131.

318. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 124-125 i 189-190.

319. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 124 i 189-190; a la p. 29 copia Picanyol uns paràgrafs dels exàmens de 1789 sobre la cal·ligrafia sense fer cap esment a l'article que hi ha a continuació; tal vegada l'exemplar que usà Picanyol estava sense el *Razonamiento* del pare Tomàs.

dicional català i d'altres països d'Europa; recorda el elogis que Manuel Rosell³²⁰ ha fet recentment al pare Felipe Scío per aplicar aquest caràcter en el seu mètode uniforme. El segon mitjà és la constància en l'exercici, no cansar-se'n després d'un temps de pràctica quan encara no s'ha fet habitual; ens assabenta aquí el pare Tomàs que fa pocs anys que a Mataró s'ha introduït aquest caràcter a l'escola ja que els més grans encara no el coneixen; tal vegada va ser ell mateix qui l'introduí ja que en el programa dels exercicis del primer dia diu (p. 16): «En este género de letra [la cursiva o *bastardilla*] se ha procurado con uniformidad instruir a todos los Discípulos, por ser la que sigue la inclinación natural del pulso, y la más fácil de escribirse haciendo ella notables ventajas a todas las demás: en lo que hemos procurado regularnos por las reglas, y documentos que prescribe Morante,³²¹ Palomares,³²² y el P. Scío de las Escuelas Pías». Probablement és el primer any en què els alumnes exhibeixen la cal·ligrafia cursiva. El tercer punt que tracta el pare Tomàs és la necessària fidelitat a les regles; no fa més que enumerar-ne el títol: inclinació en les cadències, igualtat, proporció i distància de les lletres, tall de la ploma, posició dels dits, de la mà, del braç, dels cos i del paper.

Ens trobem davant d'una novetat. El pare Joaquim Tomàs va ser qui revolucionà la cal·ligrafia entre els escolapis de Catalunya, ja que va introduir-hi la lletra cursiva aproximadament cap al 1787-1789. Deduïm, de les últimes paraules sobre la cal·ligrafia a Mataró el 1789, que en aquelles últimes dècades a Catalunya s'acostumava a ensenyar diversos tipus o models de lletra; fins i tot prevalia l'ensenyament de la lletra rodona. Fra Lluís d'Olot³²³ el 1766 afirma que: «[...] permití a la Estampa mi Arte de escribir bien, con toda la diversidad de letras usadas en España [...]» (p. 3 del pròleg). Les mostres que imprimí són realment un ventall de tipus diferents. Mossèn Baldiri Reixac³²⁴ ofereix unes mostres que són pròpiament de lletra rodona. Els escolapis s'aparten, doncs, d'aquests

320. El pare Tomàs en dóna una citació exacta, cosa inusual en aquest tipus d'escrits: *Educación conforme a los principios de la Religión Christiana*, tom. 2, p. 276.

321. *Nueva arte de escribir: inventada por el insigne maestro P. Díaz Morante*, Madrid, Imprenta de D. Antonio de Sancho, 1776.

322. Francisco Xavier de SANTIAGO PALOMARES, *Arte de escribir, inventada por el insigne maestro Pedro Díaz Morante e ilustrado con nuevos, y varios discursos conducentes al verdadero Magisterio de Primeras Letras*, Madrid, Impr. de Antonio Sancho, 1776.

323. *Tratado del origen y arte de escribir bien*, 1a ed., Girona, Imprenta de Narciso Oлива, 1766. Hi ha una edició facsímil de Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1982, amb pròleg de Josefina Mateu. Dades biogràfiques a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, p. 508.

324. *Instruccions per a l'ensenyament de minyons*, Vic, Eumo, 1992; làmines a les p. 85-91. En el text no parla del model de lletra que cal emprar.

dos mestres catalans i ho fan recolzant-se en la tradició de Catalunya, no pas per acomodar-se a la línia espanyola.³²⁵

El Mètode Uniforme no introdueix cap variant en el que s'ha fet anteriorment; però recomana que «seria muy conveniente para fixar de una vez tanta variedad de letra, como se observa, hacer una recopilación de la reglas de este Arte, y no moverse ni un punto de ellas. De los dos métodos, que se siguen para enseñar de escribir, uno por reglas, otro con muestras, seria bueno formar uno, que abrazase los dos» (MU, IV, 1). Cal completar la línia iniciada pel pare Tomàs. Aquesta proposta fou satisfeta més endavant, com veurem, pel pare Francesc Ferrer.

4.2.1.3. *Aritmètica*

Suposem que juntament amb les lletres els nens aprenien el nom dels números i després a llegir-los quan són de més d'una xifra. Arreu, l'escola d'aritmètica comença amb sumar, la qual cosa suposa que hi ha un aprenentatge previ dels números.

L'escola d'aritmètica es dividia en tres seccions: inferior, mitjana i superior. La primera correspondria a l'aprenentatge dels números i per això no se'n parla en els exàmens, però sí en el Mètode Uniforme (v, 2) tot i que especifica les seves característiques en continguts. En els exàmens de Mataró de 1793 es diu que hi ha alumnes de la primera classe que s'examinen de sumar, restar i multiplicar; els de la segona classe ho fan a partir de la divisió (o *partir*, com diuen) fins a la regla de tres i d'interès. En altres col·legis només es parla de l'escola d'aritmètica unida a la d'escriure o independent (com en el cas de Puigcerdà en els exàmens de 1793).

Cada apartat —com ara sumar— tenia dos aspectes: aprendre el mecanisme de l'operació i resoldre problemes en què s'havia d'aplicar aquesta operació. S'aprenia a còpia d'una explicació del mestre i successius exercicis repetits tantes vegades com calgués fins que quedaven entesos i assimilats. En els exàmens, igual que en el Mètode Uniforme, es diu que cada alumne porta el seu tirador, és a dir, una pell encerada dintre d'un quadre de fusta tensada amb un cordill; s'escrivia amb un *yesomate* o guix.

325. Sobre la cal·ligrafia a finals del segle XVIII vegeu les obres següents: Torcuato TORIO DE LA RIVA Y HERRERO, *Arte de escribir por reglas y muestras según la doctrina de los mejores autores*, 2a ed., Madrid, Impr. de la Viuda de Don Joaquín Iborra, 1802, p. 63-80; Manuel RICO Y SINOBAS, *Diccionario de calígrafos españoles (con apéndice de Rufino Blanco)*, Madrid, Impr. de Jaime Ratés, 1903; Buenaventura DELGADO (coord.), *Historia de la educación en España y América*, vol. II, Madrid, Fundación Santa María, p. 795-804.

Es conserva un llibre d'exercicis d'aritmètica de Josep Figuerola, col·legial de l'Escola Pia d'Igualada.³²⁶ Comprèn trenta-una pàgines i va de 7 a 25 de maig de 1776. Hi ha les quatre regles: sumar, restar, multiplicar i partir. El primer exercici en cada cas és amb números simples i les operacions següents es fan amb números complexos que comprenen diner, mesures de tot tipus, etc. Sempre hi ha la prova per assegurar-se que l'operació està bé.³²⁷ Correspon, doncs, als exercicis de la primera classe de l'aula d'aritmètica, si bé no s'ajusta del tot a la programació indicada en el Mètode Uniforme. que per a aquesta classe no assenyalava el partir o dividir. Cada col·legi s'organitzava segons les possibilitats i necessitats.

Els exàmens de Mataró de 1789 diuen sobre l'aritmètica: «darán razón los Aritméticos de su estudio en las cuentas, ofreciéndose à hacer la regla que les fuere señalada, nos sobre los principios de la Aritmética, ó quatro reglas generales de Sumar, Restar, Multiplicar, y Partir: y otros sobre las Reducciones, Quebrados, Demandas, Regla de tres [...] e Intereses» (p. 14).

4.2.2. LES AULES DE LLATÍ

El nombre d'alumnes que passaven a aquest nivell, que podríem equiparar a la nostra secundària, eren pocs; la majoria optaven per cursar l'aritmètica i passar al món del treball. Una disminució encara més notòria es donava en el pas del llatí o gramàtica a la retòrica; al final només hi arribaven uns quants selectes.

El cicle es dividia normalment en dues aules, la de llatí o gramàtica i la de retòrica i poètica. Hi havia un mestre per a cada una de les dues aules, excepte als col·legis amb un nombre massa reduït de nois, en què un sol mestre els atenia a tots. Com a les primeres lletres, també aquí cada aula se subdividia en seccions que s'acostumaven a atendre amb els alumnes més avançats de la secció

326. El llibret es troba en poder de la família Figuerola de Calaf i a l'APEPC en tenim una fotocòpia cedida per la família. Comprèn trenta-una pàgines i va del 7 al 25 de maig de 1776; 20 × 14,5 cm. Al final hi ha afegides quatre pàgines impreses en català amb taules d'equivalències.

327. Heus aquí un exemple de «sumar ducados, sueldos y dineros»; la prova consisteix a sumar els sumands excepte el primer i el resultat ha de ser el primer sumand:

$$\begin{array}{r}
 369 \text{ duc } 22 \text{ s } 7 \text{ d} \\
 + 580 \text{ duc } 16 \text{ s } 8 \text{ d} \\
 + 764 \text{ duc } 19 \text{ s } 5 \text{ d} \\
 \hline
 1.715 \text{ duc } 10 \text{ s } 8 \text{ d} \\
 - 1.345 \text{ duc } 12 \text{ s } 1 \text{ d} \\
 \hline
 0369 \text{ duc } 22 \text{ s } 7 \text{ d}
 \end{array}$$

superior; no acostumaven a anar-hi altres religiosos. També era més fàcil posar qüestions que havien de ser resoltes pels mateixos alumnes.

4.2.2.1. Gramàtica llatina

Des de 1768 s'adoptà com a text la gramàtica llatina en castellà de l'escolapi aragonès pare Agustín Paül de San Juan Bautista amb les modificacions que hi havia introduït el pare Pedro Celma de Santa Magdalena, religiós de la mateixa província aragonesa. En aquest any, Carles III decretà que la gramàtica llatina s'ensenyés en la llengua castellana i no en llatí, llengua que els alumnes no coneixien en aquest moment.

A Catalunya aquesta disposició volia dir una altra cosa: era un pas més per eliminar el català de l'escola. Fins en aquest moment, entre els escolapis s'ensenyava en català, com hem comprovat en els textos del pare Leandre Mulet. No sembla, però, que el canvi fos ni radical ni total i per això en la carta pròleg (p. 4 del pròleg) del pare Sebastià Casas en el llibre *Arte de Retórica*, del qual parlarem més endavant, escrit el 1786, divuit anys després de la disposició reial, hi llegim: que els alumnes que arriben a la retòrica «no sólo no han conseguido algún razonable conocimiento de la elocuencia latina, pero ni aun de la patria, y de la nativa». Es començava aprenent a llegir en català, castellà i llatí, i s'acabava ensenyant a compondre amb elegància en les tres llengües.

En el Capítol Provincial de 1771³²⁸ s'encarregà a quatre religiosos que assenyalessin els llibres de text que convenia adoptar. La seva tasca es concretà a adaptar la gramàtica del pare Paül. S'apressaren a complir el decret capitular, de manera que l'any següent de 1772 es publicava la *Primera parte de la gramática latina, con explicación y notas, reducida a compendio para uso de las Escuelas*. Se'n publicaren el mateix any a Vic, per Joan Dorca, i a Mataró, per Joan Abadal. També aquest any el Seminari Conciliar de Vic en va fer una edició per a ús dels seus seminaristes.

El camí que proposa el Mètode Uniforme per a l'ensenyament del llatí podem resumir-lo en els passos següents i en aquest ordre: declinació del substantiu, de l'adjectiu, declinació conjunta d'un substantiu amb un adjectiu, conjugació del verb *sum*, composició d'oracions substantives amb substantiu, adjectiu i verb *sum*, conjugació dels verbs *amo*, *doceo*, *lego* i *audio*, dues composicions setmanals.

En cada moment, el Mètode insisteix que cal anar a la pràctica; poques regles i concises; exemples proposats pel mestre i exercicis executats pels alumnes; cap regla sense l'exemple i exercici corresponent. Adverteix que normalment

328. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 21.

s'aprenen regles i coses inútils que enfarfequen i desanimen els nois, que ja no tenen pas gaires ganes d'estudiar; per això —adverteix (v, núm. 1)— molts deixen el llatí o, advertits, ja no hi entren. Seguint aquesta norma s'evitarà «haber de tener siempre la férula en la mano». Per memoritzar les declinacions i les conjugacions s'ha de fer amb el llibre obert i així aprendran amb la repetició sense tant esforç «dexando para eso el uso de la palmeta, que sólo sirve para preocupar a los niños con el temor del golpe».

4.2.2.2. *Retòrica i poètica*

La majoria dels exàmens que conservem d'aquest període són de retòrica. Les intervencions dels alumnes s'encaminen a dues activitats: versió o traducció del llatí al castellà i traducció del castellà al llatí. En una ocasió (Mataró, 1779) hi ha també narració que es fa en castellà —s'acostuma aquí, en un altre lloc, a incloure-hi una carta.

Per al primer dels exercicis es comença amb les *Selectas* de Rollin, passant després a les *Epístolas* de Ciceró, a les *Vidas* de Corneli Nepos i s'acaba amb les *Orationes* de Ciceró i del pare Paulino Chelucci. Així ho trobem en els exercicis dirigits pels pares Josep Pont (Mataró, 1779) i Miquel Busqué (Mataró, 1783).

El pare Josep-Antoni Fins, que dirigí la majoria dels exàmens impresos d'aquest anys —Balaguer, 1777 i 1778; Puigcerdà, 1779, 1780 i 1782; Mataró, 1785, 1787 i 1789, i Moià 1793— segueix un camí diferent: comença per les cartes, i explica en què consisteixen i la seva tècnica, passant després els alumnes a redactar-ne alguna a petició dels espectadors. Després els examinands contestaven un qüestionari de teoria de retòrica i per acabar componien en llatí sobre algun assumpte que se'ls havia suggerit (Mataró, 1785).

Cada mestre, però, seguia el seu mètode particular sense uniformitat. El Capítol Provincial de 1783 en el seu segon decret determinà que hi hagués uniformitat en els llibres escolars per a les escoles i encarregà a una comissió de quatre religiosos que vetllés per a això. El fruit, pel que fa a la retòrica, no es va fer esperar. Tres anys més tard, el 1786, es publicà *Arte de Retórica para uso de las escuelas regulada por la que escribió el P. Calisto de la Resurrección del Señor de las Escuelas Pías de Castilla, que han resumido en unas partes y en otras añadido, è ilustrado dos Maestros de Retórica de las Escuelas Pías de Cataluña*. Va ser imprès a Vic per Josep Tolosa el 1786, i el pare provincial, Sebastià Casas, el prologà amb una carta circular,³²⁹ cosa que li dóna autoritat, i en la qual explicà els motius del

329. El vàrem reproduir en una carta circular a «Cartas circulares de los PP. Provinciales de Cataluña», *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 140-143.

llibre: uniformitat a les escoles de retòrica i que aquesta s'ensenyi en castellà més aviat que en llatí, amb la qual cosa se seguirà el parer de les persones més il·lustrades. El llibre del pare Calixto Hornero, de l'Escola Pia de Castella, porta per títol *Elementos de retórica*; en l'adaptació catalana no sols s'hi introdueixen algunes modificacions sinó que a més es complementa amb un segon volum del mateix format, lloc i any d'edició, titulat *Modelos de Retórica para uso de las escuelas, ó colección de exemplos latinos para la inteligencia, y practica de toda especie de Progymnasmas, y Piezas de Retórica según la capacidad de los Niños por dos Maestros de Retórica de las Escuelas Pías de Cataluña*. També porta un pròleg però no va signat. Val la pena reproduir-ne alguns punts d'aquest segon pròleg:

A un tiempo aprenderéis tres cosas, que de preciso necesitáis. Adelantaréis en la latinidad, porque hallaréis unas piezas, que aunque breves, y fáciles tienen no poca gala, candor, y profundidad, pues los que las escribieron al paso que supieron acomodarse a la pueril inteligencia, hicieron especial estudio de imitar a Cicerón. Os practicaréis en la Retórica con la copia de ejemplos, que de toda especie se os proponen aquí; y os llenaréis de las más vivos sentimientos de Religión, y piedad Christiana por contener sólidos documentos de virtud la mayor parte de estos ejemplos.

Més que la traducció importa assaborir, o, seguint el símil del pròleg, la bona digestió es troba no a menjar molt sinó a mastegar bé. Per als textos «de diferents [retòrics] nos hemos valido en esta Obrita, pero especialmente del P. Camilo [Scassellati] de San Gerónimo de las Escuelas Pías».³³⁰

El mètode proposat en aquests llibrets s'imposà a les escoles i així ho reflecteix el Mètode Uniforme (apartat núm. VII). En efecte, aquest últim no dóna importància als autors utilitzats a les escoles com normalment es feia en els exàmens públics, però fixa el camí que s'havia de seguir per a l'ensenyament de la retòrica, partint que l'objectiu no és altre que els nois arribin a ser capaços de compondre amb elegància. El primer pas serà que el mestre faci aprendre de memòria «expresiones hermosas y frases elegantes» i els les farà repetir de paraula i per escrit. Recomana que cada alumne tingui un quadern on vagi anotant aquestes frases que repassarà i repetirà amb freqüència; alternarà aquesta pràctica amb la traducció de les cartes de Ciceró.

El segon pas consistirà en «la formación de períodos» en castellà o en llatí; es tindrà en compte l'elegància de la frase tal com s'havia après en la primera

330. Suposem que es tracta del llibret *Methodus emendatae orationis, sive grammaticae institutiones*, Roma, Typis Aegidij Ghessij, 1665, per la similitud en el mètode seguit en ambdós llocs. Sobre el pare Scassellati, vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 498-499.

331. Dades biogràfiques del pare Chelucci a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 19-180.

fase. Proposa seguir les regles d'Heyneccio i prendre exemples de les *Orationes* del pare Paulino Chelucci³³¹ i dels *Modelos del Arte Retórica*.

Quan l'alumne ja hagi adquirit una certa pràctica en la formació de períodes «se les explicarán las Figuras Retóricas; y al mismo tiempo se les exercitará el discurso en la composición de algunas figuras más hermosas». El mestre proposarà un punt o frase que l'alumne ampliarà aplicant les normes rebudes. Recomana que a l'aula es componguin en castellà i que després a casa ho tradueixin al llatí. No s'ha de tenir pressa a compondre, sinó que les composicions s'han «de trabajar tres veces: la primera sin el auxilio de la pluma, meditando como amplificar los puntos señalados; la segunda escribiéndola en el borrador, y atendiendo a las Figuras con que la han de decorar; y la tercera copiándolas en el cuaderno, y limitándola con períodos». Els llibres que el Mètode Uniforme recomana són les *Orationes* de Ciceró i les del pare Paulino a més dels *Modelos* esmentats i de l'*Arte de Retorica* del pare Calixto Hornero.³³²

El pare Jaume Vada³³³ dirigí a Mataró el 1793 uns exàmens de retòrica. És entre la publicació dels dos llibres de retòrica i l'aprovació del Mètode Uniforme. El pare Vada segueix la línia que la província ja ha assenyalat i fins i tot proposa que, a fi que els espectadors preguntin als alumnes, es reparteixin entre el públic assistent alguns exemplars de l'*Arte de Retórica*.

332. No podem fixar la data de la primera edició d'*Elementos de Retórica* del pare Hornero, el *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 290-291, esmenta la de Madrid, 1771; Vicente Faubell a *Acción educativa de los Escolapios en España (1733-1845)* diu que n'ha vist una de València, Imprenta de Benito Monfort, de 1777, però sembla confondre el títol. A la biblioteca del nostre APEPC, hi tenim un exemplar dels *Elementos de retórica con ejemplos latinos de Cicerón y castellanos de Fr. Luis de Granada*, 2a ed., Madrid, Imprenta de Pedro Marín, 1781; aquest any 1781 és precisament el del Capítol Provincial que decreta la confecció del llibre de retòrica per a les escoles de la província.

333. Sobre la figura del pare Vada, vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 557; *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. III, p. 611; Fèlix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario...*, Barcelona, Imprenta de J. Verdaguer, 1836, p. 264 (suplement, Burgos, Imprenta de Arnaiz, 1849); RIQUER-COMAS, *Història de la literatura catalana*, vol. IV, Barcelona, Ariel, 1964, p. 700; Eloi BEULAS, *La Guerra del Francès a Mataró (1808-1814)*, Mataró, Patronat Municipal de Cultura, 1989; Joan FLORENSA I PARÉS, «Reflexions sobre el "Sermó per a animar a la gent contra els francesos" del pare Jaume Vada», a *VII Sessions d'Estudis Mataronins* (12 maig 1990), Mataró, Museu-Arxiu Infanta Maria i Patronat Municipal de Cultura, 1991, p. 89-93; Joan FLORENSA I PARÉS, *Breu història de l'Escola Pia de Sant Antoni (1815-1990)*, Barcelona, Escola Pia de Catalunya, 1990; M. PERS, *Historia de la lengua y literatura catalana desde su origen hasta nuestros días*, Barcelona, Imprenta de José Tauló, 1857; Llogari PICANYOL, «Heraldos de la fundación escolapia de Sabadell. El P. Jaime Vada, provincial de Cataluña», *Sabadellum* (Sabadell), núm. 2 (juny 1960), p. 33-36; Josep POCH, «Un escolapio precursor del Renacimiento Literario de Cataluña: Rdo. P. Jaime Vada del Angel Custodio», a *Boletín San Antón* (Barcelona), núm. 8 (agost 1953), p. 3-6; Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró: su historial pedagógico*, segons índex; Josep POCH, «P. Jaume Vada», *Catalaunia*, núm. 243 (1982).

En la classe de retòrica³³⁴ es completava l'ensenyament de la matèria pròpia amb altres assignatures, com ara la mitologia, la història romana, les antiguitats romanes, la geografia, etc., coneixements que en els exàmens públics donaven una imatge de coneixements sòlids. Però el Mètode Uniforme adverteix que aquesta brillantor era mantes vegades falsa. Mancava —diu el Mètode Uniforme (VI, núm. 11):

[...] un libro que trate los elementos de estas humanidades; pues es un trabajo ímprobo para los Maestros el trabajarse compendios, el escribir y dictar quadernos a sus Discípulos para quando quieren exponer a sus Discípulos a un Certamen o Academia. Y como para evitar este enfadoso trabajo no se enseñan competentemente tales letras Humanas, sino a ocasión de dichas Academias, es buenamente engañar al Público, a quien se quiere hacer creer se instruyen siempre en ellas nuestros Discípulos.

4.2.3. LA DOCTRINA CRISTIANA

La formació cristiana dels alumnes comprenia dos aspectes: l'aprenentatge del catecisme i unes pràctiques religioses. En el Mètode Uniforme no hi ha cap variant respecte del que es venia fent des del començament de la presència escolàpia a Catalunya. Podríem dir que el Mètode simplement ho fixa i ho revalorava.

Des de la primera escola de llegir, els nois anaven aprenent el catecisme de carrera: cada col·legi se servia del catecisme que volia, generalment acomodant-se als bisbats en què radicaven. El pare provincial, Francesc Prats,³³⁵ amb la carta circular del 27 d'agost de 1788 ordenà que en tots els col·legis catalans es fes servir el catecisme de Francesc Matheu i Smandia,³³⁶ text que s'emprà a l'Escola Pia fins a principis del segle XX. En el primer nivell escolar s'insistia especial-

334. Amb l'ensenyament de la retòrica hi anaven també els exercicis de memoritzar textos. Vegeu una anàlisi d'aquest aspecte a Jaume MEDINA, «L'art de la memòria en alguns tractats de retòrica dels segles XVIII i XIX», *Mirandum*, núm. 7 (gener-juny 1999).

335. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 34. Aquesta carta circular s'ha extraviat i per això no la poguérem reproduir en la col·lecció «Cartes Circulars dels Provincials».

336. Sobre el *Compendi de la doctrina cristiana* de mossèn Matheu i Smandia, vegeu Luis RESINES, *La catequesis en España: Historia y textos*, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1997, p. 494. Mossèn Matheu publicà la primera edició cap al 1783 (data en què fou nomenat rector de Sant Boi), i quan l'Escola Pia l'adoptà el 1788 en va fer una segona edició. La traducció al castellà no és de mossèn Matheu sinó de mossèn Francesc d'Assís Mestres entre 1850-1852. Més informació a Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 60, nota 40; breu i poc documentada biografia de mossèn Matheu a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*.

ment en les oracions. A les escoles superiors cada matí es dedicava un temps a repetir de carrera el catecisme: això feia que els nois després de sis o vuit anys de repetició arribaven a saber-ho dormint.

Però els escolapis no s'acontentaven amb aquest aprenentatge. Només això no servia per formar cristians. Cada dia el mestre havia de dedicar un quart d'hora a explicar algun tema religiós. El Mètode Uniforme apunta algunes possibles pistes a seguir per a cada escola. Val la pena recollir-les per mostrar com l'Escola Pia no era pas un escola cavernícola, fosca, que fonamentés l'educació en la por, en el pecat, en l'infern. Per a l'escola de llegir:

[...] explicará los sagrados Misterios de la Fe, obligaciones del Christiano, acomodándose a su capacidad, y haciéndoles concebir amor a Dios, respeto a las cosas sagradas, horror al pecado y lo que conozca ser más a propósito para inspirar piedad a aquellos ánimos tiernos.

Al mestre de l'escola d'escriure i aritmètica li diu que ho ha d'explicar

[...] poniendo toda su industria en hacer que entiendan los Sagrados Misterios, las obligaciones del Christiano, todo lo que contiene el catecismo, el modo de oír bien la Santa Misa, de confesar, y comulgar dignamente, de orar por la mañana y noche, y todo lo que es necesario para formar un perfecto Christiano, con la inteligencia que muchos de sus discípulos no han de frecuentar otra escuela, ni tener en adelante otra instrucción que la de sus Párrocos.

Per als mestres de les aules de gramàtica i retòrica proposa un programa setmanal:

[...] Lunes: pregunte uno el catecismo con el libro en la mano, y así mismo responda cada uno por su turno (y en la escuela de mayores puede hacerse este ejercicio en latín) y en donde acaban un día empiecen el otro lunes y así se leerá muchas veces al año. Martes: punto de política civil y christiana, a cuyo efecto puede cada Escuela tener el librito de este título.³³⁷ Miércoles: explicación del catecismo que se ha decorado en la semana. Jueves: lo mismo. Viernes: aquellos mismos pasajes de Escritura que se han traducido, aplicarlos a la pía instrucción o explicar más lo historial o añadir alguna curiosidad al suceso, con que se excite el gusto de los jóvenes a la Escritura Sagrada. Sábado: exhortación al amor de alguna particular virtud, horror a algún vicio, como también explicar el método prác-

337. Suposem que es refereix al llibre devocionari del pare Agustí Macià, que, com a capítol primer, té un breu tractat d'urbanitat. Títol del llibre: *Ejercicios de piedad para niños y estudiantes según se practican en las Escuelas Pías*; les edicions del segle XVIII impreses a Vic o a Mataró van sense data.

tico de orar mentalment, de confesar, comulgar, de arrancar vicis, de adquirir virtudes, la lectura espiritual.

Recorda el costum de la comunió mensual per a tots els alumnes amb la confessió el dia anterior a la tarda.

S'editaren dos llibres per ajudar en les pràctiques religioses. El primer va ser *Exercici de varias virtuts, o actes, que convé fassan molt sobint los Christians pera excitarse més à treballar cada hù en son Estat y alcançar lo Cel: Per un Sacerdot de las Escolas Pias*. Va ser imprès a Vic per Josep Tolosa el 1788.³³⁸ És un conjunt de pregàries personals i tal vegada això no va plaure pas a tots els escolapis; el Mètode Uniforme acabem de comprovar que fixava una altra orientació als mestres sobre la formació religiosa. El 1799 veié la llum el llibre devocionari del pare Agustí Macià *Exercicios de piedad para niños y estudiantes*, que responia millor i amb més amplitud a la proposta del Mètode Uniforme. Per això hi trobem: regles d'urbanitat, exercici del cristià, de la confessió i comunió mensual, advertiments per ajudar a missa, oracions per seguir la missa, normes sobre els oratoris amb l'ofici menor de la Mare de Déu, meditacions per a cada dia de la setmana, novena a sant Josep Calassanç, corona de les dotze estrelles, goigs de Nostra Senyora de l'Escola Pia. Un ventall ampli i ben útil per a l'alumne de l'Escola Pia.

Dedica un paràgraf llarg a explicar i concretar com s'ha de fer la catequesi dels diumenges a la tarda. Es concentraran en un lloc espaiós a fi que hi càpiguen els alumnes amb curiosos, especialment els pares dels alumnes. Formaran un cercle i

[...] dirán primero dos o cuatro muchachos de la Escuela de primeras letras las oraciones acostumbradas; después dos de la Escuela de escribir dirán alguna parte del Catecismo, cuyas preguntas irá explicando el catecismo clara y distintamente para mayor inteligencia de los adultos; repitiendo los que estimará convenientes para que tengan ocasión de aprenderlas los que las ignoran; advirtiéndole siempre de empezar esta explicación de preguntas en la Doctrina Christiana siguiente en donde finalizaron las de la antecedente y así proseguir hasta concluido todo el catecismo. Por último se dará fin a la Doctrina con la explicación de alguno de los Mandamientos de la Ley de Dios, de la Iglesia o Sacramentos, siguiendo el orden y método del P. La Parra.³³⁹

338. Vegeu un ampli resum del contingut i un comentari a Miquel PUIG I REIXACH, «El llibre en català de l'Escola Pia del segle XVIII», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 308 (maig 1988), p. 6-8.

339. Juan MARTÍNEZ DE LA PARRA (jesuïta), *Luz de verdades católicas y explicación de la doctrina cristiana, que siguiendo la costumbre de la casa profesa de la Compañía de Jesús de México, todos los jueves del año ha explicado en su Iglesia [...]*. Hem localitzat en el fons de les biblioteques antigues de les comunitats escolàpies catalanes edicions fetes a Barcelona per J. Jolis, 1701; M. Calderó, 1701; Rafael Figueró, 1705, i Lucas de Bezárez, 1755; prova força palesa que aquest llibre

4.2.4. LA LLENGUA CATALANA

En el capítol anterior ja hem parlat d'aquesta qüestió referint-nos a aquells anys. Però crec que val la pena tornar a tocar el tema perquè precisament les coses canviaren força des de 1775 fins a finals del segle de la Il·lustració, etapa en la qual ens movem ara en la nostra anàlisi.

L'historiador Francesc Ferrer i Gironella³⁴⁰ cita textualment un fragment d'una carta circular de 1768 en què el pare provincial urgeix la immediata aplicació de la llei de Carles III del mateix any en què havia manat que l'ensenyament es fes en castellà. L'autor de la carta és el pare Mateu Mestre, un altre dels religiosos conservadors que fins al 1775 regiren la província i que aspiraren a l'annexió de les cases escolàpies a Aragó i, per tant, a la castellanització total. Crec que aquesta dada s'ha de tenir present; totes les cartes circulars en què es parla contra la llengua catalana estan escrites per religiosos conservadors. Tal vegada la mateixa qüestió si l'hagués tractada un dels religiosos progressistes o rafaelistes s'hauria escrit en uns altres termes menys forts. El 1768 és, doncs, un moment clau per al català i la seva pervivència. L'escola podia convertir-se en el vehicle de castellanització, no l'únic però sí que important. Què feren els escolapis? Quina repercussió tingué la circular del pare Mateu Mestre?

El català va ser emprat a les escoles escolàpies durant tot el segle des del parvulari fins a l'aula de retòrica. Ja ho hem anat indicant i no cal repetir-ho una altra vegada. Només recordaré que en el Primer Capítol Provincial celebrat a Moià el 1753 es decretà que els alumnes més avançats de la classe d'escriure cada cap de setmana compoiguessin una carta en llengua vulgar, és a dir, en català, i la portessin el dilluns següent. Això ho feien fins als retòrics i el Mètode Uniforme (IV, núm. 4, i v, núm. 6) en parla com d'un fet usual. El llibret de les beceroles publicat a principis del segle següent també prova que seguia ensenyant-se a llegir en català, ja que hi inclou la lletra *ny*, que crec que distingeix prou la nostra parla. En els exàmens públics o acadèmies els alumnes de la classe de llegir acostumaven a oferir-se a llegir en català a més del castellà i del llatí. La continuïtat de l'ensenyament en català crec que queda força ben provat, sense voler afirmar que es prioritzés aquesta llengua, però sí que es tenia en compte. Recordem també que generalment la gramàtica que s'ensenyava era la llatina i no

s'emprà durant el segle XVIII com a mínim en les explicacions de la doctrina dels diumenges a la tarda. Palau i Dulcet, en el *Manual del Librero*, hi posa aquesta curiosa anotació: «Primera edición rara de una obra que obtuvo gran éxito durante los siglos XVIII i XIX. Nosotros todavía hemos alcanzado los tiempos en que era solicitada y bien pagada.»

340. *La persecució política de la llengua catalana*, p. 48. Carta circular perduda actualment.

pas cap altra (ni catalana ni castellana); és a partir de 1768 quan Carles III mana per primera vegada que la llengua vehicular de tot ensenyament sigui el castellà. Aquí sorgeix el conflicte: als col·legis escolapis la llengua vehicular havia estat sempre el català (recordem els apunts de l'alumne del pare Leandre Mulet) i ara, s'havia de substituir pel castellà?

En el exàmens públics que l'Escola Pia de Puigcerdà celebrà el 1780, el mestre de retòrica hi llegí un discurs que mereix en el moment present la nostra atenció. El títol ja és de per si cridaner: «Razonamiento sobre la importancia de la lengua española en el ejercicio de las escuelas» Miquel Puig i Reixach³⁴¹ en va fer el resum que reprodueixo:

A) Introducció: 1. Raonament sobre la utilitat i necessitat del llenguatge.— 2. Els espanyols tenen un llenguatge comú; la llengua castellana, davant de la qual els alumnes als qui es dirigeix el discurs mostren aversió. B) Importància d'aprendre bé el castellà: 1. Argument fonamental: l'autoritat de Carles III que en la seva R.C. del 23-VI-1768 manà que l'ensenyament es fes en castellà.— 2. Segon argument: donat per indiscutible l'argument fonamental, l'ensenyament del llatí —que s'ha de fer en castellà— es veurà molta dificultat pel desconeixement d'aquest idioma.— 3. Tercer argument: l'esplendor i importància del castellà. El català fou certament molt important, però ara es troba en decadència.— 4. Quart argument: conèixer el castellà és indispensable: a) Per l'ús majoritari que es fa d'aquest idioma. b) Pel comerç amb els espanyols per part dels catalans. c) Per l'ús que se'n fa a l'església. d) Perquè és propi de la gent cultivada i distingida. C) Cal fer-ho ara, no pas més endavant: Surt així al pas de dues objeccions: 1) Que estudiar ara el castellà és donar més feina als estudiants. Ho contradiu emprant l'esmentat argument d'autoritat: donat que l'ensenyament s'ha de fer en castellà, estudiant aquest idioma se'ls facilitarà, i no pas dificultarà, l'aprenentatge. 2) Que ja hi haurà temps més endavant per a estudiar el castellà. Doncs no, diu. És ara, quan el noi és petit, que es pot fer l'aprenentatge del castellà.

El pare Fins ha constatat resistència en els alumnes de Puigcerdà a adoptar el castellà com a llengua vehicular per a la retòrica; els nois preferirien emprar la seva llengua catalana. El mestre raona, a fi de empènyer-los que s'acomodin a la legislació, que no és pas tan nova sinó que ja fa dotze anys que està en vigor. Els mestres escolapis anteriors no ho havien fet sigui perquè no ho volgueren ells, sigui perquè es doblegaren davant de la reticència dels alumnes. Per què el

341. «Algunes dades sobre l'ús del català a les escoles del segle XVIII», a *Llengua i educació en una perspectiva històrica: Actes de les V Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans* (Vic, 31 març - 2 abril 1982), Vic, Eumo, 1982, p. 134-151; també publicat a *Catalaunia* (Barcelona), núm. 251 (novembre 1982), p. 5-9.

pare Fins ho intenta amb tanta contundència? Havia nascut a Salillas, diòcesi de Saragossa³⁴² (entre aquesta ciutat i Calataiud), vestí la sotana escolàpia a Mataró el 1764 i començà el magisteri a Balaguer, on dirigí els exàmens públics dels anys 1776, 1777 i 1778; es devia trobar bé a Balaguer perquè en els últims exàmens s'acomia dels alumnes i de la població, cosa inusual i única que coneixem en aquesta època. Sent d'origen aragonès i passant els primers anys de magisteri a Balaguer ens inclinem a pensar que mantindria les idees del grup conservador, que, tot i haver perdut protagonisme, ben segut que persistia a la província. Aventurem aquesta suposició, la qual cosa ens ajudaria a entendre la radicalitat de la seva exposició a Puigcerdà.

El pare Fins fonamenta l'argumentació en l'autoritat del monarca Carles III. Però tal vegada la motivació d'emprar a l'escola el castellà en substitució del català tingué altres motivacions. Un historiador actual, Joan-Lluís Marfany³⁴³ ens proporciona una nova hipòtesi d'interpretació. Rebutja totalment l'aspecte de persecució o repressió del català per part dels escolapis. Els motius per introduir el castellà a l'escola a què arriba l'autor són especialment dos: en primer lloc la voluntat dels escolapis de servir a una societat que volia industrialitzar-se i que consegüentment requeria l'expansió comercial; el mercat més assequible i proper es trobava en terres de parla castellana i això feia necessari que els catalans aprenguessin aquesta llengua. Els escolapis acceptaren aquest fet i per això els alumnes de l'Escola Pia s'estengueren per terres espanyoles i americanes exercint-hi el comerç. L'autor recorda el cas més paradigmàtic dels Torelló d'Igualada, grans protectors dels escolapis, i que anomena *el fabricant sense fàbriques que es dedicà a crear una xarxa peninsular per a vendre la producció feta a Igualada*. El compromís dels escolapis amb un tipus de societat que naixia a Catalunya, com fou aquesta burgesia, portà la institució educativa a adaptar-s'hi i assumir les seves necessitats, entre les quals podem enumerar: l'ensenyament de la nàutica i de l'agrimensura a Mataró, així com l'adaptació del castellà per a l'ensenyament a fi que els alumnes s'habituessin a parlar aquesta llengua.³⁴⁴ També el pare Fins parlava del comerç de Catalunya amb la resta peninsular. En el segle XXI podríem comparar-ho amb la necessitat que hom veu d'aprendre l'anglès.

342. Dades biogràfiques a Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 86-87.

343. *La llengua maltractada: El castellà i el català a Catalunya del segle XVI al segle XIX*, Barcelona, Empúries, 2001; per al nostre tema, les p. 278-286.

344. Recordo que quan el Govern francès n'introduí l'ensenyament a la Universitat de Perpinyà, se'm comentà que el motiu era no per afavorir la llengua catalana, sinó perquè amb l'entrada d'Espanya a la Comunitat Europea, moltes empreses es preparaven per entrar a Catalunya i volien tenir personal ben preparat per adaptar-se al país, i la llengua era una qüestió prioritària. Podria servir-nos de referent similar.

El segon motiu seria que a finals del segle de la Il·lustració, en què la naixent burgesia intentava emular la noblesa en les festes i exhibicions, el català no servia; qui es volia prestigiar havia de fer-ho en castellà (en altres països d'Europa, s'adoptà el francès com a llengua culta i per a les festes). Els escolapis, adoptant el castellà en les classes, ajudaven a situar la petita burgesia en igualtat de condicions que la noblesa; si no es podien suprimir els privilegis seculars de la classe fins aleshores dominant, sí que es podia buscar aconseguir el nivell econòmic i cultural que els equiparés.

Crec que després de tot el que portem escrit en els capítols anteriors no es pot de cap manera qualificar els escolapis de perseguïdors de la llengua catalana. Des del primer moment —fundació a Moià el 1683— s'integraren en els corrents catalans de l'època que aspiraven al progrés amb el comerç. Passat el dolorós tràngol de la Guerra de Successió, mai no s'adaptaren als nous corrents centralistes i uniformitzadors, ans al contrari, s'esforçaren per deslligar-se de la província de l'Escola Pia d'Espanya; aconseguida l'autonomia, encara els tocà lluitar durant anys per tenir una manera pròpia de ser i actuar i rebutjaren la incorporació a la província d'Aragó. Després de dècades de lluita assumint riscos de càstigs, aquells escolapis no mereixen cap més qualificatiu que d'homes entregats i integrats al país. La llengua és una part de la catalanitat, però mai no ho és tot.

4.2.5. ELS CÀSTIGS

La qüestió dels premis i dels càstigs és sempre un tema recurrent en la pedagogia i a les escoles. Quan globalitzem tendim a magnificar les postures i fàcilment d'un cas en traiem lleis generals. Voldria comparar diversos textos d'aquesta època per veure la posició dels escolapis.

En primer lloc, recordem mossèn Baldiri Reixac en les seves *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*³⁴⁵ publicades el 1749 a Girona; sobre el tema diu el següent:

Antes, pues, de castigar lo mestre a son deixible amb assots o cops, és precís que úsia los medis dolços com són persuadir, fer conèixer lo que és honest i just, inspirar l'amor a la virtut i avorrimient al vici. I si amb bones paraules no hi ha remei, passar als avisos forts i correccions que píquien [...] altres medis hi ha per es-

345. Seguim el text publicat a Vic per Eumo el 1992 en la col·lecció «Textos Pedagògics», núm. 30, p. 60-65.

timular los minyons a l'aplicació de l'estudi, com són l'oferta de premis per aquells que aprenen lo que lo mestre los proposa, la privació d'alguna coseta de les que plauen, com són joc, passeig, divertiment. En l'escola inventar alguna cosa de si indiferent per bé i per mal, però mirada i tinguda per tots los de l'escola per oprobiosa e indecorosa a un bon minyó, com és el estar assentat en lo puesto més ínfim de l'escola, o en un puesto determinat, o separat dels demás; o que estiga assentat i cobert de cap quan los demás estan drets i descoberts, singularment quan va a l'escola alguna persona de qualitat i respecte [...]. Però serà lícit i cosa molt conduent que lo mestre tinga presents los assots en l'escola, perquè a vista d'ells se continguen en la deguda ratlla los deixebles menos temerosos i respectuosos, i uns i altres cumplen més exactament ses obligacions.

Un altre de les comarques gironines, fra Lluís d'Olot, en el seu *Tratado del origen, y arte de escribir bien*³⁴⁶ publicat el 1766, dedicà els capítols XII i XIII als càstigs; espigolem-ne alguns punts:

Los Maestros sepan templar su zelo, y tratarlos [als alumnes] con afabilidad; y que en lugar de azotes empleen las amenazas, las caricias, la esperanza de una dádiva, o recompensa, el temor de una humillación, o la privación de alguna cosa, que ellos aman [...] jamás haga cosa por capricho, ni llevado de pasión ninguna [...] antes que llegue a los azotes, y los golpes, practicará los siguientes medios. Válgase de suaves correcciones, y advertencias [...]. Y quando todos estos medios no bastaren, antes de castigarle, le mortificará con alguno de los modos siguientes. Privele de juegos, diversiones, o paseos; invente en la Escuela alguna cosa, que en estimación de los Discípulos sea como de oprobio, e indecorosa a un buen Muchacho como el estar sentado al puesto mas ínfimo de la Escuela, o en puesto determinado, y separado de los demás; o que esté asentado en tierra, y cubierta la cabeza, quando los demás están derechos, y descubiertos; singularmente quando alguna Persona de calidad va á la Escuela, haga que el Pigre o contumaz Discípulo esté arrodillado en medio de ella con los brazos en cruz, o con las manos juntas delante del pecho; o bien notado con algún modo de oprobio: v. gr. con una mordaza en la boca: con los azotes pendientes del cuello, etc.

Mossèn Anton Bosch, sacerdot de l'església de Vic, deixà en morir testament signat el 10 de desembre de 1792,³⁴⁷ volia que s'instituís un col·legi a la ciutat de Vic que, si era possible, fos confiat als escolapis; mentre això no era factible, donava algunes pistes sobre el tipus d'educació que s'hi havia d'impartir. Referint-se als càstigs hi consignà:

346. El 1982 la Universitat de Barcelona en publicà una edició facsímil amb un interessant pròleg de Josefina Mateu Ibars.

347. Aquest testament es troba a l'Arxiu Històric Comarcal de Vic, XII - instrucció pública, lligall II.

Item per quan es notori que molts dels Pares no permeten que llurs fills que vagen al Estudi publich, per la duresa, y rigor ab que molts Mestres tractan als pobres Noys, es ma voluntat que dits Mestres tingan sols azots per temor, y respecte, ni menos donen palmadas ab ells, ni Bofetadas, si sols practiquen Certes mortificacions, que llohablement usen los PP. de la Escola pia en son Estudi, com es ferlos estar assentats, ó arrodillats al mig de la Aula, ó be usar de altres mortificacions; y si es cas, que algun, ó alguns sien sobradament traviessos, si corregits no se esmenan, los despatxien de dit Estudi.

Anem finalment al Mètode Uniforme, en el qual podem llegir els paràgrafs següents:

Tenga [el mestre] prevenidos medios suaves y eficaces de corregir toda especie de genios viciosos, como haciendo poco caso de los altivos, animando con premios y apremios a los flojos, etc. Pero advierta de no exasperar a los que quiera enmendar con la continuacion de la reprehension, desprecio o severidad por mucho tiempo; mas vaya mezclando la miel con el vinagre; en una palabra: pórtese con los discípulos, que quiera corregir, del modo que sería útil y provechoso a sí mismo, si se hallare en iguales circunstancias [...]. No muestre jamás en las reprehensiones impaciencia, cólera ni otro vicio, porque a más de servir de escándalo a los discípulos, les haría infructuosa la corrección [...]. No corrija ni reprenda públicamente las faltas ocultas, particularmente las que se cometen contra la pureza, porque no sólo son injustas y peligrosas semejantes correcciones, sino que también irritan y no enmiendan a los delincuentes [...]. Mantenga a los discípulos en silencio en los ejercicios escolares y siempre en respeto: lo que logrará portándose con ellos con grave aunque suave trato.

Crec que en els textos precedents hi ha uns punts en comú, com ara: el rebuig als assots —encara que fra Lluís d'Olot els admet com a últim recurs— i a tot acte de violència física —s'especifiquen els cops, les bufetades, les puntades de peu, etc.—; es tendeix a substituir el càstig corporal per la reprensió, que pot incloure càstigs de caire més aviat moral.

No sembla que aquesta fos la realitat en l'ensenyament a Catalunya; més aviat es parla sempre del càstig corporal com a norma. Així doncs, els dos pedagogs esmentats i els escolapis serien uns avançats en aquest tema. Com que dels escolapis no disposem d'altres escrits, no podem posar prioritats ni establir relacions entre aquestes fonts. Deixem-ho simplement en aquesta relació.

L'escrit de mossèn Bosch ens diu que els escolapis no sols gaudien de prestigi i bon nom al poble per l'ensenyament que impartien sinó també pel tracte que donaven als nois.

4.3. EL MÈTODE UNIFORME

Ja hem anat citant una vegada i una altra el Mètode Uniforme aprovat pel Capítol Provincial de 1796 per a la província de Catalunya. No repetirem el que ja portem recorregut.

El Capítol Provincial de 1796 aprovà, en efecte, el Mètode Uniforme però el text estava ja redactat anteriorment i va ser obra del provincial Ildefons Ferrer ja que en una carta circular de 23 febrer de 1796, mesos abans de celebrar-se el capítol, diu: «3º - Se manada a todos los Maestros singularmente Jóvenes, que quando el P. Pro.al les remita un método uniforme para el exercicio de la Enseñanza deban aquellos practicarle sin falta alguna, para que haya uniformidad en las Escuelas de todos los Colegios, por ser cosa tan recomendada por tantos Capítulos, y aun por n.tro S.to Patriarca».³⁴⁸

El Mètode Uniforme comença amb deu advertiments als mestres³⁴⁹ (com uns deu manaments), que són uns punts pedagògics que encara podríem considerar vàlids posant-los en el nostre moment.

Dedica els títols o apartats següents a cada escola o matèria que s'ensenya: doctrina cristiana, llegir, escriure, aritmètica, gramàtica, retòrica i poètica; acaba amb dos apartats sobre els llibres escolars i els exàmens. De cada una d'aquestes escoles n'explica l'objectiu, la didàctica que s'ha de seguir, els llibres que s'han d'emprar, com organitzar la divisió en seccions.³⁵⁰ N'hem vist anteriorment l'objectiu, la didàctica, els llibres escolars. Mirem ara algun altre aspecte d'aquest important document.

4.3.1. ÉS UN LLIBRE BLANC

El Mètode Uniforme no és un reglament que assenyali tot el que cal fer; molts aspectes no hi són ni tractats com, per exemple, els horaris col·lectius, el calendari de festes, etc. Crec que podríem qualificar-lo millor com un «llibre blanc», és a dir, diu el que s'ha aconseguit els darrers anys, però també anota to-

348. «Cartas circulares de los PP. Provinciales de Cataluña», *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 146.

349. En part i traduïts al català els publicarem a Joan FLORENSA I PARÉS, *L'Escola Pia de Catalunya, al servei del poble (1683-2000)*, Tarragona, El Mèdol, 2002, p. 37.

350. Un estudi comparatiu amb altres reglaments escolars de finals del segle XVIII fou realitzat per Miquel PUIG I REIXACH, «Reglaments d'escoles de primeres lletres a Catalunya (1787-1801)», a *Escola i Estat: Actes de les VII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans* (Perpinyà, 2-5 maig 1985), Vic, Eumo, 1985, p. 231.

tes les mancances que cal anar resolent per arribar a l'objectiu que el Primer Capítol Provincial de 1753 fixà.

Al mestres els diu (I-10): «Meditate siempre nuevos medios de hacer la enseñanza más fácil: las correcciones, que se deben o pueden hacer en los Libros de su Escuela; qué se debe quitar, añadir o mudar en el Método establecido: de todo lo cual deberá al fin de cada trienio enviar sus Notas a la Congregación Provincial.» Queda clar al mestre que té entre mans un instrument de treball que cal perfeccionar i al qual ell ha de fer aportacions. Ens trobem davant d'un criteri obert i progressista en consonància amb l'esperit de Josep Calassanç (número 216 de les Constitucions), que volia els escolapis atents a totes les innovacions que suggerissin els entesos.

Sobre l'escola d'escriure adverteix (IV-1) que «sería muy conveniente para fijar de una vez tanta variedad de letra, como se observa, hacer una recopilación de las reglas de esta Arte, y no moverse ni un punto de ellas.» Assenyala el camí que s'ha de seguir.

Més explícit i contundent és quan tracta de l'aritmètica (V-1) on llegim:

Si se quiere tratar esta Arte con la debida perfección, debía encargarse a uno o dos Religiosos versados y hábiles en la Aritmética la composición de un libro, en el cual estuviesen explicadas clara y sucintamente las reglas de esta utilísima Arte, como han hecho tantos Maestros extraños, que no tienen obligación tan estrecha de enseñarla bien: en él se podrían omitir gran parte de las Cuentas inútiles y otras de mera curiosidad de que están llenos los cuadernos de nuestros Maestros; y se podrían añadir muchas noticias de que carecen nuestros Maestros y Discípulos y que son necesarias al Comercio.

Posa feina a fer en el futur.

Per a la gramàtica i la retòrica ja hem vist que s'havien aconseguit uns bons llibres que eren fàcils de seguir i que permetien la uniformitat de tots els col·legis. Però per a la poètica no hi ha res i el Mètode Uniforme diu (VII-10) que «sería oportuno valerse de una colección de piezas de Poesía latina y española de toda clase de poetas.» Més feina per a demà.

També referent als llibres escolars en l'article VIII proposa que la província podria crear una distribuïdora, amb la qual es facilitaria la feina dels mestres al mateix temps que s'asseguraria la uniformitat en cada escola. Aquesta aspiració com les propostes de millora que hem vist es portaren a terme anys després, concretament després de 1814.

4.3.2. A QUINS ALUMNES VA DESTINAT?

Aquesta pregunta ens és molt necessària especialment quan no disposem de llistes d'alumnes amb la professió dels pares; el present document ens pot donar una mica més de llum.

En l'article I-2 ja exhorta el mestre a no «distinguir entre ricos y pobres, entre los de cortos talentos y los de buen ingenio.» A les aules escolàpies, hi cabien tots.

Al mestre d'escriure li recorda tot el que ha d'ensenyar a la seva escola i acaba amb aquestes paraules: «y todo lo que es necesario para formar un perfecto cristiano, con la inteligencia que muchos de sus Discípulos no han de frecuentar otra escuela, ni tener en adelante otra instrucción que la de sus Párrocos». Amb uns coneixements d'escriptura i més o menys d'aritmètica la majoria dels nois deixaven les aules i entraven al món del treball. Sempre havia estat així i per això el mestre d'aquesta escola tenia una responsabilitat afegida. Els escolapis mimaren aquest nivell i aquests alumnes, i per això l'interès expressat en el mateix Mètode Uniforme perquè l'aritmètica s'ampliés amb temes comercials: calia que els nois sortissin de l'Escola Pia amb una preparació que els permetés desenvolupar-se ells sols en el món artesà i protoindustrial, del qual formaven part. No tothom veia la necessitat d'introduir unes lliçons d'aritmètica comercial i per això es deixava a la decisió dels pares (V-1): «Cuando los muchachos están algún tanto diestros en el escribir aplicará el Maestro al estudio de la Aritmética a los que quieran aprenderla.»

Després de l'escola d'escriure i aritmètica o es deixava l'escola o s'entrava a la de gramàtica (*secundària*, en diríem avui dia). Aquesta elecció era més dels pares que dels nois i per això molts hi entraven sense ganes d'estudiar. El Mètode Uniforme ho diu clarament (VI-1):

La principal dificultad que más embaraza y molesta al maestro de gramática es la que halla en lograr que sus Discípulos decoren las muchas reglas de esta Arte, que tiene que estudiar. Este pesadísimo trabajo aburre a los muchachos que por él conciben un aborrecimiento grande al estudio, que muchos dejan del todo; y es el manantial de todas las desazones de los Maestros y de muchos disgustos de nuestros superiores y quizás de las persecuciones que se suscitan de cuando en cuando a nuestra Religión.

L'escola de gramàtica es convertia, per tant, en una selecció, fet que els escolapis no volien perquè un dels seus ideals era que els nois de famílies humils poguessin arribar a la universitat. Per això les repetides recomanacions a buscar mètodes o sistemes senzills, breus, que permetessin escorçar els temps d'escolarització.

Aquesta preocupació ja es manifesta a l'escola de llegir (III-3) «de aquí adelante no hay que repetir las letras y sílabas para decir la palabra de un golpe, con lo que ahorrará mucho tiempo y en menos aprenderán a leer y mejor; como ya en algunas de nuestras Escuelas se ha experimentado». Poder retallar el temps de l'escolarització era un avantatge per a les famílies més necessitades, per això entenem que els escolapis miraven especialment les classes treballadores o mitjanes, les quals volien promocionar.

4.4. MODEL D'EDUCACIÓ ESCOLÀPIA

En els anys que ara estem analitzant, a Espanya no hi havia ni un sistema educatiu ni tan sols unes normes que fixessin un model o una línia de l'ensenyament. La noblesa educava els seus fills, especialment en les primeres lletres, amb preceptors particulars a casa. Les diòcesis, els monestirs i els convents tenien les pròpies escoles per formar els possibles pretendents que començaven amb les primeres lletres i continuaven amb el llatí; en general s'hi admetien altres alumnes. Un bon nombre d'ajuntaments del Principat mantenien escoles de primeres lletres i de llatí i retòrica; funcionaven d'una manera força irregular, depenent sempre del mestre que aconseguia contractar el consistori local. Els gremis formaven el personal que els convenia per mantenir-se en el seu estatus; no solament ensenyaven l'ofici, sinó que sembla que també donaven unes lliçons molt elementals de llegir, escriure i comptar (altrament no s'explica el nombre d'alfabetitzats que es desprèn de censos i altres informes). Els col·legis de jesuïtes es caracteritzaven per l'excel·lent ensenyament que impartien de llatí, retòrica i poètica; anava dirigit especialment a alumnes que aspiraven a cursar estudis superiors o universitaris.

Els il·lustrats maldaren per millorar l'ensenyament; la reforma havia de començar per canviar l'enfocament de l'escola: calia dirigir-la més cap a l'estudi de les ciències, formar per al comerç i la marina, fomentar el treball anul·lant l'ociositat. Les institucions abans esmentades —noblesa, Església, ajuntaments— no semblaven pas, al ulls dels il·lustrats, capaces d'afrontar una reforma que trenqués la rutina tradicional. Per això els il·lustrats varen recórrer al monarca, confiant que ell obriria el camí necessari per transformar la societat espanyola i posar-la al nivell de la resta d'estats europeus.³⁵¹

Quan parlem d'il·lustració acostumem a referir-nos únicament als intel·lectuals com Feijoo, Mayans, etc. Però a Catalunya no foren pas sols els intel·lectuals els

351. Vegeu, per exemple, Manuel de PUELLES BENÍTEZ, *Educación e ideología en la España contemporánea*, Madrid, Tecnos, p. 27-42.

que promogueren la reforma de la societat. Més aviat cal apropar-nos a burgesos d'algunes de les nostres ciutats per trobar-hi homes que, amb visió de futur, posaren els fonaments d'una profunda transformació social. Ningú no nega l'empenta d'un bon nombre d'homes de ciutats com Barcelona, Mataró o Igualada (per limitar-nos a les que més vegades surten a les nostres pàgines) que prescindiren dels gremis i iniciaren una nova manera de societat, de treball, d'empresa.³⁵²

Els escolapis s'inclinaren per aquest últim grup social i programaren les seves escoles i el seu ensenyament per preparar personal apte per satisfer les necessitats de la nova indústria: operaris per a les fàbriques, administratius per a les oficines, viatjants per estendre el radi comercial de les naixents empreses. Apropant-se a un grup, es distanciaren naturalment dels altres tradicionals; més endavant es trobaren vinculats als liberals. Crec que aquest podria ser el resum del que estem exposant tant en els capítols anteriors com en els que seguiran. En aquesta vinculació a un grup distant de la noblesa, igual que de l'Església, hi trobem el fet que els escolapis es declarin durant dècades fidels als monarques espanyols i per això acceptin el regalisme, defensin la creació de la Vicaria General espanyola, i se sotmetin fàcilment a les normes i disposicions que vinguin del rei o del govern de la nació.

Entre els escolapis catalans no hi trobem cap figura destacable com a il·lustrat. L'únic que en podríem considerar és el pare Ildefons Ferrer, del qual hem parlat a bastament. Era un filòsof eclèctic, que, com a professor dels juniors, propagà aquest corrent. No ens deixà, però, cap obra significativa i extensa.

4.5. LES PERSONES

Sempre entren en escena en la nostra història els religiosos com a mestres i els alumnes. Dels dos grups cal en cada moment intentar fer-ne algun estudi, no oblidar-los.

4.5.1. ELS RELIGIOSOS MESTRES

El religiós escolapi en aquest moment s'identifica com a mestre. Parlem freqüentment d'algun nominalment, cal fer-ne alguna consideració general.

352. Pot servir d'orientació l'obra de James THOMSON, *Els orígens de la industrialització a Catalunya: El cotó a Barcelona 1728-1832*, Barcelona, Edicions 62, 1994.

4.5.1.1. *Anàlisi quantitativa*

Per conèixer la situació del personal religiós que integrava la província durant aquest període disposem d'un catàleg dels religiosos de 1784 molt complet quant a dades. Tractant-se d'un moment intermedi o quasi central del període crec que és força representatiu de la situació.

Analitzem en una primera taula el nombre de religiosos:

TAULA 4
Nombre de religiosos (1784)

<i>Col·legis</i>	<i>S</i>	<i>J</i>	<i>CN</i>	<i>GO</i>	<i>NO</i>	<i>Sumes</i>
Moià	9	–	2	2	2	15
Oliana	5	7	–	3	–	15
Balaguer	8	1	–	4	–	13
Puigcerdà	7	1	2	2	1	13
Igualada	9	1	–	4	–	14
Mataró	15	7	–	5	–	27
Solsona	6	–	–	3	–	9
Sumes	59	17	4	23	3	106

S: sacerdots; *J*: juniors o clergues estudiants; *CN*: clergues novicis; *GO*: germans operaris professors; *NO*: novicis per a germans operaris.

Veiem que les comunitats estan formades per un nombre suficient de religiosos, cosa que permet complir amb el compromís de les escoles disposant de mestres i ajudants. En queden encara altres que poden dedicar-se a la prèdica i al culte de les esglésies pròpies (misses, funerals, comunió als malalts, confessions, quaranta hores, etc.). La vida comunitària a l'estil de l'època podia desenvolupar-se d'una manera regular i satisfactòria. El nombre de religiosos, però, no arriba a la xifra que es considerava adequada, és a dir, de dotze religiosos.

No hi ha una casa dedicada en exclusiva ni per a noviciat ni per a juniorat, tot i que unes en tenen el títol; trobem novicis a Moià, la casa destinada a aquesta funció de la província, i a Puigcerdà. Els juniors estan repartits per cinc comunitats tot i que els dos gruixos es troben a Oliana i a Mataró; aquesta distribució depenia de diverses causes —ho hem dit en capítols anteriors—, com ara la situació econòmica de les cases, el fet que hi hagués un religiós lector de filosofia o de teologia, que fessin falta per poder ajudar en les classes.

El clergues novicis i juniors ($17 + 4 = 21$) representen un terç del nombre de sacerdots (59), la qual cosa dóna la seguretat que la institució té la vida asse-

gurada. L'Escola Pia de Catalunya podia mirar el futur amb esperança i tranquil·litat; i dedicar-se a planejar i perfeccionar l'ensenyament als col·legis que tenia i que, si no canviava la situació política, no era previsible que poguessin augmentar: la política del Govern era la de no permetre fundacions de cases religioses i no admetre escoles dirigides per ordes religiosos.

El catàleg de 1784 ens permet altres anàlisis, com ara l'edat dels religiosos segons la data de naixement, amb la qual cosa confirmarem, o no, el que acabem de dir que el futur pot mirar-se amb tranquil·litat. Vegem-ho en la taula següent:

TAULA 5
Edat dels religiosos (1710-1770)

<i>Dates extremes</i>	<i>S</i>	<i>CN + J</i>	<i>GO</i>	<i>GN</i>
1710-1719	10	-	6	-
1720-1729	11	-	2	-
1730-1739	16	-	6	-
1740-1749	15	-	4	-
1750-1759	6	3	5	3
1760-1770	-	19	-	-

S: sacerdots; *CN*: clergues novicis; *J*: juniors o clergues estudiants; *GO*: germans operaris professors; *GN*: germans novicis.

En la taula hem ajuntat les dades referents al clergues novicis (*CN*) i juniors (*J*). Una observació que s'ha de fer és que hi ha un nombre considerable de religiosos al voltant dels setanta anys, edat que en aquells moments podia considerar-se com a molt gran.

De cada religió s'assenyala la data d'entrada en religió i l'any de naixement; podem, doncs, calcular a quina edat entraren a l'Escola Pia. Dels cinquanta sacerdots, cinquanta vestiren la sotana entre els catorze i vint anys (dels quals divuit ho feren amb quinze o setze anys); la resta passava d'aquesta edat. Dels clergues, divuit havien entrat a l'Escola Pia entre els catorze i els divuit anys; la resta passava dels vint anys. Els germans operaris entraven més grans: disset dels vint-i-tres entraren entre els divuit i vint-i-tres anys d'edat; dos dels tres novicis operaris tenien vint-i-quatre anys, i l'altre, trenta en vestir la sotana.

Un aspecte diferent ens ofereix el catàleg de 1784. Com que ens indica els religiosos dedicats a l'ensenyament, podem tenir per primera vegada el nom de tots els mestres en aquest curs. Hi trobem a faltar algunes escoles; però, si ens hi fixem, veurem que es compleixen les aules contractades amb els ajuntaments respectius; la qual cosa vol dir que, tot i els títols de les escoles, el contingut no

seria exactament aquest. Deixem, doncs, constància de l'organització de les escoles en aquell moment:

TAULA 6
Nivells i mestres de cada col·legi (1784)

<i>Col·legi</i>	<i>Escola</i>	<i>Mestre</i>
Moià	Aritmètica Gramàtica Retòrica	Jordi Gurri Gregori Arderiu Josep Pont
Oliana	Llegir i aritmètica Retòrica	Antoni Graner Tomàs Miret
Balaguer	Llegir Escriure i aritmètica Gramàtica Retòrica	Oleguer Janer Joan Casagemas Jaume Arbós Jaume Alsina
Puigcerdà	Llegir Gramàtica Retòrica	Bonaventura Vall-llobera Nicolau Julià Joan Fins
Igualada	Llegir Escriure i aritmètica Gramàtica Retòrica	Josep Moneny Isidre Ricart Elies Tarradellas Josep Picas
Mataró	Llegir Escriure Aritmètica menor Aritmètica superior Retòrica	Vicenç Vilacís Domènec Badia Maurici Bohigas Josep Llacuna Miquel Busqué
Solsona	Llegir Escriure i aritmètica Gramàtica Retòrica	Francesc Capdevila Bartomeu Marfà Agustí Espina Agustí Vernés

4.5.1.2. *Cultura dels mestres*

En el Mètode Uniforme s'insisteix més d'una vegada en l'obligació de no abandonar la pròpia formació o d'esmerçar-se en una formació permanent a fi d'estar sempre ben disposat per impartir les matèries que calgués.

Hem vist un exemple concret, com el del pare Joaquim Tomàs, que s'especialitzà en la cal·ligrafia recurrent als millors autors que en aquell moment podien il·lustrar-lo com foren Díaz Morante, Palomares i el pare Scío. No va ser pas l'únic. També es fa esment de mossèn Baldiri Reixac.

Per a la formació intel·lectual dels religiosos hi havia les biblioteques de cada comunitat. Només disposem de dos inventaris corresponents a les comunitats de Mataró i de Balaguer, respectivament, dels anys 1774 el primer i d'aquests mateixos anys el segon.³⁵³ En el de Mataró hi ha vint-i-vuit títols referents a la gramàtica i retòrica (l'apartat porta com a títol *gramáticos*), en el de Balaguer hi ha enumerats cent tretze títols sota l'apartat de *gramáticos, poéticos y retóricos*. D'una manera especial la biblioteca de Balaguer estava ben assortida i per això en aquesta casa hi va haver uns anys juniors estudiants.

No podem ara copiar tots els títols que integraven aquestes biblioteques perquè ens estendriem excessivament. Limitem-nos a indicar-ne els grups més importants (la manera confusa de citar autors i obres dificulta la identificació de moltes de les citacions i, per tant, requeriria un temps llarg per identificar tots els títols). En primer lloc, hi trobem diccionaris de grecollatí, de sinònims; gramàtiques: una de grecollatina, Torrella, Nebrija, Erasme, Heinecio, Álvarez, Luis de la Cerda, Olarte, Cipriano Suárez, Joan Pla, Colonia, amb les dels escolapis Benito Feliu, Agustín Paül, Camilo Scassellatti. Hi abunden els autors clàssics com Horaci, Ovidi, Virgili, Salusti, Ciceró, Marcial, Valeri Màxim, Juvenci, Jovenal, Fedre, Esop, Corneli Nepos, Quinto Curci, cartes de sant Jeroni; així com els moderns Lluís Vives, Paulino Chelucci, Gautruche, Mendoza, les *Selectas Sagradas*. També hi ha gramàtiques castellana, francesa i italiana amb diccionaris.

La relació anterior crec que és suficient per comprovar que els escolapis es preparaven convenientment per exercir el ministeri de l'ensenyament, eren uns mestres competents. El mateix que diem de la gramàtica podria dir-se de les altres matèries impartides.

Les comunitats eren relativament nombroses per a les classes o escoles que havien d'atendre. Això ben segur que va permetre que en aquests anys els religiosos poguessin dedicar més atenció a l'estudi sense la necessitat ineludible d'haver d'atendre les escoles; amb l'estudi arribà l'especialització. Tot beneficiava l'objectiu de l'Escola Pia, que era l'educació dels nois. Els progressistes, que governaren des de 1775 amb el pare Ildefons Ferrer al davant, tenien com una de les seves aspiracions el millorament intel·lectual dels religiosos. Sembla que caminaven en aquest sentit.

353. Aquests inventaris de les biblioteques es troben en els llibres inventaris de les cases respectives; es conserven a l'APEPC, el de Mataró a 07-19 / caixa 18, núm. 8, i el de Balaguer a 07-11 / caixa 10, núm. 3.

4.5.2. ELS ALUMNES

En alguns dels exàmens públics amb la llista dels noms dels alumnes que hi han de participar, s'hi afegeix el lloc d'origen geogràfic. Confeccionem a continuació el resum de les poblacions posant-hi primer la del propi col·legi i la resta per ordre alfabètic, amb el nombre de nois d'aquella població. Al final de cada lloc i any donem la suma dels que eren interns segons la llista.

Mataró, 1779: Mataró (5), Arenys (1), Barcelona (5), Begur (1), la Bisbal (1), Cadis (1), Caravaca (1), Madrid (2), Palma de Mallorca (1), Reus (1), Tarragona (1), San Vicente Sonsierra de Navarra (1), Tarragona (1). Total vint-i-un, dels quals tretze eren interns.

Mataró, 1781: Mataró (8), Arenys (1), Barcelona (6), Begur (1), Cadis (1), Castellví (1), Corró de Vall (1), Madrid (1), Palma de Mallorca (1), Sant Boi de Lluçanès (1), Sant Pere Molanta (1), Taradell (1), Tiana (1), Vilafranca del Penedès (1), Vilalba Saserra (1). Dels vint-i-set alumnes, dinou eren interns.

Mataró, 1783: Mataró (13), Barcelona (4), la Bisbal (1), Cartagena (1), Concabella (1), Ferran (1), Lleó (1), Madrid (1), Palma de Mallorca (1), Reus (1), Sallent (1), Sant Celoni (1), Vilaseca (2). Dels vint-i-nou alumnes, tretze eren interns.

Mataró 1785: Mataró (11), Arbúcies (1), Barcelona (5), Cabrera (1), Corró de Vall (1), Granollers (1), Piera (1), Reus (3), Sallent (1), Sant Pere Molanta (1), Tossa (1). Dels disset alumnes, tretze eren interns.

Mataró, 1793: Mataró (10), Argentona (2), Balaguer (2), Barcelona (3), Begur (1), Berga (1), Blanes (1), Canet (1), Castellar (3), Cornellà (1), l'Espluga Calba (1), Granollers (1), Joanet (1), Llavaneres (1), Oran (1), Palautordera (1), Reus (4), Sant Celoni (1), Sant Hilari (1), Sant Martí de Riudeperes (1), Sant Vicenç (1), Taradell (1), Vendrell (1), Vila-seca (4), Vilassar (1). Dels quaranta-set alumnes, disset eren interns.

Puigcerdà, 1793: Puigcerdà (3), Angostrina (1), Bagà (1), Baronia (1), Bellver (1), Bena (1), Bretui (1), Elna (2), Erdo (1), Espot (1), Guils (1), Ix (1), Llivia (1), Lloses (1), Montellà (1), Pi (1), Palau (1), Pla de Sant Tirs (1), Sallagosa (1), el Samsó (1), Santa Leocadia (1), la Seu d'Urgell (1), Talltendre (1), Ur (1). Dels vint-i-set alumnes, sis eren interns.

Moià, 1781: Moià (2), Artés (2), Balsareny (1), Barcelona (1), Centelles (1), Cubelles (1), Manlleu (2), Manresa (1), Olost (1), Ripoll (1), Sallent (1), Sant Feliu Sasserra (2 germans), Sant Joan de les Abadesses (1), Sant Privat (1), Torelló (1). En total dinou alumnes.

Moià 1793: Moià (5), Barcelona (1), Borredà (1), Calaf (1), Campdevànol (1), Centelles (1), Gallifa (1), Granollers de la Plana (1), Lluçà (2 germans), Manresa (2), Oristà (2), la Pobla de Lillet (1), Pruit (1), Sanaüja (1), Sant Llo-

renç de Morunys (1), Sant Quirze Safaja (1), Santpedor (1), Seva (1), Tallendre (1), Vic (1). Dels trenta alumnes, cinc eren interns.

Especialment a Mataró veiem que en els exàmens hi participen una proporció elevada d'interns; s'explica perquè a aquests tenien més temps per preparar-los i als interns se'ls explicaven més les matèries d'adorn o complementàries, com podien ser la història dels romans, la mitologia, la geografia.

Lloc d'origen no equival sempre a lloc de residència. En alguns casos es tracta de famílies que es traslladaren d'una població a una altra. De totes maneres, sí que cal afirmar que cada col·legi tenia una influència sobre altres localitats, a vegades ben allunyades. El fet que el fill d'una població anés a un col·legi i en sortís ben ensenyat era una propaganda perquè d'altres seguissin el mateix camí. Metges, farmacèutics, notaris, militars, sacerdots que fàcilment es desplaçaven d'una població a una altra foren bons propagadors de l'Escola Pia.

La majoria dels alumnes que no eren de la població no eren tampoc interns. Acostumaven a viure en famílies conegudes, emparentades o d'aquelles que admetien nois a dispesa.

Cada col·legi escolapi dintre de la seva comarca feia una funció aglutinadora i centrada de localitats veïnes. Motiva l'anada a aquesta població qüestions escolars del fill. El municipi ben segur que ho reconeixia, ho seguia i ho fomentava: quantes famílies anaven a Moià, per exemple, per motiu de l'escola?

4.6. L'OFERTA EDUCATIVA

Els escolapis són conscients que porten darrere seu una tradició que cal salvar. Innovaran i s'adaptaran a les circumstàncies de l'època del lloc, però intentaràn pouar en les fonts calassànies i escolàpies.

En les cartes circulars els provincials fan esment de sant Josep Calassanç —a qui s'anomena *fundador i patriarca*—, citant textos de les Constitucions. En les *Oratio*, o discurs final, pronunciades en els exàmens públics també es recorda amb certa freqüència el fundador de l'Escola Pia. També en una ocasió trobem una citació sobre la fundació de l'Escola Pia a Moià: «de ser cuna, principio y fundamento / del Instituto Pío en nuestra España» (Moià, 1781, pare Josep Pont). És a dir, poc abans de complir-se el segle de la fundació de la primera casa escolàpia a Espanya, a Moià es recorda la importància d'aquell esdeveniment i d'una manera concreta es recorda el bon sacerdot que donà els seus béns per fer possible i factible l'establiment: mossèn Jaume Boixó.

Els escolapis estaven convençuts que l'escola era el lloc per a l'educació i la instrucció dels nois des de la primera edat; l'ensenyament privat —que anome-

naríem millor *domèstic*, ja que es donava a la pròpia llar— no és ben considerat (Moià, 1779, Josep Picas; Moià, 1781, Josep Pont; Moià, 1793, Josep-Antoni Fins). Insistir d'aquesta manera en un mateix col·legi sembla voler indicar que a Moià es donava aquest cas en algunes famílies. El col·legi socialitza l'alumne fent-lo conviure amb altres nois diferents i no buscats (com passa a la llar); la diversitat de mestres en els successius nivells pels quals va passant l'alumne li ensenya a adaptar-se als superiors no buscats; les activitats són més àmplies ja que no es redueixen a l'aprenentatge de les matèries. Déu creà l'home sociable i per això viu en ciutat —afirmava el pare Agustí Vernés (Solsona, 1782)—: l'escola és com una petita ciutat on s'aprèn a conviure i relacionar-se.

El lema escolari de «Pietat i lletres» presideix les activitats de les seves escoles. El pare Ildefons Ferrer, provincial, escriu el 19 de gener de 1776 a tots els religiosos:

Siendo el fin de nuestro instituto la Piedad Cristiana de la cual son las letras el conducto, o cebo según expresión de los números 36, 37 y 28 del capítulo 9 de la segunda parte de nuestras Constituciones en las cuales se significa que vayan los Maestros excogitando y ejecutando cuanto conduzca para promover la piedad misma y acrecentar nuestras Escuelas de verdaderamente Pías [...].

Calassanç deixà ben clar el significat de la frase: l'escola ha de ser l'esquer per atreure els nois a l'escola i a la pietat; vegem com ho explica en una carta:

Pel que fa a les classes, que són el nostre apostolat principal, hem de procurar que es posi molta diligència en les coses literàries per atreure l'interès dels alumnes a l'escola; amb tot, el nostre objectiu principal ha de ser educar-los en el temor de Déu, cosa que tots els mestres han de fer, si no volen que els seu treball resti solament material i perdin el premi etern dels seus treballs.³⁵⁴

És a dir, una escola ha de funcionar com a escola i així la seva qualitat serà l'esquer que atraurà els alumnes. El pare Ferrer, amb les paraules amb què començàvem aquest paràgraf, repetia un concepte de Calassanç i volia insistir en la necessitat de millorar tant com fos possible la instrucció que s'impartia en cada escola. Per això elaborà el Mètode Uniforme que hem comentat anteriorment.

En les *Oratio* dels exàmens s'insisteix que la instrucció ennobleix l'home (Puigcerdà, 1793, Jaume Arbós) o que les lletres menen a la pietat i a la virtut (S-1791,

354. Carta núm. 2876, de 5 de juny de 1638, a Josep CALASSANÇ, *Documents fundacionals de l'Escola Pia*, p. 70.

Lluís Barberí; Puigcerdà, 1782, Josep-Antoni Fins). Per triomfar en la vida cal una preparació que es rep a l'escola (Moià, 1781, Josep Picas). Els pares s'han de preocupar de l'educació dels fills i portar-los a escola (Mataró, 1783, Miquel Busqué).

Un problema denunciat tant en les *Oratio* com en el Mètode Uniforme, o en diversos documents, és el fet que els alumnes abandonaven els estudis sense acabar-los. A criteri d'alguns escolapis hi havia massa nois que plegaven després de la classe d'aritmètica; bona part dels que passaven a la gramàtica es descoratjaven aviat i ben pocs arribaven al final de la retòrica. El pensament de Calassanç era que tots els que poguessin estudiessin a la universitat; si plegaven sense acabar la retòrica era impossible accedir als estudis superiors. De diferents maneres hi trobem referències en les *Oratio* (Balaguer, 1777; Puigcerdà, 1779, i Mataró, 1785, Josep-Antoni Fins; Mataró, 1779, Josep Pont).

La formació integral, una de les bases de l'educació escolàpia, quedava qüestionada amb l'abandó dels alumnes de l'escola abans d'acabar els estudis. Un dels mitjans per aconseguir animar els alumnes perquè acabessin els estudis i facilitar-los aquesta tasca va ser l'intent de simplificar o abreujar tant com fos possible el temps d'escolarització amb una didàctica més efectiva, com hem comprovat en l'anàlisi del Mètode Uniforme. També la preocupació per la classe d'aritmètica, que de fet acabava un cicle d'ensenyament; ja Calassanç havia previst que en concloure aquest nivell el noi assolís una formació tan completa com fos possible (la primària adquiria autonomia i no era un mer camí per al llatí); en aquests moments hem comprovat que els escolapis catalans també compartien aquesta preocupació i buscaren la millor manera per afavorir els nois —eren la majoria— per tal que fossin ben atesos i formats.

El Mètode Uniforme defensava la igualtat de tots els alumnes o el dret de tots els nois a l'escola amb idèntiques condicions (I-2, 3 i 4).³⁵⁵ En els mateixos paràgrafs el document demana al mestre respecte a la diversitat i condició de cada alumne.

Crec que no cal insistir en el fet que l'escola que volien els escolapis era una escola compromesa amb el país, una escola al servei del poble, d'aquella classe mitjana que aspirava a sortir de l'anonimat i ser en veritat un estament social amb pes en les decisions econòmiques i polítiques. La llengua catalana no va ser mai bandejada tot i que s'introduí el castellà com a llengua d'ensenyament.

Calassanç i la tradició són presents en els documents de l'època. Hi havia voluntat de continuar uns continguts i valors que havien rebut. No disposaven de documentació, sinó que s'havien d'accontentar amb una tradició oral.

355. Vegeu aquests paràgrafs a Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 887, o a Joan FLORENSA I PARÉS, *L'Escola Pia de Catalunya...*, p. 37.

4.7. LA VISITA APOSTÒLICA CABAÑAS³⁵⁶

En capítols anteriors ja hem comprovat el problema electiu vigent per nomenar els superiors, sobretot el provincial. El nomenament (1757) del pare Josep Caballol pel pare general amb la recomanació del pare José Jericó va ser contestat amb el nomenament (1775) del pare Ildefons Ferrer gràcies a l'assistent general, el pare Rafael Passarell. El pare general podia aconseguir un rescripte de la Santa Seu per justificar la seva ingerència en els nomenaments. Hi havia, doncs, la possibilitat de fer un recurs al superior major si les eleccions no anaven com un grup pretenia. En el Capítol General de 1772 el provincial català demanà precisament que s'aclarís el procediment. Una comissió ho estudià sense arribar a una solució definitiva. Hi havia molts interessos entremig i convenia deixar una escletxa per a recursos. El regalisme dels Borbons es va anar fent més i més fort, de manera que els religiosos veieren la possibilitat de la intervenció reial per aconseguir els nomenaments que pretenien.

El primer moviment de protesta sorgí a la província d'Aragó. Arran del Capítol Provincial de 1783 els pares Francisco Piquer i Joaquín Traggia enviaren un memorial a Carles III sobre les eleccions i els nomenaments que s'havien fet, i en deduïen greus conseqüències com ara que les professions que fossin admeses per aquests superiors serien nul·les. El focus de protesta no prosperà.

El 1787 tres religiosos de la província de Castella, descontents amb la situació de la seva província, presentaren un recurs al rei perquè suspengués el capítol provincial que acabava de celebrar-se a la seva província. El pare Felipe Scío tornà de Portugal a Madrid per descansar i redactà un memorial per presentar a Carles III en què es demanava la reforma de les províncies escolàpiques espanyoles.

El pare general romà, Stefano Quadri, s'alarmà veient que la qüestió es complicava i s'estenia. Escriví una promemòria a Nicolás de Azara, ministre plenipotenciari de SM Catòlica davant de la Santa Seu, en la qual resumia les reivindicacions dels descontents; diu el pare general:³⁵⁷

356. No tenim un estudi complet d'aquesta visita apostòlica; els treballs que el tracten sota aspectes diferents són preferentment: Joaquín LECEA, *Las Escuelas Pías de Aragón en el siglo XVIII*, Madrid, Publicaciones ICCE, 1972, p. 168-185; Claudi VILÀ I PALÀ, «El P. Felipe Scío, maestro y confesor de la Infanta Carlota Joaquina en Portugal», *Analecta Calasanciana* (Madrid), núm. 11 (1964), p. 73-97; Antoni TORT I GAVÍN, «Planes de estudios de los juniore escolapios. Reforma del visitador Cabañas», *Analecta Calasanciana* (Madrid), núm. 29 (1973), p. 143-186; Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. 1, Saragossa, Gobierno de Aragón, Departamento de Educación y Cultura, 1999, p. 179-186.

357. Claudi VILÀ I PALÀ, «El P. Felipe Scío, maestro y confesor de la Infanta Carlota Joaquina en Portugal», *Analecta Calasanciana* (Madrid), núm. 11 (1964), p. 76.

Los puntos principales de tal sistema son la independencia de la Cabeza de la Religión, la abolición de las Congregaciones Provinciales Trienales para la proposición de candidatos a elegir por los Superiores de la Provincias, nuevo método en las elecciones, destrucción de los Seminarios confiados a la dirección de los Escolapios y otras muchas extravagancias que forman una Religión diversa de la presente de las Escuelas Pías.

El tema principal seguia sent el de les eleccions. Desconeixem el memorial del pare Scío i, per tant, ens hem de fiar d'aquest resum que sembla, però, prou explícit.

En els dos casos veiem que els que protesten es dirigeixen primerament al monarca. Amb el suport del rei volen aconseguir un nou sistema electiu i de govern més d'acord amb els nous aires liberals que es respiren per Europa.

El 1788 l'única província en ebullició —almenys externament— era la de Castella, com escriu el pare general al provincial castellà, el pare Bernabé Navarro, el 3 de juliol de 1788:³⁵⁸ «Las otras dos Provincias de Cataluña y Aragón las cuales están en perfecta calma y se pueden alborotar oyendo una tal novedad».

Carles III, després de rebre diversos recursos de religiosos escolapis, decidí demanar al papa una visita apostòlica per als escolapis i així ho va fer amb data 12 de maig de 1788.³⁵⁹ El pontífex contestava publicant el 27 de juny de 1788 un breu en el qual intimava una visita apostòlica a les tres províncies espanyoles i en nomenava visitador el monsenyor Hipòlit Antoni Vincenti, que ho podia subdelegar, cosa que va fer en Don Froylán Calixto Cabañas. El breu tardà uns mesos a arribar als col·legis escolapis. A Igualada³⁶⁰ llegiren el breu el 5 de febrer de 1790; probablement es retardà perquè havia de passar l'exequatur reial.

Don Cabañas no va passar pas per les diferents cases escolàpies. Per a les de Catalunya va subdelegar les facultats que ja tenia subdelegades en altres persones. Sabem que a Igualada va fer la visita apostòlica el pare provincial, Ildefons Ferrer, els dies 1 a 7 de juliol de 1793.³⁶¹ Per a Mataró va ser nomenat visitador el rector de la parròquia de Santa Maria, Don Agustí Almarza, que signà unes normes el 22 de juliol de 1793. Desconeixem com es portà a terme la visita a la resta de cases; ens manca documentació.

358. Claudi VILA I PALÀ, «El P. Felipe Scío, maestro y confesor de la Infanta Carlota Joaquina en Portugal», *Analecta Calasanciana* (Madrid), núm. 11 (1964), p. 91.

359. Conservem còpia d'aquest document transcrit per Josep Poch a APEPC, 10-31-4, doc. 136, segons consta a l'Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores de España, lligall 359, expedient núm. 37.

360. Llibre de secretari-2, p. 238, a APEPC, 07-18 / caixa 4.

361. Llibre de secretari-2, p. 250, a APEPC, 07-18 / caixa 4.

El visitador Don Cabañas procedí durant els anys de la seva delegació a fer tots els nomenaments de superiors des del provincial fins als vicerectors, de manera «que sean de la aceptación de S.M. Catholica, y mediante que en vista de los informes, y propuestas hechas a su Real Persona».³⁶² El pare general de Roma no era ja ningú; l'Escola Pia estava a les mans del monarca.

La visita no serví pas per pacificar els ànims sinó ben al contrari. Així ho indica una carta reservada que el pare provincial, Ildefons Ferrer, envià a la comunitat d'Igualada el 19 d'octubre de 1793 i que es llegí en comunitat l'endemà (el correu funcionà perfectament). Lamentava el pare Ferrer: «Quedo muy admirado y pasmado de la poca religiosidad de algunos que no quiero nombrar de esa Comunidad que hayan dado en el barranco de no querer reconocer mi legítima autoridad [...]».³⁶³ Demanava el provincial que, després de llegir la carta, els religiosos es manifestessin i expressessin les seves opinions. La reunió es convertí en un silenci. El secretari de la comunitat ho comunicà al provincial amb les paraules següents:

[...] en el aposento rectoral leí la carta de V.P. fecha 19 del mismo octubre del sobredicho año 1793 y habiendo leído todo su contenido delante de dicha comunidad nadie respondió palabra alguna, y habiendo preguntado el P. R.or si algunos tenían que decir, se mantuvieron todos en un profundo silencio lo que viendo el P. R. se levantó de su silla, y todos los demás, y me mandó según el precepto de V.P. hacer el presente comunicado.³⁶⁴

Un fet aparentment insignificant, però que condicionà tota la visita apostòlica. El breu pontifici de 27 de juny de 1788 atorgava les facultats al visitador per tres anys. El 1793 era ben per sobre de la data assenyalada. No hi va haver pròrroga de les facultats al nunci i per això ja a finals de 1792 els tres provincials espanyols feren un recurs a Carles III en què demanaven la suspensió de la visita i la nul·litat dels seus decrets posteriors a la data per la qual s'havia concedit. Molt paper, total per a res.³⁶⁵ El regalisme ja era ben patent: un fruit de la vi-

362. Així ho escriu el visitador Cabañas en el nomenament del pare Ildefons Ferrer com a provincial. A Llibre de secretari-2, p. 253, a APEPC, 07-18 / caixa 4.

363. Llibre de secretari-2, p. 253, a APEPC, 07-18 / caixa 4.

364. Llibre de secretari-2, p. 254, a APEPC, 07-18 / caixa 4.

365. Ens quedem amb força dubtes en aquest tema de la visita apostòlica. Per exemple, si el pare provincial català, Ildefons Ferrer, va recórrer contra els decrets de visita a finals de 1792, com s'entén que el juliol següent fes la visita apostòlica amb delegació del visitador a Igualada, com hem vist clarament segons el Llibre de secretari? La poquíssima documentació que hem pogut consultar, per la pèrdua dels arxius, no ens permet fer-ne cap anàlisi crítica; ens hem de refiar d'aquestes poques dades i del que es diu de les altres províncies.

sita va ser que els recursos es fessin al monarca i no a la Santa Seu a través del nunci de Madrid.

Si la visita i el decret final d'aquesta no aportà res a la vida de les províncies espanyoles, sí que posà per primera vegada sobre la taula un problema que sortirà en diverses ocasions posteriors. L'escolapi és un mestre que és també sacerdot o bé és un sacerdot que fa de mestre? Què ha de ser primer en la formació: el sacerdoti o el magisteri? Les propostes dels reformadors amb el memorial del pare Scío proposaren que la retòrica es cursés després de la teologia.³⁶⁶ La pràctica fins en aquell moment era que la retòrica precedís a la filosofia com a assignatura propedèutica d'aquesta, així com la filosofia ho és de la teologia. La raó fonamental i pràctica per la qual els superiors defensaven que primer s'havia de cursar la retòrica era que d'aquesta manera durant els anys de filosofia i de teologia, els juniors ja podien fer pràctiques a les aules o suplir els sacerdots en qualsevol nivell d'ensenyament. La qüestió queda a determinar per què es comença: pels estudis eclesiàstics (filosofia i teologia) o pels civils (retòrica).

4.8. LA GUERRA GRAN (1793-1795)³⁶⁷

El final del segle de la Il·lustració no fou pas tranquil a Catalunya. La que a casa nostra és coneguda com a Guerra Gran pertorbà el creixement econòmic iniciat i obrí els ulls a la realitat espanyola: Catalunya era una província i altres parts d'Espanya tenien més pes en les decisions de l'Estat. Els escolapis en quedaren ben afectats, d'aquesta guerra. Sense voler fer una història dels fets, assenyalaré els punts de contacte entre les qüestions generals i l'Escola Pia.

L'any de 1789 fou el de la Revolució Francesa, que, si esclatà el 14 de juliol amb l'assalt a la Bastilla, venia precedida de fets que transcendien la nació veïna. Ja el 31 de maig d'aquest any, el secretari de la comunitat de Mataró escriví que «Acordaron los Padres no hacer procesión ni pompa exterior de fiestas [d'inauguració del nou temple de Santa Anna] ya por estar los pueblos en grandes conmociones por cuyo motivo pocos días antes se habían ahorcado seis

366. Aquesta proposta sembla força innovadora i fins i tot revolucionària; per exemple, els plans d'estudis per al Seminari Conciliar de Barcelona tant del bisbe Josep Climent (1770) com del bisbe Gavino de Valladares (1784) col·loquen el llatí i la retòrica abans de la filosofia; els dos prelats eren prou renovadors. Vegeu Enic SUBIRÀ I BLASI, *El Seminari de Barcelona (1592-1917)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 207-208.

367. Sobre aquest fet i l'època, vegeu Josep FONTANA, «La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)», a *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, Edicions 62, 1988. Lluís RUORA I AULINAS, *Guerra Gran a la ratlla de França*, Barcelona, Curial, 1993.

en Barcelona.»³⁶⁸ La situació francesa i els avalots que s'havien produït a Barcelona per la carestia impulsaren a donar a les celebracions un caire intern i a suprimir les processons exteriors, que d'altra manera s'haurien fet.

S'accelerà l'arribada de francesos que explicaven les mil iniquitats dels revolucionaris i el perill especialment per als catòlics que això representava. El 1793 hi havia censats cent vuitanta-nou francesos a Mataró i cent divuit a Puigcerdà, sense comptar els clergues o religiosos.³⁶⁹

El 21 de gener de 1793 el monarca francès Lluís XVI era executat a França i Espanya declara la guerra al país veí. Els exèrcits espanyol i francès s'enfrontaren tot seguit. El 29 d'agost les tropes franceses comandades per Dagobert ocupen Puigcerdà i des d'aquesta ciutat penetren per terres catalanes.

Els escolapis es veieren amenaçats pels francesos i optaren per abandonar la casa. El pare rector, Jaume Arbós,³⁷⁰ recomanà que cada religiós es refugiés en una de les cases escolàpies. Ell marxà a Moià. El pare Bonaventura Vall-llobera s'esverà en veure la situació bèl·lica que començava a viure's a la Cerdanya i, abans que Puigcerdà caigués a mans franceses, fugí a Tona amb els familiars, on a conseqüència de l'ensurt emmalaltí i morí el 27 de juliol de 1793. El pare Joaquim Tomàs i el germà novici Ventura Sellés arribaren a Igualada el 2 de setembre del 1793, on foren ben acollits;³⁷¹ el secretari igualadí ho consigna amb aquesta frase ben significativa: «fugitivos de Puigcerdà invadida por franceses impíos».

Dos dels religiosos s'oferiren per quedar-se. D'un d'ells, el pare Domènec Regés, llegim en la necrologia: «En el temps en que la Cerdanya era envaïda pels francesos, que tant i tant devastaren, principalment els objectes sagrats, ell mantenint-se serè va procurar deixar en lloc segur gran part dels seus béns, fins que havent mort arterosament un company seu, tement l'exili, va decidir salvar-se i s'escapolí dels escamots armats.» El religiós que acompanyà el pare Regés en les tasques per salvar tot el que fos possible de la comunitat de Puigcerdà va ser el pare Pau Serra, el qual acabà sent-ne víctima; la necrologia d'aquest religiós ens detalla el fet de la seva mort violenta amb aquestes paraules: «El dia 12 de gener de l'any 1794 cap a les 9 del vespre, els patriotes francesos, d'instints i recursos pitjors que els dels cans i colobres que ell tant detestava, bo i fent la ronda li dispararen quatre trets d'arma de foc mentre tancava les finestres d'una habitació.

368. Citat per Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 257.

369. Lluís ROURA I AULINAS, *Guerra Gran a la ratlla de França*, p. 85.

370. Cal notar la inexactitud de Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cataluña*, p. 230 quan afirma que el rector era el pare Calassanç Baiges; la necrologia núm. 212 i Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 189-190, ho afirmen categòricament.

371. Llibre de secretari-2, p. 253, a APEPC, 07-18 / caixa 4.

Fou fulminat i en un obrir i tancar d'ulls quedà exànime». El 22 de juliol de 1795 se signà el Tractat de Basilea, que posà fi a la Guerra Gran. Puigcerdà fou recuperada per les tropes espanyoles el 25 següent. Els escolapis hi pogueren tornar. La casa havia estat abandonada durant un any i mig i l'escola no funcionà durant dos cursos.

Cal parar esment en les expressions emprades tant pel secretari d'Igualada com pels autors de les necrologies; expressen rebuig, antipatia, quasi odi, envers els francesos. Així comprendrem millor l'actitud dels escolapis en la Guerra del Francès, la qual no fou res més que una continuació dels sentiments desvetllats durant la Guerra Gran.

Catalunya quedà mal parada d'aquesta contesa. Els anys immediats a la guerra ja indicaren una certa davallada que la guerra agreujà encara més. El comerç necessitava de camins segurs, camins que foren tallats aquests anys; l'aïllament dels pobles creà pobresa i regressió econòmica.

Als col·legis escolapis, hi advertim aquesta situació de crisi. A la casa d'Oliana, per exemple, segons el catàleg de 1784, hi havia cinc sacerdots, set juniors i tres germans operaris; després de la guerra, la casa no podia ja mantenir cap junior i a partir d'aquests anys els superiors provincials procuraren tancar aquella comunitat i així ho expressaren amb motiu de l'intent de fundació a Manresa.³⁷²

Igualada no es trobava pas en bona situació econòmica; el 12 de març de 1793 la comunitat manifestà a l'Ajuntament de la ciutat que no estava en condicions per pagar la manutenció d'un soldat perquè tenia deutes pendents.³⁷³

El 31 de març de 1790 els escolapis de Solsona inauguraren el nou edifici per a la comunitat i l'escola. Mancava encara l'església, que ja tenia l'espai reservat. Les obres no pogueren continuar i l'edifici quedà inacabat. La dècada dels anys noranta no ho va permetre, i a partir d'aquest moment s'observa un afebliment de la vida de l'escola, fins que es tancà.

No hem notat efectes de la situació a la baixa que pateix Catalunya a les altres escoles de Moià, Mataró i Balaguer.³⁷⁴

A Catalunya es notava un esgotament del sistema social i econòmic que havia imperat al llarg del segle. A Europa s'assenyala el 1787 com a any clau

372. Joan FLORENSA I PARÉS, «A Manresa confiaven en els escolapis», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 372 (desembre 1995), p. 16-17.

373. Llibre de secretari-2, p. 250, a APEPC, 07-18 / caixa 4. El rector de la parròquia, la comunitat de preveres, el convent de Sant Agustí i els gremis contribuïren a finançar l'allistament de disset voluntaris; vegeu Joan SEGURA, *Història d'Igualada*, vol. 1, p. 587-588.

374. D'aquesta última casa ho comprovarem expressament com pot veure's a Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 70-72, tot i que el bisbe d'Urgell gestionà l'ocupació del nostre col·legi per a seminari, de manera que els escolapis no en notaren els efectes.

d'esfondrament de l'Antic Règim. A França, l'Assemblea de Notables refusà la protecció del rei per reforçar el sistema, cosa que va fer que els privilegiats assumissin la major part de les càrregues fiscals. Aquest any s'encengué la guerra entre Rússia i Turquia. S'inicià el cicle de males collites que porten a la puja del preu del pa amb la conseqüència de la fam; cicle que es repetí durant el segle següent. Catalunya no quedà al marge d'aquesta situació ja que la seva economia estava, d'una manera o d'una altra, lligada a la de la resta del continent.

Aquesta problemàtica no trasbalsà els col·legis escolapis perquè durant els anys anteriors les cases s'havien afermat amb personal, en no poder fundar-ne més; l'economia era dèbil en el sentit de no disposar de grans entrades, però la senzillesa i simplicitat del ritme de vida tampoc no comportava gaires despeses. El culte era un bona font d'ingressos; hem comprovat en diverses ocasions que representava pràcticament un terç del total. Per això s'atenia amb molta cura i es procurà que cada comunitat tingués un temple gran propi (el de Solsona no es pogué arribar a aixecar). Les cases en zones menys afectades per la Guerra Gran, com Mataró i Igualada, eren precisament les més ateses pedagògicament: eren el motor de la província. Els escolapis, doncs, varen viure la Guerra Gran i en patiren les conseqüències amb un religiós assassinat i una casa tancada temporalment, al mateix temps que els obligava a mirar més prim en altres coses; però pogueren continuar treballant per a l'educació de la mainada.

5. EXPANSIÓ GEOGRÀFICA I CULTURAL (1796-1820)

L'Escola Pia catalana durant el segle XVIII va viure molts conflictes, pràcticament continus. Tenien, però, origen en el seu interior i es produïen com a conseqüència de la recerca de la pròpia identitat: problemes de creixement. En finalitzar el segle, la Guerra Gran (un fet extern) trasbalsà la línia de constant creixement que venia mantenint. En el segle XIX, en canvi, els conflictes o les crisis li vingueren de fora i va caldre entomar-los i adaptar-se a les novetats que s'imposaven. La maduresa ja assolida li va permetre superar els conflictes i aprofitar fins i tot les oportunitats que se li oferien per adquirir aires nous, renovar-se i seguir adaptant-se a les circumstàncies per servir la societat. L'Escola Pia en sortí renovada i amb empenta per afrontar nous reptes.

Cada conflicte vindrà marcat per un canvi en la societat, canvi que repercutí en el personal religiós (en nombre i en qualificació). L'ensenyament serà planificat i legislat des de l'Estat i el govern; la iniciativa pedagògica caldrà variar-la d'orientació; el repte serà veure com aprofitar l'ensenyament reglat per atendre les necessitats de la societat.

Intentarem en aquest i successius capítols analitzar els fets generals del país amb les repercussions que comporten a l'Escola Pia i com aquesta superarà la crisi; acabarem cada capítol no amb les crisis sinó amb la superació. Calassanç ensenyà a viure sempre en esperança, a no deixar-se enfonsar pel derrotisme: aquest esperit ha il·luminat l'ànim de l'Escola Pia.

5.1. NOVES BASES PER COMENÇAR EL NOU SEGLE

Hem acabat el capítol anterior amb l'aprovació del Mètode Uniforme pel Capítol Provincial de 1796, la llarga i desitjada coordinació de l'ensenyament entre tots els col·legis de la província. Hem indicat que era més aviat un llibre blanc perquè deixava molts punts oberts i sense resposta; calia, doncs, continuar

la tasca empresa. I així es va fer. Es treballà per completar i millorar aquell programa.

Però el segle XIX s'obrí i continuà amb una llista de problemes que no facilitaren pas la realització de l'empresa educativa. Els anirem seguint i examinant perquè cada crisi o cada conflicte general en la societat obligà a una reflexió i un replantejament sobre l'educació que els escolapis estaven fent. Obligà a definir-se.

Tot just entrat el segle XIX, esdevenen dos fets que, tot i ser de signe ben diferent, marcaran el futur: el 1804 es creà la Vicaria espanyola i l'any següent, el 1805, s'aconseguí la llicència per a la fundació escolàpia a Barcelona, una aspiració somiada des de feia més d'un segle. Comencem analitzant aquests fets i la seva repercussió a l'Escola Pia catalana.

5.1.1. LA CREACIÓ DE LA VICARIA ESPANYOLA

Hem vist anteriorment la lluita pel nomenament de provincials des del primer moment. Es recorria a l'amistat amb algun assistent general per aconseguir que sortís elegit el que volia un grup de religiosos. Era fàcil que el pare general de torn demanés a la Santa Seu un rescripte que li permetés saltar-se la terna proposada pel capítol provincial, si així es demanava. El pare Josep Caballol va ser elegit provincial per l'amistat amb l'assistent, el pare José Jericó, de la mateixa manera que el pare Ildefons Ferrer, ho va ser gràcies a la intervenció d'un altre assistent amic, el pare Rafael Passarell. No es pot parlar de bons o dolents. Tots ho intentaren; per això es valorava tant tenir un assistent general a Roma al costat del pare general. A la llarga, aquest autoritarisme romà —tant el del superior general com el de la Santa Seu— i l'abús dels rescriptes pontificis perjudicà les mateixes institucions; cediren a un joc i caigueren en la trampa.

Si els nomenaments s'aconseguien gràcies a un assistent general amic, per què no recorre a una autoritat civil amiga que influís en el nomenament o en l'anul·lació dels nomenaments procedents de Roma? La intervenció de l'Estat era una nova via per obtenir els objectius desitjats amb la implantació de l'exequàtur reial. En l'afer de la visita apostòlica Cabañas, hem vist que el rei hi tingué un paper important i que els nomenaments depenien al final d'ell. L'afebliment de Roma es compensava amb la major intervenció de l'Estat espanyol.

Els Estats Pontificis i la mateixa ciutat de Roma passaren moments ben complicats amb la guerra amb França.³⁷⁵ El 29 d'agost de 1799 el papa

375. Per a aquests fets de la història de l'Església, seguim Hubert JEDIN, *Manual de Història de la Iglesia*, tom VII, Barcelona, Editorial Herder, 1978, p. 107-145. Per a la història de la Vicaria General espanyola, vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «Cien años de la Vicaría General española (1804-1904)», *Analecta Calasanciana* (Madrid), núm. 91-92 (2004), p. 153-195.

Pius VI morí a Valence deportat i camí de l'exili a París, on no pogué arribar. Roma estava a l'albir de les tropes franceses. El 14 de maig de 1800 fou elegit nou pontífex el cardenal Chiaramonti amb el nom de Pius VII. El conclave s'havia celebrat a Venècia sota la tutela de l'emperador austríac. El cardenal Chiaramonti era considerat un *politiciant*, és a dir, del grup de cardenals partidaris d'adaptar-se a la nova situació política i ja anteriorment havia cregut que la condemna dels principis de la Revolució Francesa no era el millor camí per defensar els interessos de l'Església. El 3 de juny de 1800 retornà a Roma. Gestionà un concordat entre la Santa Seu i el Directori francès que se signà el 1801; no hi ha cap al·lusió als ordes religiosos, perquè era un tema delicat que difícilment hauria admès el Govern francès. Quan el maig de 1804 Napoleó Bonaparte decidí autoproclamar-se emperador, Pius VII optà per desplaçar-se a París per coronar Napoleó; va romandre a la capital francesa fins a l'abril de 1805. El papa, doncs, intentà aproximar-se a qui representava en aquells moments la màxima distància de la tradició.

Els disturbis que es produïren en els Estats Pontificis afectaren la vida de les províncies escolàpies d'Itàlia. La implantació, el 1797, de la República Romana obligà la sortida del pare general de Roma, els religiosos estrangers foren expulsats. El pare Ildefons Ferrer, assistent general per a Espanya, es veié obligat a demanar la llicència per tornar a Catalunya, la seva província religiosa.³⁷⁶

A Espanya no es vivia pas una situació com la francesa, ni de bon tros. Però hi havia elements que feien pressentir el pitjor. Durant el regnat de Carles III, els seus ministres ja havien manifestat aversió cap als ordes religiosos, expressada amb l'expulsió de la Companyia de Jesús, la radical prohibició a noves fundacions, en ordenar que les vacants que deixaven els jesuïtes només fossin cobertes per oposició però mai per institucions religioses, etc. Després de la Guerra Gran, Godoy, ja coronat amb el títol de Príncep de la Pau, signà un tractat d'amistat amb França i li anà obrint les portes frontereres. El clam que instava a la reforma de monestirs i de regulars se sentia des de feia anys, sense que ningú no fes un pas.³⁷⁷

Tampoc no hem d'oblidar les idees que s'expandiren arran de la Revolució Francesa, especialment la de la sobirania nacional, de la llibertat, etc.

376. Vegeu àmpliament la situació durant el generalat del pare Beccaria a Adolf GARCÍA-DURÁN I DE LARA, «P. Giuseppe Beccaria di San Ildefonso XXII prepósito general de la orden de las Escuelas Pías (1738-1813)», *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 63 (2008), p.149-200, la referència concreta a la p. 175.

377. Vegeu, per exemple, la *Memoria de algunos puntos de disciplina, que las Cortes Generales, y extraordinarias de España presentan al examen del Concilio General*, a ASV, Nunciatura de Madrid, caixa 234, fascicle 2, núm. 6, en què s'apunten diversos aspectes que hauria de tenir en compte una reforma de religiosos.

En aquest ambient cal situar la butlla *Inter Gravioros* de Pius VII signada a Roma el 15 de maig de 1804. No anava dirigida als escolapis en particular, sinó a tots els ordes amb cases a Espanya i que tenien el superior general a Roma (cas dels escolapis). Aquesta mesura per a tots els religiosos i no només per als escolapis crec que no pot atribuir-se a cap escolapi en particular, com a vegades s'ha fet titllant fins i tot de traïdor algun dels nostres religiosos. Els escolapis, ni a Madrid ni a Roma, no tenien el pes suficient per aconseguir una mesura de tal magnitud.

La butlla pontifícia no va ser una novetat sinó que s'havia anat gestant durant uns anys. En la reunió de la Congregació Provincial d'Aragó del 29 de juliol de 1801 es llegí la següent reial ordre:

El rey en vista del expediente promovido por la Provincia de las dos Castillas y Andalucía de la Orden de Clérigos Regulares de las Escuelas Pías en el año de 1798 sobre gobernarse con absoluta independencia del Prepósito General residente en Roma, y en el que las tres Provincias en España han expuesto en el Consejo lo que han tenido por conveniente, ha venido en resolver, proveyendo al buen régimen de este utilísimo Instituto, que las Provincias que existen de él en sus dominios se gobiernen por un Vicario General y su Congregación o Definitorio con total independencia del Prepósito General que reside en Roma [...].³⁷⁸

Feia, doncs, uns quants anys que s'estava gestant el que foren les vicaries generals espanyoles. El mateix superior general escolapi, el pare Giambattista Becaria, en una carta al pare provincial d'Aragó del febrer de 1802 li manifesta el desig que les tres províncies espanyoles s'uneixin amb el «seu» general.³⁷⁹

Pius VII nomenà, amb un breu datat el 10 de setembre de 1802, el cardenal de Toledo, Lluís M. de Borbón, visitador de tots els ordes religiosos espanyols³⁸⁰ i assenyalava com a mals generals que calia afrontar les idees propagades per Europa que s'han infiltrat també entre els religiosos espanyols, els successos que es van esdevenint i que posen en perill l'estabilitat dels ordes religiosos i, finalment, l'exempció que alguns veuen com a font de relaxació, però que no ho sembla pas.³⁸¹ No crec que l'objectiu del nomenament fos que el cardenal de To-

378. Vegeu aquest text a Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. 1, p. 227. L'autor està d'acord en el fet que els motius per a la separació de Roma eren «el descontento producido en un buen número de religiosos por algunas disposiciones relativas al modo de elegir Superiores Provinciales y Locales; y la exaltación del espíritu regalista». No disposem de documentació de Catalunya a causa de la pèrdua dels arxius.

379. Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. II, p. 113.

380. Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. II, p. 114.

381. A ASV, Nunciatura de Madrid, caixa 230, vol. 2, fascicle 1.

ledo girés una visita a cada comunitat de religiosos; la seva missió consistia a fer un tempteig a través dels superiors provincials per comprovar si l'ambient estava prou madur per a la publicació de la butlla *Inter Graviores*.

Els historiadors escolapis han considerat que amb la butlla *Inter Graviores* es produïa la ruptura de l'Escola Pia espanyola amb el seu cap de Roma, el pare general. Després d'una lectura atenta del text de la butlla, em sembla que no hi ha tal ruptura. És més aviat un canvi en la manera de relacionar-se el superior general amb un grup de províncies. El trencament es produí després pels fets polítics i bèl·lics que entorpiren durant dècades la marxa normal de les institucions. En diverses ocasions els superiors escolapis es comunicaren amb el seu superior de Roma, tal com veurem a les pàgines següents. Llegim alguns paràgrafs de la butlla que crec que són suficients per comprovar la tesi que acabo d'exposar.³⁸²

La Suprema Presidencia de las Órdenes existentes en España, que hasta ahora han sido regidas por un General o Vicario general Españoles de nación residentes en España, será en adelante ejercida alternativamente; esto es, una vez estará en un Religioso de la nación Española, y otra vez en un sujeto de nación extraña. [...]

A los Capítulos Generales deberán ser convocados, concurrir y ser admitidos los Vocales, tanto de España como de las demás Naciones. [...]

La elección del Vicario general se hará en el mismo Capítulo General, luego que se haya hecho la elección del Presidente Supremo; pero será elegido por los Vocales Españoles cuando el Vicario general haya de ser Español; pero los Vocales de las otras Naciones elegirán el Vicario cuando éste pertenezca a la Orden que está fuera de España. [...]

El Vicario General elegido en el Capítulo general, según va arriba dicho, inmediatamente después de la elección del Supremo Presidente pedirá que por él se le confirme y se le confieran las facultades que pertenecen al ejercicio de su empleo; todo lo cual se le concederá sin detención por el Supremo Presidente. [...]

Y las facultades de los Vicarios generales serán las mismas que tiene el Supremo Presidente [...] ejercerá libremente toda la jurisdicción que le ha sido delegada, y que antes ejercía en ellas el Supremo Presidente de la Orden.

Las mutaciones y reformas de los Estatutos, que parecieren necesarias o útiles para el bien de las respectivas Órdenes, si fuesen más concernientes a toda la

382. Text llatí sencer a *Bullarium Religionis Scholarum Piarum*, Madrid, Typographia Sancti Francisci Salesii, 1899, p. 309-319. També el publicà Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. II, en llatí, a les p. 129-135, i una traducció que qualifica d'oficial a les p. 115-122; nosaltres usem el text castellà per ser més assequible per a tothom. Més documentació sobre la gestació de la vicaria general a l'Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores de Madrid, lligall 725, exp. 5, i lligall 674, f. 4; Josep Poch en va treure una còpia que conservem a APEPC, 10-31-4, núm. 136, doc. 33 i 34.

Orden en general, se harán por el Capítulo general; pero si pertenecieren solamente a la parte de la Orden existente en España, se tratará de ellas en la misma España, bien que con acuerdo del Presidente Supremo; pero ni una ni otras podrán llevarse a efecto sin la aprobación del Romano Pontífice.

Crec que llegint els punts anteriors queda ben clar que no hi ha cap ruptura entre l'Escola Pia espanyola i el cap suprem de l'orde, sinó que seguirà havent-hi un sol superior general o suprem; el vicari rebrà d'aquest les facultats. Els capítols generals no seran dos sinó un de sol amb la participació de tots (espanyols i italians, en el cas escolapi).

El visitador nomenat el 1802 tornà a ser-ho des de 1805 d'una manera permanent, no per girar visites per les cases sinó com a instància eclesiàstica a qui recórrer sempre que es necessiti; no caldrà, doncs, cursar els escrits al nunci apostòlic ni a la Santa Seu. A Toledo l'arquebisbe i cardenal primat d'Espanya serà, així, qui atindrà tots els recursos. Aquest visitador era un delegat de la Santa Seu a Espanya per als afers dels religiosos.

Ens trobem davant d'una forma jurídica nova referent a la seva organització i dependència entre les províncies i d'aquestes amb Roma.

Amb el breu *Inter Cetera*, datat a Roma el 15 de març de 1805, Pius VII nomenà vicari general per a les tres províncies d'Espanya el pare Gabriel Hernández, de la província d'Aragó.³⁸³ Tot estava ja en marxa.

Val la pena que, davant d'aquesta nova situació de l'Escola Pia, ens preguntem si va ser una traïció, una equivocació, una mesura de prudència. Pensem en el moment en què es publica la butlla, no en els nostres dies.

Al meu entendre, es tracta d'una mesura de prudència del papa en el bon govern de l'Església. Va cedir evidentment al regalisme de la monarquia espanyola i a les aspiracions sobiranistes d'alguns escolapis (probablement també d'altres religiosos). Però salvà les institucions. Els problemes que l'Església en general i l'Escola Pia en concret patiren a Itàlia durant tot el segle XIX, obliguen a reflexionar què hauria passat si els escolapis espanyols haguessin mantingut l'estret lligam amb el superior de Roma. Tampoc la vida de l'Església i dels ordes religiosos a la Península no fou un camí de roses; els religiosos, durant el segle, foren suprimits quatre vegades i la immediata superior general amb seu a Madrid facilità tirar endavant. Podríem dir que la creació de les vicaries no és pas una cosa desitjable, però en aquella contingència històrica va ser útil.

Roma revocà amb data de 9 de desembre de 1814 les facultats atorgades al cardenal de Borbó, l'arquebisbe de Toledo, per visitar els regulars, així mateix

383. A *Bullarium Religionis Scholarum Piarum*, p. 325-330.

retirà els poders extraordinaris que havia concedit al nunci apostòlic.³⁸⁴ La Vicaria General continuà per a l'Escola Pia fins al 1904; tingué, doncs, exactament un segle de vida.

5.1.2. L·LICÈNCIA PER FUNDAR A BARCELONA

En el primer capítol d'aquesta història ja hem fet esment de l'intent del pare Agustí Passante de fundar casa i col·legi a Barcelona: fracassà per l'oposició dels partidaris del col·legi de Cordelles. L'intent es repetí en el segle següent. Arran de l'expulsió del jesuïtes el 1767, el marquès de Ciutadilla, en nom d'altres ciutadans barcelonins, proposà el 14 de març de 1777 que els escolapis es fessin càrrec del col·legi dels religiosos «expulsos» (terme que s'acostumava a emprar per indicar els religiosos de la Companyia de Jesús).³⁸⁵ Novament l'oposició ho impedí; s'argumentà que les places de magisteri que quedaven vacants per la sortida dels jesuïtes s'havien d'ocupar mitjançant oposicions i de cap manera s'havien de cedir a un altre orde religiós; altres preferien encarregar l'ensenyament als framenors i sempre s'invocava el decret de «millones» per impedir fundacions escolàpies. Les portes de Barcelona romanien tancades per als escolapis.

Però a algú se li va ocórrer la manera d'entrar-hi, podríem dir d'amagat, de puntetes o per la porta falsa. Altres col·legis funcionaven des de feia dècades i també l'entrada havia estat discutida i no gaire acomodada a la llicència de fundació. La qüestió era poder posar un peu a Barcelona.

La nova idea consistí no a demanar la fundació d'una comunitat i col·legi sinó suplicar «humildemente a V. R. M. que por efecto de su piadoso corazón tenga a bien conceder al Exponente a manera de hospicio la referida casa [dels Antonians] para morada de un Procurador asistido por un lego y acogimiento de los Religiosos transitantes [...]».³⁸⁶ El provincial, el pare Miquel Busqué, demanava, doncs, amb data del 17 de desembre de 1802, una residència per a religiosos de pas per Barcelona amb només dos religiosos fixos. La casa que demanen és «una pequeña casa e Iglesia conocida por la de los Antonianos y ocupado hoy en día por solos dos individuos de avansada edad». Cal pensar que aquesta

384. ASV, Nunciatura de Madrid, caixa 230, vol. 2, fascicle 1. Els franciscans i dominics, el 1816, ja demanaren l'anul·lació de la butlla *Inter Graviores* per tornar-se a unir a Roma, però la Santa Seu ho ajornà. A ASV, Nunciatura de Madrid, caixa 230, vol. 3, fascicle 2.

385. Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. III, p. 23-24.

386. Els documents que citem en aquest apartat estan publicats a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 144-152, i que tenim transcrits gràcies a la laboriositat del pare Evarist Ullastres.

proposta era fruit de converses entre els escolapis i els antonians i entre el primers i l'Ajuntament. El que prèviament s'acordà de paraula, es posà després per escrit i es procedí a demanar finalment la confirmació suprema.

Però quan l'alcalde de Barcelona, el marquès de Vallesantoro, Don Leopoldo de Gregorio i Paternó, cursà la petició de fundació al rei hi introduí, amb l'acord del consistori de la ciutat, una variant summament transcendental. En efecte, la petició signada a Barcelona el 20 d'agost de 1805 diu:

El Ayuntamiento observa con el mayor dolor el lastimoso abandono en que se halla la educación de la Juventud en una ciudad que para su población no debía carecer de cuantos establecimientos fuesen necesarios; para el logro de tan importante objeto no puede dejar de recomendar una solicitud que considera como preliminar del establecimiento de una religión que tiene por instituto aquel útil y pia-doso destino ya que no se ha dado alguno a dicha casa.

Y así opina que puede S. M. siendo su Real agrado acceder a la mencionada solicitud del Provincial de las Escuelas Pías de este Principado cediéndole a beneficio de su religión y para los fines indicados en ella la casa e Iglesia que fue de los PP. de la orden hospitalaria de San Antonio Abad [...]. Y en fin que si este cuerpo político hallase, como le apetece, medios para establecer un colegio de dicha Religión para la educación de la Juventud y tuviese por conveniente situarlo en la misma casa. Deban los PP. de las escuelas pías conformarse con el Plan y método de educación y enseñanza que juzgue oportuno.

És a dir, l'Ajuntament de Barcelona demanava la fundació d'un col·legi escolapi per a la seva ciutat, no s'acontentava amb una mera residència de religiosos.

El 25 de febrer de 1806 una reial resolució accedia a «conceder al infrascrito Provincial para hospicio de su Religión la Casa llamada de Antonianos de esta Ciudad de Barcelona y a V. S. el permiso de establecer en la misma Casa un Colegio de educación al cargo de la citada Religión.» Una clàusula, però, impedia la immediata fundació: els escolapis no podien possessionar-se'n mentre visqués l'únic supervivent dels antonians, Don Mariano de Ara, que hi residia acompanyat d'un llec.

Hi havia pressa a realitzar la fundació a Barcelona: era la llarga espera per fi acomplerta, el fruit que després de més d'un segle per fi madurava. La Congregació Provincial intentà accelerar el moment del traspàs dels edificis; per això, l'11 de maig de 1806 el pare Jaume Vada, com a procurador de la província i amb amplis poders, signà amb Don Mariano de Ara, l'únic antonià sacerdot que quedava de l'extingit orde, la cessió de la casa i l'església de Sant Antoni a tocar del portal de Cardona o de Sant Antoni i al carrer del mateix nom del sant. L'antonià accedia a abandonar la casa i traslladar-se a una altra juntament amb

uns drets que no cal ara enumerar. Per convèncer l'ancià sacerdot hi va intervenir el pare Vicenç Fornaguera, que gaudia d'una bona amistat amb el marquès de Sentmenat.³⁸⁷ Aquestes dues persones les tornarem a trobar uns anys després.

El 22 del mateix maig, el pare provincial, Agustí Espina, agraïa a l'alcalde l'interès que havia manifestat així com els passos que havia donat fins a aconseguir la llicència reial i l'acord amb Don Mariano de Ara. Li demanava finalment que sol·licités del rei l'acceptació de l'acord entre l'Escola Pia i Don Mariano de Ara.

Els tràmits a Madrid s'eternitzaren i, mentrestant, s'esdevingueren els fets que portaren a la Guerra del Francès. La fundació quedà a l'aire.

En aquest període, però, la fundació de Barcelona no va ser pas l'única. El 19 de desembre de 1798 una reial cèdula concedia que es pogués fundar col·legi a Manresa. Havien precedit tràmits llargs per poder establir casa en una població on hi havia abans un col·legi de la Companyia de Jesús. El dia 4 de gener de 1799 els escolapis es feren presents a Manresa per prendre possessió de la nova casa. Alguns regidors de la ciutat elevaren una representació al rei contra dita fundació i l'Ajuntament advertí els escolapis que calia ajornar l'acte; els escolapis es retiraren pensant que no hi havia manera d'entrar a Manresa perquè era un reducte jesuític. Tots els intents posteriors i les peticions de l'Ajuntament, dels gremis, dels sacerdots de la parròquia, dels religiosos, del bisbe de Vic, no aconseguiren pas la fundació.³⁸⁸

El 1804 altres poblacions catalanes —Tortosa i la Bisbal d'Empordà—³⁸⁹ demanaren també els escolapis, però desconeixem els passos fets i el que aconseguiren.

Després d'anys de sequera fundacional es tornava a expansionar la província de Catalunya. Què havia canviat? Els superiors no planificaren pas l'expansió; tenien prou feina a consolidar les cases que tenien. La iniciativa venia dels municipis, però els tràmits i les gestions s'havien de fer a Madrid per aconseguir la llicència reial, sense la qual no es podia obrir cap comunitat ni col·legi. El canvi, doncs, havia de produir-se a la Cort. I sembla que es produí amb l'ascens fulgurant de Manuel de Godoy. Primerament perquè Godoy es proposà estendre l'ensenyament i la cultura; com diu un biògraf del Príncep de la Pau: «La bue-

387. Vegeu el document autobiogràfic del pare Fornaguera a Claudi VILÀ I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, Salamanca, Claudi Vilà i Palà, 1973, p. 78, per al tema que ens ocupa ara.

388. Sobre aquesta fundació no n'ha parlat cap dels nostres historiadors i crec que té un interès especial; vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «A Manresa confiaven en els escolapis», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 372 (desembre 1995), p. 16-17; Joan FLORENSA I PARÉS, *L'ensenyament a Catalunya durant el Trienni liberal (1820-1823): el mètode dels escolapis*, p. segons índex.

389. Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. II, p. 30.

na disposición del ministro suscitó muchas esperanzas en los medios cultos, ilusionados con la posibilidad de acabar con la etapa de cerrazón intelectual del último Floridablanca». ³⁹⁰ Per això fomentà el sistema de Pestalozzi, que s'havia introduït ja en algunes poblacions espanyoles, creà l'Instituto Militar Pestalozzi, i intentà aplicar el mètode a l'exèrcit. I, en segon lloc, Godoy tenia bona amistat amb un escolapi de la comunitat de San Antón de Madrid, el pare Pedro Estala. ³⁹¹ Godoy acudia a la cel·la de l'escolapi quan encara era un simple guàrdia de corps per imbuir-se de l'esperit de l'Enciclopèdia; després freqüentaren les mateixes tertúlies; aquest contacte entre Godoy i Estala tal vegada va poder aprofitar-se per obtenir les llicències de fundació que abans s'havien negat. A partir sobretot de 1801, Godoy fou l'home totpoderós que governà Espanya; els tràmits per a la fundació de Barcelona començaren el 1802. Quedi apuntada aquí aquesta hipòtesi que caldrà intentar documentar.

5.2. LA GUERRA DEL FRANCÈS: SIS ANYS D'ANGOIXES

L'esperança de fundar a Barcelona obria als escolapis catalans moltes i bones perspectives: s'establirien al cap i casal de Catalunya, tindrien contacte amb el món cultural més avançat, contactarien amb la societat emprenedora que bullia a Barcelona. La porta restà tancada sis anys més. A la frustració d'aquest fet, s'hi sumà el malestar en les comunitats obligades a dispersar-se, els edificis malmesos, l'exili més o menys forçat d'alguns religiosos. Examinem què va passar a l'Escola Pia catalana.

5.2.1. VISIÓ GENERAL DE LA GUERRA DEL FRANCÈS A CATALUNYA

Per poder situar bé els fets que durant aquests anys patiren els col·legis i religiosos escolapis, ens cal començar per una visió de la situació general, ja que ho condicionaren totalment. Fem un repàs cronològic dels fets.

El dia 9 de febrer de 1808 creuaven la frontera de Catalunya les primeres tropes franceses amb la intenció aparent de travessar la península cap a Portugal. Ocuparen Figueres i el 13 ja eren a Barcelona. Aquí confirmaren el temor

390. Emilio LA PARRA, *Manuel Godoy, la aventura del poder*, Barcelona, Tusquets, 2002, p. 168.

391. Emilio LA PARRA, *Manuel Godoy, la aventura del poder*, p. 66. Per a dades biogràfiques sobre el pare Estala, vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 212.

d'alguns patriotes: les tropes franceses s'establien a Catalunya i s'hostatjaven a les casernes de les tropes espanyoles. El 2 de maig tenen lloc a Madrid els fets que donen l'alerta general; el rei Ferran VII abdicà i demanà que els espanyols acatessin l'autoritat dels francesos.

La reacció fou immediata. Al Bruc les tropes franceses tingueren el primer revés davant d'unes forces heterogènies i poc organitzades: el poble s'exaltà amb la victòria. El 18 de juny a Lleida es constituí la Junta Superior de Catalunya per coordinar la resistència i reconstrucció posterior del país. Les juntes locals foren un entramat social que indicà la vida de la societat que sorgí en defensa d'interessos locals i tradicionals; ningú no les convocà, foren espontànies. L'emperador en persona vingué a Espanya i es va fer càrrec de les operacions militars. Hi havia resistència però el poderós exèrcit francès s'imposà pas a pas. Després d'un llarg setge, el 10 de desembre de 1809 la ciutat de Girona es rendí als francesos. El signe de la marxa de la guerra canvià. Les tropes franceses dominaren els camins principals: Figueres-Barcelona, Barcelona-Tarragona, Barcelona-Lleida. Les ciutats catalanes també quedaren sota dominació francesa. A finals de 1811 es pot dir que Catalunya ja era subjugada pels francesos, només quedaren grups aïllats com a guerrilla que seguí combatent. El març de 1813, Josep I fou aclamat en fer la solemne entrada a Madrid com a nou rei d'Espanya. Aquest mateix any, però, començaren els revessos de les tropes franceses en els camps de batalla d'Europa. La moral de la tropa s'afeblí i el 1814 l'exèrcit es retirà d'Espanya. El 12 de febrer amb el cap baix els soldats francesos passaren per Mataró camí de la repatriació: es consumava el fracàs.

Ferran VII, el Desitjat, tornà a la península i arribà a Mataró el 29 de març de 1814, dia opac i plujós, meteorològicament parlant. El monarca abolí, el 4 de maig de 1814, la Constitució de Cadis, aprovada el 1812. Es restablia així l'Antic Règim i s'esborrava qualsevol intent de liberalització del país.

Napoleó dictà diversos decrets que a Catalunya no tingueren pas gaire eficàcia; però tal vegada contribuïren a crear en l'ànim dels catalans un rebuig a aquelles qüestions simplement perquè eren imposades pel francès. El 16 de febrer de 1809 un decret manava prestar jurament de fidelitat a la nova autoritat. El febrer de 1810, Catalunya era incorporada a França. El 26 de gener de 1812 es feia la nova divisió territorial de Catalunya, que s'organitzà administrativament d'acord amb aquesta divisió.

La lluita i l'oposició al camp de batalla es repetí amb l'oposició a tot el que portava signe francès. Les idees liberals del nostre país veí foren combatudes amb la mateixa força que les tropes militars. Per això moltes de les reformes proposades per les Corts de Cadis foren rebutjades i combatudes per bona part de la societat, especialment de l'estament eclesiàstic. Les energies s'encaminaren

més en aquesta oposició contra el liberalisme que a portar a terme les reformes iniciades amb el regalisme finisecular.³⁹²

Moltes coses canviaren després de la Guerra del Francès; la societat, a pesar seu, no podia continuar tal com era abans. El bisbe de Barcelona, per exemple, amb data de 16 de juliol de 1814 demanà al nunci apostòlic a Madrid que la Santa Seu li atorgués amplis poders —«creo necesarias facultades extraordinarias»— per resoldre algunes qüestions sorgides durant «la larga residencia de los Franceses en este Pueblo y Obispado».³⁹³ Cita el bisbe tota la documentació perduda referent a dipòsits d'obres pies, celebracions de misses, objectes perduts, escriptures desaparegudes, etc.; quant a altres coses, també calia afrontar, a parer del bisbe, la ideologia que havien propagat els francesos creant lògies maçòniques, a través de les quals propagaren el seu pensament.

5.2.2. REPERCUSSIÓ ALS COLLEGIS

Una de les nostres cases quedà en una zona que els francesos no ocuparen en cap moment. Es tracta de la casa d'Oliana. Les tropes enemigues s'acostaren en diverses ocasions a les portes de la població, unes vegades pel nord i d'altres des del sud; però no hi entraren. La població ho atribuï a un favor de la seva patrona, la Mare de Déu dels Àngels, i en la seva festa del 4 d'agost de 1814, després de la sortida dels francesos de Catalunya, celebraren un acte d'agraïment en la seva diada.³⁹⁴ Els escolapis, com a custodis de la venerada imatge i del santuari, en foren els responsables. Oliana va ser una comunitat escolàpia on s'acolliren alguns religiosos, com per exemple de Balaguer.

La resta de poblacions amb casa escolàpia foren ocupades pels francesos; en alguns casos hi hagué lluita amb saqueig i destrucció, en d'altres fou una ocupació més aviat pacífica.

Les que més patiren la destrucció foren les cases de Balaguer i de Mataró. Després d'uns anys d'incertesa, ja que tenien el francès ben a prop, a Lleida, els escolapis de Balaguer es veieren obligats a abandonar la seva casa la nit del 3 al 4 d'abril de 1810. Es dispersaren per diferents pobles de la muntanya, on prestaren serveis religiosos en parròquies o treballaren en escoles o en el camp per guanyar-se la vida. El 4 d'abril les tropes franceses entraren a Balaguer pel

392. William J. CALLAHAM, *Iglesia, poder y sociedad*, Madrid, Nerea, 1989, p. 104.

393. A ASV, Nunciatura de Madrid, caixa 231, fascicle 2.

394. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 109; Pascual MADOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, vol. 12, Madrid, Impr. del Diccionario geográfico-estadístico-histórico, 1850, p. 237, afirma que Oliana va ser lloc de refugi per a moltes famílies emigrades i que els francesos no hi entraren.

portal al costat del col·legi. Aquest fou destruït completament. L'ocupació francesa de la ciutat durà fins a l'agost de 1813, en què definitivament abandonaren Balaguer. El 19 d'octubre del mateix 1813 dos escolapis tornaren a Balaguer i, tot i que no es podia habitar l'antiga casa, començaren les classes en una casa de la plaça del Mercadal. Costà anys refer l'edifici.³⁹⁵

Diversos grups de soldats francesos passaren i s'hostatjaren a Mataró des de principis de 1808. Els mataronins no ho veien pas amb bons ulls; com en altres poblacions es constituí una Junta de Defensa, de la qual formà part el rector dels escolapis, el pare Jaume Vada. Les tropes franceses abandonaren la ciutat camí de Barcelona a primers de maig de 1808. Aprofitant aquesta avinentesa, el capitost Domènec de Queralt accelerà l'organització de la defensa de la ciutat. El pare Vada cedí espais del col·legi per fabricar-hi i emmagatzemar-hi armes. La Junta projectà defensar la ciutat de noves ocupacions franceses. L'estratègia consistiria a formar dues línies de defensa: la primera als alts de Montgat –Tiana—, la Conreria, i la segona a la riera d'Argentona. El 7 de maig de 1808 el pare Vada, des de la trona de l'església de Santa Anna, arengà la multitud contra els francesos. En assabentar-se'n els francesos, des de Barcelona enviaren soldats, que fracassaren en el primer intent de trencar la primera línia; en una segona escomesa, el 16 de juny, la superaren i tingueren el camí lliure fins a Mataró, ja que la segona línia no va poder aguantar l'empenta francesa. El col·legi de Santa Anna, fora dels murs de la ciutat, fou assaltat la nit del 16 al 17 de juny de 1808: el saquejaren, incendiaren i destruïren l'arxiu, la biblioteca, la sagristia, regiraren les cel·les dels religiosos. Sabien que el pare rector havia enardit allí les multituds, que s'hi havien emmagatzemat armes i que hi residia el pare Francesc Ferrer, germà del sacerdot de l'Oratori, Don Ramon Ferrer, que havia escrit força contra els francesos i que tal vegada havia amagat els escrits en la comunitat del seu germà escolapi. No hi trobaren el que volien i per això ho escorcollaren tot. El pare Francesc Capdevila, sagristà, fugí com els altres però recordà que havia descuidat la reserva del Santíssim en el sagrari i tornà a sumir-lo; els soldats el sorprengueren i l'assassinaren a la biblioteca.³⁹⁶ La majoria dels escolapis de la

395. Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 71-77.

396. Raymundo FERRER, *Barcelona cautiva*, tom 1, Barcelona, Oficina de Antonio Brusi, 1819, p. 176; Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 109-115; Josep POCH, *Las Escuelas Pías de Mataró*, Mataró, Comisión organizadora de las fiestas conmemorativas de los 225 años de la fundación del Colegio de Santa Ana de Mataró, 1963, p. 101-109, on es reproduí per primera vegada el sermó en català del pare Jaume Vada; Eloi BEULAS, *La Guerra del Francès a Mataró...* Manuel Cusachs ha deixat constància d'aquest fet en el plafó núm. 10 del retaule de Santa Anna; comentari del retaule a *El retaule de Santa Anna de Manuel Cusachs*, p. 115-117. A *Catalaunia* (Barcelona), núm. 310 (juliol-agost 1988), p. 15-16, hi ha un recull d'al·lusions que el baró de Maldà fa del pare Francesc Capdevila en el seu *Calaix de sastre*.

comunitat es dispersaren, tret d'alguns que restaren a la ciutat i que visqueren en cases particulars. Passada l'escomesa del primer moment, els religiosos no foren molestats i així pogueren viure en cases particulars i cada dia anaren al col·legi per continuar amb les classes.³⁹⁷ El 6 de maig de 1813 dos escolapis demanaren ajut econòmic a l'Ajuntament per poder continuar impartint l'ensenyament; les discussions s'allargaren i després de l'estiu sembla que s'arribà a un acord i en el curs 1813-1814 tornaren a rebre el sou com a mestres per l'ensenyament.³⁹⁸ Aquest acord era evidentment amb els francesos.

Un cas, en certa manera especial, va ser el de Puigcerdà. Els francesos pensaren que els habitants de la Cerdanya espanyola se sentirien atrets pels de la francesa i que d'aquesta manera s'estalviarien l'ocupació militar; però no va ser pas així. La població de la part espanyola vivia en bona part del contraban entre els dos països: era un negoci molt rendible que en temps de guerra es multiplicava. Els de Puigcerdà es mantingueren en una clara neutralitat. Finalment els francesos ocuparen la ciutat els primers mesos de 1812. Com a cap de departament, hi crearen tot tipus de serveis i fins i tot iniciaren importants millores; procuraren atreure's la població emprant la suavitat i no la violència. No obligaren exclaustar-se ni als frares agustins ni als dominics; però per mitjà de l'embargament els anaren privant dels seus béns, ofegant-los. Els escolapis hi trobaren protecció com a únic establiment d'ensenyament

que hi havia a Puigcerdà i en el qual quatre o cinc professors de l'orde religiós dels Doctrinaris ensenyaven a llegir, a escriure, l'aritmètica, el llatí i fins la retòrica, no solament als nens de la vila capital, sinó també als de tota la Cerdanya. «Aquesta institució» —corroborava un funcionari francès— «és bella [voldrà dir vella?], ben dirigida i mereix que la conservem»: 1.600 francs per tot l'any era la subvenció que se li va assignar.³⁹⁹

El col·legi de Puigcerdà, doncs, no es va tancar normalment durant els anys del domini francès; tal vegada els religiosos en fugiren al principi per por que els

397. Raymundo FERRER, *Barcelona cautiva...*, vol. VI, p. 428.

398. Elói BEULAS, *La Guerra del Francès a Mataró...*, Mataró, Patronat Municipal de Cultura de Mataró..., Editorial Alta Fulla, 1988, p. 191-192.

399. Joan MERCADER, *Puigcerdà, capital del departament del Segre*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1971, col·l. «Episodis de la Història», núm. 153; p. 43. Maties Ramisa, *Els catalans i el domini napoleònic*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 240, repeteix quasi al peu de la lletra les paraules de Mercader, però ometent el nom de l'orde religiós. L'únic col·legi a Puigcerdà d'un orde religiós era el dels escolapis; l'autor del document francès desconeix els escolapis i per això en dona aquest altre nom.

passés una cosa semblant a l'ocupació de 1795. Alguns religiosos escolapis es refugiaren més endavant a Puigcerdà.

Solsona quedava en la línia del triangle que els francesos volien dominar per assegurar-se el manteniment: Puigcerdà-Solsona-Manresa-Barcelona-Girona-Figueres. En un primer moment no va ser ocupada i es convertí en lloc de refugi d'un bon nombre d'escolapis de Mataró i d'Igualada sobretot. Però també hi arribaren les tropes napoleòniques i segurament que es veieren obligats a emigrar a pobles segurs, en terra muntanyosa, emparats per famílies amigues o simplement caritatives. El pare Vada no podia pas quedar-se a Solsona ja que era perseguit pels francesos. Aquests incendiaren la catedral i saquejaren cases.⁴⁰⁰ La comarca de Solsona, però, era un dels reductes de la resistència i per això quan no hi havia la presència de les tropes enemigues, la ciutat tornava a la vida anterior; així sabem que la Junta Superior de Catalunya residí a Solsona del 26 de març de 1810 a l'11 de juliol del mateix any i hi tornà del 3 al 25 de juliol de 1811: prova evident que els francesos eren lluny. Hi havia una alternança d'ocupants: ara eren els francesos, ara els de la Junta. No tenim dades que el col·legi escolapi patís danys; probablement els religiosos hi pogueren residir durant tot el temps i atendre les escoles amb una certa normalitat.⁴⁰¹

La casa d'Igualada estava en la ruta de Barcelona cap a Lleida i, per tant, era d'importància estratègica per als francesos. El primer de juny de 1808 es constituí la Junta Local de Defensa, de la qual formà part el rector dels escolapis, el pare Antoni Ros; l'Ajuntament no es va avenir amb la Junta i es produïren friccions freqüents entre ambdues institucions. Els membres de la Junta foren els que participaren en la batalla del Bruc (6 de juny de 1808), que representà la primera derrota de les tropes napoleòniques; el pare Pere Freixa formà part d'una Comissió de la Junta de Defensa i va prendre part activa en aquests fets del Bruc. El germà Francesc González s'allistà a les tropes de resistència als francesos, però al poc temps se'l destinà a serveis diferents dels de la milícia; la comunitat aportà alguna quantitat per a les despeses de les tropes

400. El baró de Maldà a *Calaix de sastre*, vol. VIII, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1996, p. 314, diu que els gavatxos foren foragitats de Solsona després que havien cremat esglésies «i sí ser la dels escolapis»; al col·legi escolapi de Solsona encara no s'havia començat la construcció de l'església, de manera que no podia ser cremada; hi havia una capella a mà dreta entrant per la porta principal de les escoles; era per a ús principal dels alumnes. No tenim cap dada que ens confirmi aquest fet.

401. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 112. També hi ha dades sobre Solsona a Maties RAMISA, *Els catalans i el domini napoleònic*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 101 (entre d'altres), i a Antoni MOLINER, *La Catalunya resistent a la dominació francesa: La Junta Superior de Catalunya. 1808-1812*, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 40.

de resistència. Amb el prestigi de la victòria del Bruc, la Junta s'imposà a l'Ajuntament, que dimití. Els francesos entraren a Igualada diverses vegades i dominaren la ciutat.⁴⁰² No sabem que el col·legi dels escolapis sofrís danys ni molèsties. Els escolapis en dues ocasions es veieren obligats a abandonar la ciutat, però hi tornaren i segurament es dedicaren, en tant que fos possible, a l'educació dels infants; ben segur que no tots els membres de la comunitat participaren de l'entusiasme que manifestaren els esmentats; per això no ens estranya que, per exemple, el pare Josep Antoni Llacuna marxés a la comunitat de Solsona tot just començada la guerra.⁴⁰³

Moià es trobava dintre de l'esmentat triangle i en el camí entre Manresa i Vic, dues poblacions força hostils als francesos. La vila patí diverses incursions, assalts i saqueigs: com a mínim els de l'abril i del 5 de juny de 1809,⁴⁰⁴ els dels dies 13 de gener, 17 de març, 6 de novembre de 1810 i 11 de juny de 1812: la presència francesa, doncs, no era contínua sinó que només hi anaven per recaptar botí o per castigar.⁴⁰⁵ Les notícies que tenim de la població fan pensar que l'edifici dels escolapis va haver de ser desallotjat davant de la presència francesa (la situació estratègica sobre un petit puig el convertia en un fort per dominar la vila); els religiosos varen viure en cases particulars i impartiren les classes en locals diversos. Es va interrompre la regularitat i per això, per exemple, en el llibre de la classe de menors s'acaben les inscripcions el 1808, però s'hi segueixen fent anotacions, és a dir, el mestre continua amb el llibre al seu poder; a partir del setembre de 1812 sembla que es retornà a una certa normalitat, com ens ho

402. Diverses referències sobre Igualada en aquests anys de l'ocupació napoleònica a Antoni MOLINER, *La Catalunya resistent...*, p. 22 i 128; Enric RIERA, *Els afrancesats a Catalunya*, Barcelona, Curial, 1994, p. 144; Joan SEGURA, *Història d'Igualada*, vol. I, p. 642. Per a la part concreta de l'Escola Pia, vegeu Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 111; Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, Igualada, Escola Pia, 2006, p. 121-125.

403. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 93.

404. EL baró de Maldà a *Calaix de sastre*, vol. VIII, p. 163, descriu amb aquestes paraules el fet d'aquest dia: «lo ben tràgic i dolorós succés en la vila de Moià ha estat que dormint los d'allí en lloc de defensar-se d'aquelles cruels fieres, los vàndalos del tirà, mataren a moltes innocents víctimes, part degollades, segons així s'ha contat, d'estes [...] mossèn Pau, i sí algun altre capellà, i a un pare escolapi, si en lo total a 23 persones». No sembla probable que un escolapi fos assassinat a Moià el 1809, ja que no hi cap dels difunts escolapis d'aquest any que finís a Moià; deu tractar-se d'aquestes imprecisions que en casos similars de guerra i persecució s'acostumen a difondre.

405. Per a la bibliografia, vegeu la citada en les notes anteriors segons índex dels llibres. Com a cosa més concreta, Josep POCH, «Moyá durante la Guerra de la Independencia», *La Tosca* (Moià), núm. 133, 134 i 135 (setembre-novembre 1958); «Moià en la Guerra napoleònica o de la Independencia», *Modilianum*, 3 (Moià), s/núm (juny 1962), p. 44-49.

confirma el fet que l'alumne Josep Rubís de Santpedor tornà a l'escola el setembre de 1812 després de cinc anys d'absència.⁴⁰⁶ Quan el pare Joan Ferrer fou nomenat nou rector de Moià el 1814, «s'esforçà⁴⁰⁷ per reparar els estralls de la darre-ra guerra». Entre les pèrdues sofertes pels escolapis de Moià cal anotar-hi un misteri de Setmana Santa que representava Jesús davant de Pilat.⁴⁰⁸

Era mestre de novicis a Moià el pare Felip Dardet⁴⁰⁹ i va haver d'abandonar la població per no posar en perill els seus novicis; l'única professió que consta d'aquests anys és la del pare Joan Sadurní, el 15 d'abril de 1810; si hi havia més novicis, devien haver abandonat l'orde.

5.2.3. REPERCUSSIÓ EN LES PERSONES

Les autoritats napoleòniques suprimiren els ordes religiosos i prohibiren l'admissió de nous novicis, fins i tot obligaren que els ja admesos no continuessin en la vida claustral. Aquestes normes no foren pas complertes d'una manera total; tot depenia de qui manava en concret en una població; quan les tropes franceses marxaven, perdien tota autoritat a la població. La vida de comunitat quedà desfeta i cada religiós va haver de buscar-se aixopluc on pogué. Els religiosos que viuen a les poblacions amb col·legi que primerament foren ocupades per les tropes napoleòniques pogueren fugir i refugiar-se en altres cases; els de Mataró anaren a Moià, a Solsona, però també allí arribaren els invasors i per a molts no hi hagué més refugi segur que un poble petit de muntanya. Alguns dels religiosos de Balaguer fugiren als pobles de muntanya i des d'aquesta atalaia observaren què passava al seu col·legi. Als pobles col·laboraren amb les parròquies. Solsona sembla que va ser un lloc d'acollida en un primer moment per a molts religiosos, però a la llarga tampoc no fou una ciutat segura. Oliana fou la casa més segura.

Cada religiós va viure la seva pròpia aventura. En les necrologies hi ha algunes pinzellades de les incidències d'alguns d'ells. El pare Joan Torrents de la comunitat de Balaguer fou detingut pels francesos, empresonat a Lleida i portat

406. Rossend CASALLARCH, *Història de l'Escola Pia de Moià...*, p. 45. Pel llibre de la classe de menors ens assabentem d'altres notícies de la guerra com, per exemple, que un antic alumne va morir al setge de Girona i que un altre deixà la vida en la batalla de Margalef de Montsant el 23 d'abril de 1810 lluitant al costat d'O'Donnel contra el general francès Suchet, que va obtenir una victòria. Lloc esmentat a la p. 47.

407. Vegeu la consuetat.

408. Vegeu *Modilianum*, 2 (Moià), s/núm (febrer 1961), p. 7.

409. Vegeu la consuetat.

410. Vegeu la consuetat.

captiu a França fins que acabà la guerra.⁴¹⁰ El pare Vicenç Fornaguera es refugià a casa del marquès de Sentmenat i es dedicà a l'educació dels petits.⁴¹¹ Un escolapi anomenat pare Josep va viure un temps (s'hi trobava el 12 d'abril de 1811) a Berga amb el baró de Maldà.⁴¹²

Tres religiosos fugiren a Mallorca, illa que molts oposats als francesos escolliren com a refugi. El 15 de març de 1812 hi havia a l'illa els bisbes de Tarragona, Lleida, Tortosa, la Seu d'Urgell, Terol, Barcelona, Pamplona i Cartagena.⁴¹³ Els tres escolapis refugiats a Palma de Mallorca foren els pares Francesc Raventós (de la comunitat d'Igualada), Jaume Torrents (de la comunitat de Balaguer) i el clergue junior Jacint Feliu (de la comunitat de Mataró). El primer comptava ja quaranta-tres anys però els altres dos eren joves, de vint-i-quatre i vint-i-un anys, respectivament. El clergue Feliu s'hi desplaçà per poder-se ordenar sacerdot. Els tres obriren col·legi a Palma per guanyar-se la vida amb el que sabien fer i portaven dintre com a vocació. Al mateix temps els dos joves procuraren instruir-se: el pare Torrents estudià matemàtiques i anglès; morí jove i no pogué fer rendir prou els seus talents. El jove Feliu s'especialitzà en matemàtiques al costat del professor Andrés Vallejo (també refugiat a Mallorca), el qual l'introduí al col·legi militar que aleshores s'havia establert a l'illa; gràcies a aquest contacte, el pare Feliu fou professor de matemàtiques a Gandia i a Segòvia seguint l'Acadèmia Militar.⁴¹⁴ La fugida serví, doncs, per enriquir-se culturalment, no sols en el que acabem de veure, sinó també perquè a Mallorca per aquells anys s'estrenaren algunes experiències pedagògiques interessants com l'aplicació del mètode Pestalozzi o d'ensenyança mútua; gràcies a la influència anglesa d'aquells anys, l'illa visqué intents reformadors que pretenien trencar amb l'Antic Règim: al final, els nous projectes pedagògics fracassaren amb la restauració de Ferran VII. Els escolapis visqueren de prop aquestes experiències.

411. Vegeu Claudi VILÀ I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 77-80. El baró de Maldà a *Calaix de saastre*, vol. x, p. 112, 113, 115 i 116, parla de l'estada del pare Fornaguera a Vic, a casa del marquès de Sentmenat. Vegeu també la consuetat.

412. BARÓ DE MALDÀ, *Calaix de saastre*, vol. ix, p. 21 i 49. És difícil determinar de quin escolapi es tracta; cinc sacerdots es deien Josep: Cauher, Pont, Rius, Sandoval i Josep Calassanç Ferrer. Segons les biografies de Llogari Picanyol a *Sesenta años...* crec que cal descartar Rius; les necrologies de Cauher i de Sandoval no diuen res d'aquest període; tampoc no quadra la biografia del pare provincial, Josep Pont, amb una estada a Berga; podria, finalment tractar-se del pare Josep Calassanç Ferrer, del qual la necrologia silencia totalment què va fer durant la Guerra del Francès, Picanyol tampoc no informa d'on anà aquests anys.

413. A ASV, Nunciatura de Madrid, caixa 231, fascicle 2.

414. Vegeu les respectives consuetes. Pel que respecta al pare Feliu a Mallorca, vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «Pare Jacint Feliu, professor del Colegio Militar», *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 56 (2004), p.158-161.

El 1808, quan comença la invasió francesa, era provincial el pare Josep Pont. Residia a Mataró i davant de l'escomesa sobre aquell col·legi es refugià a Begur. Estava malalt i no veient-se amb forces per afrontar la situació nomenà el 1809 el pare Agustí Espina vicari provincial. Tornà, però, a Mataró, on residí algunes temporades, segurament fora del col·legi com la resta de religiosos.⁴¹⁵ El pare Espina va ser qui carregà amb la responsabilitat de guiar la província en aquells moments difícils i, acabada la guerra, convocà el Capítol Provincial de 1814, en el qual sortí elegit nou superior provincial el pare Pelegrí Martí, rector de Balaguer i que vivia refugiat amb els seus familiars a Mataró. El nou superior també emmalaltí i novament el pare Espina assumí la direcció de la província fins a l'altre capítol provincial.

Els que acabaven de professar quan s'inicià la Guerra del Francès i es trobaven en època d'estudis es veieren obligats a fer-s'ho pel seu compte; l'enginy i la voluntat personal s'imposà. En la necrologia del pare Narcís Tarter, hi llegim: començava l'estudi de la teologia «quan penetrà la nefasta invasió dels francesos [...] corrent d'un lloc a un altre fugint de l'enemic que s'anava escampant [...] no deixà les disciplines sagrades i aconseguí acabar la teologia».⁴¹⁶ D'una manera semblant s'espavilaren els altres juniors: Domènec Parés, Jeroni Reixach i Joan Pau Sadurní, o el cas del pare Jacint Feliu, del qual ja hem parlat.

Quan Catalunya quedà lliure de les tropes franceses, ni el panorama general ni el de l'Escola Pia era gens ni mica afalagadors. Les dificultats eren moltes, tant internes de l'orde com externes pels estralls que la guerra havia comportat. El pare Agustí Espina, com a vicari provincial, descriu la situació de la província al pare general romà amb aquests termes: «Sed illud nobis acerbum, quod ex nostris in hac bellorum iniquitate tertius quisque obiit; nonnulli Ordini terga verterunt, et quidam litteris apostolicis muniti ad proximam Galliam aufugerunt, nihil sibi faventibus hujusmodi litteris in Hispania, sic jubente religiosissimo rege.»⁴¹⁷ El pare Espina, com a superior, reconeix que hi ha problemes a la província i que el principal és el de les persones; les causes de la disminució de religiosos les assenyalà en tres grups: els que han mort, els que han abandonat l'orde i els que han fugit a França (fet del qual no tenim dades). Podríem dir que el pare Espina, després de diagnosticar el fons del problema, assenyalà el camí que s'havia de seguir: treballar per l'augment de noves vocacions i de dedicació plena a l'educació.

Contra la temptació de caure en el pessimisme, els homes que havien sobreviscut els sis anys d'ocupació francesa fugint d'una casa a una altra no s'espantaren

415. Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 44.

416. Consueta.

417. Llogari PICANYOL, *Memorias...*, p. 45; Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 112. Notem que el pare Espina escriu al pare general de Roma tot i que existia ja la Vicaria General d'Espanya, és a dir, la ruptura amb el superior romà no s'havia pas produït del tot.

i aprofitaren la nova conjuntura per tirar endavant i afermar més encara l'Escola Pia a Catalunya. L'esperit calassanci d'esperança sorgí una vegada més.

5.2.4. ACTITUD DELS ESCOLAPIS

Hem vist ben clarament la posició o l'actitud d'un bon nombre d'escolapis davant de la invasió francesa: oposició total i fins i tot col·laboració armada per foragitar les tropes napoleòniques.

Quan hem citat alguna frase de les necrologies amb al·lusió a aquest període, hem vist que sempre s'hi acompanyava algun qualificatiu fort contra els francesos; el mateix provincial, el pare Espina, en la carta, poc abans esmentada, qualifica aquesta guerra d'*iniquitat*. Crec que és el moment històric que rep una qualificació pejorativa més generalitzada en els pocs escrits de què disposem; en les altres situacions de crisi que se succeiran els anys següents sempre hi ha atenuacions o silencis; però sobre la Guerra del Francès no hi ha mitigació ni perdó. El pare Jaume Vada, el rector de Mataró el 1808, fou un dels pocs escolapis que ens deixà escrits sobre aquests moments. Tenim el sermó contra els francesos pronunciat a l'església de Santa Anna de Mataró. Després de la guerra va compondre una cançó amb motiu de la beatificació de Josep Oriol i en ella demana al beat barceloní que protegeixi la ciutat i Catalunya de tot mal, entre els quals hi ha el dels francesos. A l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de la qual era membre el pare Vada, es conserva una *Canción* manuscrita que tota ella respira rebuig contra els francesos. Què hi veia de mal el pare Vada en els francesos? Recollim uns paràgrafs de l'esmentat sermó de 1808:⁴¹⁸

Los perills que amenasen à la Religión, à la patria, y à nosaltres matexos son los principals que deuen animarnos, y los exemplos de nostres antepasats deuen infondirnos un brio que nos meresca igual gloria à la que ells se meresqueren.

Cal tenir valor

per pelear, per batrernos, per destruir esta nació maldita, que vol arrancar de la terra nostra Santa Religio, vol destruir nostre culte, vol mudar nostra lley, vol introduir la irreligió, lo llibertinatge, la desolació, y que efectivament ha comensat ja à executar sos detestables proyectos en los paisos aont han entrat [...]. Als mals del santuari se seguirà la ruina de nostra patria, de esta patria que tan amam, de esta patria que tan elogiam [...]. Ea, pues, a l'arma totom, a l'arma Ecclesiastichs, religiosos, y seculars: prengam las armas per defensar nostra Religión, nostres temples, nostre

418. Publicat per Josep POCH, *Las Escuelas Pías de Mataró*, p. 101-109.

estat, y nostre decoro. Posemnos devant, alsem nostra veu, com de trompeta, y cridem als pobles que ens seguecan per destruir als enemichs seculars de la Iglesia; a l'arma per defensar també la Religió, vostras patrias y à vosaltres mateixos. Nobles a l'arma que perilla vostra noblesa; rics a l'arma que van a perdre vostras riquesas. Menestrals a l'arma que anau à perdre tots vostres caudals, y lo sustento de vostras familias. Pobres a l'arma que van à destruirse los socorros de vostra indigencia; jovens a l'arma que anau à ser destruïts tots sens honor en la flor de vostres anys; quedin solament los ancians, quedin los inabils, quedin les dones, quedin los noys unicament à implorar lo auxili del Cel perque se declari à favor de nostra causa [...]. Jo anire al devant per donarvos exemple de valor.

El pare Vada defensa evidentment l'Antic Règim i la seva estructura; lligava religió i pàtria;⁴¹⁹ si la primera és destruïda, la segona la seguirà en la caiguda. Curiosament, el pare Vada no fa mai esment en el sermó contra els francesos del nom del monarca espanyol ni acostuma a parlar ni tan sols d'aquesta institució; recorda el papa expulsat de Roma i silencia el rei d'Espanya desterrat. Hi ha, doncs, una certa ambigüitat en el pensament de l'escolapi.

La postura radical del pare Vada no va ser pas comuna entre els escolapis. Si alguns pocs es decidiren per prendre les armes, una bona part fugí de les poblacions dominades pels francesos, mentre que un darrer grup decidí mantenir-se amb esperit pactista a la població on residia i intentar continuar impartint l'ensenyament. Uns patiren exili o empresonament, d'altres es col·locaren en famílies benestants com a mestres particulars. No podem quantificar cap d'aquests grups per manca de dades.

El sentiment antifrancès no s'acabà pas ni amb el retorn del monarca espanyol ni amb la generació que en patí l'ocupació del país; persistí durant tot el segle XIX i tal vegada es va mantenir fins a l'última Guerra Carlista.⁴²⁰

5.2.5. CONSEQÜÈNCIES O LLIÇÓ QUE S'HA D'APRENDRE

La seqüela més visible de la Guerra del Francès va ser que alguns col·legis, especialment el de Balaguer, varen haver-se de reconstruir perquè havien quedat ben malmesos. Aquest, igual que el de Mataró i d'altres en menor grau, perdé una part considerable del seu patrimoni. En els inventaris que es conserven d'aquestes

419. Sobre aquesta paraula, vegeu el meu treball «Reflexions sobre el "Sermó per a animar a la gent contra els francesos", del pare Jaume Vada», a *VII Sessions d'Estudis Mataronins* (12 maig 1990), Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura, 1991.

420. A l'APEPC es conserven unes llibretes del pare Jaume Capdevila (Sabadell, 1835 - Sabadell, 1899) amb poesies i escrits contra els francesos i les tropes de Napoleó. Aquest religiós era nebot del pare Francesc Capdevila assassinat a Mataró el 1808 pels soldats francesos.

dues cases datats des de 1777, hi consta que la major part de les biblioteques, dels arxius, de l'església, es va perdre aquests anys. L'esforç de dècades se n'anà en orris. Un treball dels anys següents fou, doncs, reparar i refer el malmès o perdut.

Un problema nou sorgí aquests anys. Els censos i altres tributs que es pagaven ordinàriament en espècie fins ara, a partir d'aquest temps, es comencen a pagar en moneda o diners. El pagès havia de comercialitzar el producte per poder pagar; era una feina addicional que li restava temps per produir el que acostumava abans. A Balaguer s'arribaren a plantejar alguns plets per aquest motiu. Els col·legis que depenien en la seva economia de finques rústiques o de censos passaren problemes. La casa d'Oliana acabà d'empobrir-se i passà de poder mantenir una comunitat amb una dotzena de juniors o estudiants a no poder-se mantenir uns pocs religiosos (recordem que arran de la Guerra Gran ja començà a patir problemes econòmics).

Un segon punt sobre el qual va caldre posar l'atenció d'una manera considerable fou en el de les vocacions. El creixement en nombre de religiosos que es portava des de la creació de la província s'havia aturat el 1784; a partir d'aquests anys començà una davallada, que esdevingué molt considerable durant la Guerra del Francès (vegeu la taula corresponent). El decret de l'11 de gener de 1809 del Govern napoleònic, en què manava acomiadar els novicis que hi havia en els ordes religiosos i prohibia acceptar-ne de nous, fou una mesura ben primerenca de les noves autoritats, per la qual decapitava aquestes institucions d'Església i justificava el temor dels religiosos respecte dels francesos. Per tant, a partir de primers d'aquest any de 1809 no es va poder vestir l'hàbit a cap nou jove fins al 1814; els primers vestits foren Francesc Albareda amb altres tres joves l'1 de maig de 1815 a Balaguer i Agustí Dordal el 2 de maig del mateix any a Moià. L'esforç en aquest sentit fou considerable i així en pocs anys es pogué recuperar el nombre perdut de religiosos, suplint-lo amb personal nou i jove. Les Corts de Cadis també prohibiren el 1812 l'admissió de novicis: l'Espanya liberal també tancava les portes als religiosos. Aquests podien esperar alguna cosa beneficiosa del sistema polític que sorgia d'aquelles Corts de Cadis?

Durant els anys de domini napoleònic moriren dinou sacerdots, vuit clergues i dos germans operaris; en total vint-i-nou religiosos. Abandonaren l'orde cinc sacerdots, dos clergues i dos germans operaris; és a dir, nou religiosos.⁴²¹ Les pèrdues, doncs, foren trenta-vuit religiosos (vint-i-quatre sacerdots, deu clergues i quatre germans operaris). Quedaven cinquanta-dos sacerdots (no sabem si tots eren realment sacerdots ja ordenats o s'ordenaren els anys següents) i setze germans operaris.

421. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 114.

TAULA 7
Nombre de religiosos (1752-1814)

<i>Religiosos</i>	<i>1752</i>	<i>1755</i>	<i>1761</i>	<i>1784</i>	<i>1797</i>	<i>1814</i>
Sacerdots	39	41	44	59	55	52
Clergues	6	8	15	19	13	–
Germans	14	15	19	23	22	16
Novicis cl.	4	7	5	2	4	–
Novicis ger.	2	4	2	3	3	–
Sumes	65	75	85	106	97	68

Font: Catàlegs dels religiosos.

La tasca en busca de noves vocacions va permetre que vint anys després, és a dir, el 1835, la província comptés amb cent vint-i-sis religiosos, xifra que durant el segle anterior no s'havia assolit mai. En aquest sentit la província en sortí reforçada i amb més empenta.

Els escolapis adoptaren diverses posicions durant els moments de crisi de la Guerra del Francès. Era la primera vegada que, com a província, havien d'afrontar-se a una situació similar. Crec que serví als que la visqueren de reflexió de cara al futur.

Hem vist que hi hagué un grup de religiosos, que podríem considerar el dels més radicals, contra els francesos: enardiren les multituds a prendre les armes o fins i tot es posaren al capdavant o hi participaren (Jaume Vada, Antoni Ros, Vicenç Tió, Francesc González). Alguns rectors de comunitats formaren part, voluntàriament o forçats per les circumstàncies, de les Juntes de Defensa (Mataró, Igualada). És a dir, prengueren part activa i compromesa amb l'aixecament en armes del poble català. Foren perseguits pels francesos, es veieren obligats a anar d'ací d'allà buscant refugi; els francesos, com a represàlia, destruïren mobiliari, biblioteques, arxius. Aquests religiosos es comprometeren amb el poble, en el qual hi havia sentiments antifrancesos molt pregons, no volien caure sota la dominació napoleònica i lluitaren per la llibertat, per la sobirania del poble. Però es trobaren que defensant i lluitant per aquests ideals defensaren i propiciaren el retorn a l'Antic Règim, al passat. Fugiren del foc i caigueren a les brases. Acabada la lluita contra l'enemic exterior calia escollir o Ferran VII, amb l'Antic Règim, o el liberalisme, amb les Corts de Cadis. Aquesta actitud radical era el camí que havia de seguir en el futur l'Escola Pia? Era un dilema de no fàcil solució. S'optà per l'acceptació de l'autoritat constituïda, però això no volia dir acceptació del règim. Entre els religiosos es produïren diferències.

Altres escolapis seguiren un camí diferent del dels radicals, és a dir, pactaren a fi de poder continuar educant els infants de les poblacions en què es trobaven. Ho hem vist concretament a Mataró i a Puigcerdà, col·legis on fins i tot obtingueren mitjans econòmics per continuar amb el seu ministeri. En altres llocs, com Moià, impartiren les classes en locals de fora del col·legi perquè aquest estava ocupat. Les comunitats estaven dissoltes, però el compromís personal de dedicar la pròpia vida a l'educació dels infants i joves no quedava limitat a fer-ho d'una manera concreta; podien viure separats, però el compromís o vot religiós seguia vigent. És el grup de religiosos que, per sobre de tot i prescindint del sistema o situació política que visqui el país, posa únicament la mirada en com continuar educant: pactes, d'amagat, obertament, és igual: el que cal és educar.

Hi ha un tercer grup de religiosos que es troba incòmode en una situació de crisi i no opta per cap de les actituds dels anteriors; prefereix marxar, apartar-se del conflicte. Però no ho fan pas simplement per covardia, sinó que aprofitaren l'oportunitat que en una situació es presentava i buscaren la manera de formar-se millor per al ministeri que volien exercir. Per tenir mitjans amb què guanyar-se la vida, obriren col·legis, que és el que millor sabien fer. És el cas dels tres religiosos que en aquesta ocasió es refugiaren a Mallorca. En tornar a incorporar-se després del conflicte o crisi a la província aportaran un nou tarannà de vida i uns nous coneixements que enriquiran el conjunt. A més de Mallorca, d'altres es refugiaren o foren deportats a França i foren després bons mestres de francès.

És veritat que la majoria dels religiosos, com passa sempre, no se significaren en cap sentit; els que suren són sempre minories, però també són els que marquen la pauta, obren nous camins, adverteixen de posicions errades. La lliçó de la Guerra del Francès per als escolapis futurs crec que resultà profitosa: el millor era no involucrar la institució, l'Escola Pia, en cap bàndol en conflicte, sinó mantenir-se en un prudent silenci; l'important, el que el poble demana als escolapis és que eduquin els seus fills i oblidin de quin bàndol són. La neutralitat en moments conflictius posteriors salvà durant tot el segle XIX l'Escola Pia de desaparèixer. El patriotisme i el compromís amb el poble poden manifestar-se sense recórrer a les armes, la dedicació a l'educació popular és la millor i més palesa expressió d'amor al propi país, a la terra i al poble.

5.3. SIS ANYS D'EXPANSIÓ ESCOLÀPIA (1814-1820)

Durant els primers anys del segle, hem vist els tràmits que s'havien iniciat per a la fundació d'un col·legi a Barcelona i que quedaren interromputs per la

Guerra del Francès. Faltava que el rei ratifiqués l'acord aconseguit entre l'Escola Pia i l'únic religiós antonià que quedava, Don Mariano de Ara. La iniciativa i empenta havia estat sobretot del pare provincial, Agustí Espina, secundat pel pare Jaume Vada, un dels seus assistents.

Passada la tempesta de la guerra, immediatament es va reemprendre l'assumpte. Els dos provincials d'Aragó i de Catalunya tenien a Madrid un religiós com a procurador per a les dues províncies, el qual els gestionava els assumptes que s'havien de tramitar a la Cort. A partir de 1814 hi va ser enviat el pare Tomàs Miret, de la província de Catalunya. Aquest procurador, tot just posà el peu a la Cort, dirigí una instància —signada per ell el 22 de desembre de 1814— a Ferran VII, en què li suplicava la conclusió dels tràmits iniciats feia anys i que el 1806 ja havien quedat resoltos, però pendents de la seva reial signatura per poder-se executar. No aconseguí audiència fins al 22 de febrer de 1815 en què entregà la instància personalment al monarca. Després de passar tots els tràmits burocràtics normals, sortia el Reial decret amb data de 5 de juliol de 1815.⁴²²

El 21 de juliol el pare Antoni Ros prenia possessió com a rector de la casa dels antics antonians, que comprenia el convent i l'església contigua.

El baró de Maldà en deixà constància d'aquesta fundació amb les següents paraules:

Dia 27 d'agost [...]. Lo recién nat Col·legi, aquí a Barcelona, de padres de l'Escola Pia, establert ab disposició real per l'ensenyança de la joventut, en la iglesia i casa antes comanda dels monjos de Sant Anton Abat, que queden extingits, si bé per ara sols dos o tres escolapios, que poc a poc aniran augmentant, vestint la sotana i man-teu curt, com així los hermanos d'est sant hospital, segons lo sagrat institut de son gloriós patriarca i fundador sant Josep de Calassanç. Per primer any, avui, sa diada, li han tributat solemnes cultos en la predita iglesia de San Anton Abat.⁴²³

La segona fundació que s'aconseguí aquests anys posteriors a la Guerra del Francès és la de Sabadell.⁴²⁴ Els tràmits s'iniciaren tot just Ferran VII havia arribat a Madrid. En efecte, l'ajuntament de la ciutat vallesana es reuní el 21 de novembre de 1814 i acordà apujar el preu de la venda de la carn i dedicar el diner

422. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 117.

423. *Calaix de sastre*, vol. XI, p. 77.

424. Història del col·legi a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 727-732; Antoni PIÑA I BATLLEVELL, *L'Escola Pia de Sabadell, la seva història, els seus mestres i els seus alumnes*, Barcelona, CopiArt, 1985; sobre la fundació, vegeu Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. III, p. 29-36, i diversos articles a la revista *Sabadellum* dels anys 1960-1962, alguns dels quals citaré més endavant.

aconseguit a pagar els mestres. S'iniciaren les gestions a Madrid, per a les quals se serviren del sabadellenc Fèlix Amat;⁴²⁵ l'Ajuntament redactà un memorial⁴²⁶ per presentar al rei, en què exposava la situació llastimosa de l'ensenyament o millor de l'analfabetisme que patia la població; està datat el 10 de desembre de 1814. El 21 de març de 1815 l'Ajuntament i l'Escola Pia signaren les bases de concòrdia per a l'establiment d'un col·legi.⁴²⁷ A Madrid els tràmits s'eternitzen ja que s'havia de demanar informes al bisbe de Barcelona, Pau Suchar, a la Reial Audiència de Catalunya i a les quaranta-set ciutats amb vot a Corts. A més del bisbe Fèlix Amat, a Madrid es va moure amb diligència i eficàcia altra vegada el pare Tomàs Miret, procurador de la província a la capital del regne.⁴²⁸ Mentrestant l'Ajuntament havia agenciat la donació de la casa Meca pel seu posseïdor, Don Antoni Cortès d'Andrade, marquès de Ciutadilla.⁴²⁹ Finalment, el 5 de març de 1818 Ferran VII signà el permís per a la fundació; el 21 d'abril arribà el document a Sabadell⁴³⁰ i el 6 de juny del mateix 1818 el pare vicari general Gabriel Hernández donà la llicència per executar la fundació. L'11 de juny de 1818, doncs, amb tots els papers sota el braç arribaren els escolapis a Sabadell, on foren rebuts amb molta solemnitat.⁴³¹ El setembre s'obriren les escoles de llegir, d'escriure i aritmètica i de llatí o gramàtica.

Aquests fets narrats en forma quasi de cronologia mereixen un breu comentari per veure el significat o sentit dels actes. El memorial del 10 de desembre de 1814 que l'Ajuntament envia al monarca es refereix d'una manera molt explí-

425. Fèlix Amat podia tenir coneixement dels escolapis, almenys, a través de la seva neboda Francesca Torres i Amat i germana, per tant, de Fèlix Torres i Amat, casada amb Sebastià Batlles i Coll, metge de Mojà; els fills d'aquest matrimoni s'educaven a l'Escola Pia de Mojà. Vegeu Carles RIERA, *Els germans Batlles Torres-Amat, metges moianesos*, Barcelona, Seminari Pere Mata de la Universitat de Barcelona, 2002, p. 17-23.

426. Transcrit a *Sabadellum* (octubre), núm. 3 (1961), p. 70-72, i a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 153-156.

427. A *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 156-157; a continuació hi ha transcrits els informes del bisbe de Barcelona i de la Real Audiencia de Catalunya i la donació del marquès de Ciutadilla de la seva casa Meca a l'Escola Pia.

428. Vegeu-ne les gestions a *Sabadellum* (octubre), núm. 3 (1962), p. 65-69.

429. La pintura que per a record d'aquesta donació manà realitzar el marquès de Ciutadilla es conserva avui a les dependències de l'APEPC i està reproduïda a *Sabadellum*, núm. 2 (juny 1961), abans de la p. 53.

430. Immediatament de tenir coneixement de la llicència reial, l'Ajuntament s'afanya a acomiadar el mestre de primeres lletres que tenia contractat; aquest posà un anunci en el *Diario de Barcelona* (27 març 1818, p. 682) en què oferia els seus serveis a la població que el necessités.

431. Transcripció de l'acta de l'arribada dels escolapis escrita pel secretari de l'Ajuntament Juan Cusí i de Alda a *Catalaunia* (Barcelona), núm. 360 (juliol-agost 1994), p. 12-14. L'Ajuntament agraït pel favor reial de poder gaudir de col·legi escolapi concedí dos dies de festa (6 i 7 de setembre). Vegeu *Diario de Barcelona* (2 setembre 1818), p. 1943.

cita als pobles de la comarca (els enumera expressament) perquè ja que els pares van a Sabadell a treballar, serà just que els fills rebin el benefici de la instrucció i l'educació del col·legi escolapi. L'èxit del futur industrial de Sabadell es creu que dependrà de la formació en la bona educació d'aquests infants de la comarca (també dels de la localitat, evidentment). Representa un esperit il·lustrat i no elitista, al mateix temps que ja expressa l'ànim obert i dialogant dels «homes» de Sabadell.

En segon lloc voldria fixar-me en dues de les persones que intervenen en la fundació escolàpia: el bisbe Fèlix Amat⁴³² i el marquès de Ciutadilla. El bisbe de Palmira, un sabadellenc il·lustre, s'oferí per fer valer a Madrid tota la seva influència, com de fet complí, a fi d'obtenir la llicència reial; després afavorí el col·legi amb almoines i amb llibres per a la biblioteca. Fèlix Amat, il·lustrat i titllat de jansenista, veié els escolapis com els religiosos capaços de formar els ciutadans que la societat necessitava: «Estoy muy convencido de que la educación cristiana y racional que dan aquellos Padres a los niños de mi patria, servirá mucho a su bien espiritual y temporal.»⁴³³ El bisbe de Palmira confià en el tarannà obert dels escolapis.

El marquès de Ciutadilla, Don Antoni Cortès d'Andrade,⁴³⁴ era hereu d'una nissaga que havia fet costat al l'arxiduc Carles i alguns dels seus avantpassats es veieren obligats fins i tot a emigrar a Viena després de 1714. Un altre marquès de Ciutadilla havia intentat, a finals del segle XVIII —ja ho hem dit abans—, portar els escolapis a Barcelona aprofitant l'expulsió dels jesuïtes. Segons el pare Vicenç Fornaguera, Antoni Cortès mantenia molt bones relacions amb el marquès de Sentmenat i ambdós intervingueren positivament en la fundació escolàpia de Barcelona; no és, doncs, gens estrany que el marquès de Ciutadilla mostri tanta generositat (tampoc no tenia descendents directes) amb l'Escola Pia, que li cedeixi la seva casa de Sabadell. Podríem dir que aquell grup de personatges que afavoriren les primers fundacions escolàpies i que foren vençuts el 1714, un segle després tornaven a empènyer els escolapis; era com un *guadiana* soterrat temporalment per les armes que a la llarga tornava a emergir.

Una fundació no nada va ser la de Manresa, com ja hem comentat anteriorment. Però les exposicions o memorials de la ciutat en què la demanaven expliquen palesament per què volien els escolapis i no d'altres, sentiment que coincideix

432. Vegeu el carteiç entre el pare Faust Abril i Fèlix Amat a *Sabadellum*, s/núm (febrer 1961), p. 2-4, en què es veu l'afecte del prelat pel col·legi escolapi acabat de fundar i més dades a *Sabadellum*, núm. 3 (octubre 1961), p. 69-75.

433. Carta de Fèlix Amat al marquès de Ciutadilla, Santpedor, 12 de desembre de 1819, a Llogari PICANYOL, «Félix Amat, arzobispo titular de Palmira», *Sabadellum*, núm. 3 (octubre 1961), p. 75.

434. Sobre el marquès de Ciutadilla, vegeu *Sabadellum*, núm. 2 (juny 1961), p. 37-42.

deix amb el dels sabadellencs. En efecte, els comerciants i fabricants de Manresa exposaren acuradament el que esperaven de l'Escola Pia en el memorial que dirigiren el 22 de juny de 1800 al monarca en què demanaven una fundació escolàpia; deien: «Manresa, que cuenta millares de habitantes dedicados en las manufacturas de seda, lana y algodón; Manresa que no contenta de ser fabricante circula por su mano los efectos manufacturados singularmente de Pañuelos de seda, en Francia, Inglaterra, Olanda, Rusia, Italia, Africa, América, Asia», és a dir, necessiten personal preparat per a les fàbriques i per al comerç; l'aritmètica que impartien els escolapis responia a aquesta demanda dels manresans:

Este florecido y escogido artificio sufre el superior perjuicio y considerable detrimento de no poder dar aquella educación los Padres a sus hijos por falta de útiles Maestros así por carecer de sujetos hábiles a su desempeño como por no tener el común rentas suficientes a su consecución, y por esta causa están precisados los pudientes a enviar sus hijos en distintos colegios lejanos de Padres de la Escuela Pia y los que no lo son tienen que sacrificarlos a los imperfectos maestros que labran el monumento de su perdición.

Per acabar

Suplican a V. R. M. que con la posible brevedad mande hacer uso de vuestra gracia del establecimiento predicho de los Padres de la Escuelas Pía en el Colegio que fue de los expulsos en esta Ciudad para la enseñanza y sana moral.⁴³⁵

Manresa no aconseguí col·legi escolapi,⁴³⁶ al contrari que Sabadell.

La tercera fundació és immediata a la de Sabadell; l'any següent 1819 s'obrí una nova casa a Calella.⁴³⁷

Per disposar de personal religiós per a les tres fundacions d'aquests pocs anys, el provincial pare Pelegrí Martí demanà al pare vicari general d'Espanya que recorregués al monarca per suplicar-li el trasllat dels escolapis de la comunitat d'Oliana a la de Sabadell o a la de Calella; així es tancaria aquella comuni-

435. Memorial a Joan FLORENSA I PARÉS, *L'ensenyament a Catalunya durant el Trienni liberal (1820-1823): el mètode dels escolapis*, p. 350-351.

436. Vegeu una breu exposició dels intents de fundació a Manresa a Joan FLORENSA I PARÉS, «A Manresa confiaven en els escolapis», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 372 (desembre 1995), p. 16-17. Un cas una mica semblant en el plantejament fou el de Vic sobre el qual podeu veure del mateix autor a «Vic demanà col·legi escolapi», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 374 (febrer-març 1996), p. 6-7.

437. Vegeu Claudi VILÀ I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, Salamanca, 1973; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 365-368. Els documents fundacionals transcrits a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 163-170.

tat que portava una vida lèngueta tot i l'afecte que la població dispensava als religiosos. Per això el provincial no volia carregar amb la responsabilitat de tancar i volia que ho fes una reial ordre de Ferran VII.⁴³⁸ El rei concedí les llicències per a les fundacions, però no pas per a cap tancament o trasllat de comunitat; el provincial tampoc no tancà Oliana.

5.4. L'ENSENYAMENT

En el capítol anterior hem vist com el Mètode Uniforme aprovat en el Capítol Provincial de 1796 considerava que unes aules disposaven del sistema i els llibres escolars necessaris, però que d'altres estaven encara mancades d'una adequada organització. La que mereixia més atenció era la d'escriure i aritmètica, però tot i això hi faltava un llibre senzill que servís de pauta al mestre.

S'encarregà la tasca de compondre un llibre d'aritmètica al pare Francesc Ferrer⁴³⁹ de la Immaculada Concepció; aquest religiós regentava la classe d'escriure i aritmètica al col·legi de Solsona i el 1797 va ser traslladat a Mataró, on amb més alumnes podia assajar millor el sistema que ja el feia destacar com a mestre especialista en aquestes matèries.

5.4.1. ARITMÈTICA

Crec que val la pena recordar aquell principi de *natura non facit saltus*, perquè fàcilment caiem en l'error de pensar-nos que tot d'una s'ha inventat una cosa, però després resulta que ja venia fent-se més o menys des de temps abans. En el cas de l'aritmètica, els col·legis escolapis portaven ja una tradició que els acreditava com a centres educatius on s'ensenyava aquesta matèria amb competència i profunditat, de manera que els alumnes en sortien ben formats i preparats; fins i tot la fama havia arribat a l'altra banda de l'Atlàntic, on, per exemple, el nom del pare Calassanç Bages,⁴⁴⁰ mestre d'escriure i d'aritmètica a Mataró uns anys abans d'arribar-hi el pare Ferrer, era conegut i respectat.

438. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 135.

439. Sobre el pare Francesc Ferrer, podeu veure Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 47, 146 i 225; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 228; Vicente FAUBELL, *Acción educativa de los Escolapios en España (1733-1845)*, segons índex. Joan FLORENSA I PARÉS, «Ensenyament d'Agrimensura als Escolapis de Mataró (1802-1815)», a *XIV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans: La formació professional i les transformacions socials i econòmiques*, Mataró, TAG-CS, 1999.

440. Vegeu la consuetud i Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 89.

El pare Ferrer enllaçà amb la tradició i féu un pas més, perfeccionant el que ja es venia fent i incorporant-hi els nous i últims avenços: actualitzà i posà al dia el contingut de l'aritmètica i la seva didàctica. A través de diverses publicacions⁴⁴¹ contribuï a millorar i a difondre l'estudi i l'aprenentatge d'aquesta matèria.

En acabar el primer curs d'ensenyament a Mataró —1797-1798—, el pare Ferrer presentà el que havia fet a classe en uns exàmens públics.⁴⁴² El qüestionari que responen els alumnes no comprèn pas tota la matèria: un grup d'alumnes contesten amb les definicions més elementals com què és l'aritmètica, què és un número, quins són els principals axiomes, etc. Un segon grup explica des de la suma fins a l'arrel quadrada passant pels trencats, la regla de tres, la de tares, la de companyia, la d'arrendaments, la de barates, etc. Acompanyaven la part teòrica amb exercicis i problemes⁴⁴³ que havien de resoldre allà mateix davant del públic. La matèria, doncs, era àmplia i posava l'accent en qüestions pràctiques i necessàries en el món comercial i industrial de l'època.

L'aritmètica sempre s'havia associat a l'escriptura o la cal·ligrafia; el pare Ferrer va mantenir l'aprenentatge de l'escriptura combinant les regles amb la còpia de models i els exercicis. En el període anterior ja havíem vist que, per aconseguir una bona escriptura, eren indispensables uns coneixements d'ortografia; els escolapis publicaren unes petites normes d'ortografia castellana que el pare Ferrer el 1798 diu que es troben «nuevamente impresas» (p. 23 dels exàmens d'aquest any); ell mateix preparà el llibret titulat *Compendio de ortografía castellana* (Barcelona, 1817).

S'hi introduïren unes altres assignatures que completaven i milloraven els coneixements que podia exigir-se a un noi quan acabés els estudis. Com a més propera a l'aritmètica cal considerar la geometria, per a la qual el pare Ferrer va compondre el llibre *Definiciones de geometría práctica* (Barcelona, 1817). Pels

441. Els llibres d'aritmètica que publicà el pare Ferrer són els següents: *Colección de problemas de aritmética*, Mataró, Juan Abadal, 1815; *Aritmética especulativa y práctica para alivio de maestros y aprovechamiento de los alumnos de las Escuelas Pías de Cataluña*, Mataró, Juan Abadal, s. d.; *Resumen de aritmética para uso de los discípulos de las Escuelas Pías de Cataluña*, Barcelona, Garriga y Aguavivas, s. d.; *Tratado de aritmética mercantil para uso de los discípulos de las Escuelas Pías de Cataluña, primera parte*, Barcelona, Miguel y Tomás Gaspar, 1821. Pel que fa als llibres sense data, creiem que són anteriors a 1816, any en què es va obtenir la llicència reial per publicar.

442. *Academia literaria o ejercicios de Catecismo, Escribir, Aritmetica, Latinidad, Retórica y Poesia que en dos dias i actos diferentes presentan al público los discípulos de las Escuelas Pías de la ciudad de Mataró en los dias 13 i 14 de Agosto de 1798 a las 3 de la tarde*, Mataró [1798], per Joan Abadal. El segon dia correspon als alumnes de catecisme, escriure i aritmètica del pare Ferrer.

443. «Darán por individuo razón de su estudio en las cuentas exponiéndose a hacer cada uno respectivamente el problema, que les fuere señalado», a la p. 29 dels esmentats exàmens.

exàmens publicats sabem que la geometria que ensenyava el pare Ferrer no es limitava a meres definicions, sinó que a través de problemes i exercicis acostava l'alumne a la realitat del Maresme; així es treballava d'una manera especial l'anivellament de terres per portar-hi aigua i convertir el secà en regadiu; tal vegada aquestes senzilles ensenyances contribuïren a les millores agrícoles de començaments del segle XIX que tant beneficiaren la producció de Mataró i comarca.⁴⁴⁴

També hi afegí el mètode epistolar: escriu el pare Ferrer en els exàmens de 1798: «Siendo el método epistolar uno de las más interesantes a lo común de la sociedad, y en especial para los Comerciantes hemos procurado dar a nuestros Discípulos aquellos preceptos que siendo análogos a los principales asuntos que más ordinariamente se ofrecen, dan no poca luz para la formación de una carta.» Una vegada més es palesa l'interès per a la formació pràctica per al món comercial.

L'ensenyament de la cal·ligrafia i de l'aritmètica sempre va tenir un component social. Així va concebre ja Josep Calassanç la classe o l'aula d'aritmètica i els escolapis continuaren la tradició a Catalunya. La reestructuració que en va fer el pare Francesc Ferrer respon amb tota claredat a aquesta línia tan calassànica de donar als nois en la primària una formació àmplia que els permetés afrontar amb dignitat i seguretat el món laboral de l'època.

La formació religiosa es basava en l'aprenentatge del catecisme que per a tots els col·legis escolapis era el de mossèn Francesc Matheu i Smandia, del qual ja hem parlat anteriorment. En els exàmens s'acostumava a fer una bateria de preguntes i respostes entre dos grups d'alumnes. El pare Ferrer hi introdueix una modificació (p. 32-34): «20 muchachos de la misma Escuela [d'escriure i aritmètica] se presentarán en dos filas al medio del tablado para tener una especie de combate»; dóna unes normes sobre el funcionament d'aquest combat, que és eliminatori, de manera que al final un sol alumne en surt vencedor. Els dos últims reben com a premi un dels llibres *Amigo de los niños* i *Compendio histórico de la Religión* de José Pintón (en dos toms).

Aquest és el programa desenvolupat en els exàmens i que cal pensar que era el que cada mestre treballava a la classe amb tots els nois; als exàmens es presentaven els alumnes més brillants per donar una bona imatge de l'escola. Veïem que aquesta aula s'anà enriquint amb noves matèries, segons els escolapis les judicaren com a indispensables per als joves que volien integrar en el món laboral

444. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «Ensenyament d'agrimensura als Escolapis de Mataró (1802-1815)», a *XIV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans: La formació professional i les transformacions socials i econòmiques*, Mataró, TAG-CS, 1999, p. 59-63.

com a administratius d'empreses, tant industrials com comercials. Com ja he repetit mantes vegades, no es pensava pas mai a donar uns estudis de nivell mitjà, sinó que es tractava d'una primària útil per a la vida. Aquest procés d'afegir noves assignatures a les que formaven l'eix vertebral tradicional no es donà pas únicament en les primeres lletres, sinó que també existí des de finals del segle XVIII en el llatí, on trobem l'estudi dels ritus dels romans, de la mitologia, de la geografia, de la història romana o eclesiàstica; aquestes matèries, que començaren referint-se únicament als textos llatins que traduïen els alumnes, s'estengueren més endavant a coneixements més actuals. De la història romana es passà a la d'Espanya, per exemple.

L'antiga aula d'aritmètica es convertí així en un bloc formatiu, alternatiu al del llatí. Un conjunt de matèries que completaven les dues aules anteriors llegir i escriure i oferien una perspectiva de cara al món laboral.

Poc després dels exàmens presentats a Mataró pel pare Ferrer, Torquato Torío de la Riva y Herrero publicà el *Arte de escribir por reglas y con muestras, según la doctrina de los mejores autores antiguos y modernos, estrangeros y nacionales, acompañado de unos principios de Aritmética, Gramática y Ortografía Castellana, Urbanidad y varios sistemas para la formación y enseñanza de los principales caracteres que se usan en Europa* (2a ed., Madrid, 1802). Aquest llibre va ser rebut a Espanya com un programa per a les aules de primeres lletres; una real ordre de 31 de gener de 1801 (publicada en l'edició que seguim a la p. v) comunicava que el monarca havia decidit distribuir exemplars gratuïts a les diverses escoles del regne. Era un bon compendi, que fins aleshores no s'havia tingut; orientava els mestres i els permetia preparar-se més a consciència per a la tasca escolar. Els col·legis escolapis de Catalunya varen tenir coneixement d'aquesta obra i en alguns exàmens públics se'n fa esment, així com del mètode o programa que se segueix. Coincideix amb el pare Ferrer a l'hora d'assenyalar les diverses matèries que han de formar el conjunt d'aprenentatges de les primeres lletres.

Torío, a les p. 333-342, publica uns «Principios de aritmética y su definición»; en un diàleg entre el mestre i un deixeble exposa la matèria que cal aprendre i que anteriorment ha desenvolupat d'una manera sistemàtica i continuada.⁴⁴⁵ Ho he comparat amb el qüestionari que els alumnes del pare Ferrer contestaren

445. En els exàmens del col·legi de Balaguer de 1774, hi trobem també que les nocions d'aritmètica es presenten en forma de diàleg entre un pretendent a mestre o opositor i un tribunal d'oposicions. *Academia de piedad y letras que los discípulos de las Escuelas Pías de la Ciudad de Balaguer ofrecen al público en honor del Angel de las Escuelas S.to Thomás de Aquino en los solemnes cultos que se le tributan*, Barcelona, Juan Nadal, 1774.

el 1798: hi ha alguna diferència no de contingut sinó de forma; per exemple, el mestre a Torió pregunta: «¿De cuantas maneras es el número?» I el deixeble ha de recordar cada una d'aquestes maneres —*entero, misto, fracción, quebrado propio e impropio, quebrado compuesto*—; el pare Ferrer, per contra, no exigeix que l'alumne recordi aquestes diferents classes de número, sinó que li pregunta concretament per cada una d'elles: «¿Qual es el número misto o compuesto?», és a dir, l'alumne ha d'identificar el que se li pregunta, no recordar la llista.

5.4.2. FILOSOFIA I MATEMÀTIQUES

En els acords de fundació de Mataró es pactà que s'hi ensenyaria filosofia a alumnes externs, és a dir, no escolapis. En els primers anys no fou possible complir aquesta clàusula però a partir de 1743 i d'una manera ininterrompuda s'ensenyà aquesta matèria. Dues butlles del papa Climent XII *Nobis quibus* (1 de maig de 1731) i *Pontificalis officii*⁴⁴⁶ (30 de juny de 1733) reconeixien a l'Escola Pia el dret a ensenyar filosofia i totes les altres matèries de nivell universitari. L'Estat, a Espanya, no havia dictat cap normativa sobre el tema i, per tant, la llicència pontificia bastava. A Mataró, doncs, s'impartí la filosofia amb valor acadèmic que després reconeixien les universitats.

El mateix rei Carles III en una reial provisió del 8 de novembre de 1770 admetia que per rebre el grau de batxiller en arts «servían y aprovechaban a los Regulares los grados, cursos y años de estudios hechos en sus conventos y casas, así como a los seculares les aprovechaba el de Filosofía en cualquier parte, donde la hubiesen hecho, aunque no hubiese sido en Universidad pública y general».⁴⁴⁷

En el període de dominació francesa aquesta càtedra a Mataró devia quedar inactiva, però es va reprendre immediatament després. El lector d'aquests anys difícils va ser el pare Lluís Barberí.⁴⁴⁸

El pla d'estudis espanyol conegut com *de Caballero* de 1807 suprimí totes les universitats menors així com altres escoles. Mataró continuà impartint les classes de filosofia; no sabem si amb reconeixement acadèmic o no. Tal vegada el dubte i les dificultats en revalidar els títols portaren els superiors a sol·licitar-ne l'aprovació reial. El pare Juan Cayetano Losada ho va fer per als seus col·legis

446. Les dues butlles publicades a *Bullarium Religionis Scholarum Piarum*, p. 106-114 i 115-127 respectivament.

447. Citat per Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 341.

448. Dades biogràfiques a Llogari PICANYOL: *Sesenta años...*, p. 203, i a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 76.

de la província de Castella; una reial ordre de 16 de setembre de 1818 reconeixia els estudis cursats als col·legis escolapis de Castella.

El pare Tomàs Miret, procurador de les províncies de Catalunya i d'Aragó a Madrid, repetí la mateixa petició per als col·legis d'aquestes dues províncies. La resposta va ser igualment favorable als escolapis; deia així el nou decret:

Excmo. Sr.: El Rey Nuestro Señor se ha servido acceder a la solicitud del Procurador de las Escuelas Pías de Cataluña y Aragón de que se haga extensivo a ellas el Decreto de 30 de septiembre último, en que se sirvió mandar que los Cursos de Matemáticas y de Filosofía ganados en la Provincia de las Escuelas Pías de Castilla sean admitidos en las Universidades del Reino, previniendo igualmente la observancia de lo dispuesto en aquél, sobre que preceda examen en las Universidades para la admisión de los alumnos de dichas Escuelas y que éstas se sujeten al Plan de aquéllas en sus estudios. Lo participo a V. E. de Real Orden para su inteligencia y efectos convenientes. Juan Lozano de Torres. – Sr. Duque Presidente del Consejo Real. – Señores de Gobierno, Sala. – Arias. – Marín. – Montemayor. – Adell. Palacio, 8 de noviembre de 1818.⁴⁴⁹

La concessió era per a tots els col·legis de la província de Catalunya (com també per als de la d'Aragó). Alguns anys es publicaren les tesis de filosofia, la qual cosa ens permet poder-ne fer un seguiment i una anàlisi.⁴⁵⁰

A Mataró es va mantenir l'ensenyament de la filosofia tot i les supressions i dificultats. Recordarem més endavant com el pare Vicenç Tió, quan es veié obligat el 1840 a abandonar la casa de Solsona, de la qual era rector, es desplaçà a Mataró i hi assumí la càtedra de filosofia, tasca que no va voler deixar quan l'Ajuntament de Solsona li oferí tornar a aquesta ciutat.

El 1823 el pare Jacint Feliu s'incorporà a la comunitat de Sant Antoni de Barcelona; havia passat com a professor ajudant per l'Acadèmia General Militar de Palma de Mallorca (1808-1814), de Gandia (1814) i de València (1817-1823); a Barcelona obrí una aula de matemàtiques i en va fer propaganda en la premsa i demanà per matricular-s'hi «estar impuesto regularmente en aritmética y álgebra del “Tratado elemental” de don José Mariano Vallejo,⁴⁵¹ cuya obra sirve de texto

449. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 343. A Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 153, hi ha més detalls sobre el tema però que ara no creiem necessaris repetir.

450. L'única impresa durant els anys que estudiem és la següent: *Delectae e Philosophia positiones in Mataronensi templo S. Annae PP. Scholarum Piarum mense decembris 1817 propugnatae a cl. Josepho Ferrer et Augustino Dordal sub praeside Jos. Casalanctio Ferrer, Mataró, Joannes Abadal, Typographics, 1817.*

451. De l'obra de José Mariano VALLEJO, *Tratado elemental de Matemáticas*, Mallorca, Melchor y Felipe Guasp, 1813, en coneixem la 3a ed. de 1835; segons aquesta edició, la part per la qual començava el pare Feliu seria el tom segon; el primer apartat diu «Aplicación del Álgebra a la Geometría».

y se dará principio por la Geometría de nueve a once de la mañana [del dia 15 de setembre de 1824]». ⁴⁵² No sabem que s'impartís enlloc més les matemàtiques d'aquest nivell superior, ni que a Sant Antoni de Barcelona s'imprimissin exàmens públics. La marxa del pare Feliu comportaria que aquesta aula no tingués continuïtat.

5.4.3. L'EDITORIAL O LA DISTRIBUÏDORA ESCOLAR

Els sis anys de patiment per la Guerra del Francès no sols estimulà l'expansió geogràfica amb les tres fundacions esmentades, sinó que impulsà els escolapis culturalment. Intentaren oblidar el marc estret en què havien viscut i varen llançar-se a noves vies.

Una prohibició que havia retingut les possibilitats escolars era la de no poder publicar amb llibertat llibres per a l'escola, sinó que s'havia de recórrer sempre a la Universitat de Cervera. Calia suposar que a nous temps, noves possibilitats.

El pare provincial, Pelegrí Martí, envià a Madrid com a procurador de la província el pare Tomàs Miret, on arribà el 18 de novembre de 1814. Aquest religiós va ser summament actiu, com hem vist en el cas de les fundacions; però no foren pas les úniques qüestions que portava sota el braç. També havia de preocupar-se de la publicació de llibres per a les escoles. Després de temptejar l'ambient de la Cort, dirigí el memorial següent a Nicolás Sierra, jutge d'imprentes:

Considerando el atraso que en todas las Escuelas Pías del Principado de Cataluña causa el no tener para todas ellas una impresión fija de los libros todos para su uso, ya por tener los alumnos todos que acudir a la variedad de librerías, ya por el mal papel y letra de unos, ya por la falta de corrección de otros y la tardanza en lograrlos algunas veces con no poco daño de las clases; para ocurrir a tanto mal ha pensado el P. Provincial y su Congregación el solicitar el permiso de poder contratar con algún Impresor de la Capital para los libros peculiares de las Escuelas, corriendo a cuenta de la Religión su despacho conforme se practica en los dos Colegios de la Corte. Con esto se podrá lograr el beneficio de no faltar jamás los necesarios libros a su tiempo a ningún colegio, de salir mejor y más correcta la impresión, de poder darse a menor precio a los alumnos ⁴⁵³ y favorecer con ello a los necesitados [...]. Madrid marzo 1 de 1816. Tomás Miret. ⁴⁵⁴

452. Vegeu *Diario de Barcelona* (9 setembre 1824), p. 2136.

453. Segons aquestes paraules, els alumnes pagaven els llibres. Era un motiu més perquè la província intentés no dependre gaire d'intermediaris, que sempre contribueixen a fer augmentar el preu dels llibres.

454. Vegeu aquest document i les dades que aquí consignem a Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 151-154.

Amb la llibertat per procurar-se els llibres escolars, els escolapis volien aconseguir un bon servei en la distribució així com una bona qualitat en la impressió i en la lletra dels llibres que han d'anar a parar a mans dels nois. És, doncs, una preocupació per millorar la qualitat de l'ensenyament.

Veiem que no es tracta només de llicència per imprimir llibres sinó sobretot per distribuir-ne els necessaris sigui qui sigui l'autor; pretenen fer un contracte amb un impressor per publicar els llibres que no trobin en el mercat, però que també els faciliti els que ja s'han imprès en altres indrets. L'Escola Pia, al col·legi de Sant Antoni de Barcelona, volia crear-hi una distribuïdora de llibres i de material escolar.

El senyor Sierra preguntà quins llibres necessitaven i els escolapis li contestaren amb la relació següent: «Cartilla, Catón, Regla de vida, Gramática castellana, Tratado de aritmética, Selectas Sagradas, Gramática latina 1ª y 2ª parte, Ejercicios de piedad, Arte de retórica, Modelos de retórica, Fábulas de Fedro, Cornelio Nepote, Paulino, Oraciones de Cicerón, Ovidio con De Arte amandi Deum de Corazza, Virgilio, Horacio, Calepino de Sala, Requejo.» Aquests són els llibres que es demana reimprimir; d'altres s'editaren de bell nou, però aquí no hi són esmentats. El 16 de març de 1816 s'autoritzà la impressió o reimpressió d'aquests llibres.

Entre els llibres publicats pels escolapis d'aquests anys n'hi alguns impresos sense data; probablement són impressions anteriors a la concessió de 1816 i, com tants d'altres llibres de Catalunya destinats a les escoles, s'imprimiren falsejant o ometent la data per evitar demanar el permís a la Universitat de Cervera.

Intentem fer una relació de llibres destinats a les escoles i impresos pels escolapis entre 1814 i 1820: *Cartilla, Jesus Maria Joseph*, impresa a Manresa per Martí Trullàs, sense data, però que cal situar aquests anys en què fou imprès dues vegades pel mateix Trullàs el *Compendio histórico...* de la vida de sant Josep Callassanç; aquest llibre *Compendio* de lectura també fou imprès a Barcelona a la impremta de Brusi «Para uso de las aulas de leer de la provincia de las Escuelas Pías de Cataluña.»⁴⁵⁵ Igualment s'adoptà per a la lectura *Las lecciones escogidas* compilades pels escolapis de Castella Pascual Suárez i Hipólito Lereu, que es publicaren per primera vegada a Madrid el 1815; sabem que els escolapis catalans l'empraren aviat, tot i que no se'n va fer cap edició pròpia fins al 1825.

El pare Jacint Feliu durant els anys d'exili a Mallorca publicà *Colección de muestras de letra bastarda para uso de las Escuelas Pías de Cataluña grabadas por Máximo Cipriano Maré* (Mallorca, 1813). Per a la mateixa aula d'escriure

455. Aquests i tots els llibres següents els va descriure Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 144-151, i en tenim exemplars a la Biblioteca Escolàpia de l'APEPC.

edità el pare Francesc Ferrer *Resumen de caligrafía o arte de escribir* (Barcelona, Miquel i Tomàs Gaspar, 1817).

Per a l'aula d'aritmètica l'esmentat pare Francesc Ferrer edità els llibres escolars següents: *Colección de problemas de aritmética* (Mataró, J. Abadal, 1816), de la qual es feren innumerables edicions al llarg del segle. També publicà sense data *Aritmética especulativa y práctica para alivio de maestros y aprovechamiento de los discípulos de las Escuelas Pías de Cataluña* (Mataró, J. Abadal, s. d.; altres edicions posteriors a Manresa i a Barcelona). *Resumen de aritmética para uso de los discípulos de las Escuelas Pías de Cataluña* (Barcelona, Garriga i Aguavives, s. d.). *Tratado de aritmética mercantil para uso de los discípulos de las Escuelas Pías de Cataluña* (Barcelona, Miquel i Tomàs Gaspar, 1821). Hem vist que a l'aritmètica s'afegien altres matèries que es consideraven complementàries per a la bona formació dels nois, per això també varen ser preparats llibres escolars pel pare Ferrer *Definiciones de geometría práctica* i *Compendio de ortografía castellana* (Barcelona, 1817) i pel pare Jacint Feliu *Elementos de gramática castellana y calografía* (Barcelona, Llibreria Lluç, s. d.). Queda ben clara l'aportació que el pare Ferrer va fer per a l'ensenyament de l'aritmètica a l'escola primària o de minyons. També introduí, segons tradició, la pissarra; anteriorment, els exercicis o les proves a les aules es feien sobre un cuir tibant amb uns cordills dintre d'un quadre de fusta; el pare Ferrer començà l'ús del mineral pissarra, que és més consistent; durant el Trienni liberal, el Govern de l'Estat va promoure l'extracció d'aquest mineral per a ús de les escoles;⁴⁵⁶ el pare Ferrer l'utilitzà abans de 1820. Una altra ajuda per als mestres d'aritmètica va ser la impressió de paper pautat per a l'escriptura, com escriu Torío de la Riva:

D. Pedro Guixa y Planas, vecino de Barcelona, ha inventado una máquina para reglar el papel conforme a mi sistema, a vista de que el arquitecto D. Ignacio de Tomas no cumplía con lo que prometió 3 años hace, y de que di noticia al fin de la primera impresión de este Arte [...]. En efecto, es muy superior al pautado común de las escuelas; y el que lo quiera usar, lo encontrará a 5 cuartos el cuadernillo (de papel regular) en la librería de Illescas, calle ancha de Majaderitos, que es donde se vende ésta y demás obras mías.⁴⁵⁷

456. El cap polític demanà que els ajuntaments de Catalunya indiquessin si en el seu terme municipal hi havia jaciments d'aquest mineral ja que les pissarres que fins en aquest moment s'utilitzaven a les escoles venien de l'estranger. Vegeu *Diario de Barcelona* (1 agost 1821), p. 1500-1501, citat per Alfredo SÁENZ-RICO URBINA, *La educación general en Cataluña durante el Trienio Constitucional (1820-1823)*, Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras, 1973, p. 99.

457. *Arte de escribir por reglas y con muestras...*, 2a ed., Madrid, 1802, p. 445.

En el capítol anterior, comentant el Mètode Uniforme, ja hem assenyalat que per a la gramàtica llatina hi havia un llibre acomodat a les escoles, però que en mancava un per a l'ensenyament de la poètica. Doncs bé, ara es publicà el llibre del pare Andrés Merino, escolapi castellà, *Breve tratado de poesía latina y castellana dispuesto para uso de las Escuelas Pías* (Manresa, Martí Trullàs, 1819). Quedava coberta així la demanda quant a manuals escolars de llatí. Entre els llibres dels quals es demanà llicència de publicació i distribució n'hi havia alguns dels autors clàssics a més dels manuals escolars; a la nostra biblioteca, hi tenim alguns exemplars sense data que amb tota probabilitat corresponen a aquests anys i que foren editats a Barcelona per Brusi: *Ovidio con Arte de amandi Deum de Corazza*, *Marci Tullii Ciceronis orationes selectae argumentis et notis hispanicis illustratae pars prima* i *Ex P. Ovidii Nasonis Tristium libris Excepta ad usum Scholarum Piarum*. S'imprimiren llibres publicats en altres províncies com el *Breve resumen de Historia Sagrada, Romana y de España para jóvenes en sus primeros estudios, dispuesto por un sacerdote de las Escuelas Pías de Aragón*, que edità a Manresa la Impremta de Martín Trullàs (a la guarda posterior de l'exemplar que guardem, hi ha manuscrit aquest text: «Ignacio Florenza MDCCCIXX», és a dir, aquest escolapi l'utilitzà el 1819); aquesta obra era per als alumnes de llatí.

El pare Francesc Raventós revisà, adaptà i publicà el *Tratado de Urbanidad* (Palma de Mallorca, 1813) del pare Sinesio Delgado, escolapi de Castella.

Durant sis anys (1814-1820) es treballà intensament per acomplir el propòsit expressat en el Mètode Uniforme, que abans hem qualificat com a llibre blanc. Pot afirmar-se que pràcticament es completà el ventall de llibres necessaris per atendre totes les matèries que s'impartien a les escoles. El 1820 es podria dir que es complia l'encàrrec o repte que aventurà el primer Capítol Provincial celebrat a Moià el 1756: treballar per a la uniformització de l'ensenyament en totes les escoles i tenir llibres propis i acomodats als nois. Es reimprimiren llibres, però també se n'editaren de nova creació.

El Trienni liberal, però, truncà aquestes realitats quan tot just eren poncelles fresques i dèbils.

Mantes vegades ens ha cridat l'atenció l'expansió geogràfica d'aquests anys en què després de sis anys de crisi provocada per la Guerra del Francès s'aconseguí fundar a Barcelona, a Sabadell i a Calella, i es va estar a punt de fer-ho en altres llocs, com a Manresa, a Vic i a Talarn:⁴⁵⁸ fou un moment esplendorós certament pel que fa a expansió. Tal vegada aquesta activitat editorial dels escolapis en aquells pocs i difícils anys de postguerra haurien d'admirar-nos encara més: quinze llibres en quatre anys. La província comptà en aquell moment crucial amb homes

458. Documentació sobre aquestes peticions de fundació a APEPC, 07-00 / caixa 1.

de visió que la menaren i amb religiosos entregats, generosos i capacitats que nodriren la institució amb la seva preparació.

A més d'aquests llibres escolars cal fer esment d'una important obra del pare Jaume Vada *La Fam en lo Parnàs* (Mataró, Abadal, 1802). Es tracta d'un poema neoclàssic amb motiu de l'estada a Barcelona del rei Carles IV i la seva esposa. Escrit en català i considerat un precursor de la Renaixença catalana. També amb el mateix motiu es publicà el fullet *Respetuosos afectos con que las Escuelas Pías de Catalunya aplauden el feliz arribo de sus majestades el rey nuestro señor Carlos IV, la reina nuestra señora Dña. Luisa y la familia real* (Mataró, Abadal, 1802): es tracta de composicions dels alumnes, les quals es penjaren a la façana del col·legi de Sant Antoni quan la comitiva reial entrà a la ciutat pel portal de Sant Antoni, i que li recitaren quan es dignà visitar l'escola.

5.5. LES PERSONES

Acabem de fer esment de l'expansió geogràfica i cultural entre 1815 i 1819. Hom es pregunta com va ser possible aquesta notable expansió si s'acabava de perdre durant la Guerra del Francès una tercera part dels efectius i que durant els anys d'ocupació no havia professat pràcticament cap jove.

La realitat de noves vocacions o entrades de religiosos queda reflectida en la taula següent:

TAULA 8
Professions (1816-1820)

<i>Anys</i>	<i>Clergues</i>	<i>Operaris</i>	<i>Sumes</i>
1816	6	–	6
1817	4	1	5
1818	3	–	3
1819	1	1	2
1820	7	–	7
Sumes	21	2	23

Dos d'aquests professors moriren aviat sense poder-se ordenar sacerdots; la majoria dels altres tampoc no tingué temps d'arribar al sacerdoci; algun d'ells va ser dedicat a l'escola immediatament o poc després de professar i alternà la classe amb els estudis. De totes maneres les noves professions en prou feines cobrien les baixes dels set anys de dificultats i de sequera vocacional.

Ni la taula ni l'observació precedent no ens expliquen pas gaire cosa sobre el perquè d'acceptar tres fundacions en quatre anys; les dades de personal de què disposem més aviat sembla que desaconsellarien l'expansió. Les primeres professions es donen després de la fundació de Barcelona, quan les altres estaven ja en tràmit i, per tant, podien haver-se d'atendre d'un moment a l'altre.

Per què es funden les tres cases? Com ja ha apuntat algun altre historiador escolari, l'única raó que hom hi troba és que es portava un llarg període sense poder-se obrir cap casa; l'última oberta era la de Solsona el 1757. Després de la Guerra del Francès hi hagué l'oportunitat d'obrir col·legis i els superiors varen creure que calia aprofitar l'oportunitat: tal vegada tornaria una nova etapa de prohibició. Es llançaren a preparar el terreny per al futur, tot i ser conscients que això els demanava a tots un esforç afegit a la represa després de sis anys de destrucció.

Un dels objectius dels escolapis que hem anomenat rafaelistes era (ho repetim) que els joves rebessin una formació intel·lectual tan completa com fos possible i que la formació no es limités a un primer període després del noviciat, sinó que fos una autoexigència de cadascú. A finals del segle de la Il·lustració veiem que hi ha religiosos amb una àmplia formació intel·lectual; les biblioteques s'enriquieren amb obres d'autors locals i estrangers, unes per preparar les classes, d'altres per a la prèdica. Les citacions d'autors diversos que trobem en els exàmens públics són una bona manifestació d'un nivell ben acceptable de cultura i de coneixements. A la llarga, aquesta política donà els fruits buscats.

En el període que ara ens ocupa —1796-1820— cal destacar tres dels provincials que regiren la província: els pares Agustí Espina, Pelegrí Martí i Jaume Vada. El primer ocupà el càrrec de 1804 a 1807, però després es veié obligat a actuar com a vicari provincial, primer per la impossibilitat del pare Josep Pont, que es trobà en territori ocupat pels francesos i després perquè el pare Martí —elegit provincial el 1814— emmalaltí al cap d'un any i el pare Espina es veié forçat com a primer assistent provincial a assumir novament el pes de la direcció de la província. El pare Vada fou provincial el trienni de 1817 a 1820 sense problemes, però en el trienni següent també emmalaltí i morí el 1821 (però això ja pertany al període següent).

Espina, Martí i Vada foren els tres homes que es llençaren a l'expansió geogràfica de la província a més de crear l'editorial o la distribuïdora escolar. La necrologia de cadascun d'ells és significativa. En la del primer, hi llegim:

Posat al davant de la Província, va satisfer tant com fou possible les esperances de tots [...]. Va promoure l'erecció del col·legi barceloní, ja intentada amb ardor per seu predecessor, i va superar amb habilitat tots els obstacles que s'oposaren a

l'obtenció de tan desitjat benefici de la Província sense més dilació d'anys [...]. Portava en l'ànima molts projectes de gran importància per a la dignificació de l'Institut i el seu creixement.⁴⁵⁹

La del pare Martí⁴⁶⁰ diu:

En el Capítol de Mataró fou posat al davant de la Província, i governant-la amb aquell foc de zel que li era peculiar no parà de procurar l'antiga severitat, que es veia relaxada per les circumstàncies dels temps, augmentar el nombre dels aspirants, fomentar la seva formació i promoure la fundació de noves Cases.

La del pare Vada⁴⁶¹ ens dibuixa el seu govern de la província amb aquestes paraules:

Com a Consultor Provincial va treballar moltíssim per a promoure l'erecció del nostre col·legi de Barcelona. Com a Prefecte de la Província exercí el càrrec amb curiosa diligència i vehement dedicació. Durant el temps del seu govern, es va obtenir l'erecció de les Cases de Sabadell i de Calella, lliurant-se tot ell perquè en les dues tot anés amb l'ordre degut.

La sobrietat de les necrologies només permet insinuar la vàlua d'aquests religiosos, però diuen el suficient. El pare Vada va ser membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, en la qual llegí algunes composicions.

Els textos citats de les consuetes donen a entendre que a la província hi havia una ànsia d'expansió i obertura. Els superiors trobaren l'ambient adequat i hi respongueren.

Aquests tres superiors provincials varen empènyer la província en la seva expansió, però comptaren amb el suport d'altres religiosos. No podem entrar en una enumeració de tots ells perquè la llista seria com reproduir quasi el catàleg de religiosos. N'esmentarem únicament uns pocs, els que creiem més significatius. Per a l'expansió geogràfica tingué un paper clau el pare Tomàs Miret (la Pobla de Segur, 1757 - Sabadell, 1841) com a procurador de la província a Madrid,

459. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 19 i 73; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 210.

460. Consueta i Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 80 i 122; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 355.

461. A més de la consueta a Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 123 i 185; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 557; Martí de RIQUER i Antoni COMAS, *Història de la literatura catalana*, vol. IV, Barcelona, Ariel, 1964, p. 700; Félix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un Diccionario...*, p. 264 (suplement); *Diccionari biogràfic Albertí*, vol. IV, Barcelona, Albertí Editor, 1969, p. 409; *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. III, p. 611.

on va saber moure els fils per aconseguir les llicències per a les fundacions de les tres cases i per a la creació de l'editorial o la distribuïdora. La renovació pedagògica en el camp de l'aritmètica comercial va venir de la mà del pare Francesc Ferrer (Barcelona, 1772 - Mataró, 1821), el qual amb els seus llibres organitzà aquesta escola de minyons com un nivell autònom i amb un conjunt d'altres matèries complementàries. El pare Antoni Ros (Mataró, 1765 - Mataró, 1830) fou el primer rector de Sant Antoni, la qual cosa ens mostra la confiança que va merèixer dels provincials, confiança que acredità a bastament durant el Trienni liberal, com veurem en el capítol següent. El pare Francesc Raventós (Pla del Penedès, 1775 - Barcelona, 1850) va ser un religiós senzill, dedicat plenament a l'escola i un bon director d'interns; adaptà el llibre d'urbanitat del pare Delgado (com hem dit); la província va reconèixer els mèrits del pare Raventós i el va nomenar *exprovincial honorari*, títol concedit a pocs religiosos i que expressava una molt especial distinció. Cal fer esment d'un cinquè religiós, jove i encara poc conegut però que anys més endavant es convertí en home clau i decidí en la restauració de l'orde després de 1845: és el pare Jacint Feliu (Mataró, 1787 - Barcelona, 1867), que en començar la Guerra del Francès s'exilià a Mallorca per poder-se ordenar sacerdot i allí es relacionà amb professors universitaris també exiliats i s'estrenà com a professor de l'Acadèmia Militar; en parlarem més endavant.

Els vuit religiosos esmentats comprenen una generació. En efecte, el pare Espina (el més gran) va néixer el 1756 i el pare Feliu (el més jove), el 1787: exactament trenta-un anys de separació. Dit d'una altra manera, a la província hi havia continuïtat. Els joves prenien el relleu dels més grans.

També observem que dos d'aquests vuit religiosos s'exiliaren a Mallorca, on connectaren amb un món cultural diferent del que vivien en les comunitats i reberen una formació més propera a la universitat civil, ja que allí contactaren amb professors exiliats a l'illa. Tornats a l'orde, influïren amb els seus coneixements i contribuïren decisivament a adaptar la província a la societat.

Una altra característica comuna a una majoria dels esmentats era el seu sentiment antifrancès. Els pares Vada i Ros enardiren el poble contra l'invasor i lluitaren amb la paraula i l'espasa. Raventós i Feliu s'exiliaren per fugir de l'ocupació estrangera. El pare Ferrer (ja ho hem dit abans) era germà de mossèn Ramon o Raymon Ferrer, el conegut oratorià que amb la ploma blasrà els francesos. El pare Martí es veié obligat a abandonar la seva casa de Balaguer perquè els francesos la destrossaren. El sentiment antifrancès es convertí en esperit de reconstrucció del propi país quan pogueren gaudir d'un mínim de llibertat. S'accentuà, doncs, un sentit o esperit nacional.

* * *

La Guerra del Francès va fer mal, perjudicà el normal desenvolupament de l'Escola Pia catalana. Foren uns anys negatius. Del mal patit se'n va treure algun benefici com el contacte directe amb la societat real, el fet que alguns religiosos exiliats a França aprenguessin la seva llengua, que després es va poder impartir a les escoles.

Tot i això, en aquest període que estudiem s'aconsegueixen dues fites importants per portar a terme el projecte col·lectiu: trencar el reduït nombre de cases amb les fundacions de Barcelona, Sabadell i Calella, i la creació de la distribuïdora o l'editora de llibres escolars.

Ideològicament els escolapis anaren deixant el tomisme clàssic i assumint tesis eclèctiques, la qual cosa comportà que es decantessin cap a algunes de les línies del liberalisme, com havien acceptat la Il·lustració. Es posaren a to amb la societat.

Espanya, i més Catalunya, feia els primers passos per desfer-se de l'Antic Règim orientant-se cap al liberalisme amb la industrialització i el reconeixement de les llibertats. Els escolapis se sumaren a aquest carro.

6. SUPRIMITS DUES VEGADES (1820-1845)

Els anys que comprenen el present capítol són dels més dolorosos del segle XIX per a l'Escola Pia. Un total de tretze anys suprimida, repartits entre els tres del Trienni liberal i els deu de l'exclaustració o desamortització (com es coneix normalment). Entre els dos moments crítics, dotze anys que no foren pas tranquils sinó que en general es va viure un malestar i una divisió, reflex de la situació enverinada de la societat.

Tractarem, doncs, el període dividint-lo en els tres esmentats moments i dedicant un subapartat a l'ensenyament a les escoles durant aquests vint-i-cinc anys.

6.1. EL TRIENNI LIBERAL (1820-1823)

A Cabezas de San Juan (Andalusia) pel gener de 1820 el comandant Rafael Riego es pronuncià com altres militars havien fet anys abans; un aixecament més del que en un principi no es va fer cas, ni a Andalusia ni a Madrid, que no envià tropes per sufocar-lo. La manca d'oposició entebé el mateix Riego, que acabà dissolent la seva tropa.⁴⁶²

El 21 de febrer del mateix 1820 a la Corunya es produí un moviment popular que reclamava la proclamació de la Constitució de Cadis de 1812; el moviment s'estengué per altres ciutats de la península, de manera que el rei

462. Per a aquest apartat, reproduïm el que ja hem documentat en altres ocasions i això ens estalvia ara repetir la documentació allà citada: *L'ensenyament a Catalunya durant el Trienni liberal (1820-1823): el mètode dels escolapis*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 61-66 i 162-175; «El govern interior dels escolapis durant el Trienni liberal 1820-1823», a *I Congrés d'Història de l'Església Catalana des dels orígens fins ara* (Solsona, 20-23 setembre 1993), Solsona, PG Boniquet, 1993, p. 561-567.

Ferran VII decidí jurar la Constitució gaditana el 7 de març de 1820. El 10 de març el capità general de Barcelona, Francisco Javier Castaños, jurà públicament la Constitució. A Mataró es va fer el dia 11 de març, a Igualada el dia 15. Una a una quasi totes les poblacions catalanes, com les de la resta de l'Estat, s'adheriren a la Constitució, i en moltes d'elles es col·locà una làpida a la façana de l'ajuntament com a record del fet i la plaça rebé el nom de plaça de la Constitució.

El 9 de juliol de 1820 es reuniren les noves Corts. El març de 1822 a Catalunya s'aixecaren les primeres partides contra el règim i l'agost següent es constituí la Regència d'Urgell, que assumí la representació del monarca mentre es trobés empresonat, segons ells, pels liberals *doceaïnistas* (els defensors de la Constitució de 1812). Catalunya quedà dividida entre liberals (al sud) i absolutistes (al nord) per una línia formada per les ciutats de Balaguer, Solsona, Berga i Olot. Quan semblava que el Govern estava a punt de dominar la revolta, Ferran VII sortí de Madrid cap a Cadis el 20 de març de 1823: el rei s'apartava dels liberals; l'abril següent tropes franceses comandades pel comte d'Angulema començaren a entrar a Espanya i ocuparen la ciutat de Figueres.

L'Església en un primer moment reaccionà favorablement a la proclamació de la Constitució. Els rectors de les parròquies i els religiosos assistiren des de llocs distingits a la proclamació pública. Els bisbes fins i tot demanaren als sacerdots i fidels que acceptessin la Constitució i afirmaren que no portaria mals ni subversió.

L'obra legislativa de les Corts, però, seguí una línia de reforma de l'Església i especialment dels religiosos que aviat inquietà aquests. Vegem els passos fets: el 17 de maig de 1820 per decret es prohibí l'admissió de novicis i l'emissió de professions fins i tot als que ja eren novicis: era el pròleg del que es podia esperar en el futur. El 15 d'agost de 1820 un decret del Govern expulsà els religiosos de la Companyia de Jesús i després es constituïa la Comissió de Regulars per a la seva reforma. El 4 d'octubre se suprimien els tribunals per a causes de religiosos, és a dir, se suprimia el fur propi dels religiosos, els quals passaven al fur general. Finalment el 25 d'octubre es publicà la llei de reforma de religiosos. A finals d'any l'atmosfera ja s'havia crispat i les relacions entre l'Església i l'Estat en pocs mesos s'havien posat tibants.

La Llei de 25 d'octubre de 1820 dedica l'article 20 als escolapis:

Por ahora y hasta que el Congreso resuelva sobre planes de instrucción pública y de misiones, los clérigos regulares de las Escuelas pías [...] quedan exceptuados de lo dispuesto en el artículo 17, y de la parte del 12 que prohíbe dar hábitos y profesar novicios. Y la sujeción al ordinario, de que habla el artículo 9.º se entenderá para con los escolapios sin perjuicio de la traslación de maestros de una

casa a otra, y demás relativo al régimen económico y literario según lo exija el mejor desempeño de su instituto, y juzgue conveniente el Gobierno.

L'Escola Pia, com la resta d'ordes religiosos, quedava suprimida com a institució religiosa, però es toleraven les comunitats a fi de no perjudicar la tasca escolar que els escolapis mantenien en molts municipis espanyols, fins que el Congrés determinés una altra cosa. No hi havia cap tracte de favor cap a l'Escola Pia sinó simplement que, mentre se'ls necessités, els tolerarien.

Examinem com quedaven els escolapis segons aquest article de la Llei amb les excepcions que s'hi assenyalen.

Suprimir l'orde equivalia a negar l'existència de superiors majors, és a dir, del vicari general d'Espanya i dels provincials amb els corresponents assistents. L'article 10 de la Llei deia: «No se reconocerán más prelados regulares que los locales de cada convento, elegidos por las mismas comunidades.» Davant de l'Estat, doncs, el pare Jaume Vada quedà destituït com a provincial de Catalunya; als pocs mesos moria a Mataró, concretament el 20 de març de 1821. En la consciència interna dels religiosos la figura del provincial no deixava pas de ser reconeguda per més que ho imposés una llei estatal; per això la seva desaparició creà un buit d'autoritat moral.

Aleshores sorgí un conflicte de competències. Segons les Constitucions de l'Escola Pia (edició de 1793, p. 240) en cas de mort del provincial (en aquest cas es tractava primerament d'una mort moral, ja que quedava anul·lat totalment; però poc després també va ser per mort física), l'ha de succeir el primer assistent provincial, que en aquell moment era el pare Jaume Arbós, rector a més de la casa de Solsona. Però la Llei estatal havia anul·lat tots els superiors majors, també els assistents provincials, i només reconeixia els superiors locals segons l'article 10 que acabem de citar. Per això el pare Antoni Ros, segon assistent provincial, fent ús del decret del Capítol General de 1739,⁴⁶³ com a rector de la casa de Sant Antoni de Barcelona, declarada i reconeguda com a seu provincialícia, va creure que li tocava fer-se càrrec de la Direcció de la província. En certa manera el Govern sancionà la decisió del pare Ros, ja que el 3 de juny de 1822 el nomenà *prefecte d'estudis* per a l'Escola Pia de Catalunya i li assenyala com a competències: «dirigir la enseñanza de sus escuelas con arreglo a lo dispuesto por las Cortes [...]; de acuerdo con los rectores de cada colegio atienda al régimen económico

463. Aquest Decret diu: «Decreverunt Patres, quod si casu moriantur P. Provincialis, et primus et secundus Asistentes (quod Deus avertat), in locum mortuorum omnino succedat Rector Domus destinatae pro residentia P. Provincialis», a *Constitutiones* de 1783, p. 240-241. La mort de què parla el Decret podia entendre's tant per mort natural com jurídica, que és el cas actual.

y literario de estudios [...]; proporcionar sugetos hábiles para la instrucción y colocarlos en las clases a que fuesen acreedores por sus talentos, aplicación y conducta [...], funciones literarias que tenían los provinciales.» El pare Arbós degué acceptar de mala gana aquesta disposició com veurem en finalitzar el Trienni.

Una persona, doncs, quedava al capdavant de la província i, tot i les limitacions, el pare Ros intentà mantenir les cases amb els col·legis. Quedava per resoldre la qüestió dels superiors locals, que havien de ser «elegidos por las mismas comunidades». El sistema per elegir superiors era el capítol, però a qui corresponia convocar-lo, si el provincial no tenia facultats per fer-ho? Com que la Llei declarava que els escolapis quedaven sota l'autoritat dels prelats diocesans respectius, foren els bisbes els que es varen moure per poder convocar capítols locals. El cardenal Consalvi, prefecte de la Congregació de Bisbes i Regulars, amb data de 31 de març de 1822 diu als bisbes que actuïn com a delegats apostòlics i, per tant, amb facultat per convocar capítols locals. Alguns prelats ja s'havien avançat, com els de Barcelona, per decret de 15 agost de 1821; el de Vic, per decret de 31 de juliol de 1821; el de Girona, per decret de 26 de febrer de 1821, i així evitaren les represàlies amb què el Govern amenaçava els bisbes que incomplissin la llei. L'any 1821 en totes les comunitats de l'Escola Pia de Catalunya se celebrà un capítol local per elegir superior de la casa. En tots els casos es confirmà el religiós que ja ho era, excepte en la comunitat de Moià, on sortí elegit el pare Miquel Vila, de manera que l'anterior rector, el pare Pere Ferrer, decidí abandonar aquella comunitat i es traslladà a la de Calella. La província s'havia reorganitzat: tenia una persona al capdavant (el prefecte d'estudis) i les cases el seu rector elegit. L'estructura orgànica provincial estava encarrilada per seguir els nous camins i afrontar els reptes de la nova situació.

La Llei que anem comentant exceptuava els escolapis d'alguns articles, per exemple del 17, que ordenava tancar les comunitats amb menys de vint-i-quatre religiosos ordenats *in sacris* o ordres majors (sotsdiaca, diaca i sacerdot); gràcies a ser exceptuats totes les cases continuaren durant aquests anys. Si alguna s'abandonà fou per altres motius, no pas per la Llei de supressió de religiosos.

L'article 12 prohibia donar hàbits i admetre professions; però la mateixa Llei permetia que els escolapis continuessin acceptant novicis i que aquests professessin. En el nomenament de prefecte d'estudis a favor del pare Ros hem vist com li encarregà precisament que vetllés per aquests joves. La casa de Moià va haver-se d'abandonar i els religiosos es repartiren per diverses famílies caritatives de la vila, mentre que les classes s'impartiren per als alumnes a la casa de l'arxiprest.⁴⁶⁴ El

464. Calasanz Bau a *Historia de las Escuelas Pías en Cataluña*, p. 298, transcriu la crònica de la casa de Moià d'aquest moment.

pare Pau Tarrés, mestre de novicis, morí el 31 de juliol de 1821.⁴⁶⁵ Moià no era, doncs, casa apta perquè hi continuessin els novicis.

Però si Moià dequeia com a casa de la primera formació o de noviciat, s'iniciava d'una manera quasi espontània a la casa de Sabadell acabada de fundar una nova casa de formació per als novicis. El març de 1821 hi vestí la sotana Joan Torres Fetjó, natural del Sabadell, el primer clergue d'aquesta etapa; vuit més iniciaren el noviciat aquell mateix any; el 1822, foren tres; i quatre més el 1823. No sembla que tots ells continuessin; algun morí aviat. En el catàleg de 1830, n'hi consten sis vestits el 1821; sis més el 1822, i quatre, el 1823.⁴⁶⁶ Com a mestre de novicis actuà el pare Faust Abril, el rector de la casa. El ritme de creixement dels religiosos es va mantenir, doncs, tot i les dificultats d'aquests anys del Trienni liberal.

La Llei de supressió de l'octubre de 1820 afavoria l'exclaustració (sortir del convent o casa religiosa) dels religiosos i fins i tot recomanava que se secularitzessin (passar al clergat diocesà). En total s'exclaustraren deu escolapis catalans que pertanyien a les comunitats següents: quatre en la comunitat de Barcelona, dos en la de Balaguer, un en la de Mataró, un en la d'Igualada, un en la de Puigcerdà i un altre del qual no sabem la comunitat a què pertanyia.⁴⁶⁷ Els nou que vestiren la sotana l'any 1821 ja supliren totes les baixes per exclaustració del trienni. En aquesta ocasió la província no patí cap sotragada forta per pèrdua de religiosos.

A més de les dificultats que patí la casa de Moià, sabem que els escolapis de Puigcerdà es veieren obligats a abandonar la seva casa i es traslladaren a Tolosa (França); retornaren al col·legi el 7 de maig de 1823.⁴⁶⁸

Habitualment es dispensava uns mesos del segon any de noviciat. Aquesta facultat era competència del pare provincial. El pare Antoni Ros consultà l'1 de març de 1822 al nunci apostòlic a qui corresponia ara donar aquesta dispensa; el nunci li contestà que la facultat de dispensar d'uns mesos del segon any de noviciat corresponia al pare rector de la casa de Sant Antoni de Barcelona, com a casa provincialícia. El nunci, doncs, seguint les Constitucions i decrets capitul-

465. La consuetudina fa elogi d'aquest religiós amb aquestes paraules: «Designat pels superiors per a la formació dels novicis, procurava de paraula i amb l'exemple, així com amb la major cura i intel·ligència, que fossin dignes de l'Escola Pia.»

466. Les dades del nombre de novicis vestits a Sabadell ens les dona Llogari PICANYOL, «El noviciat escolapi de Sabadell», *Sabadellum* (Sabadell), núm. 3 (octubre 1960), p. 71-73. Aquestes dades no concorden del tot amb el catàleg ja que el 1822 en vestiren tres segons Picanyol, i segons el catàleg ho feren sis. Tal vegada alguns varen vestir en altres col·legis ja que tres són fills de Barcelona.

467. Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. III, p. 217.

468. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 137.

lars, reconeixia que competien al rector de la casa provincialícia les facultats que abans tenia el superior provincial. Era un suport a l'autoritat del pare Ros davant de tota la província i dels dubtes del pare Arbós.

La situació dels escolapis com a religiosos era anòmala i sense definició en el dret canònic: no eren membres d'un orde religiós, sinó que estaven subjectes als seus bisbes territorials; però depenien d'uns superiors locals i d'un prefecte d'estudis; els bisbes no els podien traslladar ni canviar de lloc. Sorgiren freqüents dubtes que calia anar resolent sobre la marxa; per exemple: amb quin títol havien de ser ordenats sacerdots els escolapis?, a títol de pobresa i amb dimissòries del provincial (com indicaven les Constitucions i sempre s'havia fet) o amb un benefici com la resta de sacerdots diocesans? El bisbe d'Urgell, quan se li presentaren dos escolapis per ordenar-se sacerdots, tirà pel dret i els ordenà sense papers; en data de l'1 de maig de 1823 consultà el nunci apostòlic; aquest li contestà que el papa revalidava l'ordenació ja que en les circumstàncies actuals no podien pas tenir les dimissòries exigides pel dret.

El Trienni liberal evidentment fou curt. El 6 d'abril de 1823, des de Baiona, la Junta Provisional del Govern d'Espanya s'autoproclamà l'únic poder sobirà i anul·là tot el que l'anterior govern havia determinat des del 7 de març de 1820. El pare Gabriel Hernández, el vicari general que havia estat deposat, escriví immediatament una carta a tots els escolapis espanyols en què els diu: «Hemos creído deber reponernos como desde ahora nos reponemos en nuestro antiguo y legítimo empleo de Vicario General de nuestras provincias de España y en uso de toda jurisdicción que a dicho empleo compete.» I uns dies després afirmà que: «removerá los [superiors] que hubiesen sido creados después del 7 de marzo de 1820». Aquestes paraules sonen a revenja. El pare vicari general envià aquests comunicats als superiors majors, com de costum. Per a les cases de Catalunya va trametre la carta al pare Jaume Arbós, a Solsona, com a primer assistent provincial i en funcions de superior per la defunció del provincial pare Jaume Vada: així desautoritzava el pare Ros. El pare Arbós s'apressà a manifestar-se davant de la província com a superior provincial; envià els comunicats del pare vicari a les comunitats i al final va anotar-hi: «concuerta con el original que está en mi poder». Tant el pare vicari general com el pare Arbós, primer assistent català, ignoraren i prescindiren del pare Ros; amb aquestes actituds sembraren la divisió a la província. El pare Ros s'havia ajustat a les Constitucions i sempre buscà l'aprovació de les seves decisions pel nunci apostòlic; mereixia un reconeixement i no l'ostracisme.⁴⁶⁹

469. Hem dit que a Moià la comunitat canvià de rector en el capítol local electiu que celebraren el 1821: elegiren el pare Miquel Vila en comptes del pare Pere Ferrer. Ara el pare Ferrer va ser reposat. Vegeu el rectorologi de Moià a Rossend CASALLARCH, *Història de l'Escola Pia de Moià (1682-1994)*, p. 215.

El Ministeri de Gràcia i Justícia, ja establert a la capital del Regne, publicà un reial decret l'11 de juny de 1823 pel qual restaurava els instituts religiosos a la situació anterior al Decret de 7 de març de 1820. El pare vicari general convocà capítols provincials per al 1824 amb una carta del 25 de juliol de 1823; així es restabliria la normalitat en totes les províncies. El pare Arbós no va creure oportuna la celebració de capítols a Catalunya de manera que escriví el següent en una carta circular el 3 de febrer de 1824: «Por causa de las circunstancias, estado de la capital, tiempo frío, caminos malos, el tener tantos contrarios, aun entre los nuestros [...]». Tot plegat el portava a determinar que calia donar allargos a la celebració del capítol provincial. El pare vicari general l'instà a la celebració de capítol, que finalment se celebrà el 18 de juny de 1824 a Igualada; en aquest Tretzè Capítol Provincial sortí elegit nou superior provincial el pare Joaquim Tomàs.⁴⁷⁰ El pare Arbós havia fracassat en l'intent d'allargar el seu mandat amb el pretext de tenir contraris a casa mateix. Quedà sense cap càrrec fins que en el Capítol General següent de la Vicaria va ser proposat com a assistent general, lloc més honorífic que altra cosa, i va ser elegit per a aquest càrrec: així se'l compensà de no haver-lo elegit provincial.

El pare Antoni Ros, el 1824, va ser nomenat rector de Solsona, en substitució del pare Arbós. La necrologia diu que allí: «hi promogué de paraula i amb l'exemple l'observança regular». Els pares Ros i Arbós eren de mentalitat diferent; el primer acceptà la situació del Trienni i s'esforçà per resoldre els problemes que la legislació provocava: fou un pactista o possibilista que partint del moment tirà endavant l'obra educativa; quan el 1822 foren expulsats tots els superiors d'ordes religiosos, se n'exceptuà el pare Ros i el dels agustins pel seu caràcter més obert i dialogant.⁴⁷¹ El pare Arbós, en canvi, fugí de Solsona i es refugià a França fins a principis de 1823: partidari, doncs, de mantenir drets sense doblegar-se ni cedir als nous aires. Representaven com dos extrems; la necrologia del pare Arbós ocupa més del doble d'espai que la del pare Ros: prova de les simpaties que l'un i l'altre despertaven entre els religiosos. La província, però, en el Capítol de 1824 defugí dels extrems i escollí el pare Joaquim Tomàs, religiós gran, partidari de la pau i d'agermanar-se tots sota el mantell calassanci, com va dir en la primera carta circular del 25 d'agost de 1824:

470. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 128.

471. Vegeu Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa al segle XIX i organització dels col·legis escolapis a Catalunya (1838-1904)*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Pedagogia, 1990, p. 33.

La paz, la unión, el amor fraterno serán las que aquietarán y sosegarán nuestro entendimiento, serenarán nuestros ánimos, serán las compañeras e hijas legítimas de la caridad [...]. Esperamos que [...] olvidando los pasados resentimientos, si hubo alguno, y unidos todos en el amor de Jesu-Cristo, no se ha de oír más: Yo soy del partido de Pablo, yo de Apolo, yo de Cefas: no [...] todos, todos somos hermanos e hijos del Dios de la paz.⁴⁷²

6.2. LA DÈCADA OMINOSA (1823-1833)

Aquests deu anys que van des del 1823, final del Trienni liberal, fins al 1835, començament de les lleis de supressió de religiosos, han estat qualificats pels historiadors de la dècada ominosa perquè el monarca Ferran VII perseguí implacablement tots aquells que s'havien manifestat partidaris del liberalisme.

Per a l'Escola Pia de Catalunya no va ser una etapa tranquil·la com l'anterior al Trienni. Però tampoc no podem considerar-la ominosa ni dolenta. Sortiren fora molts problemes interns que va caldre anar resolent. Comencem aquesta vegada analitzant les persones.

6.2.1. REACCIÓ DELS RELIGIOSOS

Les paraules del pare Joaquim Tomàs amb què acabàvem l'apartat anterior ens fan suposar un període no gaire tranquil. Els anys del Trienni no portaren una disminució de personal, com hem vist, però sí un trencament de la unió entre els religiosos. Els escolapis havien contestat unànimement davant de la Guerra del Francès amb una posició patriòtica i espanyola, com la resta de la població, perquè fou un atac al que era la pròpia identitat. El Trienni, en canvi, obrí una porta a novetats que minaren la bona harmonia, que era indispensable dintre de la província: no era una invasió exterior que amenacés la peculiar manera de ser; per això la resposta no fou pas uniforme entre els escolapis. El provincial, el pare Joaquim Tomàs, no es perdonà esforços ni atencions per aconseguir recuperar el benestar entre tots els religiosos de la seva província.⁴⁷³ L'agost de 1833 el pare provincial, Joan-Crisòstem Junoy, escrivia en una carta circular a tots els religiosos:

472. Text complet de la carta a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 163-164.

473. Vegeu Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 124, on recull paraules de la necrologia.

Verdad es que los Superiores han empleado el zelo mas puro, se han valido de los medios mas eficaces para contener los estragos del Espíritu devastador, que penetra los Claustros, exponiendo con vivacidad y frecuencia a la consideración de los Religiosos las obligaciones y los empeños que contrajeron en la Profesion, deberes y empeños imprescindibles, santísimos, sobre cuyo cumplimiento seremos requeridos severamente en el tribunal de la justicia divina.⁴⁷⁴

El pare Genís Guardiola va ser acusat el 1822, durant el Trienni, de repartir entre els alumnes una novena subversiva; ell es justificà dient que no ho havia fet amb mala voluntat sinó per ignorància. El pare Miquel Perxachs va ser sempre el conseller de Domènec Caralt, prou conegut com a antiliberal.⁴⁷⁵ Diu el pare Rabaza⁴⁷⁶ que el germà operari Camil Riera participà en una revolta (seria la Guerra o revolta dels Agraviats?), de manera que fou desterrat de Solsona, comunitat en què residia, a Albarrasí, i no pogué tornar fins que la reial ordre de 7 d'octubre de 1831 li aixecà el càstig. Durant la dècada ominosa tal vegada també es donaren exclaustracions de religiosos, segons dóna a entendre el pare general espanyol, Lorenzo Ramo, quan escriví al pare general de Roma des de València una carta en què es dolia «quod nonnulli istic ex nostris a via veritatis deflexerunt».⁴⁷⁷ Hi va haver, doncs, divisió entre els religiosos com en la societat. La divisió d'actituds generà malestar.

Entre els ordes religiosos, després del Trienni liberal es produí el conflicte que provocà el Govern quan ordenà que els religiosos que s'havien exclaustret en aquells anys havien de retornar al convent respectiu; si no ho feien voluntàriament, se'ls amenaçava d'utilitzar la força; alguns provincials a Catalunya donaren resposta a aquesta mesura, que el pare Joaquim Tomàs va creure desentertada: si un religiós no es trobava bé al claustre, més valia que en sortís o que no hi tornés si n'havia sortit; el superior escolapi argumentava que no podria confiar l'educació d'un grup de nois a un religiós que no es trobés a gust i voluntàriament en la comunitat. No crec que entre els escolapis es produís cap mena de conflicte en aquest sentit.

474. *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 177.

475. Els dos fets són citats per Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, p. 35 i 33 respectivament.

476. *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. III, p. 231; aquest germà operari no consta en cap dels catàlegs que coneixem del segle XIX (ni en el de 1830, que porta afegits els noms i les dades fins al 1835) ni té necrologia.

477. Carta a AGSP, Reg. Prov. 62.

6.2.2. MILLORAMENT EN LA FORMACIÓ DELS JOVES RELIGIOSOS

Tot i l'augment constant de vocacions, no es va materialitzar cap nova fundació. No faltaren pas peticions:⁴⁷⁸ Figueres⁴⁷⁹ (1824), Granollers (1825), Terrassa⁴⁸⁰ (1828), Talarn (1827), Ripoll (1828) i la Bisbal d'Empordà (1830). En alguns casos s'arribaren a signar les bases de fundació però al final la resposta del provincial acostumava a ser que no hi havia personal per atendre la fundació. El provincial pare Junoy, en la carta circular esmentada en l'apartat anterior, deia sobre el particular:

Las amargas circunstancia de los tiempos pusieron a los Pro.ales en la dura precisión de aplicar jóvenes recién profesos al ejercicio de la enseñanza; y sean dadas gracias a Dios que generalmente han desempeñado con acierto y tesón tan importante destino; habiendo cesado tan graves inconvenientes exige la justicia y utilidad del Instituto se proporcione a todos los jóvenes todos los estudios para que adquieran los conocimientos en la piedad y ciencias que debe poseer el que está consagrado al ministerio de la enseñanza según el método que prescriben nuestras leyes.⁴⁸¹

Va prevaler, doncs, la preocupació per la formació dels joves professors sobre l'expansió geogràfica; el contacte amb altres ambients durant els dos exilis que ja portaven —Guerra del Francès i Trienni liberal— els va fer veure el nivell que hi havia amb la resta de la societat culta i que en moments de crisi la formació personal és el que més compta. Sembla com si les tres fundacions últimes no s'haguessin paït prou encara, de manera que calia un temps més llarg abans de pensar en noves fundacions i tenir temps per preparar més adequadament el professorat i respondre amb més garantia a les insistents peticions dels municipis.

L'experiència del noviciat a Sabadell durant els anys del Trienni feren reflexionar els capitulars de 1824, de manera que decidiren que la casa noviciat, que sempre havia estat la de Moià, es traslladava a la de Sabadell; Moià quedava compensada traslladant-hi el primer juniorat, el de filosofia; ho anunciava el

478. Documentació de cada un d'aquests intents de fundació a APEPC, 07-00 / caixa 1, a més d'altra informació que es detalla en cada cas.

479. Joan FLORENSA I PARÉS, «Contracte de fundació entre l'Ajuntament de Figueres i l'Escola Pia», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 344 (abril-maig 1992), p. 7-8.

480. Joan FLORENSA I PARÉS, «Primera presència de l'Escola Pia a Terrassa», a *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)* Terrassa, Escola Pia de Terrassa, 2002, p. 17.

481. *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 179.

nou provincial, el pare Joaquim Tomás, amb les paraules següents: «Reúnanse los Jóvenes en un Colegio, los Novicios en Sabadell, y los Filósofos por ahora en Moià.»⁴⁸² Els juniors acostumaven a estar dispersats per diferents col·legis, de manera que així servien d'ajudants o substituïts als mestres; la voluntat del Capítol Provincial de 1824 és que tots s'apleguin en una única casa, que serà de moment la de Moià, i hi rebin una formació competent. Els juniors, però, continuaren residint en diverses cases.

En aquest mateix Capítol de 1824 s'aprovà que en cada comunitat se celebrés una missa cantada en escaure's la mort del pare o la mare d'un religiós de la província. És una cosa petita, però mostra novament la influència dels exilis, quan alguns religiosos s'hagueren d'aixoplugar a la casa paterna. La vida religiosa no era un trencament amb la família sinó una manera de servir Déu, recordant els pares que els havien donat la primera educació.⁴⁸³

El pare vicari general espanyol en una carta al pare general de Roma li deia el 1826 referint-se a les tres províncies escolàpies existents en aquells moments: «Porro Hispaniae Provinciae paulatim jam et a Napoleonicis clade, et a tumultibus civilibus recreatae, juvenum supplemento tot professorum defectum et alia detrimento sedulo atque in dies reficiunt.»⁴⁸⁴ El nombre de mestres escolapis creixia i es podien anar cobrint els llocs buits deixats per les crisis de la Guerra del Francès i pel Trienni liberal.

Tradicionalment s'havia establert un doble camí de formació dels juniors. Aquells que es consideraven menys dotats intel·lectualment rebien una formació encaminada a les classes inferiors; els considerats més dotats eren formats més àmpliament en la filosofia i la teologia. Així ho havia establert el Capítol general de 1718 i continuà vigent fins al període posterior al Trienni liberal: «Habescientes ingenio, sive evidentemente inepti ad altiores progressus, post absolutum Rhetoricae curriculum, studiis maioribus, excepta inviolabiliter Logica, interduntur; characteribus, arithmeticae, et casibus conscientiae addicendo, donec perficiantur, saltem sub institutione Lectoris pro exteris.»⁴⁸⁵ Deia en una altra ocasió que aquesta divisió en la formació dels candidats a mestre escolapi no predisposava a càrrecs de direcció, sinó que tant els uns com els altres arri-

482. Carta circular de 25 d'agost de 1824, a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 164.

483. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 128.

484. El pare Pascual Suárez al pare general, Madrid, 13 de juny de 1826, a AGSP, Reg. Prov. 63.

485. *Constitutiones, Religionis Clericorum Regularium Pamperum Matris Dei, Scholarum Piarum*, Barcelona, Typog. Regia Francisc Suria et Burgada, 1793, p. 160; exposició d'aquest tema a Joan FLORENSA I PARÉS, *L'ensenyament a Catalunya durant el Trienni liberal (1820-1823): el mètode dels escolapis*, p. 198-200.

baren de fet a ocupar el rectorat de les cases. Aquest sistema es modificà després del Trienni liberal. La manca de personal obligà a adoptar un nou camí de formació. El pare vicari general Joaquín Esteve, de la província d'Aragó, en la carta circular de 20 de novembre de 1829 donà les línies d'aquest nou camí. No es podia esperar que els joves, després de professar, fessin un currículum d'uns anys continus d'estudis; calia portar-los a l'escola com més aviat millor; per això estableix que se'ls formi progressivament per a un nivell de les escoles i que se'ls dediqués a aquella si superaven un examen. Passaven l'examen i se'ls confiava la primera classe; després d'un temps, se'ls examinava de les matèries de la classe següent i, si el superaven, se'ls traslladava a aquesta nova classe i així successivament anaven ascendint. Acabat el currículum escolar havien de fer l'eclésiàstic, és a dir, el del sacerdoci, de confessors, de predicadors. Era un ascens, com d'oposicions, per pujar en el catàleg de la província. Les matèries que es demanaven en cada examen per ascendir en el currículum escolar eren les que s'acostumava a impartir; no hi ha cap novetat ni peculiaritat. Amb pocs anys les necessitats més apressants de les escoles varen poder ser ateses, de manera que el 1833 el pare Lorenzo Ramo, nou superior general d'Espanya, va considerar que aquest camí ja s'havia esgotat; en la Congregació General de 14 de gener d'aquell any, hi llegim: «No habiendo ya necesidad de echar mano de los recién profesos para la enseñanza en las escuelas, se abstengan los superiores de este medio.»⁴⁸⁶ El nou camí que intentà el pare Ramo ja no tingué efectivitat perquè dos anys després vingué la supressió dels religiosos. El camí del pare Esteve era, doncs, temporal i per això Alonso Marañón el qualifica de «método de emergencia.»⁴⁸⁷

A Catalunya se seguí el model proposat i així funcionaren les cases de formació fins a la supressió de 1835. En aquest any de 1835 la província contestà a la Junta Eclésiàstica per a la reforma de religiosos amb l'informe següent:

La provincia de Cataluña tiene destinados a casas de estudios los colegios de Mataró, para humanidades; Igualada, para dos años de filosofía (Altieri) y Moia para teología (Santo Tomás), tres años. La Moral (Salmanticenses) se estudia por medio de conferencias semanales. En Sabadell está la casa matriz para hábitos y profesiones de clérigos. En Mataró hay cátedra de filosofía agregada a la Universidad, y en Barcelona se da clase de griego.⁴⁸⁸

486. Pedro Manuel ALONSO MARAÑÓN, *La Iglesia docente en el siglo XIX: Escuelas Pías en España y en América. Formación del profesorado y expansión educativa*, Guadalajara, Universidad de Alcalá, Servicio de Publicaciones, 1996, p. 113.

487. Pedro Manuel ALONSO MARAÑÓN, *La Iglesia docente en el siglo XIX...*, p. 108-113, on comenta extensament aquesta circular del pare Joaquín Esteve; també hi ha un comentari a Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, p. 446-447.

488. Text citat per Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 141.

En aquest últim text, hi veiem el currículum d'estudis que seguïen els joves escolapis després del noviciat. No es quedaven tot el temps a Moià, sinó que s'anava passant d'un nivell a un altre, tot canviant de casa. Fins i tot ens assabenta de tres dels autors que exposaven els professors. No sembla, però, que el 1835 s'hagués abandonat encara a Catalunya el «mètode de emergencia» del pare Esteve.

El mestre de novicis a Sabadell va ser normalment el pare rector ajudat per un altre religiós. Foren, doncs, els religiosos següents: Faust Abril (1819-1825), Tomàs Miret (1825-1827), Pere Freixa (1827-1830) i Narcís Tarter (1830-1847).⁴⁸⁹ Tots ells religiosos de provada vàlua acreditada.

El pare Vicenç Tió (Mataró, 1784 - Barcelona, 1854)⁴⁹⁰ excel·lí com a professor o lector de filosofia a Mataró; continuà en la línia del seu mestre, el pare Ildefons Ferrer. Del pare Tió ens han arribat impreses dues de les conclusions que dirigí: *Delectae e philosophia positiones a cl. Simone Rubís et Joanne Torres propugnatae in Mataronensi templo anno 1825, patrono P. Vincentio Tió* (Mataró, 1825) i *Decerptae ex Logica propositiones a cl. Antonio Masramon propugnatae, patrono P. Vincentio Tió* (Mataró, 1829). El llibre de text que seguí el pare Tió va ser el d'Andrés de Guevara y Basozábal *Institutionum elementarium philosophiae ad usum studiosae jventutis* (Madrid, Tipografia de León Amarita, 1824 i anys següents); aquest autor inclou en la filosofia nocions de matemàtiques.⁴⁹¹ En les tesis defensades el 1825 es parla de l'aritmètica, de l'àlgebra, i que havien arribat a les equacions de segon grau i en la geometria fins a la trigonometria.

Com a professor de teologia sobresortí el pare Lluís Barberí (Olot, 1764 - Moià, 1830).⁴⁹² S'havia format a Oliana amb el pare Llorenç Serra, una eminència com a teòleg que havia estudiat amb el pare Ildefons Ferrer, l'home que renovà l'ensenyament de la teologia entre els escolapis catalans, com hem apuntat anteriorment. El pare Barberí n'ensenyava des de finals del segle XVIII en diverses cases; després del Trienni liberal es trobava en la seva plenitud i per això fou enviat a Moià. Seguí sempre una línia eclèctica —molt propi dels il·lustrats—, com es pot veure pel simple enunciat d'unes conclusions que defensaren els seus

489. Llogari PICANYOL, «El noviciat escolapi de Sabadell», *Sabadellum* (Sabadell), núm. 3 (octubre 1960), p. 76; el pare Tarter evidentment que cessà com a mestre de novicis el 1835 ja que l'Estat en prohibí l'admissió.

490. Biografia a Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 209-210; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 542.

491. Vegeu la notícia en el llibre *Matrícula de filosofía 1820-1858*, a APEPC, 07-19 / caixa 29, núm. 1.

492. Biografia a Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 203-204; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 76.

alumnes el 1800: *Conclusiones theologicae, dogmaticae, polemicae, escolasticae, historicae ad mentem Ss. Doctorum Augustini et Thomae Aquinatis in collegio Mataronensi propugnatae* (Mataró, Impremta de Joan Abadal, 1800). El pare Barberí seguí de totes maneres més la tradició tomista que el pare Tió.

L'esforç per a la formació dels joves a fi de crear una nova generació escolàpia ben preparada per a l'ensenyament es veié truncat amb la supressió de religiosos de 1835, ja que els joves foren els que més s'exclaustraren. De totes maneres la bona formació rebuda els va permetre establir-se aviat i aconseguir èxits. Sabem que un bon nombre d'ells exerciren com a mestres en diversos pobles després de guanyar les corresponents oposicions. Cal destacar algunes figures que sobresortiren com Josep Simó Rubís i Alemany, que primer fou catedràtic d'institut i després de la Universitat Literària de Barcelona,⁴⁹³ o els tres amics Hermenegild Coll de Valldemia,⁴⁹⁴ Pelegrí Ferrer⁴⁹⁵ i Ramon Cuspinera, els quals, empesos per les lleis de supressió de religiosos de 1835, emigraren a Cuba, on fundaren un col·legi a Puerto Príncipe (ara Camagüey) —Liceo Calasancio—, que immediatament es prestigià; tornaren a Catalunya després de conèixer altres experiències escolars i fundaren a Mataró el col·legi Valldemia, que actualment dirigeixen els Germans Maristes. Sempre reconegueren que devien la seva formació a l'Escola Pia i per això Hermenegild llegà la seva biblioteca a la casa escolàpia de Moià,⁴⁹⁶ on havia estudiat les primeres lletres i proposà que l'Escola Pia de Catalunya es fes càrrec del seu col·legi de Mataró, cosa que l'orde no cregué oportú d'acceptar.⁴⁹⁷

6.2.3. L'ENSENYAMENT

En un apartat anterior, que hem acabat en l'any 1820, comprovàrem com la província havia arribat a disposar d'elements i mitjans importants per desenvolupar la tasca d'educació dels infants i joves amb uns instruments ben al dia i acomodats en la societat. S'havia assolit una notable organització escolar amb mitjans per portar-ho a terme. El Trienni no arribà a trencar i alterar del tot la

493. Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, p. 69.

494. Dades biogràfiques a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 163.

495. Dades biogràfiques a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 229.

496. Còpia dels llibres llegats i enviats a Moià conservada a l'APEPC, 07-20 / caixa 28, núm. 2.

497. Coll de Valldemia demanà a Isabel II que cedís el col·legi de Mataró als escolapis; la reina ho aprovà; amb data 29 d'abril de 1868 el subsecretari del Ministeri de Gràcia i Justícia ho notificà al pare vicari general; la província de Catalunya va ser qui no ho acceptà. Dades biogràfiques i bibliografia a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, p. 564; per el període escolapi, vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «Hermenegild Coll i Grau, escolapi», *Modilianum* (Moià), núm. 37 (2n semestre 2007), p. 15-32.

meta abans assolida, però sí que debilità les relacions entre les diverses escoles, entre els mestres i entre aquests i els seus respectius superiors. No podia ser un moment de progrés, sinó de subsistir i poca cosa més.

El pare Antoni Ros, com a prefecte d'estudis, envià amb data 25 de setembre de 1822 una carta circular⁴⁹⁸ a tots els pares rectors de les escoles i als religiosos professors a l'estil de les que enviaven els provincials. Insisteix reiterativament que cal conservar la tradició escolàpia i rebutjar les novetats que estan entrant a les escoles. Recorda les disposicions que des del mateix fundador, Josep Calassanç, havien estat donades especialment pels superiors generals de Roma; entre els aspectes que sempre s'havien tingut en compte hi havia la uniformitat en el mètode —curiosament no fa esment del Mètode Uniforme de la província. Demana esperar disposicions del Govern de la nació abans d'emprendre aventures de novetats i en línies generals assenyalà el que s'havia de continuar fent:

En consecuencia de todo esto, y no habiendose hasta aora recibido del Gobierno plan alguno relativo al método de enseñanza, y perteneciendome el atender al regimen economico de n.tros estudios, ordenamos: Que en las escuelas de retorica, humanidades y gramatica se continue en explicar y traducir en los libros asignados conforme se manda en el Cap. «de Libris auctorum». En las de aritmetica se instruyan los concurrentes según el metodo del libro dispuesto para uso de n.tras escuelas: lo mismo en la Caligrafia, y decoren el compendio de Ortografia arreglado según la ultima de la R.l Academia; no se admitiran para el ejercicio de leer otros libros, q.e los señalados, la cartilla para deletrear, y para leer el «Caton cristiano», «Regla de vida»: sean excluidos de todas las clases todos los libros o cuadernos escritos en lengua patria a excepción del catecismo de doctrina cristiana dispuesto por el R. Smandia.

La intenció del pare Ros va ser mantenir l'estatu quo que havia trobat ja que ell no tenia més poder que el que li assignà el Govern en nomenar-lo prefecte d'estudis, no provincial. Era una autoritat en precari.

Ferran VII aprovà el Plan y Reglamento General de Escuelas de Primeras Letras amb data 16 de febrer de 1825.⁴⁹⁹ El Plan reconeixia l'Escola Pia com una de les institucions més ben dotades per a l'ensenyament i la classificava com de primera categoria, tot admetent-ne els llibres escolars, mètodes, etc. Aquest reconeixement, que enaltia la institució calassànica, suposava alhora que quedava compromesa a acceptar les normes del Govern referents a l'ensenyament. No

498. Publicada a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 30 (1991), p. 160-162.

499. Entre altres comentaris a aquest Plan de 1825, vegeu Manuel de PUELLES BENÍTEZ, *Educación e ideología en la España contemporánea*, 4a ed., Madrid, Tecnos, 1999, p. 78-85.

deixava de ser un bon joc que feia l'Estat a l'Escola Pia: afalagar-la per sotmetre-la. Com escriu Faubell,⁵⁰⁰ els escolapis quedaren *ofuscats* amb els afalacs i acceptaren amb aquest *possibilisme* aquells punts o articles que no consideraren prou adequats, com la inspecció estatal: una cosa per l'altra. La legislació els encimbellava, i no sabien reaccionar per mantenir la independència de què havien gaudit fins en aquell moment. El Plan no suposava cap canvi considerable per als escolapis; pràcticament tot quedava igual i més aviat servia per justificar el que venien fent; no hi havia, doncs, motiu per preocupar-se ni resistir-se a aplicar-lo. Tal vegada la qüestió de quedar subjectes a la inspecció de l'Estat els podia preocupar, però quedava esmorteït l'impacte pel fet que un escolapi n'era membre (art. 126).

6.2.3.1. *El cas del col·legi de Sant Antoni*

Què es va fer entre els escolapis de Catalunya? Fixem-nos fonamentalment en el col·legi de Sant Antoni, que des de la seva fundació havia aplegat els religiosos més especialistes en les diverses classes d'ensenyament, de manera que els superiors volgueren que la seva residència provincialícia fos el model per a la resta de col·legis.

Després del Capítol Provincial de 1824 cessà el pare Ros com a rector de Sant Antoni i fou traslladat amb el mateix càrrec al col·legi de Solsona. Per al de Sant Antoni quedà elegit el pare Francesc Solà, el qual, entre altres coses, amplia l'espai de la casa afegint un nou cos d'edifici darrere de l'antic convent antonià, seguint la línia de l'església. D'aquesta manera es va poder ampliar l'internat o seminari i separar les aules de les dels externs; els interns seguien un horari distint de la resta d'alumnes i podien rebre una formació diferent i més àmplia. L'internat començà a funcionar com a independent i autònom el curs 1826-1827.⁵⁰¹

A partir de 1827, acabat el trienni del pare Solà, el pare Antoni Ros fou retornat a Barcelona com a rector; així pogué reemprendre el que li havia quedat pendent anteriorment. En finalitzar el curs 1827-1828, primer del nou rectorat del pare Ros, se celebraren uns exàmens públics que no es publicaren com s'explica l'any següent. En canvi els del curs 1828-1829 s'imprimiren i ens poden servir per assabentar-nos del que es feia en aquella escola.

500. Vicente FAUBELL, *Acción educativa de los Escolapios en España (1733-1845)*, p. 64-72.

501. Aquesta dada ens la facilita els *Ejercicios Pío-Literarios que bajo la augusta protección del Rey Nuestro Señor (que Dios guarde) en cuyo real nombre los presidirá el Sr. D. José de Avellá y Navarro, Arcediano y Canónigo de la Santa Iglesia de esta Ciudad, Previsor y Vicario General de esta Diócesis*, Barcelona, Impr. de la Viuda e Hijos de Don Antonio Brusi, 1829, a la p. 2 s/n de l'ofertament, quan diu: «Ni lleva este Seminario, separado no mas de dos años de las aulas externas». En endavant citarem aquest fullet per *Ejercicios*, Barcelona, 1829.

En poques paraules ens diu què estan fent en aquest internat:

Los ramos de la instrucción que se da a sus alumnos, son los mismos que abraza generalmente el Instituto piadoso de las Escuelas Pías, los mismos con poca diferencia que á V. M. el Real Colegio de S. Antonio de Madrid, y los mismos que V. M. se propuso en todos los Planes literarios para ilustración y felicidad de la Nación (*Ejercicios*, Barcelona, 1829, p. 3 s/n).

La voluntat del pare rector i dels directors de l'internat —són els signants de l'oferiment— és acomodar-se al que es fa en altres llocs o que està legislat; no es busquen novetats, seguint en la línia que el pare Ros havia maldat en la circular a la província de 25 de setembre de 1822, quan era prefecte d'estudis.⁵⁰² En la introducció es presentà el projecte educatiu que es portava a l'escola:

Pero ya es tiempo de que digamos algo de la instrucción que se da en este Seminario. Su primera basa es el Santo Temor de Dios, y los Dogmas Sagrados de la Religión Cristiana son los principios de su moral. Síguese el conocimiento y práctica de los deberes del hombre con sus prójimos, el amor y respeto a los padres, la fidelidad a los Reyes, y la urbanidad y buena crianza para con todos. Por lo tocante a la parte literaria, se les enseña y adiestra en leer con sentido según las reglas de ortología, y en formar por imitación y por principios el carácter bastardo español. Al estudio de estos conocimientos esencialmente necesarios a todo hombre se dedican todos los Seminaristas sin excepción. Instrúyense después en los diferentes ramos de aritmética, álgebra, gramática española y latina, retórica y poética, que forman la ocupación principal de cada uno según la clase a que pertenece. Mas como para la cultura de todo niño bien educado, y para la inteligencia de los autores que manejan particularmente los retóricos, se necesite el conocimiento de otras ciencias auxiliares, así a estos como á los demás que se hallan en estado de aprenderlas, se les dan algunas nociones de geografía, historia, cronología, lengua francesa, etc. etc. (*Ejercicios*, Barcelona, 1829, p. 10 s/n).

El Plan de 1825 fixava d'una manera molt general els continguts de les primeres lletres en l'article 14: «En todas las Escuelas del Reino, y hasta en las de la menor aldea, se enseñará a los niños doctrina cristiana, leer y escribir correctamente, la ortografía, las cuatro reglas de contar por números enteros, y las de denominados por lo menos.» Per a les escoles de primera categoria, com la de Sant Antoni de Barcelona, calia afegir-hi, segons l'article 15: «Rudimentos de Gramática castellana y de Ortografía, reglas más precisas de urbanidad, lecciones de

502. Escrivia aleshores: «Estermínese sin la menor dilación de todas las clases todos los papeles, cuadernos o libretos introducidos arbitrariamente, y todo nuevo proyecto de instrucción solo facilitado y propuesto por algun maestro particular», vegeu «Cartas circulares de los PP. Provinciales de Cataluña», a *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (1991), p. 161.

Calografía y otras de que se hablará». En els exàmens de 1829, hi trobem un qüestionari de cada matèria objecte d'exposició; així podem seguir ben detalladament el contingut de cada assignatura i l'amplitud amb què es donava a l'Escola Pia de Barcelona. No ho seguirem tot fil per randa, sinó que només anotarem algunes divergències entre la legislació de 1825 i els exàmens de 1829.

Sant Antoni abandonà el catecisme de mossèn Francesc Matheu i Smandia i se serví del de Ripalda (*Ejercicios*, Barcelona, 1829, p. 11; Plan, art. 24). En l'aritmètica, a Barcelona no es fa esment de cap autor perquè ben segur que continuà utilitzant-se l'obra del pare Francesc Ferrer (*Ejercicios*, Barcelona, 1829, p. 3-10; Plan, art. 22). En els exàmens dels anys següents ja es torna a fer esment del catecisme del bisbat, que no era altre a Barcelona que el del mossèn Matheu i Smandia. Tampoc no es fa esment del llibre que se segueix per a la gramàtica castellana, que devia ser diferent de l'assenyalada pel Plan (art. 23; *Ejercicios*, Barcelona, 1829, p. 11-14). L'aplicació, doncs, de les disposicions del Govern s'acceptaven però s'aplicaren d'una manera flexible.

Entre els alumnes que s'examinaren el 1829, hi ha un grup que es presenten a unes assignatures soltes sense que es defineixi quin nivell estan cursant; a aquests se'ls ensenya la llengua francesa. Entre les raons d'haver-se introduït l'ensenyament d'aquesta llengua es destaca el fet que s'havia convertit en universal pels següents motius (*Ejercicios*, Barcelona, 1829, p. 25): les guerres napoleòniques l'han estès per tot Europa, l'abundància d'escriptors i els coneixements que amb aquesta llengua hom pot adquirir en «varios ramos científicos». Segurament que la Guerra del Francès, que obligà alguns escolapis a exiliar-se a França, va comportar que en tornar aquests a Catalunya dominessin la llengua francesa.

El sistema que se segueix en els exàmens és sempre el mateix: qüestionari que han de respondre, és a dir, teoria o regles, i pràctica (composició, resolució de problemes, etc.). Era el sistema que es venia practicant a l'Escola Pia catalana des del segle anterior.

6.2.3.2. Alumnes de Sant Antoni (1828-1829)

En els exàmens publicats del curs 1828-1829 hi ha la llista dels alumnes que hi intervenen. No es tracta pas de tots els alumnes de l'escola ni dels interns. Segurament que la majoria hi varen prendre part, però no podem pas assegurar-ho. Generalment se seleccionaven els que podien donar millor imatge de l'escola. Quan un alumne es presenta en una matèria, sabem que l'estudià, però no podem tampoc afirmar quines altres assignatures havia cursat sense que s'hi presentés. Cadascú es preparava no per a tot sinó només per a alguna matèria. Es tracta només dels interns, sense que hi figuri cap dels altres alumnes externs.

TAULA 9
Alumnes interns de Sant Antoni (curs 1828-1829)

<i>Alumnes</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>G</i>	<i>H</i>	<i>I</i>	<i>J</i>	<i>K</i>	<i>L</i>	<i>M</i>	<i>N</i>	<i>O</i>	<i>P</i>	<i>Q</i>	<i>R</i>	<i>S</i>	<i>T</i>	<i>U</i>	<i>V</i>
Balta Ginesta, Mariano	x	x	x			x												x				x
Bonaplata Nadal, Ramón	x	x		x		x	x	x								x	x		x	x		x
Busqueta Català, Jaime	x	x	x			x		x								x	x					x
Casas Jordà, Juan	x	x				x												x				x
Figueras Moragas, Estanislao	x	x	x			x										x	x		x	x		x
Garcave Biguer, Ramón	x																	x				x
Ibàñez González, Vicente	x	x	x		x	x												x				
Milà Clivallera, José	x	x	x			x		x								x	x					x
Ràfols Carretero, Juan	x	x	x		x	x																
Vidal Romaguera, Bartolomé	x	x		x		x	x	x								x	x					x
Brusi Ferrer, Antonio					x		x				x		x		x	x	x		x	x		
Collasso Gil, Pedro					x					x						x	x		x	x		
Colls Bastilla, Antonio					x																	
Guix Ribera, Antonio					x			x											x			
Ibàñez Gonzàles, Ramón		x			x																	
Pérez Llosellas, Domingo					x				x							x	x	x	x	x		
Serra Muñoz, Vicente					x						x		x		x	x			x	x	x	
Vigil Quiñones, Joaquín					x				x							x	x		x			
Barret Druet, Francisco							x				x	x		x	x	x		x	x	x	x	
Dalmau Ferran, Fernando							x				x	x	x		x	x	x		x	x		x
Vidal Borniό, Domingo							x				x	x	x		x	x	x		x	x		x
Bermúdez Sanjoan, Manuel									x							x	x					x
Colls Bastida, Gerónimo									x													
Corminas Giralt, Ramón									x							x	x	x	x	x		x
Costa Alsina, Florencio									x							x	x		x			x

TAULA 9 (continuació)

<i>Alumnes</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>G</i>	<i>H</i>	<i>I</i>	<i>J</i>	<i>K</i>	<i>L</i>	<i>M</i>	<i>N</i>	<i>O</i>	<i>P</i>	<i>Q</i>	<i>R</i>	<i>S</i>	<i>T</i>	<i>U</i>	<i>V</i>	
Costa Alsina, Gerónimo									x							x	x					x	
Fiter de Roca, Juan									x														x
Fortuny Senromà, Manuel									x														x
Moxó Vilallonga, Diego										x						x							x
Pitxot Armans, Joaquín									x							x	x	x	x				x
Salesas Granell, Ramón									x							x	x	x	x				x
Vidal Soler, Jaime									x							x	x		x				x
Barnola Espona, Pablo										x						x	x		x	x			x
Bouffard Degés, Fernando										x						x			x				x
Corominas Giralt, José									x							x	x		x		x	x	x
Graupera Bosch, Francisco										x						x	x		x				x
Ibáñez González, Ramón										x						x							
Pitxot Armans, Ramón										x						x	x		x		x	x	x
Bofarull Rafart, Juan												x	x			x	x		x				x
Alba Fabregat, Ramón												x		x		x	x		x				x
Anglada Ruaix, Antonio												x		x		x	x		x	x	x	x	x
Fiter Roca, Manuel												x											x
Llongueras Portoles, Ceferino												x		x		x	x		x	x	x	x	x
Morales Torres, Fernando												x		x									x
Fiter Roca, Manuel															x				x				
Colls Bastida, Antonio																x	x		x				
Ibáñez González, Vicente																	x	x	x				
Veciana Martí, Antonio																							x
Veciana Martí, Felipe																			x				x

A: ortologia; *B*: ortografia; *C*: aritmètica inferior; *D*: aritmètica superior; *E*: doctrina cristiana; *F*: gramàtica castellana; *G*: àlgebra; *H*: cal·ligrafia; *I*: rudiments llatinitat; *J*: sintaxi llatina; *K*: francès; *L*: humanitats; *M*: poètica 1a; *N*: poètica 2a; *O*: història grega i romana; *P*: esfera, globus; *Q*: geografia; *R*: urbanitat; *S*: història sagrada; *T*: història d'espànya; *U*: dibuix; *V*: combat de doctrina cristiana.

En la taula precedent queden ben clars els grups o nivells dels alumnes; ens ho indiquen les columnes *A* (primeres lletres), *I* (primer nivell de llatí), *J* (segon nivell de llatí) i *L* (retòrica i poètica). Vuit dels deu alumnes que es presenten a exposar la doctrina cristiana no participen en cap altra matèria fonamental; se'ls reservava per a una sola cosa, en què calia quedar molt bé. En les assignatures d'adorn, hi participen tots els alumnes des dels petits fins als més grans, evidentment amb coneixements diferents.

Entre els noms dels alumnes, n'hi trobem de famílies ben conegudes a la Barcelona de l'època: un Bonaplata, un Brusi o un Collasso (germà de l'escolapi pare Bernat); però crec que cal remarcar més que cap altre nom el d'Estanislau Figueras Moragas, que anys després va ser un dels presidents de la Primera República Espanyola. Aquests noms indiquen el prestigi que amb pocs anys havia assolit el col·legi de l'Escola Pia de Sant Antoni, tot i trobar-se en un racó de Barcelona, vora el portal de Sant Antoni.

6.3. EXCLAUSTRACIÓ (1835-1845)

La dècada de 1835 a 1845 crec que és la més dramàtica o tràgica que ha viscut l'Escola Pia de Catalunya. Era una mort lenta, per asfíxia. Les famílies i les poblacions, fins i tot els ajuntaments, animaven els escolapis a continuar a l'escola; però era un túnel sense sortida a la vista. Els religiosos s'anaven fent grans, no hi havia joves que poguessin prendre el relleu. Tot anava morint lentament.

Començarem enumerant les lleis amb les quals es volgué esborrar els religiosos de la geografia espanyola. Després veurem les repercussions que aquestes lleis tingueren per als religiosos escolapis com a persones i per a la vida de les escoles. Acabarem, però, amb un cant d'alegria perquè la província no morí; aguantà el vendaval i pogué refer-se aviat de les nafres patides.

Parlarem aquí, en aquest capítol, d'exclaustració i no de desamortització, com s'acostuma a fer en qualsevol història. El motiu és que, com veurem, les lleis de desamortització no inclogueren pas els escolapis; només quedaren afectats per l'exclaustració. La desamortització va venir en un altre moment, com estudiarem en el capítol següent.

6.3.1. LLEIS DESAMORTITZADORES

Després de la mort el 1833 de Ferran VII va encendre's la Primera Guerra Carlista, que no sols era dinàstica, sinó també ideològica: la minoria d'edat de

l'hereva al tron, Isabel II, no afavoria de cap manera les coses; la reina regent, Maria Cristina, s'inclinà als liberals per defensar el tron de la seva filla, hereva de la Corona espanyola. Quedem-nos només en la qüestió dels religiosos.⁵⁰³

Especialment al nord de la península, molts religiosos es decantaren decididament pel bàndol carlí. La resposta del Govern va ser el Decret del 26 de març de 1834, en què se suprimien els convents qualificats de *desafectos*, és a dir, aquells dels quals havia fugit algun religiós per unir-se als carlins. Aquesta solució no va aturar pas les incorporacions al bàndol desafecte sinó que l'incrementà perquè era l'únic camí que restà a molts religiosos, que, a conseqüència del Decret, es veieren fora del convent.

El 22 d'abril del 1834 un altre decret prohibia *por ahora* l'admissió de nous novicis o la professió dels que ja ho eren. Una Junta Eclesiàstica —creada pel mateix Decret que acabem de citar— havia de dictaminar una proposta de reforma dels religiosos; mentrestant, calia esperar.

La Junta començà a recollir dades i a fer estadístiques de monestirs i convents. Abans de poder prendre cap resolució, es produïren a Madrid, el 17 de juliol de 1835, els primers aldarulls contra els religiosos de la capital. El Govern amb les seves forces d'ordre públic es va mantenir a l'aguait, mirant i esperant; com que no es produí cap reacció a favor dels religiosos, el Govern pensà que tenia el camí lliure per actuar sense haver de suportar cap pressió popular.

La Companyia de Jesús va ser dissolta el 4 de juliol de 1835. Tot seguir s'encengueren un seguit de motins a Saragossa els dies 5 i 6 de juliol de 1836, en seguiren de similars a Reus el dia 22, a Riudoms el dia 23, a la Cartoixa d'Escaladei i al monestir de Poblet el 25. El cas de Reus va ser la guspira que encengué el foc a Catalunya. El 25 de juliol també a Barcelona foren incendiats alguns convents i assassinats religiosos. No podien sortir al carrer sense rebre insults, vexacions, amenaces. El pànic s'estengué arreu entre els religiosos.

El mateix dia de les tràgiques morts de Barcelona, el 25 d'agost de 1835, diada de Santiago, patró d'Espanya, el Govern aprovà un nou decret pel qual suprimia els convents que no comptessin com a mínim amb dotze religiosos. A Catalunya (i en general per tota la península) els governadors aconsellaren els religiosos que per motiu de seguretat abandonessin les seves cases i els oferiren llocs on serien protegits. A Barcelona foren concentrats a les presons de la Ciu-

503. Seguiré per a aquest apartat, el que vaig exposar en la ponència «Labor pastoral de los religiosos exclaustros en 1835», a *Memoria Ecclesiae*, vol. XXII, Oviedo, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España, 2003, especialment les p. 193-199. De totes maneres, com allí afirmava, l'estudi més ampli sobre el tema és l'obra de Manuel REVUELTA GONZÁLEZ, *La exclaustación (1833-1840)*, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1976.

tadella (dos-cents cinquanta-quatre religiosos), de les Drassanes (dos religiosos) i de Montjuïc (dos-cents setanta-set religiosos). D'una manera ben enganyosa, el Govern havia aconseguit tancar tots els monestirs i convents amb el pretext de protegir els religiosos. I per donar-los seguretat res millor que les presons.

Aquest fet que podríem qualificar d'«exclaustració prelegal», fou legalitzat mitjançant un decret de l'11 d'octubre de 1835, que suprimia tots els monestirs i convents abandonats o buits a més d'alguns que s'havia mantingut habitat; se n'excepcionava alguns, com el de Montserrat, per raó de la devoció popular o, altres, per a residència de religiosos vells o malalts (com residències de la tercera edat, podríem dir).

Els monjos i frares vagaven per les ciutats i pobles sense saber què fer ni on anar. El Govern anà orientant el que volia que fessin. Amb un decret del 3 de març de 1836 prohibí l'ús de l'hàbit religiós i els exhortà a demanar la secularització, és dir, el pas al clergat diocesà renunciant a la professió religiosa; assignà una pensió de cinc rals als exclaustrats ordenats *in sacris* i tres per a la resta. Un nou decret de 8 de març suprimia totes les cases religioses masculines (és a dir, els regulars a més dels monjos i frares) excepte les cases de missions per a Ultramar —la dels agustins calçats de Valladolid, la dels dominics d'Ocaña i la dels agustins recol·lectes de Monteagudo— i les cases dels escolapis i dels Germans Hospitalaris de Sant Joan de Déu. En aquell any de 1836 encara sortí un altre decret amb data 8 d'octubre pel qual es prohibia als bisbes administrar ordres majors (sotsdiaconat, diaconat i sacerdoci); d'aquesta manera els religiosos exclaustrats es podrien col·locar al servei de les diòcesis. Els religiosos joves, encara estudiants i sense haver-se ordenat, veieren les portes tancades per seguir endavant en la seva vocació; se'ls presentà el dilema de o passar a l'estat laical o marxar a l'estranger (Itàlia i Amèrica preferentment). L'obra legislativa contra els religiosos acabà sent sancionada amb una llei que Isabel II signà el 25 de juliol de 1837.

La supressió de les cases religioses anà acompanyada de la corresponent desamortització; cases, temples, terres i béns en general passaren a béns nacionals, que s'anaren venent en subhasta pública. Però aquesta desamortització no afectà els escolapis, com ja hem dit, i per això no entrem en més detalls.

Com quedaren afectats els escolapis amb aquesta legislació entre 1834 i 1837? En principi tots els decrets i lleis de supressió o exclaustració s'aplicaren als escolapis. Però foren exceptuats del tancament de les comunitats que no tinguessin com a mínim dotze religiosos (Decret de 25 juliol 1835). L'orde com a institució va ser suprimida mentre que el Decret de 8 de març de 1836 tolerà «les cases d'escolapis» per la seva utilitat, és a dir, no com a comunitats religioses sinó més aviat com unes pensions en què convivien uns sacerdots que treballa-

ven en col·legis. Com la resta de religiosos, no pogueren vestir més l'hàbit propi i se'ls exhortà a exclaustrar-se (Decret del 3 de març de 1836). La situació era precària i pendent de la voluntat i les decisions que el Govern pogués prendre respecte dels escolapis. El Govern es definí el 1837 sobre el que pensava dels escolapis i com considerava la seva situació: les cases d'escolapis com les dels Germans Hospitalaris de San Joan de Déu

pierden el carácter de religiosos, para ser consideradas únicamente como establecimientos civiles de educación o de beneficencia, según su respectivo objeto. Por tanto, han dejado dichas casas de depender del Ministerio de Gracia y Justicia y han pasado a depender del de Gobernación de la Península, por cuya vía deberá proveerse lo conveniente para que la ley tenga cumplimiento en la parte relativa a las mismas casas, cuyos individuos eclesiásticos estarán sujetos al prelado diocesano en lo respectivo a materias religiosas.⁵⁰⁴

Aquesta autorització era provisional ja que calia que els ajuntaments de cada una de les poblacions en què hi havia col·legi escolapi ho ratifiqués.

Aquest era el panorama legal; a continuació intentarem apropar-nos al que va ser la vida real de les persones i de les comunitats escolàpies de la província.

6.3.2. ELS RELIGIOSOS ESCOLAPIS DAVANT DE L'EXCLAUSTRACIÓ

L'actitud dels escolapis catalans davant dels decrets de supressió i d'exclaustració fou molt personal. Les cases continuaren i cap no es tancà en un primer moment. Cada persona escollí el seu futur. Tots els germans operaris foren fidels, no abandonaren l'orde i això va ser una base de tranquil·litat i seguretat; els serveis domèstics, que depenien totalment d'ells, continuaren amb normalitat; només l'edat, les xacres i la mort els separaren del compliment de les seves obligacions i serveis: és bo recordar aquesta fidelitat d'un col·lectiu que no era pas —ni ho ha estat en cap moment— valorat com mereixia.

No es produí pas una desbandada dels juniors i joves, com en altres ordes religiosos; tal vegada perquè pensaren que, de totes maneres, ordenats o no sacerdots, tenien a l'escola un mitjà per guanyar-se la vida, fins i tot en el cas que se'ls obligués a dispersar-se de les comunitats; els pobles estaven arreu faltats de

504. Text reproduït per Manuel REVUELTA GONZÁLEZ, *La exclaustración (1833-1840)*, p. 465, segons la *Memoria leída por el Ministro de Gracia y Justicia en las sesiones públicas del congreso de diputados de 9 y 11 de diciembre y en el senado en la de 14 del mismo de 1837*, Madrid, Impr. Nacional, 1838, p. 5.

mestres i el bon nom que els donava haver-se format a l'Escola Pia era una bona credencial.

En el catàleg de religiosos de 1835, hi figuren cent vint-i-sis religiosos.⁵⁰⁵ D'aquest conjunt, seixanta-quatre individus es mantingueren dintre de l'orde, però a vegades canviaren de casa per motivacions ben diferents com, per exemple, perquè un company els requeria o perquè s'abandonà el col·legi. Tots els rectors de les cases continuaren al seu lloc mentre els hi fou permès (veurem després els col·legis que es tancaren). Dels religiosos que quedaren a les cases, setze varen morir de mort natural durant els anys de supressió.

En moments diferents s'exclaustraren seixanta-dos religiosos.⁵⁰⁶ No ho feren pas tots en un primer moment, encara que els primers anys es produïren la majoria d'exclaustracions. Vint religiosos, exclaustrats en un primer moment, tornaren més aviat o més tard a l'orde escolapi; de manera que els exclaustrats definitius foren quaranta-dos. Una part dels que abandonaven les comunitats; dotze religiosos, anaren amb la família, tal vegada per por i buscant-hi un refugi; alguns s'incorporaren altra vegada, passat un temps, en les comunitats; d'altres tornaren després de la restauració de 1845. Dels que sortiren de les comunitats, sis passaren a Itàlia⁵⁰⁷ (a cases de l'Escola Pia), catorze marxaren a Amèrica⁵⁰⁸ i dos traspassaren els Pirineus i es quedaren a França. Aquestes tendències de destinació dels escolapis que abandonen les comunitats no concorda amb la línia que en general segueixen la resta de religiosos que amb preferència marxaren cap a Itàlia, en segon lloc a França (a vegades camí d'altres destinacions) i finalment a Amèrica (molts passaren abans per Itàlia). Tal vegada ho podem explicar perquè els escolapis s'exclaustraren voluntàriament sense que ningú no els em-

505. Joan FLORENSA I PARÉS, «Los escolapios de Cataluña y el decenio de supresión de religiosos (1835-1845)», *Analecta Calasanctiana* (Madrid), núm. 87-88 (gener-desembre 2002), p. 395-430.

506. Claudi Vilà i Palà a *Agustín Casanovas escolapio*, Salamanca, Claudi Vilà i Palà, 1972, p. 54, dóna una llista de quaranta-quatre religiosos exclaustrats. Alguns dels que hi figuren (per exemple, els pares Josep Capell, Agustí Botey, Gaspar Comas, Josep Jofre, etc.) tornaren després a l'Escola Pia; altres que en sortiren en un primer moment no s'exclaustraren com tampoc aquells que visqueren tots aquells anys amb la família (els pares Bernat Collasso o Josep Rius, per exemple, que no figuren en la llista esmentada). Crec que la llista d'exclaustrats no es pot fer dels que en sortiren el 1835, sinó dels que no es reincorporaren el 1845.

507. Sobre el grupet que emigrà a Itàlia, vegeu la documentació publicada a *Ephemerides Calasanctianae* (Roma), núm. 1-2 (1947), p. 29-31, on es transcriu una carta del pare Joan Crisòstom Junoy i una altra del pare Antoni Pujol.

508. El juny de 1836 ja havien emigrat cap a Amèrica tretze religiosos, segons explicà el pare Junoy, provincial, al pare general de Roma: «ad diversas Americae regiones commigraverint tredecim Religiosi nostri, magistri optimi, etsi iuvenes, decus et columen Provinciae». Vegeu *Ephemerides Calasanctianae* (Roma), núm. 1-2 (1947), p. 30.

penyés, mentre que a la resta se'ls expulsà dels convents o monestirs sense temps de prendre cap decisió ni de pensar-s'ho.

La vida a les cases es va mantenir amb una certa regularitat. Els llibres d'economia continuaren portant-se: els de l'ecònom o despeses, el del procurador o d'entrades, el de dipositari o d'arqueig de caixa i el de misses; el de secretari va dependre probablement del religiós encarregat; mentre que el secretari de Mataró no anotà res en el seu llibre durant aquest decenni, el de Balaguer hi continuà escrivint totes les incidències de la precària comunitat. Els religiosos que quedaven continuaren respectant els superiors constituïts el 1835; així veiem que es parla del pare rector tant de la pròpia casa com d'altres. Hi va haver relació entre les cases, més per lligams d'amistat o necessitat que altra cosa: unes comunitats, per exemple, celebraren misses a intenció de les altres.

El problema principal va raure, però, en la prohibició d'admetre novicis. Després de deu anys, els religiosos anaven envellint i no es veia sortida a la situació. Es donaren casos dramàtics, com el de Balaguer, on quedaren sols el rector, el pare Genís Guardiola, amb el pare Francesc Masgrau; intentaren atendre les escoles amb mestres sacerdots o religiosos exclaustats però no se'n sortiren, de manera que l'Ajuntament els advertí que o atenien totes les classes compromeses o els retirava la paga. Els dos religiosos decidiren tancar la comunitat i el pare Guardiola s'oferí a quedar sol mantenint la casa mentre les forces li ho permetessin i instà el pare Masgrau que anés a buscar una altra manera de guanyar-se la vida (per això, el 1841 s'exclaustrà). La Restauració trobà a Balaguer el pare Guardiola tot sol, vivint a la casa i sense escola.⁵⁰⁹

6.3.3. L'EFECTE DE L'EXCLAUSTRACIÓ A LES CASES ESCOLÀPIES

Si la situació de les persones va ser tràgica, com dèiem fa poc, les cases o col·legis forçosament se'n ressentiren.⁵¹⁰ Anem seguint una a una les cases per veure'n la situació durant aquest decenni.

Cap de les nostres deu cases patí cap mal ni amenaça el 1835. És tradició que les turbes, després de cremar algun convent del carrer del Carme, iniciaren el camí cap al de Sant Antoni amb la intenció d'incendiar-lo, però una veu d'entre la multitud cridà: «No, aquests no; que és on s'eduquen els nostres

509. Vegeu les circumstàncies d'aquests fets a Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 91-94.

510. Una visió general sobre la situació de cada una de les cases a Llogari PICANYOL, *Sesenta anys...*, p. 134-139; cal, però fer-hi algunes puntualitzacions que anirem anotant oportunament en descriure el que passà en cada lloc.

fills.» Fins i tot algú atribueix aquesta veu al pare Andreu Ros, religiós escolapi de la comunitat de Sant Antoni, que s'havia barrejat amb la multitud revoltada. Sigui o no certa aquesta tradició, el cert és que el col·legi de Sant Antoni salvà la seva integritat en aquesta ocasió. Se salvà no sols l'edifici sinó que es continuà impartint els ensenyaments com sempre; però arreu l'ambient entre els mestres religiosos s'anà entebolint segons passaven els anys. La manca de futur feia —com exposà el pare Calassanç Casanovas⁵¹¹ anys més tard— que cada religiós mirés d'assegurar-se el futur en cas que tot acabés ensorrant-se.

A Moià no hi va haver cap revolta ni acció contra els escolapis el 1835. La població era liberal, dividida en dos bàndols enfrontats.⁵¹² El 9 d'octubre de 1839 els carlins assaltaren el col·legi, que s'havia convertit en un fort liberal, i l'incendiaren. En restà un munt de runes. El carrer de la Mànega també fou incendiat. Molts moianesos moriren com a conseqüència de l'atac carlí. Un document de l'època ens explica l'estat en què quedà el que fou col·legi escolapi:

La Iglesia actual no es la primitivamente levantada por nuestros Padres al edificar el Colegio. El incendio o crema de Moià por las huestes carlistas en 1839 y posteriores rapiñas dejaron nuestro Colegio e Iglesia poco menos que destruidos totalmente. Del Colegio sólo quedaron en pie las dos paredes que dan a la huerta y las dos que forman el local de los colegiales (corredor de los hermanos), estando derruidas hasta los cimientos las cuatro que formaban el claustro. De la iglesia sólo quedó la pared que la separa del Colegio, con la del Presbiterio y la fachada bastante desfigurada. El pavimento del Colegio, Iglesia y Cisterna estaba cubierto de escombros hasta la altura de tres metros. A más, el Colegio sólo tenía dos pisos y la Iglesia carecía de la elevación que correspondía a su ancho.⁵¹³

A partir de la crema, la vida del col·legi quedà interrompuda; a Moià, només hi restà el pare Isidre Sayol,⁵¹⁴ com a custodi dels béns que hi seguia tenint l'Escola Pia; impartia classes, però no era un col·legi.

511. Borrador d'una carta transcrita a Claudi VILÀ I PALÀ, *Calasanz Casanovas...*, p. 113-113.

512. Un estudi ampli sobre els fets de la crema de Moià a *Modilianum* (Moià), 2a època, núm. 1 (octubre 1989), p. 1-107, número dedicat a aquest tema.

513. Publicat per Rossend CASALLARCH I MONTRÁS, *Història de l'Escola Pia de Moià (1682-1994)*, p. 79.

514. El pare Sayol (que pel fet de viure sol a Moià algú l'ha considerat com exclaustat, però que de fet hi residia per ordre del pare vicari general Francesc Solà) salvà molts objectes d'entre la runa, una vegada apagat l'incendi; diposità els objectes de culte a la capella de Sant Sebastià, a la parròquia i a l'església de Sant Pere; també a la seva habitació hi guardà objectes; altres coses les deixà en custòdia a famílies amigues, que tal vegada col·laboraren amb ell a salvar-ho. Vegeu *Nota dels mobles que pertanyien al col·legi de Moià feta per lo P. Isidro Sayol a 12 de Desembre de 1846*, a APEPC, 07-20 / caixa 30, núm. 4.15. Entre els objectes enumerats i dipositats a la capella de Sant Sebastià hi ha: «la Mare de Déu del altar major, altre imatge menor de pedra marbre que portaren los Padres sardos».

La comunitat d'Oliana portava uns anys en situació precària; més d'un provincial havia intentat traslladar la comunitat a una altra població; per exemple el 1798 el pare Tomàs Castellà aconseguí que el monarca aprovés el canvi amb la ciutat de Manresa; però no es pogué portar a terme primerament perquè sorgiren dificultats a Manresa i després perquè el rei autoritzava el tancament d'Oliana però no l'obligava; el provincial no volia suprimir la comunitat d'Oliana per l'estimació que la població professava als nostres religiosos.⁵¹⁵ El 1835 hi havia tres sacerdots en la comunitat: el rector, el pare Ramon Subirachs, i els pares Francesc Albareda i Sebastià Busquets. L'octubre de 1838 morí el rector, el pare Subirachs.⁵¹⁶ El pare Albareda ja es trobava a Balaguer des de 1836; s'exclaustrà però tornà a l'orde. Restà sol el pare Busquets, que, per evitar els perills de la guerra que envoltava aquella comarca, decidí viure amb una família dintre del casc urbà per salvar tant sí com no la venerada imatge de la Mare de Déu dels Àngels; el 1843, veient que els perills havien acabat, tornà la imatge al seu lloc i s'instal·là en la comunitat; però el 1844 semblà més oportú que ell es traslladés a Balaguer per fer companyia al pare Guardiola.⁵¹⁷ La comunitat quedà tancada. No es reobrí tot i les instàncies de la població.

Ja hem vist, en l'apartat anterior, que la comunitat de Balaguer quedà des de 1841 amb un sol religiós, el pare rector, Genís Guardiola, i que l'Ajuntament es veié obligat a buscar altres mestres per atendre les escoles. Al llarg de tot el període, doncs, hi va haver a Balaguer algun religiós a la casa però sense escola ni nois. Pràcticament acabà sent una casa tancada.

El rector de la casa de Puigcerdà, el pare Joan Torrents, morí el 20 d'abril de 1835 i fou substituït pel pare Joan Cura. La comunitat es veié forçada a abandonar la casa i els religiosos es dispersaren.

A Igualada després dels esdeveniments del juliol de 1835 a Barcelona, l'Ajuntament local aconsellà els escolapis que temporalment abandonessin l'edifici per evitar avalots. Els religiosos ho acceptaren; s'acostava l'hora de començar el nou curs i els escolapis varen escriure a l'Ajuntament per manifestar-li el seu desig de reincorporar-se a la seva casa; en la sessió del 25 d'agost de 1835 l'Ajuntament tractà l'assumpte i acordà contestar el següent:

Que los deseos de este Ayuntamiento son los mismos que indica dicho P. General: pero que es de parecer el Ayuntamiento, que para que no tenga oposición pú-

515. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «A Manresa confiaven en els escolapis», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 372 (desembre 1995), p. 16-17.

516. Les dades personals les traïem de la respectiva consuetat, tant d'aquest com dels religiosos següents.

517. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 639.

blica el restablecimiento de dichos padres en este Colegio, y para mayor seguridad, será conveniente se haga sentir la falta de enseñanza por un mes más; y pasado éste, según se presenten las circunstancias, podrá resolverse lo que se mire más conducente.

La Primera Guerra Carlista posà un nou entrebanc a la tornada dels escolapis. Quan aquesta acabà el 1840, els escolapis novament insistiren a l'Ajuntament per tornar, però aquest no ho cregué oportú.⁵¹⁸

Els escolapis de Solsona no foren molestats el 1835 amb els canvis polítics i socials mentre els liberals governaren la ciutat.⁵¹⁹ Tot canvià, però, amb l'arribada dels carlins la nit del 20 al 21 d'abril de 1837. Aquests acabaven de patir una forta derrota prop de Gra en mans del liberal baró de Meer amb més de sis-cents morts i innumbrables ferits. El que havia estat convent de dominics —ara abandonat per la desamortització— fou convertit en hospital; els escolapis foren desallotjats de la seva casa per dedicar-la també a hospital. El pretendent Carles arribà a Solsona el dia 15 de juny del mateix 1837 i s'hi allotjà fins al dia 19. Rebé totes les representacions eclesiàstiques de la ciutat i les superiores de les comunitats religioses, especialment les Vedrunes i les de la Mare Teresa Jornet; no consta que rebés els escolapis. Aquests, veient que, a Solsona, amb els carlins no hi tenen res a fer, abandonaren la ciutat. Foragitats els carlins, l'Ajuntament de Solsona demanà al pare rector, Vicenç Tió, que tornessin els escolapis al col·legi; el pare Tió, des de Mataró, contestà amb data 10 de maig de 1841: «Ni siquiera uno hay disponible al objeto entendido»,⁵²⁰ és a dir, ningú no hi volia anar. L'Ajuntament insistí novament i el pare Tió recordà que la província no existia i que cada religió era amo de si mateix; ell no tornaria perquè ensenyava filosofia a Mataró; recomanà que es dirigissin a dos escolapis, el pare Ignasi Turet, que ensenyava a Guissona, i el pare Francesc Masgrau, que es trobava a Balaguer; cap dels dos acceptà l'oferta de Solsona. Amb la restauració escolàpia, l'Ajuntament va creure que els escolapis tornarien; però el pare vicari provincial Pere Freixa els va escriure el 2 de maig de 1845: «No pudiendo, por ahora, realizar el restablecimiento de aquel Colegio [...] así que haya sujetos disponibles se les dará aviso para cumplimiento de sus deseos»⁵²¹. El col·legi no es tornà a obrir.

518. Joan SEGURA, *Història d'Igualada*, Barcelona, Ateneu Igualadí, SERPPAC, 1908, vol. II, p. 84; Gabriel CASTELLÀ i RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, p. 145-153.

519. Sobre l'ocupació de Solsona pels carlins, vegeu Josep Maria MUNDET i GIFRÉ, *La Primera Guerra Carlina a Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, p. 4004 i s. També a Arxiu Comarcal de Solsona, lligall 101, doc. 20, i a Arxiu Diocesà de Solsona, núm. 264, *Llibre de memòries de Josep Soler i Ceriola*, tom quart.

520. Arxiu Comarcal de Solsona, lligall 138 (1800-1841), plec 2, doc. 16.

521. Arxiu Comarcal de Solsona, lligall 138 (1800-1841), plec 2, doc. 11; lligall 139 (1842-1843), plec 2, doc. 17 i 18; lligall 143 (1842-1843), plec 2, doc. 28, i lligall 140 (1844-1847), plec 2, doc. 25.

Des de Mataró es contemplaren els fets del 25 de juliol de 1835 a Barcelona amb evident temor. Els escolapis s'assabentaren que un batalló de guies havia sortit de Barcelona amb la intenció de foragitar els escolapis de casa seva i saquejar l'escola. A Mataró es formà un batalló de milicians disposats a defensar els escolapis i el col·legi, cosa que aconseguiren quan el dia 27 d'aquell juliol els de Barcelona arribaren a Mataró. Els religiosos, però, es veieren obligats a abandonar la casa perquè quedava fora murs i haurien viscut en un perill constant; foren acollits per famílies amigues de la ciutat. El cos de carrabiners locals s'instal·là al col·legi per defensar la població de nous atacs. Aquesta situació s'allargà fins a finals de desembre del mateix 1835.⁵²² Els escolapis tornaren a casa seva i restabliren el culte a l'església de Santa Anna. L'ensenyament no s'havia interromput durant aquells mesos sinó que alguns religiosos, dispersats per la ciutat, havien anat impartint les seves classes; en començar l'any 1836 es tornà a una certa normalitat ja que alguns religiosos s'havien exclaustrat i, per tant, no es pogué mantenir la totalitat de les aules que hi havia anteriorment; el pare rector, Ramon Ribera, reorganitzà el col·legi com va poder.⁵²³

Sabadell va ser una de les cases que menys sobresalts patí el 1835. El rector, el pare Narcís Tarter, i el pare Agustí Casanovas foren amb tota probabilitat els artífexs de la tranquil·litat que s'aconseguí i així pogueren impartir l'ensenyament als nois de la població i de la comarca. Algun religiós jove abandonà la comunitat, però es reintegrà a altres comunitats.⁵²⁴

La casa fundada més recentment, la de Calella, passà uns primers moments difícils. El dia 3 d'agost de 1835 un grup arribat de Barcelona incendià mobles i objectes del convent de caputxins; passaren per davant dels escolapis, però no els inquietaren per a res. La por, però, corria pel cos. El 16 d'aquell octubre de 1835 els tres joves que portaven les classes —els pares Àngel Singla, Simó Rubís i Joan Puigvert— abandonaren l'Escola Pia i deixaren sol el rector, el pare

522. El pare provincial, Junoy, ho descriu en una carta al pare general de Roma amb aquestes paraules: «Domo fuimus ejecti, inter furentium horridos clamores saevasque minas a caede imminente nos eripere, apud familias pias nos addere, vestes mutare, segregatim vivere, contumelias pati, gravia ubique timere coacti sumus; res demum eo devenit, vix ut recuperandi domum nostram Nationi primum, dein huic ipsi civitate senatus jussu addictam, spes nobis esset ulla, conversa enim illa fuerat in contubernium militare. Ad senatus tamen huius civitatis postulationem in publicas scholas redivimus docendi gratia duo post menses circiter; at in aedibus nostris habitare interea non licebat. Tandem aliquando restituta nobis domus est, sed magna ex parte rebus necessariis spoliata.» a *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 1-2 (1947), p. 29-30.

523. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 185-188. En el retaule de l'església de Santa Anna, Manuel Cusachs hi representà la sortida dels escolapis de l'escola protegits pels milicians mataronins (plafó núm. 10).

524. Antoni PIÑA I BATLLELL, *L'Escola Pia de Sabadell...*, p. 13.

Vicenç Fornaguera; aquest va rebre ofertes per marxar a França, Londres o Suïssa, però la responsabilitat com a custodi de la casa el va retenir fidel a l'Escola Pia. Pocs dies després de veure's abandonat pels tres religiosos, n'arribaren altres tres —els pares Domènec Mas, Joaquim Comas i Camil Maspons—, amb els quals pogueren començar les classes el dia 1 de novembre mateix. La comunitat va patir estretors econòmiques durant aquests anys de supressió per la dependència que tenien de Domènec Caralt, que no acabava de donar el que havia promès quan la fundació el 1819; ara Caralt no volia coadjuvar amb un Ajuntament de Calella de tarannà liberal.⁵²⁵

6.3.4. L'ENSENYAMENT

Durant el Trienni liberal, hem vist que els escolapis aconseguiren que un religiós amb el títol de prefecte de les Escoles coordinés els col·legis de cada província. Després de les disposicions de 1835 i següents, s'intentà el mateix, però només s'aconseguí el nomenament el 1838 d'un prefecte per a tot Espanya en la persona del pare Jorge López de la província de Castella; de poc va servir aquest nomenament perquè el pare López morí el 1842, després d'unes primeres gestions. No es va fer cap nou pas per aconseguir un altre nomenament de prefecte, tal vegada perquè ja es plantejava la restauració que esdevingué el 1845. Cada casa, doncs, va haver de subsistir buscant-se els recursos humans.

La Diputació de Barcelona, per encàrrec del Govern de Madrid, es dirigí als ajuntaments on quedaven escolapis i preguntà si s'havien de suprimir o si es conservaven aquelles cases. El de Mataró contestà categòricament: «es absolutamente necesaria la conservación de dicho establecimiento».⁵²⁶ D'una manera similar s'expressaren, segons ens consta, els ajuntaments de Calella, de Sabadell, de Moià i de Balaguer. Els escolapis eren, doncs, útils a les poblacions on havien pogut mantenir els col·legis. Pel que sabem, l'únic ajuntament liberal que aconsellà els escolapis abandonar l'escola va ser el d'Igualada;⁵²⁷ els altres col·legis abandonats ho foren per altres motius, com hem vist anteriorment.

A l'escola, cada casa va fer el que va poder amb els elements amb què pogué comptar. No eren moments per a innovacions ni grans projectes. Aguantar

525. Claudi VILÀ I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 110-111.

526. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 188.

527. Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, p. 152. L'Ajuntament d'Igualada seguí la tàctica general de les autoritats liberals: amb l'argument del perill d'una revolta, aconsellar que les cases religioses es mantinguessin tancades; així es podien suprimir.

era tot un èxit: a Balaguer no ho aconseguiren pas. A Sabadell, tant la vida de la comunitat com la l'ensenyament es desenvoluparen d'una manera força regular; l'Ajuntament, però, el 1842 —set anys després de la supressió— dubtant de la qualitat de l'ensenyament que s'impartia als escolapis, els instà a fer uns exàmens públics com els que havien fet en anys anteriors a la supressió de religiosos; els escolapis acceptaren el repte; els exàmens resultaren un èxit, i l'alcalde, que presidia l'acte, obsequià a mestres i alumnes.⁵²⁸

Sabem també que el col·legi de Calella funcionà amb normalitat. Es conserva el llibre registre d'alumnes de la classe de gramàtica i retòrica amb l'anotació de cadascun dels alumnes que cursaren en aquesta classe del pare Joaquim Comas; hi passaren cent trenta-set alumnes, la majoria de gramàtica (entre els anys 1835-1847; després el pare Comas fou traslladat a Mataró). No dóna explicacions de la marxa de la classe, però en canvi ens assabentem que quaranta-tres alumnes eren de Calella i cinquanta de la comarca del Maresme mentre que la resta hi anaven des de les comarques de la Selva, del Baix i Alt Empordà, del Gironès, del Barcelonès i altres de llocs dispersos.⁵²⁹ Aquesta diversitat d'origen geogràfic crec que ens indica que el col·legi escolapi mantenia el prestigi no sols en la pròpia població de Calella sinó que s'estenia per les comarques gironines. L'ensenyament, doncs, es mantenia en un nivell elogiable.

L'individualisme fou la característica general. Cada mestre actuà a la seva manera; els rectors devien pensar que encara gràcies que els mestres aguantaven en aquella situació en què estaven pendents d'un fil per ser suprimits. Alguns no es limitaren de totes maneres a complir amb l'estricta obligació de fer les classes com calia, sinó que es prepararen per al futur, estudiant, per exemple, a les escoles de la Junta de Comerç, com els pares Calassanç Casanovas i Bartomeu Sallarès; també sembla que alguns es matricularen a la Universitat de Barcelona.

528. Claudi VILÀ I PALÀ, *Agustín Casanovas escolapio*, Salamanca, Claudi Vilà i Palà, 1972, p. 57. Aquests exàmens no s'imprimiren.

529. Una anàlisi i un comentari d'aquest llibre a Joan FLORENSA I PARÉS, «Alumnes de gramàtica i retòrica dels escolapis de Calella (1835-1847)», a *L'Educació al Món Urbà: IX Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Barcelona, 1987, p. 197-206, fotocòpia.

7. RESTAURACIÓ I TRANSFORMACIÓ (1845-1868)

El regnat d'Isabel II, segons com el mirem, fa la impressió de ser un període plaçid, uniforme i tranquil de la història d'Espanya; però si ens hi apropem i n'analitzem el dia a dia, se'ns esvaeix aquesta primera sensació i ens adonem de la complexitat d'aquells anys: comprenem que s'acabés amb una revolució que portés la reina a l'exili.

Després de deu anys suprimida, l'Escola Pia tornà el 1845 a reviure: aquest any, doncs, marca bé l'inici d'un període. Però la restauració escolàpia comportà al mateix temps una transformació de la institució en molts aspectes, que intentarem analitzar en el present capítol. Heus aquí dues línies —restauració i transformació— que no podem deixar de considerar conjuntament, tot i que com a mètode les hàgim de separar en l'exposició.

Acabarem el període amb la revolució de 1868, coneguda com La Setembrada o La Gloriosa, la qual trencà la direcció empresa i va caldre una nova adaptació, fet que estudiarem en el capítol següent. Ens movem, doncs, entre 1845 i 1868.

7.1. NOVA SITUACIÓ POLÍTICA

El regnat d'aquesta reina, Isabel II, no començà el 1845 sinó dos anys abans, el 1843, en ser declarada major d'edat. Per a l'Escola Pia, però, el 1845 té més significat i és realment el moment de començar un nou període de la seva història ja que el dia primer de març d'aquest any de 1845 les Corts espanyoles votaren i aprovaren per unanimitat la restauració de l'Escola Pia a Espanya tal com estava abans dels decrets desamortitzadors i d'exclaustració de 1835. L'Escola Pia tornava a la vida, era una resurrecció.

Per què aquest canvi radical en el Govern de la nació? Creiem que intervingueren diversos factors que intentarem descriure. A la mort de Ferran VII (1833) el Govern passà a mans dels liberals progressistes: legislaren contra els religiosos dictant les lleis de desamortització i de supressió de monestirs i convents amb l'exclaustració obligada de tots els religiosos; com a conseqüència, la Santa Seu retirà el nunci apostòlic de Madrid i trencà les relacions diplomàtiques amb l'Estat espanyol (aquest trencament de relacions s'ha considerat com una equivocació ja que així deixà abandonats i sense cap cobertura diplomàtica especialment els religiosos); la reacció carlista a favor de l'Església en general i dels religiosos en concret llançà els progressistes als braços de la regència de la reina mare Maria Cristina durant la minoria d'Isabel II. No conformes amb la regència de Maria Cristina, optaren per la del general Baldomero Espartero. Els progressistes s'anaren escorant cap a l'esquerra i perdent suport popular. El 1843 es produí un tomb: assumiren el poder els liberals moderats al capdavant dels quals hi hagué, visible o a l'ombra, la personalitat del general Narváez. Els liberals moderats no volien més regències i per això declararen la majoria d'edat d'Isabel quan només tenia tretze anys: una nena sense formació, entronitzada a Espanya en moments delicats i conflictius, no garantia cap seguretat ni tranquil·litat; l'exèrcit pretenia ser el garant d'estabilitat per a tots els espanyols. Els moderats volien sumar elements a la base i per això buscaren la manera d'acostar-se a la Santa Seu a fi d'atreure's els catòlics, que, en un nombre cada dia més considerable, s'anaven apropant als carlins; començaren per fer gestos que indiquessin una rectificació respecte als anteriors governants. Més endavant descriurem més detalladament alguns d'aquests signes d'apropament.

Fins al 1854 els moderats tingueren a les mans les rendes del poder. El bienni liberal (1854-1856) obrí un curt parèntesis que serví per aprovar lleis importants de tendència més d'esquerra com la de desamortització de Madoz o la d'educació de Moyano. A Barcelona es començà l'enderroc de les muralles, amb la qual cosa s'inicià l'expansió de la ciutat. Després del bienni liberal, la inestabilitat s'anà possessionant novament de la política espanyola fins a la Revolució de Setembre de 1868.

La industrialització a Catalunya havia arrelat força; les fàbriques de vapor ja fumejaven. La situació laboral, però, no anava pas paral·lela al creixement econòmic; les agrupacions d'obrers despuntaven i s'atrevien a aixecar el cap; el 1848 recordem que es publicà el Manifest comunista i a França hi hagué una nova revolució. A Catalunya es produïren vagues i avalots protagonitzats pels obrers els anys 1848, 1854 i 1855. El Govern necessitava una base nombrosa de la societat com a coixí per tirar endavant. Buscava sumar forces i suports. Els

catòlics eren el col·lectiu que n'hi podia aportar més, sempre que els reconegués i s'acceptessin certes condicions per ambdues parts.

L'agricultura es trobava en una fase de transformació; nous conreus, més regadius. Molts homes del camp havien d'abandonar-lo per traslladar-se a altres comarques o per passar a la indústria. Les guerres carlistes o Dels Matiners de 1846 a 1849 no afavoriren gens ni mica l'estabilitat del camp, que veié un any i un altre com li cremaven les collites o com se li emportaven els fills per lluitar en algun dels dos bàndols. El petit pagès no tenia sortida, estava ofegat.

L'Església era clarament conservadora; una bona part d'ella —tal vegada podríem afirmar que ho era majoritàriament— fins i tot era carlista. A Catalunya el carlisme hi trobava suport en certes zones i grups. Jaume Balmes optà per la reconciliació entre les dues parts —liberal i carlista— proposant el matrimoni d'Isabel amb el pretendent carlí. La proposta no reeixí i l'enfrontament continuà. El 1851 l'Estat espanyol aconseguí signar un concordat amb la Santa Seu: era la reconciliació entre els dos poders, però sobretot era el triomf del Govern liberal moderat que aconseguia l'acostament de la majoria dels espanyols a la seva política.⁵³⁰ Els escolapis quedaren com a col·laboradors i pactistes amb uns governs liberals que combatien l'Església; per això, els escolapis reberen repetidament el qualificatiu de religiosos liberals i foren en certa manera malvistos o fins i tot marginats per la resta d'institucions d'Església.

L'Escola Pia s'havia establert a Espanya per una reial ordre de Carles II el 1683 i després va ser restaurada per una llei de les Corts espanyoles de 1845: devia la seva existència a l'Estat i no a cap aprovació de l'Església.

530. El concordat de 1851 parla ben poc dels religiosos; només els dedica l'article 29, que diu: «A fin de que en toda la Península haya el número suficiente de ministros y operarios evangélicos de quines puedan valerse los Prelados para hacer Misiones en los pueblos de su Diócesis, auxiliar a los párrocos, asistir a los enfermos y para otras obras de caridad y utilidad pública, el Gobierno de S. M. que se propone mejorar oportunamente los Colegios de Misiones de Ultramar, tomará desde luego las disposiciones convenientes para que se establezcan donde sea necesario, oyendo previamente a los Prelados diocesanos, casas y Congregaciones religiosas de San Vicente de Paúl, San Felipe Neri y otra Orden de las aprobadas por la Santa Sede, las cuales servirán al propio tiempo de lugares de retiro para los eclesiásticos, para hacer Ejercicios espirituales y para otros usos piadosos» (text complet a *Historia de la Iglesia en España*, vol. v, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1979, p. 719-730, «BAC maior»). No es parla ni d'ensenyament ni d'escolapis; el text queda ambigu com a conseqüència de les diferències entre les dues parts: el temps decidiria. L'Estat volia que els religiosos fossin mers instruments actius a les seves ordres per a activitats a les quals ell no arribava. Així es comportà per a l'ensenyament amb els escolapis: no n'hi volia més i encara aquests ben subjectes a les lleis.

7.2. LA RESTAURACIÓ DE L'ESCOLA PIA (1845)⁵³¹

Aprofitant aquesta voluntat d'apropament de l'Estat a l'Església uns antics alumnes Pascual Madoz (alumne de Barbastre), Ramon Martí d'Aixelà (alumne de Solsona i de Mataró), Carles Llauder (alumne de Mataró) agraïts de l'Escola Pia, on s'havien format, i que es trobaven com a diputats de les Corts, gestionaren la restauració de l'Escola Pia. Els escolapis, els seus mestres, havien sobreviscut des de 1835 en una situació ben precària, altres religiosos exceptuats com ells de la total supressió s'havien autosuprimit (com els Germans Hospitalaris de Sant Joan de Déu). No era, doncs, gens difícil a l'Estat tornar a tenir religiosos a Espanya si s'aprovava la situació que ja tenien els escolapis: només era qüestió de reconèixer-los. El Govern amb aquest gest guanyava crèdit davant de la Santa Seu a fi de ser acceptat i reconegut. Cal suposar que almenys a partir de 1843 es començà a parlar de la restauració dels escolapis entre els diputats i algun religiós. Crida l'atenció que precisament aquests anys hi hagi escolapis que escriguin a companys seus que són a Itàlia o a Amèrica per tal que tornin; això després d'anys de supressió i de separació? Fa la sensació que s'han adonat que alguna cosa comença a moure's a Espanya i s'ha de preparar la tornada dels exiliats. L'enllaç entre les Corts i els escolapis foren els antics alumnes abans esmentats.

El Govern dels liberals moderats de 1843 estava dominat més o menys obertament per militars (Narváez al capdavant). Recordem que precisament el pare Jacint Feliu havia passat molts anys a Palma de Mallorca, Gandia, València i Segòvia, com a professor al Col·legi General Militar, i des de 1837 es trobava a Madrid amb el mateix objectiu. No podria ser un altre enllaç entre els militars del Govern i l'Escola Pia per instar que aquesta fos restaurada? No oblidem tampoc el gran prestigi de què gaudia el pare Juan Cayetano Losada a Madrid, el qual ben segur que es relacionà amb moltes personalitats.

L'enllaç entre polítics i escolapis va ser el pare José Benítez, de la província de Castella, religiós hàbil en les negociacions i de fàcil diplomàcia, cosa que li va permetre acostar-se a totes les instàncies. Anà de Madrid a Roma, convencé altes personalitat i preparà papers.

Pedro José Pidal afirmà a les Corts que des del primer moment de fer-se càrrec del Ministeri en el Govern Narváez va tenir com a qüestió prioritària la

531. Vegeu, com a presentació general, Joan FLORENSA I PARÉS, «La restauración de la Escuela Pía en España (1845-1864)», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 57 (gener-juny 1987), p. 141-194; «Restauración de la Provincia de Cataluña», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 59 (gener-juny 1988), p. 231-262.

restauració dels escolapis —és a dir, 1843. El 30 de maig de 1844 el Govern ordenava al seu representant a Roma que iniciés l'aproximació amb la Santa Seu,⁵³² l'impacte que havia produït la supressió de religiosos a Espanya continuava pesant molt a Roma i per això la restauració dels religiosos va ser un dels punts que ocuparen els prolegòmens per a les bones relacions entre les dues potestats, tot i que els cremava a les mans. En el conveni signat entre Gregori XVI i Isabel II es tractà el tema dels religiosos en l'article 7, en el qual la Santa Seu demanava que es conservessin els pocs convents masculins encara existents i Sa Majestat es comprometia a «alia etiam pro loco el tempore Religiosorum Coenobia initio cum Apostolica ipsa Sede consilio dotatione congrua instaurari curabit».⁵³³ Els escolapis eren, doncs, una bona peça de canvi que podia fer jugar el Govern a fi d'aconseguir l'acostament a Roma.⁵³⁴ Tots els camins conflüïren que les Corts espanyoles aprovessin per unanimitat la restauració de l'Escola Pia d'Espanya per la llei votada a les Corts el 27 de febrer i publicada l'1 de març de 1845.⁵³⁵

Un fet com la restauració d'un orde religiós a Espanya no podia ser fruit de la intervenció unilateral d'una persona o grup, havia de ser, i va ser, conseqüència de diversos elements confluents.

7.2.1. L'IMPACTE DE LA RESTAURACIÓ

L'alegria dels escolapis era evident, desbordant. El pare Josep Rius explicà com es va rebre a Mataró, on ell residia:

En honor de las Escuelas Pías y para bien del público vino el feliz día de su Restauración [...] se preparó en este Colegio, residencia del P. Provincial M. R. P. Juan Crisóstomo Junoy de San Pablo, una fiesta para solemnizar tan fausto acontecimiento, y se señaló el día 25 de marzo, día natalicio de nuestro Instituto en Roma.

532. José Manuel CASTELLS, *Las asociaciones religiosas en la España contemporánea (1767-1965)*, Madrid, Taurus, 1973; p. 159-172, en què fa història dels tràmits per arribar a acords entre la Santa Seu i Espanya.

533. Text sencer del conveni a *Historia de la Iglesia en España*, vol. v, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1979, p. 715-718, «BAC maior».

534. Vegeu Ramon TARRÓS, *Problemàtica educativa...*, vol. I, p. 85.

535. La llei diu: «Artículo único: El Instituto de las Escuelas Pías volverá al estado en que se hallaba antes de la ley de 29 de Julio de 1837 y del decreto de 22 de abril de 1834, quedando sujeto en la parte relativa a la enseñanza a las disposiciones generales sobre instrucción pública y a las órdenes especiales del Gobierno».

Predicaba entonces la Cuaresma en Mataró el célebre misionero Mosén Antonio Mª Claret, después arzobispo de Santiago de Cuba, y se le encargó el sermón y para mayor lucimiento de la función el P. Provincial, por estar enfermo, dio comisión al P. Ramón Ribera para dar la sotana a dos pretendientes de Hermanos Clérigos. Ofició uno de los Rdos. Ecónomos y sirvieron de ministros otros clérigos de la Párrquia que con el predicador nos acompañaron a la mesa.⁵³⁶

En el llibre de misses de Mataró consta que es pagà el 25 de març de 1845 «un oficio por el restablecimiento de la Religión».

Els dos joves que vestiren l'hàbit en aquella solemne escaiença foren Domènec Camp i Jaume Saurí. El primer no continuà a l'orde. El segon devia portar molt a dintre el fet de ser el primer religiós de la restauració escolàpia, i en la necrologia hi llegim:

Mense Martio anni 1845 ingenti suo et omnium gaudio Calasancianum Habitum induit, quod solemniter quidem pompa celebratum est, sermonem ad populum habente Rdo. Antonio M. Claret [...]. Nec mirandum sane, quod laetitia exultarint animi, siquidem ab anno 1835, qui ad Hispaniae gubernacula tunc temporis sedebant, ingressum in Institutum nostrum interdixerint.

L'alegria no era únicament de la comunitat de Mataró, era un moment feliç i esperat per tota la província. L'Escola Pia de Catalunya esdevenia novament una entitat viva.

També els escolapis de la comunitat de Sant Antoni de Barcelona, la casa oficialment provincialícia, festejaren el 25 de març la restauració, que uniren a la fundació de l'orde. La premsa publicà el comunicat o invitació següent:

Hoy 25, día de la Anunciación de la Virgen Sma. Nuestra Señora y Encarnación del Hijo de Dios, día de gloria y de redención en la tierra, aniversario de la fundación de la orden de clérigos regulares pobres de la Madre de Dios de las Escuelas Pías, que fundó en Roma en el 1617 el ilustre noble español San José de Calasanz de la Madre de Dios, en la iglesia de S. Antonio Abad, se celebrará a las 10 misa solemne con asistencia de la música del Pino, y sermón que predicará el Pbro. Dr. Don José Palau, Beneficiario de S. Pedro de las Puellas en hacimiento de gracias a nuestro Señor y Dios Jesucristo y a su Sma. Madre la Virgen María, patrona de las Escuelas Pías, por haber restituido a su primitivo estado esta humilde orden con ley decretada por unanimidad de ambos Cuerpos Legislativos y sancionada por Su. M. la Reina doña Isabel II que Dios guarde.⁵³⁷

536. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 422-423.

537. *Diario de Barcelona* (Barcelona) (dimarts 25 març 1845), p. 1154-1155.

Alguns dels religiosos que s'havien exclaustrat, o simplement s'havien quedat a viure amb la família, retornaren a la vida de comunitat. Sabem dels pares Josep Rius i Vicenç Tió, que es trobaven a Mataró mateix, o el pare Bernat Collasso, que estava amb els seus a Barcelona; d'Itàlia arribaren els pares Antoni Pujol, Ramon Busquets, Josep Jofre i Josep Capell; de França, el pare Gaietà Renom; d'Amèrica es reincorporaren a la província els pares Antoni Masramon, Agustí Botey i Gaspar Comas. Era un nombre molt significatiu, però més encara ho era la vàlua personal dels que tornaven. Volia dir que seguien creient en l'Escola Pia i que aquesta a Catalunya recuperava homes de prestigi que podien empènyer-la endavant en aquells moments difícils. Observem que d'entre els que retornaren en sortiren després un dels comissaris apostòlics de l'Escola Pia d'Espanya (Feliu), provincials (Feliu, Tió, Collasso, Renom i Jofre), els dos fundadors de Cuba (Collasso i Botey), el primer director de l'Escola Normal de Magisteri de Cuba (Jofre), matemàtics (Feliu, Masramon i Capell); l'aportació d'aquests escolapis va ser, doncs, ben notable en els anys durs de restauració.

Quins col·legis es posaren en marxa el curs 1845-1846? Els que ja havien funcionat fins al final de la supressió: Mataró, Sant Antoni de Barcelona, Calella, Sabadell, Puigcerdà, a més del de Balaguer, on s'envià immediatament el pare Cura per fer costat a l'ancià pare Guardiola. El pare Rius, com a rector de la casa, es presentà a Moià per intentar posar el col·legi en marxa però veié l'edifici tan derruït que no es veié amb cor de fer-ho a Moià, hi continuà el pare Isidre Sayol, que feia classes a la sagristia de l'església de Sant Sebastià.⁵³⁸ Quedaren tancats, doncs, els d'Igualada, Moià, Oliana i Solsona. Amb aquesta reducció de cases es pogué atendre més fàcilment la resta.

La notícia de la restauració impactà molt positivament en l'ànim dels escolapis; era una injecció d'optimisme que sobreeixia totes les esperances somiades. Poc podien imaginar els religiosos grans que arribarien a veure aquell moment. La situació lamentable en què es trobaven els col·legis que quedaven funcionant no era pas un fre a l'alegria. Tot podia superar-se, com s'havia superat la supressió de l'orde després dels deu llargs anys anteriors. El patiment quedava enre: era l'hora de mirar el futur. Fins i tot ja tenien dos novicis.

538. Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. I, p. 106, i vol. II, p. 512. El pare Sayol redactà un inventari, datat a Moià el 12 de desembre de 1846, en què consten tots els mobles de la casa o de l'església que s'havien salvat de l'incendi, a APEPC, 07-20 / caixa 30, núm. 4.15.

7.2.2. ELS SUPERIORS DE LA RESTAURACIÓ

El primer problema que es presentà per a la restauració de l'orde com a institució va ser la de recuperar l'organització que es basa en bona part en els superiors, tant els locals com el provincial i el general. En els llocs on el superior havia subsistit després de la dècada de supressió, la reconducció de la institució respectiva a la normalitat fou més fàcil. Calia, doncs, com a primer pas cobrir tots els càrrecs vacants començant per dalt.

Com que els nomenaments es feien des de dalt, és a dir, pel vicari general espanyol, començarem l'exposició per aquest. L'últim vicari general, el pare Francesc Solà, havia mort el 28 de gener de 1843. El pare Solà era superior general d'Espanya, o vicari general, des de 1833 quan el pare Lorenzo Ramo va ser nomenat bisbe d'Osca. El 1836 en plena tamborinada de supressió el pare general de Roma aconseguí per al pare Solà la confirmació de la Santa Seu com a vicari general; confirmació que es repetí un sexenni després, el 1843 (confirmació que arribà quan el pare Solà era ja difunt).⁵³⁹ El pare Solà havia deixat successor en un sobre tancat en la persona del pare Pere Ferrer, però o no es va fer públic o no es va tenir en compte el 1845. Catalunya no insistí en els seus drets. La Santa Seu, davant del buit en què l'Escola Pia espanyola es trobava, després de la Llei de restauració, decidí no restablir de moment la vicaria.

Com a pas previ al restabliment de la vicaria, Roma nomenà un comissari apostòlic en la persona del pare Juan Cayetano Losada, de la província de Castella, que havia pres part molt activa i eficaç en la restauració de l'orde. En la comunitat de Mataró es llegí públicament el nomenament el dia 30 d'octubre de 1845. Com a assistent general, pel que fa a Catalunya, quedava nomenat el pare Pere Ferrer; aquest, però, havia mort el 18 de setembre, de manera que no es pogué ni assabentar del nomenament; fou substituït pel pare Pere Freixa. El pare comissari tenia les facultats del vicari general i la seva finalitat era restablir la normalitat a fi de poder-se fer els capítols segons les regles. La cúpula de l'Escola Pia espanyola quedava completada, però era una interinitat ja que no s'havia restaurat la vicaria sinó creat una nova figura, la del comissari apostòlic, en espera que en un proper capítol es produís l'annexió de l'Escola Pia a Roma amb un sol superior general.

El govern de la província de Catalunya estava a les mans del pare Joan Crisòtom Junoy, provincial des de 1833, el qual residia a Mataró, tot i que la seu provincialícia era la casa de Sant Antoni de Barcelona; el seu estat de salut era molt delicat, i ja portava anys postrat al llit, impedit de qualsevol activitat física.

539. Llogari PICANYOL, *Sesenta años...*, p. 191-192.

Recordem que no pogué assistir a la celebració de la restauració el 25 de març al temple de Santa Anna de Mataró i ho delegà en el rector de la comunitat, el pare Ramon Ribera. A fi de posar la província en marxa, el pare Junoy delegà el 19 d'abril de 1845 les seves competències en un dels seus assistents provincials, el pare Pere Freixa; aquest distribuï el personal que anava retornant a casa entre les comunitats a fi de poder començar regularment el curs 1845-1846. Acabem de dir que el pare Freixa va ser nomenat assistent general en substitució del pare Ferrer, que havia mort el 18 de setembre de 1845; el pare Freixa va simultaniejar els dos càrrecs, com veurem immediatament.

El pare Losada, amb els poders de què gaudia com a vicari general, nomenà, durant el mes de novembre de 1845, els provincials de les quatre províncies espanyoles; el designat per a la de Catalunya fou el pare Jacint Feliu.⁵⁴⁰ A Mataró llegiren aquest nomenament el dia 24 de novembre de 1845. El pare Feliu no es trobava encara a Catalunya i per això delegà les seves funcions en el pare Freixa, que ja les estava exercint per delegació del pare Junoy. El pare Feliu arribà a Barcelona el 8 de gener de 1846 i va prendre possessió del càrrec com a provincial a la casa de Sant Antoni de Barcelona. S'havia restablert la jerarquia escolàpia: el comissari apostòlic en funcions de vicari general amb els seus assistents, el provincial amb el seus assistents i els rectors de cada comunitat i col·legi.

Aquesta situació de normalitat no durà gaire perquè el pare Losada morí el 22 de gener de 1846 i la Santa Seu publicà un rescripte amb data 23 de novembre de 1846⁵⁴¹ en què nomenava nou comissari apostòlic el pare Jacint Feliu, que, per tant, cessava com a provincial de Catalunya.

El pare Feliu deixà com a successor seu al capdavant de la província el pare Pere Freixa, que ja venia fent totes les substitucions des de la restauració. Però el govern del pare Freixa tampoc no durà gaire perquè morí el 24 de gener de 1847.

El primer de febrer de 1847 el pare Feliu nomenà com a provincial de Catalunya el pare Vicenç Tió, el qual exercí el càrrec fins al 1852, en què fou substituït pel pare Narcís Tarter. El pare Tarter morí el 12 d'abril de 1863 i el succeí el pare Gaietà Renom, a qui va correspondre convocar el 1865 el primer capítol provincial després de la restauració, en el qual va sortir reelegit. Els pares Junoy, Freixa, Feliu, Tió, Tarter i Renom són els superiors provincials de Catalunya en aquests anys difícils en què calien esforços especials per superar la dècada de supressió i per adaptar-se als nous aires que imprimiren els liberals de torn.

540. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, *Pare Jacint Feliu i Utzet (1787-1867), protagonista de la restauració de l'Escola Pia a Espanya*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2007, biografia en què es recullen tots els treballs citats en aquesta història referents al pare Feliu.

541. Vegeu *Analecta Calasanctiana*, núm. 57 (gener-juny 1987), p. 185-186.

Podem afirmar, però, que els tres provincials de la restauració foren els pares Tió, Tarter i Renom. Parlarem més endavant de l'extraordinària aportació que va fer el pare Feliu com a comissari apostòlic, però a Catalunya els qui reorientaren la província foren aquests tres religiosos com a superiors majors.

La vida de la província va transcórrer pacíficament durant aquest període. En els fons arxivístics que hem pogut consultar, com els de la Vicaria General espanyola o l'Arxiu Secret Vaticà, no hi cap memorial de queixa, mentre que hi abunden els d'altres províncies. Aquesta pau va permetre menar un progrés, un creixement i una expansió considerables. Es produïren les tibantors normals d'un col·lectiu actiu i viu.

7.3. TRANSFORMACIÓ

La Llei de primer de març de 1845, en què es tornava a la vida l'Escola Pia, posava una condició que no havia estat ben vista pels escolapis. En efecte, la Llei va dir: «quedando sujeto en la parte relativa a la enseñanza a las disposiciones generales sobre instrucción pública y a las órdenes especiales del Gobierno». En canvi la proposta que els rectors dels col·legis de San Fernando i de San Antón de Madrid havien presentat era la següent: «el Congreso de acuerdo con el Gobierno de S. M., se digne resolver que las Escuelas Pías [...] subsistiendo en cuanto a la literatura sujetos como han estado siempre a las disposiciones del Gobierno».⁵⁴²

Els escolapis acceptaren l'esmena del Congrés perquè de fet era avantatjosa respecte al passat i a la resta d'ordes religiosos; s'acabaven els deu anys de foscor. Però no es va poder continuar fent el que s'havia fet fins en aquell moment. Calia una transformació per adaptar-se a la legislació espanyola. De l'autonomia en matèria escolar i educativa es passà a la *subjecció*. El problema principal era el de la mentalitat dels religiosos. Durant diverses generacions es pensà i anhelà un passat amb els exàmens públics, que es mitificaren com a símbol de l'autonomia que no havia de tornar.

La transformació, però, no es limità exclusivament a l'ensenyament. Altres lleis, que no eren esmentades pas en la de restauració, vingueren a aportar més canvis sia directament sia indirecta; cal en aquest sentit fer esment de la desamortització coneguda com de Madoz de 1856, que obligà a transformacions profundes als nostres col·legis.

Examinem, doncs, els dos aspectes —ensenyament i desamortització— en els apartats següents.

542. Vegeu *Diario de Sesiones del Congreso*, núm. 38 (23 novembre 1844), p. 596.

7.3.1. EN L'ENSENYAMENT, SUBJECTES A L'ESTAT

Comencem a analitzar la transformació que es produí en l'Escola Pia catalana en el camp específic de l'ensenyament.

L'Estat va reconèixer i lloar la tasca dels escolapis, tot i exhortar-los a adaptar-se a la nova situació. El ministre de la Governació envià una reial ordre de 15 de novembre de 1845 als rectors de les universitats espanyoles en el pròleg de la qual deia:

Establecidos por el Real Decreto de 17 de Septiembre último el orden y uniformidad convenientes en los estudios públicos, necesario es poner en la posible armonía con los principios en él consignados los Colegios regidos por los Padres de las Escuelas Pías. Esta Corporación consagrada siempre a la enseñanza con laudable celo, ha prestado a la sociedad servicios importantes, dirigiendo a la niñez por el sendero de la moral y de los principios religiosos, y procurando añadir, para mayor beneficio de los jóvenes, los estudios filosóficos, las de primeras letras y humanidades, objeto principal de sus tareas.⁵⁴³

Aquesta reial ordre no sols autoritzava que els col·legis escolapis demanessin poder impartir la filosofia i les matemàtiques superiors (com s'havia fet des del segle anterior), sinó que a més reconeixia el dret d'ensenyar a tots els religiosos sense haver de treure cap títol (el professorat no escolapi, sí que havia de tenir la titulació corresponent) i feia alguna concessió en la qüestió del pagament de les matrícules.

El ministre Pidal havia publicat poc abans, el 17 de setembre de 1845, un pla d'ensenyament que és considerat com el primer pas en ferm per a la secularització de l'ensenyament a Espanya. Els col·legis escolapis passaren a ser vistos com a privats i no públics, com havien estat fins en aquell moment. En un primer moment s'havia considerat com a públic tot col·legi aprovat i pagat per l'ajuntament de la població, enfront del col·legi privat, que tenia només l'aprovació de l'autoritat municipal. Després, durant el Trienni liberal (1820-1823), es considerà públic el col·legi que era pagat per una entitat pública; alguns volien que aquesta autoritat fos únicament la de l'Estat, però es continuà admetent també els ajuntament i les diputacions provincials.⁵⁴⁴ Finalment, amb la Llei Pidal, el concepte de públic s'identificà amb centre de l'Estat; tots els col·legis que no

543. Text reproduït a *Compilación legislativa civil para uso de los religiosos de las Escuelas Pías*, Madrid, Imp. de San Francisco de Sales, 1901, p. 97-98.

544. Un breu comentari a aquest punt a Joan FLORENSA I PARÉS, *L'ensenyament a Catalunya durant el Trienni liberal (1820-1823): el mètode dels escolapis*, p. 71-72.

eren de l'Estat passaven a ser considerats com a privats, tot i que fossin aprovats i reconeguts o fins i tot pagats pels ajuntaments. Tots els centres d'educació dependents de l'Església passaven a ser privats; l'episcopat, que en aquest moment no tenia gaire sensibilitat per la qüestió escolar (ni les parròquies ni els bisbats no tenien col·legis propis), no reaccionà contra aquest canvi de concepció d'escola pública perquè tal vegada preferia apartar-se i no confondre's amb els governs liberals. Els únics col·legis existents i que eren institució d'Església eren els escolapis. L'Escola Pia no tenia cap força per enfrontar-s'hi perquè precisament aquests governs liberals li havien tornat la vida amb la precisa i específica condició d'acceptar-los: estaven subjectes.

El Pla de 1845 afectava en altres aspectes els escolapis a més de transformar-los en centres privats. Els feia dependents del cap polític, a qui havien de recórrer per demanar aprovacions o transformacions de centres. S'havien d'inscriure a l'institut oficial, del qual dependrien per a les matrícules, els horaris, el quadre de professors, els exàmens. També perdien, els escolapis, la llibertat en els llibres escolars que s'havien d'emprar, tant per a la primària com per a la secundària (tema pel qual tants esforços s'havien esmerçat des de finals del segle XVIII). Finalment, l'Estat començà, amb aquest Pla de 1845, a exigir la titulació del professorat; als escolapis se'ls reconegué de moment el dret d'ensenyar sense més titulació que els estudis cursats dintre de l'orde; era, però, un privilegi que a la llarga era previsible que desapareixeria; els superiors escolapis defensaren massa aquest privilegi i tal vegada hauria resultat millor haver decidit que cada religiós adquirís la titulació corresponent;⁵⁴⁵ s'haurien estalviat molts maldecaps durant més d'un segle.

Reprenem el fil de la nostra història. El curs 1845-1846 estava, doncs, en marxa als col·legis escolapis i no era moment per introduir-hi modificacions després dels anys precaris que s'acabaven de superar. De totes maneres alguna cosa es modificà. Cada centre escolar intentà adaptar-se; per exemple, un document d'anys posteriors del col·legi de Sant Antoni de Barcelona deia: «En el año 1845 los PP. de la Escuela Pía uniformaron la enseñanza a lo que prescribía el plan de estudios, publicado por el Gobierno y mandado ejecutar por Real Orden de 17 de setiembre del mismo año».⁵⁴⁶ Quan el 8 de gener de 1846 el pare Feliu arribà a Catalunya i va prendre possessió del càrrec de provincial ja s'havien fet els primers passos d'acomodació a la nova situació. Durant el 1846 tots els col·legis s'agregaren a un institut per poder impartir la secundària: ho feren els de

545. Seguim, en tot el referent a l'ensenyament que tractem en aquest capítol i en els dos següents (si no diem el contrari), la tesi doctoral de Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*

546. El document és de 1854 i el cita Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. II, p. 737.

Balaguer, Calella, Mataró, Puigcerdà, Sabadell i Sant Antoni de Barcelona.⁵⁴⁷ Ben segur que el nou provincial començà a fer-se càrrec de la situació de cada casa i planificà el seu futur, pensant-lo un a un; per a les primeres lletres calia aplicar la Llei de 21 de juliol de 1838, que era la vigent. Els dies 23 i 30 de setembre de 1846 el provincial expedí dos documents per al col·legi de Sabadell amb els quals adaptava l'antiga organització escolar de primeres lletres amb les aules de llegir i d'escriure i aritmètica a la nova forma de primària elemental i primària superior.⁵⁴⁸ A Sabadell, hi hauria dues classes corresponents a la primària superior: en la primera, a càrrec del pare Jaume Espona, s'hi ensenyaria la lectura i els principis de religió; en la segona, a càrrec del pare Ramon Mas, s'hi impartiria l'escriptura i els comptes. Assenyala els llibres que calia emprar: *Catecisme* del doctor Francesc Matheu i Smandia; per a la lectura, el *Catón*, la *Regla de Vida*, i *Lecciones escogidas* (llibres dels quals ja hem parlat anteriorment); per a la cal·ligrafia, el llibre del pare Francesc Ferrer amb les mostres de Torío de la Riva o d'altres autors que s'adaptessin a aquest (probablement pensava en les seves mostres); per a l'aritmètica, el *Compendio de aritmética* del pare Francesc Ferrer; per a la gramàtica s'havia de seguir la de la Real Academia de la Lengua. La primària no sofria una transformació radical, però a la llarga sí que es transformà substancialment respecte al que havia estat abans de la restauració de 1845.⁵⁴⁹ No hi havia novetats; s'aprofità el material amb què comptava ja l'Escola Pia de Catalunya. Ben segur que, d'una manera semblant a la de Sabadell, el pare Feliu va organitzar la resta de col·legis, quant a la primària.⁵⁵⁰ Mai però no s'aconseguia l'acomodació del tot satisfactòria, de manera que els provincials posteriors es veieren obligats en més d'una ocasió a insistir en l'adaptació a les disposicions respecte a la primària: el pare Narcís Tarter ho va fer en la carta circular de 24 de desembre de 1852,⁵⁵¹ en què recordà els llibres escolars a adoptar, el temps que s'havia de dedicar a cada matèria i que calia anar d'acord amb els ajuntaments i les juntes locals d'instrucció.

La segona ensenyança era més complicada perquè no tots els col·legis tenien les mateixes possibilitats i calia, doncs, matisar-ho segons els llocs i les necessi-

547. Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. 1, p. 105.

548. Amb la nova legislació es distingia entre l'ensenyança elemental simplement i la completa; la primera era la que impartia els coneixements indispensables a tota persona educada i l'ampliació suposava estudis més específics i es podia dividir en diverses branques que menessin a fins també diversos. Als col·legis escolapis s'impartiren les dues classes de primària.

549. Aquests documents del pare Feliu ja els vàrem utilitzar a «Restauración de la Provincia de Catalunya», *Analecta Calasanciana*, núm. 59 (gener-juny 1988), p. 253-254.

550. Claudi Vilà i Palà en les seves monografies de Mataró i de Calella no concreta aquesta transformació.

551. A APEPC, 02-20 / caixa 1.

tats. Regia per a la secundària el Plan General de Estudios aprovat per Reial decret de 17 de setembre de 1845 i el pare Feliu ho adaptà en cadascun dels col·legis, com ho havia fet per a la primària. Els llibres escolars que assenyalà eren: «Debo añadir a V. R. que en las asignaturas de segunda enseñanza se usen precisamente los libros asignados por el Gobierno y adoptados por la Universidad de Barcelona». ⁵⁵² La legislació sobre ensenyament, sobretot per a la secundària, va ser abundant a partir d'aquest moment, la qual cosa obligà els col·legis a contínues modificacions i adaptacions. No podem en el nostre estudi actual detenir-nos a exposar cada pas i cada moment; Ramon Tarròs ho treballà extensament i ben documentat, per la qual cosa remetem a la seva tesi tots aquells que vulguin assabentar-se amb detall del procés de qualsevol dels col·legis escolapis durant aquest període.

Considerem només alguns aspectes o qüestions.

7.3.1.1. *Reestructuració de les escoles*

Les lleis afectaren l'organització interna dels col·legis. La Llei Moyano de 9 de setembre de 1857 i el seu reglament per a la secundària suposaren una reestructuració total de les escoles. Vegem-ne alguns aspectes: es fixaven les assignatures a impartir cada any i en quins cursos s'havia de donar cada matèria, que quedava independent de la resta; assenyalava que cada matèria l'havia d'impartir un professor especialista; que a final de curs hi hauria exàmens que habilitarien per passar curs si s'aprovaven. Era un tomb radical al sistema tradicional de caràcter global amb un sol professor al llarg de tots els estudis (és el sistema que últimament s'ha tornat a adoptar, globalitzant l'ensenyament infantil o l'ensenyament secundari obligatori amb un mateix mestre o tutor per a tot el període, per exemple). El llatí deixà de ser l'eix de la secundària i es convertí en una més de les matèries que componien el pla d'estudis. Les ciències —matemàtiques, ciències naturals, física i química— passaven a ser les matèries importants. No es tractava només d'una qüestió acadèmica sinó d'una nova mentalitat: la societat apostava per la ciència com a element de formació i no sols d'aprenentatge.

No tot va funcionar a la perfecció. L'adaptació comportà els seus problemes i suposà temps. Tarròs, en la tesi esmentada, n'assenyala alguns, com el de Puigcerdà el 1859 (vol. I, p. 439) o en altres col·legis, com anotaren els inspectors (íd. vol. I, p. 440-441); el 1851 Gil de Zárate escrivia: «En cuanto a los estudios, jamás se han sujetado estos Padres rigurosamente al orden establecido,

552. Carta del pare Feliu del 23 de setembre de 1846 al pare rector de Sabadell, a APEPC, 07-26 / caixa C-III-2, núm. 3.

ni a las prescripciones del reglamento, como quien mira las nuevas reformas con despego y aspira a emanciparse de una tutela que le molesta».⁵⁵³

Però el problema no residia només en els escolapis; tampoc tots els grups socials o pares d'alumnes no estaven conformes amb la reforma de l'ensenyança; no creien que calgués ni pagar una matrícula ni treure un títol per dedicar-se després a una professió o feina en el comerç o en la indústria. Què tenia a veure aquell batxillerat humanístic amb les necessitats dels industrials de Sabadell, per exemple? Per això precisament a Sabadell els pares d'alumnes demanaren a l'Ajuntament no haver de pagar la matrícula, la qual cosa volia dir que els alumnes assistirien a classe però no serien oficials sinó oients; per això de 1848 a 1853 es va suspendre la matrícula dels alumnes a l'institut a petició de l'Ajuntament; després va tornar a fer-se però només per a aquells que ho demanaven.⁵⁵⁴

Per entrar als seminaris conciliars majors i cursar-hi els estudis de filosofia i de teologia no es demanava pas cap titulació de batxillerat sinó la capacitat en el llatí i en la retòrica, seguint el model antic. Una opció dels col·legis escolapis va ser preparar els nois per als seminaris impartint el llatí i la retòrica amb la resta d'assignatures però sense matricular aquests futurs seminaristes a l'institut. Els bisbes reconegueren aquests estudis fets als escolapis.⁵⁵⁵ Un cas ben significatiu es produí en l'intent de fundació a la vila de Banyoles.⁵⁵⁶ L'Ajuntament demanà fundació i els escolapis l'acceptaven amb la condició de poder impartir la primària i el batxillerat. A primària hi havia un mestre que creava problemes a l'Ajuntament i aquest aprofità l'ocasió per acomiadar-lo; un grup de pares, amb el suport del bisbat de Girona, defensà el mestre a fi d'impedir l'arribada dels escolapis, que s'havien compromès a no admetre alumnes si no es matriculaven a l'institut, a més d'impartir la primària. Tot plegat va fer que la fundació escolàpia no es realitzés perquè l'Ajuntament fracassà en l'intent d'acomiar el mestre. El bisbat ho impedí perquè s'apartava del que considerava un centre similar a un seminari menor, que havia de ser el de Banyoles.

7.3.1.2. Agricultura

Catalunya —la resta d'Espanya no li anava pas al darrere— era encara majoritàriament rural i el Govern pensà a donar una formació acomodada a aques-

553. Text citat per Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. I, p. 480-481.

554. Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. I, p. 439.

555. Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. II, p. 535.

556. Arxiu Històric Comarcal de Banyoles, *Acuerdos municipales*, 1850-1854 i 1855-1860.

ta activitat d'una manera específica. Per portar-ho a terme va recórrer al clergat diocesà i a l'Escola Pia; al primer perquè estava en contacte amb el món rural com ningú i a la segona per l'experiència en l'ensenyament, i per això li demanà que «tenga en adelante por uno de los principales objetivos de su enseñanza la de la Agricultura práctica, especialmente en aquellos pueblos en que ésta sea la primera o una de las principales ocupaciones de las clases a que pertenecen los alumnos que asisten a las escuelas» com a primer pas el Govern creà el Jardín Botánico de Madrid per a escola de formació de mestres, i va projectar per a després la creació de centres similars a Barcelona i a València. Aquesta va ser la proposta que presentà el Govern al pare Feliu, comissari apostòlic, el 9 de novembre de 1853. La resposta del pare Feliu, datada el 6 de desembre, va ser afirmativa, i va afegir-hi que també s'havia de pensar a crear-ne a Saragossa i que ell estava disposat a enviar joves escolapis a preparar-se en aquests centres. El dia 11 de març de 1855 es va cloure el primer curs d'Agricultura, al qual havien assistit un grup d'escolapis castellans i catalans.⁵⁵⁷ Aquesta iniciativa no va tenir la resposta esperada i l'ensenyament de l'agricultura no va encaixar en el conjunt de l'ensenyament ja que els llocs on s'impartí la secundària eren del món urbà, més preocupat per la industrialització. Sabem que a Barcelona hi havia un jardí botànic a la ronda de Sant Antoni entre el carrer de la Cera i el de la Lleialtat i que els escolapis del veí col·legi de Sant Antoni en varen tenir una certa cura; aquest jardí era més un lloc de recerca de noves espècies i millorament de qualitat de les ja conegudes que una escola de capacitació i formació de joves agricultors. Aquest jardí barcelonès va tancar-se precisament el 1854, un any abans del curset de Madrid, i es traslladà fora muralles cap a la vila de Gràcia.⁵⁵⁸ El Govern creà un Institut Agrícola a Barcelona sota la direcció de Josep M. Ubach i el dia 1 de maig començà el primer curs.⁵⁵⁹

7.3.1.3. Sistema mètric decimal

El 19 de juliol de 1849 s'establí per a tot el territori de la monarquia espanyola el sistema mètric decimal, que ja regia en altres països europeus. La uniformització per a tota Espanya de les monedes, els pesos i les mesures compor-

557. Calasanz RABAZA, *Historia de las Escuelas Pías en España*, vol. IV, p. 349-353.

558. M. Dolores Gaspar García a *Aparición del Jardín Botánico de Barcelona*, Barcelona, Fundació Uriach, 1994, fa una història del jardí fins al 1854.

559. Sobre els ensenyament d'agricultura, vegeu la documentació a AVGE, caixa 51, lligall 2, doc. 36, 37 i 41.

tava un trasbals considerable i l'escola evidentment no en podia quedar pas al marge; les operacions aritmètiques s'havien basat en gran part en la conversió d'unes mesures en les altres. A l'Escola Pia de Sant Antoni s'aplicà immediatament el canvi de sistema; el 1852 el pare provincial, Vicenç Tió, disposà que es publicuessin les taules emprades a Sant Antoni⁵⁶⁰ a fi que poguessin servir per a tots els col·legis i que s'afegissin a la *Colección de problemas de aritmética para uso de los discípulos de las Escuelas Pías de Cataluña* del pare Francesc Ferrer; la primera edició que veiem que porta com a apèndix el nou sistema és la de 1855 publicada a Barcelona per Joan Gaspar.

No s'anul·là el sistema antic sinó que perdurà moltes dècades en la vida real i per això els llibres escolars continuaren explicant i proposant exercicis de canvi d'un sistema a l'altre i d'operacions amb números complexos.

7.3.1.4. *L'escola, instrument de transformació de la societat*

Ja hem afirmat anteriorment que l'Escola Pia serví al Govern moderat de 1843 com a moneda per acostar-se a la Santa Seu; la restauració d'aquest orde religiós fou la manifestació externa de la voluntat del nou Govern per tornar a admetre religiosos. L'Escola Pia quedà lligada o subjecta a l'Estat i es convertí en un instrument dels governs liberals moderats; com afirma Ramon Tarròs⁵⁶¹ «els escolapis contribuïren a fonamentar el sistema educatiu dels liberals». Va ser un instrument per implantar el sistema educatiu liberal: els escolapis s'apressaven a implantar als seus col·legis les disposicions que emanava el Govern o ministeri de torn; el Govern sabia que no trobaria oposició en els escolapis en les reformes que anés introduint al sistema. Els instituts de secundària eren pocs (com a màxim, un en cada capital de província), els escolapis penetraven en poblacions secundàries i estenien la xarxa educativa pel país. Vegem-ne un exemple: segons la memòria del curs 1868-1869 de l'Institut de Barcelona, fora de la ciutat i del seu Pla ja en expansió de l'eixample, hi havia setze col·legis agregats a l'institut escampats per tota la província; sis dels quals eren dels escolapis (Mataró, Saba-

560. És el fullet *Tablas para los niños que principian el estudio de aritmética en las Escuelas Pías: A más de la numeración y tablas de sumar, restar, multiplicar y partir, contienen las tablas de Monedas, Pesas y Medidas según el sistema antiguo, y según el nuevo sistema métrico decimal, con las correspondencias entre uno y otro sistema para resolver por ambos los problemas de aritmética*, Barcelona, Joan Gaspar, 1852. En aquest fullet, que resulta més llarg de títol que de contingut, hi ha l'explicació de la forma d'implantar-se el nou sistema entre els escolapis. D'aquest fullet en pocs anys se'n feren moltes edicions; la cinquena és de 1859.

561. *Problemàtica educativa...*, vol. I, p. 48 i s.

dell, Terrassa, Calella, Moià i Igualada); la proporció era considerable, més d'una tercera part dels centres eren escolapis.

Però, com en èpoques anteriors, els escolapis respongueren a més a la demanda de la societat. Si en el segle XVIII l'aritmètica va ser un instrument de transformació d'un grup social que pogué empènyer la introducció de la industrialització i coadjuvar-hi, ara la demanda anava per altres camins. La societat demanava una formació més completa per al personal administratiu, tant públic com de les empreses. El batxillerat que implantaren les lleis de l'Estat va néixer amb aquesta voluntat i objectiu. Aquesta demanda de moltes poblacions va manifestar-se en les repetides peticions de fundació que reberen els provincials escolapis durant aquests anys i que no pogueren atendre pas sempre.

La majoria dels alumnes que cursaven el batxillerat no anaven pas a la universitat; per això hem vist que moltes vegades no volien matricular-se perquè no buscaven el títol sinó els estudis. L'Escola Pia, doncs, atenent les dues parts els plans de l'Estat i la demanda de la societat formà una classe mitjana nova: els administratius o oficinistes de moltes empreses i societats catalanes.

Els alumnes que no passaven de la primària (l'antiga classe d'aritmètica) quedaren una mica apartats, és a dir, no varen merèixer l'atenció deguda ni s'introduí cap modificació significativa; els llibres del pare Francesc Ferrer de principis de segle continuaren sent els de les nostres escoles fins a anys posteriors al nostre període.

7.3.2. FORMACIÓ DE PROFESSORS

Els nous aires que arribaven a l'escola exigien evidentment un nou plantejament de la formació dels mestres escolapis. El noviciat continuà a Sabadell, on havia funcionat d'una manera satisfactòria els últims anys. El plantejament del noviciat fou obra de diversos religiosos però qui hi donà forma va ser el pare Joaquim Parera (Santa Eulàlia de Ronçana, 1811 - Guanabacoa, 1882),⁵⁶² que exercí el càrrec primer d'ajudant i després de mestre, de 1846 a octubre de 1858, és a dir, dotze anys. Imprimí una manera de fer i menar el noviciat que es va mantenir més d'un segle. Crec que la novetat estava en la importància que es donava al ministeri de l'escola com a finalitat única de la vida religiosa: l'escolapi era

562. A més de la consulta, vegeu Antoni VIDAL: *Libro de oro de las Escuelas Pías de Cataluña*. Barcelona [no hi ha editorial], 1917, p. 194 i 197 (amb fotografia); *Diccionari dels catalans d'Amèrica: contribució a un inventari personal, toponímic i temàtic*, vol. III, Barcelona, Comissió Amèrica i Catalunya 1992, Generalitat de Catalunya, 1992, p. 249; *Diccionari d'història eclesialstica de Catalunya*, vol. III, p. 25.

per a l'escola. El futur mestre escolapi s'havia d'omplir de pietat i de lletres per després poder-ho abocar als seus alumnes. Els deu anys de supressió havien portat alguns religiosos a tasques parroquials o missioneres (com la prèdica); calia centrar-se en l'ensenyament. El 1856 la província edità unes *Reglas de novicios* (Barcelona, Joan Gaspar), en què hi havia un capítol cinquè sobre l'ensenyament, capítol afegit a les generals de l'orde i que en les edicions posteriors de Madrid es tornà a suprimir. Afegir aquest capítol a les regles de l'orde és una prova de la importància que dintre de la província es donava a aquest aspecte en el procés de formació dels seus candidats.

Per a la formació religiosa pròpiament dita s'utilitzaven *El combate espiritual* de Scupoli, *Spiritus Sancti Josephi Calasanctii a Matre Dei Scholarum Piarum* (Barcelona, Joan Gaspar, 1851), *Ejercicios de perfección y virtudes cristianas*, del pare Alfonso Rodríguez. Es pensà també —per primera vegada en la nostra història— a donar una formació en pedagogia i peculiaritat escolàpia. A Itàlia el pare Atanasio Canata publicà *L'Educatore cattolico secondo lo spirito de S. Giuseppe Calasanzio* el 1848. El pare Josep Jofre, que hi mantenia bons lligams, se n'assabentà i amb el pare Calassanç Casanovas «apenas salido a luz, lo leímos» i arribaren a la conclusió que aquell llibre podia ser-los útil per a la formació de novicis i juniors. El pare Jofre el traduí però no es publicà fins al 1886 a València amb el títol d'*El Educador católico según el espíritu de san José de Calasanz*.⁵⁶³ Es convertí en el llibre obligat de lectura per a tots els novicis.

Aquest llibre presenta Calassanç com a mestre catòlic i en descriu el seu itinerari. Indico només algun dels seus punts característics en aquest sentit d'orientar els novicis en la seva formació que ara tractem (fer-ne un resum resultaria massa llarg). L'estada de Calassanç a Lleida com a estudiant universitari és presentat amb el títol «Su regla de vida en la Universidad de Lérida», és a dir, és proposat a novicis i juniors com a model per organitzar-se i programar-se la seva vida com a futurs mestres educadors. Hi ha quatre capítols que són pràcticament un tractat de pedagogia pràctica; els títols dels capítols ho indiquen clarament: «VIII, Formación de maestros», «IX, Prosigue la misma materia», «X, El trabajo escolar» i «XI, Cómo trataba el Santo a los niños». En molts llocs es parla de les virtuts o qualitats de Calassanç com a mestre, la qual cosa vol dir que són les qualitats que ha d'adquirir qui el vulgui seguir en l'Escola Pía.

A Moià, casa juniorat, s'utilitzà una altra obra pedagògicoformentiva per als futurs mestres. Va ser la de Don Agatón, superior general dels Germans de La

563. Joan FLORENSA I PARÉS, «Restauración de la Escuela Pía de Cataluña», *Analecta Calasanctiana* (Salamanca), núm. 59 (gener-juny 1988), p. 245. Els dos exemplars dels llibres (italià i castellà) del pare Canata de què es parla en el text es troben a la Biblioteca Provincial.

Salle, titulada *Las doce virtudes de un buen maestro*.⁵⁶⁴ El junior Joaquim Corominas i Pla (Sabadell, 1836 - Sabadell, 1913) en va fer una traducció del francès al castellà estant a Moià estudiant el 1859;⁵⁶⁵ crec que en aquesta data encara no existia cap traducció castellana impresa de l'obra d'Agatón. Entre els manuscrits del pare Joan Cura (Navarcles, 1804 - Moià, 1858), també s'hi troba un fragment d'aquesta obra traduïda al castellà;⁵⁶⁶ el pare Cura va ser nomenat rector de la casa juniorat de Moià el 1858, any en què morí.

Però amb la formació dels novicis no n'hi havia pas prou; suposem que durant el noviciat es dona una formació general basada en matèries com la cal·ligrafia, l'aritmètica, etc., com es feia en èpoques anteriors; a partir d'aquest moment es dona més importància a la formació religiosa i específica de l'escolapi.

La necessitat d'ensenyar ciències obligava a reorientar els estudis dels juniors i a plantejar-se el currículum dels seus estudis. El pare Josep Capell s'havia refugiat a Itàlia el 1835 i allí acabà els estudis perfeccionant-se en les matemàtiques. Es reintegrà a la província tot just aconseguida la restauració i va ser enviat a Mataró com a professor de matemàtiques i de mecànica; primer ensenyà els alumnes del col·legi, però, quan hi va haver juniors, també els impartí aquestes matèries. La salut no l'acompanyà gens ni mica, de manera que aviat ho hagué de deixar. Passà primer a Sabadell i després a Moià (casa en què també hi havia juniors) per intentar trobar remei a la malaltia, cosa que no succeí (morí el 10 de setembre de 1858 a Moià).⁵⁶⁷

La pèrdua del pare Capell era un cop per a la província en aquells anys difícils de restauració i transformació. Un altre religiós ben preparat per ensenyar les matemàtiques era el pare Jacint Feliu, que havia exercit al Colegio Militar de Segòvia. Tot i ser el provincial, es desplaçà a Sabadell per ensenyar als novicis alguns elements de matemàtiques. Però tampoc no ho pogué allargar gaire perquè el desembre de 1846 va ser nomenat comissari apostòlic i es veié obligat a deixar Catalunya. Precisament el nomenament el va sorprendre a Sabadell impartint classe als novicis i des d'allí comunicà el nomenament que li arribava de Roma.

La gran preocupació del pare Feliu com a comissari apostòlic va ser la formació dels escolapis joves en les ciències i matemàtiques; s'hi implicà personalment

564. A la Biblioteca Provincial de l'Escola Pia hi ha diversos exemplars d'aquesta obra, la més antiga que hi tenim és la publicada a Barcelona, Tip. Catòlica, 1883.

565. És un quadern ben rel·ligat i enquadernat en cartró de 15 × 11 cm que, a més de l'obra esmentada, conté un escrit amb la mateixa lletra *Breve compendio de la historia de la vida de nuestro Sto. Patriarca S. José de Calasanz*, a APEPC, 07-26 / caixa B-III-1.

566. A APEPC, 07-11 / caixa 4, lligall 2.

567. A més de la consueva, vegeu *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, p. 418.

sobretot els primers anys. Pensà a crear una casa central d'estudis per a tots els juniors d'Espanya; tenia ja a punt un antic col·legi de jesuïtes d'Alcalá de Henares però les dificultats econòmiques ho impediren. Aleshores s'hi dedicà personalment. Reuní joves primerament a Saragossa, on començà el curs 1848-1849, al qual assistiren els juniors catalans Ramon Artigas, Jaume Saurí, Jaume Oliart, Joan Martra i Narcís Catà. No era només un curset de matemàtiques sinó que es tractava d'uns estudis complets de filosofia i teologia, però durant els anys de filosofia el pare Feliu donava les matemàtiques. El curs acabà el gener de 1852 i el pare Feliu es traslladà a Albarrasí per iniciar-ne un altre per on passaren també alguns juniors catalans.

El pare Feliu no ho reduí tot a la seva tasca de professor. Implantà un nou pla d'estudis per als juniors el 30 de novembre de 1848 quan encara es trobava a Saragossa donant les classes del primer curs. Segons aquest pla, durant els quatre anys de filosofia (dividit cada curs en dos semestres) s'havien d'ensenyar: primer any: aritmètica i part de l'àlgebra; segon any: geometria, trigonometria i geometria pràctica; tercer any: geometria analítica i càlculs diferencial i integral; quart any: mecànica i física. Les classes d'aquestes matèries s'havien d'impartir al matí, és a dir, havien de tenir preferència sobre la filosofia, que es donava a les tardes. Aquest pla del pare Feliu va ser, aleshores i posteriorment, considerat massa inclinat a les ciències i per això només durà el que el seu autor. Tal vegada accentuava massa l'estudi de les ciències; però cal pensar que es tractava de formar uns mestres que havien d'implantar un nou programa d'estudis de secundària; la tradició no servia, havia de començar de nou.⁵⁶⁸ El pare Feliu adaptà l'Escola Pia d'Espanya als nous corrents, a la nova societat liberal.

La preocupació del comissari apostòlic, el pare Feliu, no es limità pas a la formació dels juniors en les matemàtiques. La formació religiosa dels juniors també el preocupà i així ho manifestà en la carta circular del 3 d'abril de 1852,⁵⁶⁹ en la qual exigí als provincials que no permetessin l'ordenació de cap jove que no hagués acomplert totalment la teologia i que se'ls examinés tant per ordenar-se com per tenir la llicència de predicar o de confessar.

568. Dionisio CUEVA, «El P. Jacinto Feliu en Zaragoza y su plan des estudios para los junior-es escolapios», *Analecta Calasanciana*, núm. 54 (juliol-desembre 1985), p. 437-451; Pedro Manuel ALONSO MARAÑÓN, *La Iglesia docente en el siglo XIX: Escuelas Pías en España y en América. Formación del profesorado y expansión educativa*, p. 176-188; Ramon TARRÒS: «Formació dels mestres escolapis», a *La formació inicial i permanent dels mestres: Actes de les XIII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Vic, Eumo, 1997, p. 153-166.

569. A APEPC, 02-20 / caixa 1 (carta inclosa en la del pare provincial de 7 d'abril de 1852).

La tasca de formació dels juniors va permetre que l'Escola Pia d'Espanya s'assentés en la societat de la segona meitat del segle XIX. El pare Francisco Baroja en una carta circular de 27 d'agost de 1894 a tots els religiosos reconeixia el pare Feliu com l'autèntic i genuí restaurador de l'orde a Espanya amb aquestes paraules:

Es una verdad inconcusa que de la buena educación religiosa y literaria de nuestros jóvenes pende el honor y la vida misma de nuestra Corporación. Y tanto es así, que ésta se halla en razón directa de aquélla, mejorando la vida de la Corporación en la misma proporción que mejoramos la educación física, literaria y religiosa de nuestra juventud: punto importantísimo y de la mayor trascendencia, al que debemos dedicar toda nuestra atención, dirigiendo a él todos nuestros pensamientos, consagrándole todas nuestras energías y haciendo converger a él (como líneas a un solo punto) todas nuestras fuerzas, si queremos dar días de gloria a la Escuela Pía y vida robusta y esplendorosa a nuestra Corporación. Así lo comprendió aquel varón insigne, el sapientísimo, el virtuosísimo P. Jacinto Feliu, el cual, puesto por Pío IX al frente de nuestra Corporación, la encontró muerta, por decirlo así, por la calamidad de los tiempos, y se propuso resucitarla; la encontró incapaz de plantear la enseñanza que de ella exigía el Gobierno, y la hizo capaz, formando por sí mismo un nuevo profesorado que cumplió el solemne compromiso, a que estaba sujeta la restauración de la Escuela Pía en la ley de 5 de Marzo de 1845. De manera que el verdadero restaurador de la Escuela Pía fue el inmortal P. Feliu, al que si todavía no se le ha levantado una estatua, como sus servicios merecen, se la hemos levantado de amor y gratitud en nuestros corazones todos los que nos gloriamos de haber sido sus discípulos.⁵⁷⁰

Reconeix el pare Baroja que, gràcies a l'ensenyament de les matemàtiques impartit pel pare Feliu, l'Escola Pia va poder respondre al repte que el Govern li presentà en reconèixer-la i restaurar-la.⁵⁷¹

570. Carta impresa; un exemplar a APEPC, 02-22 / caixa 1.

571. Sobre el pare Feliu, vegeu la consuetada, molt completa i extensa; FÉLIX TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario...*, p. 107 (suplement); *Diccionario enciclopédico Espasa-Calpe*, vol. 23, Barcelona, Hijos de J. Espasa, Editores, 1924, p. 618; Modest GALOFRÉ, *El R. P. Jacinto Feliu de la Virgen de los Ángeles, pedagogo, matemático y restaurador de las Escuelas Pías de España*, tesina presentada a la Universitat de Barcelona, 1963 (exemplar a APEPC, 08-02 / caixa 32, núm. 33); *Diccionari biogràfic Albertí*, vol. II, p. 170; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 225; *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, p. 154; Joan FLORENSA I PARÉS, *Pare Jacint Feliu i Utzet (1787-1867), protagonista de la restauració de l'Escola Pia a Espanya*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2007 (accésit Premi Iluro 2006).

7.3.3. NOVES FUNDACIONS

L'Estat anà creant i organitzant els estudis de secundària o batxillerat, i substituï l'antic currículum de llatí. Programà la creació de centres o instituts per impartir aquest nivell. La llei només preveia establir-ne a les ciutats cap de província. Els ajuntaments de poblacions importants però sense el rang de capitalitat, diguem-ne, de segona línia, instaren el govern a no quedar relegades. L'Estat accedí i creà diversos tipus d'escoles que canviaran de denominació però que en el fons no eren res més que centres secundaris dependents dels instituts. Les poblacions secundàries, gràcies a aquests centres, pogueren promocionar els seus ciutadans facilitant-los els estudis necessaris per accedir a carreres superiors o simplement per gaudir d'un nivell superior en la primària.

Els municipis catalans recorregueren aleshores als escolapis perquè s'encarreguessin d'aquests col·legis de batxillerat. Els escolapis unien a la seva tradició de bons mestres la preparació en les ciències —ho acabem de veure en la formació dels juniors— i en l'acceptació de les lleis de l'Estat, a què estaven subjectes. Ajuntaments i escolapis, doncs, tornaren a anar de bracet ara per a l'ensenyament secundari, com fins aleshores hi havien anat en tots els nivells.

Els ajuntaments s'interessaren per la implantació del batxillerat, però els escolapis exigiren sempre que s'hi ajuntés a més un centre de primària, a la qual cosa els municipis accediren fàcilment.

El primer col·legi que s'obrí després de 1845 fou el de Moià. En un primer moment de la restauració de la província, quan el pare Rius el visità, el trobà en tan males condicions que no s'atreví a iniciar el curs. Sensació similar causà a un antic alumne, Jaume Torrents i Serramalera, que, en tornar d'Amèrica, on havia fet fortuna, visità el seu poble natiu i el col·legi on havia après les primeres lletres. Torrents entrà en contacte amb el pare provincial, Narcís Tarter, també moianès, i arribaren a un acord —amb el consentiment de l'Ajuntament— per a la reconstrucció del col·legi: ell es comprometé a fer l'aportació econòmica necessària. El 10 de gener de 1854 s'obriren novament les classes de la que era casa mare de l'Escola Pia de Catalunya.⁵⁷²

572. Rossend CASALLARCH, *Història de l'Escola Pia de Moià (1682-1994)*, p. 80-86; *Modilianum* (Moià), núm. 3 (febrer 1962), p. 11-21; *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 170-176; Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. I, p. 106, vol. II p. 512; breu ressenya de cada col·legi a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 612-616.

Altres col·legis s'obriren els anys següents: Olot⁵⁷³ el 1857, Igualada⁵⁷⁴ tornà a tenir escolapis el 1858, Reus⁵⁷⁵ el 1858, Terrassa⁵⁷⁶ el 1864, Vilanova i la Geltrú⁵⁷⁷ ultimà els tràmits el mateix 1864 però no es convertí en realitat fins al 1877.

Altres ajuntaments ho intentaren però no ho aconseguiren:⁵⁷⁸ Granollers (1845), la Bisbal d'Empordà (1852), Talarn (1854), Tremp (1854), Manresa (1856), Banyoles (1857), Tortosa (1857), Martorell (1859)⁵⁷⁹ i Sant Feliu de Guíxols (1864); insistiren que hi tornessin els escolapis les poblacions d'Oliana i de Solsona; a més de la petició (1868) dels fundadors del col·legi Valldemia de Martaró perquè els escolapis l'assumissin⁵⁸⁰ i dels dos que s'obriren a Cuba, dels quals parlarem després. Aquestes fundacions i instàncies indiquen el que representaven els escolapis en aquells moments per a l'ensenyament a Catalunya.

La majoria de les peticions de fundació es produeixen en la dècada dels anys cinquanta, és a dir, quan comença a ordenar-se el segon ensenyament, en què, entre altres coses, la legislació determina sobre creació d'instituts només en capitals de província. Hi havia una manca total de persones preparades per impartir les noves matèries.

La preferència per fundar és clarament per a poblacions que inicien o han ja iniciat la industrialització: és a les ciutats actives i dinàmiques on els escolapis creuen que hi poden aportar una bona ajuda amb l'ensenyament i educació de la joventut. També es va tenir en compte d'anar a aquelles poblacions de les quals ja havia sortit alguna vocació a l'Escola Pia.

573. *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 176-181; Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. II, p. 889-1034; Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, Salamanca, Claudi Vilà i Palà, 1974.

574. *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 181-185; Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. II, p. 595-637; Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, p. 157-169.

575. *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 185-190; Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. III, p. 1035-1108; Ramon TARRÒS, «De l'ensenyament secundari a Reus: antecedents immediats de l'Institut de 2n ensenyament», a *Aspectes físics de l'educació: visió històrica, XI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Reus, Centre de Lectura, 1992, p. 63-80.

576. *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 190-196; Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. III, p. 1109-1149; Joan FLORENSA I PARÉS, *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 16-33.

577. *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 196-203; Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. III, p. 1150-1183; Maria Providència GARCÍA SEGARRA, *L'educació a Vilanova i la Geltrú durant la segona meitat del segle XIX*, tesi doctoral, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, 1991; Albert VIRELLA I BLODA, *Evolució de l'ensenyament a Vilanova i la Geltrú i la fundació de l'Escola Pia*, Vilanova i la Geltrú, Escola Pia de Vilanova i la Geltrú, 2001.

578. Documentació sobre aquests intents a APEPC, 07-00 / caixa 1.

579. Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. I, p. 132-136.

580. Vegeu aquest fet a Joan FLORENSA I PARÉS, «Hermenegild Coll i Grau, escolapi», *Modilianum* (Mojà), núm. 37 (2n semestre 2007), p. 30-32.

7.4. LA DESAMORTITZACIÓ DE MADOZ (1855)

Hem afirmat diverses vegades que la desamortització de Mendizábal de 1835 no afectà els escolapis. És veritat, però hi ha una puntualització que s'ha de fer: els béns dels escolapis no foren desamortitzats en aquella ocasió, sinó que béns desamortitzats a altres ordes passaren a la llarga a l'Escola Pia. Les fundacions dels col·legis de Reus o de Terrassa es feren aprofitant antics convents de franciscans o de framenors; la tornada a Igualada fou gràcies al deshabitat convent dels frares agustins abandonat des de la desamortització; per a la fundació de Vilanova i la Geltrú se signà la concòrdia pensant que el col·legi s'instal·laria a les Escoles Ventosa, edifici construït al solar d'un antic convent caputxí; el col·legi de Guanabacoa (Cuba) s'instal·là a l'antic convent de franciscans d'aquella població; encara en períodes posteriors al que ara estudiem, col·legis com els de Tàrraga, de Palma de Mallorca i de Valls, es pogueren portar a terme ocupant convents dels quals havien estat expulsats els mercedaris, franciscans o carmelites, respectivament. Podríem, doncs, afirmar que l'Escola Pia en certa manera es beneficià de la desamortització dels béns de religiosos ordenada per Mendizábal. En aquests casos la desamortització afectà positivament l'Escola Pia.

Pascual Madoz va ser pocs mesos ministre d'Hisenda, però va tenir prou temps per publicar una llei de desamortització el primer de maig de 1855.⁵⁸¹ A més de reemprendre les vendes de la desamortització de Mendizábal, que s'havien aturat arran del concordat, va estendre la desamortització a altres camps: de fet és la Llei general de desamortització, ja que les anteriors només s'havien fixat en una de les mans mortes mentre que aquesta les incloïa totes. I aquesta ampliació afectà considerablement els escolapis en dos sentits. Primerament perquè s'aplicava als béns d'institucions dedicades a l'ensenyament, com els escolapis, i segonament perquè disposà que els béns del propi dels ajuntaments també fossin desamortitzats. Privà els escolapis del capital que havien anat creant al llarg de dos segles per assegurar-se la sustentació, i els ajuntaments en algun cas perderen els propis de què se servien per pagar els mestres escolapis que ensenyaven els nois del poble.

581. Aquesta desamortització és poc estudiada en les històries generals, fins en les de l'Església; per exemple, en el congrés de l'Asociación de Archiveros de la Iglesia celebrat a Jaén l'any 2001, que tractà el tema de la desamortització, la de Madoz només hi sortí d'esquitllada. En històries escolàpies tampoc no hi he trobat referència, com a Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. I. Vegeu alguna informació a Francisco TOMÁS Y VALIENTE, *El marco político de la desamortización*, Barcelona, Ariel, 1972, p. 114-156, que tracta sobretot de les motivacions en pro i en contra, o José Manuel CASTELLS, *Las asociaciones religiosas en la España contemporánea (1767-1965)*, p. 189-200, que parla principalment de les normes per aplicar la Llei.

La Llei de Madoz no ha rebut tantes crítiques com la Mendizábal probablement perquè la mateixa llei, més que apropiari-se dels béns de les mans mortes, intentava canviar-ne la forma; així, per exemple, algunes propietats desamortitzades foren compensades amb un deute de l'Estat; l'Estat va emetre inscripcions intransferibles del deute i dedicà els seus interessos a cobrir el presupost de l'Estat en la partida de *culto y clero*.⁵⁸² Amb aquesta partida del presupost, doncs, l'Estat compensà en certa manera les pèrdues per la desamortització dels béns de l'Església; els religiosos, que perderen béns molt considerables, no participen de la partida de *culto y clero*, que va a parar als bisbats; els religiosos, després del Concili Vaticà II renunciaren al descompte del 40% que es feia en els trens, cosa que era una petita compensació.

Intentem una relació de béns de l'Escola Pia de Catalunya que foren desamortitzats com a efecte de la Llei de Madoz. És un tema que cap altre historiador escolari ha tocat amb un mínim detall i per això val la pena entretenir-nos-hi una mica. Detallem-ho per cases. La casa d'Igalada va perdre la

pieza de tierra, viña y yermo, en la partida llamada Barraldas, del término de Espelt, municipio de Ódena, de cabida 13 mojas 9 avos (654,84 áreas) [...]. Otra en la partida Coll de las tres serres, término de Santa María de Miralles [...]; su cabida es de 3 mojas bosque de tercera, equivalente a 146,88 áreas [...]. Otra en la partida de Fontanellas de cabida 6 mojas de bosque y yermo (293,76 áreas) [...]. Otra pieza de tierra situada en la partida llamada Solana del término de Santa María de Miralles su cabida es de 6 mojas, 6 avos bosque de tercera calidad, equivalentes a 306,20 áreas [...]. Otra pieza tierra en la partida de Murgadas, de Sta. María de Miralles de cabida 2 avos, regadío de segunda calidad o sea 4 áreas 8 centiáreas [...].⁵⁸³ Una heredad con dos casas de labranza en mal estado de conservación, llamadas la una casa Borrás y la otra casa Francolí, sita en el término de Miralles, la cabida de dicha finca es de 89, mojas 469 milésimas equivalente a 43 hectáreas, 79 áreas y 49 centiáreas [...].⁵⁸⁴ Una heredad con casa de labranza denominada Déu Ajut, sita en el término de Espelt, municipio de Ódena, la cabida de esta finca es de 96 mojas, equivalentes a 47 hectáreas en la forma siguiente: 3 mojas 18 avos campo de tercera calidad, 8 mojas 9 avos viña campa de tercera, 4 mojas viña espesa de tercera, 1 moja olivar de segunda, 43 mojas bosque de segunda y tercera calidad y 36 mojas yerma de primera, segunda y tercera; la casa señalada de superficie 165 metros cuadrados, consta de planta baja y principal en mal estado de conservación [...].⁵⁸⁵

582. Francisco TOMÁS Y VALIENTE, *El marco político de la desamortización*, p. 154.

583. *Boletín Oficial de Ventas* (3 abril 1870), p. 266; *Boletín Oficial de Ventas* (29 juliol 1870), p. 562.

584. *Boletín Oficial de Ventas* (24 març 1870), p. 229.

585. *Boletín Oficial de Ventas* (2 abril 1870), p. 262; *Boletín Oficial de Ventas* (14 gener 1873), p. 1505-1506; *Boletín Oficial de Ventas* (16 maig 1878), p. 2151.

Es redimiren, a més, uns censos que donaven una pensió anual de 34,59 pesetes.⁵⁸⁶

Els escolapis de Mataró varen perdre censos que els donaven unes pensions anuals de 11,094 escuts, 36,267, 3,680, 2,400, 8,000, 3,733 i 5,600 en total, doncs, 70,774 escuts.⁵⁸⁷

L'Escola Pia de Sant Antoni va ser afectada amb la redempció de censos per valor de 72 escuts.⁵⁸⁸

Calella va perdre censos per valor de 40,000 i 4,800 escuts, és a dir, 44,800 escuts en total a l'any.⁵⁸⁹

Els escolapis de Moià es veieren perjudicats per la pèrdua de censos per valor anual de 0,960 i 2,400 escuts, és a dir, 3,360 escuts.⁵⁹⁰ També foren desamortitzades les finques següents: «Pieza de tierra denominada La Costa de Fermín de 5 cuarteras, 7 cuartanes de cabida [...]» i «Un huerto denominado De la Riera de 4 cuartanes de cabida [...]».⁵⁹¹

El col·legi d'Oliana s'havia abandonat feia ja uns anys, però l'Escola Pia mantenia la propietat de les finques i censos que hi tenia; entraren a la desamortització de Madoz les següents:

Una tierra de primera campa regadío con 5 árboles frutales y 23 de sombra, en el término de Oliana partida Molino, de cabida 1 jornal, 6 porcas equivalentes a 65 áreas 37 centiáreas, tasada en 1170 escudos [...].⁵⁹² Tierra campa de primera regadío con 12 árboles frutales en el mismo término [Oliana] partida Molino, de cabida 6 porcas equivalentes a 21 áreas, 79 centiáreas, tasada en 480 escudos de venta [...].⁵⁹³ Una tierra plantada de viña, con 2500 cepas de 2.ª, 82 olivos de 2.ª y 3.ª, 6 árboles frutales y una era para trillar en el término de Oliana, partida del Convent, de cabida un jornal, 9 ½ porcas, igual a 78 áreas, 8 centiáreas; tasada

586. *Boletín Oficial de Ventas* (24 gener 1871), p. 758.

587. *Boletín Oficial de Ventas* (2 febrer 1870), p. 54; *Boletín Oficial de Ventas* (9 març 1870), p. 178; *Boletín Oficial de Ventas* (15 març 1870), p. 200; *Boletín Oficial de Ventas* (8 juny 1870), p. 404; *Boletín Oficial de Ventas* (5 maig 1871), p. 906; *Boletín Oficial de Ventas* (29 juny 1870), p. 469; *Boletín Oficial de Ventas* (29 octubre 1870), p. 676.

588. *Boletín Oficial de Ventas* (6 agost 1879), p. 2458.

589. *Boletín Oficial de Ventas* (29 desembre 1871), p. 1156.

590. *Boletín Oficial de Ventas* (22 febrer 1870), p. 125; *Boletín Oficial de Ventas* (14 octubre 1870), p. 658.

591. Aquestes dues finques consten en una còpia de documents en què l'Ajuntament de Moià decideix la seva taxació, a APEPC, 07-20 / caixa 30, núm. 4.28.

592. *Boletín Oficial de la Venta de Bienes Nacionales de la Provincia de Lleida*, núm. 319 (19 setembre 1868), p. 3.

593. *Boletín Oficial de la Venta de Bienes Nacionales de la Provincia de Lleida*, núm. 319 (19 setembre 1868), p. 3.

en 2512 pesetas, 50 cèntims en venda [...].⁵⁹⁴ Otra tierra con 600 cepas de 2.ª y 10 árboles frutales, secano, en el mismo término de Oliana, partida Horta, de cabida 6 ½ porcas igual a 22 áreas 69 centiáreas; tasada en 312 pesetas 50 cèntims en venda [...].⁵⁹⁵ Una pieza de tierra parte viña con 6003 cepas de 2.ª y 3.ª, parte campa con 111 olivo de 2.ª y 3.ª y 35 árboles frutales, parte bosque matorral de 3.ª y parte yermo de 2.ª y 3.ª sita en el término de Oliana partida Vilas, de cabida 86 jornales 7 porcas, equivalentes a 37 hectáreas 73 áreas, 34 centiáreas; tasada en 3462 pesetas 50 cèntims en venda [...].⁵⁹⁶ Otra tierra parte bosque árboles de pinos de 3.ª parte, bosque matorral de 3.ª y parte yermo de 3.ª en el mismo término [Oliana] partida Solanes, de cabida 18 jornales, equivalentes a 7 hectáreas, 84 áreas, 44 centiáreas, tasada en 450 pesetas en venda [...].⁵⁹⁷ Otra tierra con 200 cepas de 2.ª y 3.ª, parte campa de 2.ª con 70 olivos de 3.ª y 12 árboles frutales en el mismo, partida Robanch, de cabida 6 jornales 3 parca, equivalentes a 2 hectáreas, 72 áreas, 37 centiáreas; tasada en 2812 pesetas, 50 cèntims en venda [...].⁵⁹⁸

A les finques, cal afegir-hi els quaranta censos que no enumeraré per no allargar-me.⁵⁹⁹

Les propietats de l'Escola Pia de Balaguer⁶⁰⁰ podem resumir-les en la llista següent: *huerto del muro* [entre l'edifici del col·legi i la muralla], el *huerto grande* [entre la muralla i el riu], set peces eren a Daban Balaguer, quatre a la Segona Marrada, sis al Molí del Conde, una a la Coma dels Lliris i dues a Campllonch; la més extensa era l'última ressenyada, que tenia més de vint-i-quatre jornals, però era de secà amb oliveres i vinya; la resta tenia aproximadament un jornal d'extensió amb una part d'horta i amb arbres fruiters.

L'Estat es quedava el fruit o la renda de tots els béns que produïen, des de l'any 1855. La sembra s'havia fet abans de la llei i tothom en protestà, però va ser inútilment.

594. *Boletín Oficial de la Venta de Bienes Nacionales de la Provincia de Lleida*, núm. 570 (23 agost 1880), p. 2.

595. *Boletín Oficial de la Venta de Bienes Nacionales de la Provincia de Lleida*, núm. 570 (23 agost 1880), p. 2-3.

596. *Boletín Oficial de la Venta de Bienes Nacionales de la Provincia de Lleida*, núm. 526 (7 maig 1878), p. 1.

597. *Boletín Oficial de la Venta de Bienes Nacionales de la Provincia de Lleida*, núm. 526 (7 maig 1878), p. 1-2.

598. *Boletín Oficial de la Venta de Bienes Nacionales de la Provincia de Lleida*, núm. 526 (7 maig 1878), p. 2.

599. Totes les dades d'Oliana ens les ha facilitat el senyor Enric Esteve Fité, d'Oliana, enamorat de la història de la població i de la de l'Escola Pia.

600. Sobre aquestes propietats i els afers de la desamortització, vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 113-114.

Emparant-se en l'article 2 de la Llei, que exceptuava alguns béns de ser desamortitzats, els escolapis reclamaren i aconseguiren recuperar-ne alguns com el *huerto del muro*, perquè quedava a l'interior de l'edifici i el *huerto grande* entre l'edifici i el riu, que es considerarà part de les instal·lacions escolars. Els tràmits demanaren temps, influències i algun obsequi per al senyor Madoz (Balaguer pagà una llonganissa).

La relació que coneixem és dels béns de l'Escola Pia que es posaren a la venda o subhasta; és molt possible que n'hi hagi d'altres, ja que no hem pogut fer un buidat complet de la publicació oficial. Davant de les reclamacions alguns béns foren retornats.

Tal vegada amb l'amnistia de 1876 alguna cosa tornà a l'Escola Pia. És difícil, amb el coneixement actual, poder donar una dada del valor dels béns desamortitzats. Què significaren per a l'Escola Pia de Catalunya aquestes pèrdues? És evident que foren un clar empobriment de la seva, no gens flotant, hisenda. No podem matisar gaire més aquesta afirmació tan general. Els llibres de l'administració econòmica no reflecteixen les pèrdues per la desamortització; tampoc els balanços que es presentaren als capítols d'aquells anys. En primer lloc perquè no tots els ingressos es comptabilitzaven en els llibres oficials d'entrades o de sortides, sinó que es portaven llibres o comptes a part; quan es tractava d'entrades amb una finalitat concreta, s'aplicaven a aquell objectiu i no s'anotava res en lloc. Els fruits del camp que es consumien en l'alimentació de la comunitat o dels interns no es comptabilitzaven sinó que s'entraven al rebost i s'anaven gastant. Quan esdevenia un perill de supressió, l'experiència ensenyà a amagar els diners i, per tant, els llibres no reflecteixen la realitat; com a exemple, vegem aquesta anotació en el llibre del dipositari de Balaguer:

Nota: Por respeto de las circunstancias políticas que ocurrieron en este mes [julio de 1855], y por temores fundados de que nos viésemos obligados a entregar los libros de los oficios de la casa se ocultaron dichos libros, y halló prudente el P. Rector con la comunidad retirar en el Archivo 12.000 reales, empezando libreta suelta con lo que restaba que es 3.016 reales 13 mrs. Esto continuó hasta Enero de 1858.⁶⁰¹

La futura investigació sobre què representà la desamortització queda no més encetada, caldrà un aprofundiment i una anàlisi posteriors: no hem acabat pas la feina, sinó que hem encetat un tema fins ara desconegut.

La Llei Madoz de desamortització no sols afectà els escolapis sinó que també els béns del propi dels ajuntaments passaren a la subhasta; el propi era en

601. Reproduït a Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 114.

diversos llocs la font de què gaudia l'ajuntament per pagar els mestres i, en el nostre cas, els escolapis. Sense el propi els ajuntaments quedaren amb dificultats. En general buscaren altres maneres de seguir pagant els escolapis, perquè així mantenien el poder o la protecció de l'ensenyament local; si l'ajuntament renunciava als escolapis, els mestres passaven a dependre de l'Estat. Ajuntaments—de tots els signes polítics—i escolapis feren pinya i mútuament es defensaren, perquè defensaven la seva existència autònoma.⁶⁰²

La situació econòmica devia anar de mal en pitjor, de manera que la província es veié abocada a buscar un nou sistema de finançar-se; ho analitzarem en el capítol següent.

Alfons XII aprovà una llei el 21 de desembre de 1876 que deia:

Art. 1: Teniendo en cuenta el fin piadoso y altamente humanitario a que se hallan destinados, se declaran exceptuados de la venta por el Estado ordenada en la ley de 1.º de Mayo de 1855 [és la Llei de Madoz], los bienes y rentas que posee hoy en propiedad el instituto de las Escuelas Pías, y los que pueda corresponderle a virtud de sentencia dada a su favor en reclamaciones judiciales que tenga pendientes o que pueda intentar ejercitando acciones o derechos que le correspondan en la actualidad.⁶⁰³

El malson acabava després de vint anys.

7.5. EXPANSIÓ A CUBA

Les dues fundacions de l'Escola Pia a Cuba⁶⁰⁴ no les hem inclòs entre les altres fundacions fetes en territori català, no per una qüestió geogràfica, sinó perquè no varen fer-se per iniciativa de la província de Catalunya, ni aquesta

602. Vegeu aquests casos en les monografies de tres col·legis a Claudi VILA I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 134-136; Claudi VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 461-462; Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 111.

603. Còpia del text amb lletra bastarda procedent de Moià a APEPC, 07-20 / caixa 30, núm. 4.28. No està reproduïda a la *Compilación legislativa civil...*, publicada per l'Escola Pia el 1901.

604. Sobre les fundacions i els primers anys de l'Escola Pia a Cuba, vegeu Modest GALOFRÉ, *Notas históricas de la fundación de la Escuela Normal Elemental y Superior y del Colegio de Guanabacoa*, l'Havana, Imprenta Ramallo, 1951; Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cuba durante el primer siglo de su establecimiento (1857-1957)*, l'Havana, Burgay y Cía., 1957; Joan FLORENSA I PARÉS, «Els escolapis a Guanabacoa (Cuba) durant l'etapa colonial», *Analecta Sacra Tarraconensia* (Barcelona), vol. 66 (1993), p. 79-109; *Analecta Calasantiana* (1992) dedicà els dos números de l'any a publicar els fons dels arxius propis de l'orde sobre les fundacions escolàpies a Amèrica: sobre Cuba se'n parla en concret a les p. 27-31, 541-542 i 597-599.

n'assumí la responsabilitat en un primer temps. L'Escola Pia s'establí a Cuba per obra del pare comissari apostòlic Jacint Feliu a conseqüència de la Reial ordre de 24 de novembre de 1852, per la qual la reina Isabel II determinava que els escolapis fundessin en aquella illa dos col·legis. Entre altres coses deia:

Deseando yo que participen de iguales ventajas todas las clases de la Isla, pero más especialmente la de artesanos y otras menos acomodadas de las grandes poblaciones [...] se establezcan [...] dos casas de Padres Escolapios, en cuyos colegios, además de la enseñanza primaria para las clases pobres, puedan las acomodadas recibir la esmerada y religiosa educación que dan en los de la Península.

L'Escola Pia serà, doncs, novament un instrument de l'Estat per estendre el sistema d'ensenyament liberal.

La fundació no es pogué portar a terme d'immediat per manca de personal i els primers escolapis no marxaren del port de Barcelona fins al 17 de novembre de 1856 en el vaixell *Barcino*: els escollits foren els pares catalans Bernat Collasso i Agustí Botey. El primer havia nascut a l'Havana i el segon s'hi havia refugiat els anys de la supressió.

Una qüestió que s'ha plantejat mantes vegades és per què foren escollits els escolapis. Algú hi devia influir i preferir aquest orde. S'ha assenyalat amb preferència la possible intervenció de sant Antoni M. Claret: coneixia els escolapis almenys des de 1845, quan predicà el sermó el 25 de març en la festa de la restauració de l'orde; abans de marxar cap a Santiago de Cuba, com a arquebisbe d'aquella seu, visità el col·legi de Sant Antoni de Barcelona, del qual quedà molt complagut.⁶⁰⁵ No podem pas descartar que el sant missioner aconsellés l'elecció dels escolapis. Crec, però, que hi ha altres elements que cal tenir en compte. El pare Jacint Feliu, comissari apostòlic, havia exercit durant anys com a professor del Colegio Militar de Segòvia i, per tant, coneixia i havia tractat a bastament molts militars: és ben possible que aquests entressin en converses amb el pare comissari abans de publicar la reial ordre. Però encara hi ha un tercer element que crec que cal considerar: a la Península espanyola els religiosos estaven suprimits i no va ser fins al concordat de 1851, en el confús article ja esmentat, que es reconegué novament la seva existència; el novembre de 1852 (data de la reial ordre) no hi podia haver cap altre orde fora dels escolapis en condicions d'enviar personal a Cuba; el dilema era més aviat: o escolapis o ningú; no quedava més remei que enviar-hi els escolapis, fet amb què tothom va estar d'acord (sant Antoni M. Claret, els militars amics del pare Feliu, etc.) i hi donaren suport.

605. Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cuba*, l'Havana, Burgay y Cía., 1957, p. 98-100.

El capità general Rodríguez de la Concha proposà al pare Collasso que, en comptes d'un col·legi a l'Havana, s'obris una escola normal elemental; amb la formació de mestres es produiria un efecte multiplicador i s'arribaria en poc temps a més nois. El pare Collasso ho justificà així al pare comissari en una carta del 27 de març del 1857: «En vista de la ignorancia en que viven la mayor parte de los habitantes en los pueblos de la Isla por el abandono en que se encontraba la enseñanza, y deseando poner pronto remedio a mal de tanta trascendencia, especialmente por lo que mira a las costumbres.» El pare Feliu hi va estar plenament d'acord.

El 21 de setembre de 1857 el capità general Manuel Rodríguez de la Concha signà a l'Havana el decret per establir una escola normal elemental a Guanabacoa, en un antic convent franciscà. El 19 de novembre tingué lloc l'acte inaugural de la Normal i el 15 de desembre se signaren els acords de fundació entre el capità general, el bisbat i l'Escola Pia.⁶⁰⁶

Havien arribat el 3 de novembre de 1857 al port de l'Havana un grup de catorze religiosos que s'ajuntaren al dos que ja s'hi trobaven. En el curs 1858 (fins al 1863 els cursos coincidien amb l'any natural, és a dir, anaven de gener a desembre) només s'impartí el primer curs amb el següent quadre de professors: pare Bernat Collasso, rector de la comunitat i director de la Normal; pare Josep Jofre, vicedirector i pedagogia; pare Manuel Espinosa, lectura i escriptura; pare Ramon Querol, moral i religió, dibuix i història natural; pare Francesc Clerch, aritmètica i química; pare Blas Gómez, gramàtica castellana, i pare Faustino Míguez, agricultura, geografia i història. Espinosa i Gómez eren aragonesos; Collasso, Jofre i Clerch, catalans; Míguez, castellà, i Querol, valencià. La casa canònicament depenia de la Vicaria General d'Espanya.

Els alumnes, en el primer curs, foren tretze; la seva procedència geogràfica era la següent: un de Guanabacoa; dos de Santiago, un de Trinidad, un de Güines, dos de Villaclara, dos de Puerto Príncipe (avui Camagüey), dos de Spiritus Sancti, un de l'Havana i un de Cadis.

Per al segon any de la Normal, a més de l'ampliació de classes en multiplicar-se els cursos, s'obrí una escola de pràctiques o annexa a la Normal. Tenia dos graus; el primer a càrrec del pare català Antoni Perpinyà, i del segon en va tenir cura el pare castellà Luciano Solís.

El 1863 començaren les dificultats: la Guerra de Secessió dels Estats Units d'Amèrica del Nord, amb qui l'illa mantenia tanta relació econòmica; la creació d'un institut de segon ensenyament a l'Havana; un temporal causà destrosses a la casa de Guanabacoa, en foren alguns senyals. Tant a Espanya com a Cuba l'ambient

606. Anem seguint Modest GALOFRÉ, *Notas históricas de la fundación de la Escuela Normal Elemental y Superior y del Colegio de Guanabacoa*; els acords a les p. 41-45.

s'anà enterbolint fins que (el setembre de 1868) explotà amb La Gloriosa a la Península i amb el Grito de Yara o l'aixecament independentista a l'illa (10 d'octubre de 1868). Els ajuntaments que havien de becar joves de la població com a alumnes de la Normal i que es comprometien a tornar al poble a exercir de mestres, no pagaren com al principi. Tot plegat portà que el pare Jofre, aleshores director de la Normal, decidís no començar el curs el setembre de 1868. A partir d'aquell moment el centre es convertí en un col·legi de primer i segon ensenyament.

El pare Agustí Botey, l'altre religiós que havia arribat a Cuba per iniciar l'obra educativa, treballà per a la fundació d'un segon centre a Puerto Príncipe (avui Camagüey). S'obrí el 1858.

El pare vicari general d'Espanya decidí liquidar les fundacions americanes i els religiosos anomenats *generalicis* (és a dir, religiosos que depenien directament del pare vicari general); assignà amb un decret de 18 de setembre de 1871 les cases de Cuba a la província de Catalunya, que des d'aquell moment se'n feu responsable.

7.6. LES RELIGIOSES ESCOLÀPIES

Les alegries per la restauració de l'orde no acabaren amb la llei esmentada de 1845; ben poc després veieren néixer una branca femenina de les arrels calassànies: l'esperit de Josep Calassanç rebrotà amb impuls, capaç no sols de revitalitzar l'antic i dues vegades secular tronc masculí dels religiosos, sinó que es manifestà exuberant amb una nova congregació religiosa femenina.⁶⁰⁷

Paula Montalt i Fornés (Arenys de Mar, 1799 - Olesa de Montserrat, 1889) es dedicà al seu poble a ensenyar a fer puntes i esmerçar esforços a la catequesi de les noies. Amb la seva amiga Agnès Busquets es desplaçà el 1829 a Figueres, on regentaren una escola per a noies. L'alcalde de la població explicà anys després (el febrer de 1852) el que feien aquelles dues mestres:

Tengo el honor de manifestar a V. S. que las sras. establecidas en esta villa con dicha denominación [Filles de Maria] han observado la más irreprehensible conducta desde el año 1830 en que secundadas por piadosos eclesiásticos vinieron a ella para

607. Sobre el naixement de les religioses escolàpies i el seu desenvolupament històric, vegeu *Datos para nuestra historia: Religiosas de las Escuelas Pías*, Saragossa, Talleres el Noticiero, 1971; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. inicials s/n; María Jesús BONED MOZOTA, *Las primeras escuelas de las Hijas de María escolapias*, vol. I i II, tesi doctoral, Saragossa, MM Escolapias, 2000; *Primeras Constituciones de las Hijas de María, Escolapias, 1853 y la Aprobación pontificia del Instituto, 1860*, Roma, MM. Escolapias 2004; edició facsimil dels dos documents esmentats amb pròleg de M. Luisa Labarta, que resumeix perfectament els inicis de la institució (p. 5-19).

instrucción de las niñas, cuya enseñanza escaseaba sobre manera, y desde este tiempo han continuado sin interrupción dando los más estimables frutos de buena educación y de religiosidad suma sino dedicarse a dichos objetos.

Han sido conocidas aquí bajo el nombre de Beatas; y toda la población las recibió con agrado, y jamás se han separado del objeto que las trajo habiendo acreditado la experiencia que corresponden a él con aplauso general en razón de la buena enseñanza tanto en religión como en las labores propias de las niñas que éstas reciben bajo la dirección de dichas señoras.

Entre las dos mismas maestras con real título dan aquellas lección de lectura, escritura, sistema métrico, gramática castellana, aritmética, geometría, historia sagrada y de España. Las propias señoras enseñan por sí mismas a las niñas la doctrina cristiana y toda especie de labores, desde la calceta hasta el más fino bordado y siguen regla de los padres escolapios [...].

Altres joves s'anaren sumant a les dues primeres amb la voluntat i decisió de seguir el ritme de vida consagrada a l'educació de les noies. El 1842 obriren una segona escola a Arenys de Mar.

Després de la restauració de l'Escola Pia el 1845, dos religiosos escolapis visitaren l'escola d'aquelles joves a Arenys i comprovaren que un mateix esperit els animava. El pare Antoni Masramon, un dels visitants, els digué: «Aneu a Sabadell, allí hi trobareu el pare Agustí Casanovas que sap convertir les coses petites en grans.» El 1846, Paula Montalt es traslladà a Sabadell i hi inicià un nou col·legi. A aquelles noies els faltava una orientació general per convertir les escoles que tenien en marxa en una institució religiosa. A Sabadell, a més del pare Agustí Casanovas hi trobaren el pare Jacint Feliu, provincial català, que hi anava a donar classes de matemàtiques als novicis (ja ho hem dit anteriorment). Els dos escolapis es convertiren en les persones que orientaren Paula Montalt per crear la Congregació de Filles de Maria o Religioses Escolàpies.

El pare Feliu, nomenat poc després comissari apostòlic, les ajudà per gestionar els permisos necessaris a Madrid, els proporcionà una traducció de les Constitucions escrites per sant Josep Calassanç traduïdes al castellà, que elles adoptaren com a pròpies i els traduí el llibret de les pregàries diàries que feien els religiosos, pregàries que les religioses també assumiren com a seves. Paula Montalt i les seves companyes s'amararen de l'esperit de Calassanç.

El 5 d'octubre de 1851 el bisbe de Girona, Don Florencio Lorente Monton, s'avançà als altres prelats i aprovà les Constitucions i l'Institut de les escolàpies. Amb aquesta aprovació diocesana la institució gaudia ja de personalitat jurídica dintre de l'Església. Pius IX el 9 de maig de 1860 publicà el *Decretum Laudis* que «aprueba y confirma el susodicho Instituto de Hermanas llamadas Hijas de María como Congregación de votos simples bajo la completa jurisdicción de los

Ordinarios de lugar, dejando para tiempo más oportuno la aprobación de las Constituciones.» Les Religioses Escolàpies aconseguiren ser reconegudes en tota l'Església.

Més costós va ser obtenir el reconeixement de l'Estat; al final, però, arribà: Isabel II va reconèixer i aprovar l'Institut, amb data de 7 d'abril de 1864, com a institució dedicada a l'ensenyament de les noies.

Les Filles de Maria Escolàpies eren obra de Paula Montalt, la fundadora; els escolapis catalans se'n sentiren, però, companys de camí.

* * *

En començar el capítol dèiem que el moment era complex. Creiem que el lector se n'ha convençut si ha tingut la paciència de seguir-nos. Varen passar moltes coses que l'Escola Pia assumí amb maduresa.

Es veié obligada a canviar en coses que s'havien fet tradicionals, sobretot relacionades amb l'ensenyament. Perdé béns que li asseguraven únicament la subsistència, ja que no eren pas signes de riquesa. Superà tots aquests esculls.

Va créixer una altra vegada en nombre de religiosos i planificà les noves generacions amb una formació més acurada. Pogué obrir un bon nombre de col·legis nous mentre altres quedaven en espera. Emprengué l'aventura americana enviant religiosos a Cuba, que després esdevindrien una nova demarcació dependent de la província: trencà amb la carcassa geogràfica del propi territori empès per l'esperit missioner. Conreà la nova planta nascuda gràcies a Paula Montalt.

Els canvis imposats per les lleis de l'Estat encaminaren cap a un nou tipus d'alumnat i, per tant, de societat. Fins en aquell moment els escolapis s'havien dedicat preferentment a fills dels artesans, de la petita burgesia menestral, dels petits industrials. El batxillerat o secundària es dirigia ara a un altre tipus de persones: als administratius, com deia expressament el pròleg del Pla Pidal de 1845. Les noves fundacions, igual que els col·legis antics, esmerçaren tots els esforços a impartir aquest nivell secundari nou amb la màxima competència, cosa que aconseguiren. Però el petit botiguer, l'espardenyer, el corder, etc., quedaren en un segon nivell, una mica relegats. Aquests anys tal vegada no es va notar, però, poc després, veurem que els escolapis reaccionaren i tornaren a atendre aquest grup, al qual sempre havien servit.

Un altre grup social que naixia ara a meitat de segle era el món obrer, el de la fàbrica. L'ensenyament no estava pensat des de d'alt per a ells. Els escolapis ara com ara tampoc no hi posaren atenció; més endavant intentaren rectificar.

8. EL SEXENNI DEMOCRÀTIC (1868-1874)

El període de la història d'Espanya que va de 1868, amb el destronament de la reina Isabel II, a 1874, amb el retorn del seu fill Alfons XII, s'ha anomenat *el sexenni revolucionari* o, més recentment, *democràtic*; optem per la segona denominació perquè considerem que és més positiu; *revolucionari* fa referència sobretot a trencament amb el passat, mentre que *democràtic* defineix una manera o un sistema de govern, sigui o no producte d'una ruptura. No foren pas uns anys uniformes, sinó que, ben al contrari, representaren una sacsejada total de la vida espanyola. Assenyalarem en primer lloc els fets generals (polítics i legislatius) i després en veurem les conseqüències per als escolapis de Catalunya.

8.1. ELS FETS POLÍTICS

La situació política espanyola s'havia agreujat els últims anys del regnat d'Isabel II amb governs de poca durada per manca de suport parlamentari; fins s'havia arribat a governs que no aguantaren ni un sol dia. El partit liberal conservador basculà dia a dia cap a la dreta i d'ell anaren naixent els liberals progressistes, els centristes i els unionistes. La divisió era entre els polítics i també entre els militars, ja que el poder el compartien o més aviat el tenien els militars i els polítics ocupaven els càrrecs.

L'almirall Juan Bautista Topete el 18 de setembre de 1868 es pronuncià a Cadis contra la monarquia; se li uniren ràpidament els generals Joan Prim i Francisco Serrano. Era un pronunciament més, que militarment no tingué pas èxit, però va ser el detonant que impulsà un moviment popular. En algunes poblacions es produïren aldarulls com a senyal de disconformitat amb la política que es portava des del Govern. Davant d'aquesta situació —aixecament militar

i malestar social—, la reina Isabel II, el 30 de setembre del mateix 1868, sortí de Sant Sebastià, on passava l'estiu, camí de l'exili.

La situació espanyola era confusa. En cada població es constituí una junta revolucionària que s'apoderà del respectiu ajuntament a les bones o a la força. Igualment es constituïren juntes provincials. Els tres generals que s'havien pronunciat crearen un govern provisional presidit per Serrano. Hi havia, doncs, dos poders: un govern i unes juntes revolucionàries. Es corria el perill de caure en una anarquia. Serrano negocià amb els partits d'esquerra la fórmula per aconseguir la formació d'una base social tan ampla com fos possible que assegurés el Govern; això li comportà acceptar molts postulats que no estaven pas en el seu programa: era el preu que s'havia de pagar per a l'estabilitat del país i la dissolució de les juntes.

L'octubre, Serrano se sentí ja amb forces suficients per suprimir les juntes revolucionàries municipals i provincials. No totes ho feren de bon grat i en alguns casos va caldre recórrer a la força de l'exèrcit. Cal retenir per a més endavant aquestes dates: aixecament contra Isabel II el setembre amb formació de les juntes locals revolucionàries que foren dissoltes el mes d'octubre.

El govern de Serrano era provisional o interí (període d'interinitat); si l'aixecament havia estat per enderrocar la monarquia dels Borbons, calia ara buscar un nou sistema d'Estat. El juny de 1869 s'aprovà la Constitució, que reconeixia l'Estat monàrquic encara que limitant-li algunes de les atribucions de què gaudia anteriorment. El general reusenc Joan Prim aconseguí portar l'aigua al seu molí, de manera que el 10 de novembre de 1870 les Corts espanyoles elegiren com a monarca Amadeu I de Savoia, el qual havia acceptat la corona espanyola pocs dies abans (30 d'octubre). El 27 de desembre del mateix 1870 era assassinat Joan Prim, el valedor d'Amadeu. La nova monarquia va ser un fracàs, de manera que l'11 de febrer de 1873 Amadeu I abdicà la corona: era una «monarquia artificial» —com afirma l'historiador Raymond Carr—⁶⁰⁸ que no podia quallar a casa nostra.

Es tornava a una segona interinitat, és a dir, era un pas enrere. El febrer de 1873 les Corts proclamaren la República, sistema nou per a l'Estat espanyol. Aquesta va durar poc temps i la presidiren quatre personalitats que no aconseguiren estabilitzar-la: Estanislau Figueras, Francesc Pi i Margall, Nicolás Salmerón i Emilio Castelar. Per a la nostra història, hem de recordar que els dos primers presidents de la República foren alumnes de l'Escola Pia de Sant Antoni de Barcelona; consta que Estanislau Figueras participà com a alumne en els exàmens de 1829 i 1831.⁶⁰⁹

608. *España 1808-1939*, 2a ed., Esplugues de Llobregat, Ariel, 1970, p. 310.

609. A més de poder-se consultar els esmentats exàmens, hom pot veure'n el comentari a Ramon NOVELL I CARNÉ, «Estanislau Figueras i Moragas president de la I República Espanyola (1873), antic alumne de l'Escola Pia de Sant Antoni», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 291 (setembre 1986), p. 6.

Després d'un pronunciament del general Pavía, Serrano formà un nou govern provisional el gener de 1874, que era de fet el final de la Primera República. El 29 de desembre de 1874, a Sagunt, el general Martínez Campos féu un gest proclamant la monarquia. El gener següent, de 1875, Alfons XII arribava a Espanya i acabava el sexenni.

Durant aquests sis anys es produïren altres fets que cal posar sobre la taula, no els podem oblidar. L'octubre de 1868 a Cuba es produí una nova insurrecció independentista, que és coneguda com la Guerra dels Deu Anys per la seva durada. L'Escola Pia tenia a l'illa dues cases amb religiosos. Veurem què els passà.

En el món de l'associacionisme obrer, hi trobem força novetats. El desembre de 1868 es constitueix a Espanya l'Associació Internacional del Treball (AIT). A Barcelona, el juny de 1870 s'hi celebrà el Congrés Obrer. En diverses poblacions es produïren aldarulls i aixecaments durant el sexenni com a senyal de la vitalitat que havien guanyat aquests grups, que, amb la llibertat de què gaudiren, anaren definint-se i consolidant-se. La industrialització era una realitat a Catalunya i s'anaven manifestant i accentuant les diferències socials.

Aprofitant el desconcert del regnat d'Amadeu, els carlins tornaren a la càrrega i el pretendent al tron es pronuncià favorable a una nova invasió armada de la península. El 2 de maig de 1872 les tropes carlistes creuaven la frontera des de França: començava la Segona Guerra Carlista.

Esquematzem els diversos moments d'aquests sis anys perquè ens caldrà situar bé els esdeveniments que afectaren l'Escola Pia:

- setembre - octubre 1868: juntes revolucionàries
- octubre 1868 - novembre 1870: interinitat amb govern de Serrano
[octubre 1868: insurrecció a Cuba]
[desembre 1868: es constitueix l'AIT a Espanya]
[juny 1869: aprovació de la Constitució]
- novembre 1870 - febrer 1873: regnat d'Amadeu I de Savoia
[des de maig 1872: Guerra Carlista]
- 11 febrer 1873 - gener 1874: República
- gener - desembre 1874: govern interí de Serrano
- desembre 1874: proclamació de la monarquia amb Alfons XII

8.2. ELS ESCOLAPIS SOTA LES LLEIS

En començar el curs 1868-1869 els col·legis havien de presentar, juntament amb la documentació habitual, la petició per adaptar-se a la noves disposicions sobre segon ensenyament.

Un decret del govern interí del 12 d'octubre de 1868 extingí tots els establiments religiosos fundats després de 1837. Els escolapis quedaven inclosos en el Decret de supressió; per això el pare vicari general cursà immediatament —el 19 d'octubre de 1868, l'endemà del Decret de supressió— un recurs, de manera que una ordre del 14 de novembre del mateix 1868 del Ministeri de Gràcia i Justícia disposà que els col·legis dels escolapis «puedan continuar todas las Escuelas Pías con el carácter de establecimientos de instrucción pública, siempre que tengan el asentimiento de las Corporaciones populares respectivas». Les raons que dóna el Ministeri per eximir els escolapis de la supressió són: «siempre en armonía con el espíritu de la época [...] necesidad de instrucción pública [...] imposibilidad de que por ahora provean las Diputaciones provinciales a dicha necesidad».⁶¹⁰ Els historiadors escolapis han fixat l'atenció habitualment en l'última de les raons, és a dir, la impossibilitat de substituir els religiosos per altres mestres; si s'haguessin suprimit de cop tots els col·legis escolapis, moltes poblacions haurien quedat sense escola.⁶¹¹ Però hi ha una primera explicació que dóna el Ministeri que crec que també cal tenir en compte; diu, en efecte, «siempre en armonía con el espíritu de la época»; era la constatació d'un fet que havia succeït durant tot el segle: els escolapis —ho hem dit repetidament en els capítols anteriors— donaren suport a la política dels governs liberals i, adaptant-se als nous plans d'estudis oficials, els escolapis havien contribuït a assentar el liberalisme. El ministre reconeix, doncs, l'aportació escolàpia en pro del sistema liberal.

Un nou decret del 14 d'octubre derogava tots els privilegis i en l'article 5 s'especificava: «Todos los privilegios concedidos a las sociedades religiosas en materia de enseñanza.» Sembla que es volia deixar clar que els escolapis no podien usar més el dret o privilegi d'ensenyar al·legant els estudis cursats en les seves pròpies cases de formació: el títol d'escolapi no servia.

Un Decret llei del 14 de gener de 1869 autoritzà les diputacions i els ajuntaments a fundar lliurement tot tipus d'establiment d'ensenyança sostingut amb els fons propis. L'autonomia de què es dotava aquestes entitats era evidentment molt àmplia.

Les disposicions anteriors recordem que es donaren durant la interinitat amb el govern provisional. La pressió dels partits o grups democràtics i republicans és evident. La llibertat religiosa era considerada per aquests últims com la llibertat «més important de totes les llibertats». Era conseqüència dels ideals ja

610. Còpia del document a APEPC, 02-20 / caixa 1, dossier pare Bernat Collasso, segons data.

611. Segons la *Memoria que en la apertura del curso académico de 1868-1869 en el Instituto Provincial de segunda enseñanza de Barcelona*, dels trenta-cinc col·legis privats que l'Institut de Barcelona tenia agregats, set eren dels escolapis: és a dir una cinquena part; i si considerem només els que hi havia fora de l'àrea barcelonina, sis dels dinou col·legis eren escolapis (una tercera part).

manifestats des de la Il·lustració i, com a camí per aconseguir-ho, la secularització de l'escola. La pressió de l'Església destorbava. Els escolapis, que sempre s'havien manifestat propensos al pacte i a l'entesa amb totes les forces polítiques, foren una vegada més acceptats tot i que condicionalment.

Durant la segona interinitat de Serrano, un decret del 19 de juliol de 1874 va permetre la creació d'establiments privats d'instrucció primària, sotmesos, això sí, a la inspecció.

8.3. LA VIDA DELS COLLEGIS

L'aixecament del setembre de 1868 no sembla que en general afectés els col·legis escolapis. Es produí alguna inquietud entre els religiosos escarmentats dels fets de trenta anys enrere, però la normalitat va ser la tònica general. Tots els ajuntaments aprovaren i signaren els quadres de professors que s'enviaren al corresponent institut o al rector de la universitat. Els problemes que sorgiren no foren per qüestions polítiques, sinó perquè els uns o els altres equivocaven les responsabilitats i funcions que els corresponien com a empresaris, directors, propietaris... Amigablement s'arreglava tot després.⁶¹² Vegem amb detall alguns fets concrets esdevinguts als col·legis.

A Mataró, el secretari de la comunitat (ho era el pare Ramon Bruges) explicava així l'ambient dels primers dies de la interinitat:

Escolapiamente hablando, desde aquella fecha hasta la presente, que es enero 8 de 1869 no hemos sufrido más que sustos y temores más o menos fundados, según las poblaciones. En los primeros días de octubre publicóse en «La Gaceta» la supresión de las Corporaciones Religiosas, en cuyo decreto estaba comprendida, no *nominatim*, la Escuela Pía. Acuden los Superiores al Gobierno Provisional y, privadamente se circula una orden de excepción en nuestro favor a los Gobernadores Civiles y a las casas nuestras; nos la pasa el Superior General por el conducto ordinario, cantándose un Tedeum en acción de gracias, que en honor de la verdad se cantó con más que mediana desconfianza de buen éxito.⁶¹³

Els ensurts i temors de què parla el secretari de Mataró els trobem reflectits en els llibres de l'administració de les comunitats; l'experiència de 1835 feia

612. Vegeu especialment Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. I, II i III, en què tracta cadascun dels col·legis, si bé es fixa especialment en els aspectes educatius i acadèmics, s'hi descorreix la problemàtica política i social de l'època.

613. Transcripció publicada per Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 503-504.

extremar les mesures de prudència. A Sabadell, pel que fa a les misses manuals (és a dir, aquelles per a la celebració de les quals els fidels donen alguna almoïna) s'acordà no fer-les constar en els llibres sinó que s'entreguessin als sacerdots perquè les celebressin; aquesta pràctica durà del juliol de 1873 al desembre de 1874: sembla un sistema per amagar una part dels diners que entraven a la casa⁶¹⁴ i proporcionar a cada religió una quantitat que l'assegurés, en cas de veure's obligats a abandonar precipitadament la comunitat. Tot i els temors, però, els escolapis continuaren la seva tasca educativa amb tota normalitat. De Calella,⁶¹⁵ Balaguer⁶¹⁶ i Sabadell⁶¹⁷ sabem que les escoles funcionaren normalment des del setembre de 1868 i les comunitats no foren molestades ni es veieren obligades a suprimir ni les activitats pròpies ni a canviar les relacions amb les autoritats municipals. A Olot tampoc no es produí cap alteració en la vida escolar i de la comunitat; així ho suggereix el cronista de la comunitat «En cuanto a las relaciones con el Ayuntamiento liberal no surgió roce alguno. Es más, parece que éste extremó delicadezas con los Padres escolapios».⁶¹⁸

Terrassa fou una excepció: el col·legi escolapi recentment fundat (1864) tenia enfront seu el Colegio Tarrasense. El de l'Escola Pia havia nascut emparat per liberals moderats, mentre que l'altre sorgí com a competidor i oposició amb el suport dels industrials més poderosos de la ciutat. Sembla que aquests influïren en els revolucionaris perquè foragitessin els escolapis i contra aquests descarreguessin les seves iles. La Junta Revolucionària va ser qui expulsà els escolapis. L'Escola Pia de Terrassa va haver d'abandonar la ciutat a finals d'octubre de 1868 i els alumnes de batxillerat traslladaren la matrícula al veí col·legi escolapi de Sabadell.⁶¹⁹ Quan a Terrassa es constituí novament l'ajuntament els escolapis intentaren tornar, però no semblà prudent a l'autoritat municipal; pel que fa als béns —material referent a les escoles, principalment— que deixaren els escolapis, s'acordà entre ambdues parts que quedessin a la població i es distribuïssin entre les diferents escoles.

Igualada va viure aquest temps amb harmonia amb l'Ajuntament. No esdevingué res notable.⁶²⁰

614. Vegeu el llibre de misses de Sabadell a APEPC, 07-26 / caixa A-I-1.

615. Claudi VILÀ I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 157-159.

616. Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 117.

617. Antoni PIÑA I BATLLELL, *L'Escola Pia de Sabadell...*, p. 17.

618. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 114-115.

619. Vegeu el capítol corresponent a *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 15-33. També Ramon TARRÓS, *Problemàtica educativa...*, vol. III, p. 1109-1126.

620. Vegeu Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, p. 179-181.

El curs 1868-1869, doncs, va transcórrer normalment, excepte a Terrassa. Ni les juntes revolucionàries ni els ajuntaments de l'època del Govern interí de Serrano afectaren les nostres escoles. Veurem més endavant que de fet s'anaren coent posicions contra els escolapis; n'examinarem també les motivacions.

Hem assenyalat abans que la nova Constitució s'aprovà el juny de 1869; una llei del 18 de desembre del mateix 1869 obligava tots els funcionaris a jurar-la. Els escolapis, com a mestres d'institucions públiques, hi estaven obligats. Però es negaren a jurar-la al·legant que era antireligiosa. En els municipis dels quals tenim informació, es produí un conflicte entre les dues entitats. A Mataró⁶²¹ i a Calella⁶²² els ajuntaments anul·laren els acords amb els escolapis i buscaren mestres laics i aules noves; els escolapis, però, no varen perdre els alumnes sinó que continuaren igual. Els escolapis de Sabadell⁶²³ es negaren a jurar i en conseqüència l'Ajuntament els retirà la paga del primer ensenyament. A Olot⁶²⁴ tampoc no juraren i l'Ajuntament els instà a fer-ho una vegada i una altra sense aconseguir el jurament però sense aplicar-los tampoc les sancions que la llei preveia. Les relacions amigables de tots aquests anys que regnaren a Balaguer entre l'Ajuntament i els escolapis ens fa pensar que no es va fer cas de la llei. D'altres llocs no sabem què passà. Davant del conflicte sorgit i del qual no es podia preveure el temps que podia durar, el pare vicari general suggerí el següent:

El P. Rector, que debe saber si el pueblo quiere a los Escolapios, tiene una entrevista con el Alcalde, y el suplica reúna el Ayuntamiento y la Junta de Instrucción; una vez reunidos, acuerda elevar al Gobierno una esposición, en ella dicen que haciendo uso de la libertad de enseñanza, el pueblo opta por la que los Profesores de la Escuela Pía dan a la juventud por más conveniente, moral, social y económicamente considerada. Hecho esto se levanta acta, y esa acta se envía a esta Generalidad, y el Ayuntamiento queda esperando contestación de aquí que no se hará esperar. Se ha tomado esta determinación porque el Ministro ha prometido zanjar por sí este negocio para toda la Escuela Pía de España [...].⁶²⁵

La proposta no devia semblà gaire factible ja que el pare Collasso, quan ho comunica als respectius rectors de les comunitats, hi afegeix: «Vea ahora V. R. si la instrucción anterior puede tener alguna aplicación a este Colegio de Mataró».

621. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 520-521.

622. Claudi VILÀ I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 159.

623. Antoni PIÑA I BATLLEVELL, *L'Escola Pia de Sabadell...*, p. 17.

624. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 119-120.

625. Carta del pare provincial de Catalunya, Bernat Collasso, al pare rector de Mataró, del 9 de febrer de 1871, en què en copia una altra del secretari del pare vicari general, a APEPC, 02-20 / caixa 1, dossier pare Bernat Collasso, segons data.

No en tenim cap més referència, la qual cosa vol dir probablement que quedà en lletra morta. Un suggeriment semblant ens fa pensar que alguns religiosos no s'adonaven de la realitat social; creien que els opositors eren uns quants eixelebrats i exaltats que amb facilitat podien silenciar-se. La realitat era diferent: la majoria de la societat demanava un canvi i una consideració que no se'ls donava. Si no es comprenia la realitat, tampoc no es podia aportar cap solució als problemes socials. El provincial, el pare Bernat Collasso, sembla que toca més de peus a terra: transmet el suggeriment del superior (com és la seva obligació), però dubta de la viabilitat de la seva aplicació.

Un fet que pertorbà i complicà la situació nacional va ser l'aixecament carlí que s'inicià el maig de 1872: la Tercera Guerra Carlista. El 1874 els religiosos del col·legi d'Igualada es veieren obligats a abandonar la casa i traslladar-se a l'interior de la ciutat, on continuaren impartint les classes a la casa Jové, que famílies amigues els deixaren; s'emportaren la imatge venerada de la Mare de Déu de la Pietat; aviat —30 de maig de 1875—, però, tornaren al seu propi edifici.⁶²⁶

El col·legi, com la població, de Puigcerdà quedà aïllat. No va haver d'interrompre la marxa normal de les escoles, però sí que es veié privat de la relació fins i tot amb les autoritats acadèmiques. El març de 1875 els pares de tres alumnes demanaren al ministre de Foment que els seus fills es poguessin examinar a final de curs de les assignatures cursades als escolapis de Puigcerdà perquè no ho havien pogut fer els anys anteriors. Justificaren la petició el rector dels escolapis, l'alcalde de la ciutat, el director de l'institut i el rector de la Universitat de Barcelona amb les paraules següents: «Atendiendo el estado anormal de aquel país y los sufrimientos y completa incomunicación de la heroica villa de Puigcerdà con los demás pueblos de Cataluña.»⁶²⁷ La vida interna del col·legi funcionà però no pogueren ni desplaçar-se a Girona per inscriure els alumnes durant tres anys. El col·legi funcionà com un centre privat, però funcionà.

La ciutat de Reus no estava satisfeta amb un col·legi i aspirava des de feia anys a gaudir d'un institut de segon ensenyament com el que hi havia a Tarragona: la rivalitat entre ambdues ciutats era proverbial. Els escolapis eren a la ciutat des del curs 1858-1859. Dos anys després l'Ajuntament demanà la creació d'un institut que dirigirien els escolapis; l'Ajuntament reiterà la petició diverses vegades en els anys següents. El Ministeri donà allargues i indicà que mancaven aparells en els laboratoris. L'Ajuntament comissionà el pare rector dels escolapis, Narcís Catà, perquè l'estiu de 1868 es desplaçés a París i fes la compra necessària a fi de dotar d'una manera adequada els laboratoris. El pare Catà era a París el setembre

626. Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, p. 181.

627. Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. II, p. 582-583.

de 1868 i allí s'assabentà dels esdeveniments que es vivien a la península. El Ministeri, per Reial ordre del 14 de setembre de 1868 —és a dir, regnant encara Isabel II i abans de l'aixecament de Topete—, aprovà l'ampliació del col·legi. L'Escola Pia continuà durant els cursos 1868-1869 i 1869-1870. Però a l'estiu de 1870 l'Ajuntament acordà que, de fet, l'institut que funcionava amb els escolapis no era el que el 1858 s'havia pactat, era un centre diferent. L'Ajuntament, dominat pels republicans, determinà prescindir dels escolapis perquè no tenien els títols que s'exigien per ser professor d'institut. Els escolapis no es feren pregar, marxaren tot seguit. Darrere de l'argument de la manca de títols hi havia el motiu polític de voler secularitzar l'ensenyament.⁶²⁸ Era el segon col·legi que es tancava durant el Govern interí i posava de manifest l'ambient secularitzador dels dirigents municipals i com aquests es valien de la manca de títols per foragitar els escolapis.

L'edifici del col·legi dels escolapis de Sabadell patia moltes deficiències; s'hi havien fet diverses ampliacions però tot i això ni era suficient ni reunia les condicions necessàries. El 1869 es produïren, però, algunes friccions amb l'Ajuntament per la qüestió de sempre, és a dir, les titulacions; els escolapis defensaren el seu privilegi. El 30 de setembre de 1869 es constituí el Col·legi Municipal Lliure dels Pares Escolapis, fet que indicava que, tot i les diferències, les dues entitats caminaven de braçet. El 1870 Sabadell patí canvis d'alcalde i aldarulls per les quintes, entre altres motius. Els escolapis projectaren un nou edifici als patis posteriors a la Casa Meca amb façana a la plaça de Sant Roc. S'encetà un litigi per la línia que havia de delimitar la construcció a la part de la plaça. L'Ajuntament i l'Escola Pia s'enfrontaren i el 20 de maig de 1873 —durant el regnat d'Amadeu I— l'Ajuntament acordà retirar la subvenció i rescindir el contracte amb l'Escola Pia. La comunitat va ser forçada a abandonar la casa i es refugiaren en cases particulars fins que fins i tot foren obligats a sortir de la població. L'Ajuntament confiscà l'escola, que convertí en caserna, i l'església, que passà a ser presó. El primer d'octubre de 1873 —era l'etapa de la República— els escolapis tornaren a Sabadell i impartiren classes en cases particulars; el 18 de gener de 1874 reobriren l'església i el desembre del 1874 —durant les acaballes del Govern interí de Serrano— els escolapis tornaren a viure a casa seva.⁶²⁹

Quan es va proclamar la República el febrer de 1873 la vila de Moià es veié més amenaçada que mai pels carlins que rondaven aquelles rodalies. L'Ajuntament

628. Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. III, p. 1035-1108. El bisbat no havia cedit l'església de Sant Francesc i els escolapis prepararen una capella interior; l'altar d'aquesta capella es conserva a la parròquia local de Sant Pere.

629. Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. II, p. 810-847; Antoni PIÑA I BATLLELL, *L'Escola Pia de Sabadell...*, p. 19-22.

determinà convertir el nostre col·legi en un fort i per això ordenà el 29 de juny de 1873 que els escolapis, amb els novicis que hi havia, el desallotgessin. Els religiosos es repartiren per cases particulars i els novicis marxaren a Mataró. L'ocupació del col·legi durà poc, de manera que el setembre es pogueren impartir les classes al seu lloc.⁶³⁰ La vida de l'escola no quedà pràcticament afectada perquè tot va passar durant l'estiu.

Després d'enumerar les diverses vicissituds de la majoria dels col·legis durant el sexenni, crec que queda clar que els escolapis no patiren pròpiament una persecució, ni foren en general suprimits. És evident que algunes lleis afectaren negativament la marxa dels col·legis escolapis i fins i tot representaren una inseguretat, cosa que els obligà a viure amb la por al cos. En algunes poblacions els anomenats *revolucionaris*, és a dir, els que estaven més a l'esquerra, s'oposaren als escolapis. Les motivacions que provocaren aquesta oposició foren: en primer lloc, el propòsit de secularitzar l'ensenyament traient-lo de les mans de qualsevol institució d'Església; en segon lloc, la manca de títols oficials dels escolapis juntament amb la dificultat que hi havia de conjuminar el funcionament d'un centre oficial amb les oposicions i l'estructura de l'escola escolàpia (i que, en general, és la de qualsevol escola privada).

8.4. PROPOSTES DE SOLUCIÓ

L'Escola Pia catalana intentà adaptar-se a la nova situació. El provincial d'aquests anys del sexenni va ser el pare Bernat Collasso i Gil:⁶³¹ fou elegit en el Capítol Provincial de 1869; en el Capítol de 1875 demanà ser exonerat del càrrec. Aquests cognoms de Collasso i Gil són prou coneguts a Barcelona pels seus germans, que, a més de ser uns homes importants de negocis, intervingueren en el Govern municipal de la ciutat; un grup escolar barceloní porta aquests cognoms. Un altre germà, Lluís, es distingí a Cuba, on actuà (entre altres coses) en la Sociedad de Beneficencia de los Naturales de Cataluña de La Habana. L'escolapi pare Bernat va ser l'home que guià encertadament l'Escola Pia en moments difícils i va intentar solucions noves per a problemes nous. Després, però, no es continuà tot el que ell inicià.

630. Joan FLORENSA I PARÉS, «La Casa Noviciat de la Província de Catalunya: incidències entre 1868 i 1875», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 353 (octubre-novembre 1993), p. 1-3.

631. Breu biografia a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 164: s'hi silencia pràcticament la seva aportació com a provincial, aportació que creiem que va ser molt notable com veurem al llarg d'aquest capítol.

Ja hem vist alguns problemes que s'intentaren resoldre, especialment el que afectava la marxa de les escoles en l'aspecte acadèmic en general. Hi havia, però, uns problemes més de fons, per als quals no es podia donar una solució de moment, sinó que requeria un esforç col·lectiu i continuat; fins i tot afectaven l'esperit i la lletra de les Constitucions. Analitzem ara alguns d'aquests aspectes.

8.4.1. PROBLEMES ECONÒMICS

Des de la desamortització de Madoz el 1856, els col·legis havien entrat en un procés de crisi econòmica; no es tocava fons, però hom podia preveure que, aviat, la crisi també els arribaria. Els ajuntaments s'anaven quedant sense recursos per pagar els mestres amb la pèrdua dels béns del comú i a més l'Estat volia centralitzar l'ensenyament, és a dir, treure'l de mans municipals. En el capítol anterior ja ho hem exposat.

Quins camins encetaren els escolapis per resoldre el problema del finançament de les seves escoles? Es buscaren diversos remeis o fonts de finançament.

Un dels intents per solucionar el problema va ser el de fer pagar alguna quantitat als alumnes. Calia però garantir que l'ensenyament pròpiament dit fos gratuït, tal com manaven les Constitucions de l'orde. La primera notícia que tenim d'aquest fet és de Balaguer.⁶³² L'abril de 1867 —són dos cursos anteriors al principi del sexenni i, per tant, no podem atribuir el fet de cobrar als moviments revolucionaris— el pare procurador (és a dir, l'encarregat de les entrades del col·legi) anotà una entrada de 380 rals procedents de «la pensión de los educandos». El curs següent, 1867-1868, es repeteix diverses vegades una anotació semblant; durant el segon any de l'experiència s'ingressaren 643,78 escuts. En el balanç del trienni 1865-1869 que la comunitat presentà al capítol, hi consten 1.829,270 escuts. Si dividim aquesta quantitat per tres anys i pels tres mestres acordats amb l'Ajuntament, resulta que a cada mestre li correspondrien 203,252 escuts. A canvi, l'escola oferia que els alumnes es poguessin quedar voluntàriament un temps després de les classes del matí i de la tarda per fer els deures, estudiar o per a matèries de més a més. Les hores de classe eren iguals per als que pagaven i per als que no ho feien: eren, doncs, gratuïtes. Els que es quedaven foren coneguts com els *vigilats* o *recomanats*.

Insisteixo en el que ja havia afirmat en altres ocasions: els recomanats neixen a l'Escola Pia de Catalunya no com a conseqüència dels fets revolucionaris

632. Aquesta qüestió queda més estudiada amb detall a Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 117-118, i ara ho aniré seguint.

de 1868, sinó de la desamortització dels béns municipals. No va ser una qüestió política, sinó econòmica.

La pràctica de cobrar als recomanats i vigilats va anar-se estenent pels altres col·legis, de manera que la província va decidir legalitzar el cobrament d'una quantitat de diner. El Capítol Provincial de 1872 aprovà per vint-i-un la proposició següent: «La Comisión nombrada al efecto propuso que el Capítulo resolviese si podían tenerse alumnos vigilados, mediante módica pensión, entrando íntegra a la casa». Es demanà al pare general de Roma, Callassanç Casanovas, que gestionés davant de la Santa Seu l'autorització d'aquesta pràctica; el pare Casanovas demanà regular o legitimar la pràctica que s'havia introduït, cosa que la Santa Seu acceptà. El rescripte pontifici deia el següent:

En la audiencia habida con el Papa por el Sr. Secretario de la Sagrada Congregación de Obispos y Regulares el 20 de junio de 1873, Su Santidad, oída la relación del Preósito General de la Orden de las Escuelas Pías, y atendidas las gravísimas circunstancias que se dan en España, benignamente accedió y además ordenó que al Vicario de General de las Escuelas Pías de España, supuesta la verdad de lo expuesto, se le conceda *ad triennium*, si perduraran las antedichas circunstancias, la deseada facultad de pedir a los niños no pobres, que frecuentan las Escuelas Pías, un estipendio o paga para lo estrictamente necesario a la vida, vestido y habitación de los religiosos; con tal que los niños necesitados no sean rechazados de las escuelas; según su arbitrio y conciencia concédese según se pide. A. Card. Bizzarri, Pref.⁶³³

Els col·legis podien cobrar als recomanats i vigilats; no crec que es fes cap revisió del tema ni es tornés a demanar cap més llicència. Durant unes dècades aquestes quantitats foren el sosteniment principal dels col·legis.

També a Balaguer en el curs 1867-1868 començà la mitja pensió, és a dir, el col·legi oferí diner als alumnes que ho demanaven: era un petit ingrés més, sobretot tenint present que en cada col·legi ja hi havia un petit internat.

El pare Collasso, en una carta circular del 17 de febrer de 1871,⁶³⁴ ressuscità la distribuïdora provincial de llibres i material escolar. Ho raonà precisament per la dificultat en què es trobaven la majoria de les escoles per fer aportació a la contribució de la província: «La desaparición de los recursos que antes

633. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 498-502, en què reproduïx el memorial del pare general, Callassanç Casanovas, i els rescriptes de la Santa Seu. Segons exposa l'autor esmentat, sembla que el problema només es donava a la província de Catalunya. El pare Casanovas afegeix en el seu memorial un segon problema que també contesta la Santa Seu, però que no crec que fos plantejat pel Capítol Provincial de Catalunya com el dels recomanats.

634. A APEPC, 02-20 / caixa 1, dossier pare Bernat Collasso, segons data.

recibía la provincia, la disminución del número de las Casas contribuyentes y la actual penuria de las que por la divina misericordia subsisten todavía». Segueix la relació de llibres de què es disposa i del material escolar amb el preu que dóna la distribuïdora i el que es pot aplicar en la venda als alumnes. Per exemple: una dotzena de catecismes en català valien 10 rals i cada exemplar es podia vendre als alumnes a 1 ral; una dotzena de llibres d'urbanitat de Cortada costaven 21 rals i es podien vendre cadascun a 2 rals.

S'intentà treure profit de qualsevol cosa a fi d'aconseguir alguns recursos pecuniaris més. Es llogaren per a magatzem cel·les de religiosos deshabilitades, aules no emprades durant un temps i qualsevol altre racó de les cases.

La institució dels vigilats o recomanats comportà que els col·legis grans, on hi havia un nombre crescut d'alumnes, decidissin dividir-los en dos grups: els recomanats o vigilats i els externs, de fet va ser la divisió entre la classe dels rics i la dels pobres. Aquesta classificació no volguda ni pensada en un principi danyà la fama tradicional de l'Escola Pia; més d'un alumne dels externs o pobres se sentí discriminat, marginat o menystingut. A Sant Antoni la separació va ser fins i tot de locals: els recomanats anaven a l'edifici del carrer Sant Antoni amb la ronda de Sant Pau, mentre que els externs tenien les aules als edificis del carrer Sant Antoni amb la ronda de Sant Antoni (actualment l'edifici gòtic, la cantonada dels Tres Tombs i l'edifici de pisos del costat). Els uns i els altres no es veien mai.

Tots els religiosos es veieren obligats a estrènyer la bossa. El pare Collasso envià, el 14 de març de 1871, una notificació als pares rectors sobre la contribució que pagarien a la província.⁶³⁵ Advertia de les circumstàncies especials de les cases de Sabadell —ja conegudes— i de Sant Antoni de Barcelona per l'epidèmia de la ciutat. Assenyalava les quantitats següents a cada casa com a contribució a les despeses de la província i de la Vicaria General.

Notem en primer lloc un fet una mica anecdòtic però que té la seva importància: les dues primeres quantitats, és a dir, les de les entrades dels col·legis i les de la contribució provincial estan calculades en pessetes, però la tercera columna, la que correspon cobrar al pare vicari general, continua calculant-se en rals; mentre la província de Catalunya havia adaptat ben aviat la nova moneda, la Vicaria General espanyola es mantenia en la tradició dels rals.

La contribució s'ha calculat sobre les entrades totals. Sant Antoni aporta a la província més d'una tercera part del total i aquesta casa dobla amb escriuix la següent, Mataró.

635. A APEPC, 02-20 / caixa 1, dossier pare Bernat Collasso, segons data.

TAULA 10
Contribució de les comunitats (1871)

<i>Col·legi</i>	<i>Entrades</i>	<i>Contribució provincial</i>	<i>Contribució general</i>
Barcelona	55.640,25	4.829,92	39,37
Mataró	21.941,50	1.904,64	15,51
Olot	14.381,25	1.248,39	10,17
Sabadell	12.838,75	1.114,48	9,08
Calella	10.558,75	916,36	7,47
Igualada	9.672,11	839,60	6,85
Balaguer	7.510,12	651,93	5,35
Moià	6.374,27	553,33	4,45
Puigcerdà	5.081,94	441,14	3,60
Sumes	143.998,94	12.499,79	101,85

8.4.2. PROBLEMES ACADÈMICS

Els problemes acadèmics que se suscitaran durant aquests anys difícils podríem reduir-los als dels títols per ensenyar; aquest pretext és una constant recurrent a l'hora d'argumentar contra els escolapis. L'argumentació era o no vàlida però serví de base per a la protesta antiescolàpia. Els escolapis gaudien del privilegi de poder impartir tant classes de primària com de secundària pel fet de ser «escolapis»: aquest era el títol acadèmic. Així va ser reconegut pel Govern en múltiples ocasions. Els escolapis defensaren sempre aquest privilegi i en tots els documents era l'únic títol que hi feien constar. Però una cosa era gaudir del privilegi i una altra que tothom ho reconegués. Des de feia anys, s'havien aixecat veus en contra que demanaven que tots els ensenyants tinguessin els títols corresponents. Per això el pare vicari general va haver de recórrer mantes vegades als governs de torn per demanar la ratificació del privilegi.

El Decret del Govern interí de 14 d'octubre de 1868 derogava tots els privilegis sobre ensenyament i en concret en l'article 5 deia que s'anul·laven: «todos los privilegios concedidos a las Sociedades religiosas en materia de enseñanza.» Els escolapis, doncs, per aquest Decret perderen el privilegi de poder ensenyar pel simple fet de ser escolapis. Amb una disposició del 14 de novembre del mateix 1868 el Ministeri de Gràcia i Justícia concedí que els col·legis dels escolapis «puedan continuar todas las Escuelas Pías con el carácter de establecimientos de instrucción pública, siempre que tengan el asentimiento de las Corporaciones populares respectivas.» Però aquesta disposició no va ser feta públi-

ca, de manera que es continuà exigint la titulació dels escolapis com a qualsevol altre mestre. Tampoc el ministre diu res dels títols, només concedeix la facultat de continuar els col·legis. Hem vist anteriorment alguns conflictes suscitats per aquest motiu dels títols. Era un assumpte per posar sobre la taula i intentar donar-hi una resposta adequada.

El pare Collaso intentà aportar una solució, que no podia ser cap altra que la d'impulsar que els religiosos es matricuessin en centres oficials per poder tenir el títol de mestre o de llicenciat. Era una solució per resoldre la qüestió, però a llarg termini; no hi havia una màquina per fabricar títols; calien uns anys de treball i estudi personal. No es podia distreure de la feina els religiosos, ni carregar-los més les ocupacions prou feixugues de la tasca escolar diària. En el grup, difícilment s'hauria comprès una dedicació general a treure títols. A partir de 1875 la situació es normalitzà per als escolapis i durant alguns anys no foren en aquell moment importunats pels títols: desapareguda la protesta, encara es veié més necessari continuar amb estudis civils per obtenir títols. Casualment hem trobat a la Universitat de Barcelona l'expedient del pare Josep Draper i Berenguer (Mataró, 1832 - Vilanova i la Geltrú, 1889), el qual es matriculà de Filosofia el 1873-1874 i 1874-1875; després no continuà els estudis.⁶³⁶ Veiem que el pare Draper es matriculà en un moment de dificultat i polèmica pels títols (1873), però que quan acaba el problema (1795) deixà els estudis sense acabar. Creiem que no va ser un cas únic.

La disjuntiva per als escolapis de tenir títols o mantenir el privilegi d'ensenyar sense títols continuà molts anys. Mentre es buscaren noves fórmules per resoldre la qüestió econòmica, no es va cedir ni un pam en la de les titulacions acadèmiques. El pare Jacint Feliu va saber resoldre anys abans el problema de l'ensenyament de les ciències a secundària formant personalment religiosos experts; ara, per contra, no s'imposà l'obligació que tots els religiosos es titulesin en institucions civils de l'Estat. El pare Joan Martra (alumne destacat del pare Jacint Feliu), en crear les cases centrals (s'iniciaren els tràmits el 1877), pensà que amb això es facilitaria que a la llarga tots els religiosos obtinguessin un títol oficial: però no s'aconseguí perquè es requeria un acord entre totes les províncies, cosa que no va ser factible. També el pare Eduard Llanas amb la fundació (1901) de l'Escola Pia a Terrassa com a escola normal sembla que ho va tenir present i per això insistí repetidament que s'enviessin religiosos joves a estudiar en centres no escolapis.

636. Expedient personal a l'Arxiu Històric General de la Universitat de Barcelona.

8.4.3. INTENTS DE MILLORAR L'ENSENYAMENT

La província va fer, des de 1845, un esforç per acomodar-se a l'ensenyament de les ciències, que segons les lleis s'havien d'ensenyar en el batxillerat. La implantació del batxillerat era un repte que l'Escola Pia assumí plenament i amb competència: exigí esforços.

La primària quedà una mica relegada; en les visites d'inspecció i informes que reproduïx Tarròs en la seva tesi, repetidament citada, hi trobem queixes de mancances i de rutines que calia extirpar.

L'atenció que es donà a les noves formes per mantenir els alumnes més hores a l'escola —vigilats, recomanats, mig pensionistes— també va distreure del que es venia fent a les aules: la primària funcionava, hi havia alumnes i podia continuar. El pare Collasso, per exemple, publicà un *Reglamento provisional para nuestros Seminarios* el 15 de setembre de 1871.⁶³⁷ Crec que és la primera vegada que un provincial publicà un reglament escolar per a tota la província. El pare Collasso —havia tingut una llarga experiència com a director de l'internat o Seminari de Sant Antoni de Barcelona— no parlà de l'ensenyament que habitualment es donava (ho consideraria un tema conegut), sinó que fixà l'atenció en novetats com l'educació física o la higiene; no parlà de formació patriòtica sinó únicament d'educació moral i social. La preocupació es dirigí, doncs, a les novetats que s'havien d'implantar.

En la carta ja esmentada del pare Collasso dirigida el 18 de febrer de 1871⁶³⁸ al pare rector de Mataró, en què l'instava a adquirir els llibres escolars i el material a la distribuïdora provincial, hi afegia la llista dels llibres de què es disposava i sobre els quals podien aplicar els preus. Enumera els llibres següents: *Catecisme*, català i bilingüe (seria el tradicional de l'Escola Pia, de Francesc Matheu i Smandia); *Silabario* d'Audet, Naharro, Fleury; *Lecciones escogidas* (del pare Pascual Suárez); *Gramática [castellana]* del pare (Agustí) Botey; *Resumen de ortografía* (tal vegada es tracta del *Compendio de ortografía* del pare Francesc Ferrer); *Geografía general: Geografía de España* (probablement la del pare Gaietà Renom); *Geografía de Cataluña* (probablement la del pare Gaietà Renom), *Geografía astronómica: [Elementos de] Historia de España* (probablement els del pare Calassanç Casanovas); *Cartilla agraria* (de Alejandro Oliván); *Manuscrito [para ejecutar progresiva y metódicamente a los niños y niñas en la lectura de varias clases de letra manuscrita]* de Arañó; *[Tratado de] Urbanidad* de Cortada; *Aritmética* de Madorell, *Tablas* (tal vegada les d'implantació del sistema mètric de-

637. A APEPC, 02-20 / caixa 1, dossier pare Bernat Collasso, segons data.

638. A APEPC, 02-20 / caixa 1, dossier pare Bernat Collasso, segons data.

cimal del pare Narcís Tarter); *Cuadernos* (o *Colección de problemas de aritmética*) (última edició coneguda la de 1861) del pare [Francesc] Ferrer; *Geometría [general]* de [Santiago Mundi] Giró; *Gramática latina*, primera part i segona part (del pare Agustín Paúl); *Autores selectos*. Una bona part d'aquests llibres tenien més de cinquanta anys i alguns ja venien del segle XVIII, com la gramàtica llatina del pare Agustín Paúl. Tot plegat demanava una renovació, que no es donà en aquests anys però segurament que ja s'hi pensà.

El pare Collaso, amb les dues insinuacions que acabem de veure, també expressà la seva decidida voluntat d'unificar criteris i maneres de fer en totes les escoles de la província. Era la qüestió de sempre: el mètode uniforme.

A Cuba s'iniciaren aquests anys les primeres passes per millorar l'ensenyament. Des del moment en què el pare Jofre prescindi de l'Escola Normal a Guanabacoa i hi formà un col·legi com els de la resta de la província, fixà l'atenció especial en la primària i en especial en l'aritmètica. Com que és un procés de transformació que durà anys, ho exposarem en el capítol següent amb més amplitud. Quedi, però, aquí apuntada la iniciativa.

8.4.4. PROBLEMES DE PERSONAL

Hem fet anteriorment esment del noviciat de Moià, que es va haver de tancar. Crec que val la pena detenir-nos breument en aquest fet.

El noviciat era una de les institucions que sempre es mimaven; en aquests anys difícils no podia ser d'una altra manera. Des de 1824 —ho hem dit en capítols anteriors— el noviciat estava a la casa de Sabadell. Però el 1867 sorgiren divergències entre el pare rector de la casa, Agustí Casanovas, i el mestre de novicis, el pare Jaume Viada. Crec que aquest fet va ser el determinant de la decisió del pare provincial, Gaietà Renom, per traslladar el noviciat novament a Moià. No es va fer de cop, sinó a còpia d'extingir el de Sabadell i després obrir el de Moià. Per això semblà oportú de moment no admetre durant un temps cap més novici: l'última vestició a Sabadell fou el 30 de novembre de 1867. La nova vestició de l'hàbit ja a Moià serà el 8 d'agost de 1870: el rebran vint-i-un joves. El llibre de novicis porta abans d'aquesta vestició el rètol següent: «Empiezan el Noviciado en Moià los siguientes». El noviciat estava, doncs, novament en marxa; el nou mestre de novicis era el pare Domènec Borràs.

Però els temps eren moguts i aviat Moià es veié amenaçada pels carlins de tan mal record per a la vila. L'Ajuntament ordenà el 29 de juny de 1873 als escolapis que desallotgessin el col·legi per convertir-lo en un fort; la casa fou

ocupada pels guies de la Diputació. Els religiosos que no eren fills de la vila foren obligats a abandonar-la; entre aquest hi havia tots els novicis i el seu mestre.

Els novicis no sortiren tots junts de Moià, sinó en grups petits segons la procedència geogràfica ja que molts retornaren a la llar paterna (almenys momentàniament). El primer a sortir va ser Jaume Dalmau i Godiol, que ho va fer el 23 de juny de 1873 «a causa de las circunstancias». Abans de l'orde de l'alcalde ja hi havia hagut converses i els escolapis començaren a prendre mesures. Altres grups petits marxaren els dies 27, 28, 29 i següents. El pare Borràs esperà fins a l'últim moment. El dia 1 de juliol, amb els dos novicis que quedaven, marxà cap a Barcelona, on es quedaren provisionalment. Aquesta interinitat de Barcelona durà set mesos. El 30 de gener de 1874, per decisió del pare provincial, el noviciat es traslladà a Mataró; el mestre pare Borràs i el novici Joan Collell i Sadera, que l'havia acompanyat des de Moià, s'instal·laren a Mataró. Alguns dels novicis dispersos s'aplegaren a Mataró. Varen continuar en aquesta ciutat fins al 31 de juliol de 1876, en què pogueren tornar a Moià.⁶³⁹

No eren moments per descuidar l'augment de vocacions; es necessitava sang nova, escolapis joves, capaços de fer front als reptes que la societat plantejava. El pare provincial, Bernat Collasso, una vegada més donà proves de saber respondre als nous reptes amb iniciatives originals. Si a Catalunya hi havia dificultats per mantenir una casa noviciat, es podia buscar un altre lloc on instal·lar-la. Així doncs, el pare Collasso pensà i inicià gestions per fundar una casa al Principat d'Andorra amb l'objectiu de traslladar-hi el noviciat;⁶⁴⁰ Miquel Puig apunta que tal vegada la fundació no es portà a terme perquè el bisbe Caixal durant la Guerra Carlista es refugià a Andorra (era bisbe de la Seu d'Urgell) i els escolapis no combregaven pas amb els ideals carlistes, dels quals el bisbe era un fervent i públic defensor.

També es va pensar en un noviciat a Guanabacoa (Cuba); el pare Josep Jofre, rector de la casa entre 1866 i 1873, va ser nomenat mestre de novicis. No consta, però, que hi vestís ningú.⁶⁴¹ Probablement va ser una altra temptativa per no quedar ofegats, però que tampoc no reeixí.

639. Totes aquestes dades més explicades i documentades es poden trobar a Joan FLORENSA I PARÉS, «La casa noviciat de la província de Catalunya: Incidències entre 1868 i 1875», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 353 (octubre-novembre 1993), p. 1-3.

640. Antoni VIDAL, *Libro de Oro de las Escuelas Pías de Cataluña*, 1917, p. 187; Miquel PUIG I REIXACH, «El noviciat escolapi a Andorra», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 276 (abril 1985), p. 5-6.

641. Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cuba...*, p. 230.

8.5. LA NOVA SITUACIÓ DELS COL·LEGIS DE CUBA

Els dos col·legis de Cuba⁶⁴²—Guanabacoa i Puerto Príncipe (després de la independència es dirà Camagüey)— depenien des de la fundació del pare vicari general d'Espanya però la província de Catalunya hi envià no sols els dos primers religiosos, sinó que hi va mantenir un contingent considerable d'individus; a més, els superiors foren sempre catalans. A Guanabacoa, el pare Josep Jofre substituï el pare Bernat Collasso com a rector el 1866 i així assumí rectorat i direcció de l'Escola Normal de Mestres.

En acabar el curs 1867-1868, a l'Escola Pia de Guanabacoa la situació econòmica arribà a un límit insostenible, de manera que el pare Jofre decidí durant l'estiu no obrir el setembre següent la matrícula per a l'Escola Normal (decisió, doncs, anterior a la revolta de La Gloriosa peninsular). Els motius eren que els ajuntaments no complien amb el pagament de les beques dels joves que els enviaven per cursar la carrera de magisteri i que l'ambient de secularització demanava una escola no dirigida per religiosos.

El centre es transformà aleshores —curs 1868-1869— en un col·legi com els altres que tenia l'orde amb primària i secundària.

Els trets distintius dels escolapis de Guanabacoa els podríem definir en els aspectes següents: la importància que es donà a les ciències naturals des del pare Francisc Clerch i Margall (Sabadell, 1829 - Barcelona, 1900)⁶⁴³ amb la creació del museu i amb les investigacions per l'illa, tasca que després continuaren els pares Pius Galtés i Llibre (Barcelona, 1844 - Sabadell, 1911), Modest Roca i Masdeu (Mataró, 1885 - l'Havana, 1946) i Modest Galofré i Jané (Albinyana, 1896 - Miami, 1978); el museu ha desaparegut, però al pati de l'antic claustre encara hi ha peces de minerals que recorden temps anteriors. Els primers passos per reformar els programes de l'ensenyament del comerç, que es volgué equiparar a un peritatge comercial. L'assignatura d'agricultura va tenir un lloc destacat perquè tota l'economia cubana en depenia; al col·legi de Guanabacoa, s'hi construï un *ingenio* o fàbrica de sucre, que actualment es conserva en el museu local. En l'aspecte pròpiament educatiu, cal assenyalar la insistència en tots els discursos sobre el valor de la família i que d'ella depèn sobretot l'educació dels fills.

642. Sobre la demarcació cubana i el moment que ara estudiem, vegeu: Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cuba...*, 1957; Joan FLORENSA I PARÉS, «Els escolapis a Guanabacoa (Cuba) durant l'etapa colonial», *Analecta Sacra Tarraconensia* (Barcelona), vol. 66 (1993), p. 79-109; Joan FLORENSA I PARÉS, «Labor educativa y evangelizadora de los escolapios en Cuba», *Analecta Calasanciana*, núm. 79 (gener-juliol 1998), p. 205-222.

643. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 161; *Diccionari biogràfic Albertí*, vol. I, p. 585; *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, p. 554.

El 10 d'octubre de 1868 amb *el grito de Yara* s'inicià la Guerra dels Deu Anys o de la independència contra la dominació espanyola.

Amb un ofici del 19 d'agost de 1871, el pare vicari general, José Balaguer, comunicava que havia assignat les dues cases cubanes a la província de Catalunya; la decisió era fruit d'una programació més àmplia; en efecte, el propòsit del pare vicari era desprendre's de les cases i persones que depenien del pare vicari, o sigui desmuntar el que se'n deia la Generalitat.⁶⁴⁴

La província de Catalunya, amb el pare Collasso com a superior provincial, acceptà l'oferta i ben segur que el pare Collasso ho rebé amb goig ja que ell havia donat el primer alè de vida a la casa de Guanabacoa. Un dels problemes que es derivaren de la cessió va ser la necessitat de substituir els religiosos no catalans per altres que fossin catalans. El 1871 hi foren enviats els escolapis: Tomàs Arnau, Joan Miracle, Glicerí Nonell, Ramon Roca, Josep Sala, Jaume Sarradell, Josep Genovès, Gregori Ramió; i l'any següent s'hi ajuntaren: Joan Baptista Ambrós, Ot Creus, Manuel García, Fulgenci Giralt, Francesc Llonch, Isidre Marsal, Pere Muntadas, Josep Nogués, Calassanç Regàs, Manuel Roca, Marian Roca, Gilbert Roura, Manuel Sala, Josep Solanich i Esteve Terradas. En dos anys anaren a Cuba vint-i-tres religiosos, un nombre considerable per atendre dues cases, considerant que ja n'hi havia d'altres. La sortida cap a Cuba d'aquest nombre de religiosos era una forta sagnia per a la província; l'empresa ho valia i s'apostà fort. El gener de 1872, el pare provincial, Bernat Collasso, visità les dues comunitats de Cuba: era la primera vegada que un superior major visitava l'illa. El gest del pare Collasso és ben elogiable, ja que, en comptes de plegar-se davant de la situació de guerra, impulsà els escolapis a continuar dedicats a l'educació dels infants cubans.

La guerra a Cuba no fou una sorpresa total. En certa manera hom la podia intuir des de feia anys. La condició miserable en què vivien molts cubans, equiparable a l'esclavitud, no garantia pas cap bon auguri. El pare Eduard Llanas residí a Cuba de 1870 a 1877, anys en què la guerra ja estava encesa. Home summent actiu i d'una clara visió de la realitat, treballà per fer veure que el problema bàsic de l'illa era la desigualtat social, més accentuada que a la península. Intentà transformar l'existent associació Juventud Católica, que agrupava només els joves, en Asociación Católica, on cabien tots sense distinció d'edats. El de 2 de febrer

644. La cessió entrava en un pla ampli de despreniment iniciat per la Vicaria a fi de passar totes les cases i persones a les províncies; de totes maneres no sembla que en aquell moment fos una decisió gaire prudent, tenint en compte la situació de Cuba i el perill que corrien els religiosos. Tal vegada alguna província instà el retorn dels seus membres per evitar-los problemes. Catalunya, en canvi, hi reforçà la seva presència.

de 1874 va tenir lloc l'acte fundacional al palau episcopal amb assistència d'altres personalitats, que hi inscriviren el nom, però l'associació no reeixí. El mes de juliol del mateix any, el pare Llanas llençà el que anomenà el Magnífico Proyecto o programa per rehabilitar i transformar la societat cubana. Com a solució de la misèria i abandonó en què vivia tanta gent, proposà la creació d'escoles de formació sobretot per als pagesos, sense oblidar els obrers de la indústria ni del servei domèstic. Proposava l'escola com a base per a la transformació de tota la societat, formant persones; si s'aconseguia aquesta rehabilitació, es podria pensar a viure en pau a Cuba ja que la forma de govern o política no són elles soles el que porta a les revolucions i els enfrontaments. El projecte no tirà endavant, però veiem que en els escolapis hi havia una inquietud social i una visió de la solució del conflicte entre Cuba i Espanya que no passava ni per la independència ni pel sotmetiment ni per armes, sinó per elevar la condició social de les classes més miserables.⁶⁴⁵

No disposem de gaires dades que ens informin de la repercussió de la guerra cubana a les nostres cases o persones. De 1866 a 1875 va ser el rector de Guanabacoa el pare Jofre. La personalitat i prestigi de l'escolapi probablement influí que la vida del col·legi, i fins i tot de la ciutat, es pogués desenvolupar amb normalitat.

A Puerto Príncipe (ciutat molt representativa de l'aixecament independentista), en canvi, tot just començar l'any 1869 es notà una davallada en l'assistència dels alumnes, de manera que el dia 10 de gener els religiosos optaren per tancar les aules. El col·legi fou ocupat com a caserna de les tropes del Govern de l'Estat. Set religiosos de la comunitat es traslladaren a Guanabacoa, que creien més segura. No es varen moure de la ciutat els pares Agustí Botey (el fundador de la casa), Joaquim Parera (rector), Pau Trias (que hi residia des de la fundació i allí hi va morir molt més tard) i algun altre. El 15 de setembre del mateix 1869 es tornaren a obrir les classes. Les tropes que l'estaven ocupant l'abandonaren el 3 d'abril de 1870.

Els escolapis no s'accontentaren a superar les dificultats que imposava la Guerra dels Deu Anys, sinó que se sentiren i manifestaren solidaris amb els dos bàndols. Eren catalans i havien anat a Cuba a servir el poble sense distinció de colors ni d'idees polítiques. D'una manera especial es mobilitzaren els escolapis de Puerto Príncipe en defensa d'empresonats, com el cas de Concha Agramonte, alliberada el 1871 gràcies a les pressions de la societat camagüeyana.⁶⁴⁶ La co-

645. Una exposició més extensa d'aquesta iniciativa a Joan FLORENSA I PARÉS, «Labor educativa y evangelizadora de los escolapios en Cuba», *Analecta Calasanciana*, núm. 79 (gener-juliol 1998), p. 214-219.

646. Traiem aquestes dades del llibre *El camagüey legendario*, Camagüey, Imprenta L. Moderna, 1944; agraïm al senyor Silvio Betancourt Agramonte que fes una lenta lectura del llibre i ens fes arribar totes aquestes i altres referències a l'Escola Pia o a algun escolapi.

munitat escolàpia, amb altres entitats de Camagüey, implorà clemència per Antonio L. Luances Iraola, cosa que l'autoritat militar no va voler tenir en compte i l'afusellà. El pare Pau Trias⁶⁴⁷ i el recentment arribat a Cuba pare Esteve Terradas intervingueren a favor de moltes persones empresonades o perseguides. Els escolapis de Camagüey foren sempre considerats com a molt propers als independentistes. José Martí, el pare de la pàtria cubana, confià el seu fill als escolapis de Camagüey.

* * *

Un període curt. La província mostra al meu entendre una gran maduresa. Passa per conflictes polítics, socials, econòmics i acadèmics, però hi reacciona positivament. Busca nous camins per complir amb el seu ideal d'educació dels infants i joves.

Hi trobem figures d'escolapis destacades. Havien viscut els anys de l'exclaustració i sabien quin pa s'hi donava en hores dolentes. Sobresurt la personalitat del pare provincial, Bernat Collaso.

Si a Catalunya no hi faltaven els problemes, la província es va fer càrrec de les dues cases de Cuba. El tarannà català dels escolapis a l'illa caribenya ajudà a crear camins d'entesa, els quals no foren pas seguits.

Superar amb èxit aquells anys difícils del sexenni va ser realment un èxit. Tal vegada algunes de les solucions aquí apuntades calia que anys després es reconsideressin, però això era tasca d'una altra generació.

647. La seva consuetada diu sobre el particular: «Bellis iterum atque iterum illas regiones vexantibus, solatio quamplurimis fuit et saluti».

9. PENSANT EN UNA NOVA SOCIETAT (1875-1909)

9.1. AMBIENT

Després del mogut sexenni, els anys següents ens apareixen com la calma que segueix a una tempesta. Però no va ser tot així. Una vegada més les aparences enganyen. És un moment de canvi substancial de la societat. Amb una mica de deteniment seguirem en els diversos àmbits de la vida catalana dintre de l'espanyola. Només així podrem veure més endavant com l'Escola Pia s'implicà en la societat.

9.1.1. L'ENTRAMAT POLÍTIC

El gener de 1875 arribà Alfons XII, fill d'Isabel II, i quedà restaurada la monarquia dels Borbons. Presidí el primer govern de la monarquia restaurada Antonio Cánovas del Castillo, cap del partit conservador. Com a fets més destacats assenyalarem la promulgació de la nova Constitució el 10 de juny de 1876 i la signatura de la Pau de Zanjón, que posava fi a la Guerra dels Deu Anys de Cuba.

El 10 de febrer de 1881 es produí el primer canvi alternatiu de govern, que assumí Práxedes Mateo Sagasta; promulgà la Llei de sufragi universal masculí, amb la qual s'augmentava considerablement el nombre de persones amb veu activa a Espanya. Amb la mort del rei Alfons XII el 25 de novembre de 1881 assumí la regència Maria Cristina, la viuda del monarca traspasat. Durant la regència s'encengué novament la guerra a Cuba amb el desembarcament de José Martí a l'illa el 24 de febrer de 1885.

Cánovas va ser assassinat el 8 d'agost de 1897 i el succeí un nou Govern de Sagasta. L'abril de 1898 els Estats Units d'Amèrica del Nord declararen la guer-

ra a Espanya, i el 30 de desembre Espanya es veié obligada a signar el Tractat de París, cosa que suposà la pèrdua de les últimes colònies: Cuba, Puerto Rico i Filipines. Aquest fet comportà un moment de forta crisi i tensió no sols en el Govern sinó per a tota Espanya. El 3 de març de 1899 Francisco Silvela formà govern. Començà el moviment conegut com a *regeneracionisme*, serà la generació del 98.

El 1902 Alfons XIII fou proclamat major d'edat, amb la qual cosa es posava fi a la regència de Maria Cristina. Els governs alternaran entre els partits o grups liberals.

El 26 de juliol de 1909 esclatà a Barcelona la Setmana Tràgica, que posà sobre la taula que hi havia molts problemes per resoldre en aquella Espanya que volia aparentar ser una tranquil·la bassa d'oli.

9.1.2. LA QÜESTIÓ SOCIAL

La Constitució de 1876 era conservadora i exclouïa una bona part de la societat: grups i partits que havien intentat durant el sexenni dotar l'Estat espanyol d'un sistema més democràtic —com republicans, demòcrates, liberals progressistes— no entraven en la base del nou Estat; alguns s'acomodaren al partit liberal de Sagasta, altres es marginaren i un tercer grup passà clarament a l'oposició i la clandestinitat. La marginació produí —com passa sempre— radicalització de les posicions i del comportament. L'anarquisme, doncs, trobà en la mateixa Constitució un espai on argumentar la seva actitud agressiva.

Del capitalisme industrial s'havia passat a la de capitalisme financer. Però la característica més visible eren les diferències, tant les geogràfiques com les de classe social. La misèria d'una bona part dels obrers era patent, només calia apropar-se als barris o a les colònies fabrils. Les noves construccions que s'aixecaven per l'exemple de Barcelona eren l'exhibició del gran capitalisme que contrastava amb la perifèria.

Durant l'any 1888 se celebraren els respectius congressos constituents del Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE) i de la Unió General de Treballadors (UGT). El 1890 se celebrà per primera vegada a Espanya el Primer de Maig.

Abundaren els atemptats contra els símbols més visibles del sistema: el 23 de setembre de 1893 un anarquista llançà una bomba contra el capità general de Catalunya, Martínez Campos, que presidia una parada militar al centre de la ciutat comtal. El mateix any esclataren dues bombes al Liceu. En la processó de Corpus de la parròquia de Santa Maria del Mar de Barcelona de 1896 explotà una altra bomba. L'estament militar, la burgesia més rica i exhibicionista i l'Església

foren els tres objectius que colpiren els anarquistes. Els camps enfrontats quedaven força clars.

9.1.3. CATALUNYA

L'economia catalana en aquests anys tingué alts i baixos. La primera dècada, corresponent al regnat d'Alfons XII, coincideix amb l'etapa coneguda com la de la Febre d'Or —aproximadament fins al 1886. Això contribuí a consolidar la monarquia. Les exportacions tant de productes industrials com sobretot de vi, gràcies a la crisi provocada per la fil·loxera arreu d'Europa, portaren a l'enriquiment i a la creació d'un grup financer sòlid.

La guerra de Cuba i l'entrada de la fil·loxera a les nostres terres provocaren una forta crisi econòmica que afectà de la mateixa manera el camp, la indústria i el comerç.

A partir de 1898 i fins al final del nostre període, Catalunya gaudí d'una certa bonança econòmica i de recuperació.

De totes maneres, el difícil encaix amb la resta d'Espanya feia que a Catalunya sempre s'hagués de viure en una precarietat i un dubte, ja que les decisions últimes sempre eren preses a Madrid i per una majoria no catalana.

Els industrials del tèxtil, la indústria més i millor arrelada a Catalunya, assoliren una posició social i un poder molt notables. A finals del segle sabem que s'havien creat una colla de bancs, com a instrument financer. A Madrid eren vistos com *el grupo catalán*, aquí crearen institucions com la Cambra de Comerç (1886) o el Foment del Treball Nacional (1889). El Gran Teatre del Liceu esdevingué el símbol d'aquesta burgesia.

Els obrers de Catalunya s'agrupaven entre els grups provinents de la Primera Internacional però amb tendència anarquista, o desil·lusionats pel fracàs del sexenni, s'arreceraven en associacions pròpies que derivaren en la fundació (1881) de la Unió General de Treballadors.

En general i sobretot per la burgesia s'equiparava anarquisme amb reivindicació obrera de millores socials. Aquesta confusió de conceptes portà a errors fatals, i dificultà l'entesa entre el món obrer i l'empresarial. L'Església també va tenir aquesta visió confusa de la realitat i, en general, s'inclinà cap a la burgesia.

Catalunya havia buscat des de principis de segle l'encaix amb la resta peninsular. Hi va haver moments en què semblà aconseguir-se, com ara en el Trienni liberal (1820-1823), però de seguida la cosa s'espatllava i una vegada i una altra l'encaix es feia impossible. Catalunya volia desenvolupar-se industrialment i la resta peninsular i els respectius governs de l'Estat li posaven bastons a

les rodes. La Renaixença cultural, amb la revifalla de la llengua catalana, obrí nous camins.

Sovintejaren les propostes per fer de Catalunya quelcom diferent d'Espanya. Com a fet de conjunt podem assenyalar el Pacte de Tortosa de 1869, el Memorial de Greuges de 1885, les Bases de Manresa de 1892 o el Tancament de Caiques de 1899. Tot i ser de signes diferents, aquests fets indicaven la voluntat col·lectiva de fer una Catalunya amb personalitat pròpia. Sorgiren publicacions periòdiques en català, el teatre català gaudí de figures eminents que li donaren un gran èxit; Jocs Florals, festes commemoratives, etc., arribaren al poble.

L'associacionisme a casa nostra va ser una base molt sòlida per a la represa catalana. Es crearen societats i grups de tots tipus: musicals, com els orfeons i els Cors de Clavé; esportius, amb la introducció d'esports procedents d'altres latituds, etc. L'amor al país i a la naturalesa impulsà la creació dels centres excursionistes, que conjuminaren els interessos culturals amb els esportius i els d'esbarjo. Els grups informals, els aplecs al voltant d'una ermita o d'una font, foren fets habituals i populars, així com les festes de poble amb els embalats, els sopars al mig del carrer, els balls (en què destacava la sardana), els jocs infantils, els capgrossos, els gegants, les bèsties, els castells. La vida de la societat era rica.

L'Exposició Universal de Barcelona de 1888 va ser un aparador i un estímulo. Es presentava el camí ja fet, però s'obrien noves perspectives sobretot de cara a l'exterior. Catalunya mirà més enllà de les fronteres i també va ser mirada des de més enllà de la fronteres.

En arquitectura trobem, en un principi, el neoromànic (edifici de la Universitat de Barcelona) i el neogòtic (temple del Tibidabo), que, com indica el prefix *neo*, són expressions artístiques poc autòctones. Aviat sorgí el modernisme com a expressió més genuïna del país però amb elements importats d'arreu del món (sobretot orientals), que fan del modernisme un art universal.

9.1.4. L'ESGLÉSIA CATALANA

Un dels problemes més greus que afectaren l'Església catalana a principis de l'etapa que ara comentem va ser el de l'integrisme. Els carlins fracassaren en voler afrontar-se a la restauració dels Borbons amb Alfons XII; la derrota en el camp de batalla o militar, el 1876, portà els carlins a buscar el reconeixement social i polític a través de la imposició d'una doctrina intransigent basada en la mentalitat catòlica d'arrel popular alimentada per devocions (en especial la del Sagrat Cor de Jesús), les peregrinacions, les revistes i les prèdiques. El sacerdot sabadellenc Fèlix Sardà i Salvany, antic alumne de l'Escola Pia, en fou el porta-

veu més significat, però darrere hi tenia la majoria dels religiosos de la Companyia de Jesús, algun dels bisbes de Catalunya i bona part del clergat, sobretot rural (que era la majoria). S'hi enfrontaren sacerdots com Ildefons Gatell (1826-1906) i Eduard Vilarrasa (1834-1918),⁶⁴⁸ el pare escolapi Eduard Llanas en va ser el portaveu enfrontat constantment a través de la premsa amb mossèn Sardà i Salvany; sempre els donà suport el bisbe Morgadas. Sardà publicà (1884) *El liberalismo es pecado* i Llanas li contestà (1888) amb *¿El liberalismo es pecado?* comentari a l'encíclica *Libertas* (1878) del papa Lleó XIII. L'espiritualitat a Catalunya, però, no seguí després aquesta orientació integrista sinó que predominà la doctrina moderada del doctor Josep Torras i Bages.

La Renaixença fou un moviment ben acceptat per l'Església catalana. La llengua catalana s'havia mantingut com la llengua pròpia i normal als temples i a la catequesi, fora d'aquelles pregàries o actes que es feien en llatí, com la missa. No estranya que alguns eclesiàstics es distingissin com a escriptors en llengua catalana: Jaume Collell, Jacint Verdager, Costa i Llobera o el mateix Torras i Bages.

La restauració del monestir de Montserrat amb la celebració del mil·lenari i la coronació canònica de la Mare de Déu (1880-1881) obrí camí per a una nova religiositat litúrgica. Posteriorment (1893) la restauració del monestir de Ripoll revestí un caire tan patriòtic com religiós. Foren dos fets que mostraven les arrels cristianes del poble.

Al costat d'aquests actes multitudinaris i populars, l'Església es renovà per dintre. Es produí una florida d'eclesiàstics intel·lectuals: a més dels noms ja esmentats, recordem Jaume Almera Comas (1845-1919), geòleg fundador del Museu de Geognòsia i Paleontologia (avui Museu de Geologia del Seminari Conciliar de Barcelona); Anselm-Ignasi Cabanes Prunes (1831-1873), pedagog; Norbert Font i Sagué (1873-1920), geògraf i espeleòleg; Josep Gudiol i Cunill (1872-1931), arqueòleg i museòleg; Josep Mas i Domènech (1860-1942), historiador; Joan Segura (1844-1909), historiador, i Fortià Solà Moreta (1876-1948) historiador;⁶⁴⁹ els jesuïtes publicaren la revista *Razón y Fe* des de 1901, crearen l'Observatori de l'Ebre (1904) i obriren el Laboratori Químic de Roquetes, traslladat el 1916 a Sarrià (1904);⁶⁵⁰ els caputxins també apostaren per una aportació en

648. Sobre aquests sacerdots vegeu *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. III, p. 697, i vol. II, p. 257 respectivament.

649. Dades biogràfiques a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, Barcelona, Claret, Generalitat de Catalunya, 1998-2000, vol. I, p. 60 i 372; vol. II, p. 197, 330 i 577; vol. III, p. 414 i 461, respectivament.

650. Manuel REVUELTA GONZÁLEZ, *La Compañía de Jesús en la España contemporánea*, vol. II, Santander i Madrid, Sal Terrae; El Mensajero i Universidad Pontificia de Comillas, 1984, p. 950-954; també una breu notícia a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, p. 396 i 733, respectivament.

el món intel·lectual, d'una manera especial a partir de 1906, amb el provincialat de fra Miquel d'Esplugues.⁶⁵¹ El mateix podríem dir dels benedictins de Montserrat.⁶⁵²

Aprofitant la restauració monàrquica arribaren o augmentaren considerablement la seva presència les institucions religioses dedicades a l'ensenyament procedents de França, on les lleis els prohibien exercir el seu ministeri —Germans de la Doctrina Cristiana o de La Salle (primera casa a Catalunya el 1879), Germans Maristes (primera casa a Catalunya el 1886) i Gabrielistes (primera casa a Catalunya el 1906) principalment— o arribaren d'Itàlia com els Salesians (primera casa a Catalunya el 1884).⁶⁵³

9.2. EXPANSIÓ DE LA PROVÍNCIA

La vida de l'Escola Pia es trobà en un ambient de gran vitalitat amb aspectes que l'afavorien i d'altres que li dificultaven el desenvolupament. Entre ambdues tensions els escolapis intentaren trobar novament el seu lloc, tal com havien fet en els anys que ja portaven a Catalunya. Intentem seguir-ne alguns aspectes.

La vida esclatant de la societat catalana produí una gran demanda d'escoles. Hi va haver ofertes diverses. Els religiosos que vingueren de fora respongueren a aquesta demanda. L'Escola Pia es veié sol·licitada i requerida insistentment. Per això ens trobem amb aquesta força expansiva de l'Escola Pia de Catalunya a partir de la restauració monàrquica. És un signe evident de la vitalitat i preparació interna que en el període anterior s'havia assolit. La preparació anterior li va permetre donar resposta a tantes i variades peticions.

9.2.1. AMPLIACIÓ DEL NOMBRE DE CASES

Durant l'etapa que estem examinant, l'Escola Pia de Catalunya sofrí una transformació espectacular. El primer signe (i per cert ben visible) va ser el considerable nombre de cases o col·legis que s'obriren de bell nou. Fem-ne un seguit.

651. Vegeu Valentí SERRA, *La província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la Guerra Civil (1900-1936)*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 2000, p. 79.

652. Vegeu Josep MASSOT I MUNTANER, *Església i societat a la Catalunya contemporània*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 304-305.

653. Vegeu informació a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, p. 269, 271 i 235; vol. III, p. 327, respectivament.

En el propi territori de Catalunya el 1877 s'acomplí l'aspiració de la fundació a Vilanova i la Geltrú⁶⁵⁴ gràcies especialment al testament de Salvador Samà, marquès de Mindanao, perquè amb el llegat que deixà es va poder construir l'edifici que encara avui alberga l'escola. El 1884 s'obrí col·legi a Tàrrrega⁶⁵⁵ i l'any següent s'acceptà el de Morella, que regien els jesuïtes.⁶⁵⁶ El 1885 s'intentà plantar l'Escola Pia a Panamá, però problemes derivats de la independència del país respecte a Colòmbia i les febres, que causaren algunes defuncions, aconsellaren la retirada del país el 1900.⁶⁵⁷ El 1893 es fundaren col·legis a Palma de Mallorca i a Valls,⁶⁵⁸ les dues fundacions foren efímeres ja que tancaren respectivament el 1904 i 1905. El col·legi de Sant Antoni de Barcelona es trobava atapeït pel nombre massa crescut d'alumnes i decidí dividir-se: l'internat va ser traslladat al poble veí de Sarrià⁶⁵⁹

654. Documents fundacionals a «Concordias firmadas entre los Ayuntamientos y la Escuela Pía en Cataluña (1638-1877)», *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 47 (2000), p. 196-203; sobre els primers anys d'aquest col·legi vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «Col·legi Samà de Vilanova i la Geltrú: primer decenni de vida acadèmica (1877-1887)», *Full Informatiu de la Societat d'Història de l'Educació als Països Catalans* (1988), núm. 5-6, p. 59-63; Maria Providència GARCIA I SEGARRA, *L'educació a Vilanova i la Geltrú durant la segona meitat del segle XIX*, tesi doctoral, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, 1992 (microfitxa a l'APEPC); Maria Providència GARCIA I SEGARRA, «Introducció a la història del col·legi Samà de Vilanova i la Geltrú», *Miscel·lània Penedesenca* (Institut d'Estudis Penedesencs), núm. xv (1991), p. 509-524; Maria Providència GARCIA I SEGARRA, «Les escoles de primer ensenyament al voltant de 1892», *Miscel·lània Penedesenca* (Institut d'Estudis Penedesencs), núm. xxiii (1995), p. 190-211; i amb una visió general, Albert VIRELLA I BLODA, *Evolució històrica de l'ensenyament a Vilanova i la Geltrú i la fundació de l'Escola Pia*, Vilanova i la Geltrú, Escola Pia de Vilanova i la Geltrú, 2001.

655. Monografia d'aquest col·legi de Josep BABURÉS I CARRERAS, *Cent anys d'Escola Pia a Tàrrrega (1884-1984)*, Tàrrrega, A. G. Camps, 1986.

656. Sobre l'origen o la motivació d'aquesta fundació, vegeu Manuel REVUELTA GONZÁLEZ, *La Compañía de Jesús en la España contemporánea*, vol. i, p. 882-887; Manuel REVUELTA GONZÁLEZ, *Los colegios de jesuítas y su tradición educativa (1868-1906)*, Madrid, Universidad Pontificia de Comillas, 1998, p. 18, nota 15.

657. Vegeu *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. i, part 1, Salamanca, Publicaciones de Revista Calasancia, 1963, p. 109-113; Joan FLORENSA I PARÉS, «Escolapios en Panamá (1889-1903)», *Analecta Calasanciana*, núm. 55 (gener-juny 1986), p. 231-249; Joan FLORENSA I PARÉS, «Escolapis a Panamá (1889-1900)», a *Jornades d'Estudis Catalano-Americans* (Barcelona, maig 1986).

658. A falta d'una monografia d'aquest col·legi, vegeu César MARTINEL, *Valls, segle XIX: les idees, les armes, els treballs. Dos dies tràgics de l'any 1869*, Valls, Institut d'Estudis Vallencs Jaume Huguet, 1972; Ramon TARRÓS, «Els escolapis a Valls», a *Aspectes físics de l'educació: visió històrica, XI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Reus, Edicions del Centre de Lectura, 1992, p. 81-95; Antoni GAVALDÀ, «L'escola moderna a Valls (1909-1919)», a *Aspectes físics de l'educació: visió històrica, XI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Reus, Edicions del Centre de Lectura, 1992, p. 25-48.

659. Vegeu la monografia de Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, Barcelona, Escola Pia de Sarrià-Calassanç, 1998.

i al carrer Ample s'obrí un col·legi anomenat Calassanci, dedicat preferentment als nois que volien dedicar-se als estudis comercials; els dos centres començaren a funcionar el 1894. Dos anys després, el 1896, els escolapis arribaven a un poble vallesà, Castellar del Vallès, i hi obriren escola per als fills d'obrers de la Fàbrica Tolrà.⁶⁶⁰ Abans d'acabar el segle, l'any 1899, s'acceptà el col·legi que havia fundat mossèn Francesc d'Assís Galí amb el llicenciat Alexandre Raja; estava situat al passeig de Gràcia a l'indret conegut com els Jardinets, mirant a ponent: era i és el col·legi Balmes.⁶⁶¹ Terrassa⁶⁶² aconseguí el 1901 el retorn d'escolapis després del fallit primer intent; la província de Catalunya comprà el Real Colegio Tarrasense i no sols hi continuà l'escola existent sinó que s'hi instal·là la segona casa de formació per als seus juniors creant-hi una escola normal. A Cuba també es fundà un col·legi a l'Havana, conegut com el de San Rafael pel nom del carrer. Al final del període encara s'obriren dues cases més: el 1908 s'inicià l'experiència de Lovaina (Bèlgica), que, com comprovarem en el capítol següent, va donar bons fruits a la província. La darrera fundació d'aquest període, iniciat el 1909, va ser la de Caldes de Montbui.⁶⁶³

La província, el 1875, comptava amb nou col·legis a Catalunya i dos a Cuba. En finalitzar el període, el 1909, segons ens hem fixat, s'havia incrementat amb vuit cases a Catalunya (més dos intents que no arribaren al final del període), una a Cuba (l'intent no reeixit de Panamà) i una casa en una ciutat universitària d'Europa, Lovaina. Les onze cases inicials s'havien transformat en vint-i-quatre. Fou realment un creixement espectacular: s'havien doblat les cases en una generació.

Sobre aquestes fundacions podem fer algunes consideracions. A les comarques de Tarragona, l'Escola Pia no hi quallà: Reus i Valls no pogueren tenir, per causes diferents, continuïtat. Per contra, la comarca del Vallès veié incrementar la presència escolàpia: a la ja existent de Sabadell, s'hi sumaren ara les de Terrassa, Castellar del Vallès i Caldes de Montbui. En bona part creiem que la causa tant de les dues fallides de terres tarragonines com l'expansió pel Vallès es deu

660. Història d'aquest col·legi a Joan FLORENSA I PARÉS, «Els escolapis a Castellar del Vallès», *Recerca* (Castellar del Vallès), núm. 5 (febrer 2007), p.17-42 (revista d'història i ciències socials i humanes de l'Arxiu Municipal de Castellar del Vallès).

661. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 306-308.

662. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, Jordi OLIVA I LLORENS i Mariona VIGUÉS, *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*.

663. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, *Col·legi Font de les Escoles Pies: Caldes de Montbui (1909-1984)*, Barcelona, Escola Pia de Catalunya, 1984; Joan FLORENSA I PARÉS, «Un capítol de la història escolàpia en Caldes de Montbui», *Analecta Calasanciana*, núm. 32 (juliol-desembre 1974), p. 201-228.

al fet dels alumnes; la majoria de les fundacions s'anaven fent perquè uns nois que s'havien format en algun dels col·legis escolapis, quan eren grans i tenien alguna possibilitat d'influir en la seva població d'origen, treballaven per aconseguir que allí hi hagués un col·legi escolapi com el que ells havien viscut en la infància. Per això, poblacions veïnes d'aquelles en què hi havia escolapis demanaven fundació. Sabadell va ser un centre escolapi on acudiren molts nois de la comarca (des de Terrassa fins a Caldes de Montbui); no és estrany que aquests poblacions volguessin un col·legi escolapi com el que hi havia a Sabadell. A les comarques de Tarragona no hi va haver temps que hi arressin cap de les dues fundacions; fets externs tallaren la planta molt aviat, sense temps d'enrobustir-se del tot. No serà l'única explicació, però la creiem vàlida.

La presència a la ciutat de Barcelona també fou ben notable en aquests pocs anys. L'exuberància del tradicional col·legi de Sant Antoni el portà a la creació de dos nous centres que aviat s'independitzaren, l'un —el de Sarrià— com a internat i l'altre —el Calassanci— com a col·legi senzill i popular, el del carrer Ample. L'internat no estava pròpiament a Barcelona però Sarrià quedava en la seva àrea d'influència i el 1910 fou absorbit per la gran metròpoli. A la ciutat comtal encara hi podem afegir el col·legi Balmes en plena zona de l'eixample.

Dues de les fundacions es feren fora del Principat: Morella (comarca dels Ports) i Palma de Mallorca. Avui diríem que aquells escolapis catalans tenien sentit de Països Catalans. No crec que en aquell moment es pensés així, però sí que el fet de tenir tots una mateixa llengua catalana afavorí que s'acceptessin les dues fundacions.

De les fundacions de Cuba i de Lovaina en parlarem oportunament més endavant.

Els provincials que acceptaren les fundacions foren el pare Ramon Riera (1881-1892), el pare Francesc Llonch (1892-1899) i el pare Antoni Mirats (1899-1909). Els tres coincidiren en l'esperit emprenedor de la província. No podem fer cap distinció. Foren tres provincialats llargs, la qual cosa indica que, sent acceptats per la majoria dels religiosos, pogueren portar a terme el millorament del col·lectiu. Notem de passada que, pel que coneixem, els pares Llonch i Mirats eren carlins declarats i convençuts. Però la institució estava per damunt de tot.

9.2.2. ELS NOUS EDIFICIS

Per primera vegada, ens hem de fixar en els edificis. Les fundacions anteriors s'havien fet aprofitant cases ja existents que s'acomodaven més o menys a les necessitats escolars i de la vida de comunitat. Alguns s'havien aixecat de bell

nou com els de Moià, Balaguer, Mataró i Solsona; però s'havia tardat anys a acabar-los i el de Solsona ni arribà a completar-se. El de Mataró era un conglomerat de blocs que semblaven carregar sobre l'església sense unitat ni de formes, ni de nivells. Els altres tres seguien el model iniciat amb el de Moià: un claustre en què confluien aules, comunitat i serveis amb l'església a un costat (preferentment a orient).

Aquest model es trencà o s'acabà amb la fundació el 1815 del col·legi de Sant Antoni a Barcelona. En efecte, aquest col·legi barceloní havia nascut en una casa petita: el convent dels antonians a l'est de l'església gòtica, en què resplendien sobretot les pintures de Jaume Huguet. La casa va allargar-se el 1827 en direcció a mar (part posterior del convent). El 1846 es construí el nou edifici seminari o internat seguint els plànols de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca.⁶⁶⁴ El 1862, amb l'enderrocament de les muralles de Barcelona, els escolapis aconseguiren de la reina Isabel II la concessió de poder edificar sobre la muralla i aleshores l'edifici seminari es convertí en una U oberta cap a la nova ronda de Sant Pau; a la part de muntanya, s'hi enquibí la residència universitària i dels *ayos*. La construcció de la part del xamfrà entre la ronda de Sant Pau i el carrer de Sant Antoni quedà enllestida cap al 1877: va destinar-se a residència de la comunitat i de la Cúria provincial.⁶⁶⁵

L'edifici seminari de Sant Antoni serví de model per a les noves construccions. A Sabadell també necessitaven ampliar (ho hem comentat anteriorment) i seguiren el model proposat per l'arquitecte Miquel Garriga i Roca: és l'actual ajuntament de la plaça de sant Roc amb petites modificacions —construït entre 1872 i 1875.⁶⁶⁶

Tres dels nous col·legis fundats en el període que ara estudiem, s'aixecaren de nova planta: el de Vilanova i la Geltrú (arquitecte Jeroni Granell i Mundet, inaugurat el 1879), el de Sabadell (arquitecte Miquel Pascual i Tintorer, estrenat el 1885) i el de Sarrià (arquitecte Francesc Mariné, acabat el 1894);⁶⁶⁷ també es construí el d'Olot (plànols del pare Manuel Roca, oficialitzats per l'arquitecte Esteve Pujol; construït en diverses etapes, començà a habitar-se el 1879).⁶⁶⁸ Els

664. Reproducció dels plànols i vista de l'edifici a Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 32 i 34.

665. Joan FLORENSA I PARÉS, *Breu història de l'Escola Pia de Sant Antoni (1815-1990)*, p. 8-10, 26-28 i 35-37.

666. Antoni PIÑA I BATLLEVELL, *L'Escola Pia de Sabadell...*, p. 19-23; a la p. 22 es reproduïx una fotografia de l'edifici.

667. Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 60.

668. Claudi VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 181-185; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 640.

de Vilanova, Sabadell i Sarrià tenen una estructura i arquitectura semblants; la façana dels tres segueix el patró de l'antic seminari de Sant Antoni (incendiat el 1909), que es copià després al seminari de Sabadell (avui ajuntament de la ciutat): els dos cossos laterals i el central s'avancen al conjunt. Portes, finestres i coronament superior (al de Sarrià, s'hi afegí una gran torre) estan decorats amb elements neogòtics. Els tres nous estan orientats al sud, tenen la capella a la part de l'orient (el de Sant Antoni i el primer seminari de Sabadell estaven orientats a ponent) i allarguen els dos cossos laterals cap a enrere formant un semiclaustre que queda obert per la part nord. A la segona meitat del segle XIX, a Barcelona, s'aixecaren diversos edificis seguint més o menys aquest patró; assenyalem com a més emblemàtic el de la nova Universitat de Barcelona. Un tret comú de tots els col·legis escolapis nous va ser que no es construïssin al límit del solar amb la via pública, sinó deixant un espai de manera que hom podia donar un tomb al voltant de l'edifici sense haver de trepitjar el carrer: era una tradició escolàpia que ja havíem trobat a Moià.

El d'Olot és diferent: s'orienta cap al sud i té l'església al centre, que forma dos petits claustres (o millor, petits patis); els elements decoratius de la façana són neoromànics; l'església al centre de l'edifici té un sentit religiós, el de mostrar que el lloc de culte té la preferència, però resulta en la pràctica incòmode perquè no permet les comunicacions entre les dues parts laterals.

Els col·legis en aquests moments introduïren un nou servei o dependència a les edificacions: el gimnàs. A Mataró se'n construí un al pati, tocant a la plaça de Santa Anna d'estructura metàl·lica. Als nous edificis de Vilanova i la Geltrú i de Sabadell, també s'hi agregà el gimnàs, indispensable per a les noves exigències de la gimnàstica. Eren construccions obertes, més aviat un cobert que una sala: pilastres amb teulada.

També en aquests anys es fa indispensable en cada col·legi l'existència d'un pati per a esbarjo dels alumnes que han d'interrompre les hores de classe al matí i a la tarda per descansar uns minuts (fins en aquest moment les classes i activitats escolars eren seguides sense cap interrupció). Als col·legis antics se sacrificà una part de l'hort o de l'espai reservat a l'esbarjo dels religiosos; als de nova construcció ja es va tenir en compte aquesta necessitat.

9.2.3. POLÈMICA ENTORN DE LES FUNDACIONS

Amb la construcció del nou edifici de l'Escola Pia de Sarrià s'obrí en la premsa barcelonina un debat o polèmica sobre els col·legis de religiosos. S'encetà amb un article de Rafael Salanova a *La Vanguardia* el 8 de setembre de 1894. Miquel

Puig i Reixach⁶⁶⁹ n'ha fet una exposició i un seguiment molt acurats i, per tant, ens limitarem a resumir molt breument el que aquest autor ha estudiat.

El primer retret que es fa als religiosos dedicats a l'ensenyament, i òbviament es dirigeix als escolapis, que acaben d'inaugurar l'internat de Sarrià, és el d'«intrusisme». Novament surt la qüestió del títol per ensenyar, que ja havíem trobat unes dècades abans. Els religiosos no necessiten titulació i els mestres han de tenir-ne per fer el mateix: els primers es fiquen en el terreny dels segons.

Els col·legis de religiosos, especialment els grans que s'havien construït o s'estaven aixecant, absorbien l'alumnat que anava al petits col·legis de mestres i professors seglars. En la premsa es parlà en aquest sentit del famós i reconegut col·legi Carreras, que tancà el mateix any en què els escolapis obrien el de Sarrià, o el fet que alguns mestres veiessin disminuït el nombre d'alumnes per la fundació del Col·legi Calassanci al carrer Ample.

Els autors dels articles que comentem es qualifiquen de *mestres catòlics seglars*. Val la pena fixar-nos en els qualificatius. Són creients i en l'educació donen importància a la formació religiosa dels alumnes i per això en aquests col·legis hi volen algun capellà. No es volen confondre amb els mestres laics, que s'identifiquen com a anticlericals, i per això es consideren seglars i no laics. Per això els costa encaixar que precisament els religiosos els facin la competència i se'ls emportin els alumnes. Proposaren treballar plegats, mestres i religiosos, i insinuen que han intentat converses amb els escolapis. Els mestres impartirien les assignatures i tindrien cura de la disciplina i els religiosos atendrien la formació religiosa i el que avui en diríem *pastoral*. Però no hi va haver entesa.⁶⁷⁰

Era d'esperar que, a més d'aquests articles plens de bona fe, aprofitessin l'ocasió altres autors per abonar-s'hi i fer sorgir l'anticlericalisme tot defensant l'escola laica.

Un altre punt plantejat pels articulistes aquests anys va ser el de la divisió entre rics i pobres, que es produïa als col·legis de religiosos. Als col·legis amb mestres seglars, només s'hi admetien els alumnes que podien pagar les quotes establertes; al col·legi Balmes, per exemple, quan l'Escola Pia l'absorbí només hi havia vigilats; amb l'ampliació de l'edifici feta pels escolapis es varen poder admetre externs.

669. *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 43-53.

670. En la majoria de les fundacions, els escolapis s'encarregaren de l'escola municipal, substituint els mestres que hi havia i que l'ajuntament acomiadava (excepte en els casos en què la plaça estava vacant). Aquesta problemàtica no és un cas exclusiu de l'ensenyament ni menys encara dels escolapis; és una realitat que es dona en la creació de les fàbriques que es mengen els artesans i de la capitalització, en què les empreses grans absorbeixen les petites. Ara en diríem *globalització*. No justífic res, exposo simplement.

S'airejà la competència que hi havia entre els jesuïtes i els escolapis, així com la divergència cada vegada més accentuada entre l'escola pública i la privada (la dels pobres i la dels rics, deien).

Un últim aspecte abordat per la premsa va ser la invasió de noves congregacions, especialment fent-ne un gra massa de les que venien de fora (ho hem assenyalat en el primer apartat d'aquest capítol).

La reflexió que ens toca fer a nosaltres un segle després és que l'ambient del món de l'ensenyament s'estava enrarint. No eren només els anticlericals els que no acceptaven l'escola dels religiosos, sinó que tampoc els mestres catòlics seglars no estaven conformes amb la política que els ordes religiosos estaven seguint. Calia que en l'àmbit d'Església es reflexionés i es replantegés l'escola i la seva funció pastoral i educativa. No es va fer.

No coneixem cap reacció pública i directa de l'Escola Pia; fins i tot un soci de l'Acadèmia Calassància —Emili Virgili— se sumà a la polèmica i no precisament en defensa dels escolapis.

El pare Eduard Llanas, com a vicari general de l'Escola Pia d'Espanya, publicà una carta circular sobre l'ensenyament datada a Madrid el 4 d'octubre de 1900,⁶⁷¹ quan la polèmica havia perdut ja virulència i les aigües havien tornat al seu curs normal. En els primers paràgrafs d'aquesta carta, d'una manera indirecta es refereix a les qüestions aparegudes en la premsa barcelonina uns anys abans (més endavant en tornarem a parlar, d'aquesta carta, i en comentarem els aspectes pedagògics). Recorda que alguns escolapis pensen que cal que els religiosos es dediquin específicament a l'apostolat evangelitzador (ara en diríem *pastoral*), mentre que d'altres creuen que la seva tasca és l'ensenyament; pel pare Llanas aquests dos aspectes no es poden separar: «el escolapio debía ser a un mismo tiempo maestro y apóstol» (p. 3); el lema «Pietat i lletres» indica, segons ell, la fusió dels dos conceptes. El religiós és el mestre ideal i l'escolapi d'una manera especial. Diferencia el carisma de l'Escola Pia del de la resta d'ordes religiosos; pels escolapis, l'educació és el motiu de ser: «será el lugar propio donde ejercer su ministerio, ya que la enseñanza ha determinado la razón de su ministerio»; per als altres és un «deseo de hacer fructífera su misión moralizadora, y de captarse el apoyo de la parte sana de la sociedad, y acaso también en su intento de asegurarse plausible medios de subsistencia» (p. 5). En resum, podríem afirmar que el pare Llanas en la carta defensa que els escolapis han de tenir els seus col·legis propis, amb mestres religiosos escolapis; l'Escola Pia ensenya per dret perquè és l'única institució de l'Església que té aquest carisma o finalitat

671. Impresa a Madrid, Imprenta de San Francisco de Sales, 1900, exemplar a l'APEPC, 02-22 / caixa 1 (pare Llanas).

d'educar els infants i joves; les escoles dels escolapis han de ser considerades com a públiques i gratuïtes; el mestre ideal, segons ell, és el sacerdot.

En la documentació que els col·legis de la província catalana presentaren el 1902 a la Universitat de Barcelona per legalitzar una vegada més la seva situació acadèmica, s'hi va incloure uns Estatutos de las Escuelas Pías,⁶⁷² signats pel pare Antoni Mirats. La introducció i el primer article defineixen clarament la posició oficial escolàpia sobre els punts de la polèmica i per això creiem oportú reproduir-los una vegada més:

El Instituto de las Escuelas Pías fue fundado por el noble aragonés S. José de Calasanz en Roma, y aprobado por la Santidad de Gregorio XV en 1622, elevándolo a la categoría de Religión de votos solemnes. A los tres votos generales con que se ligan los demás religiosos, unen los Escolapios el cuarto voto de la Enseñanza; y es la Escuela Pía la primera Corporación religiosa que ha tomado la enseñanza y educación de la juventud como objeto primordial de su instituto. De aquí que sus individuos forman un cuerpo docente, que en tres siglos que cuenta de existencia se ha extendido por Italia, Polonia, Alemania, Austria-Hungría, España y América; siendo solicitada su enseñanza hasta por pueblos no católicos, y respetada por lo que toca a España, en medio de los vaivenes de la política del pasado siglo.

Los Estatutos de las Escuelas Pías como Corporación docente se hallan condensados en los siguientes artículos:

1.- Las Escuelas Pías han sido reconocidas por el Gobierno Español como Corporación docente, no sólo al establecerse en España en 1683 con aprobación del Rey Carlos II, sino en los tiempos modernos por una ley votada en Cortes en 5 de Marzo de 1845, y confirmada por una R. O. de 27 de Febrero de 1879.

En la introducció es repeteixen els conceptes ja coneguts de la carta circular de 1900 del pare Llanas, però en el primer article es fa constar que els escolapis a Espanya deuen la seva existència a la llicència de Carles II i a la llei aprovada a les Corts el 1845; la resta de corporacions religioses existien gràcies al permís dels bisbes, segons el concordat de 1851 entre l'Estat i la Santa Seu. Els dos superiors volien deixar ben clara la diferència entre els escolapis i la resta d'institucions religioses o d'Església dedicades a l'ensenyament.

En els capítols posteriors veurem com alguns punts, que aquí són considerats pels escolapis com a fonamentals, es van canviant i adaptant. L'educació de la infància i joventut continuà sent sempre el nucli essencial de l'Escola Pia; la resta (les formes) és accidental i, per tant, canviable.

672. A Arxiu Històric General de la Universitat de Barcelona, 20-3-3-5, i publicat per Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. III, p. 1478-1481, i a Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 244-245.

9.2.4. EL NOMBRE DE RELIGIOSOS

A partir de la restauració de l'orde a Espanya el 1845, la província de Catalunya es preocupà d'incrementar el nombre de religiosos que en aquell moment eren una seixantena: increment en quantitat però també en qualitat o formació. Vegem els dos aspectes a continuació.

Des de finals del segle XIX comptem ja amb catàlegs impresos, ja siguin de la Vicaria General espanyola o de la província, que els començà a publicar d'una manera periòdica. Seran en aquest moment la font per a les nostres consideracions estadístiques.

TAULA 11
Nombre de religiosos (1883-1909)

<i>Any</i>	<i>Cases</i>	<i>S</i>	<i>C</i>	<i>GO</i>	<i>CN</i>	<i>NO</i>	<i>Sumes</i>
1883	13	131	53	78	27	–	289
1899	20	201	97	74	16	17	395
1903	21	243	84	96	31	14	468
1906	20	276	60	93	17	14	460
1909	21	282	64	94	21	13	474

S: sacerdots; C: clergues; GO: germans operaris; CN: clergues novicis; NO: novicis per a germans operaris.

Observem que el nombre de cases no coincideix amb el que hem dit unes línies més amunt. Com que el catàleg de 1909 es fa amb data del mes de gener d'aquell any no s'hi inclouen les dues fundacions de Lovaina i de Caldes de Montbui perquè la primera no era casa canònica i la segona s'obrí després.

El nombre de religiosos augmentà tant pel que respecta als sacerdots com als germans operaris. Tenen, a més, el que en podríem dir *una reserva assegurada* amb els clergues o estudiants per a sacerdots i amb els novicis clergues o operaris. El percentatge anual de clergues era d'uns deu, ja que els estudis ocupaven de cinc a sis anys.

L'augment en qualitat dels religiosos el comprovarem més endavant amb l'impuls que donaren en el millorament dels llibres escolars, en les intervencions en la vida ciutadana, en publicacions pròpies o alienes. Ja hem dit, en el capítol anterior, que alguns escolapis es matricularen a la Universitat de Barcelona, com el pare Josep Draper; també sabem que algun es doctorà en teologia i dret canònic, com el pare Salvador Marcó,⁶⁷³ el pare Ramon Comaplà era llicenciat per la

673. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 354.

Universitat de Barcelona⁶⁷⁴ i el pare Pau Roca va obtenir el títol de llicenciat en ciències per aquesta mateixa universitat.⁶⁷⁵

Durant els estius alguns escolapis es desplaçaren a l'estranger per completar i perfeccionar estudis. El pare vicari general, Eduard Llanas, escrivia el 23 de juliol de 1901:

He mandado 13 Padres jóvenes a Francia, Inglaterra y Austria para que se practiquen en el francés, inglés y alemán. Otros estudian idiomas en Sarriá: un grupo se dedica a excursiones geológicas, dirigido por el mejor geólogo que tenemos en España [es refereix al doctor Jaume Almera]; otros hacen prácticas bajo la dirección de eminentes químicos.⁶⁷⁶

No tots aquests religiosos eren de la província de Catalunya, però ben segur que alguns hi pertanyien. En una carta del 13 de desembre de 1902, el pare secretari provincial Manuel Serra escriu al pare rector de Sarrià i li recomanà el lloc on l'estiu anterior dos religiosos s'havien hostatjat a Montligeon, prop de París, i que els va anar molt bé per aprendre francès.⁶⁷⁷ Veurem, més endavant, que alguns religiosos de la província van a Polònia o a Itàlia per col·laborar amb els escolapis d'aquelles províncies; els que tornaren a Catalunya aportaren noves experiències i coneixements. Tot plegat contribuïa a una obertura cultural i humana.

9.2.5. DUES FUNDACIONS PECULIARS: CASTELLAR DEL VALLÈS I LOVAINA

En aquests anys observem que la província intentà obrir nous horitzons a la seva activitat tradicional de l'escola, que avui en diríem *reglada*. Fundà tot un ric i variat conjunt de col·legis que s'assemblaven als anteriors en el funcionament però que eren diferents perquè ja no eren fruit de concòrdies amb els ajuntaments. Les dues experiències de Castellar del Vallès i de Lovaina signifiquen quelcom de nou i de recerca cap a noves fites. Cap de les dues va respondre a les expectatives que s'hi posaren, però no importa: eren una recerca de nous camins, d'intentar entrar en móns educatius que fins en aquell moment no s'havien ni somiat.

674. Joan FLORENSA I PARÉS, «El Juniorato escolapio de Terrassa (1901-1904)», *Analecta Calasanciana*, núm. 53 (gener-juny 1985), p. 203.

675. *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. I, part I, p. 123.

676. Carta des de Zaragoza al pare general de Roma, publicada a Joan FLORENSA I PARÉS, «El Juniorato escolapio de Terrassa (1901-1904)», *Analecta Calasanciana*, núm. 53 (gener-juny 1985), p. 195.

677. Carta a APEPC, 02-20 / caixa 2 (pare Mirats).

La senyora Emília Carles i Tolrà havia heretat una fàbrica a Castellar del Vallès. Constituï la Fundació Tolrà per dotar el poble d'una escola pública (en substitució de l'estatal) per a nens i per a nenes, a més d'un parvulari que portaren les religioses dominiques del pare Coll. La senyora Emília pensà a ampliar l'oferta educativa als treballadors i concordà amb el pare provincial, Francesc Llonch, el 1896, la creació d'un col·legi per a obrers en dos torns: un de matí per als joves que treballessin a la tarda o nit i un segon torn de vespre per als que treballaven de matí. També podrien, els escolapis, ensenyar a les escoles públiques, sempre que complissin els requisits dels altres mestres, és a dir, tenir títol i fer les oposicions a la plaça. El nombre d'alumnes obrers depenia de la pressió de la fàbrica i això feia que en alguns moments l'alumnat fos molt reduït. A principis del segle XX s'admeteren alumnes vigilats i més tard externs: així, els religiosos tenien més ocupació. En cap moment un religiós es féu càrrec d'una aula de l'escola pública de la Fundació Tolrà. Els escolapis, doncs, no s'implicaren en l'escola pública. L'escola per a obrers tampoc no reeixia com havia semblat inicialment. Com a col·legi reglat funcionà i gaudí de molt prestigi perquè el reduït nombre d'alumnes permetia desenvolupar una vida de relació i amistat entre mestre i alumnes que enriquia a tots.

A més d'aquesta orientació cap al món obrer, els escolapis s'atansaren als estudiants universitaris. Ja hi havia la tradició dels *ayos* des de mitjan segle XIX; aquests joves acostumaven a ser estudiants universitaris i passaven la majoria d'hores a l'Escola Pia, alguns fins i tot hi dormien (com els que estaven amb els interns). Tres iniciatives sorgiren en aquest camp dels universitaris que ampliarren horitzons.

El 1877 el pare vicari general Joan Martra donà el permís per obrir al col·legi de Sant Antoni una residència universitària.⁶⁷⁸ No tenim dades dels primers dècennis; a primers del segle XX, amb aquests joves residents i amb els *ayos* que col·laboraven al col·legi, es fundà l'Acadèmia de Sant Tomàs d'Aquino,⁶⁷⁹ que celebrava algunes festes o intervenia en actes col·lectius de l'escola. La residència estava ubicada al braç de la U, que era a la part nord, és a dir, tenien vista cap al pati del seminari i cap al mar, però quedaven tancats al nord per l'edifici del xamfrà.

El col·legi de Terrassa, acabat de fundar el 1901, des del començament va admetre nois que anaven a estudiar a altres centres, especialment a l'Escola Industrial. No hi havia cap organització. Va ser anys després, el 1914, quan s'encarregà la direcció al pare Adolf Roger, que pròpiament va néixer *el pupil·latge*.⁶⁸⁰

678. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 323.

679. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «Associacions de joves entre els escolapis (1900-1975)», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* (Barcelona), núm. 6 (2003), p. 85.

680. *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 177.

El pare Jaume Català acompanyà dos joves a la Universitat de Lovaina; el viatge i coneixement d'aquell centre universitari, que gaudia en aquell moment d'un gran prestigi en el món intel·lectual europeu, li va fer néixer la idea que l'Escola Pia hi podia fundar una residència per a estudiants. La proposta fou ben acollida pel provincial, el pare Antoni Mirats, que autoritzà el pare Català perquè iniciés l'experiència. La casa s'obrí l'estiu de 1908 com a residència per a estudiants hispanoamericans. Era una casa petita i el pare general no va creure oportú declarar-la canònica, sinó com una simple experiència. Quan les tropes alemanyes, el 1914, envairen Bèlgica durant la Primera Guerra europea incendiaren i destruïren la nostra casa, que es trobava prop de l'estació del ferrocarril, punt neuràlgic de la ciutat. A més de l'obligada assistència a les aules universitàries, els alumnes residents celebraven vetllades o actes acadèmics que donaren relleu i prestigi a la casa. Els sis anys de vida de la residència no permeten recollir gaire fruit de la tasca realitzada amb els alumnes.

La fundació de Lovaina va tenir, però, una altra finalitat. La comunitat estava formada per uns cinc religiosos i no tots tenien ni ocupació ni feina a la casa. Per això es pensà a enviar-hi religiosos joves que aprofitessin l'estada per estudiar a la universitat. Cursaren estudis universitaris aquests anys els pares Bonaventura Rigola i Rigola, Modest Roca i Masdeu,⁶⁸¹ Francesc Fàbrega i Amat i Joan Carné i Puig (podríem afegir aquesta llista de llicenciats a la que hem donat anteriorment). Aquests religiosos se significaren prou després com a pedagogs i intel·lectuals; ens deixaren alguns escrits que ho evidencien i dels quals parlarem més endavant. Només aquest fruit ja justificaria, creiem, aquella experiència de Lovaina.

La fundació de Castellar del Vallès va ser, sens dubte, un intent d'aproximació al món obrer. No va ser pas l'únic gest de l'Escola Pia en aquest sentit. A les nostres escoles, sempre s'hi havien admès fills de treballadors, però no era pas la tònica general ni la que donà la imatge del que eren les aules escolàpies.

Des de finals del segle XIX a la majoria dels col·legis s'obriren classes nocturnes per a obrers. Com en el cas de Castellar, no es tractava d'alfabetitzar els obrers sinó d'ampliar els coneixements de la primària elemental. Quan es fundaren associacions (en parlarem després), una de les tasques dels joves que s'hi apuntaven era precisament la de col·laborar en les classes nocturnes per a obrers. Un religiós n'era el responsable o director.

També en alguns casos els escolapis accediren a la petició d'algunes parròquies —cas de Mojà o d'Olot, per exemple— per fer-se càrrec de les escoles

681. El *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 549, parla del pare Jaime Roca; és una confusió, ja que el que hi residí va ser el pare Modest Roca i Masdeu; el pare Jaume Roca professà a l'Escola Pia l'any 1918.

dominicals (per a noies) o de les escoles catequístiques (per a nois). De totes maneres, no sembla que els col·legis com a tals se'n responsabilitzessin, sinó que en tot cas seria un religiós el que hi intervindria.

Es crearen dos centres específicament per a obrers, un Barcelona i un altre a Calella. El de Barcelona va ser el Centre Obrer Calassanci.⁶⁸² Va ser fundat a principis de 1906 al col·legi de Sant Antoni de Barcelona per la Congregació Major de la Mare de Déu de l'Escola Pia i de Sant Josep de Calassanç; l'objectiu era precisament el que apuntàvem anteriorment: la formació dels obrers amb la cooperació dels socis d'altres congregacions. Aquest Centre tenia local propi (carrer de la Riereta, núm. 24, principal). Funcionava basant-se en diverses seccions: dramàtica, esports, excursions i coral. Publicà un butlletí amb el títol de *Portaveu del Centre Obrer Calassanci*, que començà a sortir el 1908: escrit sempre i totalment en català. Tenia una petita biblioteca. Les activitats del Centre s'assemblen a les de qualsevol ateneu obrer (excepte l'aspecte polític i sindical), però hi predominava l'aspecte educatiu o de formació. L'última notícia del Centre és de l'estiu de 1929. Com a devocionari adoptaren per als joves obrers el llibret del pare Joan Arimon i Ferrer *Jesús, el amic dels joves obrers* (Barcelona, 1906).

El segon que es creà va ser a Calella. El 1903 els pares Josep Gual i Oromí, rector, i Joan Arimon i Ferrer crearen la Congregació Mariana per atendre els nois que ja havien abandonat el col·legi per incorporar-se al món de la fàbrica. Per evitar-los perjudicis morals i ampliar-los la formació, els dos escolapis pretenien reunir-los sobretot els diumenges a la tarda amb diverses activitats (es crearen seccions) i jocs. No disposaven de recursos i per això es creà una societat amb socis que subvencionessin la Congregació Mariana per a obrers. En només deu anys fundaren diverses societats: Associació Calassànica, Associació Calassànica de Calella (fusionada amb el Centre Social), Foment, La Cultural.⁶⁸³ El pare Arimon publicà tot de llibres dedicats als joves obrers.

9.2.6. CONFLICTES PER UNS TEMPLES

En tres de les cases que es fundaren en aquest període es produí un conflicte amb el respectiu bisbat per causa del temple. Vegem-ne els fets concrets.

682. Joan FLORENSA I PARÉS, «Centre Obrer Calassanci (Barcelona 1906-1929)», a *Moviment Obrer i Educació Popular: Actes de les VIII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans* (Punta Prima de Menorca, maig 1986), p. 206-211.

683. Vegeu Claudi VILA I PALA, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 233-245.

El 25 de setembre de 1858 s'inaugurà oficialment el col·legi de Reus amb la presència de l'Ajuntament de la ciutat, que era qui cedia l'edifici als escolapis. L'escola quedava establerta en l'exconvent de franciscans que la desamortització havia deixat buit, i l'Ajuntament l'havia demanat per a usos socials i benèfics. El temple que hi havia al costat, i que havia estat també dels franciscans, pertanyia a l'arquebisbat de Tarragona i el prelat es negà a cedir-lo als escolapis, perquè pensava convertir-lo en parròquia. Els escolapis el reclamaren inútilment i es veieren obligats a destinar una sala de l'exconvent a capella interior.

El nou col·legi d'Igualada s'havia situat en l'exconvent dels frares agustins, abandonat després de la desamortització. La petita església de la Mare de Déu de la Pietat quedava fora de la població i el bisbat de Vic no va tenir cap interès a reservar-se-la. En els acords de l'Escola Pia amb l'Ajuntament igualadí, hi consta que els escolapis seran els custodis de l'ermita o capella de la Mare de Déu de la Pietat. Quan el bisbe de Vic decidí, per Decret de 23 de juliol de 1864, crear noves parròquies, n'assignà una a la capella de la Mare de Déu de la Pietat i nomenà un sacerdot del bisbat —mossèn Isidre Villar— com a nou rector. Els escolapis s'hi oposaren amb fermesa i no permeteren que el nomenat rector prengués possessió, ni li cediren les claus. El bisbe va suspendre a divinis (prohibició de celebrar missa i administrar sagraments) cadascun dels membres de la comunitat i segellà la porta exterior del temple. Com que hi ha una porta de la capella al claustre, quan convenia hi feien entrar els alumnes, però el culte en general el celebraven al claustre (excepte l'eucaristia i administració de sagraments, prohibit als religiosos per la suspensió). El conflicte s'allargà quatre anys fins que el 23 de novembre de 1881 el bisbe va reconèixer els drets dels escolapis, aixecà les censures imposades i es restablí la normalitat.⁶⁸⁴

El tercer conflicte esdevingué a Palma de Mallorca el 1895. Els escolapis gaudien de la possessió de l'exconvent franciscà de Sant Francesc, segons concessió de l'Estat. El bisbe de Mallorca decidí convertir el temple de Sant Francesc en parròquia que seria portada per capellans diocesans i demanà als escolapis que li cedissin. Aquests s'hi negaren i davant de les pressions del prelat varen recórrer al nunci apostòlic a Madrid, monsenyor Serafino Cretoni. El nunci intentà convèncer el bisbe, apel·lant fins i tot que tots dos havien estat alumnes dels escolapis i en aquells moments calia donar suport a les escoles i no crear enfrontaments. La mort del bisbe Cervera facilità la solució del cas; el seu successor, monsenyor Pere Joan Campins, es va desentendre de la qüestió. Els escolapis pogueren continuar amb l'ús del temple de Sant Francesc.⁶⁸⁵

684. Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, p. 183-190; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 501.

685. Arxiu Diocesà de Mallorca, IV / 38 / 5a i 5b.

Per què els escolapis volien el temple amb culte públic? Als col·legis antics ja hi era, en els nous s'hi construeix o es deixa un espai per edificar-lo. La raó era, en part, econòmica. El culte suposava una tercera part dels ingressos que acostumaven a tenir els col·legis, i tal vegada en alguns casos fins i tot superava aquest percentatge. Si l'ensenyament havia de ser gratuït i els ajuntaments no podien pagar com abans, el culte era una bona font d'entrades per mantenir-se. Els religiosos grans tenien un lloc per col·laborar en la tasca del col·legi: confessions, quaranta hores, novenes, etc., que es perllongaven amb l'atenció a malalts. A més d'una font d'ingressos, el culte i el temple eren un espai per donar-se a conèixer, fer propaganda de l'escola, al mateix temps que es feia un servei als fidels. El temple gran permetia la celebració diària de la missa per a tots els alumnes junts i servia per als actes acadèmics i festius de l'escola.

9.2.7. DONANT UNA MÀ A ALTRES PROVÍNCIES

L'Escola Pia catalana havia traspassat les fronteres del Principat des de la fundació el 1858 de les dues cases a Cuba. Això va ser abans del període que ara tractem. Després de la restauració monàrquica hem vist com s'estenia la província en altres àmbits geogràfics: Morella, Palma de Mallorca, Panamà, El Salvador i Lovaina. L'expansió no va ser només geogràfica —acabem de comprovar-ho—, sinó que també abraçà ambients en què anteriorment no havia penetrat: el món obrer, amb la fundació de Castellar del Vallès o les classes nocturnes o els centres obrers, i les residències universitàries de Sant Antoni, Terrassa i Lovaina.

També hem indicat que alguns religiosos es matricularen a la universitat per tenir títol. Al juniorat de Terrassa, a més del professorat propi escolapi, hi anaven altres persones no escolàpies que obrien nous horitzons als juniors.

Tot plegat era una obertura de la província; els religiosos que entraven en contracte amb els àmbits nous adquirien noves perspectives culturals, ampliaven els coneixements i es feien més aptes per a l'educació dels nois. A dintre de la província, s'hi anava creant un nou ambient.

A més d'aquesta mirada enfora, n'hi va haver una altra: l'ajuda i la col·laboració de religiosos a altres províncies europees necessitades. El segle XIX va ser dur i opressor per a les províncies italianes (varen desaparèixer les províncies d'Apúlia, Campània, Sardenya i Sicília; les cases que quedaren s'estructuraren en les províncies que han sobreviscut fins a l'actualitat), va veure suprimir-se la, fins en aquell moment, floreixent província de Lituània i considerablement reduïdes les de l'Europa central, especialment la de Polònia.

La província de Polònia, que a finals de segle es trobava a punt de desaparèixer, va rebre l'ajuda d'escolapis espanyols;⁶⁸⁶ d'entre els catalans sabem que hi anaren els pares Joan M. Vives i Boter (també va estar a Cornigliano, Gènova), Josep Guañabens i Maspons i Francesc Fàbrega i Amat. Hi feren una estada molt curta a causa del clima i de la dificultat de la llengua. En canvi el pare Joan Borrell i Datzira (Castellar del Vallès, 1867 - Lubieszów, 1943)⁶⁸⁷ hi anà el 1903 i hi treballà la resta de la seva vida suportant la Primera Guerra europea i morint víctima d'una mina durant la Segona: és el pare de l'Escola Pia polonesa actual.

Un bon grup d'escolapis catalans col·laboraren en l'expansió de l'orde que menaren els vicaris general espanyols. Varen recórrer diverses poblacions de Xile i d'Argentina els pares Antoni Mirats, Fèlix Sors, Joan Girbau, Esteve Terradas; el pare Francesc Clerch va ser el fundador i primer rector de la casa de Sevilla, dependent del pare vicari general. Evidentment que, com les altres províncies espanyoles, els catalans aportaren professors a les cases centrals d'estudis, especialment a la de Terrassa.

Per Itàlia, hi intervingueren el pare Calassanç Homs i Recasens —va ser enviat a Roma com a procurador del pare vicari general espanyol—, que arribà a ser rector del col·legi Nazareno i provincial de la Romana (1901-1904), i el pare Tomàs Garí-Montllor i Casanovas, que, al col·legi de Cornigliano (Gènova), hi creà una escola de comerç (1907-1909).

9.3. CASES DE FORMACIÓ PER ALS CLERGUES

Però tal vegada on millor podem veure l'interès per la formació dels clergues és en la fundació de les anomenades *cases centrals*. En donarem primerament una visió general i després ens centrarem en la de Terrassa per la seva particularitat i per ser l'única que radicà a Catalunya. Tal vegada representi una digressió en la nostra història perquè haurem d'entrar en un terreny diferent del de la província; de totes maneres creiem que és indispensable per comprendre el desenvolupament cultural de la nostra província i remarcar una vegada més el tarannà propi dels escolapis catalans.

686. «La província de Polònia en el primer centenari de la seva restauració (1873-1973)», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 148 (1 novembre 1973), p. [4-7].

687. «Homenaje en Castellar del Vallés al ilustre P. Borrell», *Senda* (Sabadell), núm. 3 (1954), p. 6; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 103-104; *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, p. 342-343; «Pare Joan Borrell, escolapi», *Forja* (Castellar del Vallés) (20 novembre 2004), p. 16; recull dels seus escrits en un *Dossier* a APEPC, 08-03 / caixa 168, núm. 4.

9.3.1. LA CREACIÓ DE LES CASES CENTRALS D'ESTUDIS

Els estudis dels juniors s'havien fet sempre a Espanya a cases de la pròpia província: ho hem dit més d'una vegada referint-nos a Catalunya. Ara es pensà en unes cases úniques per a tots les clergues espanyols i amb professors que serien aportats per cada una de les províncies. Quedaren sota govern immediat del pare vicari general espanyol. Es pretenia, d'aquesta manera, la sistematització i uniformització dels estudis de tots els escolapis espanyols, cosa que afavoriria la coneixença mútua de tots els religiosos de la península almenys entre els d'una mateixa edat. La primera d'aquestes cases va ser la de San Marcos de León (1879-1888) i d'allí es diversificà en dues: la d'Iratxe (Navarra) des de 1885 per als primers cursos o de filosofia i la de San Pedro de Cardena (Burgos) entre 1888 i 1901 per a la teologia.

La idea de crear una o unes cases centrals d'estudis per a tots els clergues de les quatre províncies escolàpies espanyoles venia de lluny i era un sentiment cada vegada més generalitzat. Ja el pare Jacint Feliu, en començar el seu mandat com a comissari apostòlic el 1846, pensà a obrir-ne una a Alcalá de Henares; no li va ser possible, però la idea quedà a l'aire. Si mirem l'entorn del món de l'ensenyament espanyol, veiem que la majoria dels mestres ja s'havien format en les escoles normals de magisteri creades a les capitals de província; l'acusació que els escolapis ensenyaven sense títol devia fer pensar a alguns religiosos que tal vegada s'hi havia de donar una resposta adequada i la millor era tenir una escola pròpia de formació. També la fundació de l'Escola Normal de Guanabacoa posà en evidència que l'Escola Pia disposava de personal qualificat per atendre amb tota competència una obra semblant: el professorat de Guanabacoa no va ser pas la causa ni remota d'haver-se de tancar l'Escola Normal; però la competència d'aquell professorat precisament en l'ensenyament de les ciències naturals va mostrar que també a la península es podia fer una cosa semblant per als escolapis. L'Escola Pia espanyola disposava de personal per a unes cases centrals.

En el Capítol General d'Espanya de 1875 s'aprovà una proposició en què s'encomanava al pare vicari general el projecte.⁶⁸⁸ El 1877 s'obrí la primera al monestir de San Marcos de León. Era vicari general espanyol el pare català Joan

688. Pedro Manuel ALONSO MARAÑÓN, *La Iglesia docente en el siglo XIX: Escuelas Pías en España y en América. Formación del profesorado y expansión educativa*, p. 265-270; coincidim amb aquest autor que la idea de les cases centrals no s'ha d'atribuir al pare general de Roma, Calassanç Casanovas, sinó que era un desigs generalitzat a Espanya. En tot aquest apartat de les cases centrals seguim Pedro Manuel Alonso en l'obra esmentada.

Martra, a qui va correspondre realitzar les gestions per a la cessió del monestir (el que l'Estat cedí va ser el d'Iratxe, però com que estava ocupat per les tropes desplaçades a Navarra per la Guerra Carlista, el Govern cedí temporalment el de Lleó) i posar la institució en marxa. El pla d'estudis per als clergues fou el del pare Ramón del Valle, de 1866, que era una rectificació del del pare Jacint Feliu en el sentit d'eliminar una bona part de les assignatures de ciències. Establerts els joves a Lleó, el pla es modificà lleugerament, de manera que s'impartiren, el 1877, durant els dos primers anys de filosofia les assignatures següents: filosofia (dialèctica, crítica i ontologia, cosmologia, psicologia, teodicea, ètica i dret natural), càlcul mercantil, tenidoria de llibres, àlgebra, geometria plana i de l'espai, trigonometria, topografia teòrica i pràctica, física, química, fisiologia, història natural, literatura, francès, geografia i història d'Espanya i història universal. En els tres anys de teologia s'estudiava: teologia dogmàtica i moral, hebreu, història i disciplina eclesiàstica, canons; durant els anys de teologia els joves podien optar per complementar la carrera amb estudis de lletres o de ciències; els de lletres cursaven: metafísica, història universal, grec, literatura general, literatura grega i llatina, literatura espanyola, història crítica d'Espanya, història de la filosofia; els que escollien ciències havien d'estudiar: anàlisi matemàtica, geometria analítica, càlcul infinitesimal, mecànica racional, geometria descriptiva, geodèsia, cosmologia i física del globus, física superior i pràctica, complement de química i complement d'història natural.

El pare Martra, amb aquest pla d'estudis, pensava que els joves, després de la carrera eclesiàstica a les cases centrals, fàcilment podrien obtenir títols universitaris civils: era, doncs, una resposta a la situació política del moment. Intentà que en el futur no es tornés a produir la constant acusació que els escolapis no tenien els títols per impartir l'ensenyament ni primari ni de batxillerat. Desconeixem si algun dels joves, després d'acabar la carrera, cursà estudis universitaris; en les relacions de mestres de primària o de professors de batxillerat sempre es continuà fent constar com a títol *escolapi*.

9.3.2. L'ESCOLA NORMAL DE TERRASSA

El juniorat de Terrassa no va pertànyer a la província de Catalunya sinó que era del pare vicari general espanyol igual que les altres cases centrals: era una casa central més. Però el fet de situar el juniorat a Terrassa va ser obra del pare vicari general Eduard Llanas, religiós de la província de Catalunya; la casa central depenia del pare vicari general però el col·legi terrassenc era de la província catalana; els clergues de les distintes províncies espanyoles es formaren

durant uns anys en aquesta casa i els mestres i professors catalans foren els que més influïren en el conjunt de juniors que passaren per la casa, ja que eren de bon tros la majoria. Per això, ens hem de referir a aquesta casa.

El juniorat de San Marcos de Lleó es traslladà a San Pedro de Cardeña, casa que es convertí en el segon juniorat, mentre que com a primer juniorat funcionava la d'Iratxe. Cardeña no reunia les condicions higièniques necessàries, de manera que una de les primeres decisions que va prendre el pare Eduard Llanas, quan després de ser elegit vicari general visità aquella casa central a primers d'octubre de 1899, va ser la de tancar-la.⁶⁸⁹

El pare Llanas pensà primerament a instal·lar la nova casa central a Valls; però les negociacions amb l'Ajuntament no donaren el fruit esperat. Es presentà la possibilitat d'adquirir el Real Colegio Tarrasense per a la província de Catalunya. El pare Llanas no sols hi donà ràpidament la conformitat, sinó que decidí i planificà convertir-la en el segon juniorat.

El col·legi escolapi de Terrassa obrí les portes el curs 1901-1902, funcionà com tots els altres de la província catalana i depenia com a col·legi directament del pare provincial Antoni Mirats, que en aquell moment exercia el càrrec. Però la casa s'havia adaptat per enquistar-hi els juniors dels tres últims cursos d'estudis de teologia. Els juniors tenien els propis professors, que eren de diverses províncies (en el primer moment dos eren catalans —Salvador Coch i Josep Soler i Garde— i els altres dos no —Luis Latorre i Gonzalo Etayo); els actes de comunitat eren comuns per a tots els religiosos de la casa.⁶⁹⁰ Els costums que se seguien eren els catalans.

La nova casa central tenia, però, una peculiaritat que la diferenciava totalment de la resta. Estava instal·lada en un col·legi i els juniors tenien relació amb als alumnes. Aquesta nova forma era voluntat expressa del pare vicari general Eduard Llanas. Després del Capítol General espanyol en què s'havia deixat al nou pare vicari general la decisió sobre suprimir o continuar les cases centrals, la Congregació General es reuní i discutí la qüestió. Segons consta en les actes,

El Rmo. P. Vicario General afirmó que opinaba que al menos debía establecerse una Casa para el estudio de los Nuestros, la cual, en cuanto fuera posible, estuviera en lugar saludable, tuviera maestros seleccionados entre las distintas Pro-

689. Pedro Manuel ALONSO MARAÑÓN, *La Iglesia docente en el siglo XIX: Escuelas Pías en España y en América. Formación del profesorado y expansión educativa*, p. 282-284.

690. Joan FLORENSA I PARÉS, «El Juniorato escolapi de Terrassa (1901-1904)», *Analecta Calasanctiana*, núm. 53 (gener-juny 1985), p. 203. Sobre la fundació i tasca educativa del col·legi, vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, Jordi OLIVA I LLORENS i Mariona VIGUÉS, *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*.

vincias, a la que confluyeran niños para ser enseñados, sujetos a la jurisdicción inmediata del P. Vicario General y a su inspección, de manera que principalmente durante el último año de estudios pudieran ser orientados en la formación propia y en la docencia. De ello cabría esperar que nuestros juniros regresaran a las Provincias más aptos.⁶⁹¹

El pare Llanas concretà la seva proposta en unes paraules escrites en la carta circular del 4 d'octubre de 1900; referint-se als ensenyaments comercials que calia impartir als col·legis als alumnes, escrivia el pare vicari general:

Urge, ante todo, preparar convenientemente a nuestros jóvenes Maestros, para que puedan ejercer brillantemente el ministerio propio de nuestro Instituto. A este fin se modificará el Plan de estudios hoy vigente en nuestros Junioratos. También ha de contribuir a ese resultado, de un modo muy eficaz, el establecimiento de un Juniorato Central en uno de los Colegios, donde se den toda clase de enseñanzas y donde concurren en número considerable de toda clase de alumnos, a fin de que allí puedan los Juniores del curso último practicar el magisterio en escuelas modelos, y bajo la dirección de Profesores hábiles y experimentados. (P. 21-22).

Era evident que no es referia solament a la primària, sinó que d'una manera especial volia que els juniors es formessin en els ensenyaments comercials: el pare Jaume Torres era —com de fet va ser— precisament el millor mestre que es podia posar per a la instrucció dels juniors.

Era clara la voluntat del pare Llanas que els joves escolapis, abans d'incorporar-se a les comunitats i iniciar la seva vida com a mestres, tinguessin alguna experiència amb els nois; altrament l'entrada en una classe es convertia en un enfrontament dolorós i traumàtic. Aquesta idea d'un juniorat en un col·legi no va ser compartida per la majoria dels superiors ni en aquell moment, ni abans, ni després. San Pedro de Cardena, Iratxe i fins i tot Albelda d'Iregua foren cases aïllades del contacte amb els infants i joves. L'obra del pare Llanas, doncs, cal inscriure-la dintre d'una novetat que mig segle després encara no s'havia igualat.

Què feien el juniors a més d'estudiar les matèries dels últims cursos de teologia? Una manera de posar-se en contacte amb els alumnes era anant a les classes com a ajudants dels mestres, a les seves ordres; quan algun mestre faltava, un junior el podia suplir i afrontar sol la tasca escolar. Els juniors preparaven les

691. Pedro Manuel ALONSO MARAÑÓN, *La Iglesia docente en el siglo XIX: Escuelas Pías en España y en América. Formación del profesorado y expansión educativa*, p. 282.

vetllades dels alumnes: els feien memoritzar i declamar una poesia, els ajudaven a redactar una composició, a assajar una obra teatral, a aprendre unes cançons. Amb els mestres respectius acompanyaven els alumnes en les sortides del dijous a la tarda i en els dies d'excursió. La matèria de l'assignatura de pedagogia no resultava així tan feixuga, sinó que servia per buscar respostes als problemes que en contacte amb els nois havien descobert.

El 14 de juliol de 1904 morí a Saragossa el pare vicari general Eduard Llanas i els provincials de les tres províncies espanyoles retiraren, en començar el curs següent 1904-1905, els seus juniors de Terrassa; només hi quedaren els catalans.

A més del motiu ja expressat anteriorment (el contacte amb els alumnes durant els últims cursos de teologia) creiem que algun altre motiu influí perquè les tres províncies retiressin els seus juniors de Terrassa: la presència de la llengua catalana a l'escola; no solament era la llengua parlada pels alumnes en els esbarjos i sortides, sinó que les cançons, les poesies, el teatre, les composicions acostumaven a fer-se en català.⁶⁹² La comunitat estava formada majoritàriament per religiosos catalans, que evidentment parlaven sempre entre ells i en els actes de comunitat (com al menjador) la llengua pròpia. Això no agradava gaire als superiors de fora.

Per a la formació dels juniors, a més del professorat escolapi, el pare Llanas buscà portar-hi altres personalitats especialistes: sabem de les excursions de caire geològic i arqueològic que els juniors feren amb el doctor Jaume Almera pels voltants de Terrassa. Des de principis del segle XX als col·legis també s'organitzen amb els alumnes sortides culturals i excursions;⁶⁹³ la revista *Ave Maria* en donarà compte més d'una vegada, fins i tot amb cròniques a partir de 1906.

9.4. UNA NOVA SOCIETAT PER EDUCAR

En el capítol anterior hem dedicat un espai considerable a presentar l'adaptació de les escoles a les lleis del govern sobre ensenyament. Segons les possibilitats, cada escola impartí el màxim possible de nivells i procurà complir amb les disposicions que marcava la legislació del moment. Aquesta dinàmica continuà i no

692. El pare José Olea Montes, fill de Ronda, va ser junior a Terrassa i cinquanta anys després encara recitava poesies de Verdaguier en català i deia que les recordava de Terrassa, on havia après a conèixer, i ho valorava molt positivament, la llengua i la literatura catalanes.

693. Vegeu les cròniques de diverses sortides dels alumnes de Moià a *Butlletí del Sindicat Agrícola de la Lliga de Defensa del Arbre Fruyter* (Moià), núm. 12 (març 1910), p. 6; i d'altres en els mesos d'abril, juny, juliol i agost del mateix any.

hi insistirem si no és en casos especials o que s'imposin per alguna modificació important.⁶⁹⁴

El nou repte que assolí l'Escola Pia va ser en aquest moment adaptar-se no ja a les lleis, sinó a la nova societat, que després de la Revolució de 1868 estava configurant-se. Calia posar-se al dia. Ja n'hem vist alguns punts, com les fundacions peculiars de Castellar del Vallès i de Lovaina, o l'intent d'apropament al món obrer. Però es tractava no només d'alguns aspectes sinó del canvi que tota la societat havia experimentat.

Després de la restauració de 1845, l'Escola Pia s'havia llançat, podríem dir, a l'ensenyament del batxillerat, que era una novetat per a tots i que les poblacions demanaven. Ho hem comprovat en el capítol anterior. A finals de segle, acabem de veure-ho, les fundacions tingueren un altre caire, no eren només els ajuntaments els que volien el batxillerat sinó que altres motivacions portaven els municipis o altres persones a demanar fundació. El batxillerat era atès arreu segons la demanda, i l'esforç calia, ara, orientar-lo novament cap a la primària. Així començà a fer-se, com veurem després.

Els superiors es conscienciaren d'aquesta realitat i necessitat. El que primer aixecà la veu va ser el pare Eduard Llanas, com a vicari general d'Espanya, immediatament després de la seva elecció en el Capítol General del juliol de 1900.

L'esmentat Capítol General del mes de juliol de 1900 encarregà a una comissió formada per quatre religiosos experts i presidits per un delegat del pare vicari general la confecció d'un pla d'estudis per impulsar la «unificación y perfeccionamiento de la primera enseñanza y del comercio». La comissió reunida a Madrid a principis d'agost redactà l'informe i el passà al pare vicari general. El 4 d'octubre de 1900, el pare Eduard Llanas publicava una carta circular a tots els seus religiosos en la qual traçava les línies generals que tothom havia de seguir. Val la pena reproduir-ne alguns paràgrafs (ja n'hem citat anteriorment d'altres) per veure el principi de la reforma que anava a emprendre l'Escola Pia.

Sobre la primària, començà fent una relació de les assignatures que calia impartir, que eren les següents: religió i moral; catecisme i història sagrada; idioma patri, lectura, escriptura al dictat, gramàtica; aritmètica; geometria i nocions generals d'agrimensura; escriptura i dibuix; geografia; història d'Espanya; nocions de ciències naturals, història natural, física, agricultura, indústria i comerç; algunes nocions de cant i exercicis gimnàstics; urbanitat (p. 14-15).

A continuació dóna tot un seguit de normes organitzatives que són prou interessants. Heu-les aquí:

694. Ramon Tarròs, a *Problemàtica educativa...*, arriba en l'estudi fins a 1902 i, per tant, comprèn bona part del període que ara tractem.

Estas asignaturas se dividirán en tres grados: primero, o instrucción elemental; segundo, o instrucción intermedia, y tercero, o instrucción superior. El primero comprenderá los puntos más culminantes de cada asignatura; el segundo la repetición de los puntos aprendidos en el primero, más otros nuevos que amplíen el conocimiento de los anteriores; el tercero, toda la asignatura con la extensión propia de la primera enseñanza. (P. 15).

Pero cualquiera que sea el número de clases, debe dividirse cada una en tres secciones, y cada sección puede subdividirse de manera, que pueda aplicarse el método mixto [...]. (P.15).

Como el sistema cíclico, que debe seguirse en todas nuestras escuelas [...]. (P. 15).

La primera enseñanza ha de ser predominantemente intuitiva: en el primer grado intuitiva de un modo exclusivo; en el segundo ya procurar el maestro, que los niños aprendan de memoria lo que han aprendido antes intuitivamente [...]; en el tercero se hará estudiar a los niños de memoria lo que aprendieron intuitivamente; pero exigiendo que formen claro concepto de lo estudiado. (P. 16).

En todas las asignaturas de primera enseñanza han de ser frecuentes los ejercicios de repetición [...]. (P. 17).

Importa también en gran manera proceder acertadamente en la combinación de las asignaturas, en la duración de su estudio y en la extensión con que deban aprenderse [...]. (P. 17).

El pare Llanas recomanà en la seva carta que el mateix mestre acompanyés el grup d'alumnes durant els tres graus; era beneficiós per al mestre, que així coneixia els alumnes a la perfecció, i per als alumnes perquè no s'havien d'acomodar cada any a una nova manera de fer del mestre. Es recuperava així el sistema anterior a 1845, en què el mestre començava amb l'ensenyament de les primeres lletres i portava els alumnes fins al llatí, o els agafava en començar el llatí i no els deixava fins que acabaven la retòrica.

Assenyala el pare Llanas una graduació de la primària que no serà sempre acceptada per tothom, però que serà la pauta en aquests moments per a la confecció dels llibres escolars en tres graus. Una segona directriu indica que s'ha d'usar el sistema cíclic i el mètode mixt «que tan excelentes resultados produce en la enseñanza de los tres grados de instrucción primaria» (p. 15). Anotem el que diu l'escolapi sobre aprendre de memòria, no vol pas una escola memorística.

El pare vicari general parlà igualment de l'ensenyament del comerç, deia:

En los Colegios situados en las grandes poblaciones, y aun en todas aquellas en que haya algún movimiento mercantil, convendrá establecer clases de comercio, como complemento de la enseñanza primaria. Estas clases se regirán por un cuadro

de asignaturas más o menos extenso, según las necesidades de la localidad en que radican nuestros Colegios. Como norma general puede servir el siguiente: Religión y Moral, con mayor amplitud que en la primera enseñanza; Letras inglesa, gótica, redondilla, etc.; Taquigrafía; Nociones de Dibujo natural y de adorno; Geografía comercial y estadística; Economía política; Cálculo mercantil y Teneduría de libros; Francés e inglés; Redacción de cartas comerciales.⁶⁹⁵

Uns mesos després d'aquesta carta, un reial decret del 17 d'agost de 1901 assenyalà noves línies per a l'ensenyament del comerç que calia tenir en compte a l'hora de pensar en un pla d'estudis d'aquestes matèries.

El pare Antoni Mirats era el nou provincial de Catalunya; mantenia una bona amistat amb el pare Llanas des dels anys en què varen conviure al col·legi de Vilanova i la Geltrú; tot i les divergències ideologicopolítiques —Llanas, liberal; Mirats, carlí— sintonitzaven plenament sobre l'educació i ensenyament. La resposta del provincial català⁶⁹⁶ no es va fer esperar gaire. El 3 de març de 1903 publicà una carta circular en què deia el següent:

La importancia cada día más preponderante de la enseñanza primaria y la necesidad de señalarle programas y textos en armonía con el sistema cíclico introducido ya en nuestras escuelas, hace tiempo viene llamando nuestra atención, sobre todo después de la circular de nuestro Rmo. P. Vic. General de 4 de Octubre de 1900.

No es menor el interés que nos tomamos por los estudios comerciales, indispensables en esta época; sobre todo en una gran parte de los colegios de nuestra Provincia. También deseamos ver introducido el sistema cíclico tan generalizado en el extranjero y que tan buenos resultados puede dar, debidamente aplicado.

Per portar a terme la reforma, és a dir, confeccionar els programes de cada assignatura, redactar els llibres escolars i formar el pla d'estudis comercials que responguin a les necessitats del moment, el pare Mirats nomenà, en la mateixa carta del 8 de març de 1903, la comissió de religiosos següent: pares Ramon Piera i Mauri (rector de Sant Antoni de Barcelona), Salvador Riba i Soler (rector

695. Carta circular impresa a Madrid, Impr. de San Francisco de Sales, 1900, p. 13-14 i 20-21; exemplar a APEPC, 02-22 / caixa 1, dossier pare Llanas, segons data.

696. Seguim en general la bibliografia següent sobre el tema: Pantaleón GALDEANO, *Ensayo de una nueva organización, plan y directorio de enseñanza comercial para los Colegios de las Escuelas Pías*, Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs, Torres y Cia., 1919; Joan FLORENSA I PARÉS, «L'ensenyament del comerç als escolapis (1902-1909)», a *Escola i Estat: Actes de les VII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans* (del 2 al 5 de maig de 1985 al Palau de Congressos de Perpinyà), Vic, Eumo, 1985, p. 155-163; Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 239-251.

del Col·legi Calassanci o del carrer Ample), Joan Baptista Ambròs i Vila (secretari provincial), Joan Vilà i Puig, Jaume Torres i Segura, Josep Isanda de Torner, Lluís Vilar i Pumarola, Ignasi Gorina i Pou, Jaume Català i Comas, Lluís Rodés i Pou, Pau Marquès i Ibern i Tomàs Garí-Montllor i Casanovas.⁶⁹⁷

El pare Mirats, provincial des del 1899 fins al 1909, va ser l'impulsor de la reforma, tant de la primària com del comerç. No va ser el reformador sinó que, com a superior, impulsà els religiosos de la seva jurisdicció perquè aportessin els coneixements que tenien a fi de millorar el que hi havia fins en aquell moment i superar-se tant com fos possible. En els apartats següents analitzarem alguns dels passos que els escolapis intentaren donar per adaptar-se a la nova societat, responent a la crida del pare Llanas; advertirem, però, que l'impuls ja venia de més enrere i per això en aquest moment la província va poder respondre tan ràpidament i d'una manera tan positiva.

9.4.1. LLIBRES NOUS PER A LA PRIMÀRIA

Els canvis a partir de 1868 feren evident la necessitat de reformar els llibres escolars que anaven quedant obsolets. La mentalitat de la societat havia canviat, però també les disposicions de l'Estat en matèria d'ensenyament anaven menant cap a altres maneres de fer i de presentar les matèries.

Fem un recorregut per les diferents aules. De la classe dels més petits rares vegades en tenim notícia, la qual cosa no vol dir inacció. Tenim notícia d'alguns escolapis que es dedicaren al parvulari. Del germà operari Josep Martorell (la Selva del Camp, 1845 - Sabadell, 1916) la necrologia diu que ensenyava música als seus pàrvuls, amb la qual cosa es guanyava la seva estimació i afecte; si morí el 1916, vol dir que ho havia fet a començaments del segle XX, com a mínim. El germà operari Joan Profitós i Roca (Balaguer, 1870 - Balaguer, 1937)⁶⁹⁸ explicava llegendes catalanes, contes, historietes amb què deixava bocabadat el petit auditori; el 1894 els seus alumnes feren una notable exhibició de l'habilitat. El germà operari Joaquim Brucart (Manresa, 1865 - Mataró, 1950)⁶⁹⁹ inicià el 1896 amb els alumnes del parvulari de Mataró el *Armats de Santa Anna*, grup de pàrvuls que representaven la passió de Jesús: forma plàstica i viscuda de catequesi (el pare Josep Concabella hi posà la lletra, que fins i tot anys després es musicà; el

697. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 584; la carta del pare Mirats a APEPC, 02-20 / caixa 3 (pare Mirats).

698. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 546.

699. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 617.

pare Josep Liñan refé el text amb la lletra actual). Foren experiències molt del primer moment que evidentment influïren en la reforma i millora de tot l'ensenyament.

Un dels llibres més significatiu és el de lectura. Encara s'utilitzaven las *Leciones escogidas* del pare Pascual Suárez (la primera edició datava de 1818); s'havien modificat en les *Nuevas lecciones escogidas*, però tot i això no responien ja als nous temps. Una mica a corre-cuita s'implantaren a les nostres escoles els llibres de lectura del pare Carlos Lasalde, de la província de Castellà. El *Segundo libro de lectura* (1a ed. de 1898) dividia l'obra en els apartats següents: *la religión, la Iglesia, la escuela, la casa, el niño, el hombre, los animales domésticos, la horticultura, el campo, el bosque, las cordilleras, el universo y el año y sus divisiones*. No va convèncer i durant uns anys es produí un desconcert: cada escola escollia un llibre diferent. Finalment s'encarregà al pare Josep Guañabens i Maspons (Mataró, 1877 - Alella, 1956) un llibre de lectura; de fet no va ser un llibre sinó una sèrie de llibres de lectura, amb la qual cosa es graduaven molt més l'aprenentatge i no s'havia de fer servir un mateix llibre durant anys, sinó que cada any l'alumne tenia un llibre ben acomodat a l'edat que tenia. Els llibres anaren sortint de la impremta any rere any: *Letras* (1904), *La infancia* (1905), *La niñez* (1906), *La adolescencia* (1907) i *La juventud* (1908). Des del parvulari, amb el sil·labari, fins al quart grau de primària, cada nivell tenia el seu llibre de lectura.

Aquests llibres del pare Guañabens marquen un canvi substancial de rumb. L'autor mostra posseir un notable coneixement de la psicologia de l'infant, el qual li permet acomodar-s'hi.⁷⁰⁰ L'adaptació no és només en els caràcters de la lletra, el volum i les mides del llibre, sinó sobretot en els temes que tracta. Les lectures (moltes d'una pàgina) no van agrupades per temes —com hem vist en el del pare Lasalde— sinó que estan barrejades de manera que l'alumne anirà entrant en el conjunt i descobrint-hi aspectes nous; els autors són diversos i porten una breu nota biogràfica a fi que l'alumne els vagi coneixent. Per il·lustrar els volums encarregà els dibuixos a Torné Esquiús. El punt de partida és la família i la casa; assegurat això, estén la mirada cap a la societat, la natura, la religió i Catalunya. Dóna una visió bona, agradable, bella del món i de la vida (sembla inspirar-se en el primer llibre del Gènesi, en què Déu veié que tot el que anava creant era bo). Pensa en un alumne de classe mitjana acomodada i tal vegada sigui aquí on falla l'educació de l'infant que ofereix el llibre: inculca la caritat, més que la justícia davant de la misèria, que pinta com un mal. La religió que presenta el pare Gua-

700. Un estudi d'aquests llibres a Joan FLORENSA I PARÉS, «Visió del món que ofereixen els llibres de lectura (1905-1909) del pare Josep Guañabens», a *VIII Sessió d'Estudis Mataronins* (19 octubre 1991) (comunicacions presentades), Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura, 1992, p. 103-108.

ñabens és per als que viuen en un món secularitzat, no sagrat ni cristià: una cosa és el món i la societat i una altra ser cristià. No parla de l'organització política. Pel pare Guañabens, la pàtria és la terra natal, Catalunya, per als qui hi han nascut (en aquell moment hi havia molt pocs immigrants). Totes les lectures o textos estan en castellà, per tant, el llibre és en castellà. Però cada volum (excepte el primer, *Letras*) té un fullet solt que pot relligar-se o no amb el conjunt del llibre; aquest solt és de lectures en català i a peu de pàgina porta unes breus normes de gramàtica catalana. Aquests solts són, doncs, uns llibrets de lectura per als alumnes en català: crec que és una novetat important en aquell moment (1906-1909).

Una altra matèria transversal en l'ensenyament primari és la cal·ligrafia. Des del segle XVIII s'ensenyava la lletra bastarda. A finals del segle XIX semblà que no era una lletra adaptada a les exigències del moment i en especial dels llibres de comptabilitat. El pare Joaquim Corominas i Pla (Sabadell, 1836 - Sabadell, 1913)⁷⁰¹ inicià a Sabadell l'ensenyament als alumnes de la lletra anglesa, més àgil i ràpida que la bastarda; per a capçaleres o títols adoptà la *redondilla*. El pare Jaume Torres i Segura (Igualada, 1851 - Barcelona, 1917) publicà el material per als alumnes *Cuaderno de escritura inglesa* (1878), *Cuaderno de escritura: Inglés gráfico* (1898) i *Novísimo método de escritura*; posteriorment foren reformats i refets pel pare Adjutori Grau i Valldaura (Moià, 1894 - Sitges, 1966) en la sèrie dels «Cuadernos de Caligrafía», amb innombrables edicions (editorial Spica) durant uns cinquanta anys.⁷⁰² Aquests quaderns, a més de la cal·ligrafia, ensenyaven castellà; cada paraula model tenia dibuixat a sobre el que significava; el mestre havia d'insistir a l'alumne que cada vegada que copiava la paraula, havia de mirar el model (no la línia seva amb l'escriptura anterior) i així perfeccionava al mateix temps la lletra i repassava el vocabulari castellà.

L'aritmètica també necessitava una renovació. Encara persistien a les aules de primeres lletres els llibres del pare Francesc Ferrer publicats a primers de segle, i dels quals ja havíem parlat. La primera innovació sorgí a Cuba amb l'*Aritmética para los alumnos de la enseñanza primaria elemental de las Escuelas Pías* (l'Havana, 1880) del pare Francesc Clerch i Margall (Sabadell, 1829 - Barcelona, 1900): era el toc de sortida per a la reforma d'aquesta important matèria. La rèplica al Principat va ser *Elementos de aritmética para uso de las Escue-*

701. Sobre la personalitat d'aquest escolapi, vegeu Llogari PICANYOL, «Escolapis sabadellencs amb carrers dedicats a llur record en la nostra ciutat», *Sabadellum*, IV (Sabadell), núm. 2 (juliol 1963), p. 44; Llogari PICANYOL, «Pare Joaquim Corominas (1836 - 1913)», *Sabadellum* (Sabadell), núm. 1 (febrer 1964), p. 97-102; Marià PRAT, «El Rdo. P. Joaquín Corominas y Pla», *Senda* (Sabadell), núm. 18 (febrer 1959), p. [9-10].

702. A l'APEPC conservem una col·lecció d'aquests quaderns de 1932; a la portada, hi figura el nom de l'autor, el pare Grau.

las Pías: Primera parte (Barcelona, Llibreria de Luis Niubó, 1886) del pare Jaume Espasell i Anguera (Reus, 1847 - Barcelona, 1892), mestre de Sant Antoni de Barcelona; aquesta primera part anava destinada a la primària i hi seguí una segona part per als estudis de comerç (en parlarem després). En entrar al nou segle, el pare Tomàs Garí-Montllor i Casanovas (Sabadell, 1869 - Sabadell, 1930) inicià la publicació d'una sèrie graduada (per a primer i per a segon grau de primària) de llibres escolars d'aritmètica⁷⁰³ i de geometria⁷⁰⁴ amb un llibre de problemes que s'havien de resoldre. Són uns llibres treballats amb molta cura i ben presentats. La portada té un aire modernista; hom obre el llibre i observa que hi ha molts dibuixos amb un peu explicatiu i número de la figura, de manera que, quan en el text se'n parla, s'hi afegeix en quina figura es pot veure; és en forma de catecisme, és a dir, preguntes i respostes; espais en blanc i separacions faciliten la lectura. Miquel Puig⁷⁰⁵ en comentà el següent: «els alumnes adquireixen la pràctica dels coneixements amb preferència a una subtil teoria. Proposà l'autor fer les classes a base de realitzar amb els alumnes múltiples activitats, a partir de les quals se n'extreia una reflexió útil per a l'adquisició de nous coneixements».

D'una qualitat similar als llibres del pare Garí-Montllor són els del pare Joan Baptista Ambrós i Vila (Mataró, 1848 - Caldes de Montbui, 1922); la matèria que presenten és la geografia⁷⁰⁶ i la història.⁷⁰⁷ Anteriorment no hi ha-

703. *Aritmética elemental para uso de las Escuelas Pías: Primer grado*, Barcelona, J. Romà, 1902; *Aritmética elemental para uso de las Escuelas Pías: Segundo grado*, Barcelona, J. Romà, 1902; *Nociones preparatorias de Aritmética elemental para uso de las Escuelas Pías: Primer grado*, Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1903; *Práctica de Aritmética elemental: Colección de tres mil ejemplos y problemas para uso de las Escuelas Pías*, Barcelona, J. Romà, 1902.

704. *Primeras nociones de Geometría elemental: Primer grado*, Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1906.

705. «L'ensenyament de l'aritmètica i la geometria a començaments de segle», *Papers* (Barcelona, Secretariat de les Institucions Escolars de l'Escola Pia de Catalunya), núm. 83 (març 1997), p. 1-2.

706. *Geografía física, política y astronómica para los alumnos de primera enseñanza*, Barcelona, editorial 1898; *Geografía para los alumnos de primera enseñanza: Primera parte. Descripción geográfica de Cataluña y España con algunas notas preliminares para su más perfecto estudio*, Barcelona, Librería Luis Niubó, 1886; *Geografía para los alumnos de primera enseñanza: Segunda parte. Nociones de geografía física y política y descripción geográfica de Europa, Asia, América y Oceanía*, Barcelona, Librería Francisco Ribalta, 1891; *Geografía para los alumnos de primera enseñanza: Tercera parte. Geografía astronómica y complemento de las nociones de geografía física*, Barcelona, Librería Luis Niubó, 1886; *Nociones de geografía según el método cíclico, para los alumnos de primera enseñanza elemental incompleta: Primer grado*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Mariano Galve, 1902; *Nociones de geografía según el método cíclico, para los alumnos de primera enseñanza: Primer grado*, Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1904; *Elementos de geografía*, Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1904.

707. *Breves nociones de historia universal*, Mataró, Establecimiento Tipográfico de Francisco Horta, 1892; *Apuntes de historia de España*, Mataró, Establecimiento Tipográfico de Fran-

via a la província uns llibres d'aquestes assignatures que es poguessin considerar com a tals; eren petits fullets; ara amb els del pare Ambròs s'entrà a formar part d'un repertori de llibres escolars d'una presència i, sobretot, qualitat considerables.

Per a la gramàtica castellana a més d'emprar encara la publicada pel pare Agustí Botey feia ja unes dècades, el pare Ramon Piera Mauri (Barcelona, 1864 - Barcelona, 1918) edità una nova *Gramàtica elemental para uso de las Escuelas Pías* en tres volums per a primer, segon i tercer grau (Barcelona, J. Romà, 1902; Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1903; Barcelona, Librería Camí, 1907).

El pare Joan Martra i Puig (Barcelona, 1828 - Barcelona, 1895) publicà *Tratado de urbanidad para uso de los colegios y escuelas* (Barcelona, Luis Niubó, 1874): era un volum que no distingia edats ni graduació. El pare Salvador Riba i Soler (Igualada, 1861 - Alella, 1933) redactà *Nociones de urbanidad* per a cada grau de primària (el primer a Barcelona, 1904); són llibres semblants en la seva presentació externa als dels pares Ambròs i Garí-Montllor, en el format, en la tipologia de la lletra, en ser en preguntes i respostes, en els gravats o dibuixos. Hom veu que eren fruit d'un projecte comú. Varia el color de la coberta: verd per als del pare Riba, rosa per als del pare Ambròs i groc per als del pare Garí-Montllor. Era una forma visual d'identificar-los.

A les aules escolàpies es continuà ensenyant el catecisme del doctor Francesc Matheu i Smandia. L'última edició feta pels escolapis està datada en anys posteriors al període que ara tractem. És a dir, la disposició del ministre Romanones publicada el 23 de novembre de 1902 en què prohibia l'ús del catecisme català a les escoles no va tenir efecte entre els escolapis ja que les impressions de l'Escola Pia es feien bilingües (català i castellà).⁷⁰⁸ S'hi afegí l'aprenentatge de la història sagrada amb la col·lecció de tres llibrets publicats pel pare Salvador Marcó (Duesaigües, 1861 - Barcelona, 1931): *Epítome de Historia Sagrada del antiguo y nuevo Testamento*.

Amb aquest material, la primària quedava atesa. La intenció d'aquest projecte de textos escolars era ben clar: graduar els llibres per als tres graus indicats

cisco Horta, 1894; *Nociones de historia de España según el sistema cíclico para los alumnos de primera enseñanza elemental incompleta: Primer grado*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Mariano Galve, 1902; *Elementos de historia de España según el sistema cíclico para los alumnos de primera enseñanza elemental*, Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1904.

708. Vegeu sobre aquesta prohibició, Joan BONET I BALTA, *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 270-273.

pel pare Llanas; abans cada matèria tenia un llibre que l'alumne arrossegava per totes les classes; ara cada any estrenava llibres. Eren poc voluminosos, de manera que cabien perfectament a la cartera amb el plumier, els quaderns i les altres andròmines que els nois acostumen a guardar-hi.

9.4.2. ENSENYAMENTS COMERCIALS

Tal vegada sigui la reforma dels estudis comercials la que més prestigi i nom donà a l'Escola Pia a Catalunya a principis del segle XX.⁷⁰⁹

El pare Francesc Ferrer, cap a finals del segle de la Il·lustració, havia proposat un programa que en els anys següents polí i publicà —i del qual ja hem parlat a bastament. Els havien passat i estava desfusat en molts aspectes, com, per exemple, en els pesos i mesures quan a Espanya s'havia adoptat el sistema mètric decimal; el complicat joc de monedes s'havia reduït a la pesseta, imposada per Laureà Figuerola. Però no sols eren aquests temes els que calia modificar sinó que els estudis comercials havien progressat; no eren pas els de cent anys enrere.

A Cuba, el pare Joan Miracle (Valls, 1842 - Sarrià, 1912) va prendre la iniciativa amb un nou manual per als cursos d'estudis comercials *Compendio de cálculo mercantil para uso de las escuelas de primera enseñanza superior* (l'Havana, Miguel Alorda, 1877). El pare Miracle introduïa la comptabilitat per partida doble.⁷¹⁰

Tres anys més tard, al col·legi de Sant Antoni de Barcelona, per iniciativa del pare Jaume Espasell i Anguera i el suport del pare Josep Gispert i Blay es preparà un pla d'estudis comercials que presentaren el 1885 a l'aprovació del rector de la Universitat de Barcelona. Les matèries que proposaven els dos escolapis per a cada curs eren les següents: primer curs: gramàtica castellana, preparació d'aritmètica i primer curs de francès; segon curs: aritmètica i àlgebra, geografia, segon curs de francès i primer curs d'anglès; tercer curs: càlcul mercantil, tenidoria de llibres, geografia i estadística comercial, segon curs d'anglès, història universal i retòrica; quart curs: pràctiques de comptabilitat, física i química, economia política i legislació mercantil. L'autoritat acadèmica no ho

709. Per a una breu història de l'evolució dels estudis comercials a l'Escola Pia fins a principis del segle XX, hom pot consultar Pantaleón GALDEANO I AZCONA, *Ensayo de una nueva organización, plan y directorio de enseñanza comercial para los Colegios de las Escuelas Pía*, Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs, Torres y Cia., 1919, especialment p. 10-17.

710. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 375.

va creure oportú i no aprovà el pla. El pare Espasell publicà una segona part del llibre que abans hem esmentat *Elementos de aritmética para uso de las Escuelas Pías: Segunda parte* (Barcelona, Librería de Luis Niubó, 1891), en la qual, com el pare Miracle, inclou el sistema de comptabilitat per partida doble i proposava exercicis de comptabilitat. Si el pla d'estudis no prosperà, el llibre s'adaptà en algunes de les nostres escoles com a text per als alumnes de comerç (o primària ampliada). El mateix any en què apareixia el llibre, morí el pare Espasell; el pare Gispert s'embranchà en la construcció de l'internat de Sarrià com a ampliació del col·legi del Sant Antoni, del qual era rector, i morí el 1893. Els dos autors i inspiradors del pla desaparegueren sense poder-lo realitzar plenament.⁷¹¹

El desastre de 1898, amb la pèrdua de les últimes colònies que restaven encara sota la dominació espanyola, posà més en evidència la manca de preparació dels espanyols per afrontar noves situacions. Romanones afirmava el 1899 davant de les Corts espanyoles: «De lo que estamos faltos es de obreros inteligentes, de obreros que tengan ese grado intermedio de cultura entre el que no sabe nada y el ingeniero y facultativo, que no pueden descender a las operaciones secundarias».⁷¹² Alfons XIII deia, el 1901: «Se dará a la enseñanza en todas las ramas el carácter esencialmente práctico que reclaman las condiciones de la vida moderna y se harán desaparecer la incertidumbre y la inestabilidad que hoy reina en nuestras escuelas».⁷¹³ Un decret del 17 d'agost de 1901 traçava noves línies per a l'ensenyament del comerç. Els estudis comercials s'imposaven.

Recordem que el pare Llanas, en la carta del 4 d'octubre de 1900, assenyala per als estudis de comerç les assignatures següents: «Religión y Moral, con mayor amplitud que en la primera enseñanza; Letras inglesa, gótica, redondilla, etc.; Taquigrafía; Nociones de Dibujo natural y de adorno; Geografía comercial y estadística; Economía política; Cálculo mercantil y Teneduría de libros; Francés e inglés; Redacción de cartas comerciales».⁷¹⁴

711. Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. II, p. 768-769 i 773, en les quals transcriu el pla d'estudis comercials. D'uns anys abans tenim un manuscrit del pare Joaquim Corominas amb el *Programa de la clase superior*, que conté la tenidoria per partida doble (APEPC, 07-26 / caixa B-III-1, núm. 3).

712. Manuel PUELLES, *Educación e ideología en la España contemporánea*, Barcelona, Labor, 1980, p. 249.

713. Ivonne TURIN, *La educación y la escuela en España de 1874 a 1902*, Madrid, Aguilar, 1967, p. 70.

714. Carta circular impresa a Madrid, Impr. de San Francisco de Sales, 1900, p. 13-14 i 20-21; exemplar a APEPC, 02-22 / caixa 1 (pare Llanas).

En la comissió —ja esmentada fa poc— nomenada pel pare Mirats per a l'adaptació de les normes del pare Llanas a les necessitats de la província, n'hi havia alguns que s'havien dedicat als ensenyaments comercials; però dos d'ells ja destacaven i foren els qui, de fet, impulsaren aquesta part de la reforma: els pares Jaume Torres i Tomàs Garí-Montllor; el primer estava en la comunitat de Terrassa com a professor dels juniors i el segon, en la comunitat del col·legi de Sant Antoni de Barcelona; ambdós eren professors de les matèries comercials. El pare Garí-Montllor, d'acord amb el pare Torres, havia iniciat un pla d'estudis comercials de quatre anys amb les assignatures següents distribuïdes així per cursos, i que aplicà almenys des de l'any acadèmic 1902-1903: primer curs: gramàtica castellana, aritmètica, àlgebra, geometria, geografia, cal·ligrafia i dibuix, francès, anglès, correspondència, comerç, física i química, història natural i religió; segon curs: gramàtica castellana, aritmètica, geografia, francès, correspondència, anglès, comerç, física i química, història natural, cal·ligrafia i religió; tercer curs: castellà, francès, anglès, correspondència, aritmètica, comptabilitat, escriptori pràctic, economia política, legislació, història, coneixement de productes, taquígrafia, dactilografia i religió; quart curs: castellà, francès, anglès, correspondència, aritmètica, comptabilitat, escriptori pràctic, economia política, legislació, història, coneixement de productes, taquígrafia, dactilografia, religió i alemany (facultatiu).⁷¹⁵

Un alumne recordava, anys després, els inicis de l'experiència amb aquestes paraules:

Desempeñaba por el año 1903 el P. Garí-Montllor, a más de otras ocupaciones el cargo de profesor de Teneduría en el colegio de San Antonio cuando a poco de empezado el curso, sorprendió a los alumnos con la nueva idea, que ya sin trabas empezó a emplear; no creo yo que él al comunicársela, al dividir conforme a su criterio la clase en escritorios, al impetrar la publicación que los rigiera, soñara con el grandísimo incremento que más tarde favorecieron y acogieron con entusiasmo los superiores de la Orden.⁷¹⁶

A més de la graduació de les assignatures en quatre cursos i de l'aplicació del sistema cíclic, el pla d'estudis comercials introduïa novetats que cal conside-

715. Una descripció del pla d'estudis comercials a Cosme PARPAL I MARQUÈS, «La enseñanza comercial en las Escuelas Pías», *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 264 (19 març 1903), p. 283-286; cal notar la data d'aquest article perquè ens permet afirmar que en el curs 1902-1903 ja s'aplicava a Sant Antoni el pla del pare Garí-Montllor.

716. Rafael MARTÍNEZ DOMÍNGUEZ, «La enseñanza comercial en las Escuelas Pías», *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 387 (7 maig 1908), p. 374.

rar. Sense ordre de preferència assenyalen la introducció de dues llengües modernes —francès i anglès— a més d'una tercera optativa —alemany—; en unes classes de primària (ni que sigui ampliada) a començaments de segle XIX era una novetat i una aposta de futur. Hi ha assignatures que donaven als alumnes una visió del món comercial ben àmplia, com eren la geografia i història enfocades amb una visió del comerç, l'economia política, la legislació, el coneixement de productes. Altres matèries tenien un sentit pràctic, com la cal·ligrafia, la taquigrafia i la dactilografia; l'ús de les màquines d'escriure no era pas una cosa generalitzada, sinó que, ben al contrari, tot just estaven naixent i adaptant-se a les oficines. En la comptabilitat s'aplicava evidentment el sistema de partida doble, ja introduït pel pare Espasell amb el seu llibre esmentat.

Però la gran novetat del pla dels pares Garí-Montllor i Torres era l'escriptori pràctic o escolar; avui en diríem *una simulació d'empreses*. L'alumne, de qual hem citat unes paraules anteriorment, ho descriu així:

Dentro, pues, de los límites de una posibilidad realizable, se mantiene entre los diversos colegios escolapios establecidos en distintas provincias una correspondencia frecuente y continua, que da origen al funcionamiento en cada uno de ellos de diversas razones comerciales simuladas, a las que imprimen un carácter real y esencialmente práctico el estudio profundo de las materias con el comercio realizadas por una parte, y por otra, la explicación de la clase, el experimento en el laboratorio, la vista y el tacto en el museo, la visita a las fábricas, la presencia en la Bolsa, la circulación monetaria con aspecto estimulante, etc. etc.⁷¹⁷

L'escriptori pràctic o escolar consistia, doncs, en la simulació d'una empresa comercial, de transports, mercantil, industrial, etc., per part d'un grup d'alumnes; des del primer moment hi participà més d'un col·legi (Sant Antoni de Barcelona, Terrassa i Sarrià) i s'establí una comunicació entre les empreses simulades. Cada empresa portava els llibres que obligava la llei i fins i tot, si era possible, es portaven a enregistrar al jutjat o, si no era factible, ho feia el pare rector respectiu. La província imprimí pagarés, lletres de canvi, talons bancaris, factures, saludes, etc., necessaris per al desenvolupament de les activitats empresarials. El més característic va ser la impressió de moneda en paper i en metall (de fet era cartró) per als pagaments en efectiu. Una revista, *Indicador Mercantil*, informava de la marxa de l'economia de la mateixa manera que ho fa una revista econòmica real. S'iniciaren els museus comercials pedagògics, és a dir, un lloc on es mostrava des de les matèries primeres fins als productes elaborats per introduir

717. Rafael MARTÍNEZ DOMÍNGUEZ, «La enseñanza comercial en las Escuelas Pías», *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 387 (7 maig 1908), p. 376.

en el mercat. Els alumnes visitaven fàbriques i empreses,⁷¹⁸ al mateix temps que especialistes d'aquestes assistien els alumnes durant el temps de l'escriptori escolar. El pare Garí-Montllor des de Sant Antoni organitzà especialment la moneda i imprimí un llibret explicatiu *La moneda escolar en los colegios de las Escuelas Pías* (Barcelona, Librería Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1907) i preparà una col·lecció de làmines de tenidoria de llibres (1907), amb què obsequià el pare Eduard Llanas en reconeixement a l'impuls que havia donat als ensenyaments comercials; no s'imprimiren. El pare Torres des de Terrassa va tenir cura de la revista *Indicador Mercantil*, que només es publicà de 1903 a 1907;⁷¹⁹ ell mateix ja havia publicat *Apuntes de teneduría de libros por partida doble conforme a la enseñanza de los mejores autores* (Barcelona, Librería de Marcelino Giró, 1898), *Manual práctico de contabilidad ajustada a la doctrina expuesta en los Apuntes de teneduría* (Barcelona, Librería de Marcelino Giró, 1899) i *Nociones de comercio: Primer curso* (Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1904), a més dels quaderns de cal·ligrafia de què ja hem parlat. Per al coneixement de productes, el pare Francesc Xavier Riera i Gironella (Moià, 1856 - Barcelona, 1935) publicà *Breves apuntes sobre conocimiento de productos* (Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1907); més endavant, el pare Pantaleón Galdeano es convertí en l'especialista en museus comercials i en reconeixement de productes, com estudiarem. El pare Pius Galtés i Llibre donà a la impremta *Elementos de ciencias físico-naturales para las escuelas de primera enseñanza: Curso primero* (Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1906).

Els estudis comercials per als alumnes de la segona etapa de la primària, eren complets, adaptats i adequats, com els fruits posteriors demostraren. Va ser una de les millors aportacions a l'educació que feren els escolapis aquells anys de principis de segle.

718. En la memòria del col·legi de Sant Antoni del curs 1904-1905 (p. 8), hi llegim: «Repetidas e importantes han sido las visitas que en el transcurso del año escolar han hecho los alumnos más adelantados de Comercio a Centros de producción y Establecimientos comerciales; teniendo ocasión en todos ellos de ser discípulos algunas horas de los jefes y personal de la casa visitada, aclarando por este procedimiento ideas y venciendo dificultades que únicamente la práctica puede superar. Este carácter revistieron las visitas hechas a la fábrica de productos químicos de los señores Barrau, Massó y C.^a y al despacho de los Sucesores de J. Ripio, lo mismo que la hecha al Crédito Ibero-Americano [...]». Altres cròniques, a la revista *Ave Maria*, que sortia del col·legi de Sant Antoni.

719. Per a la història d'aquesta revista, vegeu Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 245.

9.4.3. DEVOCIONARIS PER ALS ALUMNES

Les pràctiques devotes formaven part de la formació religiosa. Eren la manifestació de la pietat i religiositat. Precisament durant el segle XIX es multiplicaren els devocionaris que oferien al poble cristià l'exercici. Els alumnes dels escolapis continuaren, en aquests anys que ara estudiem, usant el devocionari del pare Agustí Macià *Ejercicios de piedad para niños y estudiantes*,⁷²⁰ del qual s'arribaren a fer cinc edicions entre 1875 i 1909; encara s'edità uns vint anys després. Per a alguns aquest devocionari devia semblar fora de temps després d'un segle de circulació i per això s'intentaren nous projectes.

Un d'ells va ser obra del pare Eduard Llanas *Libro de piedad del joven católico: Devocionario que contiene el Ordinario de la Santa Misa y las oraciones y ejercicios piadosos más útiles al cristiano* (Barcelona, J. Romà, 1897). Es tracta d'un llibret de cent trenta-sis pàgines, de 13,5 × 9 centímetres. Tot en castellà. Comprèn les parts següents: Santificació del dia amb exercicis quotidians, exercicis per a la confessió i comunió, ordinari de la Missa, devocions diverses, meditacions per a cada dia de la setmana i cançons pietoses. Depèn totalment del llibre del pare Macià, que simplifica o n'omet algunes parts com tot el referent a l'oratori del diumenge, novenes, Corona de les Dotze Estrelles, etc. L'examen de consciència per a la confessió és el mateix que porta el del pare Macià; només s'hi ometen alguns punts com, per exemple, els referents al comportament a l'escola.

El segon devocionari és del pare Francesc Xavier Riera i Gironella *Eucho-logium parvum pro pueris ac junioribus seu orationum collectio ad usum scholarum qui in latinitate versantur vel versati fuerint* (Palma de Mallorca, Tip. Felip Guasp, 1898; 2a ed., Barcelona, Tip. Francesc Altés, 1907; seixanta-tres pàgines, de 16 × 10,5 centímetres). El text, com indica el títol, és tot ell en llatí, la qual cosa indica que va dirigit només als alumnes de batxillerat. Es tracta d'oracions traduïdes; no conté ni l'examen de consciència, ni la manera de seguir la missa, ni el rosari, ni el Via Crucis, ni les meditacions per a cada dia de la setmana, com trobem en els altres dos devocionaris esmentats.

En l'essencial, els dos nous llibres devocionaris coincidien amb el del pare Macià. L'acomodació era en les paraules, en una certa simplificació de les pràctiques, però no afectaven en res l'essencial: seguien sent devocions. Faltava fer el pas cap a una nova manera de pregar, fet que es produirà pocs anys després amb la introducció del gregorià i la renovació litúrgica. Els passos que ja

720. Les cinc edicions del llibre, en aquests anys que ara tractem, foren: Barcelona, Libr. Luis Niubó, 1877, 1886 i 1888; Barcelona, J. Romà, 1896; Barcelona, Libr. F. Ribalta y M. Giró, 1896.

s'anaven fent ara en alguns indrets d'Europa no queden reflectits en aquests devocionaris.

Si comparem aquests devocionaris dels escolapis amb el del pare Antoni M. Claret *Camí dret y segur per arribar al cel*,⁷²¹ notarem que aquest segon és molt més ampli i insisteix sempre en el penediment, la penitència; en canvi els dels escolapis respiren més l'eucaristia, l'acció de gràcies.

Els escolapis creien que la recepció de l'eucaristia era molt important i necessària per als alumnes, com ho palesà el pare Manuel Mas en uns articles; ho defensà amb textos i arguments, com si es tractés d'una tesi teològica. D'entre els textos que cita el pare Mas, destaquem aquest del Concili de Trento:⁷²² «Optaret quidem Sacrosanctum Synodum ut in singulis missis fideles adstantes non solum spirituali affectu, sed sacramentali etiam Eucharistiae perceptione communicarent (Sess. XXII, Cap. 6º).» El pare Mas⁷²³ es trobava aleshores en la comunitat de Sabadell; era el sagristà i mestre de cerimònies de la casa, amant del compliment de les rúbriques litúrgiques. Vivia i volia fer viure la litúrgia, el culte; per això aquesta defensa de la recepció de l'eucaristia en cada missa a què hom assisteixi: la comunió és part de la celebració. El pare Mas ens fa veure que a Sabadell, ja a principis de segle XX, hi havia un especial interès per la litúrgia.

En la tantes vegades esmentada carta circular de 4 d'octubre de 1900, el pare Llanas escriu el següent referint-se a la formació religiosa:

Que nuestros alumnos oigan en todos los Colegios Misa entera diaria; que se los reúna, para oír Misa, en aquellos días festivos en que no hay oratorio; que los que aun no comulgan, reciban el Sacramento de la Penitencia a lo menos tres o cuatro veces al año; que en todas las escuelas se dé lección de Catecismo, y se explique como asignatura formal, empleando en ello al menos media hora diaria; que se introduzca la oración continua en los Colegios donde aun no se halla establecida; que no se omitan las oraciones acostumbradas al empezar y al terminar las clases y cuando el reloj da las horas. (P. 13).

721. Hem consultat l'edició de Vic, Impr. y Libr. de Ramon Anglada, 1885, com a moment més proper al que nosaltres ara tractem. Vegeu una interessant anàlisi d'aquest llibret del pare Claret a Casimir MARTÍ, «La religiositat a Barcelona a mitjan segle XIX», a *Contribució a la història de l'Església catalana: Homenatge a mossèn Joan Bonet i Baltà*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, p. 121-177.

722. «De communione frequenti et quotidiana», *Ephemerides Calasancinae* (Roma), núm. II (març-abril 1908), p. 65-70, i *Ephemerides Calasancinae* (Roma), núm. IV (juliol-agost 1908), p. 126-128. Claudi Vilà i Palà a *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 400, atribueix erròniament aquests articles al pare Joan Arimon; a *Ephemerides* van signats pel pare Mas.

723. Necrologia a *Ephemerides Calasancinae* (Roma), núm. 3 (maig-juny 1934), p. 145-146.

Comencen a bufar nous aires d'espiritualitat. L'escolapi en contacte amb els nois s'adona que les formes tradicionals no valen, s'han de reformar a fi de poder ser viscudes per les noves generacions. En la litúrgia i en tota l'educació es farà un esforç de renovació aplicant-hi els nous moviments i corrents que sorgeixen arreu.

9.4.4. ALTRES MITJANS EDUCATIUS

L'educació, en aquests moments, no es redueix només a l'ensenyament d'unes matèries durant unes hores a les aules. El canvi de forma de vida de la societat suposa una ampliació d'àmbits. La societat civil pren cada dia més protagonisme en la vida de la població sigui quin sigui el nivell o grup social a què hom pertany o en què s'inscriu. L'educació, doncs, ha de guiar l'alumne perquè sàpiga escollir entre aquestes ofertes que se li presentaran quan acabi els estudis, però també ha de tenir una mínima formació per entrar-hi.

La psicologia de l'infant no sols mostra tot el que és aquest ésser, sinó que també ofereix noves possibilitats d'educació en altres medis. El concepte del cos, per exemple, entra a l'escola com una part més que cal educar.

Ens trobem que ara s'ha de pensar en els moments d'esbarjo entre classe i classe; és un temps indispensable per als alumnes, però també un moment i mitjà del mestre per conèixer millor el comportament dels alumnes. Segons el pare Joan Comellas,⁷²⁴ el 1903 al col·legi de Sant Antoni encara no s'havia introduït el temps d'esbarjo a mig matí i a mitja tarda; no devia tardar gaire a introduir-s'hi. En aquests moments de relaxació, els nois s'entretien amb els jocs tradicionals de la baldufa, les bales, les bitlles, l'astràgal o taba, tocar i parar, etc., etc.; però s'introduïren jocs nous que es convertiren en esports, especialment el futbol informal, sense àrbitre.

No tenim dades de quan es començaren a introduir els esports als nostres col·legis fins que es practiquen d'una manera organitzada o, diríem, reglada. Aleshores, l'esport ja havia pres un relleu notable a l'escola. En el curs 1906-1907, un grup d'alumnes del col·legi de Sarrià practicava el ciclisme pels patis i jardins, formant un petit equip. La revista *Ave Maria* de l'Escola Pia de Sant Antoni de Barcelona es queixava el 1907 que entre els alumnes dels escolapis es practicava molt poc esport i estaven endarrerits respecte a l'estranger.⁷²⁵ Un altre article del

724. Joan COMELLAS I SARRÀ, «La bata escolapia», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 18 (gener 1959), p. 5.

725. José A. PELLA, «La educación física», *Ave Maria* (Barcelona), núm. 3 (1 gener 1907), p. 6-8.

curs següent suggereix als alumnes que es queden a Barcelona durant l'estiu que practiquin la natació.⁷²⁶ Caldrà espera el 1914 per tenir la crònica del primer partit de futbol entre alumnes de dos col·legis: en aquest moment, doncs, aquest esport ja estava ben organitzat als col·legis.

La gimnàstica s'inicià perquè figurava en els programes oficials per al segon ensenyament; el pare Llanas en la seva carta circular de 4 d'octubre de 1900, la recomanà també per a la primària i la va incloure en el quadre horari de 9.30 a 10.00 h del matí. De fet ja es venia practicant. En efecte, el 1883 a Mataró ja tenien gimnàs i pels mateixos anys se'n construïren als col·legis de Sant Antoni de Barcelona i de Vilanova i la Geltrú (ho hem dit en parlar dels edificis); altres adequaren algun espai, com a Balaguer, Olot o Terrassa. En els expedients de 1902, presentats a la Universitat de Barcelona, fan constar que es practica la gimnàstica als col·legis de Balaguer, Igualada, Mataró, Sabadell, Terrassa, Vall i Sarrià. Es practicava la gimnàstica sueca. Els professors eren, en alguns col·legis de primària, els escolapis, en d'altres per a la secundària es contractaren metges —el doctor Tomàs Avellà a Valls i el doctor Lluís Viladevall a Mataró— i a Barcelona el professor Fidel Bricall, que regentava un gimnàs propi.⁷²⁷

El dibuix s'havia practicat des de feia anys a les nostres escoles però com una matèria d'adorn, especialment per als interns. A meitat del segle XIX era ben conegut com a dibuixant el pare Andreu Ros (Barcelona, 1785 - Barcelona, 1867). Amb l'obligació d'impartir dibuix en el batxillerat, els escolapis es plantejaren en aquest moment el dibuix com una matèria més. En la *Memoria del curso 1904-1905* (p. 9) del col·legi de Sant Antoni de Barcelona, hi llegim:

Como las inclinaciones y tendencias en los niños se manifiestan desde los primeros años, y más aún si tales inclinaciones son traducidas en aficiones artísticas, por esta razón se inicia en los rudimentos de Dibujo a los alumnos del Colegio, tan pronto como aparece en ellos algo de seguridad en el pulso.

Insiguiendo métodos graduados y progresivos en armonía con su edad, se han ejercitado los escolares en el trazado de figuras geométricas y sus variadas aplicaciones, continuando luego por el paisaje desde sus principios elementales hasta el de regular complicación, combinado con el colorido.

726. Antoniet TEIXIDÓ, «Estudiants banyistes», *Ave Maria* (Barcelona), núm. 33 (1 octubre 1908), p. 12-14.

727. Vegeu aquestes dades més ampliades i documentades a Joan FLORENSA I PARÉS, «Els esports als escolapis de Catalunya (1883-1921)», i a Ramon TARRÒS, «L'educació física i els esports en l'educació, en la perspectiva històrica. Alts i baixos en la implantació escolar de l'educació física», a *Aspectes Físics de l'Educació: Visió Històrica. XI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Reus, Centre de Lectura, 1992, p. 278-281 i p. 285-300 respectivament.

En cuanto al dibujo de figura, después de la debida práctica en el perfilado han pasado paulatinamente al dibujo de sombra, hasta obtener algunos de ellos acabados modelos en tan importante sección.

Els models utilitzats eren les típiques figures de guix. L'aula acostumava a ser un espai especial; els alumnes tenien una fusta de dimensions considerables que recolzaven en una barra horitzontal fixa. Com hem vist en el text, es practicava el dibuix lineal, així com el natural i de figura. Per a professors es procurà buscar algun dibuixant o pintor de vàlua. A Sant Antoni de Barcelona, per exemple, hi ensenyà Joan Llaverías,⁷²⁸ Opisso a Mataró, etc. També a Sant Antoni destacà el pare Josep Aragonès i Ferrer (Igualada, 1877 - Sabadell, 1958), que esdevingué un notable caricaturista.⁷²⁹ Altres escolapis es distingiren per la seva afeció a la pintura o al dibuix:⁷³⁰ Carles Esquirol i Galceran (Barcelona, 1879 - Tàrraga, 1931),⁷³¹ del qual es conserven algunes pintures a Terrassa; Ramon Hostench i Noguera (Olot, 1884 - Sabadell, 1956), aquarel·lista i pessebrista notable de l'escola del seu Olot natal,⁷³² Carles Perelló i Secanell (Tàrraga, 1879 - Tàrraga, 1922),⁷³³ a Tàrraga hi ha testimonis de la seva pintura; Carles Riera i Fruns (Moià, 1890 - Barcelona, 1953);⁷³⁴ Domingo Ramon i Roig (Vilanova i la Geltrú, 1873 - Barcelona, 1932), amic del seu compatrici Joaquim

728. Vegeu la memòria del col·legi del curs 1905-1906, p. 20; Joan Llaverías va ser intern als escolapis de Vilanova i la Geltrú; no suportava la vida tancada d'internat i s'escapava amb freqüència, de manera que fou expulsat: el pintor ho agrai sempre perquè així pogué viure lliure; com a reconeixement a l'Escola Pia obsequià la comunitat de Sant Antoni amb una aquarel·la que representa una marina. La capçalera de la revista *Ave Maria* sempre lluí un dibuix de Llaverías. Vegeu Francesc X. PUIG ROVIRA, *Joan Llaverías (1865-1938)*, Vilanova i la Geltrú, separata del Catàleg de l'Exposició-Homenatge, celebrada a la Biblioteca Museu Balaguer de Vilanova i la Geltrú (gener 1974), p. XX.

729. Semblança d'aquest religiós a Joan FLORENSA I PARÉS, *Col·legi Font de les Escoles Pies: Caldes de Montbui (1909-1984)*, p. 42-43.

730. Vegeu la relació d'aquests escolapis i dels decorats pintats per a teatre de les escoles a Joan FLORENSA I PARÉS, «Per a un futur diccionari d'artistes escolapis», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 211 (setembre 1988), p. 14-15.

731. Dades biogràfiques a Mariona VIGUÉS, «Els escolapis tornen a Terrassa. 1901-1915», a *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 115-116, 128 i d'altres.

732. Vegeu *Diccionario «Ráfols» de artistas contemporáneo de Cataluña y Baleares*, vol. 2, Barcelona, M. C. Ballester, 1987, p. 236; *Diccionario d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, p. 376; en el fons de pintura de la nostra província es conserven diverses aquarel·les del pare Hostench.

733. Dades biogràfiques a Josep BABURÉS I CARRERA, *Cent anys d'Escola Pia a Tàrraga (1884-1984)*, p. 106-107; fotografia després de la p. 48.

734. Carles RIERA, *Apunts sobre pintura moianesa*, Moià, imprès a Maideu, de Ripoll, 2003, p. 26-27.

Mir,⁷³⁵ i Calassanç Noguera i Falguera (Olot, 1884 - Sarrià, 1820), que publicà un manual de dibuix per a nois (com ja hem indicat abans).

Tampoc no es descuidà la música. Des de feia més d'un segle havien existit escolanies a les nostres esglésies de Mataró i d'Igualada, per exemple. En els exàmens públics dels segles XVIII i XIX hi havia a vegades alguna interpretació musical o cant.⁷³⁶ Foren coneguts com a músics els pares Francesc Capdevila (Sabadell, 1755 - Mataró, 1808)⁷³⁷ i Miquel Perxachs (Barcelona, 1776 - Mataró, 1849) o, molt més recent, el pare Manuel Mas, del qual hem parlat no fa gaire com a liturgista. Com a músic en els anys que ara tractem podem assenyalar els pares Pau Gené i Vidal (Balaguer, 1852 - Sarrià, 1917),⁷³⁸ Manuel Roca i Royo (Balaguer, 1849 - Olot, 1918),⁷³⁹ Josep Bové i Obradors (Manresa, 1872 - Terrassa, 1936) i Pere Barnadàs i Llor (Tàrraga, 1875 - Barcelona, 1914). Tota aquesta música, original o no, era polifònica; el cant pla o gregorià només es cantava a vegades al cor dels religiosos (a vespres o completes) o en algunes misses de difunts. Per a les grans solemnitats, com el titular de l'església o la diada de sant Josep Calassanç, es llogava un grup coral que interpretava una missa a veus. Els alumnes i fidels que hi assistien n'eren en general mers espectadors.

El pare Josep Guañabens el 1904-1905 (és la data de què tenim la primera certificació documental) introduí les cançons rítmiques a la seva classe de pàrvuls del col·legi de Sant Antoni de Barcelona;⁷⁴⁰ l'escolapi s'aconsellà del mestre Joan Llongueras i del pare Lluís Falguera. En un festival de final de curs els petits alumnes interpretaren *La casa tota petita*, *Lo soldat del rei* i *La ronda del*

735. Dades biogràfiques a Joan FLORENSA I PARÉS, *Col·legi Font de les Escoles Pies: Caldes de Montbui, (1909-1984)*, p. 33-34.

736. Vegeu, per exemple, els exàmens de Mataró de 1768 i de 1785.

737. Vegeu Antoni VIDAL, *Libro de oro...*, p. 172; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 132; Llogari PICANYOL, *Sesenta años de fecunda labor...*, p. 91-92; *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, p. 416.

738. Vegeu *Diccionario enciclopédico Espasa-Calpe*, vol. 25, p. 1211; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 256; *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. II, p. 263; per a l'aportació del pare Gené com a primer rector de Terrassa, vegeu Mariona VIGUÉS, «Els escolapis tornen a Terrassa. 1901-1915», a *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 73-137; a l'APEPC es conserva força música seva, tant impresa com manuscrita.

739. Dades biogràfiques, actuació com a rector d'Olot i llista de les composicions musicals a Claudi VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 263-318 i 616-617; actualment l'obra del pare Roca és a l'APEPC.

740. Crònica dels exàmens de final de curs a *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 318 (6 juliol 1905), p. 500, en la qual llegim que aquells petits admiraven per «la precisión con que cantaban algunos himnos escolares y ejecutaban complicadas evoluciones escolares, dirigidos por un Emperador coronado con rica corona de laurel y asesorado por los niños que formaban su Estado mayor luciendo hermosas bandas de seda».

nen que no vol menjar les sopes. Hi col·laboraren el mestre Ballester, professor de música del col·legi, i els acompanyà al piano el senyor Cusió. El pare Falguera va prendre model d'aquests petits festivals per organitzar després els de Sarrià, quan va ser traslladat a aquesta comunitat.

Al col·legi de Sant Antoni de Barcelona s'ensenyava música i cant a grups d'alumnes ja abans de 1904.⁷⁴¹

Les exposicions escolars en aquesta època foren freqüents als nostres col·legis especialment a final de curs, en què s'exposava el treball realitzat pels alumnes durant l'any; era una manera d'informar els pares de l'activitat escolar. A les revistes i memòries n'hi ha constància.

9.4.5. ASSOCIACIONS D'ALUMNES

Les associacions d'alumnes foren una altra novetat. Als col·legis havien sovintejat ben poc les associacions d'alumnes, tant les de tipus cultural o acadèmiques, similars a les dels col·legis escolapis d'Itàlia, com les de caire pietós o religioses. L'ambient general que es vivia en la societat portà ara a organitzar els alumnes.

El pare Eduard Llanas, amb vint-i-set anys d'edat, va ser enviat a Cuba el 1870 i hi va estar fins al 1877. La seva activitat va ser considerable. A Guanabacoa fundà l'Acadèmia Calassància el 8 de desembre de 1873. Es tractava d'una agrupació cultural formada pels estudiants del col·legi de Guanabacoa.⁷⁴² No va tenir, que sapiguem, cap mena de transcendència de cara enfora. Però va ser un primer pas i model per a altres de similars que es formaren a Catalunya.

Una Acadèmia Calassància, a l'estil de la de Guanabacoa, es fundà al col·legi de Sabadell per iniciativa del pare rector, Joaquim Corominas, i sota la direcció del pare Jaume Capdevila. Celebrà l'acte inaugural el 2 de maig de 1886. Publicà un *Boletín de la Academia Calasancia de las Escuelas Pías de Sabadell*, on apareixen els treballs dels acadèmics, de temàtica literària o científica.⁷⁴³ Quan el 1885 els escolapis es feren càrrec de la casa de Morella assumiren la direcció de la Congregació Mariana que els jesuïtes hi havien fundat; se n'encarregà el pare Francesc Rovira, però quan el 1891 va ser enviat a Cuba, la Congregació es va dissoldre perquè no anava amb el tarannà escolapi.

741. *Escuelas Pías de San Antón: Memoria correspondiente al curso de 1904 a 1905*, p. 10.

742. Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cuba...*, p. 239-241.

743. Anem seguint, si no diem el contrari, el treball de Joan FLORENSA I PARÉS, «Associacions de joves entre els escolapis (1900-1975)», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* (Barcelona, Societat d'Història de l'Educació als Països de Llengua Catalana), núm. 6 (2003), p. 80-93.

El 7 de març de 1888 va tenir lloc l'acte fundacional de l'Acadèmia Calassànica de Barcelona, radicada al col·legi de Sant Antoni. Va ser una iniciativa del pare Eduard Llanas que acceptaren un grup d'antics alumnes del col·legi i en aquell moment estudiants universitaris. Aquesta associació no era d'alumnes sinó preferentment d'universitaris i tenia com a objectiu la defensa de la religió contra l'integrisme religiós, lluitant amb la paraula i amb la ploma, inspirant-se en les encíclics del papa Lleó XIII. El pare Llanas pretenia formar joves de tendències moderades en un moment en què l'integrisme estava present i viu en tots els racons de la vida religiosa catalana. A partir de 1892 publicà una revista d'informació religiosa amb el mateix nom *La Academia Calasancia*.⁷⁴⁴ Amb els anys canvià d'orientació.

L'abril de 1903, a Calella, els pares Joan Arimon (el Masnou, 1853 - Calella, 1923) i Josep Gual (Barcelona, 1863 - Barcelona, 1939), rector, fundaren una Congregació Mariana per a joves obrers o jornalers, preferentment antics alumnes. A més dels joves hi havia la part de persones grans, que eren les que finançaven l'obra; era com un centre on podien anar els joves a passar el temps i al mateix temps rebien una formació. Va tenir casa pròpia i separada del col·legi.⁷⁴⁵ Ja n'hem parlat en tractar del món obrer.

Però la gran florida d'associacions d'alumnes va tenir lloc a partir de 1902 per iniciativa del pare Jaume Català i Comas (Cabrera de Mar, 1867 - Vilanova i la Geltrú, 1922), prefecte del col·legi de Sant Antoni de Barcelona. Creà tres associacions graduades segons les edats dels alumnes: Congregació de la Mare de Déu de l'Escola Pia i del Sant Àngel Custodi (per a alumnes de primària, és a dir, fins als deu o onze anys), les Congregacions Menor (fins als catorze o setze anys) i la Major (els més gran dels col·legis) de la Mare de Déu de l'Escola Pia i de Sant Josep de Calassanç. Aquest model va ser seguit en la majoria dels col·legis escolapis catalans, adaptant-ho a la situació dels nivells dels alumnes. En algun col·legi es canvià el nom, però de fet seguiren el model del pare Català. Cada congregació desenvolupava les seves activitats en seccions: literària, dramàtica, esportiva, etc., segons les possibilitats; en algunes hi havia biblioteca. La Menor i la Major tenien com un dels objectius dedicar-se a obres benèfiques, com visites a centres assistencials, ajudes a necessitats, classes a obrers, campanyes benèfiques, catequesi, rober. A partir de 1906, el pare Català va treure la revista *Ave Maria*, especialment per als alumnes de la Menor.

744. Joan FLORENSA I PARÉS, *L'Acadèmia Calassànica del pare Llanas (1888-1898)*, Granollers, 1979, treball manuscrit.

745. Claudi VILÀ I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 233-249 i 315-319.

9.4.6. PREMSA ESCOLAR

Les associacions comportaren la creació de revistes; però no en varen ser l'únic origen. També la societat ho reclamava i arreu proliferaren les publicacions periòdiques.

La Llei de policia d'impremta aprovada el 26 de juny de 1883 obrí la porta a moltes publicacions de tot signe que fins en aquell moment tenien l'entrada barrada. La resposta de l'Església va ser contestar a la premsa amb premsa. Acabem de veure que el pare Llanas assenyala com un dels objectius de l'Acadèmia Calassància l'ensinistrament en la ploma per enfrontar-se a l'integrisme. L'escolapi intervingué en el Congrés Catòlic Nacional celebrat a Saragossa del 5 al 10 d'octubre de 1890 amb una comunicació en què exposà la necessitat que l'Església creés premsa pròpia. A la revista de l'Acadèmia Calassància, hi publicà una sèrie d'articles amb el títol «*Cartas al joven Conrado sobre periodismo católico*». ⁷⁴⁶ Afirmava el pare Llanas, entre altres coses: «cada tiempo tiene sus exigencias y el nuestro exige un buen periodismo» i en un altre moment deia que convé «ejercitar a los jóvenes en las tareas periodísticas».

No ens ha d'estranyar, doncs, que a partir d'aquells anys trobem moltes revistes que surten de l'Escola Pia. A continuació oferirem la llista de les aparegudes fins al 1909, classificant-les en tres grups segons el seu origen o responsabilitat. ⁷⁴⁷

Les principals associacions que es crearen varen tenir la seva respectiva revista: l'Acadèmia Calassància de Sabadell publicà el *Boletín de la Academia Calasancia de las Escuelas Pías de Sabadell* (del 15 de juny de 1886 al juny de 1888, vint-i-cinc números); l'Acadèmia Calassància de Sant Antoni de Barcelona, l'*Academia Calasancia* ⁷⁴⁸ (del 7 de novembre de 1891 al juliol de 1931, vuit-cents trenta-nou números); la Congregació del Sant Àngel i de la Mare de Déu de l'Escola Pia d'Olot edità ciclostilada *La Veu de l'Àngel*, de la qual no conservem cap exemplar (entre 1904 i 1906), ⁷⁴⁹ al col·legi de Sant Antoni la Congrega-

746. *La Academia Calasancia* (Barcelona) de núm. 1 (7 novembre 1891) a núm. 10 (19 març 1892). Els articles es publicaren en un llibre: *Idea de la verdadera religión: Cartas al joven Conrado*, Barcelona, Imp. de la Casa Provincial de Caridad, 1893.

747. Anem seguint Joan FLORENSA I PARÉS, «Revistes dels escolapis de Catalunya anteriors a 1936», *Gazeta: Actes de les Primeres Jornades d'Història de la Premsa*, núm. 1 (1994), p. 163-171.

748. Té entrada a Joan TORRENT i Rafael TESIS, *Història de la premsa local catalana*, vol. I, Barcelona, Bruguera, 1966, p. 311, i a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, p. 164.

749. El fet de no haver-ne vist cap exemplar no ens permet comprovar si té alguna relació amb la seva homònima *La Veu de l'Àngel de la Guarda*, que publicà el Foment de Pietat des de 1909, diri-

ció Menor de la Mare de Déu de l'Escola Pia i de Sant Josep de Calassanç publicà *Ave Maria*,⁷⁵⁰ de la qual citem moltes notícies i treballs (de l'1 de desembre de 1906 al març-abril de 1934, tres-cents setanta-nou números); de l'Acadèmia Calassànica de Vilanova i la Geltrú en sortí *El Calasancio* (del març de 1908 a l'octubre de 1912); el Centre Obrer Calassanci, tot i dependre de la congregació mariana de Sant Antoni, va tenir la seva publicació *Portaveu del Centre Obrer Calassanci* (el 1908 ja sortia; n'hem vist pocs exemplars). Curiosament aquesta última publicació és l'única del grup que té un títol i tot el contingut en català.

Els col·legis també editaren les seves publicacions: el de Sabadell donà a llum el *Boletín de la Estación Meteorológica* (de 1897 a 1901) amb les dades del seu observatori; hem parlat anteriorment de l'*Indicador Mercantil*, que sortí de Terrassa com a instrument auxiliar de l'escriptori escolar (de 1903 a 1907).⁷⁵¹ També a Terrassa es publicà *La Inmaculada* (des de 1904) i hi col·laboraren alumnes.

A més d'associacions i col·legis, trobem revistes que varen tenir com a iniciadors i responsables els mateixos alumnes. A Mataró un alumne que signa Sulsona publica mensualment *El Colegial, Periódico Moral y de Buen Humor* (del 17 de març de 1880 al 4 de juny de 1881): és manuscrita i amb magnífics dibuixos a la ploma; realment l'autor va tenir molt bon humor. Els alumnes interns de Vilanova i la Geltrú publicaren amb velògraf una revisteta el 1900 titulada *La Ploma*,⁷⁵² de caràcter satíric, del qual sortiren pocs números. Del col·legi de Sant Antoni de Barcelona sortiren diverses revistes confeccionades pels alumnes: *La Joventut Catalanista* (1899), impresa pels alumnes gràcies a un velògraf que compraren entre ells amb accions per valor de 0,15 pessetes; *Amor y Fe* (curs 1905-1906), quasi tots els articles són en català; *El Perico* (principis del segle, només un número), tenia un caràcter satíric i, segons es desprèn del títol, era en català; *Avant*, es publicava velocografiada (curs 1905-1906), a càrrec dels interns i mig pensionistes durant el temps de vacances. Des del principi les revistes fetes pels alumnes pateixen de la manca de dades (mes, any i número)

gida per mossèn Eudald Serra (vegeu *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. III, p. 649); d'aquesta revista sí que en tenim alguns exemplars a la nostra hemeroteca provincial. Vegeu també Joan TORRENT i Rafael TÀSIS, *Història de la premsa local catalana*, vol. I, p. 437.

750. Té entrada a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, p. 6; Joan FLORENSA I PARÉS, «Les capçaleres de la revista *Ave Maria*», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 388 (març-abril 1997), p. 26-27.

751. Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 245.

752. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «A propòsit de les revistes escolàpies *La Ploma i Joventut*», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 305 (gener 1988), p. 24.

de publicació i tenen una durada curta, ja que acostumen a començar la publicació en els últims mesos d'estudis i, quan pleguen de l'escola, els alumnes que els segueixen no volen continuar la dels anteriors. Aquesta premsa, sobretot en aquest moment, crec que indica que als col·legis escolapis hi havia una llibertat entre els alumnes que els permetia fins hi tot atrevir-se a publicar una revista d'humor i satírica.

9.4.7. LES CIÈNCIES NATURALS COM A EIX EDUCATIU

Tradicionalment el llatí era la base de l'ensenyament i de l'educació secundària. Tot estava organitzat entorn d'aquesta matèria. Hom la considerava com a imprescindible per a la formació de la persona de l'alumne. Quan a la meitat del segle XIX els governs liberals legislaren sobre la secundària amb una nova orientació, el llatí anà passant a ser una matèria més i, en canvi, les matemàtiques, i en general les ciències, es convertiren en les matèries principals. Però, servien aquestes assignatures de ciències per a la formació de la persona? Podien considerar-se substitutes del llatí? Per a molts la pèrdua de pes del llatí en l'ensenyament representava buidar l'escola d'un element imprescindible per a l'educació dels joves alumnes. Però no tothom pensà d'igual manera.

Hem vist en capítols anteriors que els escolapis acceptaren la reforma de l'ensenyament i esmerçaren esforços per posar-se al dia en les matemàtiques, les ciències naturals i la física i química. L'esforç del pare Jacint Feliu per ensenyar aquestes matèries als juniors escolapis va donar el seu fruit, com hem ja comprovat. Els escolapis, doncs, varen estar al nivell que demanava el govern i prestigiaren el nou batxillerat, gràcies a la seva preparació en les ciències. Però no tot s'acabava amb aquest canvi d'assignatures; la realitat anava més enllà.

Les ciències naturals d'una manera especial foren conreades per alguns escolapis que arribaren a sobresortir-hi. Els noms dels pares Francesc Clerch i Margall (Sabadell, 1828 - Barcelona, 1900) i Pius Galtés i Llibre (Barcelona, 1844 - Sabadell, 1911) a Cuba foren coneguts i valorats com a científics i investigadors de la geologia del país. Al col·legi de Guanabacoa, aquests escolapis hi crearen un museu modèlic de ciències naturals.⁷⁵³ A Catalunya no hi va haver tanta empenta ara per crear museus, però sí que les ciències naturals foren conreades amb intensitat. Els escolapis publicaren alguns llibres escolars: el pare Pius Galtés, *Elementos de ciencias físico-naturales para las escuelas de primera*

753. Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cuba...*, p. 254-255 i 261-265.

enseñanza: Curso primero (Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mes-tres, 1906); el pare Josep Calassanç Gil i Rof (Sants, 1865 - Barcelona, 1928), *Elementos de fisiología e higiene* (l'Havana, Imprenta la Aida, 1902 i altres edicions posteriors) i *Elementos de zoología y botánica para las clases preparatorias* (l'Havana, Imprenta y Librería Antigua Valdeparea, 1906); el pare Francesc Xavier Riera i Gironella (Moià, 1856 - Barcelona, 1935), *Nociones elementales de historia natural dispuestas en forma sinóptica. Primera parte: zoología* (Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1907). Sobre les altres ciències (matemàtiques, física i química) els escolapis no publicaren cap llibre.

L'estudi del món clàssic fonamentava l'humanisme tradicional. Semblava que si se li treia aquesta base, tota l'educació anava a terra. Però les ciències naturals també apropen l'ésser humà i la resta d'éssers: poden ser, doncs, també el fonament de l'humanisme. Els dos primers capítols del Gènesi serveixen en aquest sentit com a punt d'inici de reflexió.

Les ciències naturals apropaven i implicaven l'alumne en el món real i per això resultaven útils i formatives a judici dels educadors. El doctor Jaume Almera, antic alumne de l'Escola Pia de Santa Anna, ho explicava en una nota, tot fent aquesta reflexió:

L'espectacle de la naturalesa vist des d'una muntanya o d'una vall [...] la vista els relaciona tots amb l'home, tot li està sotmès i li serveix [...]. La contemplació de la naturalesa és una deu de plaers... dóna sempre un gaudi molt més agradable i persistent que els que reproduceix l'home amb les diversions que inventa. És escola del cor, mou a estimar els altres.⁷⁵⁴

L'alumne es realitzava en contacte amb la natura i amb els altres éssers. Aquest apropament al món real es donà també en l'ús dels exemples amb un final moral. Dels tres-cents vint-i-un articles publicats a la revista *Ave Maria* entre 1906 (any de l'inici de la publicació) i el juny de 1909 (final del període que estudiem), setanta-vuit foren contes o exemples que acabaven amb una recomanació moral. Tot i el caire religiós que té la revista, veiem que a més d'exemples trets de sants o de personatges de l'Antic Testament, s'hi introdueix aquest element que, en certa manera, podríem considerar laic i que de fet apropa més a la realitat social en què viu l'alumne. El mateix podríem dir dels llibres de lectura del pare Guañabens, ja àmpliament comentats. El món clàssic desapareix i és substituït pel món més real de la naturalesa.

754. Text reproduït a Francesc NICOLAU I POUS i Joan VALLS I JULIÀ, *El doctor Almera i la seva escola de geologia*, Barcelona, Terra Nostra i Catalunya Cristiana, 1987, p. 40.

En aquests moments del tombant de segle, l'estudi de les ciències naturals palesava, però, un problema, sobretot per als docents: les teories de l'evolució de Charles Darwin. L'Església s'oposà obertament a l'evolucionisme i defensà el creacionisme, tal com s'exposa en la Bíblia, sobretot en el llibre del Gènesi. En els llibres escolars de ciències de què hem parlat uns paràgrafs més amunt, els autors defensen sense cap atenuant el creacionisme i condemnen l'evolucionisme; els llibres havien de passar la censura eclesiàstica i no podien dir una altra cosa. També els llibres no escolars i altres escrits del pare Pius Galtés són una clara exposició del creacionisme. Per contra, el pare Eduard Llanas defensà el concordisme que representava l'intent de fer coincidir o concordar els nous descobriments de la ciència sobre l'evolució amb el que afirmava el llibre del Gènesi.⁷⁵⁵ Era una posició ambigua que intentava tranquil·litzar les consciències dels que veien com a possibles les teories de l'evolució però no volien apartar-se de l'Església.

La revaloració de les ciències naturals portà una nova visió més positiva del cos. No s'ha de considerar enemic, sinó company. Tenir cura del propi cos amb exercicis adequats, gimnàstica, jocs, esport, etc., és una forma d'enfocar l'humanisme.

A les escoles s'introduí la gimnàstica, els esports, l'excursionisme científic o recreatiu, el muntanyisme, el dibuix del natural, la meteorologia.

L'obra de formació empresa pel pare Jacint Feliu, a meitat de segle que s'acabava, repercutí molt favorablement en l'adaptació de l'Escola Pia catalana al món social, cultural i científic que cinquanta anys enrere no es podia ni somiar.

9.4.8. ELS ALUMNES

Normalment hem donat, en cada capítol, una ullada als alumnes, perquè de fet són l'indicador principal de la valoració que la societat fa dels escolapis i, si podem conèixer l'origen social de les famílies que confien els fills a l'Escola Pia, veiem el tipus d'escola de què tractem. Amb tres estadístiques dels anys 1883, 1903 i 1909 intentarem esbrinar i quantificar quin alumnat hi ha als nostres col·legis. Les dels dos primers anys anunciats les ajuntem en una sola taula perquè les uneix un mateix criteri. La de 1909, en canvi, és diferent.

755. Els eclesiàstics i catòlics fidels a Roma defensaren el creacionisme, però esmerçaren les seves energies en la recerca de la veritat; no s'encongiren davant de la dificultat o aparent contradicció. Vegeu, per exemple, Francesc NICOLAU I POUS i Joan VALLS I JULIA, *El doctor Almera i la seva escola de geologia*, 1987, p. 51-52, o Charles DARWIN, *L'origen de les espècies*, 2a ed., Barcelona, Edicions 62, 1998, p. 15-17 (pròleg de Thomas Glick).

TAULA 12
*Alumnes (1883 i 1903)*⁷⁵⁶

	1883				1903			
	A	B	C	T	A	B	C	T
Moià	–	179	–	179	34	107	–	141
Balaguer	40	255	12	307	65	221	–	286
Puigcerdà	33	106	–	139	24	101	–	125
Igualada	52	221	8	281	105	231	5	341
Mataró	48	276	46	370	132	387	22	541
Sant Antoni	–	553	156	709	318	520	79	917
Sabadell	100	404	–	504	188	573	9	768
Calella	36	198	–	234	52	244	–	296
Olot	44	47	11	102	84	203	7	294
Vilanova	–	37	40	77	46	54	10	110
Tàrrrega					54	210	11	375
Morella					10	114	–	124
Palma					81	168	9	258
Valls					98	120	20	238
Calassanci					161	105	–	266
Sarrià					–	–	125	125
Castellar					104	–	–	104
Balmes					–	285	36	321
Terrassa					114	151	11	276
Sumes	353	2.276	273	2.902	1.670	3.794	344	5.906

A: recomanats; B: externs; C: interns; T: suma.

En aquests vint anys que separen les dues dates de les estadístiques s'ha produït un canvi considerable als col·legis. No inclourem en les consideracions que farem el col·legi de Castellar del Vallès per la seva peculiar situació, que ja hem comentat i explicat anteriorment. Vegem alguns d'aquests canvis.

La primera cosa que ens sorprèn és que al col·legi de Sant Antoni, el 1883, no hi consten alumnes recomanats; això contradiu l'afirmació d'alguns historiadors que precisament atribueixen a aquest col·legi i als pares Gispert i Espasell

756. Taules elaborades amb les dades dels catàlegs de la Vicaria espanyola, que responen al mes de gener de l'any indicat; no hi hem inclòs els col·legis de Cuba perquè desvirtuarien el que eren el col·legis catalans.

la creació d'aquesta categoria d'alumnes. Nosaltres hem vist i exposat que no fou a Sant Antoni sinó en altres llocs on hi va haver els primers recomanats; el 1883 a Sant Antoni encara no hi consten. Moià i Vilanova i la Geltrú tampoc no tenien recomanats el 1883; per contra, el 1903 n'hi ha en tots els col·legis, excepte al de Sarrià (només tenia interns). A Igualada, Mataró i Sabadell l'augment d'aquests alumnes és molt considerable. Als col·legi de nova fundació, veiem que en alguns hi ha més recomanats que externs, com al Calassanci; en d'altres són més de la meitat, com a Palma, Valls i Terrassa.

El col·legi de Sarrià era només internat; s'hi havia traslladat el de Sant Antoni el 1894. Sant Antoni, però, va mantenir un internat: el 1903 en tenia setanta-nou, és a dir, era el segon en nombre de la província. La nova seu de l'internat no significà pas un augment d'alumnes, sinó tot el contrari: els cent cinquanta-sis que hi havia a l'edifici de la ronda, baixaren a cent vint-i-cinc a la seu al peu del Tibidabo. Els interns de Sant Antoni no es traslladaren tots a Sarrià? Es produïren baixes a causa del trasllat? Una part dels interns de Sant Antoni es quedaren a l'antic internat de la ronda? Són preguntes que no sabem respondre, ja que ens falta més documentació.

Sant Antoni, en canvi, no sols recuperà el nombre d'alumnes que se n'anaren a Sarrià o al Calassanci (també disgregat del de Sant Antoni), sinó que va créixer considerablement, ja que passà de set-cents nou a nou-cents disset i si considerem només els no interns de 1883, la transformació fou de cinc-cents cinquanta-tres a nou-cents disset; el creixement de Barcelona després de l'enderrocament de les muralles creà el barri de Sant Antoni i, per tant, un augment molt considerable de població: el col·legi escolapi de Sant Antoni absorbí la demanda d'escolarització.

Si comparem el total d'alumnes per col·legi, veiem que el 1883 n'hi havia alguns amb pocs alumnes, com els de Vilanova i la Geltrú, que no arriben al centenar tot i tenir internat. Moià i Puigcerdà superaven els cent. Igualada i Callera passaven dels dos-cents alumnes. Balaguer superava per poc els tres-cents, una mica menys que Mataró. Sabadell amb cinc-cents quatre i Sant Antoni amb set-cents nou eren els que comptaven amb més alumnes. El 1903 els col·legis de Moià, Balaguer i Puigcerdà havien disminuït d'alumnes; la resta augmentaren i el d'Olot arribà a un nivell semblant als altres. Els col·legis situats en zones de muntanya o allunyades del creixement industrial i comercial perderen alumnat, mentre que les poblacions que s'estaven industrialitzant demanaven més formació als col·legis. El de Vilanova i la Geltrú és un cas curiós, perquè la ciutat vivia submergida en el progrés, la indústria especialment amb l'arribada del ferrocarril a la ciutat: però hi havia pocs alumnes; tal vegada la construcció de l'edifici allunyat del centre dificultà que es convertís en una escola popular. Entre els

col·legis oberts els últims anys, el de Morella era també de muntanya amb una indústria artesana condemnada a ser minoritària.

TAULA 13
Alumnes segons el nivell i la classe (gener de 1909)⁷⁵⁷

	A	B	C	D	T	E	F	G	H	I	J
Moià	316	–	–	11	327	–	–	34	108	45	140
Balaguer	199	13	18	2	232	–	–	107	115	10	–
Puigcerdà	125	23	–	–	148	–	–	17	131	–	–
Igualada	230	31	30	2	293	8	2	153	100	30	–
Mataró	519	40	27	7	593	27	3	224	281	58	–
Sant Antoni	1.394	151	130	15	1.690	–	51	669	538	312	120
Sabadell	586	92	22	8	708	8	2	248	396	54	–
Calella	341	3	–	6	350	–	–	75	125	80	70
Olot	270	28	42	14	354	3	3	108	200	40	–
Vilanova	148	7	28	4	187	24	4	85	74	–	–
Tàrraga	373	3	14	4	394	–	–	72	162	30	130
Morella	113	16	–	20	149	–	–	–	139	10	–
Calassanci	277	67	–	–	344	–	–	299	45	–	–
Sarrià	53	41	93	–	187	187	–	–	–	–	–
Castellar	58	7	–	1	66	–	–	–	17	49	–
Balmes	218	48	123	–	389	–	40	349	–	–	–
Terrassa	455	55	22	–	532	16	–	252	144	120	–
Sumes	5.675	625	549	94	6.943	273	105	2.692	2.575	838	460

A: primària; B: comerç; C: batxillerat; D: carrera eclesiàstica; T: total; E: interns; F: mig pensionistes; G: recomanats; H: externs; I: classes nocturnes; J: escola dominical.

En l'últim any dels que ara tractem, 1909, veiem que els col·legis seguien sent d'alumnes de primera ensenyança, excepte el de Balmes, on aquests no arribaven a la meitat del total. El batxillerat, i fins i tot el comerç, era minoritari, per a alumnes selectes. Entenem millor així la carta circular del pare Llanas de 1900 en què insistia que calia donar prioritat a la primària abans que al batxillerat. Al final del període, 1909, la situació continua igual: hi ha un predomini

757. Taula elaborada amb les dades del Catàleg provincial de Catalunya, i que corresponen al gener de l'any indicat. És el primer catàleg que publicà imprès la província.

molt gran dels alumnes de primària. En alguns casos, els alumnes que s'han passat als estudis comercials arriben a superar els de batxillerat: indicació del prestigi que guanyaren aquests ensenyaments amb la reforma de principis de segle. Tot i això, la primària s'emporta la majoria. Les famílies necessitaven els fills per subsistir. No havia arribat pas el boom de la secundària.

No s'especifica els alumnes de pàrvuls i no podem saber ni tan sols en quins col·legis n'hi havia. En algunes poblacions, els ajuntaments havien signat contracte amb religioses perquè, a més de tenir cura de l'hospital, recollissin els pàrvuls en exclusiva, és a dir, no ho podia fer cap altra institució. Per això els escolapis en algunes poblacions no varen admetre pàrvuls fins molts anys entrats del segle XX. Per les estadístiques no sabem on n'hi havia.

Diríem que els alumnes que estudien als nostres col·legis la carrera eclesiàstica és molt elevat; fins i tot a la ciutat de Barcelona, a la ronda de Sant Antoni, quan no tenien el seminari gaire lluny. Recordem, però, que per a molts alumnes era un estratagema per estalviar pagar la matrícula a l'institut de batxillerat, ja que al final s'equiparaven els estudis de batxillerat amb els de seminari (sempre que es cursessin en centres reconeguts pels respectius bisbes).

L'augment total d'alumnes és significatiu. El 1883 els deu col·legis tenien un total de 2.902 alumnes; entre els dinou col·legis de 1903 arribaven a 5.906 i el 1909 amb dos col·legis menys en tenien 6.943. El creixement es produeix no augmentant el nombre de col·legis, sinó el d'alumnes en cada col·legi. És a dir, en els deu anys de separació de les dues primeres dates han augmentat quasi el doble i en l'interval de sis anys, de 1903 a 1909, s'han incrementat en quasi un miler. El col·legi amb més alumnes és amb escreix el col·legi de Sant Antoni seguit del de Sabadell.

Crec que és interessant fixar-nos que el col·legi de Sarrià, el 1909, és el que té menys alumnes de primària (53). En el total (187) només té al seu darrere els de Castellar del Vallès (66, que ja hem dit que era un cas especial), el de Morella (147) i el de Puigcerdà (148) i s'igualava amb el de Vilanova i la Geltrú (187). Però en aquests altres col·legis la primària està quantitativament per sobre de la secundària.

Si ara mirem la part dreta dels totals, veiem que el nombre d'interns ha disminuït respecte als anys anteriors. Sant Antoni i Balma de Balma deixen de tenir-ne, mentre que s'ha obert internat a Tàrraga; el de Sarrià augmenta i és qui en té la majoria. Fora de Sarrià, la resta són petits internats amb vida molt familiar, sense gaire organització i on els interns conviuen amb la resta d'alumnes en les classes.

S'han comptabilitzat els mig pensionistes, grup que segurament abans s'ajuntava amb els recomanats; ja n'existien temps ha, però no es comptaven a

part. La majoria van als col·legis de Sant Antoni i de Balmes, és a dir, els dos que han tancat l'internat.

Els recomanats o vigilats —els alumnes que es quedaven al col·legi per a diverses activitats després de l'horari de matí i de la tarda i que per aquest motiu pagaven una quota— augmenten en proporció d'una manera considerable en cada estadística; el 1883 són 353, el 1903 ja sumen 1.670 i el 1909 superen els externs i són 2.692. En alguns col·legis, com mostra la taula última, els recomanats són més que els externs; al de Balmes només hi ha recomanats. Per manca de dades, desconeixem les quantitats que ingressava cada col·legi pels recomanats; les quotes no eren les mateixes en tots els col·legis.

A les classes nocturnes, hi assistien el 1909 un total de vuit-cents trenta-vuit alumnes; el grup més important era el de Sant Antoni, que corresponia al Centre Obrer Calassanci; en segon lloc, cal notar la dedicació que hi havia a Terrassa amb cent vint alumnes, l'establiment del juniorat ho afavorí segurament. Per contra a Vilanova i la Geltrú, on el pare Llanas els primers anys del col·legi havia obert classes nocturnes, veiem que el 1909 no n'hi ha cap. A Moià, Sant Antoni, Calella (els nois de la Sucursal) i Tàrraga també els escolapis tenien cura de les escoles dominicals, que generalment pertanyien a la parròquia o a un patronat local.

9.5. OBSERVATORIS METEOROLÒGICS

Des de 1865, el Govern de l'Estat va creure necessari l'atenció a l'observació meteorològica com a mitjà per millorar l'agricultura. Els escolapis —ho hem recordat anteriorment— s'oferiren i col·laboraren tant com va ser possible en el foment de l'ensenyament d'aquesta matèria i també participaren ben activament en les observacions meteorològiques.

Per això no ens estranya gens que quan Hermenegildo Gorria, director de la Granja Experimental de Barcelona (ubicada aproximadament on avui hi ha la plaça Francesc Macià), llançà la proposta de crear una xarxa d'observatoris meteorològics, els escolapis hi responguessin immediatament. Com que la crida anà dirigida primerament als ajuntaments, va ser a través d'acords entre l'Escola Pia i les entitats municipals que es promocionà la creació d'aquesta xarxa d'observatoris.

Els primers col·legis que hi col·laboraren, però, en la xarxa nacional foren els de la província d'Aragó; els centres establerts en poblacions de geografia variada (Barbastre, Jaca, Molina de Aragón, Sos del Rey Católico, Tafalla i Tamarite) aprofitaren la seva situació per donar aquest servei. Saragossa, amb el pare

Blas Aínsa, va ser la capdavantera més significada.⁷⁵⁸ També s'hi adheriren col·legis de la província de Castella (Archidona, Sanlúcar de Barrameda, Toro, Úbeda i Yecla).

El primer col·legi català a adherir-se a la xarxa d'observatoris meteorològics va ser el d'Olot. Començà a posar-se en marxa el 1879; en va tenir cura durant els sis primers anys el pare Josep Tapiola i Mateu (Pineda, 1852 - Barcelona, 1890). Enviava les dades a Madrid, almenys des de 1882, i des d'aquest any les publicà en la premsa local. L'Observatori continuà fins al 1936, quan amb la Guerra Civil se'n trencà la continuïtat.⁷⁵⁹

El d'Igualada s'inicià el 1881. Les primeres dades es publicaren el 1887.⁷⁶⁰

El mateix any (1881), començà l'observatori de Mataró i s'integrà a la xarxa general. Publicà ja el 1887 les primeres dades, que després va fer arribar al públic local a través de la premsa.⁷⁶¹

A Vilanova i la Geltrú, s'hi instal·là l'observatori el 1881, però no s'obtingueren dades sistemàtiques i amb garantia fins al 1886 sota la direcció del pare Antoni Mirats i Montsonís (Montgai, 1848 - Barcelona, 1928), que les començà a publicar l'any següent; a partir de 1892 dirigí les observacions el pare Domènec Balsells i Illa (Olot, 1869 - ?).⁷⁶²

758. Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1677-1901)*, vol. I, p. 348-352; segons l'autor, el pare Aínsa començà les observacions a Saragossa el 1879 (el mateix any que començà el d'Olot) i l'any següent les publicà; des de 1880 s'afegiren altres col·legis de la província aragonesa a les observacions.

759. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 185-186.

760. Publicades a *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 3 (març 1888), p. 255; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 6 (juny 1888), p. 522; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 7 (juliol 1888), p. 96; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 9 (setembre 1888), p. 278; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 10 (octubre 1888), p. 368; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 11 (novembre 1888), p. 464; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 12 (desembre 1888), p. 554; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 13 (gener 1889), p. 96; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 14 (febrer 1889), p. 192; també a *Observaciones meteorológicas de las Escuelas Pías de España*, Saragossa, Tip. de Comas Hermanos, 1889, hi ha les de l'any 1888.

761. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 533-534; dades obtingudes publicades a *Revista Calasancia*, núm. 2 (febrer 1888), p. 168. Vegeu també Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. II, p. 712.

762. Joan FLORENSA I PARÉS, «Col·legi Samà de Vilanova i la Geltrú, primer decenni de vida acadèmica (1877-1887)», *Full Informatiu* (Barcelona, Societat d'Història de l'Educació als Països de Llengua Catalana), núm. 5-6 (1987), p. 60; dades publicades a *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 1 (gener 1888), p. 80; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 3 (març 1888), p. 254; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 4 (abril 1888), p. 334; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 5 (maig 1888), p. 431; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 6 (juny 1888), p. 522; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 7 (juliol 1888), p. 96; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 8 (agost 1888), p. 128; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 10 (octubre 1888), p. 368; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 11 (novembre 1888),

Uns anys més tard, el 1895, l'Escola Pia de Sabadell i l'Ajuntament signaren l'acord per establir al col·legi un observatori meteorològic sota la direcció del pare Joaquim Corominas i Pla, rector de la casa; però qui de fet en tenia cura i va anar prenent nota de les observacions des de 1895 va ser el pare Jaume Serradell i Matheu (Vilanova de la Roca, 1844 - Vilanova i la Geltrú, 1909); el succeí el pare Manuel Volart i Mats (Barcelona, 1850 - Tàrrrega, 1899). En començar el curs 1896 el responsable de l'observatori va ser el pare Joaquim Badia i Ayats (Olot, 1871 - Sabadell, 1903). El dia 1 de gener de 1897 s'inaugurà la nova estació als locals que encara es conserven a la part central del terrat superior de l'escola. Des del 26 d'agost de 1901 el pare Josep Baburés i Grabulosa (Sant Pere Despuig de Bianya, 1880 - Sabadell, 1952) s'encarregà de la direcció del centre.⁷⁶³

El 1905 s'incorporà a les observacions meteorològiques el col·legi de Moià. Va fer els primers passos de mans del pare Josep M. Jaume, el continuà el pare Vicenç Aloy i durant un llarg període en tingué cura el pare mestre de novicis Antoni Tasi i Masferrer.⁷⁶⁴

Dels sis observatoris dels escolapis, dos sobrevisqueren a la Guerra Civil: el de Sabadell i el de Moià. El primer va haver de tancar-se uns anys després perquè el creixement urbanístic de la ciutat el privava de fiabilitat en les dades. El de Moià encara funciona i continua enviant al Servei de Meteorologia les dades diàries.

Per què els escolapis impulsaren la creació d'observatoris? Crec que hi ha dues explicacions: per una banda, era un servei a la població i a tot l'Estat, cosa que anava d'acord amb la voluntat de col·laboració en tot el que sigui benefi-

p. 464; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 13 (gener 1889), p. 96; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 14 (febrer 1889), p. 192; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 58 (1892), p. 383, núm. 59, p. 466, núm. 60, p. 568; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 62 (1893), p. 189-192, núm. 63, p. 285, núm. 65, p. 381, núm. 66, p. 477 i 480; *Revista Calasancia* (Madrid), núm. 85 (1895), p. 96, núm. 86, p. 288, núm. 88, p. 383 i núm. 90, p. 571.

763. Josep BABURÉS I GRABULOSA, «Historial del Observatorio Meteorológico del Colegio de Sabadell», *Sabadellum* (Sabadell), s/núm. (febrer 1961), p. 26-28; en els números següents d'aquesta revista hi ha publicat un resum del diari de l'Observatori escrit pel pare Baburés; Marian Baqués i Trenchs a «Servei meteorològic a l'Escola Pia de Sabadell», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 204 (juny 1978), p. s/n, fa un recorregut històric especialment dels últims anys. Entre els anys 1897 i 1901 es publicà anualment el *Boletín de la Estación Meteorológica* amb les dades corresponents; més endavant es publicà un volum amb les dades de 1902 a 1906.

764. Primeres dades publicades en la premsa local en el *Butlletí del Sindicat Agrícola i Caixa Rural i d'Estalvis de la Lliga de Defensa del Arbre Fruyter* (Moià), núm. 47 (febrer 1913), p. 3; Joan FLORENSA I PARÉS i Miriam MULINARI, «Els observatoris a l'Escola Pia: retrat d'un inici», *Modilianum* (Moià), núm. 36 (1r semestre 2007), p. 65-73; aquest article, a més de fer un recorregut històric de l'observatori de Moià, fa un resum de l'aportació de l'Escola Pia a la xarxa meteorològica espanyola.

ciós a la societat; per altra banda, el veieren com un mitjà educatiu lligat a l'ensenyament de l'agricultura i varen creure que seria un bon mitjà per donar una perspectiva més completa als alumnes si se'ls ensinistrava en l'observació meteorològica.⁷⁶⁵

9.6. LA INDEPENDÈNCIA DE CUBA

Cuba patí una tercera guerra entre 1895 i 1898, la segona que els tocava viure als escolapis. Els moments més durs i sagnants foren els del Govern del general Valeriano Weyler, que residí a Cuba del febrer de 1896 al 29 d'octubre de 1897, data en què embarcà rumb a Espanya. L'assassinat de Antonio Cánovas del Castillo i el canvi obligat de Govern a la península propicià la substitució de Weyler pel general Blanco; la premsa, tant la nacional com l'estrangera, clamava per un cop de timó en la política que Espanya estava portant a Cuba, basada en la repressió. El nou Govern veié impossible la formació a Cuba d'una autonomia. L'enfrontament amb els Estats Units d'Amèrica del Nord, que presidia McKinley, tal vegada va ser —segons algun historiador— una maniobra espanyola per no haver de pactar amb la guerrilla sinó amb un estat que ja aleshores podia considerar-se més potent que Espanya: s'evità la humiliació. Per això la fi de la guerra (el 3 de juliol de 1898) suposà que Cuba quedés sota domini dels nord-americans, que hissaren la seva bandera a l'Havana el primer de gener de 1899. Fins al 20 de maig de 1902 no es proclamà la República de Cuba.

Per a l'Escola Pia foren anys difícils.⁷⁶⁶ Els alumnes que assistien a les classes, tant a Camagüey com a Guanabacoa, eren cada dia menys; en el primer baixaren fins a menys de mig centenar i en el segon difícilment superaven el centenar. Especialment els dos internats es ressentiren de la situació d'inseguretats general ja que les famílies temien deixar llurs fills fora de casa; els que pogueren, els enviaren a la península. Sense alumnes, també sobraven mestres i professors perquè els nois eren agrupats en classes de manera que no es notés tant la manca d'alumnat.

La província abandonà o deixà d'atendre els col·legis de Cuba durant aquests anys de guerra? La millor manera d'analitzar-ho serà presentant en una taula el

765. «Cómo construir una estación meteorológica», *El Correo de la Unesco* (setembre 1973), p. 36-37, citat per Claudi VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 185.

766. Sobre el tema, vegeu Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cuba...*, p. 277-298; Joan FLORENSA I PARÉS, «Labor educadora y evangelizadora de los escolapios en Cuba», *Analecta Calasanciana* (Madrid), núm. 79 (gener-juliol 1998), p. 219-221.

nombre d'escolapis catalans que arribaren a l'illa o que en sortiren aquests anys des del començament de la guerra fins al 1909.

TAULA 14
*Moviment d'escolapis a Cuba (1895-1909)*⁷⁶⁷

<i>Any</i>	<i>Arribades</i>	<i>Pèrdues</i>
1895	2	4 + (1)
1896	1	3
1897	2	2
1898	2	2
1899	1	9 + (1)
1900	3	3 + (1)
1901	4	4 + (1)
1902	3	0
1903	4	1
1904	11	3
1905	2	2
1906	3	1 + (2)
1907	3	(2)
1908	2	(1)
1909	(15)	(1)
Sumes	38 + 15	34 + (10)

Hem anomenat la segona columna *pèrdues* perquè hi hem inclòs els que tornaren a Catalunya i entre parèntesis els que moriren a Cuba. En la suma dels que hi arribaren hem separat el conjunt dels que hi arribaren el 1909, per la raó que veurem més endavant. La taula, doncs, ens mostra que, des que començà la guerra fins que s'independitzà d'Espanya (1895-1898), sortiren de Cuba onze religiosos i un morí, mentre que n'hi arribaren set: una pèrdua de cinc religiosos no és gaire en temps de guerra i la disminució d'alumnes de què hem parlat. Des que es produeix la independència fins que es proclama la República de Cuba (1899-1902) abandonaren l'illa setze religiosos i en moriren tres; n'hi arribaren onze: la diferència de set religiosos és notable sobretot si tenim en compte que els anys anteriors també se n'havien perdut. De 1903 a 1908 moriren cinc religiosos i cinc més abandonaren Cuba; n'hi arribaren nou: xifres equili-

767. Hem confeccionat aquesta taula amb les dades que porta Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cuba...*, p. 410-428.

brades. El 1909 és produí l'arribada d'un contingent extraordinari de quinze religiosos, que a més eren relativament joves, mentre que un morí a Cuba.

Si intentem una lectura d'aquestes dades estadístiques podríem concloure que realment la guerra provocà la sortida de Cuba d'un nombre considerable de religiosos; però tal vegada més que per por a la guerra, perquè —com hem dit— el nombre d'alumnes disminuï (en començar el curs el setembre de 1895 a Guanabacoa hi havia disset interns i noranta externs) i no eren necessaris tants religiosos. El fet de la independència sembla que impulsà la sortida d'un bon contingent dels que hi eren, però que la província suplí immediatament enviant-hi altres religiosos.

Cuba, separada d'Espanya, reclamava dels escolapis establir un altre sistema de relació entre col·legis i religiosos de les dues bandes de l'Atlàntic. El 1904 es fundà un col·legi a l'Havana, el de San Rafael, i s'hi envià un grup considerable de religiosos, com palesa la taula anterior (onze religiosos). El 1909 un altre contingent (quinze religiosos) reforçà les cases de Cuba.

El Capítol Provincial de 1906, aprofitant que ja hi havia tres cases a Cuba, les declarà una *visitaduria provincial*. Havia demanat al pare general que les cases es constituïssin en vicaria provincial dependent de Catalunya. El pare general no ho veié bé i la província decidí crear aquesta figura no prevista en el dret: la visitaduria. Nomenà com a primer superior o visitador provincial el pare Joan Bautista Ambròs, que hi va estar molt poc temps, i el succeí el pare Esteve Terradas i Vilaseca (Granollers, 1844 - Camagüey, 1920).⁷⁶⁸ El febrer de 1906, el pare general de Roma, Adolfo Brattina, acompanyat del secretari general, el pare Tomàs Viñas, visità les tres cases cubanes; era la primera vegada que un superior general arribava a Cuba i a Amèrica (cap dels vicaris generals espanyols tampoc no ho havia fet). Feia només dos anys que el papa havia suprimit la Vicaria General espanyola i el general romà volia recórrer les cases de l'orde que ara directament li pertanyien. A més del fet jurídic d'accentuar la unitat de l'orde, el pare Brattina va voler mostrar amb aquest signe la germanor entre totes les demarcacions de l'orde. Aprovà la creació de la visitaduria provincial.

No sembla pas que la província abandonés en cap moment els seus germans de Cuba ni els compromisos que el lligaven amb la població cubana.

La vida dels col·legis i de les comunitats no va ser pas fàcil ni còmoda aquests anys. El de Camagüey va tenir set rectors entre 1895 i 1909. El de Guanabacoa va estar regit fins al 1898 pel pare Pere Muntadas però, després de la seva mort el 4 d'abril de 1899, se succeïren quatre rectors fins a la proclamació de la Re-

768. *Enciclopedia ilustrada Espasa-Calpe*, vol. 60, p. 1459; *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 541.

pública i tres més fins al 1909. Prova de la inestabilitat i els moments conflictius que es varen viure.

En el capítol anterior, en parlar de la segona guerra cubana, dèiem que alguns escolapis se significaren intentant ajudar els cubans que per independentistes eren perseguits per les autoritats espanyoles. Citàvem els noms dels pares Pau Trias, Esteve Terradas, com a exemples. Ara, a aquests noms, n'hi podríem afegir uns altres dos: els pares Pere Muntadas i Santiago Ollé. Val la pena recollir alguns dels fets que protagonitzaren aquests religiosos a favor dels cubans independentistes perseguits. Del pare Terradas s'explica que arribà a apoderar-se de les claus de la presó de Camagüey i que va introduir-hi l'esposa i la filla d'un condemnat anomenat Acosta, antic alumne seu: els proporcionà uns moments de consol i arreglaren problemes que tenien entre ells. Unes dones que anaven a ser extradides al penal de les illes Xafarines aconseguiren, gràcies als escolapis (els pares Trias i Terradas), primerament romandre a l'Havana i finalment (per la intercessió del pare Muntadas davant del general Weyler) ser alliberades. El general espanyol Emilio March, que menava les tropes que defensaven Camagüey, abans de retirar-se volia passar a sang i foc la població; molts ciutadans intercediren per evitar una matança; entre aquestes persones s'hi significaren els pares escolapis Trias i Ollé.

Els escolapis, a més d'atendre les persones, intentaren la reconciliació de les parts o almenys evitar la lluita ferotge i les venjances. El pare Muntadas va ser una de les personalitats que anaren d'un bàndol a l'altre buscant punts de contacte. Penetrava en la manigua per parlar amb els mambises, igual que entrava al palau del capità general Weyler. El pare Muntadas estava amb tots, no era partidista: volia la reconciliació i hi posà tota la seva vàlua. En un de tants enfrontaments entre les tropes espanyoles i els rebels moriren soldats dels dos cantons. Al cementiri de l'Havana s'organitzà un acte patriòtic presidit pel general Weyler; aquest encarregà al pare Muntadas, amb qui mantenia una bona amistat, que fes una pregària final. L'escolapi demanà pregar per tots els que havien mort en aquests enfrontaments —espanyols o cubans— i per tots resà el Parnostre. Weyler s'indignà i donà un cop a terra tot dient: «Si no fuera porque conozco bien al P. Muntadas, ahora mismo lo mandaba fusilar. No quiero compasión para los enemigos de España».

Aquesta actitud de reconciliació i d'estimació mútua no era patrimoni del pare Muntadas ni molt menys. Era l'actitud general dels escolapis que es trobaven a Cuba. Valgui com a prova l'anècdota que anys després recordava un alumne de Guanabacoa; els divendres —explica l'antic alumne— els escolapis els portaven a jugar a la Loma de Cruz; els nois, que fàcilment imiten el que viuen els grans, tot just arribaven al lloc assenyalat, es dividien en dos bàndols «Es-

panya» i «Cuba»; s'atrinxeraven i començaven la seva guerra particular a cops de roc. «Los sacerdotes» —segueix textualment el testimoni— «no se metían en asuntos políticos y, cuando más, hacían todo lo posible para sofocar nuestra guerra chica. Nos decían ellos que éramos compañeros de estudios, sin distinción de nacionalidades, niños que teníamos un mismo credo y todos éramos hijos de Dios.» Aquest testimoni d'un antic alumne que va viure els anys durs de l'enfrontament entre cubans i espanyols mostra la posició dels escolapis en el conflicte: pau, reconciliació, germanor.⁷⁶⁹

9.7. COL·LEGIS D'ESGLÉSIA

Les lleis que al llarg del segle XIX havien anat dictant els governs liberals configuraren unes escoles separades de les tradicions en què l'Església tenia poder, es creà l'escola pública de l'Estat. Aquesta percepció s'accentuà i es posà en evidència a partir de 1868. L'Església es trobà aïllada, fora del context i de l'ambient escolar en què havia viscut fins en aquell moment. Ja abans, alguns bisbes havien aixecat la veu per recordar els drets de l'Església en la qüestió educativa. Després de la Revolució de Setembre s'accentuà la veu de la jerarquia eclesiàstica.

Els punts principals que l'Església reivindicà foren: dret dels pares a escollir els mestres per a l'educació dels propis fills; dret diví de l'Església a l'ensenyament i, per tant, per sobre del de l'Estat, que només pot completar el que manca o cobrir el que falta. El dret de l'Església es concreta en el fet que pot obrir col·legis de qualsevol nivell (sigui directament els bisbes, sigui els religiosos, dels quals els congressos nacionals fan una defensa aferrissada) amb igualtat de condicions que els centres estatals i en la inspecció i el control de tot el que s'ensenyava (és a dir, del llibres escolars i de les exposicions dels professors).⁷⁷⁰ Un espai on l'Església exposà les seves idees i defensà la doctrina pròpia foren els congressos catòlics nacionals;⁷⁷¹ la qüestió problemàtica de l'ensenyament i de les escoles es tractà pràcticament en cada un d'ells sense que se sortís gairebé mai d'aquests matei-

769. Joan FLORENSA I PARÉS, «Labor educativa y evangelizadora de los escolapios en Cuba», *Analecta Calasanciana* (Madrid), núm. 79 (gener-juny 1998), p. 220-221.

770. Vegeu *Historia de la educación en España y América*, vol. 3: *La educación en la España contemporánea (1789-1975)*, coordinada per Buenaventura Delgado Criado, Madrid, Santa María i Morata, 1992-1994, p. 279-287. Les qüestions que es discuteixen no eren exclusives d'Espanya sinó generals a Europa, com hom pot veure a Hubert JEDIN, *Manuel de Historia de la Iglesia*, vol. VIII, p. 311-314.

771. Vegeu *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. I, p. 614-615.

xos punts. En acabar a Santiago de Compostela el Congrés de 1902, els bisbes assistents dirigiren un missatge al rei en el qual deien, entre altres coses:

La voz de los maestros de la ciencia, elegidos también de nuestros centros universitarios, ha puesto de manifiesto, entre los vítores y aplausos del Congreso, cuán deudora de gratitud es la sociedad a los institutos religiosos, y cómo, lejos de deberse reducir, conviene se extiendan por ciudades y villas populosas [...]. Las eminencias del profesorado aquí disertante evidencian que el derecho a la enseñanza y educación de la juventud es innato a la paternidad, y el jefe de familia instruye o elige el maestro de la criatura que engendró y la Naturaleza debe perfeccionar. La Iglesia goza de especial derecho y misión en esta educación y enseñanza, ya por el bautismo, que es regeneración espiritual, ya por la entrega de los padres naturales [...].⁷⁷²

Quina va ser la posició de l'Escola Pia en un tema que la tocava ben de prop? Fou un tema que interessà i per això els escolapis participaren en els congressos catòlics nacionals; en el de Saragossa (1890), hi va tenir una comunicació el pare Eduard Llanas sobre el periodisme. En el de Tarragona (1894), s'hi inscriviren un bon grup d'escolapis: els pares Josep Llauradó (rector de Mataró), Joaquim Corominas (rector de Sabadell), Narcís Costa (rector de Calella), Marià Tubau (rector de Valls), Narcís Catà (rector d'Igualada) i les comunitats d'Olot i de Calella. En el de Santiago de Compostela (1902), hi desenvolupà una ponència el doctor Cosme Parpal i Marquès.

El doctor Cosme Parpal, catedràtic universitari de Barcelona, era en aquest moment el president de l'Acadèmia Calassància i com a tal assistí al Congrés. Hi pronuncià una ponència; podríem, doncs, considerar que les seves paraules eren acceptades per l'Escola Pia. Defensa la posició comuna que hem sintetitzat anteriorment. Conclou l'exposició amb uns punts que resumeixen la seva posició i que repetim aquí:

- 1.º Que el Estado se desentienda del monopolio que ejerce de la enseñanza.
- 2.º Que se dé la libertad necesaria y justa para que se pueda educar e instruir como mejor parezca a los profesores que hayan recibido tal encargo de los padres, que son los únicos que pueden darlo.
- 3.º Reclamar surja con todo su vigor la inspección de la Iglesia en la enseñanza, como tiene derecho por ley divina y la positiva del Concordato de 1851, para que la que se dé no sea contraria a la moral y al dogma.
- 4.º Solicitar la enseñanza de la Religión con carácter obligatorio.
- 5.º Dar al Estado la vigilancia e inspección en la enseñanza para que no se propaguen doctrinas contra-

772. Document publicat a *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 250 (21 agost 1902), p. 720 i s.

rias al orden social, jurídico y político. 6.º Exigir garantía a los profesores. 7.º Que coopere el Gobierno a la enseñanza fundando establecimientos públicos, sin mayores atribuciones ni privilegios que los privados. 8.º El establecimiento de tribunales arbitrales para la colación de grados, únicos exámenes que deberá haber. 9.º La concesión por el Estado de los títulos profesionales y 10.º La promulgación de un plan amplísimo de estudios al cual deban someterse los que deseen dar validez académica a su carrera, plan formado por las corporaciones científicas.⁷⁷³

Els escolapis, però, tot i acceptar aquestes línies generals de l'Església, marcaven la diferència. L'Escola Pia —recordava el pare Mirats en els estatuts de la província redactats el 1902— existia a Espanya per un decret del rei Carles II el 1683 en què autoritzà la fundació de Mojà i per la llei aprovada unànimement el 1845 per les Corts espanyoles i sancionada per la reina Isabel II en què es restaurà l'orde després dels anys de supressió de tots els religiosos. La resta de religiosos només comptaven amb l'aprovació dels bisbes segons el concordat de 1851. Més encara, durant els anys de supressió dels religiosos, els escolapis varen mantenir els col·legis oberts i amb el reconeixement dels respectius ajuntaments, que continuaren pagant les quantitats acordades en les bases de fundació. Els escolapis volien ser una escola pública, gratuïta i oberta a tothom sense distinció. Les lleis espanyoles no ho permetien, però això no impedia que aquesta fos la seva aspiració. No volien entrar en el joc de les oposicions, ni ocupar una plaça de mestre estatal; volien col·legis propis, reconeguts com a públics.

Un cas clar va ser aquests anys la fundació de Castellar del Vallès. Els escolapis no acceptaren en cap moment ensenyar a les aules del col·legi de la Fundació Tolrà, que, com a benèfic, fou escola pública. Fins hi tot el 1939 encara demanaren al Ministeri d'Instrucció Pública que el col·legi escolapi, regit per religiosos i sota la seva única direcció, es convertís en el col·legi públic de la població.

El fet de ser una escola pública no era només una qüestió jurídica o política, també era una qüestió social; és a dir, que fos accessible a tots els alumnes que volguessin assistir-hi. La pèrdua de l'autonomia dels municipis privà els escolapis de les quotes amb què atendien el sosteniment. El sistema dels externs, vigilats i recomanats (de què hem parlat anteriorment) dividí als col·legis grans els alumnes en gratuïts i de pagament. La imatge i la realitat que es donà va ser la de col·legis classistes, especialment amb l'edifici del de Sarrià (hem parlat anteriorment de la polèmica que s'aixecà a Barcelona arran de la seva construcció),

773. La ponència porta el títol «La libertad académica en la enseñanza según la ley fundamental», *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 269 (4 juny 1903), p. 441-446; *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 270 (18 juny 1903), p. 481-487; *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 271 (2 juliol 1903), p. 511-518; el fragment citat es troba a l'última pàgina.

que no responia al que era realment l'Escola Pia en general; en cap moment aquest col·legi va ser un referent o model per a la resta de la província.⁷⁷⁴

El 1903 al col·legi de Sant Antoni —el mateix col·legi de la ronda, d'on s'havia disgregat feia menys de deu anys el de Sarrià— va néixer la famosa i coneguda *bata escolàpia*. Sorgí com a mesura per eliminar les diferències que es podien donar en el vestir dels alumnes recomanats. Es confeccionà segons el projecte de la germana del pare Jaume Català.⁷⁷⁵ L'Escola Pia mai no patentà el model a fi que servís a tothom sense benefici per als qui la pensaren. Va estendre's pels altres col·legis escolapis catalans i ha esdevingut la bata dels alumnes de qualsevol escola, especialment de les públiques.⁷⁷⁶

Però, per altra banda, l'escola pública, tal com l'entenia l'Estat, tampoc no lligava amb el que tradicionalment havia estat l'Escola Pia, anava per altres camins (diferents: no diré ni millors ni pitjors).

9.8. IMPLICATS EN EL MÓN CULTURAL

Ja hem vist que els escolapis, aquests anys de finals del segle XIX, s'havien acomodat a les formes modernes de vida. N'hem resseguit alguns exemples. També ens els aspectes culturals, és a dir, en tot allò que configura les tradicions, costums, manera de ser d'un poble. Podem completar el quadre amb alguns aspectes més que ens acabaran de donar el tarannà dels escolapis de l'època.

En començar el capítol assenyalàvem que l'Església catalana patí en aquests anys el greu problema de l'integrisme, que dividí els creients i deixà un llast difícil de superar. Els escolapis lògicament també es veieren submergits en el problema: integrisme enfront de liberalisme. Sabem d'alguns religiosos que es distingiren com a carlins: el més destacat va ser el pare Antoni Mirats, que no se n'amagà pas mai; en els primers anys de sacerdot, i residint en la comunitat

774. Més extensament comentat aquest aspecte en la recensió del llibre de Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, publicada a *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* (Societat d'Història de l'Educació als Països Catalans), núm. 4 (2001), p. 246-249.

775. Joan COMELLAS I SARRÀ, «La bata escolàpia», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 18 (gener 1959), p. 5-6; el pare Comellas era un dels subdirectors que van intervenir en la idea i aprovació de la popular bata. Notem que els alumnes de Sarrià i els de Terrassa modificaren el cinturó; el dels model generalitzat és de roba, mentre que en aquests dos col·legis és de cuir.

776. Prova d'aquesta popularitat és que en l'exposició organitzada pel Consell Municipal d'Educació de Barcelona el 2003 «Escola a la ciutat», la bata escolàpia representava els nois pobres i de l'escola pública enfront d'una bata blanca amb una altra confecció, com a símbol dels alumnes de les escoles privades. Involuntàriament fou un reconeixement tàcit que l'Escola Pia té la voluntat de ser una escola pública.

d'Igualada, fugí de la casa i s'uní als carlins en lluita; ascendí a oficial i en acabar la Segona Guerra Carlista s'exilià al sud de França; l'amnistia reial li va permetre tornar a Catalunya i reincorporar-se a la vida religiosa. A més d'ell, sabem que també ho era, i se'n manifestà, el pare sabadellenc Francesc Llonch. Ben segur que molts altres escolapis professaven el carlisme. Quan el carlisme es convertí en l'integrisme religiós, cal pensar que alguns escolapis seguiren les consignes. Però també hi hagué escolapis en l'altra línia. El pare Eduard Llanas, de qui tantes vegades hem parlat, fou un destacadíssim opositor de les idees integristes i defensava el que se'n deia *la hipòtesi* (és a dir, la situació actual). El pare Llanas en els seus sermons i sobretot en la premsa va combatre aferrissadament l'integrisme. Els diaris el presentaven com el símbol de l'opinió contrària a l'integrisme defensat per Sardà i Salvany. Dues posicions en el mateix camp religiós que al carrer lluitaven, però que dintre de l'Escola Pia no es manifestà en cap moment. A Vilanova, hi varen conviure el pare Llanas com a rector i el pare Mirats com a principal col·laborador; crida l'atenció com les cròniques de la casa posen en evidència la concòrdia i l'harmonia entre els dos religiosos. Quan anys després, el pare Llanas era vicari general i el pare Mirats provincial, els dos col·laboraren i s'entengueren perfectament per a la fundació de Terrassa i el trasllat del juniorat a aquesta casa. En la correspondència del pare Llanas amb el seu procurador a Roma, el pare Calassanç Homs, mai no indica enfrontament amb el pare Mirats, mentre que expressa les diferències que té amb altres provincials.

Des de la restauració de la província el 1845, sembla que l'harmonia va ser una constant a la província. Hom hi detecta unes línies generalment acceptades per tots i que el treball és una tasca realment col·lectiva. Les diferències se les guardava cadascú en el seu interior. De cara enfora tots lluitaven en un mateix camp i remaven al mateix vaixell.

Ja hem accentuat que, des dels primers anys dels escolapis a Catalunya, aquests se sentiren vinculats al país i optaren per ser província autònoma dintre d'Espanya i dependent només del general de Roma. Aquesta mateixa actitud s'aplicà per als col·legis de Cuba, quan l'illa s'independitzà d'Espanya. El 1904, un breu de la Santa Seu abolí la Vicaria General creada cent anys abans. L'annexió a Roma es va fer sense traumes ni soroll. Durant quasi cinquanta anys més es va mantenir el títol de vicari general a Espanya, però s'anà buidant progressivament de competències.

En aquests anys de la restauració monàrquica es definí a casa nostra el sentiment catalanista, que adquirí formes polítiques, i es plantejà la seva relació amb Espanya com a país. Els escolapis participaren d'aquest esperit de país. Vegem aquest procés.

Un primer aspecte va ser el de crear un sentit de memòria històrica de la pròpia institució. Fins en aquest moment no hi havia cap escrit ni fet per recor-

dar el passat. Tot va néixer arran de la visita que el pare general, Calassanç Casanovas, amb el seu secretari, el pare Josep Jofre —els dos catalans—, varen girar a Hongria entre el 25 de juny i el 3 de juliol de 1877. El pare Jofre va tenir diverses converses amb l'escolapi hongarès Benedek Csaplár. L'hongarès animà el pare Jofre a impulsar els estudis històrics del propi país. Quan el pare Jofre tornà a Catalunya, acabada la visita amb el pare general, es proposà la necessitat de revifar «vividioris recordationis rerum memorabilium Ordinis nostri».⁷⁷⁷ El pare Jofre complí la paraula. En efecte, presentà al capítol de la Vicaria General espanyola de 1888 una proposició en què demanava que es nomenés un cronista o historiador de la vicaria i que el mateix es fes en cada província. El capítol lloà la intenció però ho deixà a les mans dels respectius superiors. Fruit d'aquesta nova actitud foren *Historia literaria y bibliográfica de las Escuelas Pías de España*, que va publicar el pare Carlos Lasalde (1893), *Bullarium Religionis Scholarum Piarum* del pare León Vidaller (1893), *Escolapios insignes* del pare Eduard Llanas (1900) i *Index bibliographicus CC. RR. patrum Matris Dei Scholarum Piarum qui universi Ordine pietatem, litteras ac scientias scriptis suis foventes ornaverunt* del pare Tomàs Viñas (1908). Amb pocs anys l'Escola Pia a Espanya es dotà d'obres força importants especialment com a fonts: eren el record de la tasca que les generacions anteriors havien deixat en herència.

El pare Tomàs Viñas va ser enviat el 1901 a Roma, a la casa generalícia de l'orde, com a arxiver general. Després d'anys en què aquell important arxiu estava quasi abandonat, l'escolapi mataroní hi portà una tasca notable, fent-ne una classificació i publicant un inventari.⁷⁷⁸

Però a Catalunya hi va haver un altre fet. El 1883 es complien els dos-cents anys de la fundació de l'Escola Pia de Moià: la província ho celebrà amb solemnes actes a l'estil de l'època. El 1894 la província inaugurà un altar en una capella de la basílica de Montserrat (hi contribuïren les altres províncies espanyoles) en recordança de l'estada al monestir de sant Josep Calassanç.⁷⁷⁹ Aquests dos fets contribuïren, doncs, a desvetllar la memòria col·lectiva del que era l'Escola Pia

777. Tots aquests punts els analitzarem detalladament a: «Notas para una historia de la historiografía escolapia», *Analecta Calasanciana*, núm. 69 (gener-juny 1993), p. 77-93; Jofre explica la trobada amb Csaplár, *Considerantia eventum, documentorum, ac incitamentorum huius aevi*, Siena. Officina Calasanciana, 1903, i posteriorment a *Ephemerides Calasancianae* (Roma) números diversos (1902). El pare Jofre portà d'Hongria els dos volums del pare Alexius HORÁNYI, *Scriptores Piarum Scholarum liberaliumque artium magistri*, Buda, *Typ Regiae Universitatis Hungaricae* 1808, que conservem a la biblioteca de l'APEPC, signats pel pare Jofre.

778. La seva obra com a arxiver a *Analecta Calasanciana* (1964), p. 493-509.

779. Sobre aquest altar, vegeu Josep Calassanç LAPLANA, *Montserrat, mil anys d'art i història*, Manresa, Angle i Fundació Caixa Manresa, 1998, p. 160-161.

a Catalunya. Dos aspectes, un de cultural i un altre de popular, que reafirmaven el sentit de pertinença al país.

De cara enfora els escolapis s'identificaren amb el país. No cal dir que a les escoles es llegien i es feien aprendre de cor moltes poesies en català, especialment de Verdaguer. Els escolapis professaren una especial devoció a aquest poeta, l'acolliren mantes vegades a Guanabacoa quan, en els viatges amb la Transmediterrània, s'hi recollia per descansar, i llegia als religiosos fragments de l'Atlàntida;⁷⁸⁰ en les estades a Banyoles sempre es trobava amb els germans Perpinyà, escolapis. Mossèn Cinto va ser invitat per diversos col·legis a presidir actes acadèmics; en els moments més difícils trobà escolapis que li feren costat, com el pare Josep Teixidor.⁷⁸¹

Un grup nombrós d'escolapis participà en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana⁷⁸² celebrat a Barcelona el 1906, com hom pot comprovar a les seves actes; heus aquí la llista: pares Magí Ballbè, Josep Concabella, Espiridió Duran, Llorenç Guàrdia, Agustí Gual, Salvador Marcó, Antoni Mirats, Rafael Oliver, Ramon Piera, Ramon Pollina, Joaquim Pi, Ramon Riera i Mauri, Antoni Ribalta i Tisaus, Josep Soler i Garde, Xavier Santaeugènia, Esteve Terradas i Josep Teixidor. Pertanyien a les comunitats de Mataró, Sant Antoni de Barcelona i Terrassa. L'Acadèmia Calassància s'hi inscriví com a entitat i un bon grup dels seus socis hi treballaren de valent.

Des d'alguns col·legis, els escolapis col·laboraren activament amb mossèn Antoni M. Alcover per al seu diccionari o se l'acollí en els seus viatges pel principat.⁷⁸³

La llengua no fou l'única expressió externa de la implicació amb la societat catalana. Hem parlat dels edificis de nova construcció i del modernisme de les portades dels llibres escolars o de les memòries.

L'Acadèmia Calassància i les congregacions marianes foren una resposta a la necessitat d'integrar els alumnes en la societat; abans dels deu anys, els nois ja podien greixar motors per ser el dia de demà membres d'una associació o entitat. Els inicis de periodisme amb les revistes també influïren en la manera pos-

780. A l'APEPC es conserva el volum d'aquesta obra signada per mossèn Cinto, dedicada a la comunitat de Guanabacoa com a agraïment a l'acolliment que hi trobà en els seus viatges.

781. Joan FLORENSA I PARÉS, «"L'Atlàntida", convergència de dos genis: mossèn Cinto Verdaguer i el pare Tomàs Viñas», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* (Mataró), núm. 74 (octubre 2002), p. 11-17.

782. Poden veure's els noms a les actes a *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (Barcelona, octubre 1906), publicades el 1908.

783. Vegeu com a exemple, Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 167.

terior d'actuar de més d'un alumne. Associacionisme i premsa, dues noves expressions en el món democràtic del moment.

La florida que admirem en aquest període és fruit de les etapes anteriors. Els dos primers provincials havien sofert l'exclaustració —Bernat Collasso i Josep Jofre; el primer es va recloure amb la família i el segon s'exilià a les cases escolàpies d'Itàlia. Els altres tres provincials —Josep Draper, Ramon Riera i Francesc Llonch— havien entrat a l'orde després de la restauració. L'harmonia dintre de la província es posa de manifest amb aquests càrrecs. És l'enllaç d'una generació amb l'altra.

9.9. RECAPITULACIÓ

El capítol s'ha allargat més que els anteriors. Els fets ho han portat. Després de les anàlisis individualitzades de les cares del políedre que hem anat esgranant, val la pena no quedar-nos en la divisió o admirant una sola de les cares; hem de reconstruir la peça geomètrica sencera; en el seu conjunt hi ha la bellesa i utilitat; aproximem-nos a una visió més de conjunt. Com descriure breument la província catalana en aquests anys de traspàs d'un segle a l'altre?

No sé trobar una sola paraula per qualificar-la. Seria massa simplisme. Els escolapis, en aquest moment, com en els anteriors, foren un grup o col·lectiu plural. Plural en la seva composició, plural en les seves idees, plural en les seves actuacions, plural en l'acceptació de les diferències de la societat. Ja tenim una primera i molt significativa qualificació de l'Escola Pia catalana: plural.

Els primers joves que entraren a la naixent Escola Pia en els segles XVII i XVIII aspiraren a perfeccionar-se en els estudis de teologia. Els superiors locals i els de Roma els demanaren paciència: no era l'hora d'aprofundir estudis sinó d'arrelar la institució i de prestigiar-la amb una primària acomodada en la societat. Els dos segles de creixement havien consolidat l'obra amb un augment del nombre de religiosos a finals del segle XIX; els religiosos delerosos d'ampliar estudis podien ara disposar de temps i mitjans per fer-ho. La llista que hem donat d'autors de llibres i la bona qualitat d'aquests mostra que els escolapis eren en aquells moments uns especialistes en moltes matèries. Heus aquí, doncs, un segon qualificatiu de l'època: un bon nivell intel·lectual en les matèries pròpies de l'ensenyament que impartien.

Totes aquelles inquietuds que hom veu en la societat civil del moment tenen cabuda entre els escolapis. Associacions, excursions científiques o recreatives, premsa, música, gimnàstica, esport, esbarjo. L'educació no es fa només amb les hores estrictes de l'ensenyament, sinó que als col·legis escolapis hi entren les

institucions postescolars o paraescolars. Els escolapis, doncs, intentaren respondre als nous reptes que oferia la societat i intentaren formar els alumnes per a aquesta nova visió que havia de configurar la seva integració en aquest món: educació atenta al progrés.

Els col·legis escolapis deixaren de ser municipals i d'ensenyament públic i es convertiren en col·legis d'Església. Hem anotat, però, que es veien diferents de la resta de congregacions dedicades a l'ensenyament. Mantingueren sempre la vocació i l'aspiració de ser col·legis municipals, públics i gratuïts. Però, malgrat aquesta vocació i voluntat, eren col·legis privats i d'Església.

Aquest canvi, no volgut, d'imposició legal, va comportar que la societat canviés també la seva visió dels escolapis. En no poder tenir col·legis gratuïts, els nous grups socials veieren una Escola Pia alineada amb unes classes que no eren les seves i se'n distanciaren. Algun símbol extern danyà la tradicional imatge d'una Escola Pia popular, però la realitat va seguir sent de vinculació amb la petita burgesia o classe mitjana, la que sempre li havia fet costat i a la qual havia servit millor. La bata escolàpia és sens dubte la prova del que seguia sent l'Escola Pia al llarg de tot el segle XX: popular.

La formació dels futurs mestres escolapis guanyà en qualitat i se sistematitzà. S'intentà la creació d'una escola normal de mestres pròpia. Els religiosos eren enviats a estudiar a l'estranger. El bon nivell del conjunt va ser aprofitat pels provincials del moment per a l'expansió geogràfica de la pròpia província i per col·laborar amb d'altres. Alguns noms de religiosos per primera vegada entraven a formar part de les figures de l'època.

L'Escola Pia catalana s'implicà amb el país. Continuà sent una institució arrelada.

Les muralles de Barcelona havien estat enderrocades i la ciutat s'expandia i transformà. D'una manera similar podríem dir que la província escolàpia de Catalunya enderrocà la muralla que la retenia en el propi territori; amb l'obertura s'amplià geogràficament i descobrí un món cultural molt més extens i ric.

10. REAFIRMACIÓ DE LA IDENTITAT (1909-1931)

Els anys que apleguem o emmarquem en aquest període són per a l'Escola Pia de Catalunya convulsos i conflictius. Deixaren un mal regust i dolorosos trencaments amb ferides difícils de cicatritzar. El malestar va venir tant de fora com de dintre de la pròpia institució.

La Setmana Tràgica del juliol de 1909 a Barcelona, la Guerra europea entre 1914 i 1918 i la dictadura de Primo de Rivera de 1923 a 1930 són els fets externs que més condicionen l'Escola Pia. La Mancomunitat impulsà l'escola nova i els escolapis se sentiren amb el suport d'aquesta institució catalana. Altres fets no incidiren directament en l'Escola Pia, com les crisis econòmiques, socials o laborals, però indirectament tocaven la societat a la qual volia servir.

El mestratge de Torras i Bages, el bisbe de Vic, donà un aire de renovació espiritual i d'accentuació de la pròpia identitat catalana; els seus escrits foren llegits pels escolapis, només calia veure les biblioteques de les comunitats, on no hi faltaren mai. En l'àmbit d'Església, el que més influí en els escolapis va ser la renovació litúrgica i del cant amb el gregorià sobretot després del Congrés Litúrgic de Montserrat.

La vida interna de l'Escola Pia a casa nostra va estar ben lligada als esdeveniments que va viure el país i el poble. Per això en un primer apartat veurem aquest lligam entre els fets polítics i l'Escola Pia. Després analitzarem la tasca interna de la província de cara a l'escola i al seu creixement.

10.1. SEGUINT ELS ESDEVENIMENTS

No ens entretindrem a exposar els fets polítics, econòmics o socials. Ho considerem suficientment conegut. Fixarem, doncs, només l'atenció en la in-

cidència o ressò que té per als escolapis catalans cada un dels gran esdeveniments que marcaren el període que va de 1909 a 1931, vint-i-dos anys.

10.1.1. SETMANA TRÀGICA

El primer fet que patiren els escolapis va ser la crema del col·legi de Sant Antoni de Barcelona. El primer edifici incendiat el 27 de juliol de 1909, segon dia de l'esclat de la tristament coneguda com a Setmana Tràgica, va ser el de l'Escola Pia de Sant Antoni. El foc arribà a tot arreu; fins i tot cremaren les aules dels gratuïts de la cantonada del carrer de Sant Antoni amb la ronda del mateix nom. La part del seminari que quedava al fons del pati i l'ala de la part de mar s'enfonsaren: en restaren runes amb unes parets mestres que en prou feines s'aguantaven.⁷⁸⁴ Àngel Guimerà hi passà uns dies després i expressà la dolorosa impressió que li va fer veure la finestra de la que havia estat la seva cambra i que «al otro lado de mi ventana pude ver las estrellas».⁷⁸⁵ L'església gòtica no s'ensorrà però quedà malmesa, de manera que es tancà al culte. A l'incendi seguí el saqueig, en què tothom procurà fer-se amb alguna cosa. Tot el mobiliari va desaparèixer pel foc o per la rapinya:⁷⁸⁶ aules, biblioteca,⁷⁸⁷ monetari, gabinets, labo-

784. Després dels fets, algunes revistes publicaren reportatges gràfics dels edificis cremats a Barcelona; pot veure's com exemple el de *La Actualidad: Revista Mundial de Información Gráfica*, IV (Barcelona), núm. recopilación (28 agost 1909). També en va fer un reportatge fotogràfic en postals Àngel Toldrà Viazó (que signava A. T. V.); els números 1, 2, 3, i 4 corresponen al col·legi escolapi de Sant Antoni; vegeu sobre aquesta col·lecció, Ernesto BOIX FELIP, *Catàleg de targetes postals de Barcelona A. T. V.*, Sabadell, AUSA i Ajuntament de Sabadell, 2002, p. 558-566, sobre la Setmana Tràgica; la llista sobre els escolapis a la p. 564; tenim exemplars de la col·lecció a l'APEPC, apartat postals.

785. Text de la carta de Guimerà a *Anuario de la Orden de las Escuelas Pías 1991- Exalumnos*, Roma, Curia General de las Escuelas Pías, 1992, p. 120.

786. Antoni VIDAL, *Libro de oro: Escuelas Pías de Cataluña e isla de Cuba (1617-1917)*, Barcelona, Imprenta de J. Huguet, Sucesor de Luglada y Cía., 1917, p. 37. Que hi va haver qui s'aproprià del que va poder, ho va posar de manifest alguna devolució de llibres de l'antiga biblioteca que fa pocs anys ens va fer arribar una família. Alguna cosa quedà entre les cendres, com un *Caeremoniale sive ritus quibus et in Novitiis admittendis, eorumque votis solemnibus emittendis, visitandisque Domibus, ac Collegiis suis universis Scholarum Piarum Ordo utitur, quosque in lucem edit utriusque Castellae Provincia*, Madrid, Typis Leonardi a Nuñez, s. d. Aquest llibre porta escrit a la guarda pel pare Joaquim Girbau i Berenguer: «Salvat eix llibre de la crema del Col·legi de S. Antón durant los successos de Juliol de 1909 y recollit d'entre les runes lo dia 12 de Desembre de 1909 per mi».

787. Segons dades de 1885, la biblioteca comptava amb més de cinc mil volums (Ramon TARRÒS, *Problemàtica educativa...*, vol. II, p. 779, i vol. IV, p. 1953); Antoni VIDAL a *Libro de oro: Escuelas Pías de Cataluña e isla de Cuba (1617-1917)*, p. 37, afirma que hi havia uns vuitanta mil volums

ratoris i museus,⁷⁸⁸ arxius de la comunitat i de la província, de l'Acadèmia Callassància, però sobretot les magnífiques pintures de Jaume Huguet que formaven el retaule de l'altar major de l'església i eren d'un valor incalculable.⁷⁸⁹ Va caldre començar-ho tot de bell nou.

Els religiosos no patiren cap baixa ni accident; només el fort ensurt en haver d'abandonar la casa a corre-cuita. Bona part de la nombrosa comunitat es trobava fora per motiu de les vacances o d'estudis. Faltava el rector, el pare Ramon Piera i Mauri, de vacances; el responsable de la comunitat era el vicerector, el pare Pau Roca i Borràs; els religiosos en un primer moment confiaren en la gent del barri, que sempre els havia fet costat en les revoltes anteriors; per això decidiren quedar-se a casa. La força pública que vigilava el xamfrà es veié desbordada i aleshores avisà la comunitat que desallotgés l'edifici; els religiosos precipitadament i per llocs diferents anaren sortint de la casa. El germà Ramon Beltran, per exemple, es trobava a la seva habitació i tot d'una es veié amb les flames a la porta; aconseguí escapar per una finestra cap a una casa veïna.⁷⁹⁰ El pare Pau Roca va ser l'últim que l'abandonà i encara ho va fer obligat per l'oficial que manava la tropa, el qual li indicà que no es veia capaç de contenir la multitud que intentava per tots costats assaltar el col·legi.⁷⁹¹ Els religiosos es refugiaren en cases amigues o de familiars.

La notícia dels fets de Barcelona s'escampà ràpidament arreu del principat. Els escolapis de les altres comunitats s'assabentaren el mateix dia de l'incendi del nostre col·legi. El secretari de la comunitat de Balaguer, per exemple, anotà el fet i hi afegí que altres col·legis també es trobaven amenaçats i assetjats. A Ba-

i afegeix: «era principalmente importantísima por sus obras antiguas, muchas de ellas incunables, por lo cual se consideraba como una de las mejores de Barcelona.» Tal vegada s'hi conservava el fons heretat dels antonians, ja que entre aquests i els escolapis no hi hagué un trencament temporal, sinó continuïtat; també hi devia haver l'arxiu o la documentació dels antonians (sobre aquesta possibilitat, vegeu l'inventari del fons conservat fins avui a Joan FLORENSA I PARÉS, «Fondo de los religiosos antonianos en el Archivo Provincial de la Escuela Pía de Cataluña», a *Memoria Ecclesiae*, vol. VI, Oviedo, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España, 1995, p. 297-311).

788. Ramon Tarròs a *Problemàtica educativa...*, vol. IV, p. 1953-1971, descriu l'abundant material que hi havia el 1885.

789. Sobre aquestes pintures, vegeu *Jaume Huguet, cinc-cents anys*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1993, p. 123 (reconstrucció del retaule) i p. 144-150 (comentari). Pocs anys abans de la crema s'havien fotografiat i gràcies a això les coneixem en blanc i negre; original de les fotografies a Arxiu Mas.

790. La seva biografia a *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. I, part I, p. 68.

791. Vegeu el testimoni sobre aquest fet del pare Antoni Montañana a *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. I, part I, p. 123-124.

laguer —escriu el secretari, el pare Josep M. Sirés— «también llegan algunas chispas de la revolución y nuestro Colegio se ve amenazado, lo mismo que el convento de Franciscanos, y el Sto. Cristo pero la llegada de la Guardia Civil restableció el orden».⁷⁹² El col·legi de Sarrià també va viure moments d'angoixa i inseguretat i alguns religiosos es refugiaren en famílies amigues de Sarrià.

La preocupació principal dels superiors es dirigí a les cases de formació, en què hi havia joves que encara no eren majors d'edat. Calia posar-los fora de tot perill.

A Sarrià hi havia el noviciat dels germans operaris. Semblà que Moià seria un lloc prou segur i allí se'ls traslladà. «El día 29 por la mañana llegaron fugitivos de nuestro Colegio de Sarrià, los pretendientes para hermano operario Joan Vilagut, Salvador Costa, Jaume Terradellas, con los novicios operarios Lluís Colet, Pere Cometjó, Salvador Brugarolas y Antoni D. Rodríguez».

Però precisament la població de Moià i els escolapis en particular estaven intranquils. El poble no era en aquell moment un oasi, sinó un munt de teies a punt d'encendre's. Les notícies que anaven arribant de Barcelona provocaren els xiu-xius habituals, en què cadascú veia una amenaça o una esperança. S'havia intentat aixecar alguna barricada per impedir el pas a la vila. L'arribada dels fugitius de Sarrià confirmà en la comunitat les males notícies i els temors: Barcelona cremava i s'havia desfermat l'odi contra els religiosos. El mateix dia 29 de juliol arribaren dos escolapis procedents de Terrassa —els pares Joan Comellas i Salvador Soler— que confirmaren que també s'havien vist obligats a fugir del seu col·legi terrassenc amenaçats per grups de revoltats. En aquest ambient d'inseguretat, el dia 30 juliol entre les 4 i les 5 de la tarda, des del Poble Nou es distingí una polseguera per la carretera que venia de Castellterçol. La veu va córrer com un raig de llum: venien revolucionaris cap a Moià per cremar el col·legi! Els novicis eren a l'oratori i s'esveraren escales avall. El pare Antoni Tasi, el seu mestre, els tranquil·litzà. Es repartiren per famílies conegudes i allí passaren aquella nit proveïts de roba per vestir de seglar. L'alarma acabà en res: eren una colla de segadors que tornaven alegres després d'uns dies de treballar per terres de la costa. El fet indica l'estat d'ànim que es va viure aquells dies de finals de juliol. El dia 31 es normalitzà la vida de la comunitat moianesa.⁷⁹³

Els juniors clergues es trobaven a la casa de Terrassa. La comunitat es dispersà; ja hem vist com dos religiosos arribaren a Moià. Els juniors amb el seu mestre, el pare Salvador Coch, i algun altre religiós foren acollits per la família

792. Text ja transcrit a Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 130.

793. *Crònica del Colegio de las Escuelas Pías de Moià*, p. 99-104, en la qual el mateix mestre de novicis, el pare Antoni Tasi, narra amb molt de detall tots els incidents, a APEPC, 07-20 / caixa 13.

Casanovas de la masia de Can Bayona, situada a set quilòmetres entre Terrassa i Viladecavalls; hi sojornaren una setmana, mentre grups del Sometent local custodiaren el col·legi.⁷⁹⁴

No sabem que passés res a cap dels nostres col·legis ni de Barcelona (Cassanç i Balme, aquest encara a la caseta del carrer de Còrsega) ni de la resta de Catalunya.

Entre tanta desgràcia, s'esdevingué un fet simpàtic. El pare rector, Ramon Piera, tenia un simi que convivia amb la comunitat; el xamós animal es divertia i, alhora, divertia la mainada a les hores d'esbarjo: era conegut com el Rayo. Quan, el 27 de juliol, els religiosos precipitadament hagueren d'abandonar la casa, el simi estava fermat i ningú no es recordà d'ell (el pare Piera es trobava de vacances). Amb penes i treballs aconseguí alliberar-se de l'argolla i fugí saltant entre el foc i les runes. S'amagà en una casa del Poble Sec; la família, en trobar-se a casa aquell animal esverat, l'entregà a la policia i aquesta va fer córrer la veu; el pare Pau Llambés, en nom del pare rector, es presentà a la policia per acreditar-ne la propietat i recuperar-lo. El Rayo, en veure l'escolapi, se li tirà a sobre i l'omplí d'afalacs: va ser l'acreditatiu de la pertinença. El simi morí als escolapis de Sant Antoni l'octubre de 1913. La premsa de Barcelona se'n va fer ressò. Manuel Folch i Torres li dedicà un simpàtic article a *En Patufet*.⁷⁹⁵ Folch, que el devia conèixer quan freqüentà les aules escolàpies, diu del Rayo, entre altres coses: «animaló correcte, intel·ligent i sociable [...] era un mico de pau i d'ordre, i no podia sofrir, de cap manera, veure trencada la germanor dels escolars per inoportunes disputes, ni enterbolida la joia de llurs esplais amb renyines i dissidències vituperables». L'articulista compara aquest caràcter del simi agrait amb el comportament dels incendiàries del juliol de 1909.

Sufocada i acabada la revolta, calia que els escolapis pensessin en el mes de setembre, quan la mainada havia de tornar a escola. Era any de capítol provincial i, per tant, de renovació de càrrecs. Hi havia molta feina a fer. El pare provincial, Antoni Mirats, fixà de moment la seva residència a Sarrià.⁷⁹⁶ El nou

794. Mariona VIGUÉS, «Els escolapis tornen a Terrassa. 1901-1915», a *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 136.

795. Aquest article de Folch i Torres i altres anotacions a *Ave Maria* (Barcelona), núm. 121 (1 gener 1914), p. 473-476. Ens inclinem per aquesta versió de la recuperació del Rayo i no per la que s'intueix de la declaració d'un alumne a Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 341.

796. Els documents emesos els dies 2 i 3 d'agost van sense el segell de la província perquè adverteix el pare secretari provincial, Pau Roca, «Va sin sello de la Provincia por haber desaparecido en el incendio del Colegio de S. Antón»; en el document del 5 d'agost ja hi figura el nou segell. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «Sigil·lografia de l'Escola Pia de Catalunya: la província, període 1909-1937», *Catalaunia*, núm. 302 (setembre 1987), p. 9.

provincial sorgit del capítol va ser el pare Salvador Marcó, que tornà aviat a Sant Antoni. La reconstrucció de l'edifici era difícil. Requeria temps per planificar-ho, cercar recursos financers i realitzar les obres. S'intentà tocar de peus a terra. Un article aparegut el 15 de novembre de 1909 a la revista de Sant Antoni, *Ave Maria*, acabava anhelant «que pronto se conviertan en realidad tan bellas esperanzas [de veure reconstruït el col·legi]»; una nota de la Redacció de la revista precisava: «no pasa por ahora de ser un deseo; mas la realidad, en cuanto a la totalidad del edificio, acaso esté tan lejana, que no seremos nosotros quienes veamos el cumplimiento de tan bellas esperanzas».⁷⁹⁷

La normalitat no tornà pas. Els fets de juliol foren un trencament. A més de la destrucció material i de les pèrdues hi havia quelcom més de fons. Calia pensar moltes coses. Perquè, com explicar-se el que havia passat? El pare Tasi, en la crònica esmentada de Mojà, hi consignà aquestes paraules referides al seu col·legi:

De sentir es que entre estos amotinados no sólo fueran una mayoría los que se habían educado en el Colegio, sino que varios estaban estrechamente unidos con vínculos de parentesco con religiosos nuestros y aun por favores recibidos: y con todo si no llegaron a vías de obra contra el Colegio se desataron sus desenfrenadas lenguas contra él y contra algunos de sus religiosos.⁷⁹⁸

Durant les revoltes de diversos tipus que havien agitat la ciutat de Barcelona durant el segle XIX, els escolapis havien estat sempre respectats. A altres poblacions, com a Terrassa, Reus, Sabadell, Mataró, havien tingut problemes, però semblava que eren qüestions menors; a Barcelona els escolapis eren sempre defensats per la mateixa gent del barri. Ara tot havia canviat? Per què?

L'enderrocament de la muralla portà un èxode de població dels antics carrers cap al nou eixample; les cases que uns abandonaven eren aviat ocupades per gent amb menys poder adquisitiu, immigrants acabats d'arribar arran de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888. Les fàbriques seguiren o iniciaren el mateix camí que la població. Al Raval, s'hi instal·là molta prostitució (a partir de 1914 es farà famós el Barri Xino a la part de mar del barri) i degradació.

Què hi diuen els escolapis? Repassem alguns articles apareguts a la revista *Ave Maria* signats per escolapis; no ens fixarem en els que publicaren alumnes o altres persones, perquè volem veure el que pensen els afectats per la destrucció. Hi ha articles de dos escolapis: els pares Lluís Fàbregas i Sabater i Joan Sellarès i Esplugas. El primer havia estudiat a la Universitat de Lovaina i durant la Setmana Tràgica es trobava destinat als col·legis de Cuba com a viceprovincial i

797. *Ave Maria* (Barcelona), núm. 51 (15 novembre 1909), p. 308.

798. *Crónica del Colegio de las Escuelas Pías de Mojà*, p. 100, a APEPC, 07-20 / caixa 13.

de 1912 a 1918 va ser provincial de Catalunya. El pare Sellarès era en aquell moment el director de la revista i era lògic que hi publicués algun editorial.

El pare Sellarès, en el primer número després dels tristos esdeveniments,⁷⁹⁹ dedica unes pàgines a parlar en un to elegíac, i d'una manera general, de les destruccions ocorregudes a Barcelona durant la Setmana Tràgica. No és un editorial sinó un article que comença a la cinquena pàgina del número. Lamenta les quantioses pèrdues i atribueix els fets a la maçoneria i a les escoles laiques o escoles modernes, que han volgut arremetre contra l'Església, especialment en l'aspecte que més els destorbava, els col·legis religiosos. Amb una faula explica com l'enveja de l'impotent arruïna a qui veu a sobre d'ell. Acaba demanant ajuda per a la restauració de tot el que s'ha perdut.

L'article del pare Fàbregas és més ponderat. Surt com a editorial, sota capçalera. Recorda que als escolapis de Sant Antoni «tants i tants obrers y fills d'obers hi trobaven el manà de l'ànima, y molts fins l'aliment del cos». En contemplar les ruïnes «els ulls ens llagrimegen al considerar els milers de fills d'obers que queden sense aliments ni educació». No es pregunta pels autors de la destrucció sinó per les raons que els mogueren a fer-ho:

¿Y saben quines rahons donen pera defensarse? En nom del progrés, de la llibertat, la tolerancia y la cultura [...]. Nosaltres, donchs, devem procurar construir sempre, que és acció més noble, gran y valerosa [...]. Construïm, donchs, que és feyna humana y gran, y és feyna de tots els que vulguin viure ab plena armonia en tots els de la vida social. Construint, viurem.⁸⁰⁰

El pare Fàbregas veu els fets com un exabrupte inconscient i incontrolat; la societat ha explotat en un moment, però la societat no és això. Ha estat una ofuscació momentània, res més. Cal continuar i construir, que això és la vida, com diu ell. El pare Antoni Vidal, uns anys després, coincideix en el diagnòstic anterior, ja que afirmà: «fue destruido en un momento de obcecación por gente extrañada».⁸⁰¹

La idea de continuar o millor de tornar a començar, fou general i la trobem repetida arreu. No es produí un abatiment, senyal que es continuava creient en la societat i en el món obrer, al qual no es veu pas com a culpable del que havia passat, sinó com a doble víctima: víctima per la prostració en què vivia i víctima per haver-se involucrat en els fets de la Setmana Tràgica. Els escolapis fan, doncs, una nova i més radical aposta per l'educació.

799. *Ave Maria* (Barcelona), núm. 51 (15 novembre 1909), p. 309-312.

800. *Ave Maria* (Barcelona), núm. 56 (1 febrer 1910), p. 385-386.

801. Antoni VIDAL, *Libro de oro: Escuelas Pías de Cataluña e isla de Cuba (1617-1917)*, 1917, p. 43.

No trobem aquí una reflexió com la de Joan Maragall a *La ciutat cremada* o a *L'Església del perdó*, però tampoc una posició radical contra els agressors.

Altres historiadors han aportat diferents explicacions possibles. No n'excloem pas cap d'elles. Una de les causes que va córrer de boca en boca en el primer moment va ser que hi havia, als escolapis, una fàbrica de falsificar moneda per finançar un aixecament carlista. La suposada fàbrica de moneda no era cap altra cosa que la moneda escolar que servia per a l'escriptori escolar (o empreses simulades), del qual ja hem parlat en el capítol anterior i que comptava amb el permís d'Hisenda; no era, doncs, cap fàbrica clandestina.⁸⁰² Que el pare Antoni Mirats, provincial de 1900 a 1909, tenia relació amb els carlins, era cosa coneguda; n'era des de jove; però això no demostra que conspirés el 1909.⁸⁰³

Els escolapis reberen el suport de moltes persones; un dels que primer els arribà i que assenyalà la direcció a seguir va ser el del bisbe de Vic, el doctor Josep Torras i Bages, que escriví al rector, el pare Piera, el següent:

Deben Vdes. pensar en reedificar el Colegio: no abandonen aquellos barrios de la ciudad, más necesitados que ningún otro de la instrucción y educación religiosa. Si esto, que nos aflige, ha sucedido a pesar de la gran fuerza moral que representa el Colegio, y que la grandiosa obra cultural que ha desarrollado durante tantos años, ¿qué pasaría sin el Colegio? ¿qué sería de aquella populosa barriada, más expuesta que ninguna otra al influjo de las malsanas pasiones, más explotada que el resto de la población por los que abusan de la ignorancia y de la falta de convicción? Diga V. al P. Provincial, que se anime, y ¡adelante!, que la Providencia y la ayuda de Dios le harán salir airoso de su empresa.⁸⁰⁴

A la carta, hi adjuntà una almoïna i un calze. També arribà un testimoni d'ànim del papa Pius X, a través del pare general, que també donava suport a la idea de tornar a aixecar el col·legi.

Les classes de batxillerat s'obriren el setembre a la casa número 7 del passeig de Gràcia. El rector, els pare Piera, es quedà en aquesta casa i el pare Josep

802. A l'APEPC tenim mostres d'aquesta moneda escolar, així com el llibre explicatiu del pare Tomàs GARÍ-MONTLLOR, *La moneda escolar en los colegios de las Escuelas Pías*, Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1907.

803. Cita aquests arguments Joan CONNELLY ULLMAN, *La Semana Trágica: Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Barcelona, Ariel, p. 405-406; segons aquest autor, l'atac als escolapis havia estat prèviament i curosament seleccionat i planificat.

804. Text a Antoni VIDAL, *Libro de oro: Escuelas Pías de Cataluña e isla de Cuba (1617-1917)*, 1917, p. 40.

Soler i Biel s'encarregà de les runes de Sant Antoni; el 1912 el rector va ser substituït pel pare Josep Soler i Garde: aquests dos foren els que posaren en marxa l'antiga i desfeta casa de la ronda de Sant Pau. La resta de classes —pàrvuls, primària i comerç— anaren incorporant-se als espais que successivament s'arranjaren: el 5 d'abril de 1910 totes les classes estaven en marxa. S'intentà reobrir l'església gòtica, però el despreniment d'una part de la volta obligà a tancar-la; gràcies a generoses aportacions econòmiques el 17 de gener de 1915, diada de sant Antoni, es pogué recuperar per al culte amb una eucaristia presidida pel bisbe de Barcelona, el doctor Enric Reig. En el degoteig de generosos donatius anotem que Àngel Guimerà cedí una col·lecció de les seves obres publicades fins en aquell moment per a la biblioteca.⁸⁰⁵

Passats uns anys, l'interrogant suscitat pels fets de la Setmana Tràgica continuava viu entre els escolapis. Els pares Tomàs Garí-Montllor, Josep Guañabens i Pantaleón Galdeano presentaren una memòria en el Capítol Provincial de 1921; ens n'ocuparem llargament més endavant pel tema fonamental, és a dir, el pedagògic; però tenen unes paraules que ara ens interessen sobre els fets de la Setmana Tràgica, tot i que també es poden aplicar i estendre als anys de les vagues a partir de 1918; parlen de la conveniència o no de mantenir separades les classes dels externs de les dels recomanats i diuen els tres escolapis:

Y ¡quién sabe, si las encarnizadas luchas sociales que presenciamos en nuestros días, hubieran podido evitarse si, informadas por el espíritu cristiano y tratándose como hermanos, las clases sociales hubiesen vivido en continuo contacto! Las Escuelas Pías están destinadas por Dios, tal vez más que cualquiera otra Institución religiosa o seglar, a realizar una misión cristianamente social; y encontrarán probablemente más expedito el camino que debe conducirles al término que fue el motivo de ser de su institución, si enseñan a convivir armónicamente en nuestros Colegios y a vivir cristianamente confraternizados a los hombres de mañana.

No se nos oculta la audacia que presupone el romper una costumbre bastante generalizada y seguida sin interrupción en nuestros Colegios desde hace medio siglo aproximadamente, más que más, cuando la sociedad vive tan desviada de las doctrinas de Jesucristo, y cuando tan arraigadas son sus preocupaciones. Con todo y a pesar de ello, insistimos en nuestro pensamiento, sin que pretendamos con ello indicar que esta fusión de clases o categorías sociales en nuestras escuelas deba practicarse necesariamente en todos los Colegios: de desear sería, pero tal vez y de momento esta generalización resultaría contraproducente.⁸⁰⁶

805. Text de la carta de Guimerà a *Anuario de la Orden de las Escuelas Pías 1991- Exalumnos*, Roma, Curia General de las Escuelas Pías, 1992, p. 119-120.

806. Document a APEPC, 06-21 / caixa 1, núm. 13.

10.1.2. LA PRIMERA GUERRA EUROPEA

Catalunya no participà pas d'una manera activa en la Primera Guerra europea (1914-1918) ni patí les conseqüències de la intervenció militar. El mateix podem dir dels escolapis catalans i de les seves cases del Principat. De totes maneres, hi va tenir quelcom a veure. Des de 1902 el pare Joan Borrell i Datzira estava destinat a la província escolàpia de Polònia per revitalitzar-la; dotze anys després, la guerra ensorrà part del que s'havia assolit: la majoria dels joves polonesos, que el pare Borrell estava formant per a una nova Escola Pia, es veieren obligats a allistar-se a l'exèrcit i participar en la guerra. El 1913, el pare Josep Soler i Biel va ser enviat com a delegat del pare general a la província d'Àustria; al cap de dos anys esclatava la guerra i s'hi quedà fins al 1919; tornà malalt i es retirà a Balaguer, on morí pocs anys després. Altres escolapis passaren uns anys en aquestes províncies de l'Europa central: com els pares Joan M. Vives, Josep Guañabens, Francesc Fàbrega, a més d'altres de la resta de províncies espanyoles. Alguns escolapis catalans, doncs, varen viure l'experiència de la Guerra europea.

En una carta circular del pare provincial, Lluís Fàbregas, del 1917, s'hi incloïa aquest paràgraf:

Amargura indecible inunda nuestra alma con motivo de las tristes circunstancias que alcanzan de lleno a nuestra corporación. Nuestra amada Provincia sufre y siente también los efectos de la catástrofe mundial, pues algunos de nuestros hijos han tenido que separarse de nuestro lado. Damos, no obstante, rendidas gracias al buen Dios y a la Virgen Santísima que hasta el presente les han conservado incólumes y les han prodigado su eficaz protección. Para ellos os pedimos, hijos amadísimos, vuestras valiosas oraciones, a fin de que sigan mercediendo los favores de lo alto, pues no descansará nuestro espíritu hasta que tengamos el consuelo de tenerles de nuevo entre nosotros.⁸⁰⁷

Dos anys abans, el pare general, Tomàs Viñas, també va fer referència als patiments dels escolapis de Lovaina i de Polònia.⁸⁰⁸

La casa de Lovaina o residència per a estudiants portava pocs anys de vida i ja començava a donar fruits. Davant de l'embranzida de les tropes alemanyes va haver-se d'evacuar. En finalitzar el curs, a l'estiu de 1914, els estudiants amb el pare Bonaventura Rigola tornaren a Espanya, seguint el consell de l'ambaixada i de persones que seguïen la situació. Els altres religiosos restaren a la ciutat fins

807. Carta a APEPC, 02-20 / caixa 3, pare Lluís Fàbregas, segons dates.

808. Carta circular impresa del 4 d'abril de 1915 a APEPC, 02-21 / caixa 1, dossier Viñas, segons data.

que les bombes alemanyes els foragitaren. La tornada fou una odissea per a cada religiós. A la tardor es trobaven novament a Catalunya. La casa es va perdre sota els bombardeigs. Anys després, l'Estat alemany indemnitzà pels danys causats. De moment, però, no es tornà a Lovaina durant aquesta etapa que tratem.

Parem-nos un moment en la relació entre les províncies de Catalunya i de Polònia i Àustria, que va més enllà de l'estada del pare Soler i Biel a Viena. A partir de 1904 s'aconseguí la unificació de tot l'orde; algunes províncies de l'Europa central es trobaven en crisi i la província de Catalunya es va oferir perquè vinguessin els joves que volguessin entrar a l'Escola Pia; aquí trobarien els mitjans per a la seva formació. Si seguim els catàleg de la província i de les demarcacions espanyoles, trobem que varen venir de Polònia Maximil·lià Adrych (vestí la sotana el 25 de juliol de 1906) i Josep Froylan (el 22 de setembre de 1907); d'Àustria arribaren aquí Guillem Gartner (el 25 de desembre de 1906), Francesc Braun (el 25 de desembre de 1906), Pere Lüntz (el 25 de desembre de 1906), Francesc Torbus (el 19 de maig de 1907), Josep Calassanç Reichling (el 8 de desembre de 1907), Climent Fittkan (el 8 de desembre de 1907) i Ramon Robert (el 8 de desembre de 1907). És evident que la vinguda d'aquests joves —dos polonesos i set austríacs— és anterior a la Primera Guerra europea; però es quedaren aquí per al noviciat i aquí feren els estudis de filosofia i teologia, és a dir, set o vuit anys. En el Catàleg de la província de 1915 (també en el Catàleg espanyol del mateix any), hi consten ja com a sacerdots incorporats a la província de Catalunya. L'estada, doncs, no s'havia circumscrit només als anys de formació i estudis sinó que va anar més enllà. Tampoc no són considerats uns forasters, sinó que el fet de figurar en el Catàleg provincial indica que se'ls ha incorporat o incardinat a la província. Era un gest d'acolliment fraternal en moments en què la seva pàtria vivia un greu conflicte armat. No sabem quan retornaren a casa perquè no es publicà cap més catàleg a Catalunya fins al 1925 i en el Catàleg espanyol de 1922 ja no hi ha cap escolapi ni polonès ni austríac entre els religiosos catalans. El que s'inicià com una ajuda per a la formació, acabà sent una acollida per evitar involucrar-los en la guerra.

10.1.3. CRISI DELS ANYS 1923-1928

No podem pas circumscriure els fets que ara tractarem als anys de la dictadura de Primo de Rivera; la situació política espanyola afavorí l'agreujament de fets, que d'altra manera haurien quedat a casa. Amb la dictadura militar les coses es magnificaren en un sentit. L'origen dels conflictes o crisis no es troba en la dictadura, es produïren fora, però amb la dictadura varen prendre més importància i volada. Per analitzar millor i comprendre el que passà, centrarem la crisi en quatre focus: la di-

missió del pare Tomàs Viñas com a general de l'orde, la visita apostòlica a les províncies d'Espanya, la dimissió de tres superiors de la nostra província i la visita de monsenyor Tedeschini. No es tracta de fets independents entre si, sinó que estan entrellaçats i sobreposats; tots ells, però, tenen un rerefons comú: l'anticatalanitat.

En un apartat següent veurem l'actitud del pare Viñas davant de la Lliga d'Educació Familiar: la va treure dels nostres col·legis i prohibí que qualsevol religió hi tingués participació o contacte. De fet, matà el que semblava l'inici d'una institució educativa de futur. No és l'única actuació autoritària que el pare general, Viñas, tingué amb la seva província de Catalunya. El mateix passà amb els Pomells de Joventut. Josep M. Folch i Torres el 9 d'octubre de 1920 llançà la proclama per convocar nois, noies, i joves d'ambdós sexes a integrar-se en els Pomells de Joventut. Hi hagué una resposta immediata i podríem dir que massiva. Arreu del país sorgiren grups entusiastes. Els escolapis varen admetre i acollir als col·legis alguns d'aquests grups formats o no per alumnes. Grups dels Pomells es reunien i trobaven als nostres col·legis de Mataró, Moià, Igualada, Olot o Balaguer. L'esperit que els animava i la proposta educativa quedà clara en la proclama abans esmentada:

Amics volguts: Jo voldria que en cada poble, en cada indret, en cada escola, en cada entitat, oficina, despatx o magatzem de la nostra Catalunya o d'allí on sigui que s'hi trobin aplegats almenys cinc amics patufetistes, s'hi formés un «Pomell de Joventut», amb paraula donada entre ells, de realitzar individualment o col·lectiva, cada setmana, si més no sovint, dues obres bones: una virtuosa, altra patriòtica. Una bona paraula, un acte d'humilitat, de generositat, d'heroisme, de caritat, d'amor i de respecte a pares i mestres, etcètera...seran actes grats a Déu. Un exercici diari o sovintejat de lectura i escriptura en català; una observació discreta als que per descuit parlen malament el nostre idioma; una indicació o un prec respectuós al mestre per a que estableixi ensenyament en català, d'història i de gramàtica catalanes especialment, etcètera [...] seran actes agradables a la Pàtria. D'aquestes bones obres els «Pomells de Joventut», podrien dur-ne registres on anotar-les. Una reglamentació especial podria, tal volta, unificar per aquests bons fins l'acció de tots els «Pomells» de Catalunya [...]. En el meu cap i en el meu cor hi és quasi feta aquesta organització de les joventuts primerenques. En el meu somniar la veig tornant a la nostra Catalunya la pau i l'espiritualitat que les convulsions d'ara semblen voler arrabassar-li.

L'obra va ser vista com a positiva per eclesiàstics i educadors; altres sectors la consideraran de poca qualitat, sentimental, o com una maniobra de baixa política de la Lliga.⁸⁰⁹ El 20 de setembre de 1923 el Directori Militar sorgit del cop

809. Informació sobre els Pomells amb bibliografia a *Tradicció i renovació pedagògica, 1898-1939*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 407-408; conté la proclama.

d'estat del general Primo de Rivera prohibí els Pomells de Joventut. Però el pare Viñas s'hi havia avançat, ja que en una carta circular del 7 d'abril de 1922 els havia prohibit amb aquestes paraules:

Nadie extrañará que, de acuerdo con los Superiores Mayores inmediatos prohibamos la erección en nuestros colegios de los llamados «Pomells de joventut»; donde estén ya erigidos, si es que no pueden buenamente dejarse, procuren los religiosos que en ellos por cualquier concepto intervengan, que nunca suene la nota de separatismo, ni siquiera de aquel apasionado patriotismo, sin el cual a algunos parece no puede fomentarse el verdadero amor a nuestra querida patria. Déjese a nuestros alumnos la libertad de agregarse a los «Pomells», si en la población se implantan; con tal que no falten a los deberes escolares y religiosos que todo alumno nuestro viene obligado a cumplir.⁸¹⁰

No era una prohibició total sinó que deixava alguna escletxa que es podia aprofitar. Consta que, per exemple, a Mataró no se suprimiren els Pomells de Joventut sinó que continuaren fins i tot aquells que eren dependents del col·legi, com ho evidencien el nom d'algun d'ells: Pietat i Lletres, Calassanci, etc. El 8 d'octubre del mateix 1922 al col·legi de Santa Anna se celebrà una gran festa i concentració amb assistència de Josep M. Folch i Torres; els escolapis de la comunitat hi foren presents.

L'actitud radical i absolutista que manifestà el pare Viñas en els dos afers esmentats de Catalunya no foren pas els únics. S'oposà frontalment a qualsevol intent de la creació de la província de Bascònia, promoguda, entre d'altres, per religiosos navarresos i bascos incardinats a Catalunya. A Itàlia també topà freqüentment amb les diverses províncies, concretament amb les de la Romana i de Nàpols; la Santa Seu hi va haver d'intervenir, intervenció que representava un descrèdit per al pare general i per a l'orde. Un historiador escolapi descriu així el caràcter del pare Viñas:

Varón de no pequeño talento, de gran erudición clásica, de óptima voluntad, pero aferrado a su propia opinión y planes, esforzado defensor del derecho y de la verdad, pero que por cierto innato rigor de carácter no calibró lo bastante la táctica prudente y maternal de la Santa Sede para con muchos problemas de la Orden y que prefirió que se rompiera la cuerda antes que aflojarla apartándose de su propósito o camino emprendido.⁸¹¹

810. Dades aportades per Claudi VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 614-616.

811. Traiem aquest text (p. 183) i les dades següents sobre l'inici de la visita apostòlica del treball del pare György SÁNTHA, *Generalato del P. Tomás Viñas*. Utilitzem la traducció al castellà del pare Claudi Vilà i Palà, que conservem a l'APEPC, 08-03 / caixa 101, núm. 17.

La Sagrada Congregació de Religiosos decidí intervenir. La Santa Seu buscà camins per resoldre els problemes que afectaven l'Escola Pia. Finalment el papa Pius XI en l'audiència al cardenal Laurenti del dia 6 de febrer de 1923, decidí nomenar un visitador apostòlic. El decret porta la data del 8 de febrer i es nomenava visitador apostòlic de tot l'orde a monsenyor Hermenegildo Lucas Pasetto, caputxí i bisbe de Gerra. El procurador general ho comunicà a la Congregació General reunida el 26 de febrer. S'acatà la disposició pontifícia i així es va respondre a la Congregació de Religiosos. El 6 de març, monsenyor Pasetto va prendre possessió del càrrec. El pare Viñas intentà evitar la visita primerament a Hongria i després a Espanya. El 5 d'abril va ser rebut en audiència pel papa per intentar que s'anul·lés la visita, tema del qual el papa no volia parlar. El visitador va fer arribar al pare general l'encàrrec que «era voluntad de la Sda. Congregación de Religiosos que el P. General y sus Asistentes y Procurador renunciassen a su cargo». El dia 1 de maig de 1923 tots els indicats signaren la renúncia amb aquesta carta: «Los abajo firmantes, Prepósito y Asistentes Generales de la Orden de las Escuelas Pías, presentamos a V. E. Rvma. la dimisión de nuestros respectivos cargos deseando y augurando que nuestro acto presente resulte a beneficio de la Orden, a la que tenemos el honor de pertenecer.»

El papa Pius XI acceptà la dimissió el dia 3 de maig en l'audiència concedida al Prefecte de la Congregació de Religiosos i va disposar el següent:

1. Auctoritas Rmi. Praepositi Generalis transeat in Visitatorem Apostolicum Rmum. Hermenegildum Pasetto Ep. Tit. Gerrhen. cui assignatur Vicarium Generalem R. P. Joseph del Buono.

2. R. P. Boschi deputatur, provisorio modo, ad negotia gerenda apud S. Sedem, loco Procuratoris Generalis.

3. Rmus. Visitator Apostolicus, collatis, cum Vicario Generali huic Congregatini praesentet nomina quatuor Religiosorum idoneorum ad normam Constitutionum, ut loco Adsistentium Generalium, ab eadem S. Congregatione nominari queant.

4. Omnes in praedictis officiis permaneant quousque eadem S. Congregatio opportunum judicaverit procedendum esse ad convocationem Capituli Generalis pro electionibus faciendis ad normam Constitutionum.

Contrariis quibuscumque non obstantibus.

Datum Romae, ex Secretaria S. Congregationis de Religiosis, die 3 Maii 1923.⁸¹²

812. Arxiu de la Sagrada Congregació de Vida Consagrada, doc. 398/23; altres dades que anem usant, al mateix arxiu, del qual tenim còpia a l'APEPC, 04-20 / caixa 1.2, plec 2, núm. 22, 24 i 30.

Notem que fins aquí ens trobem en els mesos i anys anteriors a la dictadura de Primo de Rivera (setembre de 1923) i que el visitador actua com a superior major des del 3 de maig de 1923, és a dir, quasi cinc mesos abans del cop d'estat. No totes les tintes negres del que passi d'ara endavant s'han de carregar, doncs, al dictador i als seus partidaris.

La notícia de la destitució del superior general amb l'anunci d'una visita apostòlica va caure entre els escolapis de Catalunya molt malament. Es podia estar o no d'acord amb l'actuació del pare Viñas, però l'orde —varen creure alguns— no mereixia aquest tracte. El rector de Mataró, el pare Joan Comellas, envià una carta circular datada el 25 de març de 1924 a tots els rectors de la província en què demanava la convocatòria d'una reunió de tots els superiors «para platicar sobre el anómalo gobierno superior de nuestra Corporación». No va tenir ressò aquesta convocatòria i el pare Comellas, en senyal de protesta per l'anunciada visita, presentà la dimissió com a rector de Mataró i marxà; va ser confinat primer a Olot i després destinat a Moià com a professor de llatí dels novicis: manera de tenir-lo apartat dels afers de la província.

El 6 d'octubre de 1925 el visitador monsenyor Pasetto comunicà la seva voluntat de girar visita canònica a les províncies i cases d'Espanya. L'acompanyà el català pare Llogari Picanyol com a secretari i traductor.⁸¹³ La visita es perllongà al llarg de tot el curs escolar (1925-1926). Monsenyor Pasetto s'entrevistà amb les autoritats eclesiàstiques, civils i militars de les poblacions on hi havia escolapis. L'estiu de 1925 s'havia celebrat capítol provincial, en el qual va ser elegit (d'entre la terna presentada pel capítol al visitador, segons els sistema electiu tradicional) el pare Ramon Castellví. El visitador passà per les cases espanyoles sense fer soroll ni significar-se; el pare Dionisio Cueva⁸¹⁴ qualifica el pas de monsenyor Pasetto d'*anodino*. Durant la visita, el pare Antoni Mirats, que encara mantenia el títol de vicari general de l'Escola Pia d'Espanya, presentà el 7 de novembre de 1925 al visitador la dimissió del càrrec, que restà vacant fins acabada la visita, millor dit, ja no es tornà a cobrir.

L'estiu de 1928 hi tornà a haver capítol provincial. La terna per a provincial arribà a Roma a mans del visitador monsenyor Pasetto, encara en funcions de superior general. El visitador prescindí de la terna i demanà un rescripte a la Santa Seu per poder nomenar provincial el pare Pantaleón Galdeano, religiós de

813. El visitador va cridar el pare Picanyol a Roma el novembre de 1924 com a arxiver i procurador general. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «P. Llogari Picanyol, escolapio y escritor», *Modilianum* (Moià), núm. d'homenatge (octubre 1969), p. 261.

814. Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1902-1950)*, vol. II, Saragossa, Gobierno de Aragón, 2001, p. 75-77, on es recullen les anotacions dels secretaris de cada comunitat de la seva província.

qui havia quedat agradat durant la visita al col·legi de Sarrià. Un religiós el va descriure com: «piadoso, enérgico, trabajador incansable, de altos ideales, sincero en extremo, exacto en la observancia regular y de grandes conocimientos científicos, que ha explicado en varias conferencias entre hombres de ciencia».⁸¹⁵ El pare Pantaleón era considerat del grup catalanista tot i que era navarrès (fill d'Ayegui, vora d'Estella).

El grup o tendència espanyolista reaccionà davant del que va creure un afront i injustícia. Havien treballat a fi que del Capítol Provincial de 1928 en sorgís una terna que respongués als seus punts de mira i es trobaven fracassats, però no vençuts. Actuaren. El pare Lluís Falguera, de la comunitat de Sarrià, tenia bona amistat amb el capità general Emilio Barrera. Altres escolapis, com el pare Adolf Roger, rector en aquell moment de Terrassa, mantenien amistat amb militars o polítics afins a la dictadura militar (Alfons Sala, de Terrassa, o el baró de Viver). Varen recórrer a ells i aconseguiren, per mitjà del Ministeri d'Afers Exteriors i de l'Ambaixada davant de la Santa Seu, que aquesta rectificqués i anul·lés el rescripte del nomenament del pare Galdeano. Per assolir l'objectiu calia poder titllar el pare Galdeano de catalanista.

Fàcilment trobaren arguments per bastir l'acusació. El 27 d'octubre de 1928 morí al col·legi de Sarrià el pare Antoni Mirats. Al funeral i enterrament, que se celebrà l'endemà al mateix col·legi, hi assistí el pare provincial, Pantaleón Galdeano, que presidí el dol segons el costum de l'època. S'hi presentà el senyor Puig i Cadafalch, antic alumne del pare Mirats, a qui admirava i venerava profundament com a mestre. El pare Pantaleón l'invità que l'acompanyés a la presidència del dol, tenint en compte la personalitat del senyor Puig i Cadafalch, antic president de la Mancomunitat de Catalunya, i la simpatia i amor que sempre havia manifestat (i continuà manifestant) a l'Escola Pia. El fet va ser denunciat al capità general; el pare Pantaleón hi va acudir per explicar els fets, justificar-los i defensar-se. L'autoritat militar no sols li va retreure l'atenció i la distinció al senyor Puig i Cadafalch sinó que li repassà la llista de denúncies que pesaven sobre ell i sobre l'actual rector del col·legi de Sarrià, el pare Albert Bertomeu. Se li va retreure que es permetés que el doctor Lluís Carreras, sacerdot sabadellenc, visités el pare Mirats a Sarrià quan estava malalt; que en la festa del Sagrat Cor de fi de curs hi cantés la Schola Cantorum de Sabadell, en gregoriana: tot això eren signes catalanistes intolerables. Un altre incident: en el discurs de

815. Ens recolzem en l'escrit del pare Llogari Picanyol *Informazione o promemoria* que envià a la Santa Seu en defensa pròpia, a APEPC, 03-92 / caixa 1, núm. 11. El fet de demanar rescriptes a la Santa Seu per fer nomenaments fora de les normes era una pràctica habitual, de la qual ningú no s'escandalitzava, fora dels perjudicats.

repartiment de premis celebrat segons costum del col·legi de Sarrià en començar el nou curs 1927-1928, el pare Pantaleón, aleshores rector, havia fet algunes puntualitzacions al nou pla d'estudis de batxillerat; el discurs s'havia de publicar i distribuir en l'acte de repartiment de premis del novembre de 1928 (quan el pare Pantaleón ja era provincial i el pare Bertomeu, rector). De Capitanía General es va fer arribar a Sarrià l'avís que no es veia amb bons ulls aquella crítica contra lleis de la dictadura. La notícia també arribà al visitador monsenyor Pasetto, que escriví el 20 de novembre de 1928 al pare Galdeano per pregar-li que no publicqués el discurs.⁸¹⁶ Aquests retrets formaven part de l'acusació que el Ministeri d'Affers Exteriors va fer arribar a la Santa Seu.

Per indicació de la Cúria Romana, el provincial de Catalunya, el pare Pantaleón Galdeano, i els rectors de Sarrià, el pare Albert Bertomeu; de Vilanova i la Geltrú, el pare Enric Mur, i de Sabadell, el pare Lluís Feixas, foren obligats a presentar «lliurement»⁸¹⁷ la renúncia dels seus càrrecs. El dia de Nadal es llegiren a les comunitats els nomenaments dels substituïts: provincial, el pare Joan M. Vives, i rectors, de Sarrià, el pare Adolf Roger; de Vilanova i la Geltrú, el pare Carles Riera, i de Sabadell, el pare Xavier Santaegúènia; com que el pare Roger era rector de Terrassa, va ser nomenat per a aquesta casa el pare Josep M. Sirés. El pare Llogari Picanyol, secretari general i del visitador apostòlic, va ser desterrat a Cuba⁸¹⁸ perquè se'l féu responsable dels nomenaments de l'estiu anterior.

A partir del canvi de superiors el desembre de 1928, la imatge de la província va ser diferent. S'expressà amb diversos actes que tingueren el col·legi de Sarrià com a protagonista. El 12 de maig de 1929 totes les autoritats militars i civils presidiren el festival esportiu. El 19 de maig el rei inaugurava l'Exposició Internacional de Barcelona i, a l'acte, hi foren convidats i hi assistiren els pares Roger i Falguera: el 26 del mateix maig, el rei concedia al col·legi de Sarrià el títol de Reial.⁸¹⁹ La traca final de les demostracions espanyolistes va ser la visita que el rei Alfons XIII va fer al col·legi de Sarrià el dia 14 de gener de 1930.⁸²⁰

816. Seguim el relat dels fets tal com els exposa Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 381-283. L'autor es recolza en els escrits del pare Galdeano i sobretot els cita.

817. Remarquem aquesta paraula perquè un dels afectats, el pare Enric Mur, moltes vegades comentava que, en el paper que els obligaren a signar, la posava.

818. El pare Picanyol demanà que ja que no podia tornar a Catalunya ni continuar a Itàlia, se li permetés residir a Àustria, cosa que també li fou denegada; se l'obligà a exiliar-se a Amèrica i residí a la comunitat de Càrdenas.

819. Altres col·legis gaudien d'aquest títol des de feia més d'un segle: Igualada i Sant Antoni de Barcelona. Aquest últim, després de la Setmana Tràgica hi renuncià, tot i que després el continuà emprant.

820. Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 283-390. L'Escola Pia no va ser pas l'única part de l'Església catalana que patí persecució durant la dictadura de Primo de

Els nous dirigents de la província s'esmerçaren a donar una imatge pública d'espanyolisme.

El 28 de gener de 1930, pocs dies després de l'esmentada visita, Don Miguel Primo de Rivera abandonà el poder i va ser substituït pel general Berenguer. La dictadura començava a fer aigües i per això és coneguda com a *dictablanda*. Era el primer pas cap a la transició a la Segona República Espanyola, que serà el tema del capítol següent.

Dos anys després de la visita apostòlica de monsenyor Pasetto (1928), l'Església de Catalunya —no sols l'Escola Pia— va tenir un altre visitador amb caràcter no oficial. En efecte, monsenyor Federico Tedeschini, nunci de la Santa Seu davant de l'Estat espanyol, es passejà per Catalunya. «Venia a informar-se sobre la qüestió catalana.» Sabem que el pare rector de Balaguer, Enric Canadell, l'anà a saludar quan monsenyor visità la ciutat; no ens consta cap altra relació amb els escolapis.

Com acabaren aquestes dues visites? La segona s'havia dirigit no als escolapis sinó a l'Església de Catalunya en general. El fruit de la visita va ser un paquet de decrets emanats per diverses congregacions vaticanes: la Sagrada Penitenciaría Apostòlica, el 28 de novembre de 1928; la Sagrada Congregació de Ritus, el 12 de desembre; la de Seminaris, el 21 de desembre; la del Concili, el 4 de gener de 1929, i, finalment, la Sagrada Congregació Consistorial, el 8 de febrer de 1929. Cadascun d'aquests documents anava contra el que creïen un abús catalanista. En el primer dels documents esmentats, per exemple, es deia com a preàmbul general:

Es de lamentar que el movimiento político, que desde hace años tiene su efervescencia en la preclara región de Cataluña, haya repercutido en estos últimos tiempos en la esfera de la religión, bajo más de un aspecto, según consta por seguros conductos; y ello es debido, tal vez, a la misma característica piedad del pueblo.⁸²¹

És un clar retret a Torras i Bages. El conjunt de decrets va caure pèssimament als bisbes de les diòcesis catalanes, de tal manera que decidiren no publicar-los en els seus butlletins oficials i ho comunicaren a Roma. Tampoc no es publicaren en l'*Acta Apostolicae Sedis*.

Rivera; és un cas més dels molts fets que demostren la persecució que l'Església patí sota el dictador; per afinitat, podem fer esment dels caputxins, segons explica Valentí SERRA, *La província de fraïers de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la Guerra Civil (1900-1936)*, p. 338-355.

821. Els decrets es troben publicats per primera vegada a Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Barcelona, Estela, 1970, p. 793-806; explica la visita de monsenyor Tedeschini a les p. 305 i s. També parla de la visita i aporta altres fets que indiquen la repressió de Primo de Rivera sobre l'Església catalana Josep MASSOT I MUNTANER, *Església i societat a la Catalunya contemporània*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 25-30.

El decret de la Sagrada Congregació del Concili donava normes sobre la prèdica i el catecisme; el bisbe de Barcelona convocà una reunió a la qual assistí el pare Joan M. Vives, provincial. Després, aquest publicà una carta circular als seus religiosos en què insistia que ningú no s'immiscís en partits polítics; repetia les normes que el prelat havia donat; sobre el catecisme escriu el pare Vives:

Señala también la Sagrada Congregación la necesidad de que se añada al Catecismo un capítulo sobre los deberes del ciudadano cristiano con la Patria. Para cumplimentar esta orden os remitimos las “Fórmulas catequísticas” publicadas por el Boletín del Obispado que deberán ser ampliadas de viva voz.⁸²²

Ens trobem a les acaballes de la dictadura i, per tant, tot plegat va tenir ben poc efecte.

Anem ara a la primera visita, la de monsenyor Pasetto a l'Escola Pia. El 1928 acabà amb els canvis de superiors a Catalunya (única província que en patí). Era el triomf d'una tendència; però monsenyor Pasetto deixà una escaleta oberta als perdedors. Cridà a Roma com a assistent general per a Espanya el pare Tomàs Garrido, nascut a Budia (Guadalajara) però incardinat a Catalunya, on gaudia de molt bona reputació entre els catalanistes, defensor i impulsor de la creació de la futura província de Bascònia. Quan el 22 de desembre de 1929 es tornà a la normalitat amb el nomenament del pare Del Buono com a superior general, es confirmà el pare Garrido com a assistent per a Espanya. Els quatre provincials espanyols enviaren una carta datada a Madrid el 3 de juny de 1930 en la qual protestaven d'això al nou pare general i l'instaven a destituir el pare Garrido «altrimenti, lamentaremo di vederli obbligati a ricorrere alla S. Congregazione dei Religiosi o del Santo Ufficio».⁸²³ El pare Garrido, però, continuà com a assistent fins que el 1937 morí a Iratxe.

Un rescripte de la Santa Seu tornà la normalitat a l'orde escolapi (aprovat en l'audiència concedida el 27 de novembre de 1929 pel papa al cardenal prefecte de la Sagrada Congregació de Religiosos), ja que considerava acabada la visita apostòlica i nomenava per un sexenni el pare Guiseppe del Buono superior general i quatre assistents, entre els quals hi figurà novament el pare Garrido, com hem dit. El pare Del Buono, amb data del 22 de desembre de 1929, envià una carta circular als religiosos de tot l'orde per anunciar-los el fet i hi adjunta-

822. Carta del pare Vives a APEPC, 02-20 / caixa 3, plec Joan M. Vives. Les *Fórmulas catequísticas* estan publicades a *Boletín Oficial del Obispado de Barcelona* (Barcelona), núm. 1 (18 gener 1929), p. 26-29. Es fa la distinció entre la pàtria petita (Catalunya) i pàtria gran (Espanya) i el conjunt està format per textos bíblics i pontificis especialment del papa Lleó XIII.

823. Còpia de la carta a APEPC, 04-20 / caixa 1, plec 2, núm. 109.

va dos decrets pontificis. El primer tractava sobre organització general; pel que afecta a Espanya, creava la figura del delegat general amb les facultats que la Congregació General de Roma li atorgués en substitució de l'antic vicari general, abolit de fet el 1904 pel motu proprio *Singularitas Regiminis* —recordem que el pare Antoni Mirats havia renunciat el càrrec el 7 de novembre de 1925 i el càrrec seguia vacant. El segon decret parlava de l'hàbit religiós, del peculi, de la vida en comú, de la necessitat dels estudis de filosofia i de teologia, de la conveniència d'obrir-se una segona casa d'estudis per als teòlegs —el 1928 ja s'havia obert la d'Albelda de Iregua (Logronyo)—, que s'enviessin alguns joves a Roma a estudiar, del temps de vacances, de la clausura.

Hom queda perplex que després de sis anys d'estat d'excepció amb un visitador apostòlic s'arribés a unes disposicions semblants, coses que eren un tema normal de qualsevol visita normal. La casa d'Albelda ja feia un curs que funcionava quan es publicà el decret i la supressió del vicari general espanyol estava ordenada des de 1904, però no acabava d'aplicar-se.⁸²⁴ Tant soroll i quatre destitucions amb dos religiosos exiliats per arribar finalment a aquests decrets?

Hem seguit cronològicament els fets sense detenir-nos a fer-hi cap consideració o reflexió. Ara que ho veiem globalment, crec que tenim elements per pensar-hi.

Ja hem dibuixat bastant les posicions de les persones. Per a Catalunya, el fet més significatiu i punyent va ser la dimissió obligada de quatre superiors: impactà fortament en molts escolapis que confiaven en aquests religiosos. Crec que certes actituds d'abandó o de no voler saber res de la institució que adoptaren alguns religiosos després d'aquests fets, s'originà aquí.⁸²⁵ Les dimissions no es poden pas carregar a les espatlles de monsenyor Pasetto: ell en va ser l'executor i prou. Escolapis catalans a través de persones de la dictadura pressionaren la Santa Seu, que accedí a demanar la dimissió dels quatre religiosos. Va ser una lluita entre germans de la mateixa província, però amb la intervenció de militars de la dictadura.

La resta de qüestions de la visita apostòlica no tenen rellevància per a la nostra història. Sí que en té, d'importància, intentar examinar què representaven

824. No deixa de ser curiós que entre els historiadors escolapis s'acostumi a criticar el pare Llanas de no voler renunciar a la vicaria abans de la seva supressió per la Santa Seu i, en canvi, ningú no diu res dels seus successors, que la varen mantenir tant com varen poder quan ja estava suprimida per motu proprio de 1904.

825. En aquest sentit, recordo que el pare Josep Aragonès deia algunes vegades al final de la seva vida a Sabadell: «Quan vaig tenir un bon superior, el pare Mur, me'l varen treure.» El pare Aragonès es tancà, de manera que ni parlava amb la resta de la comunitat, ni amb la gent, tot i que era un excel·lent mestre.

cada un dels dos grups, ja que aquesta divisió condicionà la província durant dècades, abans i després dels fets.

El grup que anomenem *espanyolista*, com hem anat veient, es recolzava en el poder militar, és a dir, volien que l'Església —i també l'Escola Pia— visqués una nova cristiandat lligada al poder —nova versió de la unió de l'altar i el tron—, una Escola Pia grandiosa i exhibicionista amb els festivals esportius presidits per les autoritats, el col·legi de Sarrià com a símbol i per això l'utilitzaren.⁸²⁶ Defensaven una pietat tradicional amb devocions i es mostraren contraris a la renovació litúrgica i al gregorià. Preferien la distinció entre alumnes, externs, gratuïts o pobres, i recomanats o de pagament. A més del col·legi de Sarrià, també va servir de símbol el de Terrassa, on el pare Roger sempre va tenir molta influència; en aquests dos col·legis, el cinturó de la bata escolàpia —bata que volia ser símbol d'unió i d'igualtat dels alumnes— no era de roba com el model generalitzat i popularitzat, sinó que era de cuir: petita distinció anecdòtica però suficient per fer entendre que eren diferents.

Els anomenats *catalanistes*, segons descriu encertadament Miquel Puig i Reixach:⁸²⁷

[...] cercaven una església menys marcada per posicionaments de cristiandat, sense lligams amb el poder polític, una Església que respongués millor a les seves arrels, una litúrgia més preocupada per la interioritat que no pas per l'efectisme, una pedagogia integradora de la riquesa de la col·lectivitat i no pas excloent, i un ensenyament obert als nous corrents de l'escola nova.

L'ús del català com a llengua pròpia (alguns, però, ni eren catalans ni el parlaven, com els pares Pantaleón Galdeano o Tomàs Garrido) i l'estudi o interès per tot el que pertoca a la nostra història eren també elements diferenciadors.

Els primers, emparats sota els militars de la dictadura, aconseguiren els seus objectius de detenir el poder i ensorrar els contraris. Els altres es trobaren que la Santa Seu —en la qual havien confiat com a oposició als poders temporals— accedí a les peticions dels militars; cap d'aquests claudicà de la seva fidelitat i devoció al papa.

Després d'aquesta exposició crec que podem entendre per què no s'aconseguí cap de les millores intentades a través dels capítols provincials en matèria educativa

826. En la recensió del llibre de Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, a *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació* (Barcelona, Societat d'Història de l'Educació als Països Catalans), núm. 4 (2001), p. 246-249, ja vaig exposar la meua opinió que el col·legi de Sarrià no va ser en cap moment model per a la província, sinó instrument d'un grup, no acceptat per la majoria.

827. *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 381.

i de cara a les escoles. Sempre hi havia qui posava bastons a les rodes a fi que la cosa no pogués tirar endavant. És preferí posar-hi un vel i oblidar el que havia passat.⁸²⁸

10.2. L'EDUCACIÓ

En el capítol anterior, hem vist que en el tombant de segle s'havia despertat un fort interès per la millora en l'ensenyament. Esmentàvem com a trets més remarcables la col·lecció de llibres escolars que es publicaren per a la primària i el pla d'estudis comercials.

El 1909, doncs, després de la Setmana Tràgica, no es partia de zero, sinó que hi havia un bon coixí en què assentar-se per tirar endavant. Tot i els problemes es treballà a l'escola. Intentem analitzar els nous passos que es fan en aquest anys de 1909 a 1931.

10.2.1. ASSEMBLEES PEDAGÒGIQUES

Des de finals del segle XIX s'accentuà l'interès per la formació dels religiosos clergues en el que després n'hem dit *formació inicial*, és a dir, la preparatòria per exercir el ministeri escolar. Hem vist també que aquesta formació s'anà completant amb estudis a la universitat o en escoles del magisteri; un dels objectius de la fundació de Lovaina el 1908 va ser per ampliar estudis. Altres religiosos estudiaren en escoles especials o institucions, tant peninsulars com de l'estranger, especialment idiomes moderns o ciències naturals i química.

El pare Salvador Marcó, provincial de 1909 a 1912, introduí les assemblees aprofitant els mesos d'estiu com a mitjà de formació i posada al dia. La primera versà sobre la primera ensenyança. Durà una setmana d'agost de 1911 i se celebrà al col·legi de Sarrià amb assistència d'almenys un religiós per cada col·legi de la província. És l'equivalent al que després foren les famoses i profitoses escoles d'estiu.⁸²⁹

828. Gabriel Castellà a *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)* no parla de cap d'aquests fets ni de persones i acabà d'escriure el seu volum el 1932, data ben propera als fets.

829. La primera Escola d'Estiu va tenir lloc a Catalunya l'estiu de 1914. L'organitzà i la dirigí Eladi Homs, nebot de l'escolapi Calassanç Homs i Recasens. Sembla que aquest des de Roma, on residí molts anys, informava Eladi de les novetats pedagògiques italianes, com per exemple del mètode Montessori (vegeu Jordi MONÉS, *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938)*, Barcelona, La Magrana, 1977, p. 188-192, i Josep MARTÍ i BAIGET, «Pròleg», a Eladi HOMS, *Articles pedagògics*, Vic, Eumo, 2002).

Obrí les sessions de la primera assemblea el pare provincial, Salvador Marcó, repassant les qüestions que calia tractar: graduació de les escoles, programes de les assignatures, metodologia activa,⁸³⁰ recordem aquests temes perquè seran la base dels plantejaments dels anys següents. A continuació alguns escolapis desenvoluparen els temes previstos en el programa. El pare Bonaventura Rigola tractà de sistemes i mètodes d'ensenyança. El pare Josep Guañabens es referí en concret a la lectura. El pare Pere Barnadàs parlà sobre el llenguatge, la gramàtica i l'ortografia. El pare Pantaleón Galdeano féu dues xerrades: una sobre l'aritmètica i l'altra sobre la geometria.⁸³¹ Al pare Josep Soler i Garde li va correspondre parlar de la disciplina escolar. L'últim conferenciant va ser el pare Josep Soler i Biel, però desconeixem el tema tractat. Clausurà el curset o assemblea el pare rector de Mataró, Ramon Piera, que exhortà tots a treballar conjuntament i a donar suport a totes les iniciatives que permetessin portar a terme les propostes plantejades pels conferencians. La temàtica veiem que es amplia, s'intentà en una primera trobada donar una visió general i interessar a tots.

A l'estiu de 1912 tingué lloc la segona assemblea amb el títol de Cursillo de conferències pedagògiques; totes les conferències anaren a càrrec del pare Jaume Català, rector de la residència de Lovaina. Tractà temes com el mestre, el nen, el jove, l'educació social al col·legi i fora d'ell, el col·legi i la família. Sobre l'últim punt, féu esment de la Lliga d'Educació Familiar, de la qual parlarem més endavant.

El promotor d'aquestes assemblees fou el pare provincial, Marcó. En el Capítol Provincial de 1912 el substituï com a provincial el pare Lluís Fàbregas i Sabater, que no continuà amb les assemblees. El pare Fàbregas morí exercint el càrrec el 27 de juny de 1920; el succeí el pare Jaume Orriols (elegit després en el Capítol de 1922). De 1925 a 1928 va ser provincial el pare Ramon Castellví.

Si el pare Fàbregas va suspendre la celebració de les assemblees, el pare Orriols i el pare Castellví les tornaren a instaurar. Segons Miquel Puig, als estius de 1921,⁸³² 1922, 1923, 1924 i 1925 hi ha indicis que tingueren lloc assem-

830. Miquel Puig i Reixach a «Les escoles d'estiu dels escolapis (1909-1939)», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 372 (desembre 1995), p. 8-11, fa un bon resum i una anàlisi del tema amb les fonts i la bibliografia corresponents; nosaltres ens limitem a seguir-lo i quasi el copiem.

831. El pare Galdeano no era pas el millor especialista escolapí en aquestes matèries que exposa; sembla que li correspondria al pare Tomàs Garí-Montllor, però aquest per motius de salut es trobava a Àustria i no tornà fins passat l'estiu de 1912. Vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 252.

832. Miquel Puig, en l'article que anem seguint, afirma que a parer del pare Pantaleón Galdeano, l'assemblea de 1921 va ser la més famosa i de més envergadura. En el fullet imprès que conté el programa de cada intervenció i el nom dels professors que el tracten, advertim que hi ha dos

bles; en els tres últims anys esmentats tal vegada només hi assistiren el joves que havien acabat els estudis i se'ls donava l'última pinzellada abans d'enviar-los als col·legis; el 1927 se'n convocà una per analitzar el nou pla d'estudis de batxillerat conegut com a *pla Callejo*, però a última hora es va suspendre.⁸³³

Hi havia, doncs, un interès, un fort interès, en el perfeccionament dels mestres escolapis. La fórmula emprada tal vegada era una mica tancada, però els religiosos que hi intervenien eren persones amb contactes del món cultural i de l'ensenyament exteriors.

10.2.2. ESCOLES GRADUADES

Acabem de veure que el pare Salvador Marcó en les paraules que dirigí en l'obertura de les sessions de la primera assemblea pedagògica assenyalà com a primer punt a tractar el de la graduació de les escoles. Aquesta insinuació es convertí en el tema per excel·lència durant aquests anys sense que arribés a resoldre's.

El Capítol Provincial de 1915 acordà: «que se establezca en cada colegio la Escuela Graduada con textos y programas propios» i, responnent a aquesta proposta, el nou pare provincial, Lluís Fàbregas, dos anys després nomenà la comissió dels tres religiosos esmentats: els pares Garí-Montllor, Guañabens i Galdeano, a fi que redactessin el projecte.

La comissió del tres presentà les conclusions amb el document que porta per títol *Proyecto general de organización escolar* (l'abreujarem amb les inicials PGOE) en el Capítol Provincial de 1919 i com que no va ser tractat⁸³⁴ el tornar a presentar amb una segona part afegida en el Capítol de 1922. Abans d'aportar solucions, fan un recorregut històric i evolutiu de la graduació de les nostres escoles. Els autors confessen que hi ha molta diversitat en la graduació de les aules de primària; unes vegades és per motius històrics o tradicionals, altres pel nombre d'alumnes en el conjunt de la primària. En alguns col·legis amb pocs

seglars: Josep Pascual i Vila (germà del pare Salvador) i Joan Perpinyà (que deu ser l'antic alumne de Sant Antoni, primer president de l'associació d'aquest col·legi barceloní i parent dels dos escolapis Perpinyà, fills de Banyoles). Si anteriorment hem dit que les assemblees eren excessivament endògenes, la presència de dos laics ara representa un canvi.

833. Recordem el que hem dit abans sobre les crítiques que el pare Galdeano va fer a Sarrià al pla Callejo i la reprimenda de Capitanía Militar. És lògic que se suspengués l'assemblea.

834. Aquest fet ens porta a pensar que el pare Lluís Fàbregas no tenia interès ni en les assemblees ni en la graduació de les escoles (en el Capítol de 1919 va ser reelegit); per tant, seria d'una línia diferent de la del pare Marcó, l'impulsor de millores en l'escola i autor de llibres escolars.

alumnes hi havia el parvulari, dos graus i el comerç o primària completa. En el curs 1906-1907, el col·legi de Sant Antoni de Barcelona —en aquell moment era el col·legi escolapi més complet i organitzat— tenia els nivells següents pel que fa a la primària: pàrvuls, preparatòria, primer, segon i tercer grau i comerç com a primària completa.⁸³⁵

El col·legi d'Igualada estava graduat de la manera següent: primera classe amb pàrvuls (de quatre a set anys); segona classe, preparatòria i primer grau (de set a nou anys); tercera classe, segon i tercer grau (de nou a onze anys); també hi havia la classe dels externs (una unitària amb edats de sis a dotze anys), la secció d'estudis comercials i la de batxillerat.⁸³⁶ Amb dos exemples ja comprovem la diversitat.

La carta circular del pare Eduard Llanas de 1900 proposà —recorden els tres de la comissió— que l'ensenyament fos cíclic i la primària es dividís en primer, segon i tercer graus.

Els llibres escolars que els escolapis catalans havien començat a editar a finals del segle XIX estaven dividits en tres graus, equivalents a las aules de primària. El pare Josep Guañabens publicà *Pequeño Compendio: Cuestionario para las clases de Preparatoria y de Párvulos* (Barcelona, Imprenta Elzeviriana - Borrás, Mestres y Cía., 1911). És un llibret de cent vint-i-cinc pàgines. Cada lliçó comprèn uns punts molt breus d'explicació i al final de cada matèria hi ha un qüestionari dividit seguint les lliçons. Les matèries o assignatures tractades i que es donaven a la classes són: catecisme, aritmètica, geometria, geografia, ciències naturals, urbanitat, història pàtria, història sagrada i llenguatge i gramàtica. *La història pàtria* és la de Catalunya, que comença amb l'arribada dels grecs i acaba amb els Reis Catòlics. Dels Àustria i dels Borbons, en recorda algun fet; de Felip V diu «fué funesto para Cataluña [...]. De los hechos más notables de la guerra de sucesión, fué la rendición de Barcelona, después de once meses de un sitio, de los más heroicos que recuerda la historia, acabando con los fueros y libertades de Cataluña.» La catalanitat de l'autor i que s'ensenyava història de Catalunya des dels primers nivells de l'escola queda ben clar.

Els autors del PGOE intentaren salvar la nomenclatura oficial sia de l'Estat, sia dels superiors, amb una fórmula de compromís. Consideren els tres graus com a cicles i, per tant, cada un dels tres graus es podria dividir en dues seccions. La graduació quedaria, doncs, així:

- primera classe, primera secció del grau elemental
- segona classe, segona secció del grau elemental

835. Vegeu la memòria impresa del curs 1906-1907 a les p. 6-12.

836. Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, p. 227-229.

- tercera classe, primera secció del grau mitjà
- quarta classe, segona secció del grau mitjà
- cinquena classe, primera secció del grau superior
- sisena classe, segona secció del grau superior.

Les quatre primeres classes corresponen a la primària elemental i la cinquena i sisena a la primària completa. Si l'alumne comença la primària als sis anys (l'edat d'escolarització obligatòria), en complir els deu, podrà fer l'examen d'ingrés al batxillerat. El que no cursa batxillerat pot continuar els dos anys més de primària i amb dotze anys entrar en el món del treball.

La proposta del PGOE no s'aplicà. Cada col·legi continuà amb la seva divisió. L'objectiu d'unificació de nomenclatura no s'assolí. La confusió continuà.

10.2.3. EL PARVULARI

Si hi havia confusió i diversitat en l'organització de la primària, més encara es donava aquesta situació en el parvulari. A vegades els alumnes es quedaven en aquesta classe dels més petits fins als vuit anys i en altres col·legis era la classe de llegir i escriure.

Sobre els pàrvuls, l'esmentat document dels tres diu el següent:

Para evitar nuevas confusiones, resta solamente dejar aquí consignado que los párvulos quedan absolutamente excluidos de la primera enseñanza propiamente dicha. Más que más, desde que la Dirección general de Primera Enseñanza sentó de una manera bien concreta, en una Circular de Julio de 1913, que la escuela de párvulos abarca desde los tres hasta los seis años, y que la Primera Enseñanza se extiende desde los seis hasta los doce. No es a nosotros a quien corresponde determinar si los párvulos tienen cabida en nuestros Colegios; pero sí que creemos que, en caso de que sean admitidos, debe ser objeto de especial estudio su enseñanza, de manera que sea del todo independiente de la Primera Enseñanza.

En algunes poblacions, els pàrvuls anaven als col·legis de religioses; el paràgraf anterior sembla inclinar-se per aquesta solució. En general, però, als nostres col·legis varen mantenir el parvulari. Per altra banda, és interessant la diversitat i peculiaritat que assenyala per a la classe de pàrvuls, com a període diferent de la primària.

A Olot, amb la incorporació del pare Tomàs Garí-Montllor al claustre de professors el 1912, es plantejà l'organització no sols de la primària sinó també

del parvulari. El 1912 es posà en marxa una aula exclusivament per als pàrvuls i se n'encarregà, com a mestre, el pare Joan Roig.⁸³⁷ En el prospecte per a la primària organitzada com una escola graduada i de la qual parlarem en el paràgraf següent, hi llegim sobre el parvulari:

La Agrupación escolar, instalada en la planta baja del edificio, contiene: 1.º, un Kindergarten para niños de cuatro a seis años, bajo la dirección de un renombrado parvulista, con horarios y programas propios, que merecieron los justos elogios de los inteligentes y de la prensa local.

En finalitzar el curs 1912-1913 els alumnes de pàrvuls i preparatòria —que aquest curs eren a la mateixa aula— celebraren uns exàmens. Cada alumne invita els seus pares a assistir als actes. El pàrvul s'ha convertit en subjecte actiu de la classe. Presenten sis matèries: geografia-història, religió, geometria, aritmètica, zoologia i llenguatge.⁸³⁸ El contingut és força elevat; en l'aritmètica, per exemple, exposaren «Problemas sencillos y explicados de las operaciones fundamentales. Prácticas elementales y amenas sobre las medidas y pesas métricas.» S'hi intercalen cançons acomodades als petits: tres són del mateix pare Roig (*Cançoneta a la Mare de Déu del Tura*, *Cançoneta a la Mare de Déu de Montserrat* i *El parenostre dels infants*), dues de Natàlia Freixas (*El dijous a l'escola* i *Ma maneta*) i una cançó popular (*Les mosques de Sant Narcís*). Per a la geografia-història es comença pel més pròxim, Olot, i es continua per Girona, Catalunya i s'acaba amb Espanya. Per al catecisme s'ha deixat a Olot el de mossèn Mateu Smandia i s'ha adoptat ja el de Pius X. El pare Roig excel·lí com a mestre als col·legis on residí: Era un bon músic: va compondre per a festes escolars, per als *Pastorets*, fundà l'Orfeó Balaguerí i dirigí escolanies; durant la Guerra Civil residí a França, on també actuà com a director de grups de cant.⁸³⁹

837. Vegeu dades biogràfiques a *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, vol. III, p. 281. Les seves nombroses composicions musicals a la secció de música de l'APEPC. A *Setanta-cinc anys d'història* (Balaguer, 1996), s'exposa la seva tasca en l'Orfeó Balaguerí, del qual va ser fundador i primer director.

838. El programa és un fullet imprès per R. Bonet d'Olot, de dotze pàgines, de 15,5 × 9,3 cm. Exemplar a APEPC, 07-22 / caixa 19, núm. 1.

839. Vegeu informació a Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot, Escuelas Pías de Mataró: su historial pedagógico* i *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, sempre segons pàgines indicades en l'índex. A Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, es reproduïxen a les p. 252-255 tres articles del pare Roig titulats «Puericultura: educació física». A la secció de música de l'APEPC, s'hi conservem diverses composicions de l'escolapi.

Un alumne⁸⁴⁰ del parvulari de l'Escola Pia de Sabadell recordava amb afecte el seu mestre, el germà operari Jaume Viola, i en descrivia el que feien al voltant dels anys 1920 a la classe amb aquestes paraules.

Apreníem a resar i a estudiar. La incipient formació matemàtica la rebíem a través de les famoses «tablas» de sumar, restar, multiplicar i dividir, amb les quals recitàvem de forma literàrio-musical el contingut de les quatre regles. Les «tablas» eren de fusta més o menys prima, que disputàvem arduosament, segons les preferències, i, cantant amb entusiasme, ens posaren en condicions de calcular fàcilment sense necessitat de l'ajuda, avui imprescindible, de les maquinetes electròniques.

Per a la gramàtica elemental (coneixement de lletres i confegiment de paraules) utilitzàvem com uns marcs de fusta que, penjats a la paret, tenien unes ranures on es posaven uns cartons amb figures i, dessota, en una altra ranura més llarga, hi posàvem les lletres per compondre el nom de cada cosa representada. La geografia s'aprenia a còpia de contemplar mapes on localitzàvem els accidents orogràfics, fluvials i costaners, així com els límits dels estats i les principals poblacions.

El germà Viola passà bona part de la seva vida al parvulari escolapí de Sabadell, on es guanyà merescudament fama per la seva dedicació «a la enseñanza, hacía maravillas con su entrega total, con su paciencia sin límites, su caridad para con los más pobres y sus familias, con su inventiva».⁸⁴¹

A Igualada, el pare rector, Joan Vallverdú, explicà que l'escola en general gaudeix de locals rics en aire i llum i en particular el parvulari és «una escola jardí, vertader Kindergarten per a nens de quatre a sis anys, amb programa i horaris propis, que mereixen l'aprovació i els justos elogis d'eminents parvulistes que els estudiaren».⁸⁴²

El pare Calassanç Noguera publicà un llibret sobre el dibuix i en el pròleg diu el següent sobre l'ensenyament del dibuix al parvulari:

Mentre el noi pertany a l'escola de Pàrvuls, entenen que deu donar-se-li tota ampla llibertat en la representació de les idees; á a dir, que el dibuix sigui llavors purament «espontani», concretant-se a lo més, l'acció del Mestre a escollir el tema,

840. Josep M. SANMIQUEL PLANELL, *Evocació i elogi de l'Escola Pia: Un document de 1826*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1997, p. 11.

841. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 571. L'Ajuntament de Sabadell li concedí la Medalla de Plata de la ciutat pels mèrits contrets com a educador. També hi ha un record afectuós del germà Viola en un article sense nom d'autor «Cuando los hombres de hoy éramos los niños de ayer», *Sabadell* (Sabadell), núm. 333 (3 juny 1944), p. 1.

842. Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, p. 211-212.

que sempre serà d'objectes senzillíssims, i a la crítica del treball que així mateix deu ésser sempre laudatòria, a fi de que no decreixi l'entusiasme del noi per la seva obra.⁸⁴³

El parvulari, en aquests col·legis, té entitat pròpia i s'atén la psicologia del pàrvul. A les aules hi ha moviment, activitats, cants.

A la classe de pàrvuls es destinen germans operaris. De la mateixa manera que el germà Jaume Viola hi excel·lí, podem fer esment d'altres noms d'escolapis parvulistes dignes de ser recordats: Joan Profitós i Roca⁸⁴⁴ (Balaguer, 1870 - Mataró, 1937) recollí tradicions i llegendes de la Noguera i dels Ports, que després explicava als pàrvuls. Francesc Roca i Roma⁸⁴⁵ (Sant Pere de Sora, 1877 - Navàs, 1943) a Mataró meresqué un càlid i sentit homenatge dels seus alumnes i a l'Escola Pia de Santa Anna se'n perpetuà la memòria amb una làpida. Joaquim Brucart i Solé⁸⁴⁶ (Manresa, 1865 - Mataró, 1950) passà dues temporades a Mataró (1892-1912 i 1920 fins a la mort) i ideà el Armats de Santa Anna el 1896 com a sistema plàstic per fer comprendre la passió de Jesucrist.⁸⁴⁷ Joaquim Martí i Serra⁸⁴⁸ (Polinyà, 1870 - Barcelona, 1936) exercí el magisteri a Valls i a Terrassa, on té dedicat un carrer. Àngel Mitjavila i Monleón⁸⁴⁹ (Palma de Mallorca, 1891 - Barcelona, 1969) a Terrassa, Nostra Senyora de Barcelona i Sarrià es féu cèlebre com a parvulista a més de mostrar les seves habilitats com a pessebrista. Antoni Peralba i Camarasa⁸⁵⁰ (Os de Balaguer, 1886 - Barcelona, 1974) tenia una imaginació fora del que és normal, com expressà en els seus dibuixos i a l'aula de Balaguer, fent viure la fantasia dels infants. Filemón Marquès i Muñoz⁸⁵¹ (Cascante del Río, 1894 - Villafranca del Cid, 1936) amb la seva amabili-

843. Calassanç NOGUERA, *El dibuix del noi: Mètode d'iniciament del dibuix a l'escola primària, dividit en tres cicles i nou quaderns. Primer cicle, quadern primer*, Barcelona, Editorial Catalana, s. d., p. 3. El pare Calassanç morí a Sarrià el 1920 i el seu germà també escolapi publicà tot seguit aquest quadern.

844. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 450; d'ell, en va aprendre el seu nebot, el pare Joan Profitós i Fontà.

845. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 469. El 1954 es publicà un fullet titulat *Homenaje popular a la buena memoria del Rdo. Hermano Francisco Roca Roma SchP*, Mataró, Impr. Minerva; a la p. 12 hi ha un dibuix d'E. March Pla que representa l'aula amb la grada.

846. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 109.

847. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 623.

848. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 356; *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. I, part I, p. 73-94; *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 97 i 282.

849. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 380. Guardem al nostre APEPC un pessebre seu en miniatura.

850. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 427; Josep LIÑAN, *El germà Peralba: Vida i obra d'un escolapi, pedagog, autodidacte i artista temperamental*, Barcelona, Escola Pia de Catalunya, 1993.

851. *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. I, part II, p. 651-657.

tat es guanyava igualment els alumnes que els seus pares. Altres noms de parvulistes són els de Rafael Mallol i Guiteras⁸⁵² i Pompili Paré i Permanyer.⁸⁵³

Però el mestre de pàrvuls per excel·lència va ser el pare Joan Profitós i Fontà (Balaguer, 1892 - Barcelona, 1954). S'estrenà com a mestre de pàrvuls al Col·legi Calassanci de Barcelona el 1913 i hi va estar fins al 1922. Observà, mirà i admirà. Estudià la psicologia infantil i llegí Claparède. S'apropà al mètode Montessori i als centres d'interès de Decroly. Va conèixer els mestres Antoni Pérez Moya (director de l'escolania de la Mercè) i Joan Llongueras i s'hi relacionà. Passà després pels col·legis d'Igualada i d'Olot, on col·laborà amb el grup encapçalat pel pare Tomàs Garí-Montllor. A partir d'aquest moment serà el mestre dels mestres. El 1919 publicà *El meu llibret* (Barcelona, Editorial Catalana); obria un nou camí. Crec que serà d'interès reproduir el breu pròleg amb què el començà:

Gairebé cap escola resta avui a Catalunya, en la qual no s'hi ensenyi a llegir i escriure el nostre idioma nacional; ben poques, però, són aquelles en les quals els infants comencin pel primer llibre en català. La manca de Sil·labaris catalans obliga als mestres a cometre la major de les errades pedagògiques: l'ensenyament de lo conegut per lo desconegut.

Portats per l'amor als infants i a la Pàtria, hem confeccionat el nostre Sil·labari segurs de facilitar la tasca de l'ensenyament a tots els nostres companys de magisteri.

Ens cal advertir que el nostre llibret està escrit tenint en compte els mètodes més moderns usats en l'art difícil d'ensenyar a escriure i llegir. Nostre sistema és essencialment fonètic. El fonisme de les lletres l'aprèn el nen amb els gravats que acompanyen a quiscuna d'elles; així les lletres són per a l'infant éssers animats que expressen sons diferents. En les lletres, per a les quals no havem trobat sons ben expressius del seu fonisme, havem usat el mètode objectiu.

En l'ensenyament de les lletres no havem pas seguit ni l'ordre alfabètic, ni cap ordre gramatical; havem començat, després de les vocals, per les consonants de més fàcil pronunciació i de forma més característica. El noi, un cop apreses les vocals, forma ja amb una o dues consonants síl·labes, paraules i frases; en un exercici determinat l'infant solament hi troba la dificultat d'una lletra desconeguda.

En les primeres pàgines del llibre havem separat un xic les síl·labes prescindint d'accents, comes i altres accidents gramaticals per no augmentar inútilment el treball dels nois.

El llenguatge usat en aquest Sil·labari, hem cuidat que sigui el més senzill possible servint-nos de paraules i frases del lèxic infantil.

Les notes posades al peu de quiscuna de les pàgines serviran de guia al mestre per a ensenyar als nois el fonisme de les lletres.

852. Consueta a *Ephemerides Calasanctianae* (Roma) (1957), núm. 1, p. 11.

853. *Escolapios víctimes de la persecució religiosa en Espanya (1936-1939)*, vol. 1, part 1, p. 171-182.

L'experiència de molts anys d'ensenyança ens ha demostrat la gran vàlua auto-instructiva del nostre mètode. Amb el nostre Sil·labari pot el Mestre fàcilment ensenyar la lectura i escriptura simultàniament.

A més dels autors citats, el pare Profitós llegia, per exemple, *Revista de Educació* i resumia els articles que l'interessaven. Pouà en la poca bibliografia calassànica i escolàpia que hi havia, sobretot *Escolapios insignes* del pare Eduard Llanas. Admirà el pare Josep Guañabens i va aprendre del seu oncle, el germà Joan Profitós i Roca. Sospitam que també s'informà de l'escola de sordmuts que els escolapis tenien a Siena⁸⁵⁴ (Itàlia). El pare Profitós ho aplicà a tots els alumnes.⁸⁵⁵

A l'aula de pàrvuls d'alguns col·legis hi havia una grada amb uns quatre graons.⁸⁵⁶ En efecte, a l'aula, els nens hi passaven uns quants anys, de manera que hi havia molta distància entre els que hi entraven de bell nou i els veterans. Per això en aquestes aules hi havia una varietat de mobiliari: pupitres, taules, bancs i la grada. Segons l'activitat del grup, seien en un lloc o en un altre o estaven drets davant d'un cartell. La varietat de mobiliari afavoria el moviment i el canvi dintre de la classe. Quan el mestre volia explicar, per exemple, un conte anava molt bé posar-los tots juntets a la grada; el parvulista podia mirar més fixament a cadascun d'ells i captivar millor la seva atenció.

10.2.4. DOS MODELS D'ESCOLES

No hi havia plena uniformitat ni d'organització ni de metodologia en tots els col·legis de la província. Es vivien realitats diferents i hom copiava i aplicava les novetats que li arribaven. S'experimentava. No podem detenir-nos en una anàlisi d'un a un, esmentarem només dos exemples dintre de la gran varietat del

854. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 779-78. També pot consultar-se la biografia dels principals escolapis que s'hi dedicaren: Ottavio Assarotti, Tommaso Pendola, Vittorio Banchi (biografies a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II).

855. A principis de segle XX estava vigent el mètode fonomímic per a l'aprenentatge de la lectura. Vegeu M. Paz LEBRERO BAENA, «Metodología de la lectura y escritura», *Revista de Ciencias de la Educación* (Madrid), núm. 115 (1983), p. 290.

856. Vegeu-ne la fotografia a *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 169; una altra fotografia d'una grada del 1922 a Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada: Assaig històric (anys 1732-2002)*, p. 212. Manuel Cusachs plasmà la grada en el plafó 6 del retaule de Santa Anna de Mataró; mostra la varietat d'activitats que feien els pàrvuls: en grup, davant de la pissarra, a la grada, a les taules. Vegeu-ne la reproducció i un apunt a *El retaule de Santa Anna de Manuel Cusachs*, p. 82-83.

moment. No volem dir que a la resta no hi passés res o que funcionessin d'una altra manera.

El pare Tomàs Garí-Montllor tornà d'Itàlia i Àustria després de cinc anys d'estada i va ser enviat a Olot. Era el 1912. El pare Manuel Roca portava anys de recitor de la casa (des de 1904). Per iniciativa del pare Tomàs es posà en marxa una reestructuració del col·legi que començà a funcionar a partir del curs 1913-1914, després d'exposar-ho als pares de família —la premsa local es va fer ressò de les xerrades del pare Garí-Montllor i en reproduí fragments. S'imprimí un fullet explicatiu, del qual extraiem alguns paràgrafs. Referint-se a l'organització de l'escola afirma:

El Colegio comprende la serie de escuelas graduadas organizadas en «Agrupación escolar» con ocho competentes Profesores y bajo la dirección inmediata de un prefecto que, sin tener escuela, está diariamente en todas ellas para dar armonía y unidad al conjunto; o sea para dirigir el movimiento de las mismas, señalar los trabajos, autorizar el traslado de una a otra sección, presidir los exámenes trimestrales, marcar procedimientos y orientaciones, corrigiendo a unos, alentando a todos, siendo el alma de la Agrupación [...]. La Agrupación escolar, instalada en la planta baja del edificio, contiene: 1.º, un Kindergarten para niños de cuatro a seis años, bajo la dirección de un renombrado parvulista, con horarios y programas propios, que merecieron los justos elogios de los inteligentes y de la prensa local; 2.º, la Enseñanza primaria (de seis a doce años), que comprende seis secciones en tres locales distintos y con su Profesor correspondiente cada dos secciones consecutivas. Como el número de alumnos que se permiten en cada local es limitado, se dividirán las clases, siempre que fuere necesario, en locales distintos y con distinto profesor; 3.º, la Enseñanza complementaria, que abarca los estudios necesarios para la preparación comercial de los jóvenes que no deseen cursar el Bachillerato, y comprende dos secciones más (7.ª y 8.ª) con sus respectivos programas.⁸⁵⁷

L'organització que introdueix el pare Garí-Montllor coincideix amb la del Proyecto que després es presentà i del qual ja hem parlat.

Un altre punt que ens cal recalcar del fullet és el que es titula *Fin de nuestras escuelas* en el qual es diu el següent:

El fin de nuestras escuelas es «educar»; su medio la «enseñanza». Por esto, más bien que aglomerar conocimientos que, por no poderlos asimilar, embrollan la tierna inteligencia de los niños, hemos procurado cuidadosamente que en los programas distintos para cada sección y perfectamente graduada, no se comprendan más

857. Fullet a APEPC, 07-22 / caixa 19, núm. 1. El comentà àmpliament Claudi Vilà i Palà a *Escuelas Pías de Olot*, p. 319-345, on dedica dos capítols a aquests anys especials en l'ensenyament a Olot.

que aquelles ensenyanzes de que son capaces y pueden influir en su formación. Otro carácter de nuestras escuelas es la distinción horaria, distinta según las edades, y procurando en ella tal variedad de ejercicios, que las horas de Colegio resulten cortas para nuestros educandos: ninguna lección dura más de treinta minutos. También se ha logrado que los alumnos reciban siempre la explicación del Profesor, quedando desterrados los «corros», la colección de pasantes y demás defectos de la escuela primaria antigua. Dispone además el Colegio de dos Profesores más, para gimnasia rítmica y canto, que trabajan siempre al aire libre con diversas secciones de nuestras escuelas. Otra novedad poco conocida aún en España, y que por experiencia podemos decir da resultados excelentes, es la confección del «Diario Escolar»⁸⁵⁸ por los Profesores respectivos, como también la adaptación de procedimientos nuevos y de sabor altamente educativos.

El col·legi funcionà durant uns anys amb aquest ritme impulsat pel pare Garí-Montllor i els diferents rectors que hi varen passar. A Olot, hi floriren les congregacions marianes, l'Associació d'Antics Alumnes, la Lliga d'Educació Familiar i l'Adoració Nocturna. Tal vegada la culminació d'aquest esforç educatiu podem posar-lo en l'«Exposició agrícola»⁸⁵⁹ inaugurada el 29 de juny de 1919. El professor era el pare Manuel Montaner. L'exposició va ser fruit d'anys de treballs a l'aula amb els alumnes; es tractava d'un estudi molt acurat de l'agricultura de la comarca de la Garrotxa.⁸⁶⁰

Una altra proposta organitzativa va ser la del pare Salvador Marcó: cada una de les classes o seccions es constituïen en associació. Coneixem el fet al col·legi de Terrassa⁸⁶¹ i que després també es practicà al Col·legi Calassanci quan va ser rector d'aquesta altra casa (1925-1928). A començaments de curs cada classe elegia una junta a la qual es donaven unes competències segons l'edat dels alumnes. Cada alumne aportava una petita quota mensual per a les despeses de l'associació. La classe tenia un patró. La junta organitzava la festa de la classe en honor del patró (aquest dia no es feia classe, sinó que s'omplia amb actes lúdics i culturals dintre de l'escola); els actes acostumaven a consistir en una missa solemne en horari diferent de la de tots els alumnes, una vetllada (que presidia el

858. A l'APEPC, 07-09 / caixa 4, núm. 27, conservem un diari de classe del pare Antoni Dou del curs 1946-1947 quan era mestre al col·legi de Morella. Està redactat íntegrament pels alumnes. El pare Dou va ser alumne d'Olot, la seva ciutat natal, on va néixer el 1913, els anys de les experiències citades.

859. Un àlbum d'aquesta exposició amb retalls de premsa de l'època i fotografies a APEPC, 07-22 / caixa 5, núm. 5.

860. Descripció detallada del contingut de l'exposició a Claudi VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 352-353.

861. *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 151-153.

pare rector i religiosos de la comunitat), esports i jocs al pati. Les excursions de la classe al llarg de l'any eren a càrrec de la junta. Als més grans, se'ls encarregava l'organització d'actes col·lectius del col·legi, com una vetllada, una diada o una excursió. Era una fórmula democràtica de funcionar el col·legi i d'implicar l'alumnat en la marxa de l'escola.

Són dos exemples de la realitat escolar. Són fórmules diferents, però totes elles accentuen la voluntat de canvi respecte de l'escola tradicional amb la implicació dels alumnes i una atenció a la seva psicologia diferencial segons l'edat.

10.2.5. NOUS LLIBRES ESCOLARS

En el capítol anterior, hem vist que en el tombant de segle XIX al XX es publicaren a l'Escola Pia de Catalunya uns llibrets graduats per a cada matèria de la primària. En el període que ara analitzem es continuaren publicant i usant els mateixos llibres amb noves edicions. Però hi va haver novetats.

El pare Joan Comellas i Sarrà (Gràcia, 1877 - Moià, 1969) va creure que era molt feixuc per a l'alumne el fet de carregar cada dia tot un conjunt de llibres que li omplien la cartera camí de l'escola. A més, suposaven un cost elevat per a les famílies menys dotades. Per això substituï el conjunt de llibres per un de sol, l'enciclopèdia que ho conté tot. No era pas una invenció, sinó la utilització d'un recurs emprat per d'altres. Així doncs, publicà una sèrie graduada d'enciclopèdies a les quals posà el títol comú de *La ciencia de los niños*; la de primer i segon grau sortiren el 1924; la de tercer es publicà el 1925; sempre ho edità la Imprenta Elzeviriana i la Librería Camí, S. A. Més endavant —el 1927 i editat per Publicaciones Calasancias— hi afegí un llibre del mestre amb les solucions dels problemes d'aritmètica. Aquestes enciclopèdies varen córrer a mans dels nois durant una vintena d'anys. Tenen una tipografia molt curada i llegible, amb espais en blanc i lletres de diferent tipus; bon paper. No tenen un il·lustrador propi sinó que els dibuixos o són manllevats d'altres publicacions o no porten signatura; variaren segons les successives edicions. El títol és engrescador. El text està redactat en forma de diàleg —pregunta i resposta—, sempre molt breu; les respostes acostumen a ser de dues línies. Entrem una mica en el contingut del llibre i quedem-nos només amb el de segon grau, com a intermedi. En la part de gramàtica hi ha exercicis pràctics al final de cada lliçó; usa el dictat, la còpia, la resposta a preguntes, completar frases, anàlisi progressiva, vocabulari, conjugació de verbs; suggereix que es repeteixin alguns dels exercicis. En l'aritmètica, en acabar les lliçons, hi ha cent cinquanta problemes (en edicions posteriors n'augmentà el nombre); en una nota explica el sistema que el mestre ha de tenir present; diu:

Los alumnos deben discutir cada problema en el encerado reunidos en grupo, y bajo la dirección y previa explicación del Sr. Profesor; y luego cada uno debe resolverlo separadamente en su cuaderno particular. Es de suma importancia que el Alumno comprenda perfectamente todo el alcance del anunciado de cada problema, los cuales deben ser siempre redactados, planteados y resueltos con suma pulcritud y claridad. (P. 203 de la 1a ed.).

No assenyala exercicis per a la geometria ja que:

Los Ejercicios Prácticos de Geometría han de consistir en la reproducción gráfica de todos los grabados contenidos en el texto, variando convenientemente las dimensiones de los mismos, sus formas y posiciones, y escribiendo junto a cada figura el nombre que le corresponda. Debe hacerse uso de la regla y del compás. Estos Ejercicios han de ser ejecutados siempre con suma pulcritud, pero con el grado de perfección adecuada a la edad y a la capacidad de cada Alumno. (P. 219 de la 1a ed.).

En l'apartat de la geografia, en la lliçó (p. 124 de la 1a ed. de 1924) sobre geografia política pregunta:

¿Cuántas son la formas de Gobierno?

— Dos: la monárquica y la republicana.

¿Qué es Gobierno monárquico?

— Aquel en que la autoridad suprema corresponde a un solo individuo, llamado rey o emperador.

¿Qué es Gobierno republicano?

— Aquel en que la autoridad suprema corresponde a varios individuos, dirigidos por un jefe temporal, llamado presidente de la república.

En les edicions fetes durant la República no varià el text.

Hem vist que tots els llibres per a l'escola es publicaven en castellà. Era el costum. Tot i que les classes es desenvolupessin en català en moltes escoles, els llibres i el material emprat era en castellà; fins i tot l'aprenentatge de la lectura es feia en la llengua castellana. Era una contradicció d'aquelles que el costum semblava justificar. El pare Joan Profitós i Fontà (Balaguer, 1892 - Barcelona, 1954)⁸⁶²

862. La personalitat pedagògica del pare Profitós pot trobar-se estudiada principalment a Joan FLORENSA I PARÉS, «El pare Joan Profitós, mestre de pàrvuls», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 351 (maig-juny 1993), p. 28-33; Joan FLORENSA I PARÉS, «La Biblioteca Pedagògica Provincial, del pare Profitós», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 378 (setembre-octubre 1996), p. 10-12; Ramona VALLS I MONTSERRAT, *Escola nova i pedagogia catequètica a Catalunya (1900-1965)*, Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya, 1997; Joan FLORENSA I PARÉS, «El pare Profitós, autor de llibres de lectura», a *La renovació pedagògica: Comunicacions de les XVI Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans* (Figueres, 2003), Girona, CCCG, 2003, p. 287-298.

a fi de superar aquesta contradicció decidí, després de fer-ne una bona experiència a l'aula de pàrvuls del Col·legi Calassanci de Barcelona, publicar una sèrie graduada de llibres de lectura començant per unes beceroles. El 1919 publicà *El meu llibret: Sil·labari català*, primera part (Barcelona, Editorial Catalana, 1919), segona part. Seguí el 1922 *El llibre dels infants* per als alumnes de primer grau. La dictadura de Primo de Rivera l'obligà a interrompre la sèrie. El mateix autor ho explicà més endavant: «Això dèiem el 1919 quan prologàvem l'edició primera del nostre «Sil·labari». El mateix repetim avui que, ajudant Déu, tornem a reprendre la tasca que ens imposarem i que circumstàncies adverses ens obligaren a interrompre. Esperem que en l'actualitat trobarem sempre el pas lliure i podrem acomplir la nostra feina».⁸⁶³ No va ser fins al 1933 que va poder continuar la publicació dels altres dos llibres que mancaven: *El llibre dels nois* i *El llibre dels minyons*. El pare Profitós pensà continuar la sèrie amb altres llibres. En efecte, en la relació de la sèrie dels seus llibres que adjunta a *El llibre dels infants*, hi afegeix *El llibre de l'idioma: Antologia escolar*, amb dibuixos d'A. Ollé Pinell. Aquest anunci figura en altres dels seus llibres posteriors a 1930. Encara sabem que treballà en un altre llibre per als nois. Ho explicà ell mateix en una carta des d'Olot dirigida al pare provincial, Pantaleón Galdeano, amb data 30 novembre 1928: «[...] tinc feina a fer dos o tres llibres catalans de narracions dels exploradors dels continents. Es titularan Els grans viatges, a l'abast dels nois».⁸⁶⁴ D'aquest projecte de llibre, no en tenim cap més notícia. Era un grau superior als altres que coneixem o un llibre complementari? Parem atenció, però, a la data en què el pare Profitós escriví la carta així com la persona a qui la dirigeix.

En un paràgraf anterior hem transcrit el pròleg del *Sil·labari*, on l'autor exposà les motivacions que el portaren a l'edició del llibret, així com el sistema que hi seguí. No ho repetirem ara. Examinem, però, un dels llibres per veure'n l'abast educatiu. Escollim *El llibre dels minyons* publicat el 1933. Els dibuixos són de Miquel Cardona: un sol dibuixant dona uniformitat a l'obra.

En la primera lectura del llibre que titula «El llibre nou», el pare Profitós dona una idea del contingut. En l'últim paràgraf diu al noi:

Jo et diré moltes coses. Jo et parlaré de les flors i dels arbres que viuen arrapats a la terra. Et parlaré dels ocells i animals del teu país i de les terres llunyanes. Jo et parlaré, si ets constant en la lectura, dels nois que es troben pel món, i et diré

863. El llibre no porta data, però pensem que s'edità als voltants de 1930 perquè està imprès a Publicacions Calassàniques, carrer de Sant Antoni Abat, 54, on aquells anys s'instal·là una impremta i editorial escolàpies.

864. Aquesta, així com les altres cartes que citarem, es troba a l'APEPC a la sèrie 08-05 (cartes) i ordenades segons destinatari i després per dates.

allò que fan, com juguen i com treballen. I et diré encara les festes de l'any i et faré reviure llur encís, bo i contant les coses que en aquells dies es celebren.

És un panorama de la temàtica sobre la qual versarà el conjunt del llibre. Podem aprofundir una mica més del que insinua el pare Profitós en aquesta entrada. Els noranta-cinc fragments literaris giren al voltant de tres eixos: el calendari de Catalunya seguit cronològicament, els nens d'arreu del món i la natura. I els tres eixos tenen un denominador comú o línia transversal que és el propi país o Catalunya, que traspuja en cada pàgina. L'any comença com el curs escolar, a finals de setembre i primers d'octubre, amb uns dies dedicats a àngels, la qual cosa fa dir al pare Profitós que l'octubre és el mes dels àngels. S'acaba el calendari amb les festes majors dels pobles i la Mare de Déu d'agost. De les festes, en destaca sobretot les religioses, però fa notar també el sentit de poble català i per això n'accentua els costums en cada cas. La manera d'expressar-se o de narrar les coses, quasi empeny el noi a participar-hi.

Presenta els països del món explicant el que fan els nois de l'edat del petit lector. Parla del nois de Suïssa, del Vallespir, dels Països Baixos, d'Anglaterra, de Grècia, del desert, de la Xina, de Rússia, del Japó, de la selva, de terres fredes del nord, dels esquimals. No solament en destaca el clima i l'ambient general del lloc, sinó també com van a l'escola i quines escoles tenen (Suïssa i Japó) o compara llurs tradicions amb les nostres (l'arbre de Nadal dels anglesos) o explica que després d'un llarg període de submissió han aconseguit la llibertat (Suïssa i Grècia) o adverteix del perill que sacseja la Xina ja que el país està inquiet, vol renovar-se. Sempre s'indiquen les coses positives dels llocs, de manera que es faci veritat el títol comú d'aquests apartats «Els nostres amics». Les diferències són per aprendre d'altres, no pas per enfrontar-s'hi.

El tercer eix hem dit que era la natura. El pare Profitós evoca animals i plantes quasi en cada pàgina i de totes les espècies, preferentment les properes, les que el noi pot conèixer directament. Dedicava unes lectures expressament al mar i unes altres a la muntanya. Relacionat amb la natura, podem recordar també alguns oficis artesans dels més tradicionals: pescadors, caçadors, mariners, raiers, músics.

Els eixos estan travessats pel sentiment de país. Tot respira ambient català. El calendari anual, les referències a països no catalans evoquen les peculiaritats de la pròpia casa, la naturalesa descriu sobretot la de Catalunya. Algunes lectures fan referència específica a tradicions catalanes com les dels gegants o la de la ginesta.

El pare Profitós se serveix de moltes lectures per donar una lliçó moral. Per exemple, en *El camí fangós* recorda que s'ha d'escollar la saviesa dels vells; en

El pollet malcreient igual que en *El ratolí imprudent* inculca l'obediència; en *El llevant del pou* va contra el costum de blasfemar. Les faules o contes són de per si ficcions amb sentit moral. Sota el títol «Moralitats» mostra com en tot es pot veure la cara bona. La moral a què es refereix el pare Profitós no és pas estrictament cristiana, sinó que té un sentit simplement humà.

Pel que fa a altres coses, al final de cada lectura l'autor insinua algunes pràctiques a fer: observació i conversa sobre la lectura, exercicis de vocabulari emprat per l'autor, nocions de gramàtica, d'ortografia, qüestionari, «pareu compte com parleu: digueu / no digueu» i memoritzeu. No sempre hi ha les mateixes insinuacions sinó que varien segons el tipus de lectura i procura no repetir en lectures successives els mateixos exercicis.

A més dels dos esmentats autors de llibres escolars, els escolapis en publicaren d'altres amb més o menys èxit, traduït en el nombre edicions. El pare Pantaleón Galdeano creà a Sarrià el Museu Comercial amb intenció pedagògica, el qual va ser imitat en altres col·legis; el Museu gaudí de fama i fou visitat per personalitats del món comercial i industrial. Sobre aquesta especialitat publicà, el pare Pantaleón, els llibres següents: *Reconocimiento de productos* (Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1910), *Conocimiento de productos* (Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1911) i *Mercología* (Barcelona, Imprenta Elzeviriana y Librería Camí, S. A., 1923); en tots ells, com es dedueix dels títols, dóna informació dels productes des del seu origen fins al consumidor.⁸⁶⁵

El pare Rafael Marimon i Belda (València, 1894 - Barcelona, 1970) va ser un bon mestre que redactà els seus llibres amb una claredat extraordinària, de manera que convertia en entenedor el concepte més complicat. S'utilitzaren durant dècades i l'autor n'anà corregint i millorant les successives edicions. El primer va ser *Geometría elemental según el método cíclico*, en tres graus apareguts el primer el 1925, el segon i el tercer el 1924, tots publicats per Imprenta Elzeviriana y Librería Camí. Després donà a llum els *Elementos de aritmética*, en tres graus que sortiren el 1930 el primer i el segon, metre que el tercer havia ja sortit el 1928, editats per Publicaciones Calasancias. També publicà un *Compendio de Historia Sagrada* (Barcelona, Seix y Barral, 1928); després sortí ampliada en la mateixa editorial i el mateix any amb el títol *Historia Sagrada*.

Per a la geografia, el pare Josep M. Sirés i Ibern (Mataró, 1877 - Calella, 1941) publicà una *Geografía general* en tres graus, el primer el 1923, el segon el 1924 i el tercer el 1927, sempre per la Imprenta Elzeviriana y Librería Camí, S. A.

865. El pare Pantaleón no va ser pas el primer, ja que anteriorment el pare Francesc Xavier Riera i Gironella (Moià, 1856 - Barcelona, 1935) havia publicat *Breves apuntes de reconocimiento de productos* (Barcelona, Imprenta Elzeviriana, Borràs i Mestres, 1907).

Una matèria de primària que poques vegades ha vist una publicació d'un escolapi és el dibuix. Abans hem recordat *El dibuix del noi* del pare Calassanç Noguera i Falguera (Olot, 1884 - Sarrià, 1920),⁸⁶⁶ format a l'escola de pintura d'Olot i que mostra principis pedagògics molt avançats.

Aquest moviment editorial⁸⁶⁷ va fer pensar que calia la creació d'una distribuïdora —cent anys abans s'havia arribat a la mateixa conclusió. El 1917, doncs, es creà aquesta distribuïdora amb el nom de Spica⁸⁶⁸ com a abreviatura de les inicials de Schola Pia Catalauniae; el logotip va ser una espiga amb tants grans de blat, vint, com col·legis hi havia en aquell moment a la província (Moià, Balaguer, Puigcerdà, Igualada, Mataró, Sant Antoni, Sabadell, Calella, Olot, Vilanova i la Geltrú, Tàrrrega, Morella, Calassanci, Sarrià, Castellar del Vallès, Balmes, Terrassa, Caldes de Montbui, Nostra Senyora i Alella). La Spica es localitzà al Col·legi Calassanci del carrer Ample. Se'n nomenà responsable el pare Joan Camp i Viñas (Mataró, 1888 - Barcelona, 1960), qui en tingué cura fins al 1955.⁸⁶⁹ S'aprofità la impremta establerta al col·legi de Sant Antoni (a l'edifici del carrer de Sant Antoni, núm. 54) i que principalment servia per a la impressió de la revista *Ave Maria*. Aquesta impremta s'instal·là a principis de 1920,⁸⁷⁰ el director de la revista en aquell moment era el pare Joaquim Tous i Farell (Barcelona, 1891 - Sabadell, 1968).⁸⁷¹ A partir de 1923 tenim constància que es publicaren llibres en aquesta impremta sota la denominació de Publicacions Calassànies.⁸⁷² Durant els anys de la Segona República Espanyola ja hem dit

866. Consueta al fullet de 1920, p. 27-29; diu la necrologia que tenia una especial disposició per a la pintura i pintà mols dels decorats que serviren per a les funcions teatrals del col·legi de Sarrià.

867. No hem enumerat tota la producció en llibres escolars i no hem fet esment de cap dels que van ser publicats pels escolapis catalans a Cuba, fet que podria ser objecte d'un altre apartat.

868. No tenim documentació de l'empresa Spica; anterior a 1936 només disposem de fulls en què s'anuncia alguna publicació; de després de 1939 tampoc no s'ha conservat gran cosa: un parell de llibres de comptabilitat i algun paper més: tot plegat no permet fer cap història de l'entitat.

869. A la fitxa personal del pare Camp que es guarda a la Secretaria Provincial, hi podem llegir: «1917: [destinat al Col·legi] Calasancio. Primera enseñanza. Revisor. Procurador del material escolar de la Provincia.» La paraula Spica no surt a la fitxa fins al 1942, quan diu «Procurador Spica».

870. *Ave Maria* (Barcelona), núm. 217 (1 juny 1920).

871. La consueta del pare Tous diu el següent referent a la impremta: «Progreddiente tempore et typographia acquisita, in munere edendi libros publicationesque Ioachim noster indefesse laborabat. Opera quidem pulcherrima ex officina nostra in lucem prodierunt, quae tum a nostris tum vero ab exteris magni aestimabantur, praecipue ephemeridis vulgo dicta "Ave Maria", quam devotione magna necnon delectatione legebamus.», a *Ephemerides Calasanctianae* (Roma), núm. 9 (1970), p. 297.

872. Creiem que el primer llibre que va ser publicat per Publicacions Calassànies va ser l'*Almanaque* de la revista *Ave Maria* de l'any 1923.

que es canvià a vegades el nom pel de Romestre.⁸⁷³ Spica i Publicacions Calassànies anaren, doncs, de bracet en la publicació de llibres.

A més d'aquests llibres estrictament escolars, els escolapis pensaren també en l'aportació de llibres de lectura per a les biblioteques. Un bon grup d'escolapis hi aportaren el seu granet; recordem només els noms dels autors sense posar-hi la llista de llibres: Joan Profitós i Fontà, Joan Arimon i Ferrer, Josep Teixidó i Bargués, Joaquim Tous i Farell, Joan Comellas i Sarrà. Generalment es tracta de biografies d'escolapis traduïdes de l'italià o de temàtica bíblica o devocionaris. Eren llibres de butxaca, de poques pàgines.

10.2.6. LA PASTORAL⁸⁷⁴

Tradicionalment la formació religiosa es feia amb l'ensenyament del catecisme, explicacions diàries a classe i setmanals a la capella, pràctiques de pietat (amb ritme diari, setmanal, mensual o anual) i sobretot la celebració diària de la santa missa. Els devocionaris assenyalaven aquest camí. La fundació de les congregacions els anys anteriors no varià substancialment el mètode; accentuà la pràctica especialment pel que fa a la formació diguem-ne *intel·lectual*.

En el segle XX es posaren en qüestió algunes d'aquestes pràctiques, no en la seva definició sinó en la manera de fer-se. Comencem amb dues experiències.

La primera tingué lloc a Olot a partir de 1907. La parròquia de Sant Esteve programà i portà a la pràctica un pla de catequesi en el qual participaven totes les entitats religioses locals. En el Congrés Catequístic Nacional celebrat a Valladolid el juny de 1913, hi presentaren l'experiència portada a terme i obtingueren la consideració de *catequesi modelica*.⁸⁷⁵ No entrem en l'anàlisi detallada de l'experiència

873. Aquestes Gràfiques Romestre eren la impremta dels escolapis de Sant Antoni, instal·lada a la casa coneguda com de *la Generalitat* i que era una escola professional; era la mateixa adreça on tenien la seu Publicacions Calassànies i d'on sortiren llibres, estampes i la revista *Ave Maria*; es tracta d'un local i empresa de l'Escola Pia però que, per l'ambient antireligiós del 1933, publicà sota aquest nom Romestre, del qual no sabem el significat.

874. Vegeu el tractament d'aquest apartat a Joan FLORENSA I PARÉS, «El método Montessori, la catequesis y los escolapios», *Archivum Scholarum Piarum* (Roma), núm. 63 (2008), p. 129-144.

875. Vegeu *Crónicas del Primer Congreso Catequístico Nacional Español celebrado bajo la presidencia del Emmo. y Rvdmo. Cardenal de Cos en la ciudad de Valladolid en los días 26, 27, 28 y 29 de junio de 1913*, vol. I i II, Valladolid, Casa Editorial Religiosa de Andrés Martín Sánchez, 1913; sobre l'organització, el mètode i el material emprat a vol. I, p. 351-377, i altres informacions al vol. II.

Un incís. El pla de catequesi d'Olot sembla respondre a l'escola única; al meu entendre, aquest plantejament de la parròquia d'Olot és una contradicció: l'Església demana que els pares tinguin dret a escollir escola per als seus fills, però no permet que la catequesi es faci en cap lloc més que a la parròquia.

perquè es pot seguir en la crònica del Congrés; només fem alguna puntualització sobre la implicació i les aportacions dels escolapis de la comunitat olotina.

La parròquia planificà la catequesi de tots els nivells, és a dir, des de la dels primers anys fins a la d'adults. Distribuï la població en quatre districtes i vint-i-quatre seccions, en cada grup s'impartia la catequesi per catequistes que prèviament rebien formació i orientació (tenien per a cada lliçó l'esquema i el contingut que havien de desenvolupar, segons el nivell dels catequitzants). S'hi implicaren totes les associacions parroquials —Conferències de Sant Vicenç de Paül, Congregació Mariana de Sant Lluís Gonçaga, Apostolat de l'Oració, Escola Dominical, Associació de Pobres de Sant Antoni, Centre Catòlic— i hi col·laboraren els religiosos de les tres comunitats que hi havia a la ciutat: carmelites, caputxins i escolapis. L'ensenyament del catecisme es feia en esglésies o capelles; a la dels escolapis no hi anaven (sembla que la implicació era més de persones que de la comunitat). Es distingia entre la primera comunió i la comunió solemne —a l'estil francès—; la primera quan l'infant comença a tenir ús de raó i la solemne cap als catorze anys. La catequesi s'allargava, doncs, com a mínim fins a aquesta segona comunió, que obligatòriament s'havia de rebre al temple parroquial (de cap manera en altres esglésies o capelles). Després es podia seguir amb la catequesi d'adults, de manera que, de fet, era un pla de formació permanent.

Els escolapis que consta que hi participaren foren els pares Joan Vallverdú i Falguera (Terrassa, 1878 - ?, 1936), Isidre Català i Font (Mataró, 1875 - Terrassa, 1924), Joaquim Almenara i Rivas (Palma de Mallorca, 1861 - Barcelona, 1920) i Lluís Girbau i Soler (Castellterçol, 1864 - Caldes de Montbui, 1925). En la biografia del pare Vallverdú, hi deixà escrit el pare Balañà (present aquells anys a Olot): «La Catequesis Parroquial [...] tuvo en el P. Vallverdú, el máximo cooperador, pudiéndose afirmar que en todo momento fue el alma de la misma.»⁸⁷⁶ Segons l'esmentada crònica del Congrés celebrat a Valladolid, el pare Vallverdú hi va tenir poca incidència (només consta com a membre d'un jurat); els altres tres escolapis que hem esmentat hi presentaren escrits sobre la tasca catequètica portada a terme a Olot; només hi ha en la crònica un breu resum del ponent, la qual cosa no ens permet fer-ne més valoració. El principal és la intervenció de quatre escolapis de la comunitat d'Olot en aquesta experiència catequètica parroquial: no es fa al col·legi sinó a la parròquia.

Vegem una segona experiència, ara a Mataró. És posterior a la d'Olot i ens situa a la parròquia de Santa Maria, de la qual era rector des de 1919 el doctor Josep Samsó i Elías. El doctor Samsó, expert catequista, organitzà, com s'havia fet a Olot,

876. Biografia a *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. 1, part 1, p. 220.

la catequesi per a tots els fidels de la parròquia i volia que hi participessin els alumnes dels escolapis (com de tots els altres col·legis). Aquests s'hi resistiren, la qual cosa creà tensions entre la parròquia i la comunitat escolàpia. De totes maneres els alumnes del col·legi de Santa Anna participaren com a tals en els certàmens sobre catecisme, per exemple el 1922 i 1924.⁸⁷⁷ No hi va haver ni l'intent de posar en pràctica les dues comunions —la primera i la solemne— com s'havia fet a Olot.⁸⁷⁸

No sembla que aquestes experiències fossin ben vistes pels escolapis. Podríem aportar-hi alguna explicació: si tota la catequesi es desplaçava a la parròquia, els escolapis sentien que se'ls privava d'una cosa que consideraven pròpia. Amb l'establiment de la segona comunió o solemne, es rebaixava la primera, que era l'única que podien organitzar els col·legis; la important passava a la parròquia en una edat que els escolapis consideraven que encara pertanyia a l'escola (molts alumnes hi assistien fins als setze o divuit anys). Tota la programació venia de la parròquia o del bisbat, de manera que els escolapis no hi podien influir ni fer-hi res, quedaven convertits en mers catequistes a les ordres del bisbat. No tots els alumnes dels col·legis escolapis eren de la circumscripció de la parròquia, sinó d'altres parròquies o pobles (cas dels interns); per què subjectar-los a una parròquia que no era la seva?

La segona qüestió que anunciàvem abans era la de la primera comunió i la freqüència de la seva recepció. En part ja l'hem tractat en l'aspecte de l'organització de la catequesi, però no ho hem dit pas tot. Fem una mica d'història dels passos que es feren aquests anys a l'Església per situar-nos millor. El papa Lleó XIII, el 1902, publicà l'encíclica *Mirae Charitatis*, en la qual estimulava l'ús freqüent de l'eucaristia. Poc després, un Decret de la Sagrada Congregació del Concili, el 20 de desembre de 1905, insistia en la freqüència i fins quotidianitat de la recepció de l'eucaristia i fixava les condicions per fer-ho: estat de gràcia i bona intenció. Un tercer document de Pius X —el Decret *Quam singulari*, del 8 d'octubre de 1910— declarava que per rebre la comunió per primera vegada calia només que els infants distingissin entre el pa eucarístic i el pa corrent, i argumentava que l'eucaristia no era un premi, sinó un aliment eficaç. Aquestes tres disposicions capgiraven tota una concepció sobre la recepció de l'eucaristia que havia imperat des de segles. La nova situació que això creà en una societat basculant cap al laïcisme va ser un esperó per a la preocupació catequètica, de la qual acabem de veure dos exemples.

Què feien els escolapis en aquests tres punts: freqüència de l'eucaristia, primera comunió i catequesi? Respecte del primer punt, la resposta és coneguda i

877. Claudi VILA I PALA, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 593.

878. Quant a la segona comunió o solemne cap als catorze anys, fa la impressió que no s'ha acceptat la disposició de la Santa Seu d'avançar l'edat per combregar; es permet, però es condiciona a fer-ne una altra que serà com la definitiva i bona, la que introdueix a la comunitat parroquial.

fàcil de respondre: els alumnes que havien fet la primera comunió eren invitats una vegada al mes a la comunió al col·legi i a més se'ls recomanava la recepció del sagrament en altres dies assenyalats.⁸⁷⁹ En aquest aspecte, doncs, no es produïa cap novetat, més aviat es reafirmava la pràctica tradicional de l'Escola Pia i s'obrien noves possibilitats. El pare Manuel Mas publicà tres articles⁸⁸⁰ a partir de 1908 en què insistia en la conveniència de la comunió freqüent dels religiosos no sacerdots, dels interns dels col·legis i dels nois en general.

Quan es començà a celebrar amb solemnitat la primera comunió tal com la veiem en el segle XX? Segons un historiador,⁸⁸¹ a l'Escola Pia es començà a solemnitzar la primera comunió a Madrid el 1836. No tenim dades més antigues de Catalunya. A la nostra província, en aquest moment d'investigació, la primera constància d'una festa de primera comunió la localitzem a Guanabacoa el 1874.⁸⁸² El cronista de Moià descriví detalladament la primera comunió celebrada al col·legi el 9 d'abril de 1906 «para que esta solemnidad quedara perpetuada en este Colegio, quiso [el pare rector] que se consignara en el libro de Secretario el ceremonial de la misma»,⁸⁸³ és a dir, com que era la primera vegada que tenia lloc aquesta festa, s'escriu a fi que en quedés constància. El cerimonial consisteix en el fet que els alumnes, portant un ciri encès, surten de les aules en processó cap a l'església; es canta el *Laudate, pueri* en entrar al temple. Es comença amb l'exposició menor del Santíssim i segueix una prèdica, missa i nova prèdica abans de la comunió. Acabada la missa, el celebrant imparteix la benedicció amb el Santíssim i es canta el *Te Deum*. Així acaba la cerimònia. L'any següent al col·legi de Sant Antoni de Barcelona s'enriquí la cerimònia, com ens explica una crònica:⁸⁸⁴ a

879. La tradició escolàpia a Catalunya la tenim fixada a finals del segle XVIII: «19. No solo ha de frecuentar las Comuniones mensuales de nuestras escuelas, sino tambien algunos dias de los mas clásicos de Christo, de nuestra Señora, y el dia de su Santo Patron», a *Ejercicios de piedad para niños y adolescentes segun se enseñan y practican en las Escuelas Pias*, Vic, Impr. de la Viuda e Hijos de Tolosa, 1799, p. 13.

880. A *Ephemerides Calasactianae* (Roma), núm. II (1908), p. 65-70; *Ephemerides Calasactianae* (Roma), núm. IV (1908), p. 126-128; *Ephemerides Calasactianae* (Roma), núm. IV (1908), p. 137-140; *Ephemerides Calasactianae* (Roma), s/núm (1912), p. 143-145, 165-167 i 138-140. 1912: els números estan sense capçalera ni número, ni mes. Pàgines successives. Res no indica que comença un número nou. L'autor que signa els articles és el pare Manuel Mas i no el pare Joan Arimon, com diu Claudi VILA I PALÀ, *Caella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 400.

881. Vicente FAUBELL, *Acción educativa...*, p. 287.

882. Eduard LLANAS, «Una comunió primera», *Revista Católica, Religiosa, Científica y Literaria de la Asociación Católica y Órgano Oficial del Obispado de La Habana* (l'Havana), núm. 10 (25 abril 1874), p. 1.

883. Llibre de crònica de Moià 1876-1919 a APEPC, 07-10 / caixa 13, p. 56-59. El rector era el pare Glicerí Nonell, que sembla que va ser qui impulsà aquesta celebració.

884. *Ave Maria* (Barcelona), núm. 12 (15 maig 1907), p. 29.

l'anteriorment descrit, s'hi afegeix que abans de la missa els nou combregants renovaren les promeses del baptisme; en acabar la missa, els nens que acaben de combregar són obsequiats amb un desdèjuni «como de costumbre» —diu la crònica, la qual cosa fa pensar que no era pas la primera vegada que es feia així—; a la tarda tornaren al col·legi i es va fer exposició menor del Santíssim, mes de Maria i prèdica; finalment, el pare rector entregà una medalla i una estampa recordatori al mateix temps que cada noi recitava una fórmula de consagració a la Mare de Déu. Sense variacions essencials aquest cerimonial es repetí cada any i en cada col·legi, fins i tot després de 1939. El 1912, la província de Catalunya publicà el seu *Rituale calasanctianum approbatum a Congregatione Generali Scholarum Piarum in sessione CLXXXIII, die 18 Januarii 1912*; en aquest ritual s'hi inclou, per primera vegada en un ritual, el cerimonial per a la primera comunió del nois (p. 400-405); respon pràcticament al que hem vist a Moià el 1906, afegint-hi la renovació de les promeses del baptisme.

La introducció de la primera comunió amb aquesta solemnitat i amb nens de sis a set anys provocà l'oposició d'algunes parròquies, com deixa entendre el cronista de Moià. L'esmentat Decret⁸⁸⁵ de la Sagrada Congregació de Sagraments de 8 d'agost de 1910 aclaria que determinar si un nen ha de fer la primera comunió no és competència del rector de la parròquia sinó dels pares del nen. Amb aquest argument els escolapis defensaven el seu dret a la cerimònia de primera comunió. El rector dels escolapis de Moià, el pare Nonell, envià discretament com a resposta a la queixa del rector de la parròquia una còpia del Decret.

Passem a la tercera pregunta que ens hem fet més amunt: la catequesi. Per als nens que havien de fer la primera comunió hi havia unes prèdiques prèvies. Un antic alumne ho recordava amb aquestes paraules: «Cuando el P. Fulgencio nos reunió una tarde en el oratorio para empezar las pláticas preparatorias [de la primera comunió], mi alma experimentó una sacudida fuerte.»⁸⁸⁶ La catequesi dintre de l'escola no es reduïa a la de primera comunió; se'n feia més i era una preocupació força compartida. El pare general, Tomàs Viñas, publicà el 5 d'octubre de 1913⁸⁸⁷ per a tot l'orde una carta circular en què exhortava a formar els alumnes en la pietat, i un aspecte és sens dubte el de la catequesi. Cal aprofitar —deia el pare Viñas— qualsevol moment per a la formació cristiana, i fa veure com el

885. *Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 450 (30 setembre 1910), p. 517-518, publicà traduït al castellà aquest Decret, fet que ens indica que la qüestió va ser polèmica.

886. «Diario de un niño», *Ave Maria* (Barcelona), núm. 218 (1 juny 1920), p. 3-4; l'autor signa Luis.

887. Publicada a *Ephemerides Calasanctianae* (Florència), núm. IV (novembre-desembre 1913), p. 161-173, *Ephemerides Calasanctianae* (Florència), núm. I (gener-febrer 1914), p. 1-13, *Ephemerides Calasanctianae* (Florència), núm. II (març-abril 1914), p. 36-46.

conjunt de pràctiques pietoses que s'acostumaven a fer amb els alumnes eren un mitjà formatiu, a més de les exhortacions generals o particulars, a les aules o a l'església. Però tal vegada el més important i que afectà més va ser la creació en aquesta carta de l'Associació dels Torns Eucarístics,⁸⁸⁸ consistia en el següent: s'hi podien inscriure tots els nois que havien fet ja la primera comunió; el grup es dividia en set seccions, una per cada dia de la setmana; els alumnes d'una secció es comprometien a combregar el dia que tenien assenyalat (sense excloure que hi poguessin anar la resta de la setmana). D'aquesta manera cada dia hi havia un grup de nois que combregaven i això estimulava d'altres que no eren de la secció a combregar. Aquests grups s'establiren en tots els col·legis i durant uns anys foren l'impuls de la comunió freqüent. Recordem que l'eucaristia era un aliment, no un premi; la seva recepció podia afavorir la pròpia formació del noi, l'empenya.

La preocupació per la primera comunió i per la continuació en la formació va ser una constant en bona part dels sacerdots de l'època. Mossèn Antoni Batlle el 1919 deia: «Actualment la qüestió cardinal en la catequesi és la Primera comunió dels infants.» El mateix sacerdot presentà un pla per a la cerimònia que incloïa un programa formatiu. Adverteix que la formació no s'ha de confondre ni amb la que el mestre imparteix a la classe ni amb la que es dona habitualment a la catequesi de les parròquies; ha de ser un catecumenat i com a exemple cita el Ritual de Màntua de Pius X. La catequesi es basa en l'entrega de cinc símbols que s'expliquen prèviament en una cerimònia pública: el credo o símbol de la fe, els manaments, el parenostre, els sagrament (fixant-se especialment en la penitència) i l'eucaristia. Diu mossèn Batlle que l'any anterior, és a dir el 1918, s'havia fet una experiència a l'escola Montessori de Barcelona, creada per la Diputació Provincial.⁸⁸⁹ En el ritual d'alguns col·legis escolapis, també s'hi introduí l'entrega dels cinc símbols.

A més de la reforma sobre la recepció de l'eucaristia, arribaren a Catalunya els moviments bíblic i litúrgic, que contribuïren a l'aprofundiment de la vida cristiana.

Els escolapis no es distingiren dintre del moviment bíblic, però sí que el secundaren. Anotem com alguns col·laboraren en la traducció de la Bíblia impul-

888. El reglament es troba en el número de les *Ephemerides Calasactianae* citat en la nota anterior (gener-febrer 1914), p. 9-13. Claudi Vilà i Palà traduí el reglament i el publicà a *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 590-591.

889. Tota aquesta informació i el pla sencer es troba a «Mètode preparatori de la Primera Comunió», a *Vida Cristiana* (Barcelona), núm. 46 (1919), p. 17-26; *Vida Cristiana* (Barcelona), núm. 47, p. 60-68; *Vida Cristiana* (Barcelona), núm. 48 (1920), p. 113-121. Entre els papers manuscrits del pare Joan Profitós hi ha mecanografiada tota la part de cerimònia; escrit que conservem a l'APEPC, 06-22 / caixa 1, núm. 6.

sada per la Fundació Bíblica Catalana: els pares Albert Bertomeu i Josep M. Tous en traduïren alguns llibres. També el pare Agustí Quadras, com a professor de Bíblia dels juniors, impulsà el moviment, però no sabem que publicués res.

El moviment litúrgic sí que trobà en els escolapis uns destacats propagandistes. La Santa Seu inicià a primers del segle la reforma del missal i del breuari a més d'impulsar la reforma del cant gregorià que s'havia iniciat anys abans en alguns monestirs europeus, com en el de Solesmes. Un document fonamental va ser el *motu proprio* de Pius X de 1903 sobre la música sagrada.⁸⁹⁰ A Catalunya, el monestir de Montserrat es convertí en el referent i centre del moviment litúrgic i de la reforma del cant gregorià. El Primer Congrés de Litúrgia de 1915, celebrat en el recinte montserratí, representà el tret de sortida i la consagració d'un nou camí per a la vitalització de les comunitats cristianes. Les *scholae cantorum* que es crearen en moltes parròquies foren els nuclis de vida. El sacerdot doctor Lluís Carreras i el monjo dom Gregori M. Sunyol foren les dues figures cabdals del moviment a casa nostra.

Com a gregorianistes destacaren entre els escolapis els pares Albert Galiano i Castellà (Balaguer, 1891 - Bellmunt, 1936), Miquel Altisent i Domenjó (Balaguer, 1898 - Barcelona, 1975) i Ferran Martínez Soques⁸⁹¹ (Golmés, 1900 - Mataró, 1958). Els dos primers s'iniciaren en la música a la seva ciutat natal amb el mestre organista del Santuari del Sant Crist, mossèn Tribó; tal vegada aquest ja els inculcà el cant gregorià. A la Casa d'Estudis d'Iratxe el dia 29 d'agost de 1914, es repartí entre els juniors el llibret *Cantus ecclesiastici juxta editionem vaticanam quos ad usum clericorum collegit et illustravit P. Dominicus Jobner O. S. B.*, segons una anotació manuscrita del clergue Julià Centelles.⁸⁹² A molts escolapis joves preocupats en aquells anys per la renovació escolar que en general es vivia a Catalunya, les noves formes i orientacions litúrgiques els entusiasmaron i d'una manera o d'una altra intentaren portar-ho a la pràctica.

Aviat es veié, doncs, que en les misses dels alumnes se substituïen les pregàries afegides (com el rosari, la corona de les dotze estrelles, etc.) per les lectures pròpies de la missa que el celebrant recitava en llatí i un altre en veu alta doblava en llengua pròpia; tots els nois contestaven en llatí en els diàlegs del president; el mestre responsable anava explicant el sentit de les cerimònies del celebrant, de manera que tot plegat feia que la missa es visqués d'una manera més

890. El pare Miquel Altisent en va fer una anàlisi posteriorment a *Pío X y la música sagrada*, Barcelona, Seminario Conciliar, 1953.

891. Eren dos germans escolapis, Lluís i Ferran, ambdós gregorianistes i que es distingiren especialment a Tàrrrega amb la Schola Cantorum de la parròquia; Ferran publicà un *Método de Canto Gregoriano según las teorías rítmicas de Solesmes*, Barcelona, Pedagógica, 1943.

892. És la tercera edició feta a Ratisbona i Roma per Frederic Pustet el 1914.

entenedora. S'assajaren les parts comunes de la missa *Kyrie, Gloria, Sanctus* i *Agnus*, que després tots o un grup nombrós d'alumnes cantaven en les celebracions. El sacerdot celebrant a vegades canviava la casulla en forma de guitarra per la coneguda com a gòtica, és a dir, quasi circular; a Sabadell fins i tot la missa se celebrava de cara al poble en moltes ocasions. Altres elements de la vestimenta també es modificaren, tant per als escolans com per als sacerdots —com l'alba, el roquet (es canviaren les puntes per uns brodats) i el bonet (sense els quatre becs o puntes, substituïts per tres aletes a l'estil romà)—; per a la pronunciació del llatí s'adoptà la forma romana en comptes de l'espanyola. Els nois veien i vivien un autèntic canvi que els permetia acostar-se més a l'eucaristia i trobar-hi el sentit per a la seva vida.⁸⁹³

Hem començat aquest apartat amb dos exemples, l'acabem amb un altre. El pare Miquel Altisent, en el curs 1927-1928, encetà a Terrassa una experiència que ni va tenir gaire continuïtat ni fou imitada. Organitzà la seva classe de primària —seguint el model de l'escola de les congregacions de classe— com els *amiguets de la litúrgia*; tots els alumnes en formaven part i la litúrgia ho presidia i ho informava tot. Els nois quedaren amarats, no pas enfarfegats, de l'esperit litúrgic. La comunió que es creà entre aquells nois ha perdurat tota la vida, tot i els camins divergents que han emprès; només la mort els ha impedit assistir a les trobades periòdiques.⁸⁹⁴ Per viure plenament la litúrgia era indispensable una formació prèvia, que no tenia ni el poble fidel, ni els alumnes, ni els mateixos sacerdots escolapis, era indispensable un programa de formació a diversos nivells. El pare Josep Franquesa suggerí al pare Pantaleón Galdeano un programa el 1925 per presentar-lo a un capítol provincial: era molt complex i no es tirà pas endavant.⁸⁹⁵ Una manera de formar els nois era preparant els escolans que havien de servir l'altar; el pare Franquesa publicà el fullet *Al servicio del altar: Pequeño manual litúrgico para uso de los niños y jóvenes que ejercen el ministerio angélico de ayudar a Misa* (Barcelona, Impremta Ave Maria, 1932).

Aquesta reforma litúrgica no agradà pas a tothom. Contribuí a la divisió de la província, de què ja hem parlat abans. Al voltant de la renovació litúrgica, s'hi aplegaren els partidaris de l'escola nova, els que creien que l'educació no es podia fer sinó en la llengua pròpia, és a dir, el català. Liturgista o gregorianista

893. Un alumne de batxillerat de Terrassa s'admirà en assistir a una celebració eucarística dels de primària i glati per poder-hi participar. Vegeu-ne la crònica a *Ave Maria* (Barcelona), núm. 317 (juliol 1928), p. 9-10.

894. Vegeu un resum i les fonts bibliogràfiques dels Amiguets a *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 171-177.

895. Programa inclòs en una carta del pare Pantaleón Galdeano a l'escolàpia mare Asunción Clapés, escrita a Orendain el 16 de gener de 1955, a APEPC, 08-01 / caixa 19, núm. 3.

s'equiparà a catalanista i els espanyolistes foren els defensors de la tradició, tant en l'educació com en la pietat. Durant la dictadura de Primo de Rivera tots els signes de la renovació litúrgica foren considerats signes catalanistes i, per tant, prohibits i perseguits.⁸⁹⁶

Fórmules que havien aguantat dècades, ara varen caure en desús. El llibret devocionari del pare Agustí Macià de finals del segle XVIII no resistí el nou temps i el 1923 se'n va fer l'última edició. També el catecisme del doctor Francesc Matheu i Smandia va ser substituït pel de Pius X.

La formació religiosa s'estengué a altres camps que en certa manera podríem considerar que no són estrictament pastorals però que contribuïren a la formació religiosa. El cicle de festes religioses s'intentà omplir de sentit, especialment les diades de Nadal, Reis i Pasqua, el pessebre o sant Jordi.⁸⁹⁷ Una devoció que lligava amb els nous aires va ser la de la Mare de Déu de Montserrat. A partir del mil·lenari del monestir de Montserrat (1880-1881) la devoció a aquesta advocació mariana s'estengué a tots els col·legis i religiosos.⁸⁹⁸

896. Com a mostra d'aquestes prohibicions, vegeu el Decret de la Sagrada Congregació de Ritos del 12 de desembre de 1928: «Como sea que después del decreto general del 9 de Diciembre de 1925 y de sus posteriores concesiones particulares respecto a la forma de los ornamentos, se han suscitado cuestiones sobre el uso y el abuso de los ornamentos sagrados en la antigua forma, llamada gótica, los cuales no están en consonancia con las legítimas costumbres observadas en la Iglesia Romana: la Sagrada Congregación de Ritos para disipar toda clase de dudas, después de oído el parecer de la Comisión especial de Liturgia, y de haber seriamente analizado el problema, decide y decreta: 1º: Se prohíbe no sólo que se confeccionen nuevos ornamentos en la indicada forma, sino también que sean aceptados aquellos que espontáneamente pudieran ofrecerse como regalo; habida cuenta que si alguien obrara contrariamente a lo ordenado, tampoco, en absoluto podría hacer ningún uso de los mismos. 2º: Para terminar con todos los abusos que se han introducido en la región de Cataluña, cuiden los Obispos y procuren que estos sagrados ornamentos, dentro de un año, a partir de la fecha de hoy, se adapten a las formas que, según costumbre, se emplean en toda España; advirtiéndolo, asimismo, que transcurrido el plazo, quedan ya prohibidos. 3º: Queda también totalmente prohibido que los sagrados ornamentos, lleven emblemas o bordados que llamen la atención por discrepar de las formas o costumbres establecidas. En el caso que tales aplicaciones hubieran sido hechas, quítense cuanto antes [...]». Text en castellà a Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, el cardenal de la pau*, 2a ed., Barcelona, Estela, 1970, p. 795.

897. El pare Joan Profitós intentà en diversos articles explicar el significat d'aquestes festes, vegeu «De l'esperit i de la terra: Nadal», *La Falç* (Balaguer), núm. 120 (gener 1922), p. 10, o «Pessebres d'infants», *Pla i Muntanya* (Balaguer), núm. 145 (20 desembre 1930), p. 6-7; escriví obretes destinades a representacions amb els infants: *Pastoral de Nadal: muntatge audiovisual* i *Visions de la Passió*, originals a l'APEPC, 08-03 / caixa 119, núm. 43. També el pare Josep Franquesa treballà en el mateix sentit i conservem *Misteri de Nadal*, amb música d'Higini Anglès, a l'APEPC, 07-26 / caixa A-IV-2, núm. 2.

898. A partir d'aquest moment hi ha un augment significatiu de religiosos que, en adoptar a l'inici del noviciat el nom de *religió* que s'afegeix al cognom familiar, adopten el de *la Mare de Déu*

No tenim constància que els escolapis catalans iniciessin en aquests anys cap activitat relacionada directament amb l'escoltisme. De totes maneres, a la revista *Ave Maria* (Barcelona, núm. 287 (gener 1926), p. 2) es fa esment del llibre *Hace falta un muchacho*, sobre el qual diu el següent: «Libro de orientación en la vida para los adolescentes. El título de esta obra y el nombre de su autor, Don Arturo Cuyás y Armengol, son bastante conocidos para que necesiten de elogio alguno. Copiamos a continuación una de sus páginas, como siempre llena de color y altamente sugestiva». Sabem que aquest autor influí en la introducció de l'escoltisme a Espanya i el llibre ressenyat conté la doctrina educativa del moviment:

Se trata en él —diu el mateix autor— de formar el corazón, educar la inteligencia, despertar la voluntad y modelar el carácter de los muchachos en el período de la adolescencia; inculcarles el amor al trabajo; estimular su atención y aplicación al estudio; infundir en su alma los tres amores: a Dios, a la Patria y a la familia; imbuirles sentimientos de caridad y de altruismo; fomentar su aspiración a elevados y nobles ideales; encarecerles la necesidad y las ventajas de la perseverancia; en una palabra, preparar su ánimo para combatir con inteligencia y con valor en la lucha por la vida, y hacer de ellos hombres de provecho, leales amigos, honrados vecinos y buenos ciudadanos.

El valor educatiu del llibre i del moviment és evident i acceptat pels escolapis i per això la revista en tornà a fer esment cinc anys després.⁸⁹⁹ El pare Llorenç Bonet, nascut el 1917 i alumne de l'Escola Pia de Calella, m'ha confirmat aquest interès dels escolapis pel llibre de Cuyás; ell, a la infància, el va llegir per indicació d'un dels seus mestres escolapis i després se'n comprà un exemplar que ha conservat i que últimament donà per a la biblioteca escolàpia.⁹⁰⁰ Si els escolapis catalans no adoptaren aquest mètode educatiu, tal vegada va ser per por que també fos prohibit com altres institucions no escolars: l'amor a la pàtria podia portar problemes.

de Montserrat. Un dels primers escolapis a fer-ho va ser el pare Antoni Tasi, que vestí la sotana el 1889. Des de 1904 va ser mestre de novicis i, per tant, influí molt en tots els religiosos, als quals imbuïa d'aquesta invocació mariana; cada vegada que pujava amb els novicis a la muntanya de la Creu, des d'on s'albirava la santa muntanya, es cantava a la patrona. Ell establí el costum de fer pujar els novicis després de la professió a Montserrat abans de partir cap a Iratxe. Montserrat esdevingué per a tots els escolapis un lloc de referència.

899. *Ave Maria* (Barcelona), núm. 347 (gener 1931), p. 13.

900. És la sisena edició publicada a Barcelona per Hyma, 1943.

10.2.7. ALTRES RECURSOS EDUCATIUS

Una sèrie variada d'activitats s'obriren per als alumnes als col·legis amb les quals es completava la formació i l'educació tradicionals. No les hem de veure com a novetats absolutes, sinó que en general responen a la dinàmica de la societat catalana. No n'hi havia prou amb les matèries reglades, davant de les creixents novetats socials, tècniques i culturals.

Una d'aquestes novetats fou la introducció de les colònies escolars. El col·legi de Sarrià organitzà unes colònies a Puigcerdà l'estiu de 1914 per a aquells alumnes que no podien tornar amb la família els mesos d'estiu. Els horaris s'omplien amb excursions, visites culturals, estudi i repàs d'assignatures; era una vida d'interns més relaxada i distesa, amb contacte amb la natura i en un lloc diferent. Els anys següents anaren a Tossa de Mar, i anaren alternant mar i muntanya.⁹⁰¹ El motiu d'aquests colònies no és higiènic, com acostuma a ser-ho a les colònies en general d'aquesta època, sinó que es tracta de canviar d'ambient i entretenir la mainada amb activitats instructives; en bona part eren una continuïtat de la vida de l'internat.

La primera colònia moderna i inspirada en els principis de l'escola nova començà entre els escolapis l'any 1926 a Olot dirigida pel pare Joan Profitós. Era una colònia a imitació de les de la Mancomunitat i d'Artur Martorell. Va tenir continuïtat fins al 1931.⁹⁰²

Els esports ja es practicaven als col·legis a semblança dels clubs esportius i d'altres organitzacions.⁹⁰³ A principis de segle ja hi havia equips de futbol que competien amb altres col·legis. Entre els escolapis, però, hi varen néixer alguns esports d'equip que després s'han divulgat i generalitzat. El primer esport que s'introduí a casa nostra a través dels escolapis va ser l'hoquei herba; començà a practicar-se al col·legi de Terrassa el 1911 i el 2 de juny de 1912 es jugà el primer partit oficial.⁹⁰⁴ Terrassa ha mantingut la primacia en la pràctica d'aquest esport i encara avui és un dels preferits pels alumnes dels escolapis.

901. Vegeu Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 288-291.

902. Resumim l'article d'Enric CANET I CAPETA, «Petit resum de la història de les colònies i l'escoltisme a l'Escola Pia de Catalunya (1940-1978)», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 203 (maig 1978), p. 3-9; *Catalaunia* (Barcelona), núm. 204 (juny 1978), p. 20-22. Un estudi complet sobre les colònies escolars a Enric PUIG I JOFRA i Josep M. VILA I VICENS, *Cent anys de colònies de vacances a Catalunya (1893-1993)*; Barcelona, Mediterrànea, 2005; al vol. 1, p. 107-108, es resumeixen les de l'Escola Pia en aquests anys que ara nosaltres tractem.

903. Una visió global de la pràctica dels esports entre els escolapis a Joan FLORENSA I PARÉS, «Els esports als escolapis de Catalunya (1883-1921)», a *VII Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans: Aspectes físics de l'educació, visió històrica*, Reus, Edicions del Centre de Lectura, 1992, p. 277-284.

904. *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 121-122.

El juny de 1921 el pare Eusebi Millan tornava de Cuba, on havia passat uns anys treballant als col·legis de l'illa. Entre els seus alumnes cubans havia conegut i practicat el bàsquet; havia fins i tot viatjat als Estats Units d'Amèrica del Nord per conèixer més a fons aquest esport. En arribar a Barcelona i ser destinat al col·legi de Sant Antoni, hi introduí aquest esport durant el curs 1921-1922. En un primer moment, els nois el rebutjaren, però el pare Millan aconseguí afeccionar-los al bàsquet i entre aquells nois sorgiren els primers jugadors de bàsquet. El pare Millan ensenyà el bàsquet en tots els col·legis per on passà. Aquest esport es popularitzà els anys de la República, ja que la Federació de Joves Cristians de Catalunya l'adoptà per als seus membres per considerar-lo el més educatiu dels esports coneguts.⁹⁰⁵

No són els únics esports que es practicaren als nostres col·legis aquests anys. La revista *Ave Maria*, el juny de 1921, exhortava a aprofitar l'estiu per practicar esports de mar i donà uns suggeriments per fer-ho; l'any següent repetí l'oferta. Igualment va fer la revista per animar a practicar esports de neu l'any 1923.

Els alumnes del col·legi de Sant Antoni de Barcelona devien semblar un bon punt per iniciar esports, de manera que els senyors Mas, Saprisa i Gros varen recórrer a aquest col·legi per introduir el beisbol, però tot i donar-li unes lliçons, no aconseguiren que quallés en aquell moment.

En la primera dècada dels anys que ara tractem varen prendre molta volada els festivals gimnàstics i esportius. A més de la part formativa que tenien els exercicis que es practicaven, tenien l'al·licient de ser un espectacle. El col·legi de Sarrià⁹⁰⁶ va ser el prototipus d'aquests festivals esportius i gimnàstics, però també se'n celebraren amb més o menys regularitat als col·legis de Sant Antoni⁹⁰⁷ i Nostra Senyora⁹⁰⁸ de Barcelona, als de Sabadell, Olot⁹⁰⁹, Terrassa⁹¹⁰ i Mataró.⁹¹¹

Entre els festivals d'aquesta època també podem assenyalar els dels Batallons Infantils. Cal puntualitzar el seu sentit per no caure en falsos militarismes. La Llei del 12 de juny de 1911 establí el servei militar obligatori per a tots els jo-

905. Joan FLORENSA I PARÉS, *Breu història de l'Escola Pia de Sant Antoni (1815-1990)*, p. 69. El pare Millan va ser traslladat al col·legi de Calella, on passà el curs 1924-1925 i on inicià també el bàsquet (Claudi VILÀ I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 217-218). Després anà a Mataró, on fomentà el mateix esport (Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 620-621). En tots els col·legis per on passà, hi deixà un equip de bàsquet.

906. Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 273-276.

907. Joan FLORENSA I PARÉS, *Breu història de l'Escola Pia de Sant Antoni (1815-1990)*, p. 69.

908. *Ave Maria* (Barcelona), núm. 81-82 (1 juny 1911), p. 795-825, amb la reproducció de cròniques aparegudes en la premsa de Barcelona.

909. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 277-279.

910. *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 119-121.

911. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 601-602.

ves espanyols; unes normes posteriors reduïen aquesta obligatorietat. Assenyalaven que aquells joves que, en el moment d'entrar en caixa de reclutament, poguessin acreditar que abans havien rebut instrucció militar gaudirien d'una disminució del temps de servei i generalment eren enviats a serveis d'oficines; la instrucció havia de ser impartida per oficials de l'exèrcit i a les poblacions on hi havia caserna militar. Els escolapis en tots els col·legis radicats en poblacions amb caserna crearen els Batallons Infantils. Hi ha qui ho ha qualificat d'actes de patriotisme innecessari i de militarista; d'altres hi veuen tot el contrari, una voluntat de lliurar els seus alumnes del servei d'armes; seria en aquest cas un signe pacifista. Probablement entre els escolapis que ho organitzaren i promogueren n'hi va haver de les dues posicions. Amb aquests Batallons Infantils, formats pels alumnes petits de primària, s'organitzaren desfilades i festes cíviques i patriòtiques, en les quals no faltaren en alguns casos les més altes personalitats militars.⁹¹²

En el segle XX s'introduïren novetats científiques i tècniques com el cinema. La revista *Ave Maria* sempre atenta a informar puntualment de les aportacions científiques que es produïen i de posar-les a l'abast dels seus petits lectors, no va faltar a aquesta cita. Un dels alumnes grans del col·legi de Sant Antoni, Monserrate del Villar, publicà una sèrie de deu articles des del 15 de març de 1914 fins al 15 de juny de 1915 amb el títol «El cinematógrafo» per donar-lo a conèixer, tant en l'aspecte pràctic com tècnic. Deu anys després un altre article anònim aportava més dades tècniques sobre el funcionament d'una màquina de cinema.⁹¹³ Al col·legi de Sant Antoni, pioner en molts aspectes, durant el curs 1918-1919 es projectaren pel·lícules mudes amb l'acompanyament d'un piano, a l'estil de l'època. La màquina era de l'Associació d'Antics Alumnes de l'escola i segurament es pujava alguns dies al col·legi de Sarrià per fer-hi també projeccions; aquest col·legi no en va tenir una de pròpia fins al 1922.⁹¹⁴ Tot i aquestes aportacions en el camp del cinema, en altres articles els escolapis hi veien un perill per a la moral; per això es preferí controlar el cinema a les pròpies cases i evitar que anessin a cinemes de fora.

Un altre instrument tècnic que començà a envair el mercat va ser la fotografia. També els escolapis varen estar atents en aquest punt. També la revista

912. El fet dels Batallons Infantils en cada col·legi es pot seguir com a mostra en la bibliografia següent: Mariona VIGUÉS i JULIÀ, *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 122-124; Josep BABURÉS i CARRERAS, *Cent anys d'Escola Pia a Tàrraga (1884-1984)*, p. 102-103; Joan FLORENSA i PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 184, amb fotografia a la p. 267; al col·legi de Nostra Senyora, segons *Ave Maria* (Barcelona), núm. 81-82 (1 juny 1911), p. 817-825; per al cas de Sabadell, vegeu Josep ACHE, «Parades militars als Escolapis», a *Diari de Sabadell* (Sabadell), núm. 5832 (17 juliol 2002), p. 2, que només ho considera un acte patriòtic i militarista.

913. «El cinema BOL», *Ave Maria* (Barcelona), núm. 277 (febrer 1925), p. 14-15.

914. Miquel PUIG i REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 284-285.

Ave Maria va ser el vehicle informatiu. Primerament un article⁹¹⁵ sense signatura «La fotografia» de 1916 donava la primera informació; més endavant se n'explicaren més detalls tècnics en un article signat per Rallys.⁹¹⁶ Mentre que el cinema era un mitjà d'ús col·lectiu i d'espectacle, la fotografia era un instrument individual, d'ús personal. Per això es fomentà a través de concursos fotogràfics i se'n publicaven després els resultats a les pàgines de les revistes escolars. A *Ave Maria* n'hi ha algunes signades per alumnes, però sobretot en el *Butlletí, publicació mensual escolar*, de l'Escola Pia de Terrassa, des del seu primer número d'octubre de 1921 fins al darrer de 1924, hi abunden les fotografies signades per alumnes; alguns semblen uns autèntics reporters fotogràfics que devien presentar-se en totes les celebracions de l'escola —a l'aire lliure, evidentment— amb la seva màquina. Entre els religiosos, també sabem que alguns s'hi afeccionaren. El pare Joaquim Isanda de Torner a Terrassa era conegut com a fotògraf el 1902-1903.⁹¹⁷ Abans de 1917, a Moià, el pare Joan Camp va muntar un laboratori per revelar-se les fotografies.⁹¹⁸ El pare Llorenç Guàrdia no sols va ser un bon afeccionat i tècnic sinó que va ser dels primers que experimentaren a Catalunya la fotografia en color.⁹¹⁹

Des de feia temps, els alumnes dels col·legis escolapis anaven d'excursió al camp i feien visites culturals a empreses. En la segona dècada del segle XX s'introdueix una nova modalitat: les recerques científiques i històriques o arqueològiques. No era pas un invent escolapí. En aquests anys pren una especial importància i es generalitza força entre els alumnes. Les excursions científiques ja les feia el Centre Excursionista de Catalunya a finals del segle XIX. El pare Eduard Llanas, quan era rector de Vilanova i la Geltrú entre 1877 i 1886, aprofità el passeig que els metges li varen prescriure per dedicar-se a l'exploració de les restes arqueològiques d'Olèrdola i de la via romana que passava per la costa.⁹²⁰ Podríem considerar-lo un avançat entre els escolapis. Quan el pare Llanas

915. *Ave Maria* (Barcelona), núm. 165 (15 desembre 1916), p. 70-71.

916. «Juegos, trabajos, pasatiempos. La fotografía y sus servicios», *Ave Maria* (Barcelona), núm. 240 (novembre 1921), p. 19-20; és una secció habitual de la revista que en aquest cas es dedica a la fotografia.

917. Vegeu la fotografia del pare Joaquim amb una màquina al pati de l'Escola Pia de Terrassa a *Escenes de Terrassa 1: Vells oficis, noves professions*, Terrassa, Ajuntament de Terrassa, 1992, p. 6.

918. El pare Josep Gironès explicava que el pare Joan Camp, a Moià, tenia en una habitació de comunitat un rètol que deia «Laboratori fotogràfic» i, quan el 1917 el traslladaren al Col·legi Calassanci, algú substituï aquell rètol per «Foto-Camp», cosa que disgustà molt l'afectat. Prova de l'interès del pare Camp per la fotografia.

919. Vegeu la informació a Salvador OBIOLS, *Catalunya en blanc i negre*, Barcelona, Espasa-Calpe, 1998, p. 63.

920. Sobre l'actuació del pare Llanas a Olèrdola, vegeu Enric RIPOLL, *Olèrdola: Historia de la ciudad y guía del conjunto monumental y museo monográfico*, Barcelona, Diputació Provincial,

va ser vicari general d'Espanya i posà el juniorat a Terrassa demanà al doctor Jaume Almera que acompanyés els juniors algun dia a la setmana en recerques científiques. D'entre aquests alumnes del doctor Almera ben segur que més d'un continuà la pràctica en dies festius. Citem-ne uns exemples. El pare Bernat Noguera i Sala (Vic, 1894 - Barcelona, 1929). Començà a manifestar la seva afecció per les recerques científiques a Balaguer el 1916,⁹²¹ durant els anys d'estada a Tàrrrega (1917-1922) va fer amb els alumnes moltes recerques per les rodalies de la població i les peces recollides les dipositaren en un incipient museu municipal.⁹²² Precisament com a expert en aquest aspecte va ser traslladat al col·legi de Sant Antoni a fi de crear-hi un museu d'història natural, cosa que va iniciar; la mort, el setembre de 1929, ho deixà en els inicis.⁹²³ També podríem citar el cas del pare Sebastià Pubill; a partir de la primavera de 1930 començà a recollir fragments de ceràmica de diferents llocs de la contrada de Balaguer especialment de Montmur; va merèixer que el doctor Pere Bosch Gimpera visités el punt de les troballes i avalés la importància de les troballes.⁹²⁴ Però el cas més significatiu i destacat és el pare Joan Solà i Corominas (Moià, 1873 - Moià, 1935); des de 1915 residí al col·legi de Terrassa i la seva tasca de recerca i publicació va ser molt notable. Descriu la flora de l'Obac, publicà la *Guia monogràfica de Sant Llorenç del Munt* i va promocionar la restauració de Sant Salvador de les Espases. No ens detenim en la descripció detallada de la seva tasca, que va ser reconeguda pel Centre Excursionista de Terrassa i per la Institució Catalana d'Història Natural de l'Institut d'Estudis Catalans.⁹²⁵ En tots els casos aquests escolapis s'acompanyaven d'alumnes. Era un mestratge puntual però que resultà eficaç com ho prova, per exemple, el romiatge que encara es fa anualment a Sant Salvador de les Espases i que havia iniciat el pare Solà ara fa més de vuitanta anys. Les recerques tenien, doncs, un aspecte i sentit educatiu.

Instituto de Prehistoria y Arqueología, 1971, p. 11. Sobre la descoberta de la via romana, vegeu *Discurso leído ante la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la recepción pública del Rdo. P. Eduardo Llanas, escolapio el día 5 de abril de 1891*, Barcelona, Impr. de Jaime Jepús i Roviralta, 1891.

921. Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 192-193.

922. Josep BABURÉS I CARRERAS, *Cent anys d'Escola Pia a Tàrrrega (1884-1984)*, p. 103-104. Notícies sobre aquestes passejades a la revista dels alumnes, *Arqueta*, de 1922.

923. Joan FLORENSA I PARÉS, *Breu història de l'Escola Pia de Sant Antoni (1815-1990)*, p. 67.

924. Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 193.

925. Amplis estudis sobre el pare Joan Solà a *Modilianum* (Moià), núm. 18 (setembre 1998), p. 5-60. El seus dos llibres publicats: *Història de Sant Salvador de les Espases*, 1a ed., Terrassa, Tallers Gràfics Joan Morral, 1929 (amb il·lustracions de Joan Duch) i *Història de Sant Salvador de les Espases*, Barcelona, Ajuntament d'Olesa de Montserrat, Kao Corporation i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990 (edició facsímil), i *Guia monogràfica de Sant Llorenç del Munt*, Terrassa, Centre Excursionista de Terrassa, 1935 i 1984 (edició facsímil).

10.2.8. ELS ALUMNES

Fem un breu recorregut pels alumnes. Comencem amb una taula que ens resumeixi l'evolució quantitativa i per categories d'alumnes en aquest període. Tenim dades oficials del 1909 i del 1931 a més de tres anys intermedis.

Aclarim termes. En la taula 15, en la primera columna hi ha l'any del catàleg; en la segona columna (Col.l.), el nombre de col·legis dividit en dues xifres: la primera indica els del Principat i la segona, els col·legis de fora. Les quatre columnes

TAULA 15
*Alumnes segons el nivell (1909-1931)*⁹²⁶

<i>Any</i>	<i>Col.l.</i>	<i>Prim.</i>	<i>Com.</i>	<i>Batx.</i>	<i>CE</i>	<i>Sumes</i>
1909	17 + 3	6.112	718	596	94	7.520
1912	19 + 6	7.140	781	844	61	8.826
1915	19 + 6	6.407	977	914	40	8.338
1928	20 + 7	6.520	1.214	1.081	24	9.326
1931	20 + 6	6.729	1.134	1.063	12	8.938

Col.l.: col·legis (Principat + Cuba); *Prim.*: primària; *Com.*: comerç; *Batx.*: batxillerat; *CE*: carrera eclesialística.

TAULA 16
Alumnes segons la classe (1909-1931)

<i>Any</i>	<i>Pens.</i>	<i>MP</i>	<i>R-1</i>	<i>R-2</i>	<i>Ext.</i>	<i>Noct.</i>	<i>ED</i>	<i>Alt.</i>	<i>Sumes</i>
1909	429	113	2.027	898	2.755	838	460	59	7.579
1912	503	114	3.426	708	3.109	596	370	39	8.865
1915	570	137	3.720	722	2.627	442	120	81	8.419
1928	568	217	4.429	1.452	2.660	445	42	80	9.893
1931	554	289	4.516	1.285	2.294	413	318	69	8.738

Pens.: pensionistes; *MP*: mig pensionistes; *R-1*: recomanats; *R-2*: vigilats; *Ext.*: externs; *Noct.*: ensenyament nocturn; *ED*: escoles dominicals; *Alt.*: altres.

926. Taules 15 i 16 confeccionades amb els catàlegs provincials dels anys indicats amb dates del mes de gener.

següents corresponen al total d'alumnes de primària (Prim.), comerç (Com.), batxillerat (Batx.) i carrera eclesiàstica (CE), incloent-hi els calassancis de Morella, de l'Eucaria i d'Alella. En l'última columna hi ha el total d'alumnes d'aquells anys. Els alumnes de primària estan pràcticament estabilitzats durant el període, excepte un creixement temporal el 1912. El prestigi dels estudis comercials queda reflectit amb el creixement d'aquest nivell, que no tenia reconeixement oficial, però gaudia de prestigi. Els alumnes de batxillerat es doblen en el període: signe d'un canvi social. L'estancament de la primària amb el creixent del batxillerat respon també a la tendència a tenir alumnes recomanats o de pagament (fet que també ens demostren les dades de la taula següent). Els alumnes de carrera eclesiàstica, és a dir, la suplència que feia l'Escola Pia del bisbat, s'acaba: els seminaris s'havien anat dotant de beques a fi que tots els pretendents poguessin estudiar interns al seminari.

La taula 16 ens informa dels alumnes segons la classe, és a dir: pensionistes o interns (Pens.), mig pensionistes (MP), recomanats (R-1), vigilats (R-2), externs (Ext.), de classes nocturnes (Noct.) i escoles dominicals (ED). La darrera columna (Alt.) recull el nombre de pupils i, el 1915, els d'ensenyament professional. L'última columna i les dues anteriors en alguns casos les hem posat en lletra cursiva perquè no estan sumades al total (així ho trobem en els catàlegs). Última columna amb el total anual.

Fixem-nos un moment en el nombre d'alumnes de cada columna i observem que pràcticament totes creixen entre les dues dates extremes (1909-1931). L'excepció és la dels alumnes externs o gratuïts que entre 1909 i 1912 tenen un increment, però després van disminuint amb alternances. Els recomanats, en canvi, es doblen igual que els mig pensionistes. L'Escola Pia, en perdre la categoria d'escola pública, es finançà amb les aportacions de les famílies. L'escola s'havia de pagar. No tots podien.

Els alumnes que assisteixen a les classes nocturnes disminueixen. No era cap ensenyament del que ara en diríem *reglat* i, per tant, no consta enlloc el que s'hi feia ni com funcionaven. En el cas del col·legi de Castellar del Vallès, fundat precisament per a les classes de treballadors, des de començaments de segle ja s'havia obert a la resta de nois i, a finals d'aquest període, els alumnes de les classes nocturnes eren molt pocs: el 1928 eren vuitanta-cinc i el 1931, cinquanta-cinc; durant la Segona República se suprimiren per falta d'alumnat. Eren classes minoritàries; hi faltava algun estímul extern.

Les escoles dominicals eren en pocs col·legis i generalment estaven vinculades a la parròquia. Seguint els catàlegs, en trobem a Moià (1909 i 1912), Barcelona, Sant Antoni (1909, 1912, 1915, 1928 i 1931), Calella (1909, 1912, 1915 i 1931) i Tàrraga (1909 i 1912). Només a Sant Antoni hi ha continuïtat, però suposem que es tracta del Centre Obrer Calassanci, vinculat, com sabem, al col·legi.

10.3. UNA COMISSIÓ PEDAGÒGICA PERMANENT

L'Escola Pia de Catalunya continuava aspirant a una uniformitat en l'ensenyament en tots els col·legis. El Mètode Uniforme de 1796 quedava molt lluny. El Capítol Provincial celebrat a Terrassa el maig de 1915 demanà la creació d'una comissió que estudiés la graduació de les classes. El pare provincial, Lluís Fàbregas, nomenat aleshores de bell nou, retardà al novembre de 1917 nomenar una comissió de tres religiosos, dels quals hem parlat anteriorment: els pares Garí-Montllor, Guañabens i Galdeano. El 1918 va ser un any difícil per a tothom; una epidèmia sembrà la mort arreu del nostre país; en els mesos de setembre i octubre moriren nou escolapis; el capítol provincial s'ajornà fins a l'any següent, el 1919. I en aquest capítol els tres escolapis —de fet foren només dos, és a dir, els pares Garí-Montllor i Galdeano, perquè el pare Guañabens havia estat enviat a Amèrica— presentaren el document datat el 21 de maig d'aquell any. La comissió havia estat nomenada per redactar l'esmentat document i no pas com a comissió permanent; per tant, presentat el projecte, la comissió considerà acabada la seva tasca.

Aquests escolapis, però, no es desentengueren de la qüestió; ben al contrari, el pare Galdeano presentà una proposició en el Capítol Local de la comunitat de Sarrià de 1922, en què demanava «la organización de la enseñanza con un Consejo al frente». La proposició anà al Capítol Provincial, que l'aprovà, però no sabem que el provincial elegit, el pare Jaume Orriols, fes cap pas en aquest sentit.

El 22 d'octubre de 1925 el pare provincial, Ramon Castellví, elegit a l'estiu anterior, constituí una comissió d'ensenyament formada pels religiosos següents: Joan M. Vives, Pantaleón Galdeano, Josep M. Sirés, Rafael Marimon i Tomás Garrido. No coneixem que es fes res de positiu.

El pare provincial, Joan M. Vives, en la carta circular de 6 de febrer de 1929 nomenà una nova comissió d'ensenyament amb els religiosos següents: Manuel Bordàs, Adolf Roger, Jaume Subirana, Joaquim Tous i Rafael Marimon. No va prendre cap decisió ni féu cap aportació.⁹²⁷

Total que no s'aconseguí res. Ni la coordinació de tots els col·legis en l'ensenyament ni la unificació dels noms dels diferents graus de primària: dos punts dels tractats en el document dels tres religiosos.

927. Aquestes comissions ja les vàrem estudiar i documentar a Joan FLORENSA I PARÉS, «Tres orientacions en la direcció educativa. 1915-1930», a *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 164-166.

10.4. LA LLIGA D'EDUCACIÓ FAMILIAR

En al capítol anterior hem vist que a la província s'havien creat tot un conjunt d'associacions dirigides als alumnes (les congregacions) o a joves (l'Acadèmia Calassància, amb diverses denominacions segons les poblacions, i el Centre Obrer, per exemple). En els anys que ara historiem també se'n fundaren. A Mataró, l'abril de 1913 un grup d'antics alumnes del col·legi publicaren una circular en què proposaven la creació d'una associació d'antics alumnes.⁹²⁸ Tot seguit es posà en marxa. Era la primera d'aquest tipus. El 1915 es creà la de l'Escola Pia de Sant Antoni.⁹²⁹ Les dues associacions tingueren una llarga i bona vida.

En la segona assemblea pedagògica o *Cursillo de Conferencias Pedagógicas* celebrada a l'estiu de 1912, hi parlà el pare Jaume Català i va desenvolupar diversos temes, un dels quals va ser sobre la denominada Lliga d'Educació Familiar, que acabava de conèixer a Bèlgica i de la qual desgranà bons elogis.⁹³⁰

La proposta del pare Català no va caure en l'oblit sinó que sabem que a Olot el 21 de desembre de 1913 se celebrà la primera reunió prèvia a la constitució de l'esmentada Lliga. El curs anterior s'havia incorporat a la comunitat de la Garrotxa el pare Tomàs Garí-Montllor just arribat d'Hongria i d'Itàlia; tal vegada va ser idea d'aquest últim. No ho podem afirmar. El cert és que, a finals de 1913, a Olot es pensà en la creació de la Lliga d'Educació Familiar i que el dia 1 de juny de 1914 es creà la primera junta directiva formada íntegrament per laics sense cap escolapi ni com a consiliari. L'agost de 1914 el pare Joan Carné i Puig, que acabava d'arribar de Lovaina per escapar de la Primera Guerra europea, donà una conferència als components de la Lliga d'Educació Familiar.⁹³¹

A l'estiu de 1914 també tornà a Catalunya el pare Jaume Català, rector de la residència de Lovaina, i portava a la retina les imatges de la lluita i del bombardeig alemany que convertí en un munt de runa la seva casa. Va ser destinat al col·legi de Nostra Senyora de Barcelona; aquí hi passà, doncs, el curs 1914-1915. A la sala d'actes del col·legi de Sant Antoni, el pare Català hi pronuncià el 7 de març de 1915 una conferència convocada per l'Acadèmia Calassància dintre d'un ampli programa de xerrades. El tema del pare Català va ser «Orienta-

928. Claudi VILÀ I PALÀ: *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 594-596. Entre els que signaren la carta hi figura el pare general, Tomàs Viñas.

929. Joan FLORENSA I PARÉS, *Breu història de l'Escola Pia de Sant Antoni (1815-1990)*, p. 70.

930. Miquel PUIG I REIXACH, «Les escoles d'estiu dels escolapis (1909-1939)», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 372 (desembre 1995), p. 9.

931. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 324-325.

ciones pedagógicas en la formación del carácter». ⁹³² Entre altres aspectes, proclamà l'orador:

[...] la necesidad de crear una asociación de padres de familia, para que éstos puedan adquirir los conocimientos necesarios para influir eficazmente en la formación del carácter de sus hijos, y luego continuar esta formación en las épocas sucesivas de la vida en una acción conjunta con el colegio donde aquellos se eduquen, lo cual produciría resultados espléndidos, como vienen dándolo otras asociaciones similares del extranjero. ⁹³³

En acabar la conferència, alguns pares de família es dirigiren al pare rector de Nostra Senyora, Ramon Piera, i l'instaren a fundar una associació com la proposada pel pare Català. El pare Piera anà a parlar-ne amb el pare provincial, Lluís Fàbregas, que havia assistit també a la conferència del pare Català. El provincial ho trobà bé i consentí a tirar endavant l'associació, és a dir, la Lliga d'Educació Familiar. ⁹³⁴

El pare Piera circulà una carta datada el 23 de març de 1915 a totes les famílies en què anunciava que el 25 següent es tindria la reunió per constituir la Lliga i que oferia el pare Català com a director, ja que era indiscutiblement la persona més adequada per desenvolupar i patrocinar la nova institució. Així es va fer. Com que la salut del pare Català era feble, va creure convenient, d'acord amb la junta de la Lliga, nomenar tres escolapis més que hi col·laboressin: com a substitut del pare Català, el pare Rafael Oliver; a més, el pare Joan M. Vives com a vicedirector i el pare Jeroni Pujadas com a comptador. La Lliga no dependria de l'Escola Pia, sinó que seria una entitat independent i per això no es demanà l'aprovació dels estatuts —redactats pel pare Català i aprovats pel pare rector, Ramon Piera— a l'Escola Pia, sinó directament al bisbat i al governador civil.

L'associació començà a funcionar immediatament en el curs 1915-1916. Pep Captaire, pseudònim d'un antic alumne i soci de l'Acadèmia Calassància, explicà en un article la sorpresa de trobar reunits un grup de pares i mares a la

932. Es conserva un plec de xerrades manuscrites del pare Català sobre l'autoeducació que donà la seva família a l'APEPC, 08-03 / caixa 102, núm. 11.

933. La crònica i el resum de la xerrada a Rafael OLIVER, «Nuestras conferencias cuaresmales. Conferencia del P. Jaime Català», *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 604 (20 març 1915), p. 157-158.

934. Aquests fets i els següents (si no diem el contrari) els traïem de les còpies de cartes del pare Ramon Piera al pare general, Tomàs Viñas, que es conserven a l'APEPC, 02-20 / caixa 3, provincialat pare Fàbregas, segons data.

classe de pàrvuls escoltant les paraules del pare Català, al col·legi de Nostra Senyora; ho lloa i espera poder celebrar com a mínim els vint-i-cinc anys de la seva fundació.⁹³⁵ El doctor Cosme Parpal i Marquès pronuncià per a la Lliga una conferència amb el títol «La pereza en los niños», que es publicà en un fullet.⁹³⁶

A mig juliol, en una conversa entre el pare provincial, Fàbregas, i el pare Piera, el primer indicà al segon que «aquello de que me habló tiempo atrás, no lo hagan todavía, porque el P. general piensa dar una circular, en la que se ocupará de las Asociaciones».

La circular del pare general, Tomàs Viñas, arribà finalment; va signada a Roma el 3 de juliol de 1916 (un any després de la conversa entre els dos superiors catalans) i el provincial la passà a la província i la signà a Barcelona el 23 de juliol de 1916. El pare Viñas fou contundent: «Venimos a decretar que la Liga de Educación Familiar, digna sin duda de respeto y consideración, no puede actualmente tener su sede en ninguno de nuestros Colegios, ni ser dirigida por nuestros Religiosos».⁹³⁷ El pare Fàbregas afegí a les lletres del pare general un paràgraf final que val la pena reproduir:

Al circular las presentes letras, cúmplenos declarar que al fundarse la Liga de Educación Familiar la aprobamos de palabra ya que verbalmente también se nos pidió la aprobación, convencidos de que todo se encaminaría al mayor esplendor de nuestro Instituto. Pero al indicarnos nuestro Rmo. P. Preósito General que no era de su agrado, nos apresuramos a comunicarlo a quien correspondía. Conste que ni una palabra más se nos dijo de la citada Liga, creyendo no existían Estatutos que regularan la marcha de la misma, ya que jamás han sido presentados a nuestra aprobación. Conste finalmente que *corde et ore* acatamos y haremos cumplir las disposiciones e insinuaciones del que es legítimo Sucesor de nuestro Padre San José de Calasanz.

Després de la cronologia que hem presentat de la successió dels fets, no estranya que els religiosos reaccionessin tant davant de les paraules del pare Viñas com de les del pare Fàbregas. Els arguments que exposa el pare general per arribar

935. «Captant», *La Academia Calasancia* (Barcelona), núm. 631-632 (30 desembre 1915), p. 690-691.

936. *La pereza en los niños*, Barcelona, Impr. Elzeviriana, Borràs, Mestres y Cia., s. d. A la contraportada diu: «Liga de Educación Familiar, Barcelona, Diputación 277. Real Colegio de Nuestra Señora de las Escuelas Pías». Anotacions que clarament indiquen que la Lliga estava ubicada a l'Escola Pia del carrer de la Diputació o col·legi de Nostra Senyora. Entre els títols atribuïts al doctor Parpal hi ha el de vicepresident de la Lliga d'Educació Familiar.

937. Carta circular a APEPC, 02-20 / caixa 3, provincialat pare Fàbregas, segons data. Vegeu també Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 612-613.

a la prohibició es limiten a invocar la tradició i va contra aquells que «buscan fuera de casa y en las modernas fuentes de pedagogía, cuya mayor parte está infestada de principios deletéreos y esencialmente inmorales, la renovación y aun la subsistencia del sistema tres veces secular de nuestra educación que tanto prestigio y tantos frutos de piedad y honradez nos ha proporcionado». La tradició escolàpia no era pas uniforme; recordem que a partir de 1845 a Espanya els escolapis se subjectaren a les lleis de l'Estat i no perderen pas per això ni el prestigi ni la honorabilitat. El pare Viñas, extraordinari llatí, no havia assumit el canvi de 1845, segons sembla. Josep Calassanç mateix en el número 216 de les Constitucions recomanà escollir i seguir el mètode dels experts i entesos en cada matèria.⁹³⁸

Les crítiques a les paraules del pare Viñas foren fortes (en una de les cartes del pare Piera al pare general en reproduïx algunes), però també aixecà ampolles el paràgraf del pare provincial perquè es treia la responsabilitat de sobre. El pare Fàbregas havia d'estar assabentat del que punt per punt es feia a casa seva, tant a Olot com a Nostra Senyora (amb reunions a Sant Antoni, on ell residia). Si el provincial sabia que el general no ho volia, havia d'advertir-ho clarament. A més, la prohibició no calia fer-la d'una manera tan pública i oficial; podia fer-se primerament de paraula o amb una carta particular; la circular pública només tenia sentit si s'haguessin resistit a deixar-ho després d'advertiments en privat. El pare Piera fins hi tot recorda que el pare Català estava molt malament de salut i que el dia de sant Ramon (31 d'agost de 1915, onze mesos abans de la circular) havia patit un atac que obligà els superiors a enviar-lo a la comunitat de Vilanova i la Geltrú; es podia, doncs, aprofitar aquest fet per desprendre's de la Lliga. Hi ha qui pensa —diu el pare Piera— que hi havia «el propósito de aplastar y hundir para siempre al R. P. Català». La manera com la revista *Ave Maria* donà a conèixer la mort del pare Català mostra com se'l va voler arraconar.⁹³⁹

Ens hem estès en l'exposició d'un fet tal vegada de poca transcendència, però creiem que indica que a la província es creà un malestar i fins i tot un desprestigi dels superiors. Palesa una vegada més el tarannà o forma de govern del pare general, Tomàs Viñas: autoritari i radical; aquest caràcter el portarà a haver de dimitir el 1923. La prohibició no canvià la manera de pensar dels religiosos. El

938. Paràgraf de les constitucions a Josep CALASSANÇ, *Documents fundacionals de l'Escola Pia*, Vic, Eumo, 1998, p. 53.

939. El pare Català morí a Vilanova i la Geltrú l'11 de novembre de 1922. La revista *Ave Maria*, núm. 252 (novembre 1922), p. 2, dóna, a peu de pàgina, la notícia de la mort de l'escolapi i només hi afegeix que va ser «fundador de esta revista.» En el número següent, núm. 253 (desembre 1922), a la primera pàgina hi ha unes paraules fredes; segueix a les p. 2-3 un article anònim que sembla copiat d'una altra publicació; a les p. 4-5 es publica un article inèdit del pare Català; i res més. Llegint avui aquestes pàgines, hom té la sensació que es vol passar pàgina a l'obra del pare Català.

pare Joan Carné, el 8 de gener de 1934, escriví en aquest sentit al pare Pantaleón Galdeano:

Yo continúo en la creencia de que si alrededor de cada uno de nuestros Colegios se formase un Círculo de Padres de familia a quienes por medio de conferencias, en forma de conversación, y de una buena Biblioteca se les iniciase a que trabajasen con gusto y colaborasen a la obra de la Escuela en la educación física, moral e intelectual de sus hijos, se daría un empuje formidable a la Obra de regeneración nacional.⁹⁴⁰

Va ser una proposta educativa d'obertura a nous camps per a la millor formació dels nois; però no es va poder tirar endavant.

10.5. PREOCUPACIÓ PER LA PRÒPIA FORMACIÓ

Hem anat detallant, en els apartats anteriors, com els escolapis estaven atents a les novetats que sorgien en el camp educatiu. En alguns punts fins i tot podríem dir que en foren pioners. En l'ensenyament, en la litúrgia, en el cant gregorià, en els esports, en mitjans tècnics nous, amb l'atenció als pares dels alumnes.

Mirar enfora no va distreure d'atendre la formació dels de dintre. Les assemblees pedagògiques foren una bona mostra de l'interès col·lectiu i dels superiors: s'intentà amb aquests una formació continuada dels mestres.

Com en altres moments de la història, la mirada es dirigí amb molta atenció als que iniciaven l'aprenentatge com a futurs mestres escolapis: calia atendre la doble formació de religiosos sacerdots i de mestres. Seguint l'exemple dels bisbats que tenien el seu seminari menor, l'Escola Pia a Catalunya obrí també una casa per a la formació prèvia al noviciat. Tenia un doble objectiu: en primer lloc, donar un ensenyament i formació a nois provinents de pobles on no hi havia més que primària i, en segons lloc, procurar que tots entressin al noviciat de Mojà amb uns coneixements mínims i tan iguals com fos possible. El curs 1913-1914 començà l'Escola Calassància de Morella. El primer mestre de calassancis —així s'acostumaren a denominar aquests postulants— va ser el pare Pau Llambés.⁹⁴¹ Els cursos que s'impartien eren equivalents als primers anys

940. *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. I. part 1, Salamanca, Publicaciones de Revista Calasancia, 1963, p. 403.

941. Enric CENTELLES I MORA, «Inauguración de la Escuela Calasancia en Morella», *Ave Maria* (Barcelona), núm. 119 (1 desembre 1913), p. 433-437; Ramon SEGALÉS I GRAU, «El Calasanciado va a cumplir cincuenta años», a *Catalaunia* (Barcelona), núm. 50 (octubre 1962), p. 5.

de batxillerat. El 1925 s'obrí una segona casa per a calassanciats en una finca de l'Eucaria: el pare Jaume Casanovas va ser el primer mestre de calassancis d'aquesta casa. El 1928 es tancaren aquestes cases de formació de prenovicis i es traslladaren tots a Alella: el mestre de calassancis va ser també el pare Jaume Casanovas.

El noviciat no va patir pas canvis de direcció ni de lloc: el pare Antoni Tasi i la casa de Moià donaren continuïtat a la institució. Es continuà amb el sistema anterior iniciat pel pare Joaquim Parera.

El juniorat estava dividit en dos: el primer de filosofia i el segon de teologia; tot i que la teologia s'acostumava a començar en el primer juniorat. Aquest primer radicava des de 1885 a Iratxe (Navarra) i el segon, des de 1901 a Terrassa. El 1915, aquest segon, que ja només era per als juniors catalans, es traslladà a Moià amb la intenció d'acomodar la casa de can Cristo per a juniorat. Però l'any següent es va fundar la casa d'Alella i allí es traslladà el juniorat. El 1928 s'obrí la segona casa central d'estudis per a tots els escolapis espanyols a Albelda de Iregua (Logronyo) i allí passaren els joves estudiants catalans. Aprofitant que la casa d'Alella quedava buida, s'hi instal·là, com hem dit, el calassancià.

Des de la segona meitat del segle anterior, els escolapis catalans anaven fent memòria del seu passat, de la seva història. Hem recordat abans els primers passos. Calia anar concretant amb fets aquesta memòria. Era important començar per les cases de formació. Al juniorat de Terrassa el 1915⁹⁴² es començà un Museu Calassanci, on es va pretendre reunir tot el que fos possible. Quan el 1916 el juniorat es traslladà a Alella, el Museu passà a aquella casa i s'instal·là al corredor que enllaça amb la torre a nivell del pati superior. El 1928, en abandonar els juniors la casa per traslladar-se a Albelda de Iregua, el Museu passà a Moià i s'ajuntà amb el del noviciat, on el pare mestre de novicis, Antoni Tasi, també n'havia creat un altre. Tan important com el fet d'exposar objectes, revistes o llibres, el que principalment es pretenia era que els juniors o els novicis es familiaritzessin amb els noms de lloc i de persones de l'orde.

La manca de publicacions sobre el propi orde frenà les possibilitats de plantejar-se un programa de formació. L'aparició el 1909 de la revista oficial per a tot l'orde, *Ephemerides Calasanctianae*, fou un bon instrument a mans de tothom. A les revistes de Catalunya, com *La Academia Calasancia* o *Ave Maria*, també hi trobem de tant en tant temes d'història, principalment en la segona, on es publicà una breu història de cada un dels col·legis de la província. El 29 de juny de 1918 es nomenà per primera vegada un historiador de la província en la

942. Joan FLORENSA I PARÉS, «El Museu Calassanci (1915-1995)», a *Catalaunia*, núm. 369 (juliol-agost 1995), p. 24-25.

persona del pare Antoni Vidal.⁹⁴³ Malauradament no arribà a publicar-se aquesta història, però en el conscient col·lectiu hi restà aquesta necessitat, que tingué eclosió uns anys després.

10.6. EXPANSIÓ GEOGRÀFICA I CULTURAL

En territori català s'obriren tres cases: el 1909 la de Caldes de Montbui, gràcies a la donació dels germans Rosa i Salvador Font i Boet; el 1916 els marmessors del senyor Antoni Borrell i Folch cediren la casa d'Alella i la família Vilà donà a l'Escola Pia la finca de l'Eucaria, en el terme municipal de Sant Martí de Tous. No se'n tancà cap i, per tant, el nombre total de les existents durant tot el període va ser de divuit cases, tot i que aquesta última només era per a postulants amb pocs nois i sense comunitat formada.

Els tres col·legis de Cuba —Guanabacoa, Camagüey i San Rafael de l'Havana— s'havien convertit, el 1906, en viceprovíncia i va caldre augmentar el nombre de cases per donar més estabilitat a la demarcació. Se'n fundaren a les poblacions de Cárdenas (1910) i Pinar de Río (1910). A l'Havana s'obriren col·legis, que en un primer moment eren dependents del de San Rafael o de Guanabacoa, al Cerro (1910), el Vedado (1930) i la Víbora (1930): només aquest últim va tenir durada i es convertí en un col·legi i comunitat. A principis del 1931 a Cuba hi havia, doncs, set cases.⁹⁴⁴

A Europa s'intentà, el 1909, l'experiència d'una residència universitària a Lovaina, on la universitat catòlica gaudia d'un prestigi general. La Guerra europea de 1914 aixafà les bones perspectives dels primers anys.

Per terres americanes es treballà per introduir l'Escola Pia en altres països. Des de Cuba es posaren els peus a San Salvador a la República de El Salvador; el col·legi només hi aguantà un curs, el de 1913 a 1914.⁹⁴⁵

Des de Catalunya s'envià dos religiosos a Mèxic, concretament a Puebla. Hi anaren el pare Joan Figueras i el germà Joan Vives i s'establiren en el lloc conegut com El Portalillo. El 24 d'abril de 1916 morí el pare Joan Figueras, després d'haver atès generosament els empestats i haver-se'n contaminat. Amb

943. Biografia d'aquest escolapi i plantejament que va fer de la història de la província a Josep POCH, «P. Antonio Vidal de la Virgen de la Providencia», *Analecta Calasanciana*, núm. 64 (1990), p. 543-568.

944. Sobre aquestes cases cubanes, vegeu Calasanz BAU, *Historia de las Escuelas Pías en Cuba...*, p. 291-360.

945. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 745.

més o menys personal, la casa es va mantenir oberta durant tots aquests anys.⁹⁴⁶

Cal també recordar l'aportació que la província va fer amb professors a les cases de formació de San Marcos de León, de San Pedro de Cardena i d'Iratxe; hi passaren escolapis catalans insignes com els pares Calassanç Homs, Joan Borrell, Salvador Coch, Espiridió Duran, Antoni Tasi, Josep Soler Garde, Ramon Comaplà;⁹⁴⁷ el primer rector d'Iratxe va ser el pare Josep Nogués, que ocupà el càrrec durant vint-i-quatre anys. I no diguem l'aportació amb el juniorat de Terrassa, en el qual la majoria dels professors foren catalans.⁹⁴⁸

Per les províncies de l'Europa central també hi anaren escolapis catalans a col·laborar. El pare Joan Borrell ja hi era des de 1902 i d'altres d'una manera temporal se li ajuntaren. A Àustria, hi va ser enviat el pare Josep Soler i Biel com a delegat del pare general el 1913; hi va romandre durant la Guerra europea i, malalt, tornà a Catalunya el 1919. També va passar un temps a Horn (Àustria) el pare Tomàs Garí-Montllor (1909-1912); abans havia col·laborat amb els escolapis de Gènova (1907-1909). El pare Calassanç Homs es trobava a Itàlia com a procurador del pare vicari general espanyol i des de 1904 va ser procurador per a tot l'orde; va ser rector de la casa de Sant Pantaleó a Roma (1911-1912 i 1919-1922) i provincial de la província Romana (1901-1904), a més de secretari del cardenal escolapi Alfonso Maria Mistrangelo.⁹⁴⁹

Cal no oblidar que cada estiu alguns escolapis catalans anaven a l'estranger per aprendre llengües i visitar institucions pedagògiques modèliques.

Aquests contactes amb el món cultural exterior contribuïren a canviar la formació tradicional, que s'havia mantingut més aviat aïllada. Ja hem vist al llarg del capítol que alguns religiosos participaven en entitats socials, tant de caràcter religiós (les *scholae cantorum*, per exemple) com de caràcter civil (com la Societat d'Història Natural, la Fundació Bíblica Catalana o la Fundació Bernat Metge).

Crec que mereixerien una atenció especial els religiosos que es formaren a la casa de Lovaina o, millor dit, a la universitat d'aquesta ciutat. De l'etapa en què hi va haver comunitat, cal recordar els pares Jaume Català, Joan Carner, Fran-

946. Enric SERRAÏMA, *México escolapio: Historia de las Escuelas Pías de México (1913-1976)*, Mèxic DF, Escuelas Pías, 1991, sobre la fundació i el pare Figueras a les p. 15-86.

947. Vegeu la llista completa a Pedro Manuel ALONSO MARAÑÓN, *La Iglesia docente en el siglo XIX...*, p. 542-543.

948. Vegeu la llista de professors del juniorat a *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 96, i la dels mestres dels nois a les p. 104-105, amb els quals feien les pràctiques els juniors.

949. Per a totes aquestes dades personals, vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II: *Biografías*, en els articles de cadascú.

cesc Fàbrega, Bonaventura Rigola, Modest Roca. Després freqüentaren la universitat els pares Manuel Bordàs i Albert Bertomeu. Tots ells després a la província o a Cuba mostraren la bona formació rebuda.

Els escolapis s'implicaren en el món cultural català, principalment l'eclesiàstic, però sense oblidar de cap manera la resta. Els pares Albert Bertomeu i Miquel Soy, per exemple, publicaren interessants articles de fons a la revista *Criterion*, un dels exponents de la cultura catalana eclesiàstica més avançada.

La relació amb l'exterior enriquí la província, l'obrí a nous horitzons, li donà una visió més àmplia de la realitat de dintre i de fora.

Les revistes que amb caràcter intern es publicaren mostren també una categoria de molta dignitat en la seva època. A *Ave Maria*, que es publicava des de 1906, s'hi afegí *El Calasancio* (Vilanova i la Geltrú, 1908-1912), *El Titella* (Barcelona, Sant Antoni, 1911), *Esclat* (Olot, 1912), *Joventut* (Igualada, 1916-1919), *Boletín de la Congregación Mayor* (Barcelona, Sant Antoni, 1916-1917), *Art Jove* (Sabadell, 1917-1918), *Barcelona Calasancia* (Barcelona, Sant Antoni, 1919) i el *Butlletí* (Terrassa, 1921-1922). Cinc tenen el títol i el contingut en català; tot i el títol castellà de *Barcelona Calasancia*, el contingut era del tot en català. El català era, doncs, una llengua no sols familiar i col·loquial, sinó també de comunicació, d'informació i de cultura.

La província gaudia d'una gran vitalitat i força expansiva, la qual cosa li va permetre ser solidària amb la resta de províncies de l'orde. És interessant veure el pes que representava Catalunya dintre del conjunt de l'orde.

TAULA 17
Comparació entre l'orde i la província (1931)⁹⁵⁰

	Cases	Religioses	Alumnes	Alumnes/col·legi
Orde	140	2.196	43.527	310,90
Província	26	481	9.600	369,23
Percentatge	18,57	21,90	22,05	

La província de Catalunya, tot i els problemes interns, havia assolit en aquest primer terç del segle XX un impuls considerable que l'havia col·locat al capdavant de l'orde en nombre de cases, de religiosos i d'alumnes. Quasi una cinquena part de les cases i dels religiosos eren catalans.

950. La taula està confeccionada amb les dades del Catàleg provincial de Catalunya de 1931. L'orde tenia aquell any catorze províncies a més de les cases dependents del pare general (aquestes no tenien alumnes i els religiosos pertanyien a alguna província).

En l'última columna, hem calculat el percentatge d'alumnes per col·legi i comprovem que el de la nostra província és superior al de l'orde en general: si els alumnes es repartissin igualment per tots els col·legis, resultaria que cada un d'aquests en tindria cap als tres-cents setanta; altres províncies tendien a tenir col·legis grans en ciutats populoses i així superaven aquesta relació: Castella 580, Hongria 450, València 377 i Aragó 371. La província de Catalunya, doncs, conjugava col·legis petits en poblacions que podien desenvolupar-se amb altres col·legis en ciutats grans.

Els escolapis de Catalunya compartiren generosament els projectes de l'orde i d'altres demarcacions.

10.7. VALORACIÓ DEL PERÍODE

Anys complexos i amb problemes múltiples interns i externs. Fem una mica de balanç de com en sortí la província.

Hem començat el període el 1909, amb la crema del col·legi de Sant Antoni durant la Setmana Tràgica. Va ser un cop fort, però que impulsà a llançar-se a noves metes. La província s'estengué geogràficament i culturalment, s'obrí als corrents que s'iniciaven dintre de l'Església, en el món de l'ensenyament, en la societat en general.

Patí crisis en la seva vida interna provinents de fora i de dintre. La dictadura de Primo de Rivera intentà ofegar i anul·lar la catalanitat de la majoria dels escolapis recolzant-se en un grup que preferien viure sota la protecció del poder i dels militars. El 1931 pot semblar que la província havia deixat aquest esperit popular i de vinculació al país que l'havia caracteritzat: grans festivals, llengua castellana, anar de bracet amb els grans. Però era una aparença. La província tenia una galeria de personalitats que mantenien l'esperit tradicional d'arrelament al país i només calia esperar l'oportunitat per aflorar novament. Si contéssim les personalitats escolàpies d'un bàndol i de l'altre, veuríem que els arrelats al país eren majoria. Només la remor d'espases ho impedia.

La formació dels mateixos religiosos va ser punt d'atenció: les conferències estiuenques, la creació de les cases de formació dels aspirants. Un bon nombre de religiosos intervingueren amb solvència i prestigi en la vida cultural catalana.

En l'aspecte pedagògic, hem vist que s'aplicaren a les escoles moltes de les aportacions de l'escola nova. S'intentà que els llibres escolars responguessin a les noves necessitats i orientacions. Les publicacions escolars revistes i memòries anuals són una prova feaent del treball que es feia en cada escola. També en el camp de la pastoral s'aplicaren les noves aportacions a fi de fer que l'alumne visqués més sobretot la litúrgia.

11. LA SEGONA REPÚBLICA (1931-1936)

Contra el curt període de cinc anys que comprèn aquest capítol amb els vint o més dels anteriors. Canvia una mica el format. Tampoc l'extensió no serà com la dels anteriors capítols. Crec que es tracta d'un moment puntual que val la pena analitzar en particular i amb detall. Seguirem els fets polítics i socials tal com s'anaren produint d'una manera ràpida sense temps de pair l'anterior.

El 1939, en acabar la Guerra Civil, hi va haver una ànsia forta de restauració de la situació anterior a la República; es va voler tapar aquesta etapa, oblidar-la. Un fet tan característic com la creació de les mútues escolars el 1933 ni tan sols consta en la majoria de les cròniques retrospectives dels col·legis escrites després de 1939. Els noms de les persones i famílies que les impulsaren foren quasi relegats a l'oblit, com si es tractés d'un fet de segles enrere. Es concediren cartes de germanor a les famílies que acolliren i salvaren els religiosos el 1936, però s'ignoraren en general els que salvaren els col·legis el 1933.⁹⁵¹

11.1. ACTITUDS

El dia 12 d'abril de 1931 es varen tenir les eleccions municipals en totes les poblacions d'Espanya. El dia 14, a Barcelona, Lluís Companys anuncià el triomf de la República i a continuació Francesc Macià proclamà la República Catalana dintre de l'Estat espanyol. A la capital d'Espanya es constituí el Govern provisional de la República. El cronista del col·legi de Sarrià encapçala aquests fets

951. No posaré tampoc ara els noms de les persones i famílies que formaren les juntes de les mútues escolars; no en dispo de la majoria; seria una tasca a fer en un treball posterior més complet i exhaustiu.

amb el següent títol: «Se verifica la Revolución en toda España».⁹⁵² Més endavant diu que «El cambio se ha verificado sin derramamiento de sangre. En todas partes reina el mayor entusiasmo.» Aquest entusiasme era palès al carrer entre les multituds, la premsa ho destacava en primeres planes dels diaris, però no era tan compartit pels religiosos.

L'actitud en general entre els escolapis va ser d'expectació, d'espera fins a veure en què acabava: una simple revolta momentània, un canvi com tants altres o, realment, una revolució. Quan l'11 de maig següent a Madrid es produí la crema d'alguns convents, fet que es repetí en altres zones peninsulars, aquí els escolapis ho compararen tot seguit amb la Setmana Tràgica de 1909 a Barcelona, en què el col·legi de Sant Antoni acabà incendiat. Aquest record va estar sempre present en el referent escolapi.⁹⁵³

La posició dels escolapis va ser la de respecte a l'autoritat constituïda i acceptació de les lleis i disposicions; s'intentà complir tot i que no s'estava d'acord amb la legislació. En aquest sentit veiem que el pare provincial, Joan M. Vives, visità el president de la Generalitat, Francesc Macià, com a mostra d'acatament de l'Escola Pia a les noves institucions. El mateix va fer el rector del col·legi de Sant Antoni, el pare Josep Guanyabens, amb el governador civil, Lluís Companys.⁹⁵⁴ Ens confirmarà aquesta posició l'esforç que es va fer per acomodar els col·legis a les disposicions oficials. Una cosa és l'actitud personal de cada religiós i, una altra, la de la institució, que en tot moment compleix el compromís de subjectar-se a les lleis de l'Estat i disposicions del Govern, tant si eren estatals com autonòmiques.

11.2. CRISI INTERNA DE 1934

La crisi que patí i sacsejà la província el 1928 no havia quedat pas ben tancada. Les ferides obertes encara sagnaven uns anys després. En els capítols provincials de 1931 i de 1934 sortí elegit provincial el pare Joan M. Vives, precisa-

952. Crònica dels cursos 1929-1931, a les p. 110-111, citat per Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 391. Cal recordar que les cròniques s'escriuen en acabar els triennis, en aquest cas el de 1929-1931 i, per tant, la impressió expressada aquí no és tal vegada la dels dies dels fets, sinó el resultat de com han anat les coses.

953. Davant d'aquests incidents, el cronista de Sabadell parla d'alarma; llibre de crònica de Sabadell, p. 36.

954. Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 391. És tradició, que no podem documentar, que tant Macià com Companys foren alumnes de l'Escola Pia; el primer, de Vilanova i la Geltrú, i el segon, de Balaguer.

ment el que havia substituït el pare Pantaleón Galdeano el 1928: hi havia un continuïsmes. La política seguida pel pare Vives a fi de silenciar les queixes va ser separar per comunitats els religiosos espanyolistes i els catalanistes: emblemàtiques varen ser en aquest aspecte les comunitats de Terrassa i de Sabadell. Però no sempre podia aplicar-se aquesta política ni tothom es definí des del primer moment i d'una manera clara per una posició o l'altra; sempre quedaren els espais i les persones difícils d'encasellar.

A principis de 1934, el pare Valentín Caballero, en nom i per delegació del pare general de Roma, girà visita canònica a la província de Catalunya. Detectà malestar i manca d'unió en diverses comunitats, de manera que l'informe que envià al pare general no fou pas gaire positiu:⁹⁵⁵ creia convenient i recomanava un canvi en la Direcció de la província i, per tant, en la seva cúpula. Tal vegada aquesta visita l'havia encarregat el pare general, Giuseppe del Buono, a fi de disposar d'elements a l'hora de triar d'entre la terna que li proposaria el capítol provincial a l'estiu de 1934.

Del Capítol Provincial de l'estiu de 1934 en sortiren elegits com a provincial el pare Joan M. Vives i com a assistents els pares Salvador Coch, Santiago Ollé, Prudenci Soler i Francesc Fàbrega. El canvi respecte als elegits el 1931 era ben poc significatiu: aleshores havien estat nomenats els pares Salvador Coch, Ramon Castellví, Jaume Orriols i Prudenci Soler; com que el pare Orriols morí el 25 de maig de 1934, el substituï fins a arribar al capítol de l'estiu de 1934 el pare Santiago Ollé. El 1934, tres dels anteriors assistents repetiren i l'únic canviat fou el pare Ramon Castellví pel pare Francesc Fàbrega. De canvi, doncs, no n'hi havia; més aviat s'accentuava la línia dretana i conservadora amb tendència espanyolista.

Amb aquesta Congregació Provincial es feren els nomenaments de rectors dels col·legis en una línia conservadora i espanyolista. Però el més de desembre es llegí en les comunitats un comunicat signat pel pare Joan M. Vives en el qual deia:

No pudiendo dedicar toda la atención necesaria a la multitud de problemas que afectan a la Provincia, por tener quebrantada la salud desde un tiempo, y no queriendo que sus intereses sufran por ello el menor perjuicio, presentamos la dimisión de nuestro cargo al Rmo. Preósito General, el cual después de cerciorarse de los motivos alegados, dio curso de la renuncia a la Congregación General, que se dignó aceptarla.

955. Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 403.

A continuació, copià el Decret del pare general del 26 de novembre de 1934 pel qual es nomenava nou provincial el pare Prudenci Soler, fins aleshores assistent provincial, i com a nou assistent, suplint la baixa, fou nomenat el pare Manuel Bordàs.⁹⁵⁶

Observem que entre el capítol provincial de l'estiu i el canvi de provincial s'han produït a Catalunya els fets del 6 d'octubre. No creiem que hi hagi relació. Però sí que cal assenyalar que a partir d'aquests fets tant a Madrid com a Catalunya el poder estava a les mans de la dreta i el Govern central el presidia Lerroux, gens procliu a afavorir el col·lectiu eclesiàstic. Recordant els canvis a la cúpula escolàpia de Catalunya el 1928, dèiem aleshores que els escolapis descontents se serviren dels militars i governants de la dictadura de Primo de Rivera per desbancar els altres. Ara, el 1934, tot i ser un govern de dretes, no podien servir-se'n.

Tornem als fets escolapis. Els addictes al pare Vives no veieren amb bons ulls el canvi i, descontents, no es quedaren quietes; calia moure's a fi de restablir la situació. El pare Adolf Roger, rector del col·legi de Sarrià, no s'avenia amb el nou provincial, el pare Prudenci, i abandonà l'orde; el substituï com a rector de Sarrià el pare Albert Bertomeu: aquí es repetí a la inversa el canvi de 1928. Al pare Roger l'acompanyaren dos religiosos més de la comunitat de Sarrià, els quals obriren una acadèmia en aquella mateixa zona que anomenaren de la Sagrada Família i a la qual arrossegaren una quarantena d'alumnes dels escolapis de Sarrià.⁹⁵⁷

Altres dels descontents prepararen un document de protesta. La carta dirigida al pare general de Roma fou signada pels tres assistents del pare Vives (excepte el nou provincial), setze rectors i el mestre de novicis; afegeix l'escrit que altres no l'han signat per falta de temps o per no haver-los pogut fer arribar el document ja que es troben en les vacances de Nadal. L'escrit està datat a Barcelona el 30 de desembre de 1934.⁹⁵⁸ El document repeteix la paraula *amaritudo*, amargor, que ells senten i que creuen que el canvi generarà i farà augmentar encara més. No dubten, els autors del document, que el que ara passa és la «reparació» de sis anys abans, com la revenja d'aleshores; per això els que aleshores patiren el canvi, ara se n'alegren. Demanen unió, concòrdia, que tots busquin el bé comú per sobre dels interessos individuals. El document és principalment una denúncia; no podien pensar que el superior general es fes enrere. Quan aquest document arribà a coneixement del pare provincial, Prudenci Soler, reaccionà amb una carta circular del 31 de desembre de 1934 en què es dolia del fet i entre altres coses advertia:

956. Vegeu el document a APEPC, 02-20 / caixa 3, dossier pare Vives, segons data.

957. Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 404.

958. A APEPC, 02-20 / caixa 3, dossier pare Soler, segons data.

Estos recursos colectivos con carácter evidente de proselitismo contra cosas o personas, con la agravante de haberse tramitado a espaldas del Superior de la provincia y por religiosos distinguidos de la misma, no los podemos aprobar, porque tienen todo el temple de una velada sedición.⁹⁵⁹

La reacció del pare Del Buono va ser forta, dura i segurament inesperada per als autors del document.⁹⁶⁰ El 8 de gener de 1935 envià una llarga carta en què condemnava l'actitud dels autors i signants de l'escrit i imposava la seva autoritat, ja que semblava deduir-se que se'l considerava instrumentalitzat per algun grup de religiosos. El pare general adverteix que el 1928 ell no tenia el poder sinó que estava a les mans del visitador apostòlic i, per tant, són dues situacions diferents. Explica que demanà al pare Vives que renunciés de provincial perquè l'elecció en el capítol de 1934 havia estat nul·la «eo quod non adfuisse suffragiorum numerus a lege praescriptus» (no hi havia el nombre de vots segons la llei). Quan arribaren les primeres notícies dels resultats del capítol a Roma —la terna dels tres proposats per a provincial—, s'acceptaren immediatament, però en tenir les actes a les mans s'adonaren del defecte de forma. La Congregació General no es va poder reunir en aquell moment perquè faltava algun dels assistents generals: per això no es comunicà fins a finals de novembre. Dóna els noms dels autors i instigadors del document als quals priva dels càrrecs de rectors de què gaudien i ordena que siguin destinats fora de la ciutat de Barcelona. Lamenta que tres assistents signessin el document i per aquest motiu els destitueix⁹⁶¹ i el que n'havia fet més propaganda queda privat de veu passiva (és a dir, no pot ser nomenat per a cap càrrec, ni ser elegit vocal per al capítol provincial). Es dol que un dels signants sigui el mestre de novícis, religiós que hauria de ser exemple i signe d'unió.

La carta del pare general aquietà la mar revoltada però no va convèncer. La divisió continuà. La Guerra Civil, que esclatà un any i mig després, portà altres preocupacions. Tot i això, els grups o bàndols no s'extingiren pas. En els capítols provincials de la postguerra encara hi havia el substrat d'aquesta divisió.

11.3. EL LAÏCISME DE L'ESCOLA

Una de les primeres incumbències del nou Estat era la de formar una constitució. Les primeres corts que s'elegiren foren, doncs, constituents. El 27 de novembre

959. Carta circular a APEPC, 02-20 / caixa 3, dossier pare Soler, segons data.

960. Carta a APEPC, 02-20 / caixa 3, dossier pare Soler, segons data.

961. Els nous assistents foren els pares Joan Aumallé, Joaquim Flaquer i Joan Profitós. Nomenament del 21 de gener de 1935 a APEPC, 02-20 / caixa 3, dossier pare Soler, segons data.

de 1931 la Constitució espanyola era aprovada per les Corts. Pel que fa referència als escolapis, la Constitució republicana separava l'Església de l'Estat, i convertia la primera en una associació; expulsava del territori espanyol els jesuïtes, fet que s'entengué com una premonició del que podia passar als altres ordes i congregacions si no s'avenien a l'Estat; prohibí l'ensenyament a les congregacions i ordes religiosos; eliminà de les escoles públiques el crucifix. Ordres i normes posteriors concretaren aquests punts. Sobre alguns d'ells, hi tornarem més endavant. Quedem-nos ara amb les conseqüències per als escolapis de la separació de l'Església de l'Estat.

La polseguera amb articles, discursos, manifestacions, que la discussió de la Constitució aixecà amb motiu d'aquests punts va ser considerable. Avui en quasi qualsevol història de l'època hi ha alguns paràgrafs dedicats a considerar-ho.

Com reaccionaren els escolapis davant d'aquest fet de la separació entre Església i Estat? No es quedaren amb els braços plegats esperant com es resolldria. Des de primera hora es mogueren i defensaren el que creien els seus drets. En efecte, el 24 de maig de 1931 ja s'havien presentat al Govern provisional de l'Estat «los documentos conteniendo toda la legislación dictada a favor de la Escuela Pía tanto para su existencia legal en España, como para su funcionamiento normal en la enseñanza.» El 26 d'agost del mateix 1931, el pare vicari general, Valentín Caballero, s'entrevistà amb el ministre d'Instrucció, Marcel·lí Domingo, el qual

les manifestó que podíamos abrir nuestras clases con entera libertad, tal como nos hemos movido hasta el momento presente y que más adelante publicarán un decreto por el cual se nos concederá un plazo determinado para que podamos adquirir los títulos académicos que nos sean necesarios, a fin de colocarnos dentro de la ley común.⁹⁶²

Amb aquesta perspectiva afalagadora, doncs, es va poder començar el curs 1931-1932 normalment. El pare Vives, però, insistí que tots els religiosos joves estudiessin i procuressin obtenir algun títol civil oficial per a les escoles.⁹⁶³ Els novicis de Mojà anaren a l'institut de batxillerat de Manresa a examinar-se d'ingrés.⁹⁶⁴

962. Això ho explica el pare provincial, Joan M. Vives, en una carta circular del 9 de juny de 1931, a APEPC, 02-20 / caixa 3, dossier pare Soler, segons data; citat per Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 394.

963. En la carta circular del 9 de febrer de 1932, el pare Vives afirma que «nuestros religiosos [...] cursan estudios oficiales», a APEPC, 02-20 / caixa 3, dossier pare Vives, segons data.

964. El pare Josep M. Bosch i Raurell, novici de 1932-1933, a l'estiu de 1932, en donà testimoni i donà a l'APEPC una fotografia on hi ha el grup de novicis vestits de seglars i amb gorra. Mentre que el provincial de Catalunya envià els novicis a examinar-se perquè estudiïn el batxillerat,

Heus aquí algunes aplicacions concretes de la separació entre Església i Estat. Va haver-se de suprimir la classe de religió en tots els nivells i escoles. Els escolapis no hi posaren dificultat sinó que miraren d'acomodar-s'hi i aprofitar el mateix text legislatiu per continuar ensenyant la religió però en horari postescolar. El pare Joan M. Vives publicà una carta circular el 24 de setembre de 1932, i demanà que el pare general, Giuseppe del Buono, també la signés i l'aprovés, que començava amb aquesta exhortació:

Después de publicarse la interesantísima Circular del Excmo. y Emo. Sr. Obispo de Barcelona sobre la Enseñanza Catequística en las Parroquias, no podemos inhibirnos de recordar a todos nuestros Religiosos la obligación esencial que pesa sobre todo escolapio de educar religiosamente a los niños que las familias nos confían, con el laudable propósito de que los instruyamos en los principios fundamentales de la Religión y para que desarrollemos en ellos los gérmenes de la virtud, extirpando los vicios, mediante una sólida educación cristiana, que sea la antorcha que los guíe por los senderos que han de conducirlos a la consecución de su fin.⁹⁶⁵

A continuació assenyalava alguns mitjans per fer més acomodada a la pedagogia actual l'ensenyament de la catequesi i de la religió. Els col·legis han de valer-se de biblioteques escolars, d'imatges (cartells, fotografies, etc.), projeccions, concursos i premis. Entre els continguts cal donar importància —diu el pare provincial— a la instrucció sobre el valor i significat de l'eucaristia i de la litúrgia. Dintre d'aquest context cal situar el Concurs de catecisme, organitzat el 1934 pel col·legi de Sabadell amb motiu de la canonització de sant Pompili M. Pirrotti, sacerdot escolapi italià.⁹⁶⁶ També responen a aquest interès per la catequesi alguns dels escrits del pare Joan Profitós, com les *Visions de la Passió*, petites representacions o escenificacions de la Passió de Crist.⁹⁶⁷

De les aules escolars s'havia de treure el crucifix. No hi va haver uniformitat als col·legis a l'hora de complir aquesta norma: cadascú obrà segons la situació i a vegades depenia més que res del moment. És bo recordar un article que publicà la revista *Ave Maria*⁹⁶⁸ en què presenta un mestre ancià que encenia cada dia una llàntia al peu del crucifix de l'escola; quan s'acomiada dels alumnes els recomana

a les cases centrals d'estudis d'Iratxe i d'Albelda de Iregua no sabem que es fes cap pas en aquest sentit, quan sembla que els tocava ben de ple. Els superiors de fora de Catalunya no cregueren oportú deixar estudiar el batxillerat. Vegeu el llibre de crònica del col·legi de Moià 1909-1952, p. 135, a APEPC, 07-20 / caixa 13, núm. 5.

965. Carta a APEPC, 02-20 / caixa 3, dossier pare Vives, segons data.

966. Vegeu documentació d'aquest concurs a APEPC, 07-26 / caixa 60, núm. 1, i caixa 68, núm. 7.

967. A APEPC, 08-03 / caixa 119, núm. 46.

968. Article signat per Ruth, «El hogar interior», *Ave Maria* (Barcelona), núm. 362 (juny 1932), p. 20-21.

que ells, els alumnes, siguin la llum que sempre il·lumini el Crist que trobaran en els companys. Una al·lusió a la manca de la imatge del crucifix a l'aula.

L'article 26 de la Constitució diu: «El Estado, las regiones, las provincias y los municipios no mantendrán, favorecerán ni auxiliarán económicamente a las iglesias, asociaciones e instituciones religiosas». Els col·legis que cobraven alguna subvenció municipal, la varen perdre. El primer municipi que aplicà aquest article va ser l'Ajuntament de Terrassa, segons Acord municipal del 19 de maig de 1931, i que es va fer efectiu des del primer de juny del mateix any,⁹⁶⁹ és a dir, s'avançaren al que després es legislà. L'Ajuntament d'Olot comunicà, el 29 de setembre de 1931, que retirava la subvenció i rescindí el contracte que tenia signat amb els escolapis, però temporalment i fins que a la ciutat no es creés un institut de segon ensenyament es continuaria pagant als escolapis la quantitat anteriorment pactada per a la secundària que s'hi impartia.⁹⁷⁰ El 22 de desembre de 1932, l'Ajuntament de Mataró escriu al pare rector dels escolapis que els suprimia la subvenció a partir del gener de l'any següent 1933, és a dir, del nou pressupost.⁹⁷¹

En altres llocs l'ajuntament continuà ajudant econòmicament els escolapis, com en el cas de Moià, que després de consultar amb la Generalitat, l'Ajuntament subvencionà els escolapis no com a subvenció sinó com a pagament per serveis prestats al poble.⁹⁷²

També alguns ajuntaments, a vegades instats per grups polítics contraris totalment a l'ensenyament dels religiosos, es plantejaren que els escolapis paguessin alguns tipus d'impostos.⁹⁷³ Els tràmits foren recorreguts i no arribaren a tenir efecte.

De més importància que la qüestió dels impostos va ser la polèmica que se suscità per la propietat d'algun dels edificis dels escolapis. Les paraules de la Constitució que hem citat suava, que els ajuntaments «no mantendrán, favorecerán ni auxiliarán económicamente», podien referir-se no únicament a les subvencions anuals en diner, sinó a altres tipus d'ajudes. L'edifici del col·legi de Tàrrega —no l'església que era i és del bisbat de Solsona— era de l'Ajuntament cedit als escolapis per a escola, segons contracte de fundació. L'Ajuntament reclamà l'edifici dels escolapis des de 1933, i l'11 de juny de 1936 comunicà al pare rector que ocuparia el col·legi: no es portà a terme pels esdeveniments de pocs dies després; per això la Mútua Escolar llogà uns locals per impartir-hi les classes de batxillerat.⁹⁷⁴

969. Jordi OLIVA I LLORENS, *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa, (1864-2002)*, p. 197.

970. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 384.

971. Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 626.

972. A APEPC, 07-20 / caixa 30, núm. 4.58.

973. Vegeu, per exemple, el cas d'Olot a Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 386.

974. Josep BABURÉS I CARRERAS, *Cent anys d'Escola Pia a Tàrrega (1884-1984)*, p. 116-117 i 120.

A Balaguer sorgí una polèmica en la premsa local sobre de qui era el col·legi dels escolapis. No era una qüestió nova sinó que venia de 1912, però ara les circumstàncies afavorien que es retornés al tema i es reivindicà l'edifici escolapi per a la població.⁹⁷⁵

A Terrassa, on encara cuetejava la discussió de la compra del Real Colegio Tarrasense pels escolapis el 1900, ara novament es demanà a l'Ajuntament que confisqués l'edifici.⁹⁷⁶

El cas més virulent va ser el de Vilanova i la Geltrú. Els hereus del senyor Salvador Samà reclamaren la propietat del col·legi quan es construï, feia més de cinquanta anys. Els escolapis, temerosos de perdre'n la propietat o provocar plets, no l'havien inscrit aleshores en el Registre de la Propietat. Ara l'Ajuntament el reclamà i el 12 de novembre de 1933 expulsà els escolapis i convertí l'edifici en un institut de batxillerat. Els escolapis ja havien llogat uns locals que utilitzaven com a sucursal i així continuaren l'ensenyament de la primària.⁹⁷⁷ És l'únic edifici que es va perdre durant la República.

11.4. LLEI DE CONGREGACIONS RELIGIOSES

El 2 de juny de 1933 la *Gaceta de Madrid* publicà la Ley de Confesiones y Congregaciones Religiosas. Era el desenvolupament de la Constitució en un aspecte concret. La discussió a les Corts va ser un diàleg de sords. El text estava definit des del començament i els grups d'esquerra es mostraren inflexibles. Des d'abril de 1931 la dreta moderada intentà buscar punts de contacte i aproximar posicions amb l'esquerra. El cardenal de Tarragona, Vidal i Barraquer, va ser-ne el portaveu més qualificat, negociant fora de les Corts; ja hem esmentat fa poc que els escolapis havien presentat memorials en què exposaven el seu pensament respecte a les escoles i a l'ensenyament. Amb aquesta Llei de congregacions era el moment de comprovar les possibilitats i els límits en el diàleg entre els diversos bàndols. La inflexibilitat de l'esquerra per cedir i acomodar-se en alguna cosa a la dreta moderada, portà al desencís i a l'enfrontament.⁹⁷⁸

975. Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 176-179 i 186.

976. Jordi OLIVA I LLORENS, *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa, (1864-2002)*, p. 214-215.

977. Sobre aquest fet, vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 867, i documentació a APEPC, 07-32 / caixa 12, núm. 1; caixa 33, núm. 3, i caixa 37, núm. 5.

978. Un bon comentari de la discussió a les Corts que nosaltres seguim és el de Josep M. MARGENAT PERALTA, «Carrasco i Formiguera, "escolapio", en las Constituyentes y en la Guerra Civil», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 61 (1989), p. 211-252.

Manuel Carrasco i Formiguera va ser un dels aferrissats defensors a les Corts espanyoles de l'ensenyament dels religiosos i en concret dels escolapis.⁹⁷⁹ En diversos moments dels seus parlaments al·ludí als escolapis i a les escolàpies, i sembla deduir-se'n, tot i el poc diàleg entre Carrasco i els altres diputats, que hi havia una certa esperança que els escolapis i les escolàpies fossin exclosos, totalment o en part, d'aquesta Llei de congregacions tan dura per a totes les institucions de religiosos dedicades a l'ensenyament. Els escolapis tenien una tradició de servei als governs liberals del segle XIX, quan aquests se serviren dels escolapis (ho hem exposat en capítols anteriors) per implantar a Espanya el model d'ensenyament de la Llei Moyano. Es podia ara obtenir quelcom similar? L'actitud dels escolapis havia estat sempre de subjecció fidel a les lleis de l'Estat, complint el compromís de la restauració de 1845; ara hom podia creure que també respectarien i acatarien les lleis de la República. Els superiors escolapis ho havien manifestat així als més alts governants de l'Estat i de la Generalitat.

La Llei, però, s'aprovà tal com estava, sense excepcions i per a tothom. En virtut de la Llei els religiosos, com a institució, no podien tenir escoles. Com deia textualment l'article 30: «Las Ordenes y Congregaciones religiosas no podrán dedicarse al ejercicio de la enseñanza.» L'article 30*b* especificava el moment en què les congregacions religioses havien de cessar en el magisteri: des del primer d'octubre de 1933 havien d'acabar les activitats de batxillerat o secundària i a partir del primer de gener de 1934 tampoc no podien impartir la primària. El marge de temps per acomodar-se era escàs: quatre mesos per al batxillerat i mig any per a la primària. Tot un repte. Tothom es llançà a una cursa frenètica per enllestir tràmits a fi de poder continuar educant.

Els afectats eren els ordes i les congregacions religioses, no l'Església en general. Les escoles que depenien dels bisbats no quedaven incloses en la Llei. Tampoc no es prohibia als religiosos i religioses com a ciutadans exercir la professió d'ensenyant en cap dels nivells escolars. En aquestes situacions quedaven també obertes esclertes o possibilitats per mantenir el carisma calassanci. Els escolapis, com en altres situacions, també ara posaren per sobre de tot la seva dedicació a l'educació de la infància i joventut. Ho veurem en els apartats següents.

979. L'Escola Pia agrai a Manuel Carrasco i Formiguera la defensa que havia fet de l'orde i li concedí la Carta de Germanor; vegeu Josep M. MARGENAT PERALTA, «Carrasco i Formiguera, "escolapio", en las Constituyentes y en la Guerra Civil», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 61 (1989), p. 232-233. En aquest article, s'hi reproduïxen cartes de Carrasco sobre els escolapis des de la presó de Burgos, on ja sabem que el visità el pare Joaquim Tous. Una visió més general del debat sobre la Llei a José María CASTELLS, *Las asociaciones religiosas en la España contemporánea: Un estudio jurídico-administrativo (1767-1965)*, Madrid, Taurus, 1973, p. 424-450.

11.5. LES MÚTUES ESCOLARS DE PARES D'ALUMNES

La conclusió de la Llei de congregacions es veia a venir des de feia uns mesos. No agafà pas del tot desprevingut. Temps enrere ja s'anava pensant com afrontar la nova situació. El 1927 (oficialment constituïda el 1930) es començà a gestar a Madrid la Federación de Amigos de la Enseñanza (FAE),⁹⁸⁰ iniciativa de Domingo Lázaro secundat per altres com Antonio Martínez, Enrique Herrera Oria i Pedro Poveda. La Federació tenia com a objectiu coordinar els esforços de cara a potenciar les iniciatives pedagògiques, estimular la millor formació del professorat i defensar els interessos i drets de l'ensenyament cristià. Es creà l'entitat com a rèplica a la Institución Libre de Enseñanza (ILE); després de comprovar que el camí que aquesta institució havia fet era molt positiu per assolir uns objectius. Es podia adaptar el mateix camí en benefici dels col·legis de l'Església. Valia la pena intentar imitar els passos de l'ILE.

Des dels primer moment, les congregacions religioses es posaren en contacte per buscar solucions davant dels previsibles canvis que les Corts estaven legislant. Els contactes dels superiors escolapis amb altres superiors i institucions sovintejaren. La FAE va ser per a tots el punt d'orientació. Es va demanar que cada col·legi tingués un inventari al dia de totes les existències de la casa en què es distingís el que era de l'escola.⁹⁸¹

El 23 d'agost de 1932, quan es començava a discutir a les Corts espanyoles la Llei de congregacions, es constituí a Barcelona la Federació Catalana d'Ensenyament Lliure (FCEL) amb l'objectiu primordial de «Fomentar la enseñanza libre como completa realización social del derecho natural de los padres a educar sus hijos según sus conciencias, sus ideales legítimos y sus justas pretensiones. Propagar la libertad de enseñanza [...] Impulsar el desarrollo de la escuela privada y la creación de mutuas escolares [...]».⁹⁸² L'Escola Pia hi va estar plenament identificada i implicada, ja que formaren part del Consell Tècnic el doctor Lluís Carreras —antic alumne de Sabadell, vinculat plenament als seus antics mestres, sacerdot promotor de la reforma litúrgica i del cant gregorià— i el pare Joan Profitós. En el Consell d'Escoles i Entitats Federades, hi participaren el senyor Francesc de P. Badia —bon amic dels escolapis de Terrassa, que actuà com a notari en molts afers relacionats amb els escolapis aquests anys—

980. Breu nota històrica amb bibliografia a *Diccionario de historia eclesiástica de España*, vol. II, p. 907.

981. Segons una carta circular del pare provincial, Joan M. Vives, de 15 de febrer de 1932 a APEPC, 02-20 / caixa 3.

982. Sobre la FCEL, vegeu *Anuario eclesiástico 1935-1936*, Barcelona, Eugenio Subirana i Editorial Pontificia, 1936, p. 190-192, i *Diccionario d'història eclesiástica de Catalunya*, vol. II, p. 150.

i el senyor Daniel Boxeda i Pascual, president de la Mútua Escolar Josep Gisbert (la del nostre col·legi de Sarrià).⁹⁸³

El 2 de juny de 1933, les Corts espanyoles aprovaren la Llei de confessions i associacions religioses, llei que deixava aquestes institucions sota el control de l'Estat. El mateix dia el pare provincial, Joan M. Vives, reunia tots els rectors dels col·legis per tractar la manera d'afrontar aquesta llei; es nomenà una comissió per orientar les gestions que s'havien de fer.⁹⁸⁴ Es prepararen durant el mes de juny les mútues escolars.⁹⁸⁵

La constitució de les mútues escolars de pares de família va ser treball de cada col·legi, buscant famílies disposades a comprometre's per l'ensenyament catòlic; no mancaren pas ni es feren enrere per cap motiu; varen ser un exemple de compromís cristià.⁹⁸⁶ La seva funció consistia a ser les totals responsables de les escoles abans en mans dels religiosos. Havien de tenir propietat o lloguer de l'edifici, tenir cura de l'organització de l'escola. Funcionaven com a associacions independents de tot control de l'Església o de les congregacions de religiosos.

Les mútues escolars (ME) que es crearen o en què intervingueren els col·legis escolapis foren les següents (del Col·legi Calassanci, no n'hem trobat cap referència): Balaguer, ME Maragall,⁹⁸⁷ Sant Antoni, ME Eduard Llanas (amb la sucursal d'Alella),⁹⁸⁸ Balmes, ME de Pares de Família del Col·legi Balmes,⁹⁸⁹ Nostra Senyora, ME Bernat Metge (amb la sucursal de Caldes Montbui);⁹⁹⁰ Sarrià,

983. Per a dades sobre la FCEL, vegeu el full imprès de quatre pàgines a APEPC, 07-12 / caixa 4, núm. 8.

984. Vegeu MIQUEL PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 398-399.

985. El pare rector de Sabadell, per exemple, el 26 de juny de 1933, reuní la comunitat per assabentar-los «que se ha de encarregar de este colegio una Mutua Escolar»; vegeu el llibre de crònica, p. 107. Segons Francesc Cubells i Salas a «El doctor Carreras i l'Escola Pia», *Alba* (Sabadell), núm. 65-66 (juliol-agost 1955), p. 398 (revista de la parròquia de la Puríssima de Sabadell), el doctor Lluís Carreras va ser qui de comú acord amb el jurista Anguera de Sojo ideà el model de les mútues escolars.

986. El pare Joan Carné i Puig en una carta del 8 de gener de 1934 des de Lovaina recordava una vegada més com calia agrupar els pares de família al voltant de cada escola; ho havia treballat anys enrere amb altres escolapis i els superiors mataren l'obra: ara es palpava la necessitat dels pares i es veia com responien i s'abocaven a l'escola; llàstima no haver-los pogut agrupar abans. Vegeu *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. 1, part I, p. 402-403.

987. Vegeu a Joan FLORENSA I PARÉS, *Tres-cents anys de l'Escola Pia de Balaguer...*, p. 191, les fonts.

988. Documentació a APEPC, 07-27 / caixa 25, núm. 7.

989. Documentació a APEPC, 07-12 / caixa 4, núm. 8.

990. Documentació a APEPC, 07-14 / caixa 26, núm. 12; pel que fa al col·legi de Caldes de Montbui, vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, *Col·legi Font de les Escoles Pies: Caldes de Montbui (1909-1984)*, p. 31.

ME Josep Gispert;⁹⁹¹ Calella, ME Arquebisbe Costa i Fornaguera;⁹⁹² Mataró, ME Calassanç Vives i Tutó;⁹⁹³ Moià, Mútua Escolar;⁹⁹⁴ Morella, Associació Local de Pares de Família de Morella;⁹⁹⁵ Igualada, ME Igualadina;⁹⁹⁶ Olot, ME amb el Col·legi Fontanella;⁹⁹⁷ Puigcerdà, ME Pedagogium Ceretà;⁹⁹⁸ Tàrrega, ME amb el Col·legi Modern Liceu;⁹⁹⁹ Terrassa, ME Doctor Cadevall;¹⁰⁰⁰ Sabadell, ME Fèlix Amat;¹⁰⁰¹ Vilanova i la Geltrú, ME Manuel de Cabanyes.¹⁰⁰² En cada cas després de trobar les persones més compromeses aquestes convoca- ren els pares de família en una assemblea constitutiva, l'acta de la qual es presentà amb la relació de socis i estatuts al respectiu govern civil a fi de ser legalitzada.

Aquestes mútues tingueren diverses estructures. Unes eren per a un únic col·legi i s'identificaven amb ell (Sarrià, Sabadell, Terrassa); altres vegades, sota una mútua s'aplegaven diversos col·legis, com a les poblacions petites, on hi havia els diversos col·legis per a nois i per a noies o de distintes congregacions amb una mateixa mútua (Igualada o Balaguer); en alguns casos hi havia un col·legi per a primària i un altre per a batxillerat sota una mateixa mútua (Tàrrega i Olot); els col·legis petits es constituïren com a sucursals d'un altre de Barcelona (Alella i Caldes de Montbui).

991. Documentació a APEPC, 07-28 / caixa 36, núm. 1.

992. Expedient amb abundant documentació a APEPC, 07-15 / caixa 2, núm. 9; Claudi VILA I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 271-279.

993. Documentació a APEPC, 07-19 / caixa 11, núm. 6; Claudi VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 629-636.

994. Legalitzada a Manresa el 9 d'octubre de 1932 per als col·legis de les Vedrunes de Moià i entorn; els escolapis s'hi adheriren. Vegeu el llibre de crònica del col·legi de Moià 1912-1952, p. 125-126, a APEPC, 07-20 / caixa 13, núm. 5.

995. Documentació a APEPC, 07-09 / caixa 6, núm. 67.

996. Documentació a APEPC, 07-18 / caixa 26, núm. 4; *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. I, part I, p. 367.

997. Documentació a APEPC, 07-22 / caixa 10 bis, núm. 6; Claudi VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 392-393.

998. Vegeu el llibre de crònica de l'Escola Pia de Puigcerdà a APEPC, 07-25 / caixa 1, núm. 3; els escolapis crearen la pròpia mútua escolar sense voler unir-se a l'altra que les religioses crearen a la població.

999. Vegeu Josep BABURÉS I CARRERAS, *Cent anys d'Escola Pia a Tàrrega (1884-1984)*, p. 116-117.

1000. Documentació a APEPC, 07-31 / caixa 3, núm. 1.22; vegeu Jordi OLIVA I LLORENS, *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 210-221.

1001. Documentació a APEPC, 07-26 / caixa C-III-1, núm. 1, 5 i 6; caixa 41, núm. 3.

1002. Documentació abundant a APEPC, 07-32 / caixa 12, núm. 1; caixa 13, núm. 1; caixa 28, núm. 3, i caixa 33, núm. 3.

Per fer realitat la constitució d'aquestes mútues, calia fer la venda o el lloguer de l'edifici de l'Escola Pia a la mútua. El pare provincial no podia per si mateix ni amb la seva congregació, segons les Constitucions, fer aquesta operació de venda per l'alt valor que tenia. Calia el permís del pare general i fins i tot de la Santa Seu. El pare Vives cursà la petició, que a Roma es gestionà ràpidament, de manera que a l'estiu de 1933 ja es va poder fer la documentació corresponent de venda davant de notari.

El dia 1 de juliol de 1933, per exemple, el pare provincial, Joan M. Vives, autoritzava el pare rector de Balmes, Josep Guañabens, perquè procedís a la venda a la Mútua Escolar de l'espai dedicat a escola, i el 13 del mateix més, el pare rector notificava l'operació feta al president del Consell Provincial de Primera Ensenyança de la província de Barcelona.¹⁰⁰³ Un procediment semblant se seguí en tots els col·legis i en dates aproximades. A finals d'agost el traspàs s'havia efectuat totalment.

El 9 de setembre de 1933, tres mesos després d'aprovar-se la llei, el pare provincial, Joan M. Vives, dirigí una interessant carta circular¹⁰⁰⁴ a la província en la qual explicà el procés que s'havia seguit per adaptar-se a la nova situació. Comença amb aquestes paraules:

Escribimos estas líneas antes de empezar el curso escolar, bajo la impresión de que ha de ser aplicada en toda su crudeza y en algunas localidades con todo rigor la Ley de Congregaciones Religiosas, y ante la perspectiva que nos ha creado esta ley inicua, debemos dirigirnos a todos vosotros para fijar concretamente nuestro proceder, para que haya unidad de actuación y sepan todos nuestros Religiosos a qué atenerse.

La idea principal es buscar de compaginar el compliment de la Llei amb l'exercici de l'ensenyament per part dels escolapis. Dos extrems que en tot moment es varen tenir en compte.

Un problema que ara es presentà, a més de l'indicat, va ser la manca de religiosos amb títol civil per a l'ensenyament: mestres, llicenciats. Els que hi havia es posaren com a directors de cada una de les mútues, la qual cosa comportà un moviment de religiosos d'una casa a una altra. Els religiosos amb títol que eren a les cases centrals d'estudis foren reclamats per atendre les mútues. Es demanà un esforç a tots a fi d'obtenir un títol: la resposta va ser generosa, tot i que l'adveniment de la Guerra Civil (1936) no va permetre que acabessin la carrera una majoria dels que la començaren el 1933. Per justificar que es tractava de col·legis diferents dels anteriors i evitar denúncies, en molts casos els religiosos vestiren de seglar, cosa

1003. Documents a APEPC, 07-12 / caixa 4, núm. 8.

1004. Carta a APEPC, 02-20 / caixa 3.

que cridà molt l'atenció dels alumnes: la substitució de la sotana per la corbata i l'americana provocà en un primer moment hilaritat. Per als llocs que no es podien cobrir amb religiosos titulats, es contractaren mestres i llicenciats laics.

La voluntat de l'Estat republicà era absorbir totalment l'ensenyament, tant el primari com el secundari, i abolir l'ensenyament privat. Però mancaven escoles, mestres i diners per afrontar-ho tot alhora. Els alumnes de primària a l'escola privada eren pel cap baix 351.937, quasi tots en escoles de confessió religiosa catòlica; per absorbir-los a tots s'haurien de crear unes set mil escoles amb un cost de quaranta-cinc milions de pessetes; era impensable poder-ho afrontar d'immediat. Tots els nostres col·legis de primària transformats en mútues escolars continuaren l'ensenyament fins a l'estiu de 1936; cal exceptuar, però, el col·legi de Castellar del Vallès, que va ser tancat el maig de 1936 per ordre de l'inspector, que ho justificà dient «no voldríeu pas que tanquéssim el de Sabadell», és a dir, per justificar que tancava algun col·legi de religiosos ho feia amb el més petit del dels escolapis.

El Ministeri d'Instrucció, doncs, s'abocà a la secundària, que li era més assequible. Els alumnes estimats pel Ministeri d'Instrucció que cursaven batxillerat en escoles de confessió catòlica eren 17.098 (els ordes religiosos parlaven d'uns vint-i-set mil alumnes). El Govern es proposà crear vint instituts i cinquanta col·legis subvencionats, amb els quals quedarien atesos tots els alumnes. Els tipus de centres pensats per l'Estat foren tres: institut nacional, institut elemental i col·legi subvencionat; com que l'Estat no tenia possibilitats de finançar-ho tot, demanà la col·laboració dels municipis. L'ajuntament que volia el primer tipus havia de comprometre's a una aportació anual de quaranta mil pessetes; si volia el segon grau, vint-i-cinc mil pessetes i si s'acontentava amb el tercer, quinze mil pessetes anuals. El Govern, amb un decret del 26 d'agost de 1933, féu la proposta; els ajuntaments contestaren i un decret definitiu ho aprovà.¹⁰⁰⁵ El nombre reduït d'alumnes dificultà en moltes poblacions la posada en marxa dels centres demanats pels ajuntaments. La posició dels escolapis va ser la de donar suport totalment a la creació d'aquests centres,¹⁰⁰⁶ que afectaren moltes de les poblacions on hi havia col·legi, com Sabadell, Terrassa, Igualada, Mataró, Tàrraga, Vi-

1005. Per a la part legislativa sobre ensenyament en general, hem consultat, entre altres autors, Mariano PÉREZ GALÁN, *La enseñanza en la Segunda República Española*, Madrid, EDICUSA, 1975. Les dades d'alumnes a José María CASTELLS, *Las asociaciones religiosas en la España contemporánea: Un estudio jurídico-administrativo (1767-1965)*, Madrid, Taurus, 1973, p. 439-440.

1006. És en aquesta línia que l'editorial de la revista dirigida als alumnes des de Sant Antoni, *Ave Maria*, es tituli el setembre de 1933 «[...] más rosas que espinas» (núm. 373, p. 1), quan hom podia esperar un editorial contra la Llei de congregacions o una defensa de l'escola religiosa; exhortà els seus lectors amb aquestes paraules: «Lectores de *Ave Maria*, yo quisiera que vuestro amor, supiera transformar en rosas las espinas». Aquestes paraules en aquell moment crec que eren un signe molt significatiu de conciliació i no pas d'enfrontament.

lanova i la Geltrú. El nostres religiosos recomanaren que els alumnes anessin als instituts; procuraren les bones relacions amb aquests centres; alguns religiosos, com a llicenciats, fins i tot en varen ser professors, com a Mataró¹⁰⁰⁷ i a Granollers. Com que les classes als instituts o col·legis subvencionats es feien als matins, els alumnes anaven a la tarda als escolapis a estudiar, repassar matèries i s'aprofitava l'ocasió per donar-los una xerrada moral o religiosa o fins i tot l'assignatura de religió, que no es podia impartir oficialment a les escoles. Cal anar, doncs, amb compte en llegir l'estadística d'alumnes de batxillerat del Catàleg provincial de 1934. Els cinquanta-nou alumnes de Mataró, els setanta-tres de Sabadell, els setanta de Vilanova i la Geltrú, els cent disset de Terrassa i els vint de Granollers (en total 339 alumnes) no estaven matriculats als nostres col·legis sinó que només hi anaven després de l'escola reglada. Els col·legis de Barcelona continuaren impartint el batxillerat perquè el volum d'alumnes era elevat.

11.6. OBRINT CAMINS NOUS

L'Escola Pia no es plegà únicament a acomodar els col·legis propis a la nova situació política i legal; hom preveia que a la llarga les mútues escolars també podien ser suprimides. Intentà nous camins a fi de continuar impartint l'educació cristiana entre els nois i joves. Ja hem dit que la legislació deixava esclertes i que els escolapis intentaren aprofitar-les. Vegem-ne alguns exemples.

El mateix curs de 1933-1934 es fundaren dues noves comunitats amb col·legis a Granollers i a Sitges.¹⁰⁰⁸ A les dues poblacions hi havia uns col·legis que depenien o d'un patronat parroquial o d'una associació cultural de pares de família. Ambdós casos no entraven en els tipus d'escoles prohibides a les institucions religioses. Els escolapis s'hi agafaren.

Una experiència, que anys després es repetí, va ser l'acceptació de la direcció d'una escola parroquial a Barcelona. mossèn Salvador Codina, rector de la parròquia del Remei de les Corts de Barcelona, demanà un religiós escolapi al pare provincial per a l'escola que anava a obrir el curs de 1934-1935; el pare provincial hi envià el pare Ramon Segalés i Grau, el qual acabava d'obtenir el títol oficial de mestre a l'Escola de Magisteri de Lleida. Era una escola petita amb

1007. El pare Miquel Soy va ser professor de l'institut de Mataró i a l'estiu de 1936 anà a Madrid a fer les oposicions per tenir la plaça en propietat; vegeu *Escolapios víctimes de la persecució religiosa en España (1936-1939)*, vol. 1, part 1, p. 326.

1008. Dades sobre la fundació i bibliografia a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 482-485 i 782-783 respectivament.

dues aules. Per al curs següent va fer falta al col·legi de Sant Antoni i el pare Segalés abandonà aquella experiència.¹⁰⁰⁹

A Mataró es plantejaren transformar el col·legi de secundària en seminari menor, on podrien anar alumnes que no tinguessin la intenció de fer la carrera eclesiàstica; no es portà a terme.¹⁰¹⁰

El 1908 s'havia encetat l'experiència d'una residència per a estudiants a Lovaina, que la Primera Guerra europea obligà a tancar, ara es repetí. A l'estiu de 1933 novament s'hi envià el pare Joan Carné, que hi havia estat la primera vegada. S'inicià la residència, però s'abandonà el 1935. Hi anaren també els pares Josep Borotau i Calassanç Ubasart, juntament amb els germans operaris Àngel Mitjavila i Joaquim Marsillach.¹⁰¹¹

A Mèxic, on s'havia tornat després de 1928, es pensà a obrir noviciat i per això el 26 de juliol de 1933 es nomenà mestre de novicis el pare Enric Centelles.

La idea dels superiors, amb totes aquestes experiències més o menys reeixides, era la de trobar espais legals on poder treballar amb els nois i també tenir llocs de treball per als religiosos que els permetessin guanyar-se la vida. Si els nostres col·legis o les mútues escolars es tancaven en un termini no gaire llunyà, s'havien de preparar alternatives per treballar-hi i per tenir mitjans de subsistència.

11.7. PASTORAL

Les cartes circulars dels dos provincials d'aquests anys insisteixen una vegada i una altra que cal treballar per educar cristianament els nois. Les aules no són ara els llocs per fer-ho, però hi ha altres mitjans que cal explotar. Des de finals del segle XIX hem vist que, als col·legis, s'hi havien creat associacions, en especial les congregacions de la Mare de Déu i de Sant Josep de Calassanç, en els tres nivells segons les edats. Existia la revista *Ave Maria*, que portava quasi trenta anys de vida a través dels quals havia contribuït a l'educació i la formació humana i cristiana. Més llarga vida portava l'Acadèmia Calassànica amb una revista que havia gaudit de cert prestigi.

Amb la proclamació de la República aquests camins es tallaren. No és la República qui ho prohibeix, sinó que sembla més aviat que es veu que cal prendre nous camins, que aquelles experiències ara no són vàlides. Les dues revistes

1009. Vegeu la narració dels fets a Ramon SEGALÉS I GRAU, «Apunts per a la petita història: l'escola parroquial de les Corts 1934-1935», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 226 (maig 1980), p. 27-28.

1010. Claudi VILA I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 654-655.

1011. Vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 549.

plegaren i les congregacions anaren morint en tots els col·legis, excepte a Calella, on tenia una fesomia peculiar i més pròpia,¹⁰¹² o en altres llocs on portaven una vida molt interna i de caire més pietós que social.

Davant d'un perill comú per a tota l'Església calia unir esforços i renunciar als particularismes. La revista *Ave Maria*¹⁰¹³ va fer una crida als seus lectors perquè s'inscrivissin al més aviat possible a les files de la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FJC, i els seus membres coneguts com a *fejocistes*). El títol i el subtítol de l'article ja parlen per si mateix «¡Unión, Unión, Unión...! Alumnos Escolapios, ingresad en la Federación de Jóvenes Cristianos! (Fejocismo)». És una crida al treball col·lectiu en l'Església diocesana i en la parròquia; demana que quan acabin l'estada a l'escola s'inscriguin en aquest moviment cristià per continuar la seva formació i per mantenir la flama de la fe. Hem pogut documentar que d'una manera o d'una altra tots els col·legis escolapis participaren i col·laboraren amb el fejocisme: Nostra Senyora, Balmes, Sarrià, Igualada, Balaguer, Puigcerdà, Calella, Tàrraga, Moià, Caldes de Montbui, Mataró, Granollers, Terrassa i Sabadell. Com que els grups depenien de les parròquies, es fa difícil a vegades poder comprovar el grau de la participació dels escolapis, que generalment era en relació amb la dedicació d'algun o alguns religiosos com a consiliari d'un grup. El grup de Nostra Senyora, dirigit pel pare Francesc Carceller —beatificat el 1995—, va legalitzar-se com a independent i participà en múltiples activitats.¹⁰¹⁴ A Moià el grup adquirí també una força singular amb el pare Francesc Sagrera, del qual s'ha introduït el procés de beatificació.¹⁰¹⁵ A Terrassa la creació del grup fejocista no va ser en un primer moment ben vist pel prior de la parròquia del Sant Esperit i foren els pares escolapis Joan Profitós i Josep Sarri els qui els acolliren i dirigiren des del col·legi.¹⁰¹⁶ A Mataró hi va ha-

1012. La Congregació Mariana de Calella col·labora amb els fejocistes i sembla que s'assimilà a un grup d'ells; vegeu notícies en la publicació fejocista *Flama* (Barcelona), núm. 31 (8 juliol 1932) i núm. 33 (22 juliol 1932), p. 8 i 7, respectivament.

1013. *Ave Maria* (Barcelona), núm. 358 (juny 1932), p. 3-5; va signat pel pseudònim X. Filo, que probablement correspongui al director de la revista, el pare Joaquim Tous, ja que normalment és qui signa els primers articles de la revista.

1014. Vegeu Claudi VILÀ I PALÀ, «El P. Francisco Carceller y sus fejocistas», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 380 (gener-febrer 1997), p. 22-23.

1015. Pel que fa a les activitats a Moià del pare Sagrera, vegeu Josep SOLÀ I CAROL, *Un precursor dels nous temps, Francesc Sagrera*, Barcelona, Claret, 1967; Josep ORIOL I CLOS, *Testimoni d'amor, pare Francesc Sagrera i Riera, escolapi*, Moià, Fundació Francesc Sagrera, 1992.

1016. Sobre els fejocistes de Terrassa, vegeu *Memòria - testimoni 1932-1992: 60è aniversari de la Federació de Joves Cristians de Catalunya a Terrassa*, Federació de Cristians de Catalunya, Grup Avant de Terrassa any 1994-1995, treball multicopiat existent a la biblioteca de l'APEPC.

ver el grup Fides Intrepida, dependent de l'Escola Pia de Santa Anna.¹⁰¹⁷ Els edificis de l'Escola Pia foren utilitzats en múltiples ocasions pels fejecistes per a assemblees o trobades multitudinàries.

Als col·legis sense batxillerat els alumnes no podien entrar als grups de fejecistes per motiu de l'edat. Per això es veié amb molt bons ulls la creació dels avantguardistes, és a dir, dels nois d'edat inferior: eren com uns aspirants a fejecistes. Mossèn Albert Bonet, fundador de la Federació, en l'editorial del número primer de la revista *Avant*, pròpia dels avantguardistes, els descrivia amb aquests trets:

L'avantguardista és el noi que potser encara juga a bales o fa córrer el patinet, que s'arrisca ja a volar damunt la bicicleta i ataca amb valentia la pilota de futbol [...]; és un noi que juga i salta i esclata sovint en rialles franques i sonores [...] però que de tant en tant té també una punta de serietat en la mirada, i vol ésser un homenet, i s'aplica activament al treball i s'agenolla i prega amb fervorosa devoció [...].¹⁰¹⁸

Fejecistes i avantguardistes proliferaren als nostres col·legis i els escolapis els dedicaren moltes hores i suors.

11.8. PROSPECTIVA

La legislació laïcista no va ser pas l'única preocupació. Les mobilitzacions socials donaven a entendre que hi havia un malestar generalitzat. La crisi econòmica mundial de 1929 s'anava estenent i generava desocupació, pobresa. Era previsible una revolució social en la qual l'Església —i els religiosos dedicats a l'ensenyament, d'una manera especial— en sortiria mal parada. Com poques vegades en la història, ara hom mirava el futur i intentava preveure cap a on es podia anar, què calia preparar.

A l'interior de les cases religioses hi havia temor. El futur es veia fosc, amb perills amenaçadors. Podia ser la fi de tot. No perillaven només les escoles, sinó també les persones. Més d'un escolapi va ser insultat pel carrer o agredit quan anava a votar com qualsevol altre ciutadà.¹⁰¹⁹ No era un fet general, però sí un avís del que podia passar.

1017. Margarida COLOMER, *La Guerra Civil a Mataró 1936-1939*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, p. 81.

1018. *Avant*, núm. 1 (15 febrer 1933), p. 2.

1019. El pare Lluís Vilarrubia i Pineda va ser colpejat el 16 de febrer de 1936 en sortir de votar a Sabadell, vegeu *Escolapis víctimes de la persecució religiosa en España (1936-1939)*, vol. I, part II, p. 844.

Els col·legis mantenien l'alumnat. Dels 9.738 alumnes el 1931, es passà a 9.309 el 1934, però podia atribuir-se als canvis que la legislació havia imposat. Recordem que els alumnes de batxillerat no cursaven els estudis al col·legi, sinó que únicament hi anaven per repassar les assignatures o rebre les classes de religió. Més important que el nombre d'alumnes, el que comptava era la fidelitat de les famílies, especialment de les que donaven la cara figurant en les llistes de la directiva de les mútues escolars.

Els superiors prengueren mesures pensant en possibles conflictes. No hi ha documents escrits però la manera comuna de comportar-se fa pensar que de paraula es donaren algunes disposicions. La documentació més important dels arxius es distribuï en blocs entre famílies; es va treure diners dels comptes dels bancs per poder-los distribuir entre els religiosos o col·locar-los en altres comptes sota noms que no indiquessin que eren de la comunitat: alguns objectes valuosos s'amagaren o es va preveure com i on fer-ho.¹⁰²⁰ S'entregà a tots els escolapis un vestit de seglar. Servia per anar a classe, però també per a una emergència. No portar sotana permetia deixar-se de fer la coroneta clerical, signe que delatava la condició de religiós i sacerdot. No tothom va tenir en compte les mesures preventives i es deixà sorprendre quan arribà l'hora.

Es preveia una commoció o revolució social, però crec que sobtà que el juliol de 1936 es produís una revolta militar, cosa que accelerà la revolució social.

1020. Com a exemples, vegeu els dos fets d'Igualada: el 27 de juny de 1936 la comunitat es va vendre el camp conegut com de l'Escorça al Sindicat de Vinyaters d'Igualada, i la imatge de la Mare de Déu de la Pietat abans dels fets del 18 de juliol de 1936 s'enterrà al jardí de la família Vidal, protegida dintre d'una caixa metàl·lica; així es pogué recuperar el 1939. Gabriel CASTELLÀ I RAICH, *L'Escola Pia d'Igualada...*, p. 248 i 247 respectivament.

12. TEMPS DE GUERRA CIVIL (1936-1939)

El temps de la Guerra Civil (1936-1939) és anormal. Ho són totes les guerres i afecten a tothom que s'hi troba immers. La vida dels religiosos escolapis canvià radicalment, perquè no era només una guerra civil, sinó que també va ser un temps de revolució social, de persecució religiosa, d'abandó obligat dels col·legis i edificis propis, de dispersió de les persones, d'haver-se de guanyar la vida com es podia, d'empresonaments, d'assassinats.

Assabentar-se de la mort violenta del germà amb qui hom havia viscut feia uns dies en comunitat devia traumatitzar. L'estat d'ànim de cada persona va ser diferent. Uns foren envaïts pel pessimisme, d'altres es mantingueren coratjosos i feren mans i mànigues per ajudar i compartir el poc que hi havia. Viure mesos i mesos reclòs en un pis devia ser psicològicament angoixant per a un escolapi acostumat a les distàncies del col·legi, a l'amplitud de l'aula, al soroll dels alumnes, als jocs del pati.

La guerra obligava a mobilitzar lleves i els escolapis, com qualsevol altre ciutadà, es veieren cridats a allistar-se a l'Exèrcit republicà; molts buscaren subterfugis per alliberar-se d'anar al front.

L'aixecament militar i la divisió del territori en dues parts, tal com es produí des dels primers dies, va ser també una divisió dels religiosos escolapis catalans: uns quedaren en un bàndol i d'altres en l'altre; un tercer grup era a l'estranger. A Cuba el grup d'escolapis estava pendent de notícies sobre els seus germans escolapis, però també sobre els familiars atrapats en el conflicte.

En els apartats que segueixen intentarem presentar la situació de cada un d'aquests grups i les relacions que entre ells s'establí ben aviat. També veurem com es pensà en el futur: els primers mesos es cregué en una solució del conflicte a prop, però segons s'estabilitzaven els fronts es programà a més llarg termini.

Les persones i l'ideal escolapi seran els punts que més tractarem tot i les dificultats d'apropar-nos a un moment de la història en què no hi ha una documentació directa.

12.1. ELS EDIFICIS

El cop militar del 18 de juliol es decidí per a Catalunya a Barcelona. La resta del territori quedà pendent del cap i casal del Principat. Quan Barcelona sufocà la revolta dels militars, els carrers i les carreteres quedaren a les mans de grups que s'acostumen a denominar d'*incontrolats*. Poca cosa va poder fer el Govern de la Generalitat, que de fet va perdre el control de la situació.

Als pocs dies no quedava cap comunitat escolàpia vivint al seu lloc. Tots els col·legis estaven abandonats davant de l'allau de saqueig, robatori i assalt que arreu es produí contra les esglésies, cases de religiosos o religioses, locals parroquials i tot el que tenia quelcom a veure amb l'Església. El dia 23 de juliol les nostres cases estaven totes buides. Totes les cases es trobaven en territori català, excepte la de Morella, però també quedà en el bàndol republicà i patí els mateixos mals.

El col·legi de Granollers¹⁰²¹ és l'únic que va ser incendiat i arrasat totalment; no era de l'Escola Pia sinó de la parròquia de Sant Esteve, la qual també fou enderrocada.

La part de la cantonada entre la ronda de Sant Pau i el carrer de Sant Antoni del col·legi de Sant Antoni de Barcelona fou incendiada: l'església cedí per la calor i la volta de l'església s'esfondrà; l'edifici de la comunitat i el de la Cúria provincial —part del xamfrà— quedaren molt malmesos. A la part del col·legi, s'hi instal·là el ram de la construcció de la FAI i utilitzà el local com a presó i ateneu llibertari. Amb els fets de maig de 1937, l'Exèrcit imposà la sortida dels faistes i, en negar-s'hi, la bateria d'artilleria emplaçada al carrer Manso disparà catorze canonades sobre la façana del col·legi.¹⁰²² Després l'ocupà la Direcció General de Seguretat i l'Escola de Guàrdies del Govern de la República.

La resta de cases no patiren destrucció com les dues anteriors i varen tenir la següent utilització: Alella serví d'alberg per a les nenes de l'Asilo Antonio Solís d'Alcalá de Henares. El de Balaguer es convertí en magatzem, igual que el de

1021. Seguim la relació de l'article «Utilització dels nostres col·legis durant la Guerra Civil», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 321 (juliol-agost 1989), p. 16-17; les fonts emprades varen ser les cròniques de cada casa. També hem utilitzat les monografies ja publicades de la majoria dels col·legis.

1022. Així m'ho explicà el sergent que manava la bateria d'artilleria.

Castellar del Vallès, el qual al final serví d'alberg de refugiats. El de Barcelona Balmes va ser confiscat per la Generalitat i serví per a les Fuerzas Alpinas i per a la Guàrdia d'Assalt (encara es conserva sobre la porta principal l'escut de la Generalitat). El de Nostra Senyora fou ocupat per Esquerra Republicana de Catalunya i com a local del sindicat UGT. El de Sarrià va ser primerament residència de nens i després Escola Popular de Guerra de la Generalitat, la qual passà al Govern central de la República. El Calassanci del carrer Ample de Barcelona, en un primer moment, va ser ocupat pel Sindicat de l'Alimentació i al mateix temps era presó anarquista; al soterrani es trobaren, en acabar la guerra, instruments de tortura i a les parets hi havia senyals de bales; després una senyora ocupà el local per a col·legi però l'abandonà quan començaren els bombardeigs des del mar; una bomba afectà les bigues de la teulada; la casa restà abandonada fins a finals de la guerra.

El col·legi de Santa Anna de Mataró va ser confiscat per la Generalitat i convertit en magatzem del Sindicat de Pintors, després passà a la Companyia d'Electricitat, a Escola Nova Campalans i finalment va ser alberg de refugiats. El de Calella començà sent presó i després asil de refugiats. El d'Olot patí múltiples usos: caserna de milicians, llar de refugiats, caserna de soldats, presó, grup escolar i hospital. Moià veié el col·legi transformat en fonda pública de dirigents, casa per als refugiats, hospital de les Brigades Internacionals, hospital de sang. El de Caldes de Montbui es començà usant com a escola del CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada) per a nens i nenes, després com a caserna de carabiners i finalment com a escola d'antigasos.

L'escola de Sabadell es convertí en el col·legi públic la Renaixença¹⁰²³ i l'església serví com a sala per a actes públics i gimnàs; al final, però, fou hospital de sang. El de Terrassa fou ocupat per la CNT i serví de menjador de milícies i caserna de les milícies antifeixistes. Acol·lí l'exèrcit derrotat del nord i al final va ser caserna de la guàrdia d'Azaña; al pati es construï un refugi antiaeri (en queden restes).

La casa d'Igualada, després de ser saquejada, es convertí successivament en presó, grup escolar, alberg per a refugiats i cuina comunal. La de Tàrraga fou confiscada per l'Ajuntament que, remodelada, la convertí en escola d'arts i oficis. La de Puigcerdà serví de magatzem.

Del col·legi de Sitges, se n'apoderaren les milícies antifeixistes. El de Vilanova i la Geltrú havia estat expropiat per l'Ajuntament el 16 de novembre de 1933 i destinat a institut; durant la guerra s'hi afegiren aules de primària; quan

1023. Aquesta escola té una història escrita per E. TORO I MARTÍN, *L'ensenyament primari a Sabadell (1936-1939): Grup Escolar Renaixença*, treball mecanografiat a APEPC, 08-03 / caixa 98, núm. 7.

Reus va ser ocupat per l'Exèrcit de Franco, el col·legi Samà de Vilanova es convertí en hospital militar. La casa del carrer Sant Gervasi, la que utilitzaren els escolapis, en ser desallotjats del col·legi Samà, va ser utilitzada per a locals del POUM. El de Morella començà sent escola però acabà sent un alberg per a refugiats.

Com veiem, els edificis escolapis foren utilitzats majoritàriament amb finalitats militars, les quals varen sobreposar-se a les educatives i culturals. A vegades se'ns parla dels esforços de la Generalitat i del Govern de la República per a l'educació i la cultura; però se silencia que un bon nombre d'edificis escolars no s'aprofitaren per escolaritzar tots els infants. El gran nombre d'edificis escolars que abandonaren els religiosos i religioses, pogueren ser suplerts per les escoles existents? Com s'escolaritzà els alumnes d'aquestes escoles tancades?

Serveixi com a petit exemple el cas de Sabadell,¹⁰²⁴ del qual tenim algunes dades que ens permeten fer-ne una comparació. A la ciutat s'implantà el CENU el setembre de 1936, la qual cosa vol dir que només hi havia un tipus d'escola, era l'escola única, sense cap escola privada. El desembre de 1937, segon curs de l'experiència, hi havia matriculats a les escoles de pàrvuls i primària entre nois i noies de la ciutat un total de 3.389 alumnes. Acabada ja la Guerra, el 1940, després del restabliment de l'ensenyament privat, el total d'alumnes matriculats entre nois i noies era de 1.462 en escoles públiques i 3.044 en escoles privades, és a dir, una suma de 4.506 alumnes matriculats. On havien anat a escola els 1.227 alumnes que ara apareixen matriculats? Com explicar aquest creixement de matrícula? Quan a l'estiu de 1936 l'Ajuntament de Sabadell programà la implantació de l'escola única, pensà a arribar als cinc mil alumnes (nois i noies), xifra a la qual s'acosten els inscrits el 1940. Crec que podem deduir que durant els tres anys de la Guerra Civil (1936-1939) es produí un absentisme escolar d'una bona part de la població infantil. Anaven aquests alumnes a classes particulars amb religiosos amagats, que així formaven aules clandestines?

Tenim constància, com explicarem més endavant, que alguns escolapis es dedicaren a fer classes en domicilis privats; cosa que també feren altres religiosos i sacerdots. Sabem igualment de nois que no foren escolaritzats sinó que les famílies optaren per deixar-los al poble on es trobaven a l'estiu de 1936 o en una casa de pagès: no foren normalment escolaritzats. No els podem quantificar, però podria ser una tasca a fer.

1024. Traiem aquestes dades sobre Sabadell d'E. TORO I MARTÍN, *L'ensenyament primari a Sabadell (1936-1939): Grup Escolar Renaixença*, treball mecanografiat a APEPC, 08-03 / caixa 98, núm. 7.

12.2. ELS RELIGIOSOS EN TERRA CATALANA

En aquest apartat voldríem fixar-nos solament en els religiosos que el 18 de juliol de 1936 pertanyien a una comunitat de les terres de Catalunya (incloent-hi el col·legi de Morella) i que, per tant, continuaren sota el Govern de la Generalitat i de la República: és a dir, els religiosos la comunitat dels quals quedà en zona roja. Cada religiós va viure la seva odissea, que en massa ocasions deixà seqüeles. Moltes de les que hem llegit són autèntiques aventures, apassionants, tot seguint els moments tensos, les peripècies d'haver d'anar d'ací d'allà per escapar de la persecució.¹⁰²⁵ No les podem seguir totes. La visió que en donarem serà general, de conjunt, visió que deixarà un regust de poc.

Precipitadament es veieren obligats a abandonar la seva casa, la comunitat. Va ser entre el 18 i el 23 de juliol. Feia pocs dies que s'havia acabat el curs i tots es disposaven a iniciar unes merescudes vacances.

La prohibició que els religiosos ensenyessin, arran de la Llei de congregacions religioses de la República de 1933, va fer que la majoria anessin a classe sense sotana des d'aquella data; conservem fotografies amb l'escolapi vestit de seglar —pantalons, americana, corbata— amb un grup d'alumnes.¹⁰²⁶ Per aquest motiu, tampoc no es feien la coroneta clerical. Aquests petits gestos facilitaren que el juliol de 1936 els escolapis no es trobessin amb les dificultats i els problemes d'altres monjos i frares a l'hora de vestir de seglar i de fugir de la casa religiosa.¹⁰²⁷

El pare Vives resumeix la vida dels escolapis retinguts a Catalunya amb aquestes paraules:

Los que no tuvimos medios de salir al exterior quedamos al principio desconectados, desconociéndose la situación de cada uno; más tarde y a medida que se iba conociendo la residencia de cada uno, nos poníamos en contacto y los que con su trabajo podían ganar algún dinero ayudaban a los que carecían totalmente de re-

1025. Una de les aventures més extenses que conservem és la del pare Francesc Llenas i Viñas, que en vint-i-cinc folis en deixà constància i que ell mateix titulà «La meva Odissea»; en part es publicà a *Catalaunia*, núm. 285 (febrer 1986), p. 7-9; les dues versions de l'Odissea es conserven manuscrites a APEPC, 08-01 / caixa 8.1.

1026. Se'n conserva, entre d'altres, una del beat Ignasi Casanovas i Perramon amb alumnes del col·legi de Nostra Senyora; quan es publicaren, el 1995, llibres i fullets amb motiu de la beatificació, no es va voler publicar aquesta fotografia perquè els responsables pensaren que podria entendre's com una claudicació del pare Ignasi de la seva condició de religiós: el sentit era un altre. El beat Casanovas va ser fidel a la seva condició de sacerdot i de religiós.

1027. Algun frare i monjo va ser identificat com a tal perquè s'havia hagut de rapar el cap i això el feia sospitós.

cursos.¹⁰²⁸ La Providencia, no obstante, velaba por nosotros y fuimos muchos los que encontramos familias caritativas y cristianas que nos acogieron con cariño, sin querer admitir jamás ninguna retribución.

Durante el tiempo que estuvimos bajo el poder de los marxistas, muchos de nuestros padres iban a administrar los santos sacramentos, a celebrar la santa misa, a asistir enfermos y moribundos, exponiéndose muchas veces a ser descubiertos por la vigilancia extremada que tenía aterrorizada a las personas buenas, rectas y cristianas.

A medida que nos encontrábamos, nos poníamos más en contacto y nos comunicábamos las impresiones buenas o malas que recibíamos. El cronista que esto escribe, cuando fue conocida su residencia, recibió en su domicilio a casi todos los religiosos que se encontraban en la capital y con frecuencia era punto de cita donde nos reuníamos varios a la vez. El día de Pascua vinieron muchos a renovar los votos y el día de Navidad del 1938 llegamos a encontrarnos reunidos a la vez 18 padres que vinieron a hacer la renovación de los votos siendo providencial que nadie se fijase en la aglomeración de hombres que acudían a un mismo piso. Reinaba entre nosotros una armonía y caridad tal que recordaba la de los cristianos de los primeros siglos del cristianismo: nos confesábamos unos con otros, nos repartíamos víveres, dinero que podíamos adquirir, servían algunos de enlace con otros y así casi todos nos comunicábamos.¹⁰²⁹

No tots els religiosos segurament subscriuriien aquest text del pare Vives, però és el reflex força precís del que passà.

Un lloc públic de trobada era la plaça de Catalunya a Barcelona. Es va convenir a trobar-se en una de les voravies (la del triangle o carrer Bergara) i tot passejant s'explicaven les aventures o desventures personals, les notícies dels altres germans, els que havien estat apressats o assassinats, els que es trobaven més necessitats. Alguns allí acordaren fugir plegats cap a l'estranger o apuntar-se a la verema del sud de França per passar a l'altra banda de la frontera; també era el confessionari.

Moltes famílies —parents, antics alumnes, amics, bons cristians— acolliren els primers dies els religiosos desconcertats. Els registres domiciliaris obligaren a abandonar aquestes cases i a anar saltant d'una casa a una altra; semblà que les petites fondes o pensions de Barcelona o cases d'amics deshabitades eren els

1028. Aquesta afirmació de fraternitat no sempre es complí; després de la Guerra alguns se'n queixaren; el pare Josep M. Jaume, en una carta al pare general, Giuseppe del Buono, del 5 de febrer de 1937, cita aquestes paraules rebudes del pare Josep Soler i Garde: «Algunos directores locales, poco conscientes de su responsabilidad, han abandonado el cargo, dejando a los subalternos a los cuernos de la luna». Carta a APEPC, 08-05/ Jaume, llibreta 13.

1029. Juan M. VIVES, *Crónica de la Provincia de Cataluña (1936-1947)*, p. 3-4, a APEPC, 03-92 / caixa 1, núm. 1. En les cròniques de cada col·legi escrites a la postguerra, hi ha el currículum de cada religiós en els anys de la Guerra; a més, alguns ens deixaren una narració personal que conservem a APEPC, 06-22 / 2, núm. 8 (onze memòries) i una altra a 08-03 / caixa 32, núm. 32.

llocs més segurs, però també allà arribaren els escorcolls o les denúncies. Els primers mesos no hi havia seguretat enlloc. Barcelona, ciutat gran i cosmopolita, semblava l'indret més adient per passar desapercebut; des de les poblacions de la resta de Catalunya, la majoria dels religiosos intentaren traslladar-s'hi: no va ser pas el millor lloc per a tots. També en poblacions petites alguns trobaren aixopluc i acolliment en famílies cristianes, com, per exemple, a Moià o Mataró. Alguns passaren tot el temps amagats en coves o barraques de carboner en ple bosc juntament amb altres perseguits.

Segons s'establitzava la situació, es veieren en la necessitat d'aportar alguna cosa a les famílies que els acollien: alguns trobaren feina en empreses, d'altres es dedicaren a l'ensenyament privat, és a dir, a fer classe a petits grups de nois a casa. Els germans operaris acostumaren a col·locar-se en cases de pagès o en cuines d'establiments públics.¹⁰³⁰ Normalment no foren feines continuades sinó que depenia del lloc on es trobaven i de les circumstàncies politicosocials.

Davant d'aquesta situació de persecució ferotge, una opció era l'intent d'exiliar-se, sortir de Catalunya. Quan esclatà la revolta, divuit religiosos es trobaven ja fora de Catalunya (deu eren a l'estranger —França o Anglaterra— aquell estiu per estudis; vuit quedaren per motius diferents en la zona anomenada *nacional*). Quaranta-set religiosos aconseguiren sortir de Catalunya per mar, per la frontera francesa o per Andorra; sis més aprofitaren, quan els tocà anar al front com a soldats, per passar-se de bàndol; sabem de vint-i-vuit religiosos més que intentaren infructuosament passar la frontera. Al llarg, doncs, de la Guerra tenim que setanta-un ($47 + 6 + 18 = 71$) religiosos es trobaven fora de la província.¹⁰³¹

Un bon nombre de religiosos passà per les presons catalanes: Manresa, Girona, Mataró i sobretot la Model de Barcelona; altres patiren les txeques o el vaixell Uruguai o presons dels partits, tots ells, llocs de tortures, o foren condemnats a camps de treball.

Esment especial mereixen els setanta-dos religiosos assassinats. Hi ha dos volums amb les biografies de cadascun d'ells.¹⁰³² Els assassinats foren setanta-un,

1030. En la carta del pare Josep Soler Garde al pare Josep M. Jaume del 31 de maig de 1937 escrita des de Barcelona, li diu: «Algunos de los nuestros trabajos y los que pueden dan lecciones», a APEPC, 03-10 / caixa 1, doc. 7/1937.

1031. Per a aquestes dades referents a l'exili, utilitzem l'article de Joan FLORENSA I PARÉS, «L'exili dels escolapis catalans», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 321 (1989), p. 12-16.

1032. *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, Salamanca, Publicaciones de Revista Calasancia, 1963; cada biografia és d'un autor diferent i això vol dir que hi ha molta diferència de criteri en la redacció; són, però, una font important i valuosa d'informació. A més a l'APEPC es guarda la documentació que, amb motiu de la redacció d'aquesta obra, es va poder aplegar de persones que havien viscut aquells tràgics moments.

però sempre en comptem setanta-dos perquè hi afegim el germà Casimir Sala i Girbau, que morí a la presó de Mataró el 29 de desembre de 1938 als setanta anys d'edat. Quedà al col·legi de Sant Antoni el juliol de 1936 per dissimular el forat per on havia escapat la comunitat; va ser apressat i condemnat a mort per un tribunal; se li commutà la pena de mort per la de cadena perpètua, que acabà de complir a Mataró: oferí la vida per salvar els germans i bé pot considerar-se un màrtir com els assassinats.¹⁰³³

Quatre d'aquests assassinats —Enric Canadell, Ignasi Casanovas, Francesc Carceller i Maties Cardona— varen ser beatificats el 1995. No entrarem ara en la discussió sobre si hi havia o no l'*odium fidei* en els perseguïdors, com es demana per a la beatificació. Assenyalarem només alguns punts que aportin elements de reflexió.

Els religiosos escolapis no varen ser sorpresos als col·legis, sinó que tots foren apressats quan havien ja abandonat la comunitat. Tampoc no foren sorpresos en una reunió de grup i portats a la mort. De dotze religiosos no consta expressament que fossin assassinats; després de ser apressats varen desaparèixer i, tot i les diligències que en aquells moments es varen fer, no s'aconseguí esbrinar-ne res. Divuit foren apressats a la mateixa població on estaven de comunitat, mentre que quaranta-tres foren apresats en una altra població, generalment Barcelona. Vint-i-un foren presos en fer-se un registre a la casa on s'amagaven; nou foren trobats en una fonda. Un va ser identificat al carrer, pres i assassinat. Tres foren apressats en passar un control i immediatament assassinats (tot i que anaven amb passi, sembla que havien estat denunciats per un comitè). Nou foren denunciats per veïns de la casa o de l'escala de l'amagatall en què es trobaven. Vint-i-vuit foren assassinats immediatament o poques hores després de ser presos. Vint-i-cinc passaren per presons abans de ser assassinats; algun fins i tot va estar-hi més d'una vegada: es lliurà d'una i va anar a parar a una altra. Set religiosos dels assassinats passaren per alguna txeca. Sabem que només tres foren jutjats, però solament un d'ells tingué un judici una mica legal: el germà Casimir Sala; diem «una mica legal», perquè se l'acusà de manipular armes i pólvora ja que portava la sotana bruta de guix, quan aquest element li venia del que havia usat per tapiar i enguixar el forat per on escaparen els religiosos de la comunitat de Sant Antoni. Bona part dels assassinats foren buscats expressament, és a dir, els milicians que els apressaren preguntaven per un nom concret i determinat; en un cas no el trobaren i s'emportaren un altre també religiós que hi havia a la casa. Al que era ecònom de la comunitat de Sabadell el buscaren per-

1033. La biografia a *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. I, part II, p. 533-574.

què pensaven que guardava els diners; cas semblant sembla que es donà en altres dels empresonats.¹⁰³⁴ Un comitè passava informació al d'altres poblacions perquè busquessin un religiós determinat. A un l'apressaren i s'identificà com a professor d'institut i mostrà la documentació que realment ho acreditava; els milicians preguntaren a l'institut indicat i aquest contestà que era professor de l'institut però també escolapi: va ser assassinat.

Aquest ventall de circumstàncies d'empresonaments i d'assassinats mostra una dispersió dels religiosos i la inseguretat i persecució de què foren objecte. Els que no varen trobar un bon amagatall des del primer moment passaren un viacrucis que els portà al cim del calvari. Tots es confessaren religiosos, escolapis, sacerdots —no sols els que foren assassinats, sinó també els que només passaren per presons. No sabem de cap d'ells que claudiqués. Se'ls assassinà sabent qui i què eren. No eren assassinats sense més ni més; els assassins sabien a qui perseguïen i per aquest motiu els portaven a la mort.

12.3. EMPESOS A L'EXILI

Diversos col·lectius d'escolapis es trobaven el 18 de juliol de 1936 fora de Catalunya. A Cuba hi havia quatre comunitats que portaven els col·legis de Guanabacoa, Camagüey, San Rafael de l'Havana i Pinar del Río. Cada any alguns d'ells tornaven a Catalunya i eren suplerts per altres religiosos. Durant els anys de la Guerra aquest moviment no va ser possible. Els que eren a l'illa hi restaren amb l'angoixa pels germans escolapis que patien a Catalunya i pels familiars que igualment passaven calamitats i persecució. Set dels religiosos que pogueren sortir de la província passaren a Cuba.¹⁰³⁵

A les cases centrals d'estudis d'Iratxe (Navarra) i d'Albelda de Iregua (Logronyo) hi havia els juniors que hi estudiaven filosofia i teologia: en total eren trenta-tres. Tots quedaren en territori nacional i no foren perseguïts. Per l'edat, foren cridats al servei militar: els primers que cridaren foren enrolats a l'Exèrcit com a soldats; després s'aconseguí que fossin destinats a serveis d'oficina.

1034. Els diners que hi havia a la casa en el moment de la fugida col·lectiva es va repartir equitativament entre els religiosos presents; a vegades el rector o l'ecòmon se'n quedaren més advertint que qui en necessités els ho demanés. Els comptes de bancs s'havien posat generalment des de feia mesos sota noms que no s'identifiquessin com a propietat de l'Escola Pia, de manera que no es varen perdre sinó que el 1939 es pogueren recuperar (no eren però quantitats gaire elevades que permetessin refer la casa).

1035. Extraïem les dades d'aquest aparat de Joan FLORENSA I PARÉS, «L'exili dels escolapis catalans», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 321 (juliol-agost 1989), p. 12-16, del Catàleg provincial de 1940.

Aquest últim grup passà a Pamplona i primerament visqueren al col·legi de la ciutat; com que una part de l'edifici va ser ocupada pels requetès, mancava espai i es crearen algunes topades entre juniors i requetès, de manera que els superiors cregueren oportú llogar un pis per als juniors. Allí els juniors quedaren molt desassistits tot i que hi havia un sacerdot al capdavant. Va ser un niu de malestar i portà un conflicte del qual parlem en un altre moment. La majoria rebren l'ordenació sacerdotal; quan acabaren els estudis, si no eren cridats al servei militar, se'ls destinava a algun col·legi de la província de Bascònia per correspondre a l'ajuda econòmica que aquesta província aportava pagant les despeses d'aquests juniors catalans. En aquestes dues cases també hi havia dos sacerdots catalans, com a professors, que no es mogueren d'allí aquests anys de la Guerra.

Un tercer grup es trobava a Itàlia: el secretari general —el pare Llogari Picanyol—, dos juniors que estaven acabant la teologia —els pares Salvador Salitjes i Josep Poch. Aquests últims tornaren a l'Espanya nacional i quedaren a Iratxe fins que foren cridats a exercir de capellans castrenses.

Aquests eren els religiosos que habitualment eren fora de Catalunya i que quedaren separats del nucli central de la província. Els estudis i les vacances portaren altres religiosos fora de Catalunya però a territori que quedà sota l'Exèrcit nacional; un d'ells, el pare Ignasi Lorente, que havia anat a gaudir de les vacances a la seva Navarra natal, en assabentar-se de la situació que es creava a Catalunya decidí tornar a Terrassa, col·legi del qual era rector; si els seus súbdits patien, ell hi havia de ser. No va poder arribar a Terrassa, es quedà a Barcelona. El 9 de novembre de 1936 va ser detingut i probablement aquella nit acabà afusellat.¹⁰³⁶

Cada estiu, des de feia unes dècades, alguns religiosos aprofitaven les vacances per anar a l'estranger a aprendre o practicar idiomes. L'estiu de 1936 per consell del provincial s'avançaren a l'hora de sortir, de manera que quan esclatà la revolta deu es trobaven ja a França o a Anglaterra. El març de 1937 havien aconseguit sortir de Catalunya: onze religiosos cap a Itàlia, set cap a França, cinc cap a Anglaterra i set havien anat a Cuba; a més dels que havien aconseguit passar a l'altra bàndol espanyol. El moviment d'un lloc a un altre fa quasi impossible fixar millor les dades. Els religiosos que arribaren a l'Espanya nacional eren destinats majoritàriament a col·legis de la província de Bascònia; un anà a Granada; dos —Joan Vila i Nogareda i Honorat Aumallé— passaren a Tenerife, on obriren un col·legi que després va ser incorporat a la província de Castella.¹⁰³⁷

1036. *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. 1, part 1, p. 287-301.

1037. Sobre aquesta fundació, vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 750.

12.4. ATENCIÓ I AJUDA ALS PERSEGUITS

Des del mes d'agost es pensà que el pare Prudenci Soler havia estat assassinat; no hi havia certesa, eren sospites, però en aquells moments aquestes sospites acostumaven desgraciadament a convertir-se en realitats. Els rectors d'algunes cases també havien estat víctimes de la barbàrie d'aquells primers mesos de revolta. L'Escola Pia de Catalunya estava decapitada. La dispersió dels religiosos i l'interès per amagar-se en llocs desconeguts i insospitats impossibilitaven generalment la trobada fàcil i la relació dels uns amb els altres. Els primers mesos foren de soledat i una mica de campí qui pugui. També es pensava que la revolta duraria uns pocs dies, o alguns mesos; pocs creien, a l'estiu de 1936, que la revolta es convertiria en una guerra de tres anys. La sorpresa de tanta violència també desconcertà els més agosarats.

Tot plegat va fer que els que es trobaven fora de la província o, millor, del principat català no reaccionessin immediatament.

El 15 d'octubre de 1936, el pare general de Roma, Giuseppe del Buono, publicà un decret pel qual nomenava vicari provincial de Catalunya el pare Manuel Bordàs Celma: «parti Provinciae superstiti, necnon sodalibus extra Provinciam sitis».¹⁰³⁸ És a dir, el nomenament li donava jurisdicció sobre els religiosos que es trobaven dintre del territori català, sobre els que eren als col·legis de Cuba, sobre els estudiants de les cases centrals d'estudis d'Iratxe i d'Albelda de Iregua i sobre els que estaven dispersos per diversos països d'Europa. Era una jurisdicció, podríem considerar, personal. Per què va recaure en el pare Bordàs aquesta responsabilitat en aquell moment tan espinós?

El pare Bordàs, a l'estiu de 1936, residia al col·legi Balmes de Barcelona i era un dels quatre assistents provincials. El 18 de juliol de 1936 a primera hora del matí sortí de Barcelona, tal com tenia previst, cap a Saragossa per visitar un parent rector d'un poble veí. Allí el sorprengué l'aixecament militar del dia 18 i quedà en la zona anomenada *nacional*. Passat l'estiu, i no podent tornar a Catalunya, s'exilià a Navarra, concretament al col·legi de Tafalla; aquí passà el curs 1936-1937 fent classes de ciències, la seva especialitat. El nomenament de vicari provincial del 15 d'octubre de 1936 no li canvià pas la vida. No va prendre cap iniciativa ni es va moure per atendre els religiosos perseguits a Catalunya. Sembla que la iniciativa d'organitzar-se va partir del pare Josep M. Jaume, vicari provincial de l'Escola Pia de Cuba; en efecte, aquest, en una carta del 2 de maig de 1937, li diu el següent: «Creo que debería organizarse el socorro a nues-

1038. El document a APEPC, 03-10 / doc. 2/1938.

tros hermanos de Barcelona». ¹⁰³⁹ Va ser el toc de sortida de l'organització, però ja abans s'havien enviat ajudes; per exemple, el pare Jaume, des de Cuba, havia tramès 5.682,56 dòlars fins al 10 de maig de 1937. ¹⁰⁴⁰

El 2 de juny, el pare Jaume tornà a escriure ¹⁰⁴¹ al pare Bordàs i li deia que s'havia assabentat que el pare Joaquim Tous i Farell havia estat designat per establir-se al sud de França i canalitzar des d'allí les ajudes econòmiques cap a Catalunya; s'havia creat, doncs, una xarxa per atendre els perseguits.

Com que les ajudes monetàries es podien fer solament des de Cuba, perquè era el lloc on l'Escola Pia de Catalunya hi tenia una estructura i organització, el pare Jaume decidí fer un viatge a Espanya i planificar els enviaments de diners. Salpà del port de l'Havana el 4 d'agost de 1937 i arribà a França el dia 15 d'agost. Entrà sense dificultats per Irun i es trobà amb el pare Bordàs, el pare Tomàs Garrido, assistent general per a Espanya, i el pare Joan Profitós, assistent provincial; aquest dos últims residien, des de l'estiu de 1936, a Iratxe. La reunió formal dels quatre religiosos catalans va tenir lloc el 22 d'agost. ¹⁰⁴² Ens consta que parlaren dels nomenaments de superiors per a les cases de Cuba, ¹⁰⁴³ però ben segur que les converses s'estengueren a molts altres temes i problemes. A primers d'octubre, el pare Jaume anà fins a Perpinyà, població escollida pel pare Joaquim Tous com a punt estratègic per canalitzar les ajudes. Allí s'entrevistaren els dos escolapis i «Concertamos los dos un plan de auxilio a los nuestros, con el beneplácito del P. provincial.» ¹⁰⁴⁴ El pare Jaume enviava, doncs, al pare Tous els dòlars des de Cuba; els enviaments no eren pas fàcils, s'havien de fer en petites quantitats i dirigides a noms diferents; els dòlars no s'enviaven a Catalunya sinó que a França el pare Tous els convertia en pessetes. A més d'ajudar els que eren en terres catalanes, s'havien de pagar els estudis dels joves d'Iratxe i d'Albelda. Tot plegat va fer que el pare Tous jugués amb els dòlars; primerament canviava aquest en francs i els francs en pessetes velles (de la República) o noves (les de Franco). Aquestes operacions les feia en llocs diferents segons com estava el mercat de canvi; alguns cops ho va fer a Suïssa. De les velles, n'aconseguí 40,00 pessetes el

1039. A APEPC, 03-10 / doc. 1/1937.

1040. A APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 15.

1041. A APEPC, 03-10 / doc. 6/1937.

1042. Carta del pare Josep M. Jaume al pare general, Del Buono, del 25 d'agost del 1938, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 25.

1043. Així ho acordà la Congregació de la Vicaria de Cuba en la sessió del 31 de juliol de 1937, segons consta en el llibre d'actes 1935-1940, p. 25-26, a APEPC, 07-83 / caixa 12, núm. 1. El capítol provincial últim s'havia celebrat el 1934; els nomenaments tenien una vigència de tres anys i, per tant, el 1937 tocava fer nous nomenaments.

1044. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Salvador Coch del 24 del juliol de 1939, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 33.

dòlar i de les noves només 10,75.¹⁰⁴⁵ Amb les de la República aconseguia una ajuda més generosa. El pare Jaume observa que aquestes operacions no eren immorals, sinó il·legals, la qual cosa podia comportar una sanció judicial. Per aquest motiu, el pare Tous no podia explicar clarament per carta al pare Bordàs les operacions que feia (hi havia censura militar de la correspondència); aquest se sentí traït pel pare Tous i desconfià d'ell. El pare Jaume intercedí i defensà el pare Tous i proposà una entrevista dels dos afectats: que el pare Tous anés a Iratxe i ho expliqués de paraula al pare Bordàs, cosa que no es va fer pas.¹⁰⁴⁶

A la tardor de 1938 Catalunya es trobava aïllada de la resta d'Espanya i la falta d'aliments provocà l'extensió de la fam. La fi de la Guerra feia preveure que la moneda corrent de la República no tindria valor; ningú no volia vendre, el gènere s'amagava. Els diners no servien. Els pares Tous i Jaume decidiren canviar el tipus d'enviament; a partir d'aquests mesos finals de 1938 es trametien des de França paquets amb aliments. Comprar els aliments, empaquetar-los i enviar-los requeria personal; el pare Tous es veié més carregat de feina. El pare Jaume li recomanà que busqués altres escolapis dels dispersats per França i junts treballessin en aquesta qüestió d'enviament dels paquets a Catalunya.¹⁰⁴⁷ No es va arribar a fer.

Després de l'estiu de 1938, la situació econòmica de Cuba anà a la baixa. El pare Jaume comentà al pare Joan Profitós que l'any anterior s'havien exportat per valor de cent dotze milions de dòlars de sucre i que enguany només s'arribava als seixanta milions.¹⁰⁴⁸ Aquesta situació repercutia, diu l'escolapi des de Cuba, en la disminució d'alumnat als col·legis. Els escolapis de Cuba, doncs, no tenien tants mitjans per ajudar econòmicament Catalunya. Allí s'imposaren sacrificis, com prescindir del tradicional quinzet —quantitat fixa mensual que es donava a cada religiós per a les petites despeses personals, com a diners de butxaca. A partir d'aquesta nova situació, calia estrènyer més la bossa.

El moviment monetari en favor dels germans escolapis perseguits a Catalunya fou considerable. A més de Cuba, enviaren els seus estalvis els escolapis que es trobaven dispersos per França o per Anglaterra: eren quantitats menors,

1045. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Enric Murt del 9 d'abril de 1938, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 21.

1046. Carta del 5 d'agost de 1938 del pare Josep M. Jaume al pare Joaquim Tous, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 24.

1047. Carta del 16 de novembre de 1938 del pare Josep M. Jaume al pare Joaquim Tous, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 26; insisteix en el mateix fet el 27 de desembre de 1938, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 28; També ho proposà al pare Bordàs en una carta del 31 de desembre de 1938, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 28.

1048. Carta del 3 de setembre de 1938 del pare Josep M. Jaume al pare Joan Profitós, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 24.

però més que la quantitat té valor el gest fraternal d'intentar socórrer els perseguits. En un estat de comptes que no va signat ni porta data hi ha la relació de les quantitats rebudes i les persones a qui s'han fet arribar; val la pena reproduir-les. Les entrades foren de 85.125 pessetes i les sortides de 84.713,85 pessetes, restava un romanent de 411,15 pessetes.¹⁰⁴⁹ En la tasca de repartir els diners o els paquets dintre ja de Catalunya es distingiren el pare Pere Boronat i els germans Ramon Domènech i Antoni Solé. El pare Boronat era l'enllaç amb el pare Tous, a França, i gràcies a la seva condició de mestre gaudia d'una certa llibertat de moviments; connectava amb els dos germans esmentats i entre tots ho feien arribar als altres escolapis i a les famílies acollidores. El pare Boronat afirmà que havia repartit en efectiu la quantitat de vuitanta mil pessetes a més dels paquets.

L'ajuda no es limità pas a enviar diners i paquets. Des del mes de juliol de 1936 sabem que es gestionà a través del Consolat de Cuba a Barcelona l'alliberament d'escolapis empresonats o l'aval per poder sortir del país. Alguns perquè tenien la doble nacionalitat, com el pare Francesc Fàbregas, d'altres perquè havien residit una llarga temporada en aquell país caribeny, com el pare Pius Sarri. Es gestionà la possibilitat que els escolapis es poguessin acollir, com a lloc de refugi, en dependències de legacions estrangeres de Barcelona; no va ser possible, entre altres raons perquè amb el pretext de possibles bombardejos el Govern de la República ordenà el tancament d'aquests llocs.

S'intentà socórrer altres persones que no eren escolapis catalans. El pare Gonzalo Díaz Peña, escolapi de Castella, demanà cinquanta dòlars per sobreviure; estava acollit a la legació de Panamà a Madrid i n'havia de sortir, però no tenia res: se l'auxilià.¹⁰⁵⁰ En els primers mesos de la revolta, es feren passos per a l'alliberament i la sortida a l'estranger de la provincial de les escolàpies de Castella: es varen fer els passos pertinents.¹⁰⁵¹ S'avalà persones que passaven de la zona republicana a la de Franco o de soldats que queien presoners i anaven a parar en un camp de concentració.

Molt significativa és la visita que el pare Joaquim Tous va fer a Manuel Carrasco i Formiguera al penal de Burgos. A més d'altres testimonis,¹⁰⁵² en donen

1049. A APEPC, 03-10 / doc. 26/1938.

1050. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Llogari Picanyol del 25 d'octubre de 1938, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 26.

1051. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs del 31 d'octubre 1938, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 26.

1052. Ho exposa àmpliament Hilari RAGUER, *Divendres de Passió: Vida i mort de Manuel Carrasco i Formiguera*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 351-354. Per a la relació del pare Jaume Massaguer amb Carrasco i Formiguera, vegeu la consuetat a *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 11 (novembre 1997), p. 722-724.

fe aquestes paraules del pare Valentín Caballero, vicari general de l'Escola Pia d'Espanya, en una carta del 21 de maig de 1937 al pare Bordàs: «Estando en Burgos y mientras el P. Joaquín [Tous] con las debidas autorizaciones se fue al penal a visitar al Sr. Carrasco [...]»¹⁰⁵³ Petit gest de germanor de l'Escola Pia de Catalunya en un moment prou tràgic a favor de qui havia defensat les escoles dels religiosos davant de les corts espanyoles.

Com hem pogut comprovar, moltes de les iniciatives varen néixer del pare Josep M. Jaume i l'activitat del pare Joaquim Tous va fer possible canalitzar l'ajuda als perseguits. El pare Jaume deia, el 14 de desembre de 1938, que, des del nomenament el 1934 com a vicari provincial de Cuba, portava escrites 1.718 cartes. En queda el testimoni en les més de trenta llibretes amb la còpia de les envia-des, col·lecció que guardem a l'Arxiu Provincial.

Aquesta activitat frenètica contrasta amb la passivitat d'altres religiosos que tenien més responsabilitat sobre els seus germans perseguits. En primer lloc l'apatia del pare Manuel Bordàs. Ja hem mostrat que les iniciatives no partiren en cap cas del pare Bordàs sinó d'altres persones. Recollim ara algunes frases de les cartes, en què veurem l'estat d'ànim de qui portava el pes de la província i havia de ser-ne l'animador. Feia temps que el pare Jaume no rebia cap carta del pare Bordàs; per fi en rep una de vuit folis, espera rebre moltes notícies però s'equivoca; li contesta el següent:

Magnífico [pels vuit folis]; ahora sí que sabremos noticias. Me pongo a leer su carta del primero de este mes. Y la devoro en pocos momentos. La vuelvo a leer con más calma y me doy cuenta de que su espíritu se encuentra agobiado por los múltiples asuntos que le asaltan, de distintos sectores, como si fueren el enemigo malo. Válgame Dios! Todo se le viene encima al pobre P. Bordàs! [...].¹⁰⁵⁴

Ell mateix reconeixia la seva incapacitat per exercir el càrrec de provincial i especialment en aquells moments tan complicats i difícils. Així ho expressà sense embuts: «Provincial, yo no soy el indicado. Ni lo quiero, ni lo deseo, ni tengo aptitudes. Al contrario le siento verdadero horror. No quiero tantas responsabilidades para mi alma».¹⁰⁵⁵ Li va caure a sobre sense esperar-ho ni voler-ho; el reconeixement de la seva incapacitat, el disculpa en certa mesura de no haver fet més. Tal vegada el dubte que sempre manifestà de la mort del pare

1053. Carta a APEPC, 03-10 / doc. 30/1937.

1054. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs de 24 de febrer de 1937, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 14.

1055. Carta del pare Manuel Bordàs al pare Josep M. Jaume de 29 maig de 1938, a APEPC, 03-10 / doc. 69/1938.

provincial Prudenci Soler inconscientment era una escapatòria per no prendre decisions.

Altres silencis resulten també sorprenents. En primer lloc el del pare general, Giuseppe del Buono. A Roma, acolliren els escolapis que hi arribaren i els distribuïren per diversos col·legis italians. Va ser un gest molt fraternal. També fou positiu el nomenament del pare Bordàs com a vicari provincial. Però no sembla que es fessin càrrec de la situació de Catalunya. En una carta del 20 d'agost de 1937 el pare Bordàs demanà al pare general que dirigís una carta als escolapis perseguïts perquè se sentissin confortats. La resposta del pare Del Buono va ser que no ho podia fer «nella mancanza di personali e di segretario non ho potuto attendere al disbrigo della corrispondenza come certo la carità avrebbe domandato [...]. Purtroppo anche la mancanza di mezzi [...]». On era el secretari, el pare Llogari Picanyol? No es podia valer d'alguns dels escolapis arribats de Catalunya, com el pare Josep Franquesa, que es quedà a residir a la casa de Sant Pantaleó? L'assistent general, el pare Serafino Maja, demanà que tots els religiosos apliquessin alguna missa l'any a intenció seva a fi de promoure les causes de beatificació dels nostres venerables; així es demanà al pare Bordàs perquè ho fes extensiu a tots els seus religiosos. El pare Bordàs ho comentà al pare Jaume: «Que se den cuenta que nuestra existencia es completamente anormal, que prácticamente la Provincia de Catalunya no existe. Lo demás son ilusiones.»¹⁰⁵⁶ Com podia demanar als que es trobaven empresonats que apliquessin misses a intenció del pare Maja!

També és curiós el silenci de les províncies escolàpies de l'Europa central, excepte la de Polònia. Durant la Primera Guerra europea, Catalunya va acollir escolapis joves a fi d'evitar-los anar al front: es formaren a Catalunya i treballaren un temps aquí. Després se'ls ajudà en la reconstrucció de la província anant-hi alguns religiosos com el pare Josep Soler i Biel. El pare Jaume recordava al pare Bordàs que, el 1920, l'Escola Pia de Cuba (part de la de Catalunya) havia enviat 23.283 dòlars als escolapis de l'Europa central: ara, en què havien ajudat aquestes províncies? Només la de Polònia envià ajuda per iniciativa del pare Joan Borrell, escolapi català incardinat a Polònia.¹⁰⁵⁷

El dia 2 de febrer de 1938, en plena Guerra Civil espanyola, es reuniren a Iratxe (Navarra) els provincials de les cinc províncies espanyoles presidits pel pare Valentín Caballero, vicari general de l'Escola Pia d'Espanya. Hi participà

1056. El document del pare Maja datat a Roma el dia 1 de juliol de 1938 a APEPC, 03-10 / doc. 13/1938. Carta del pare Manuel Bordàs al pare Josep M. Jaume del 10 de setembre de 1938, a APEPC, 03-10 / doc. 85/1938.

1057. *Informe leído por el P. provincial en el Capítulo provincial de 1940*, p. 23-24, a APEPC, 02-01 / caixa 4, capítol 1940.

com a representant de Catalunya el pare Manuel Bordàs.¹⁰⁵⁸ De què tractaren els provincials? Del trasllat del juniorat d'Albelda a Iratxe, dels deutes que arrossegava aquella casa, de la situació econòmica d'Iratxe, dels llibres de text per a primària i de la validesa dels títols acadèmics amb la conveniència que els religiosos n'obtinguin d'oficials. I de la persecució res de res, dels empresonats res de res, dels assassinats res de res.

La província de Bascònia acollí des del primer moment els religiosos catalans que s'hi trobaven, va rebre fraternalment tots els que hi entraren per la frontera d'Irun i assumí una certa responsabilitat sobre els juniors que estudiaven a Iratxe i a Albelda de Iregua. El pare provincial, Pantaleón Galdeano, publicà el 24 de novembre de 1936 una carta circular¹⁰⁵⁹ als seus religiosos de Bascònia en què els exhortava a seguir en aquesta actitud acollidora i fraternal vers els religiosos catalans, i els recordava que havia format part de la província de Catalunya i que en guardava un profund agraïment que volia manifestar acollint-los en aquest moment de persecució.

Per diferents motius, escolapis catalans es veieren obligats a passar per poblacions amb comunitats escolàpies, on sempre foren ben rebuts i atesos. Saragossa va ser un dels punts més freqüentats pels que estaven prestant el servei militar.

12.5. INTENT D'ENTRAR ALS ESTATS UNITS D'AMÈRICA DEL NORD

La persecució a Catalunya i d'una bona part de la resta d'Espanya va fer que molts dels escolapis es dispersessin per diversos països d'Europa. Era una situació o forma de vida que no s'adeia amb la vida regular comunitària. Podia suportar-se com una cosa interina, però calia buscar la manera de reagrupar els religiosos dispersos. També hi havia el problema dels juniors de les cases d'Iratxe i d'Albelda de Iregua; anaven acabant els estudis i es col·locaven als col·legis de la província de Bascònia, la qual els acollia fraternalment; però aquests joves foren cridats a l'Exèrcit; no se'ls destinava normalment al servei de les armes ni al front sinó a serveis auxiliars i administratius; no obstant això, no semblava la manera més adient d'exercir el ministeri escolapi: quedaven exposats a molts problemes;¹⁰⁶⁰ si se'ls podia enviar fora, s'alliberarien del servei militar. Hom podia recordar el que s'havia fet amb els estudiants escolapis d'Àustria.

1058. Acta de la reunió a APEPC, 03-10 / doc. 109/1938.

1059. Un exemplar d'aquesta circular a APEPC, 03-10 / doc. 3/1936.

1060. Veurem en el capítol següent el cas d'alguns juniors empresonats a Pamplona mentre feien el servei militar.

Com en altres ocasions, es pensà a aprofitar les circumstàncies adverses d'un lloc per anar a sembrar en un altre. La Secretaria d'Estat del Vaticà recomanà al pare general que fundés l'Escola Pia al bisbat de Campanha, al Brasil, on el bisbe ho demanava. El pare Del Buono pensà primerament en els catalans però després ho oferí al provincial de Castella.¹⁰⁶¹ Ni catalans ni castellans anaren en aquell moment al Brasil.

Més a prop va estar d'això una fundació a Florida (EUA). Des de Cuba ja feia temps que hi havia interès per fundar als Estats Units. El pare Prudenci Soler, com a provincial, ja havia encarregat al pare vicari Josep M. Jaume que iniciés gestions i busqués lloc per fundar-hi;¹⁰⁶² gestions, doncs, fetes entre el 1934 i l'estiu del 1936, època en què coincideix el mandat del dos esmentats. Durant els estius, més d'un religiós anava als Estats Units per aprendre i practicar l'anglès. En el carteiig del pare Josep M. Jaume, hi trobem unes quantes referències a aquest intent precisament ara durant la Guerra Civil espanyola. La primera referència és del pare Profitós, que sondejà el pare Jaume preguntant-li sobre la possibilitat de fundar-hi; la resposta del pare vicari és que a Cuba veurien bé la creació d'una Escola Pia al nord, però que allí no tenen pas personal per fer-ho.¹⁰⁶³ El pare Jaume devia pensar més d'una vegada en la proposta del pare Profitós, de manera que el 4 de juny de 1937 suggerí al pare Bordàs que enviés cinc o sis religiosos joves a acabar la carrera a la Universitat Catòlica de Washington i així aprendrien l'anglès i podrien ser l'inici de l'entrada de l'Escola Pia als Estats Units.¹⁰⁶⁴ Aquesta fórmula semblava la més acceptable, però el pare Bordàs no es decidí mai a portar-ho a terme.

Acabada la Guerra d'Espanya, encara insistí el pare Jaume en l'entrada als Estats Units. Quan s'assabentà que alguns escolapis d'Àustria demanaven passar a Catalunya per fugir del domini nazi, el pare Jaume hi va trobar l'oportunitat per realitzar el somni. No sols es podria comptar amb austríacs sinó tal vegada també amb polonesos; ofereix Cuba com a trampolí per saltar als Estats Units i escriví al pare provincial, Manuel Bordàs: «La venida de unos escolapios a Cuba quizás haría posible la cuña que, desde hace tiempo, y por encargo del M. R. P. provincial Prudenci Soler (e. p. d.) pretendíamos poner en una diócesis del Sur de los Estados Unidos».¹⁰⁶⁵

1061. Carta del pare Giuseppe del Buono al pare Manuel Bordàs del 14 de febrer de 1938, a APEPC, 03-10 / doc. 2/1938.

1062. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs del 18 d'octubre de 1939, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta 35.

1063. Carta del pare Joan Profitós al pare Josep M. Jaume del 9 de desembre de 1936, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta 12.

1064. Carta a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta 16.

1065. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs del 19 de setembre de 1939, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta 34.

El pare Jaume no desistí en l'intent tot i el nou fracàs dels escolapis austríacs, que no arribaren ni a Catalunya ni a Cuba. A finals d'octubre de 1939, el mateix pare Jaume es traslladà a Florida després d'una entrevista amb el nunci apostòlic a l'Havana en què comentaren la possible entrada al país del nord. El projecte del pare Jaume era enviar-hi un parell d'escolapis sacerdots que tinguessin cura d'una església o parròquia, els quals podrien animar alguns nois amb els quals iniciar un postulantat; es pensà fins i tot a enviar a Cuba el pare Jaume Casanovas i Perramon, que havia estat mestre de calassancis abans de 1936. Era una manera diferent de com s'havia entrat a Cuba, on encara no hi havia ni postulantat ni noviciat. S'entrevistà amb el bisbe de Florida, però quedà convençut que no era prudent començar obrint un postulantat perquè ni tan sols el bisbe tenia seminari sinó que enviava els futurs capellans a un seminari veí.¹⁰⁶⁶ La indecisió del P. Bordàs frenà el projecte, tot i que ara ja tenia la seguretat moral de la mort del pare Prudenci Soler.

12.6. PENSANT EN EL FUTUR

En produir-se la revolta militar del juliol de 1936 i la barbàrie que la seguí, el pare Josep M. Jaume va tenir la idea de crear una estructura provincial fora de Catalunya que fos operativa i preparés la restauració de la província. Per això s'alegrà del nomenament del pare Bordàs com a vicari per a tots els religiosos: hi havia un superior com a referència.¹⁰⁶⁷

Pocs dies després de conèixer l'expressat nomenament, escriu al pare Bordàs i li recomana que no es quedi a Navarra sinó que es traslladi a França; això facilitaria les relacions amb la resta d'escolapis dispersos i en especial amb els d'Amèrica perquè «Espanya està massa temps embotellada». Li advertí que les cartes que li envia a Tafalla anaven a parar a Barcelona i servien per perseguir els religiosos. Escriure les cartes en «camuflatge» o en codis secrets portava el risc de no entendre's. Recorda el cas d'una carta en clau enviada des de Barcelona per un escolapi a un altre a França en la qual li deia que Prudenci havia fet el llarg viatge, que volia dir que el pare Prudenci Soler havia estat assassinat; el de França va entendre que el pare provincial havia aconseguit fugir a Londres i així

1066. Cartes del pare Josep M. Jaume al pare Llogari Picanyol del 21 d'octubre i 17 de novembre de 1939, i al pare Manuel Bordàs del 18 d'octubre i 21 de novembre de 1939, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta 35.

1067. Carta del pare Josep M. Jaume al pare general, Del Buono, del 26 d'octubre de 1936, a APEPC, 0805 / Jaume, llibreta núm. 11.

ho escampà entre els altres escolapis exiliats.¹⁰⁶⁸ Dos dies després de l'esmentada carta al pare Bordàs, en saber el pare Jaume que el pare Profitós anava a traslladar-se de Roma, on s'havia refugiat, a Navarra per estar al costat del pare Bordàs com a secretari, li escriví per dir-li que no ho fes pas, sinó que, al revés, el pare Bordàs es traslladés a Roma.¹⁰⁶⁹

El pare Bordàs va sentir-se com cohibit, empresonat. El pare vicari de Cuba pensà girar la visita canònica als col·legis de Cuba i va creure que la millor manera de fer-ho era que hi anés el pare Bordàs i personalment fes la visita. Era una oportunitat per agrair els sacrificis que els escolapis catalans de Cuba havien fet per la província; el prestigi científic del pare Bordàs recolzaria el crèdit de què gaudien els escolapis a l'illa; la presència del superior de la província en aquells moments difícils contribuiria a aixecar els ànims que començaven a decaure. En una carta de l'1 de desembre de 1938¹⁰⁷⁰ el pare Jaume escriví al pare Bordàs i li proposà l'anada a Cuba. La resposta va ser negativa. El pare Bordàs va ser extremadament conservador, sense atrevir-se a fer passos endavant.

La pèrdua de personal religiós de la província s'anava fent evident. Calia preveure com afrontar el futur dels col·legis sense una bona part del personal. El pare Jaume s'uní als pares Joan Profitós i Joaquim Tous en el fet que s'havia de preveure i planificar com «endegar la restauració de les nostres cases».¹⁰⁷¹ No hi va haver una reflexió continuada ni col·lectiva. Només idees personals que toparien amb silencis i indecisions. El pare Josep M. Jaume expressà en dues ocasions la seva visió de futur. Recollim el seu pensament, que no és pas uniforme:

No tenemos que abandonar los pueblos donde la Escuela Pía cuenta ya siglos de existencia [...]. De todas maneras, como la revolución española ha sido tan profunda, creo que nuestra Corporación habrá también de sufrir cambios profundos en su manera de actuar dentro de la sociedad futura. Esa idea de la escuela única que con fines perversos, querían imponernos los izquierdistas, quizás tengamos que acariciarla en un próximo futuro, para que se acorten de una vez las distancias entre las distintas clases sociales. La aplicación de las Encíclicas de los Papas León XIII y Pío XI a los problemas sociales nos pueden llevar fácilmente a la escuela única gratuita. Me refiero principalmente a la primera enseñanza. Para la Escuela Pía no sería esto del todo nuevo. Si el Estado y los Municipios hubieran seguido subvencionando

1068. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs del 28 d'octubre de 1936, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta 11.

1069. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Joan Profitós del 30 d'octubre de 1936, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta 11.

1070. Carta a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 27.

1071. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Joan Profitós del 30 d'octubre de 1936, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 11.

decorosamente nuestras escuelas, no hubiéramos tenido necesidad de cobrar la enseñanza directamente de los alumnos o de sus familias. Todos hemos oído decir que nosotros no cobrábamos por la enseñanza sino por el cuidado y vigilancia de nuestros alumnos. Esta razón no será un sofisma? no conviene; por lo menos, no conviene al pueblo que cree que nosotros cobramos por nuestro trabajo escolar.¹⁰⁷²

La segona vegada en què manifesta la seva visió de l'Escola Pia del futur a Catalunya diu textualment:

En varias naciones se ha ido a dar fuerza a la primera célula de la Iglesia: la Parroquia. Toda organización religiosa tiene su centro en la Parroquia; las escuelas, gratuitas, dependientes de la Parroquia. Podrá o querrá la Escuela Pia evolucionar en este sentido, aceptando parroquias y estableciendo en ellas escuelas? El estado floreciente de la Iglesia católica en Estados Unidos se debe principalmente a esto. Mucho desearía que en los próximos Capítulos se tocara esta cuestión [...].¹⁰⁷³

El no-tancament de col·legis comprovem que va ser un pensament comú entre els escolapis en aquell moment. Veurem que es complí aquesta proposta. L'autocrítica que el pare Jaume fa dels recomanats és molt interessant. Acabada la Guerra també va ser una tònica comuna dels col·legis el fet de buscar-ne gradualment la supressió, a la qual cosa s'arribà en menys d'una dècada. S'anà cobrant per les hores d'ensenyament i s'afegiren les conferències a la tarda. La idea de parròquies amb escoles de primària a l'estil nord-americà no s'ha portat mai a la pràctica, tal vegada perquè les escoles de fet quedarien fora del nostre propi ideari, serien del bisbat. En canvi, la municipalitat de les escoles de l'Escola Pia és una tradició mai no abandonada: no foren els escolapis els que se separaren dels ajuntaments, sinó les lleis de l'Estat el que els hi obligà. Un nou plantejament de l'educació tal vegada podria tornar a les escoles escolàpies dependents dels municipis.

Quan a l'estiu de 1938 els pares Enric Centelles i Pompili M. Codinach¹⁰⁷⁴ es traslladaren d'Itàlia a Espanya, el pare Jaume observà en una carta¹⁰⁷⁵ «me

1072. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs del 24 de febrer de 1937, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 14.

1073. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs del 17 de juliol de 1939, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 33.

1074. Aquests dos religiosos estaven preparats per exercir el càrrec de formadors: el pare Centelles havia estat a Morella i coneixia l'Escola Calassància que hi va haver en aquesta casa; el pare Codinach va ser ajudant del mestre de novicis, el pare Antoni Tasi. Els dos, doncs, tenien experiència com a formadors i podien ara prestar aquest servei.

1075. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs del 31 d'agost de 1938, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 24.

hace pensar que se abrirá pronto postulantedo y noviciado». Segons el pare Jaume, a Morella s'obriria el postulantat (recordant l'Escola Calassància d'anys abans) i a Balaguer es podia posar interinament el noviciat. Eren dues poblacions que tradicionalment havien donat moltes vocacions a l'Escola Pia i hom podia esperar que ara fossin l'inici de noves generacions de religiosos. El fet de no poder recuperar els edificis en cap de les dues poblacions obstaculitzà la realització d'aquest projecte.¹⁰⁷⁶ El pare Codinach es quedà al costat del pare Bordàs a Iratxe com a secretari, ja que aquest —és a dir, el pare Joan Profitós— va traslladar-se a Balaguer per prendre possessió del col·legi.¹⁰⁷⁷ A Balaguer hi havia el jove Josep Liñan, que no havia pogut iniciar el noviciat l'estiu de 1936 per causa de l'aixecament militar. Perseverava en la vocació i es pensà enviar-lo a fer el noviciat a Barbastre (casa de la província d'Aragó) o a Orendain (casa noviciat de la província de Bascònia). Però novament les indecisions feren que fins a l'estiu de 1939 no tornés al noviciat de Moia.

Dintre de la Catalunya perseguida també es pensà en el futur. El pare Joan M. Vives, com a delegat provincial, durant els últims dies abans d'acabar-se la Guerra a Barcelona, preparà, amb altres religiosos que passaven per la casa on estava amagat, el projecte de restauració de la província. Pensaren que no s'havien de tancar col·legis, sinó limitar els nivells d'ensenyaments i fixar a cada col·legi el que podia impartir.¹⁰⁷⁸ Veiem com era un pensament comú el desig de no tancar col·legis.

Després dels fets de maig de 1937 la situació se suavitzà amb la presència de Don Manuel de Irujo davant del Ministeri de Justícia de la República: la religió va ser tolerada (almenys teòricament) i fins i tot el ministre proposà obrir temples per al culte; aquesta proposta no va ser admesa de cap manera per la jerarquia de l'Església de Barcelona, tal vegada perquè ja veien cap a on s'inclinava la balança de la Guerra. En assabentar-se'n, el pare Joaquim Tous indicà que podria traslladar-se a Barcelona i mirar d'obrir també algun col·legi.¹⁰⁷⁹

1076. Carta del pare Manuel Bordàs al pare Joan Profitós de 3 d'octubre de 1938, a APEPC, 03-10 / doc. 36/1938, en la qual li comunica que a Morella no es pot obrir el postulantat perquè no els han tornat l'edifici. També sobre Morella, vegeu APEPC, 07-09 / caixa 5, núm. 48, Llibre de secretari.

1077. Segurament que el pare Bordàs apartà el pare Profitós després de les amenaces contra el seu secretari; no el destituí com se li demanava, però l'allunyà momentàniament; el necessitava per a quan arribessin a Barcelona, com explicà al pare Jaume en una carta del 29 de maig de 1938, a APEPC, 03-10 / doc. 69/1938.

1078. Vegeu *Crònica de la província de Catalunya 1936-1947*, p. 8, a APEPC, 03-92 / caixa 1, núm. 1.

1079. Carta del pare Josep M. Tous al pare Joan Profitós de l'1 d'octubre de 1937, a APEPC, 03-10 / caixa 1, doc. 25/1937. El pare Tous era molt atrevit.

12.7. QUÈ CALIA SALVAR

Tal vegada a més d'un lector li semblarà poc el que acabem d'exposar sobre aquests tres anys de Guerra Civil. Creiem que en altres llocs hom pot trobar altres informacions sobre la vida de l'Església clandestina, de la qual formaren part els escolapis. Podríem caure en monografies o biografies, coses que al llarg dels anteriors capítols hem procurat evitar.

Podem assenyalar alguns trets que caracteritzaren aquests anys. El que més sobresurt és sens dubte la dispersió dels religiosos. Es dispersaren els que quedaren dintre de Catalunya, es dispersaren els que havien anat per Europa a estudiar aquell estiu de 1936 i hi varen romandre, els joves estudiants de les cases centrals es dispersaren amb motiu de l'allistament a l'exèrcit, es dispersaren els que es passaren de la Catalunya republicana a la nacional, ja que anaren a treballar a col·legis distants com Granada, Estella, Bilbao, etc., o s'arribaren a les illes Canàries a fundar un col·legi a Tenerife. L'únic grup que es va mantenir estable va ser el de Cuba.

La desaparició del pare provincial Prudenci Soler va comportar la decapitació de la província, és a dir, dels religiosos que romanien a Catalunya. El nou superior residí a Tafalla, primer, i després, a Iratxe: era com si hi estigués de lloguer, ja que residia en una casa que ni era pròpia de la província, ni en territori d'aquesta. Era un superior per a persones, sense obres pròpies.

Això va fer que les persones fossin l'únic que comptava. La tasca del pare secretari provincial Joan Profitós, que intentà en tot moment saber i anotar on es trobava i en quines condicions cada un dels religiosos, va ser una empresa important i que ajudà a cohesionar els membres dispersos. Aquesta anotació de notícies no era pas suficient. Això sol ni mantenia ni menys encara constituïa la institució Escola Pia catalana. Calia, en aquells anys 1936-1939, quelcom més. Què era el que s'havia de salvar del naufragi? Els col·legis estaven perduts i no era pas el més important. L'atenció, doncs, requeria en les persones, elles eren l'objectiu prioritari.

Hem vist diversos gestos de germanor entre els escolapis que quedaren a Catalunya: els mutus ajuts econòmics o en espècie, les trobades en cases o en llocs prèviament assenyalats, les informacions que es passaven; quan ens han parlat de la Model, recorden el nombre d'escolapis germans amb qui es trobaren (no parlen en concret d'altres sacerdots o religiosos que, com ells, estaven empresonats).

Els germans operaris foren en general els que visqueren més dispersos o menys comunicats. De totes maneres, ja hem comentat que precisament ells foren els més generosos a Sant Antoni a favor dels altres religiosos i com alguns, a Barcelona, es varen desviure per atendre i socórrer els més necessitats. Dotze dels setanta-dos assassinats foren germans operaris: prova de la seva vida consagrada a Crist i donada per Crist.

Les tasques a què es dedicaren els escolapis va respondre al que havien après a fer i havien consagrat la vida: el ministeri sacerdotal i l'ensenyament. Tal com va anar-se normalitzant la situació, la dedicació a l'escola va fer-se més normal i en llocs públics, mantenint, però, l'ensenyament domèstic, ja que moltes famílies no permetien que llurs fills assistissin a escoles públiques. L'educació podia fer-se sense col·legis propis tot i les dificultats que això comportava.

El ministeri sacerdotal exercit des de la clandestinitat posà aquells escolapis en contacte amb moltes famílies i persones. Calia anar per les cases i trobar-se amb petits grups de creients. Era un servei que els escolapis compliren amb gust perquè els apropava al poble i creava lligams que després es varen mantenir.

Anotem també la voluntat i els intents per continuar l'obra de l'Escola Pia a Catalunya, segons hem exposat anteriorment. No sols amb la perseverança de cada un d'ells, sinó també amb l'intent d'obrir postulants i noviciats a les dues primeres cases recuperades. O la idea d'enviar un pretendent al noviciat d'altres províncies. En aquesta línia assenyalem que no es pensà en cap moment a crear un noviciat per a nois d'altres indrets, sinó únicament amb el nois catalans. Es mantenia, doncs, la idea d'una Escola Pia catalana.

No foren només els setanta-dos religiosos assassinats els que donaren testimoni de la seva fe i de la fidelitat al compromís cristià segellat en la professió religiosa. Els perseguits, els empresonats, els exiliats, els que patiren fam i privacions, els que continuaren servint... tots ells foren un testimoni viu i clar. També els que ho varen viure des de fora se sentiren units als germans que patien i suportaven la persecució.

Si comparem els catàlegs de 1934 (falten únicament els que professaren el 1935) i de 1940 veiem que, en aquests anys, que abracen un període superior al dels tres anys de la Guerra, els religiosos catalans que abandonaren l'orde foren onze sacerdots, nou juniors, quatre novicis clergues (són els que professaren a l'estiu de 1934), tres germans operaris i tres novicis per a germans operaris; en total vint-i-quatre clergues i sis germans operaris. Cal notar que, excepte un d'ells (que aconseguí passar la frontera i establir-se a la Gran Bretanya i més tard gestionà la sortida de l'orde), la resta no es trobava el 1936 en terra catalana. La persecució no doblegà cap dels religiosos que la patiren.

El principal que se salvà dels tres anys de persecució va ser l'esperit de germanor entre els religiosos i el compromís de servei al poble.

13. ANYS DE REPARACIONS (1939-1948)

Poder tornar a casa va ser un respir. L'alegria, però, es barrejà amb un sentiment amarg en trobar-se la casa en mal estat i sobretot en comprovar que hi faltaven germans, els que havien estat assassinats. Uns tornaren amb ànims de refer el que pràcticament s'havia perdut. Altres pensaren que les coses havien canviat, que calia pensar a obrir noves vies de treball.

Aquests anys, veurem encetar-se experiències que no quallaren. Eren els dos mons dels religiosos que s'enfrontaven i que cap d'ells tenia prou força per imposar-se. Les noves generacions seran les que emprendran nous camins.

Els escolapis no hem estat mai amics d'escriure gaire, menys encara de les pròpies vivències i experiències. Això ens priva de disposar, com altres institucions, de documentació sobre moltes coses que seria interessant poder documentar. Heus aquí un exemple: el Capítol de 1940 demanà que cada religió enviés al pare provincial una relació del que havia viscut els anys de la Guerra Civil: avui tindríem un material immens de documentació. Va córrer el rumor que el provincial ho volia per enviar a Cuba els que ho havien passat menys malament en aquells anys de persecució. El resultat és que les memòries recollides no arribaren a la desena: es va perdre una oportunitat única de documentar un esdeveniment col·lectiu com la persecució que patiren.

13.1. L'IMPACTE DE LA POSTGUERRA

Durant el 1938 les poblacions de Morella i de Balaguer foren ocupades per les tropes de Franco. Els col·legis que allí tenia l'Escola Pia foren els primers que es recuperaren. No hi havia religiosos disponibles ja que pràcticament tots es trobaven més a l'est, en terres catalanes. La resta de poblacions amb col·legis escolapis caigué en mans de l'Exèrcit de Franco entre gener i febrer de 1939. La

recuperació dels edificis no va ser pas immediata a l'ocupació de la població per l'Exèrcit. Es procurà, tot i això, mantenir bones relacions amb els militars ocupants; no sempre s'aconseguí sinó que es produïren friccions i tensions.

La primera pregunta que ens hem de fer és com reberen els escolapis el 1939 la victòria de les tropes de Franco. Sense que hagi trobat cap afirmació sobre la qüestió, crec que hom pot afirmar que la victòria de Franco va ser ben rebuda pels escolapis catalans, sobretot pels que havien residit a Catalunya durant els anys de Guerra. I no ens hem d'avergonyar d'això, ni dir-ho en veu baixa, cal sí explicar-ho. Acabava una guerra fratricida¹⁰⁸⁰ i es posava fi a una persecució que havia costat la vida a setanta-dos religiosos catalans, assassinats sense consciència i pel simple fet de ser religiosos i sacerdots; tots els que s'havien vist obligats a exiliar-se podien tornar; no serien empresonats o tancats a les temibles txeques; es podrien recuperar les cases i tornar a viure en comunitat dedicats novament a l'ensenyament dels infants i joves. Aquests fets colpiren profundament els religiosos, que veieren caure els seus germans a les mans dels que després se n'ha volgut dit *incontrolats* però que anaven amb llistes a la caça de capellans i d'altres persones. Veure la fi d'aquesta barbàrie havia d'alegrar. Distingim, doncs, entre la fi de la persecució que suposà l'acabament de la Guerra Civil i l'entrada en una nova situació política que, d'entrada, no se sabia ben bé com seria. Probablement pocs es pensaven que s'entraria en una nova fase de repressió, encara que fos en una direcció diferent de l'anterior.

Alegria, doncs, per l'alliberament de la persecució, però un sentiment diferent sobre l'acceptació del nou règim. Veurem més endavant que la Falange es veié com un perill. Altres fets posaren en guàrdia alguns religiosos que aviat s'adonaren que no caminarien entre roses. No avancem esdeveniments. En finalitzar el capítol, en podrem treure conclusions més properes a la realitat.

A l'estiu de 1940, el pare Josep M. Jaume, vicari provincial de Cuba, arribà a Barcelona per assistir el Capítol Provincial del mes de juliol; el pare general li encarregà la presidència i en el discurs d'inauguració va dir, entre altres coses: «He observat una gamma d'expectació que va des del pessimisme al optimisme, passant pel indiferentisme, dubte, fluctuació.»¹⁰⁸¹ El fi de la Guerra encara proper no havia aixecat els ànims de tots; no s'havia aconseguit verament la pau. Com deia més amunt, un any després de l'acabament de la Guerra ja s'ensumava el dubte sobre el futur. Prenem nota que el 1940 el discurs d'obertura del Capítol Provincial de Catalunya és en català: el pare Jaume quedà fitxat (ho comprovarem després).

1080. Dels religiosos que es veieren obligats a incorporar-se a l'exèrcit de qualsevol dels bàndols, només en morí un a la batalla de l'Ebre, que militava al bàndol republicà: Marcel·lí Pujadó Farini.

1081. Discurs copiat entre les cartes sense data, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 39.

Alguns religiosos eren cridats amb freqüència per assistir, al Camp de la Bota, els que anaven a ser afusellats. Era una atenció d'última hora, quan ja no es podia fer res a favor del condemnat. Com a anècdotes podríem recordar el cas del pare Josep Navarro Celma (Fontanete, 1881 - Morella, 1964), el qual es presentà espontàniament en un judici contra un jove acusat d'assassinar un escolapi de la comunitat de Moià; ningú no havia cridat el pare Navarro; davant del tribunal afirmà que l'acusació sobre aquell noi era falsa, perquè de la seva comunitat no havien assassinat cap religiós durant el temps de la Guerra Civil: aquesta defensa espontània lliurà el jove de ser condemnat a mort.¹⁰⁸² Era evident que el nou estat no rutllava bé; que tenia mancances; el pare Navarro era franquista, però constatava que una fraudulenta Administració de justícia no afavoria pas gens la imatge que el nou estat volia mostrar; una persona no fanàtica no podia acceptar aquell funcionament. Tal vegada un fet aïllat d'un escolapi no demostrí res: és veritat. Però tampoc no pot imputar-se al col·lectiu escolapi el qualificatiu de franquista pel fet que el pare Joaquim Seguí Carré (Olot, 1889 - Barcelona, 1978) escrivís un llibre carregat de sentiment d'adhesió al general victoriós *Pensando en los dolores de España* (Barcelona, 1940).¹⁰⁸³ La falsedat del principi *ab uno disce omnes* s'ha d'aplicar en tots els casos, no segons conveniències.

Alguns escolapis, com el pare Josep M. Jaume, detectaren aviat que al nou Estat hi havia coses que no anaven bé. Recollim algunes frases seves. Als pocs mesos d'esclatar el Movimiento, el pare Jaume escriví al pare Joaquim Tous: «Pel que em diu veig que tampoc hi ha prou llibertat a la regió de Burgos. Ja m'ho temia.»¹⁰⁸⁴ Acabada la Guerra a Catalunya, les comunicacions amb Cuba quasi es tallaren. No era només el vicari qui se'n dolia, sinó que en general tots els religiosos residents a Cuba esperaven notícies de les seves famílies i aquestes els enviaven cartes amb quatre línies sense explicacions. El pare Jaume diu al pare Picanyol: «Escassegen molt les notícies de Catalunya, dels nostres i de les nostres cases; esperem amb candeletes que ens arribin; però no acaben d'arribar mai.»¹⁰⁸⁵ Al pare Bordàs, li insisteix en el mateix sentit: «Algunos escolapios escriben para agradecer nos el interés que hemos tenido por ellos durante la guerra; pero poco más nos dicen indicándonos que la censura no permite cartas lar-

1082. La font d'aquest fet a Joan FLORENSA I PARÉS, «El doctor Bada no va conèixer el pare Josep Navarro», a *Catalaunia* (Barcelona), núm. 299 (maig-juny 1987), p. 13-14.

1083. El pare Seguí s'havia manifestat catalanista abans de 1936; després va fer una volta radical. Vegeu sobre aquest canvi, Joan RIUS, «Adéu-siau, Pare Seguí», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 208 (octubre 1978), p. 5-6.

1084. Carta del 27 de gener de 1937, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 11.

1085. Carta del 21 d'abril de 1939, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 31.

gas.»¹⁰⁸⁶ La censura demanava que les cartes fossin curtes i així no es podien explicar les realitats de la vida de cada dia: fam, carestia, repressió...

Tal vegada per la censura o per la manca de mitjans, la correspondència entre Catalunya i Cuba tardava normalment fins a noranta-dos dies, mentre que alguna els arriba en cinc dies; el pare vicari pensa que les cartes són retingudes a Espanya.¹⁰⁸⁷

Els problemes assenyalats no són solament de comunicacions, també n'hi ha d'altres. El 5 de setembre de 1939, el pare Antoni Camp escriví al pare Jaume i li manifestà «algún desaliento por las condiciones poco favorables en que han de ejercer el ministerio escolar».¹⁰⁸⁸ El pare Camp estava de rector a Igualada el 1936 i després de la guerra no pogué recuperar el col·legi perquè l'Exèrcit nacional l'havia convertit en camp de concentració.

Dos escolapis que havien exercit el magisteri durant els anys de la Guerra Civil en territori republicà —el pare Pere Boronat i Aragonès (Mont-roig del Camp, 1901 - Barcelona, 1964) i el germà operari Marian Bonilla i Martín (Santa Oliva, 1893 - Puigcerdà, 1956)— es veieren sotmesos al procés de depuració: no se'ls trobà cap motiu d'acusació i no reberen cap tipus de sanció.

Per part de les autoritats, no hi havia ganes d'enfrontar-se amb l'Església, sinó que es volgué donar sempre la sensació de ser-ne els protectors i presentar la imatge d'anar sempre de bracet, la unió de l'espasa i la creu. Per això s'utilitzà un sistema repressiu més subtil. Si un religiós era considerat no afecte al règim, es pressionava els superiors perquè apartessin o castiguessin l'al·ludit religiós. Veurem el cas del pare Joan Profitós, acusat de catalanista; es va fer pressió no legalitzant el batxillerat del col·legi de Sabadell mentre el pare Profitós no fos apartat d'aquella casa. Aquesta forma encoberta de persecució no es practicà només amb els religiosos, també en altres institucions.¹⁰⁸⁹

1086. Carta del 17 de juliol de 1939, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 33.

1087. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs del 16 de setembre de 1939, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 34.

1088. En la carta del 25 de novembre de 1939, el pare Josep M. Jaume, en respondre al pare Antoni Camp, li repeteix la frase; carta a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 36.

1089. Per exemple, Emili Vallès i Vidal va ser apartat de l'Escola de Treball de la Diputació de Barcelona, no per una condemna sinó perquè el jutge ho indicà a la Diputació. Emili Vallès, d'aquesta manera, no podia dir que havia estat condemnat, sinó que la Diputació l'apartà de la tasca que feia en una institució. Vegeu Xavier PEDRAZA I JORDANA, *Emili Vallès i Vidal, 1878-1950: filòleg i matemàtic, en el 125è aniversari del seu naixement*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Presidència, 2003.

13.2. L'ASFIXIANT AUTARQUIA

Les dificultats per a tothom a la postguerra foren moltes i greus. Cada família patí el seu propi drama o tragèdia. Mancava de tot: aliments, medicaments, mitjans de transport, comunicacions. Qualsevol llibre d'història sobre l'època ho explica i molts altres llibres de narracions se'n fan àmpliament ressò. No és necessari insistir-hi.

Els escolapis, com les altres persones, patiren també aquestes mancances i limitacions. Es trobaren que totes les cases havien estat dedicades a usos diferents dels habituals i calia rehabilitar-les primerament per a habitació de les comunitats i després per a escoles i església. L'escassetat d'aliments va fer que en algunes comunitats els religiosos patissin gana; a la de Calella, per exemple —explicava un dels que hi varen viure—,¹⁰⁹⁰ no hi havia esmorzar en la comunitat; s'havia d'anar en dejú a classe tot el matí, fora que hom trobés un lloc on aconseguir-lo.¹⁰⁹¹ En d'altres no s'arribà a aquest extrem, però es veieren obligats a portar un règim alimentari molt insuficient.¹⁰⁹² D'una manera especial, la manca d'aliments es notà a les cases de formació, com a la d'Allella i Moià, on hi havia l'esperança del renovament. Els ecònoms d'aquestes dues cases —els pares Pere Salvà i Rodon (Mataró, 1900 - Mataró, 1970) i Joan Comellas i Sarrà— ens haurien d'explicar els tripijocs que es veieren obligats a fer per poder omplir el plat d'aquells joves estudiants. Joan Bautista Ambròs,¹⁰⁹³ pagès de Caldes de Montbui i un dels primers alumnes del col·legi escolapi d'aquesta població, em comentà com els anys de postguerra traficava amb el pare Comellas a fi d'aconseguir aliments per als novicis; productes que no es trobaven ni a Moià ni a Caldes els aconseguien fraudulentament, l'Ambròs aprofitava la condició sacerdotal del pare Comellas per fer canvis i passar-ho i així evitava els controls freqüents que hi havia per les carreteres i camins.

1090. Així ho havia sentit explicar al pare Josep M. Lluçà i Singla; el 1939 era a Cuba des del 1919; tornà el 1941 a Catalunya, però davant de la penosa situació demanà retornar a Cuba el 1947.

1091. El pare Calassanç Balanyà escriví al pare Manuel Bordàs des de Mataró el 20 de setembre de 1940 que la matrícula de recomanats era molt baixa perquè «la miseria es espantosa». Carta a APEPC, 03-10 / caixa 3, doc. 213/1940.

1092. El pare Pompili Codinach explicava com s'alimentava la comunitat de Puigcerdà en una carta al pare provincial, Manuel Bordàs, del 17 de gener de 1940: «Por ahora todos podemos ir bien alimentado: tenemos 10 gallinas que nos proporcionan algunos huevos; contamos con algunos conejos y patos, que con 5 gallos que vinieron por Navidad (y algo más) nos ayudan a pasar los días. Además pudimos matar un cerdo a últimos de noviembre. Y así, aun cuando escasea un poco la carne y el aceite, nosotros podemos ir capeando el temporal y mantener las fuerzas.» Es tracta de sobreviure en l'autarquia. Carta a APEPC, 03-10 / caixa 3, doc. 166/1940.

1093. Conversa mantinguda el mes de novembre de l'any 2000 en l'homenatge que li varen retre els antics alumnes de Caldes amb motiu d'haver complert cent anys.

Les masies de Moià es portaren generosament amb els escolapis aquells anys, facilitant tant com podien aliments per als novicis (recordem que la producció estava intervinguda: s'havia de declarar i l'Estat ho adquiria; la declaració s'havia de falsejar per distreure'n una part per als escolapis). No en tots els col·legis passà el mateix; alguns aconseguiren influències i, amb elles, mitjans per obtenir d'Abastos aliments que no es podien trobar en el mercat. Les estretors dels primers mesos se superaren després: per exemple, retenint cartilles de racionament de religiosos que eren traslladats d'una comunitat a una altra (no es donaven de baixa a la primera i sí que es donaven d'alta a la segona) o no donant de baixa els religiosos difunts: la necessitat i penúria portaven a aquests extrems, que eren bastant habituals arreu del país. Va mancar en aquells moments solidaritat entre les comunitats i foren evidents les diferències segons el lloc on un religiós era destinat.

Mancava roba per a la casa, per al culte de les esglésies i per a les mateixes persones dels religiosos: s'hagueren de fer de bell nou sotanes, abrics o *dolletes*, mantus, bonets, barrets o teules. Algun col·legi havia salvat bona part de la roba d'església; per exemple, un drapaire de Caldes comprà per pocs diners la roba de la sagristia dels escolapis quan el 1936 es volia cremar tot; la guardà en sacs a casa seva i en acabar la guerra ho tornà als escolapis.¹⁰⁹⁴ Els escolapis que havien estat per països europeus durant els anys de la guerra, d'Anglaterra, de França, també els de les illes Canàries, enviaren a Catalunya casulles, calzes, copons, albes i altres objectes de culte; el pare provincial ho distribuí pels col·legis que en aquell moment tenien esglésies amb més possibilitats de culte; també des de França arribaren objectes de culte que el pare Joaquim Tous Farell havia anat recollint amb aquesta finalitat.

Les comunicacions també comportaven problemes, com, per exemple, per anar a poblacions properes a la frontera com Puigcerdà es requeria un passí especial: la mobilitat de les persones era limitada pel mal estat de les carreteres o vies fèrries, pels vehicles en pèssim estat i per les traves burocràtiques.

Sobre la repressió patida a Catalunya ja s'ha escrit alguna cosa, tant en general com la que s'aplicà als mestres i professors o contra la llengua catalana.

13.3. REPRESSIÓ

Tal vegada soni malament en certes orelles. Però cal dir que l'Escola Pia de Catalunya patí repressió durant el franquisme. Segons el diccionari, *reprimir* vol

1094. Quan uns anys després aquest drapaire quedà sense feina, els escolapis li encarregaren tenir cura de l'hort de la comunitat: ni era pagès ni tenia gaires forces per treballar; la població ho entengué com un signe d'agraïment dels escolapis al gest de 1936.

dir ‘contenir, impedir’. I això passà a l’Escola Pia, a la qual es va contenir i impedir de realitzar algunes coses o de nomenar certs religiosos per a llocs de règim intern o extern. Vegem-ne alguns casos.

El maig de 1937 el pare Valentín Caballero, vicari general, visità l’arquebisbe de Burgos, aprofitant que es trobava a la ciutat, per «recabar de la Junta General de Enseñanza la gratuidad de matrículas y títulos». L’arquebisbe hi afegí «que era menester que un escolapio formase parte de la Junta y que él haría lo posible para lograrlo».¹⁰⁹⁵ El pare Valentín li insinuà que el més adequat per a aquest lloc era el religiós que l’havia acompanyat a Burgos —el pare Joaquim Tous—, i que aquell dia es trobava precisament al penal visitant a Carrasco i Formiguera. Però «al decirle que era catalán, hizo un mohíno.» Ser català era un impediment. Després es pensà en un religiós de la província d’Aragó.¹⁰⁹⁶

El pare Joan Profitós va ser objecte de denúncies i acusacions de catalanista durant la Guerra Civil, quan residia a Iratxe. El dia 1 de juny de 1937, el pare Profitós escriví al pare Picanyol que s’havia començat una campanya en contra d’ell. Un dels germans Matalonga (de Terrassa) coincidí a Sant Sebastià amb el pare Jaume Massaguer i li advertí: «Digui al P. Profitós que se’n vagi d’Espanya. Ja sabem el llibre que va fer, etc.» La denúncia arribà al cardenal Gomà. El pare Profitós redactà una memòria en defensa pròpia. El cardenal, però, no hi donà gaire importància i la denúncia en aquell moment no prosperà.

El 27 de març de 1938, el diari *El Heraldo de Aragón* publicà un article amb una al·lusió velada al pare Profitós:

Y un religioso hay, autor de un libro para la infancia que fue prohibido por la dictadura [es refereix a la de Primo de Rivera] —por sus conceptos antiespañoles entorno a la bandera y a la patria catalana— y que ahora en la España Nacional escribe obras patrióticas, porque aun es incapaz de emocionarse ante el Himno «Nacional» porque sólo «Els Segadors» tienen fuerza bastante para estremecer su patriotismo.

L’article també es publicà el 10 de maig de 1938 en el diari *La Marina* de l’Havana. Entre els religiosos de l’illa causà malestar.¹⁰⁹⁷ Tal vegada per aquest motiu el pare Bordàs envià el seu secretari, de qui afirmava que no en podia

1095. Carta del pare Valentín Caballero al pare Manuel Bordàs del 21 de maig de 1937, a APEPC, 03-10 / doc. 30/1937.

1096. Vegeu Dionisio CUEVA, *Las Escuelas Pías de Aragón (1902-1950)*, vol. II, p. 164-165.

1097. En una carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs del 10 de maig de 1938 li aconsella que prescindiexi del pare Profitós, altrament a Barcelona li passaran factura; a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 21.

prescindir,¹⁰⁹⁸ a Balaguer a prendre possessió del col·legi i es quedà com a substitut del secretari el pare Pompili M. Codinach.

Els juniors de les cases centrals d'estudis d'Albelda de Iregua i d'Iratxe s'anaren incorporant a files com a soldats de lleva; els de les segones quintes foren destinats a serveis auxiliars a les oficines militars o de serveis de Pamplona. Per a lloc d'estada, l'Escola Pia llogà un pis al carrer Major, núm. 71, 1r pis, a la mateixa ciutat. Al col·legi hi havia requetès i es creaven friccions. El pis, però, no fou pas una bassa d'oli en cap sentit. Repartien el temps entre la caserna i el pis. Els estudis havien quedat aparcats a Iratxe. Es parlava de moltes coses i evidentment de la marxa de la guerra. Els bombardejos de Barcelona foren un tema recurrent perquè els catalans tenien algun familiar a la ciutat comtal. Durant la batalla de Terol va aparèixer en el mapa d'Espanya que tenien en una paret una agulla amb «Viva Euskadi». Com que el pare Melchor Valencia freqüentava el pis, va ser denunciat com a autor de la banderola. L'acusació es va estendre a tres juniors: els catalans Joan Trenchs i Rossend Casallarch i al valencià Amadeu Lòpez; també s'hi afegí el nom del junior salesià Marcel·lí Carreras, el qual també anava al pis a trobar-se amb companys de caserna. El fet provocà tensions entre el bisbat de Pamplona i els militars. Els acusats foren traslladats a Burgos i reclosos a la cartoixa de Miraflores. Els monjos els tractaren amb extraordinària amabilitat i caritat. Finalment el procés es va sobreseure el 19 de març de 1939 considerant «que no acreditándose actividades punibles». L'autor de la informació que seguim adverteix que en aquell moment tant els escolapis com els salesians eren mal considerats a Pamplona pels militars, perquè els primers eren titllats de separatistes i els segons s'havien negat a cedir el seu col·legi per a caserna.¹⁰⁹⁹

La repressió començà, doncs, abans d'entrar les tropes de Franco en territori català. Els escolapis catalans eren vistos amb prevenció des del primer moment. *Català* era sinònim de *sospitós*. No estranyarà que assentades les noves forces a Catalunya, els addictes al nou estat intentessin fer neteja entre els escolapis d'aquí.

Després de la recuperació dels col·legis el 1939, a Sant Antoni el pare Joaquim Tous intentà donar una educació semblant a la d'abans de la guerra, entre altres coses organitzà una tanda de colònies per a l'estiu de 1940 i ho repetí

1098. Carta del pare Manuel Bordàs al pare Josep M. Jaume del 29 de maig de 1938, a APEPC, 03-10 / doc. 69/1938.

1099. Vegeu documentació a APEPC, 03-10 / doc. 24/1938 i 28/1938; i una narració manuscrita dels fets a Lluís BORONAT I ARAGONÈS, «Afers nacionalistes a Pamplona», a APEPC, 03-93 / 1, núm. 8, amb còpia de documents judicials; i del mateix autor, «Avui fa cinquanta set anys», a APEPC, 08-03 / caixa 165, núm. 1.

el 1941.¹¹⁰⁰ El Governador civil advertí, però, al pare Tous que l'organització de colònies era competència única del Frente de Juventudes i que li quedava prohibit repetir-ho.

El pare Joan Profitós estava en el punt de mira dels franquistes. El volien fora de Catalunya fos com fos. Amb el sistema de no perseguir directament ni oberta els eclesiàstics a fi de poder pregonar que el nou Estat era el defensor de l'Església, s'aprofità que el col·legi de Sabadell demanà el reconeixement per impartir el batxillerat i es posà com a condició que el pare Profitós fos allunyat de Sabadell. Es produí un estira i arronsa entre les autoritats civils i el pare provincial. Finalment el pare Profitós fou enviat a Tàrraga el setembre de 1944, destinació que es considerà com un desterrament: era el preu del reconeixement del col·legi.¹¹⁰¹

Els religiosos escolapis de Catalunya passaren els tràmits de depuració com tots els altres mestres. El pare Pere Boronat i el germà Marian Bonilla havien exercit el magisteri en escoles públiques durant el temps de guerra i foren obligats a passar com tothom per la Comisión Depuradora del Magisterio. Però no foren els únics; tots els escolapis per poder exercir l'ensenyament hagueren de fer una declaració jurada d'adhesió al règim i de no haver-se afiliat ni actuat a favor de cap grup ni marxista ni separatista. El pare vicari general des de Madrid no hi donà cap importància i ho considerava un mer tràmit burocràtic;¹¹⁰² a Catalunya, en canvi, això s'exigí, com en el cas de Puigcerdà, en què l'inspector amenaçà de tancar el col·legi si no s'aconseguien aquests documents.¹¹⁰³ Era la institució i els religiosos els que s'havien d'autoinculpar.

Els casos precedents ens podrien fer pensar que es tractava de fets aïllats o empresos per algun fanàtic o que s'havien de complir unes normes generals. No va ser pas així desgraciadament. Hi va haver una persecució planificada contra els escolapis catalans. Vegem com funcionà aquesta trama repressiva.

1100. Vegeu l'anunci i les fotografies de les colònies a *Anales del col·legi* d'aquests anys. Enric PUIG I JOFRA i Josep M. VILA I VICENS, *Cent anys de colònies de vacances a Catalunya (1893-1993)*, vol. II: *La recuperació i la iniciativa social*, p. 33-34.

1101. Vegeu detall de tot l'afer a Joan FLORENSA I PARÉS, «El pare Profitós, autor de llibres de lectura», a *La renovació pedagògica: Comunicacions de les XVI Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans*, Figueres, CCG Edicions Girona i Curbet Comunicació Gràfica, 2003, p. 287-298, l'afer en concret a les p. 296-298.

1102. Carta del pare vicari general, José Olea, al pare provincial, Manuel Bordàs, del 31 d'agost de 1940, a APEPC, 03-10 / caixa 3, doc. 98/1940.

1103. Carta del pare Pompili M. Codinach al pare Manuel Bordàs del 6 d'agost de 1940, a APEPC, 03-10 / caixa 3, doc. 178/1940; en la mateixa caixa hi ha còpies d'aquestes declaracions, per exemple, els doc. 89/1940 i 92/1940: el primer és col·lectiu de la comunitat de Mataró; no va ser admès i es feren individuals dels quals hi ha exemples en el segon grup de documents esmentats.

El 13 de febrer de 1939 des del Ministeri d'Afers Estrangers es demanà a l'ambaixador a Roma que comprovés si hi havia en el seu arxiu alguna documentació sobre el pare Llogari Picanyol com a catalanista. Un informe *reservado* del director del Batallón de Zapadores Minadores número 5, tinent coronel Don Luis Ferrer Vilaró, datat a Saragossa el 8 de maig de 1939, afirma que el principal responsable del catalanisme entre els escolapis de Catalunya és el pare Llogari Picanyol, secretari general, però també s'hi pot comptar el pare Joan Tomàs «que es considerado como uno de los elementos más destacados en aquel sentido». El rector de la Universitat de Barcelona envià el 12 de juliol de 1939 un *reservado* al ministre d'Educació per comunicar-li que havia cridat el pare provincial dels escolapis, el pare Bordàs, i li havia advertit que:

[...] este Rectorado le comunicó los anteriores hechos [és a dir, abans de la guerra hi havia al col·legi de Nostra Senyora algun catalanista] y le exigió que hicieran ellos mismos la necesaria depuración del personal, haciéndole saber que a la menor falta que se cometiera en el sentido antes indicado, sería cerrado inexorablemente el Colegio.

L'Estat se'n renta les mans i exigeix que sigui la mateixa Escola Pia la que aparti els religiosos que són qualificats de catalanistes. Un escrit previ als capítols de 1940 diu:

[...] urge impedir por medio de la Santa Sede que ocupen cargos de responsabilidad en Cataluña y Vasconia los RR. pares Pantaleón Galdeano, Gonzalo Etayo, Valentín Caballero (Vasconia) y Agustín Cuadras, Joaquín Tous, Juan Profitós, Pompilio M. Codinach, José M. Tous y algunos otros en Catalunya [...] P. Leodegario Picañol.

L'enllaç infiltrat (en podríem dir el talp) entre l'ambaixador espanyol a Roma, Don José de Yanguas, i la Cúria general escolàpia era el pare Manuel Pazos, assistent general per a Espanya, segons testifiquen els documents que anem seguint.¹¹⁰⁴ A través d'ell, l'ambaixada estava al corrent del que es deia i acordava a les reunions de la Congregació General de l'Escola Pia.

Arribà el Capítol Provincial de 1940. El pare general nomenà per presidir el de Catalunya el pare Josep M. Jaume —era un reconeixement per la tasca por-

1104. L'ambaixador escriu al ministre d'Afers Exteriors el 10 de juny de 1940: «quedando en informarme del curso de sus gestiones cuyo interés le he vuelto a encarecer». Tota la documentació extreta de l'Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores la devem a Josep M. Margenat, que molt amablement i desinteressada ens la va fer arribar; les signatures són: Archivo Histórico 1901-1948, lligall 45 i Archivo General, lligalls 7 i 49; en tenim fotocòpia a APEPC, 03-92 / caixa 1, núm. 26.

tada durant els anys de la Guerra Civil a favor dels religiosos perseguits. La terna escollida que es presentà al pare general per al nomenament de provincial estava formada, segons ordre de preferència, pels pares Joan M. Vives, Josep M. Jaume i Manuel Bordàs. Per a assistents provincials es proposà els pares Joan M. Vives, Manuel Bordàs, Josep M. Jaume i Joan Batllori, amb dos suplents, Jaume Carceller i Agustí Cuadras. La Congregació General nomenà el pare Manuel Bordàs provincial¹¹⁰⁵ i per a assistents els pares Joan M. Vives, Josep M. Jaume, Joan Batllori i Agustí Cuadras. L'elecció de Roma no devia agradar pas gaire al Ministeri d'Afers Exteriors espanyol, ja que els pares Jaume i Cuadras eren dels assenyalats com a reprobables.

El pare provincial, Manuel Bordàs, va rebre el 2 de novembre de 1941 un escrit signat per l'administrador apostòlic del bisbat de Barcelona, doctor Miguel de los Santos Díaz de Gómara, en què li comunicava que per ordres superiors i complint les disposicions del nunci apostòlic a Espanya, el reverend Martín Cagigós, visitador general de religioses, giraria visita a les comunitats escolàpies del bisbat de Barcelona. El cronista, el pare Joan M. Vives, comentà en finalitzar la visita: «Terminada la Visita nada se nos comunicó ni advirtió, dejándonos la impresión de que fue motivada para averiguar si entre nuestros religiosos existían actividades políticas de carácter separatista.»¹¹⁰⁶ El Vaticà, doncs, també estava preocupat pel possible catalanisme dels escolapis i encarregà aquesta visita instada amb tota probabilitat per les pressions des de l'Ambaixada espanyola davant de la Santa Seu.

El Ministeri d'Afers Exteriors no estava pas tranquil pel que fa als escolapis catalans. Des de l'Ambaixada d'Espanya a Itàlia s'envià uns documents a l'ambaixador davant de la Santa Seu, Don Domingo de las Bárcenas, a fi de preparar el proper capítol provincial que s'havia de celebrar a Barcelona el 1943; un d'aquests documents deia el següent:

1105. En una carta del pare Josep M. Jaume al pare general, Giuseppe del Buono, del 18 de juliol de 1940 (a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 39) poc després d'acabar-se el Capítol Provincial l'informà amb aquestes paraules: «Cumplí el delicado encargo que me hizo V. P. R. y, aunque los RR. Cap. no siguieron ad pedem litterae la sugerencia que les hice al anunciarles el deseo y pensamiento de V. P. R. de que el nombre del P. Bordàs no fuera incluido en la propuesta, unos sin embargo que adivinaron la intimidad de su intención, y el incluir al P. B. como tercero de terna fue como una prueba de reconocimiento y gratitud que le hacían los PP. Cap. por la acertada labor al frente de la Prov. en el período más difícil que ha tenido nuestra Provincia escolapia». Sorprèn que el pare general suggerís que el pare Bordàs no figurés a la terna i que després el nomenés provincial. Tal vegada el suggeriment no venia pròpiament del pare general sinó que era una maniobra del pare Pazos, que, per instàncies de l'ambaixada espanyola a Roma, volia que sortís el pare Vives, més favorable al nou Estat.

1106. *Crónica de la provincia de Cataluña (1936-1947)*, presentada al Capítol General de 1947 i escrita pel pare provincial, Joan M. Vives, a APEPC, 03-92 / caixa 1, núm. 1.

Es de lamentar que totaví ocupen cargos de confiança en Catalunya los Pares Juan Profitós, Rector de Sabadell, Agustín Cuadras, Asistente Provincial, Joaquín Tous, Rector de San Antón de Barcelona, José María Jaume, Consultor Provincial y otros repetidamente denunciados. Lo mejor que indiscutiblemente tiene la Congregación Escolapia es el P. Antonio Font, actual Rector de Sarriá. Sería la persona indicada para ocupar el cargo de Provincial con todas las garantías. Son también buenos españoles, los RR. pares Juan María Vives, actual Rector de Barcelona, Joaquín Seguí, magnífico predicador, Adolfo Roger, muy perseguido de siempre por su españolismo. Parece se intenta formar un cuadro de mandos, salidos del Capítulo que está próximo a celebrarse, a base de elementos afines políticamente al P. Picanyol. Creo debe evitarse por todos los medios, pues la influencia que sobre miles de niños ejercerían esas personas podría ser fatal.

L'ambaixador, el senyor De las Bárcenas, s'entrevistà amb el pare general el 17 de juny de 1943 i aconseguí que enviés el pare Manuel Pazos —persona de tota confiança per a l'Ambaixada espanyola— a presidir el Capítol Provincial de Catalunya.¹¹⁰⁷

Celebrat el Capítol Provincial, el pare general nomenà provincial el pare Joan M. Vives i com a assistents li assignà els pares Francesc Fàbrega i Amat, Joan Batllori, Agustí Cuadras i Antoni de Font. Era una Congregació Provincial amb tres destacats espanyolistes (Vives, Fàbrega i Font) i un catalanista (Cuadras) i el pare Batllori, que no s'havia significat però que per família (Campanyà) podríem considerat afí als catalanistes.

Crec que amb els fets primerament citats i amb la planificació des del Ministeri d'Affers Exteriors després, queda ben clar que el Govern espanyol del general Franco perseguí i reprimí l'Escola Pia de Catalunya; la perseguí perquè buscà la manera de sotmetre-la i la reprimí perquè impedí que es desenvolupés tal com ella hauria volgut.

13.4. ELS RELIGIOSOS

Per fer-nos càrrec de la situació de la província en acabar la Guerra Civil, podríem comparar els dos catàlegs de religiosos de 1934 —l'últim anterior a la guerra— i el de 1940 —primer de la postguerra. En el primer, hi constaven 291 sacerdots, 59 clergues, 95 germans operaris, 9 novicis clergues i 3 novicis germans operaris. En el de 1940, s'havien reduït a 222 sacerdots, 21 clergues, 65 germans operaris

1107. Ministerio de Asuntos Exteriores, Archivo Histórico 1901-1948, lligall 45, i Archivo General, lligalls 7 i 49; en tenim fotocòpia a APEPC, 03-92 / caixa 1, núm. 26.

i 6 novicis clergues. Els que entraren al noviciat el 1934 i 1935 no consten en el catàleg de 1934, i en el de 1940, només n'hi ha un dels religiosos d'aquells dos cursos; no hem buscat en altres fonts (fitxes de novicis), com podríem haver fet per completar les llistes, sinó que hem preferit limitar-nos a aquestes dues fonts o catàlegs; com es veurà, el resultat és ben il·lustratiu de la situació.

Les soles dades dels totals de religiosos entre els dos anys ja ens mostren que la província havia perdut efectius actius i que s'havia empobrit en perspectives de futur perquè tenia menys de la meitat dels clergues (comptant-hi també els novicis) i cap germà operari novici. Però la situació es veu encara més dramàtica si aprofundim una mica més. Per això hem confeccionat una taula en què consten les pèrdues de religiosos entre les dues dates. Hem buscat l'any de naixement de cada religiós, que no figura en el catàleg de 1940; hem confeccionat la taula especificant els que foren assassinats, els que moriren de mort natural i els que abandonaren l'orde durant aquests anys; en cada un dels tres supòsits distingim entre clergues (no especifiquem els que eren sacerdots i els que encara estudiaven) i germans operaris. Per no mostrar una taula massa llarga, ho hem agrupat per dècades.

Advertim que no tots els religiosos que figuren en la taula com a difunts per mort natural, moriren durant la guerra sinó que alguns moriren abans (entre 1934 i 1936) i d'altres després d'acabar la guerra. També notem que dos dels religiosos que no es reincorporaren a l'orde a la postguerra retornaren després de 1940. Aquests fets, però, no alteren ni molt menys la perspectiva general que ofereix la taula.

TAULA 18
*Religiosos que faltaven el 1940*¹¹⁰⁸

<i>Data de naixement</i>	<i>M</i>			<i>D</i>			<i>Ab.</i>			<i>T</i>
	<i>C</i>	<i>GO</i>	<i>s</i>	<i>C</i>	<i>GO</i>	<i>s</i>	<i>C</i>	<i>GO</i>	<i>s</i>	
1852-1860	–	–	–	2	1	3	–	–	–	3
1861-1870	4	3	7	15	8	23	–	–	–	30
1871-1880	10	5	15	10	3	13	1	–	1	29
1881-1890	22	1	23	3	–	3	5	–	5	31
1891-1900	11	1	12	–	–	–	6	1	7	19
1901-1910	11	–	11	4	–	4	4	2	6	21
1911-1918	4	–	4	2	–	2	12	5	17	23
Sumes			72			48			36	156

M: assassinats; *D*: morts de mort natural; *Ab.*: abandonaren l'orde; *C*: clergues no sacerdots; *GO*: germans operaris; *s*: suma de les dues quantitats *C* + *G*; *T*: suma de les 3 *s*.

1108. Taula elaborada comparant els catàlegs provincials de 1934 i de 1940.

La taula ens diu que en el catàleg de 1940 hi ha 156 religiosos menys que en el de 1934, és a dir, ha disminuït el 34,13 %, o més de la tercera part. Això pel que fa als totals.

Entre els trenta-tres primers (nascuts de 1852 a 1870) superaven el 1939 els setanta anys, edat en aquell moment que pràcticament impossibilitava qualsevol tasca una mica pesada. Els 123 restants es trobaven en edat útil per a alguns dels ministeris escolapis, sia de la classe sia del culte en les pròpies esglésies o en d'altres.

En la taula es veuen clarament aquests tres blocs de religiosos agrupats com unes taques més intenses. De mort natural moriren els més grans —nascuts abans de 1880—; foren assassinats els d'edat mitjana —nascuts entre 1861 i 1910— i abandonaren l'orde els més joves —majoritàriament nascuts després de 1881. En total, una sagnia molt considerable. Pot comparar-se aquesta davallada a la que patí la província en el període de 1835 a 1845, però amb diferències: ara el temps havia estat més breu, la meitat de les pèrdues s'havien produït per assassinat, la qual cosa creava en els que quedaven una impressió dolorosa com no s'havia produït en l'ocasió precedent.

No tots els sacerdots es pogueren reincorporar a la província en acabar la guerra. Les estadístiques i els catàlegs no ho diuen tot. Una cosa és pertànyer a la província i una altra ser-hi de fet. N'hi havia que havien estat cridats al servei militar i no foren llicenciats fins a l'estiu de 1939. En una carta del 16 de setembre de 1938, el pare Manuel Bordàs deia al pare Enric Centelles que l'Escola Pia tenia uns quaranta sacerdots com a capellans castrenses;¹¹⁰⁹ no queda clar en la carta si és només a Catalunya o entre totes les províncies espanyoles. De Catalunya, n'hi havia un bon grapat. Altres estaven servint en algun dels bisbats que els havia acollit el 1936 i calia complir els compromisos.

Un problema greu, doncs, que va caldre afrontar a la província va ser el de personal. Ni recuperant tots els religiosos del moment es podia pensar a atendre les escoles amb les aules que hi havia el 1936; menys encara si alguns dels més joves continuaven retinguts a l'exèrcit. Per això va ser necessari recórrer a professors seglars.

13.5. RECUPERACIÓ DELS COL·LEGIS

A primers d'abril de 1938 l'Exèrcit de Franco s'apoderà de Morella, primera població on hi havia col·legi de la província escolàpia de Catalunya. El

1109. Carta transcrita en el Llibre de secretari del col·legi de Morella el dia de la data indicada, a APEPC, 07-09 / caixa 5, núm. 46.

pare Manuel Bordàs s'hi va fer present (n'era fill i va voler abraçar els familiars després d'anys de separació) amb el pare Enric Centelles (també morellà) al més aviat possible per recuperar el col·legi i tenir un peu a la província escolàpia de Catalunya. Però l'edifici va ser convertit primerament en hospital i després en caserna; no es recuperà fins al 13 de setembre de 1939 i la comunitat hi començà a viure el 3 de gener de 1940. Les tropes franquistes hi causaren moltes destrosses i pèrdues en el mobiliari i a la biblioteca, que s'havia conservat fins en aquell moment.¹¹¹⁰

Pocs dies després, el 6 d'abril, la ciutat de Balaguer va caure a mans de les tropes franquistes i el col·legi també es convertí en hospital de sang ja que el front s'estabilitzà uns mesos en la línia del Segre.

A partir de 1939, l'avançada de les tropes nacionals aconseguí en pocs dies ocupar la resta de ciutats o pobles amb col·legi escolapi. Tàrrrega era ocupada el 15 de gener; Vilanova i la Geltrú el 21; Igualada i Sitges el dia 22; Barcelona i Terrassa el 26; Castellar del Vallès, Sabadell i Mataró el mateix dia 27; Caldes de Montbui, Alella i Granollers el dia 28; després Moià el dia 29, i Calella, Puigcerdà i Olot el 7 de febrer.

La nova situació que suposà l'entrada de l'exèrcit en aquestes poblacions no es va correspondre pas amb la recuperació dels edificis propietat de l'Escola Pia. L'exèrcit n'ocupà uns quants, d'altres no es pogueren fer servir per altres motius. Seguim breument aquest procés.

Morella i Balaguer foren, des del primer moment, convertits en hospitals de sang. El pare Joan Profitós anà des d'Iratxe fins a Balaguer, on arribà el 16 de juliol de 1938, però no pogué recuperar el seu col·legi fins al 18 de març de 1939, en què l'autoritat militar el cedí. El mateix pare vicari provincial, Manuel Bordàs, va voler traslladar-se a Morella per avaluar la situació en què es devien trobar les cases que es recuperarien. El 12 de setembre de 1938 escrivia:¹¹¹¹ «Hemos ido a Morella, para ver por nosotros mismos el estado en que ha quedado nuestro colegio.» En fa una descripció molt desesperada. A Tàrrrega, hi arribà el pare Lluís Martínez el 21 de febrer de 1939, però el col·legi no pogué obrir les portes fins al curs següent, exactament el 15 de setembre de 1939, ja que l'havien convertit en hospital militar. Pitjor va ser el cas d'Igualada, del qual l'exèrcit féu un camp de concentració dels soldats republicans que trobava o capturava en l'ofensiva cap als Pirineus; l'estat en què quedà la casa va ser lamentable i va costar temps poder-la netejar i condicionar. Terrassa quedà en bon estat i es recuperà d'imme-

1110. Vegeu el Llibre de secretari del col·legi de Morella de 1938-1943, a APEPC, 07-09 / caixa 45, núm. 1.

1111. Carta circular a tots els religiosos, a APEPC, 02-20 / Manuel Bordàs 1938.

diat (s'hi feu present el pare Antoni Porredon el 29 de gener), de manera que el 10 d'abril ja començaren a funcionar les aules. Del de Sabadell, en va prendre possessió el pare Agustí Pagès el 15 de març de 1939, i les classes començaren el 3 d'abril; l'exèrcit, en entrar a Sabadell, ocupà el nostre col·legi fins a la data esmentada, en què ens el tornà. Els col·legis de Moià, Caldes de Montbui i Castellar del Vallès foren recuperats sense problemes pels respectius rectors, els pares Pius Sarri (5 de febrer de 1939), Eduard Martí (6 de febrer) i Pere Bassagaña (15 de febrer); el de Moià serví en un primer moment de presó, però aviat pogueren començar novament les classes en aquests tres col·legis. L'edifici de Sitges tampoc no va patir destrosses i va ser recuperat fàcilment, de manera que el 3 de maig s'obriren les portes de les classes. Vilanova i la Geltrú portava un problema diferent; l'Ajuntament l'havia ocupat el 1933 al·legant que els escolapis no en teníem la propietat i hi havia instal·lat un institut municipal de segon ensenyament; es recuperà amb el consentiment del nou Ajuntament i el pare rector, Pompili Pagès, en va prendre possessió el 21 de febrer, però el curs no començà fins al 15 de setembre següent. Algunes de les nostres esglésies serviren els primers mesos de la postguerra com a temples parroquials (com Sabadell i Caldes de Montbui).

La situació dels col·legis de Barcelona va ser complexa. Dels sis que hi havia, només se'n pogueren recuperar i utilitzar dos d'ells: el Calassanci, del carrer Ample, i el de Nostra Senyora, del carrer de la Diputació; en aquests dos les classes començaren el mes d'abril. El col·legi Balmes va ser ocupat per la policia, que només va permetre l'ús de l'església i la resta no es pogué utilitzar fins al 3 de setembre de 1939, és a dir, fins i tot el curs 1939-1940 es va haver d'iniciar en locals llogats. Al de Sarrià, s'hi instal·laren soldats del cos de regulars que es prepararen per a la desfilada de la victòria; després l'ocupà el cos de sanitat; tot i que tres religiosos s'hi presentaren i pogueren inspeccionar l'edifici, hagueren d'esperar fins al 23 d'agost de 1939 per poder-hi entrar com a autèntics propietaris. El de Sant Antoni estava destrossat per l'incendi dels primers dies de la revolta i després per l'ús o mal ús que se n'havia fet; a més, en entrar l'exèrcit a Barcelona, s'hi instal·là un terç de les brigades de Navarra; el 14 d'abril se'n va prendre possessió però es considerà inhabitable i inhàbil per obrir-lo novament per a col·legi; el pare provincial, Manuel Bordàs, pensà a vendre'l; el 4 de juliol arribà de França l'antic rector, el pare Joaquim Tous, i decidí restaurar el col·legi; el primer d'octubre de 1939 inicià el curs encara que utilitzant alguns locals llogats.

Davant de la situació de l'edifici de Sant Antoni, el pare provincial, Manuel Bordàs, decidí traslladar la cúria i residència provincial al col·legi de Nostra Senyora, del carrer de la Diputació, on ell mateix es quedà a viure.

Del col·legi de Granollers, no en quedava res, era un solar. La parròquia de Sant Esteve i els locals que tenia al seu entorn havien estat arrasats completa-

ment. L'edifici no era pas de l'Escola Pia, sinó de la parròquia de manera que no havíem perdut cap edifici. El pare Julià Centelles, l'antic rector, arribà a la ciutat el 16 d'abril procedent de València, on l'havia sorprès l'aixecament militar de 1936. El pare Centelles, en els anys anteriors a la guerra, ja havia entrat en negociacions per comprar una casa amb un solar ampli i n'havia fet la paga i senyal i alguna primera entrega; parlà amb el propietari, que cedí la casa i finca acordades anteriorment, de manera que el primer de maig de 1939 pogueren començar les classes a la casa del carrer Conestable de Portugal (el mateix lloc de l'actual, tot i que ara té la façana per l'avinguda de Sant Esteve). De l'anterior parroquial, no se'n parlà més.

La casa d'Alella es pogué recuperar sense problemes; tampoc no havia patit destrosses. Hi havia, però, un alberg de nenes traslladades des de Madrid a causa dels bombardejos. Els escolapis varen conviure amigablement amb elles fins després de l'estiu, en què pogueren tornar a la residència pròpia.

El 28 de gener de 1939, el pare rector de Mataró, Lluís Feixas, s'entrevistà amb les autoritats locals per recuperar el col·legi que estava ocupat per refugiats; el visità l'11 de febrer i en va prendre possessió el dia 13, però amb els refugiats a dintre no es podia ni habitar ni habilitar per a col·legi. El 18 de febrer s'inicià el culte de l'església de Santa Anna. El 23 de març encara hi quedaven uns noranta refugiats; foren acomodats a l'internat i la comunitat anà ocupant els seus llocs. Les classes començaren el primer maig de 1939.

La legió s'instal·là temporalment al col·legi de Calella, que no va poder ser recuperat fins al primer de març de 1939. El 18 d'abril s'iniciaren les classes. La casa d'Olot va ser recuperada pel pare rector, Jaume Subirana, el 20 de febrer de 1939. En un primer moment, la policia nacional s'instal·là al col·legi, però la protesta enèrgica del pare Subirana va fer que busquessin un altre local on allotjar-se. El pare Pompili M. Codinach arribà a Puigcerdà el 28 de febrer; immediatament va prendre possessió del col·legi, que trobà ple d'aliments que pertanyien a l'Ajuntament; el 3 de març el pare Pompili tot sol començà les classes i el 12 del mateix mes obrí l'església al culte.

Pel que coneixem, els dos diguem-ne enfrontaments amb l'autoritat militar foren els d'Olot i de Balmaes; aquests rectors protestaren enèrgicament per reclamar el seu edifici. El pare Subirana, olotí, arribà a dir que nacionals i rojos eren iguals ja que els dos els prenien l'edifici.

La recuperació no va ser tan plàcida com alguns esperaven; el tracte rebut d'algunes autoritats tampoc no es va correspondre amb les expectatives que hom desitjava d'un règim que venia a alliberar.

13.6. LA PROVÍNCIA ES POSA A TO

Els religiosos que quedaven hem vist que anaven reintegrant-se a les comunitats, tot i que una bona part no ho va poder fer fins després de l'estiu perquè o eren a l'estranger o s'havien incorporat a l'Exèrcit nacional. La majoria dels edificis es recuperaren i arreu es pensava a reemprendre les classes com més aviat millor. Però la província, com a col·lectiu, també necessitava d'algun retoc en la seva organització. Mentre que, en alguns col·legis, hi faltaven la majoria dels religiosos, en d'altres hi eren quasi tots. Entre els assassinats hi havia algun rector, la qual cosa comportava la necessitat de fer-ne un nou nomenament. Algú havia de redistribuir el personal. Els problemes no s'acabaven pas aquí: calia pensar com recuperar els valors de la província, pensar en la crida de noves vocacions i obrir les cases de formació, buscar la manera de mantenir els juniors que hi havia encara estudiant a les cases centrals, etc.

La tasca de posar en marxa la província va recaure en el pare Manuel Bordàs. L'estiu de 1936 residia al col·legi Balmes de Barcelona i era assistent provincial. El 18 de juliol de 1936 a primera hora marxà cap a Saragossa per visitar un parent rector d'un poble veí. Allí el sorprengué l'aixecament militar i quedà en la zona anomenada *nacional*. Passà el curs 1936-1937 al col·legi de Talla fent classes de ciències, la seva especialitat. En acabar el curs es traslladà a Iratxe, la casa central d'estudis; en aquesta casa, hi fixà la residència fora de les anades temporals a alguns col·legis de la província de Bascònia especialment per visitar els seus religiosos catalans.

Els juniors que hi havia a les cases centrals d'Iratxe i d'Albelda de Iregua quedaren separats, amb la guerra, de la seva província i dels seus superiors. El pare Bordàs, com a únic assistent provincial que hi havia fora del territori català, assumí tenir cura d'aquests religiosos com a vicari provincial o representant de la província; aviat s'hi sumaren altres religiosos catalans dispersos per Itàlia, França, el Regne Unit, els que anaren arribant a la zona nacional i les cases i religiosos que la província tenia a Cuba. El pare general el confirmà en aquest càrrec de vicari provincial el 15 d'octubre de 1936.

El provincial català, el pare Prudenci Soler, havia estat apressat a Barcelona el dia 11 d'agost de 1936 a casa de la germana del pare Josep Soler i Garde. A partir d'aquell moment s'ignorà amb exactitud el camí que portà el pare Soler al sacrifici de la pròpia vida. Durant el mes de setembre se sospità que estava pres al vaixell *Uruguai*; encara a primers d'octubre s'intentaren gestions a través del Consolat de Cuba per alliberar el provincial dels escolapis.¹¹¹² Els superiors de Roma

1112. *Escolapios víctimas de la persecución religiosa en España (1936-1939)*, vol. 1, part 1, p. 183-193, on hi ha la biografia del pare Prudenci Soler.

s'anaren fent a la idea de la mort violenta del pare Prudenci i per això nomenaren, el 15 d'octubre de 1936, vicari provincial el pare Bordàs. En anar-se confirmant la mort del pare provincial, l'autoritat del pare vicari es va estendre també als religiosos que quedaven a Catalunya; de fet no hi podia fer quasi res, però era el símbol de la pervivència de la província ofegada per la persecució. El càrrec podríem dir que era més aviat un vicari provincial de persones que no pas d'un territori.

El pare Bordàs, a finals de novembre de 1938, nomenà el pare Joan M. Vives delegat seu a la Catalunya encara ocupada per la República, a fi d'atendre persones i col·legis segons s'anessin alliberant. Després de l'entrada de l'Exèrcit de Franco a Barcelona, el pare Bordàs no vingué immediatament a Catalunya sinó que esperà fins al 27 de febrer.¹¹¹³

Una de les qüestions que calia determinar era com quedaven considerats acadèmicament els nostres col·legis. Per això el pare Bordàs s'entrevistà amb el rector de la Universitat de Barcelona, el qual va permetre, d'una manera provisional, l'obertura i el funcionament de tots els nostres col·legis i fixaren com a data per començar les classes el dia 1 d'abril, sempre que fos possible —ja hem vist que no tots els col·legis iniciaren el curs el mateix dia.

El pare Bordàs gaudia d'amplis poders per cobrir els càrrecs vacants, tot esperant la celebració del proper capítol provincial. Amb el Decret del 12 d'abril de 1939 nomenà assistents provincials els pares Joan M. Vives, Jaume Casanovas, Agustí Cuadras i Jaume Carceller. A aquest últim a més el nomenà procurador i secretari provincial.

Amb la finalitat de conèixer de viva veu l'estat de cada casa i de coordinar les futures activitats, es convocà una reunió dels rectors o responsables de cada casa per al 28 de març. Hi assistiren representants dels col·legis de Nostra Senyora, de Balmes, del Calassanci de Barcelona i dels de Mataró, d'Igualada, d'Olot, de Tàrraga, de Vilanova i la Geltrú, de Terrassa, de Sitges, de Castellar del Vallès, de Calella, d'Alella, i el director del calassancià. Faltaren, doncs, els de Granollers, Moià, Caldes de Montbui, Sabadell, Puigcerdà i Balaguer. El de Puigcerdà —diu en la crònica del col·legi—va rebre la convocatòria uns dies després de celebrar-se la reunió (problema en les comunicacions). L'acord més transcendent va ser el de no tancar cap col·legi, sinó reduir els nivells d'ensenyament. Es distribuïren els col·legis en tres grups: els que impartirien tots els ensenyaments (primària, comerç i batxillerat), els que només farien primària i comerç i els que quedaven limitats a la primària. Entraren en el primer grup els col·legis de Nos-

1113. El pare Jaume escriví al pare Bordàs, amb data 31 de gener de 1939, que pensava que ja havia «plantado su cuartel general» en algun lloc de Catalunya i afegia: «Lamentaría que V. P. se dejase arrastrar hacia el pesimismo.» Carta a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 29. Pessimisme o indecisió foren característiques del tarannà del pare Bordàs.

tra Senyora (el 22 de novembre de 1939 va ser reconegut), Balmes, Sarrià, Sant Antoni, Terrassa, Sabadell i Mataró. Posteriorment foren autoritzats (els alumnes s'havien d'examinar a l'institut) a impartir el batxillerat els de Tàrraga i Vilanova i la Geltrú. Els religiosos disponibles no cobrien les necessitats i es va recórrer a contractar personal seglar o laic. El problema que aquesta contractació comportava era la dificultat d'acceptació per part de les famílies i la legislació laboral; suposaven un cost per als col·legis, que no sempre es podia suportar en aquells moments.¹¹¹⁴

Hi havia una certa desconfiança dels laics i al mateix temps es volia fer la impressió davant de les famílies que els religiosos estaven presents en totes les classes. Les escoles amb més d'un grup de primària per nivell adoptaren dos models. El de Sant Antoni s'organitzà segons les tres plantes de l'edifici, o pisos, i en cada una d'elles hi havia un subdirector: ensenyança primària, ensenyança secundària i politècnicum; com a director de primària hi havia el senyor Reixac (antic director del grup escolar Baixeras). Altres col·legis —Terrassa, Nostra Senyora, Balmes— tenien dues aules per a cada grau de primària: una era de recomanats i l'altra de gratuïts, a la primera hi havia un religiós i a la segona un laic; el religiós era el responsable del nivell però només portava una classe. Als col·legis amb una sola línia es nomenà un prefecte —normalment el mateix rector—, que tenia cura de totes les classes especialment de les que portava algun laic; en alguns d'aquests col·legis l'únic laic era la mestra de pàrvuls. L'entrada de mestres o professors laics (homes i dones) va ser considerable. En bona part provenien del professorat represaliat i exclòs de l'escola pública. Coneixem casos als col·legis de Nostra Senyora, de Sant Antoni, de Terrassa, de Balaguer. Va ser un servei d'acolliment d'unes persones que estaven sense cap altra possibilitat d'exercir la seva professió. De rebutjades pel seu món, es trobaren acceptades i valorades. Recordem únicament el cas de mossèn Josep Santamaria i Munné. El 1936 era el notari del bisbat de Barcelona i aconseguí passar a França per salvar la vida. En tornar el 1939, el bisbat no l'acceptà per catalanista (rebé moltes acusacions i, a més, el seu germà havia estat governador civil de Girona per Esquerra Republicana de Catalunya); quedà sense ofici ni benefici, al carrer i amb la mare malalta. El pare Joan M. Vives li oferí treballar al col·legi de Nostra Senyora.¹¹¹⁵

1114. *Crónica de la Provincia de Cataluña 1936-1947*, presentada en el Capítol General de 1947 i escrita pel pare provincial, Joan M. Vives, a APEPC, 03-92 / caixa 1, núm. 1.

1115. Havia nascut a Lleida el 1886 i morí a Barcelona el 1970. Després de morir la seva mare, demanà per ingressar a l'Escola Pia. El bisbe de Barcelona li negà el permís. Passà el 1951 a Cuba i allí sense impediments pogué fer la primera professió el 1952 i la de vots solemnes el 1955. L'any següent, ja plenament religiós, pogué tornar a Barcelona i es reintegrà al col·legi de Nostra Senyora com a membre de la comunitat i professor de l'escola.

El curs 1939 començà l'abril o en data pròxima i acabà a la segona meitat del juliol. Serví com a prova per tornar a la normalitat, que esdevindria el setembre següent. Durant l'estiu retornaren els religiosos que estaven incorporats a l'exèrcit, juniors dispersos per col·legis de la província de Bascònia i els que es trobaven a l'estranger en tasques pastorals en parròquies. El setembre es comptava amb tothom per començar el curs.

El 1940 se celebraren capítols locals i el provincial, com ja hem comentat anteriorment. Era la normalització completa: provincial, assistents, rectors i altres càrrecs nomenats segons les regles. En aquest capítol es plantejà una qüestió que crec que és de molt interès. S'hi presentà una proposició que deia: «instantem necessitatem unificandi, juxta Canones, Provinciae Domorumque administrationem, normas ad hunc finem plene acceptans, quae a Patribus antea deputatis sunt exaratae ad ipsam oeconomiam isntaurandam».¹¹¹⁶ És a dir, una comissió ja ha preparat el projecte per a una unificació de l'economia i administració de la província, cosa que en aquells moments de total penúria afavoriria la possibilitat de remuntar la situació. Els capitulars l'aprovaren, però Roma hi posà limitacions, de manera que quedà aigualida i inviable:¹¹¹⁷ Roma reconegué que el sistema de comptabilitat que es portava era per costum més que per regles, però deixà l'aprovació de la proposta a un proper capítol general; pel que respecta a les cases diu que «nihil omnino innovetur quoad domorum administrationem».¹¹¹⁸ És a dir, que tot segueixi igual.

Examinem aquest Proyecto de Renovación Económica redactat pels pares Joan M. Vives i Jaume Carceller.¹¹¹⁹ La proposta hem vist que demanava la unificació de les economies dels col·legis o comunitats (en aquell moment anava tot junt); unificació que cal entendre com a concentració. Aquesta proposta perseguia dos objectius: el primer era aconseguir una administració més clara i conforme a la comptabilitat normal en qualsevol empresa. Cada casa tindria la seva caixa però la comptabilitat completa es portaria des de la província. El segon

1116. Proposició núm. v a *Actes del Capítol Provincial de 1940*, a APEPC, 02-01 / caixa 4.

1117. El pare Josep M. Jaume, com a president del Capítol, en una carta al pare general recomanà la proposta amb aquestes paraules: «Si se lleva fielmente a la práctica la proposición económica podría haber más igualdad y [¿] en todas las casas de la Provincia, y disminuiría o quizás se anularía del todo la repugnancia de ciertos religiosos a ir a casas con escasos medios de subsistencia. La idea primordial de la proposición es ésta: ayudar a las casas pobres con los recursos de las casas que tienen sobrados medios de subsistencia, mediante una centralización de fondos en la Caja Provincialicia.» Carta a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 39.

1118. Vegeu la carta circular del pare Manuel Bordàs del 24 de maig de 1941, en la qual comenta la resposta de Roma sobre la proposició, a APEPC, 03-10 / caixa 3.

1119. Document a APEPC, 02-01 / caixa 4, capítol de 1940.

objectiu va molt més enllà dels aspectes comptables i administratius: proposa la concentració a fi que hi hagi igualtat entre tots els religiosos i cases, en l'aspecte econòmic. Hi ha col·legis rics que poden satisfer fins i tot capricis legítims mentre que altres col·legis pobres només poden atendre un àpat al dia per als religiosos. El sistema proposat crearia una caixa única i des d'ella es podria atendre tots els religiosos. Creuen els ponents que ara és el millor moment per emprendre aquesta nova administració dels béns ja que tots es troben que han de començar. No entrem en detalls però advertim que hi ha una semblança en el que es va fer quaranta anys després. La província de Catalunya, des del seu origen, tingué un sentit molt clar d'unitat corporativa i per això redactà per unificar l'ensenyament, el Mètode Uniforme el 1799, i ara el 1940 el Proyecto de Renovación Económica.

13.7. COL·LEGIS DE SARRIÀ I DE SANT ANTONI EN VENDA?

En la reunió del març amb els rectors dels col·legis es plantejà que una de les qüestions més greus en aquell moment era l'econòmica perquè no hi havia fons per atendre les necessitats més urgents i indispensables per posar els col·legis en marxa, condició precisament per aconseguir recursos econòmics. El col·legi de Sarrià no es podia obrir en aquell moment perquè estava ocupat per l'Exèrcit nacional; semblava que fins al nou curs no es podria fer i probablement aleshores seria difícil tenir-lo habilitat per a internat. En la reunió es parlà, doncs, de la possibilitat de llogar aquest col·legi per un temps. Després es feren gestions amb el Seminari de Barcelona, l'edifici del qual no estava en condicions per funcionar; s'arribà a un principi d'acord de llogar-lo per un curs. Finalment el bisbat es feu enrere, perquè, segons es comentà, els professors no acceptaren desplaçar-se a un lloc on tenien una bona pujada.

L'altre problema era el de Sant Antoni de Barcelona. El pare rector, Joaquim Tous, es trobava a França i de moment no podia tornar pels compromisos amb la feina que havia de fer. L'edifici estava en bona part malmès i inservible per a escola. S'hi havia de fer un dispendi considerable, del qual la província no disposava. El pare Bordàs decidí, després de la reunió de març amb els rectors, vendre la part nova de l'edifici de Sant Antoni, és a dir, la construïda el 1928, ocupada actualment per les aules. Es cursà la petició a la Cúria general a fi de poder ser tramitada davant de la Santa Seu. La notícia dels tràmits per a la venda de Sant Antoni arribà a Cuba, on caigué com un gerro d'aigua freda. El pare Jaume escriví a corre-cuita al pare Bordàs: «Rogamos respetuosamente suspendan venta San Antón y Sarriá [...] por el gran revuelo producido entre nuestros

religiosos».¹¹²⁰ Com que el motiu era la manca de diners, el pare vicari diu que enviarà la quantitat de cent trenta mil pessetes; aquesta quantitat era la que demanava a Cuba el pare provincial per no vendre el col·legi de Sant Antoni. A Cuba no els tenen pas, però els buscaran per evitar el tancament i venda d'un col·legi que consideren emblemàtic per a l'Escola Pia catalana.

Pocs dies després d'aquesta carta tan generosa del pare Jaume, els arriba a Cuba la notícia que el col·legi de Nostra Senyora compra l'edifici del costat del que ja tenien. El pare Jaume escriu ràpidament al pare Bordàs per dir-li que no entenen el que passa. S'ha de vendre el col·legi de Sant Antoni per poder mantenir-se i al mateix temps es pot comprar un edifici nou per al col·legi de Nostra Senyora? Hi ha o no hi ha diners a la província? Si Sant Antoni no es pot obrir de moment per l'estat en què es troba, hom pot tapiar les portes i mantenir-lo tancat un o més cursos fins que es disposi de recursos per refer-lo; no s'ha de vendre necessàriament.¹¹²¹

El mes de juliol de 1939 arribà de França el pare Joaquim Tous, l'antic rector de la casa de Sant Antoni, i es comprometé a mantenir el col·legi i posar-lo en marxa per al curs proper. Els religiosos ja estaven repartits per les comunitats i es quedà només amb els pares Agustí Cuadras (que tornà d'Iratxe, on havia estat de professor) i Lluís Ferreiro (que començava estudis a la Universitat de Barcelona); ja començat el curs, s'hi afegí el clergue Joan Trenchs. A principis d'octubre el col·legi de Sant Antoni tornà a obrir les portes als nois del barri.

Per què aquest intent de vendre Sant Antoni? Era cert i evident que la província estava mancada de recursos i tenia deutes amb les cases centrals d'estudis i amb altres entitats que havien acceptat el pagament a llarg termini. En aquell moment les despeses eren múltiples. S'havia d'obrir el noviciat i el calassancià com més aviat millor a fi d'atendre les noves vocacions. Però se'n podien vendre d'altres, de col·legis: s'escollí el de Sant Antoni. Per què?

La sorpresa del pare Jaume, quan assenyala la contradicció de vendre un col·legi mentre es compra una casa per a un altre, crec que ens dóna una pista per a l'explicació. El pare Joan M. Vives va ser sempre l'enamorat del col·legi de Nostra Senyora. Aquella casa del carrer de la Diputació li tenia el cor robat; en aquells moments també s'oferí als escolapis traslladar-se a l'edifici de les Saleses del passeig de Sant Joan, ja que les religioses no hi volien tornar després del que s'hi havia viscut: el pare Vives s'hi negà. Tenia l'oportunitat de convertir el seu

1120. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs del 22 de juny de 1939, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 32.

1121. Carta del pare Josep M. Jaume al pare Manuel Bordàs de 10 de juliol de 1939, a APEPC, 08-05 / Jaume, llibreta núm. 33.

col·legi de Nostra Senyora en la casa provincialícia i en el centre de la província, que havia estat des de feia més d'un segle el de Sant Antoni: ara aquesta casa destorbava els plans del pare Vives.

Quan el pare Tous va reconstruir la part més malmesa, corresponent a la Cúria provincial, el pare Vives no hi va tornar pas; els pisos es varen haver de llogar per aprofitar-los. Va caldre esperar el 1970 perquè Sant Antoni recuperés el títol de casa provincialícia.

13.8. ELS COLLEGIS

Ja hem anotat anteriorment diverses qüestions sobre el funcionament dels col·legis en aquesta etapa que s'obria amb l'acabament de la Guerra Civil. Hem vist com s'havia determinat quins nivells d'ensenyament impartiria cada col·legi, com havien aconseguit tots una aprovació interina oficial per a la primària i com els de batxillerat anaren obtenint l'autorització corresponent com a col·legis incorporats o equiparats; d'altres s'acontentaren, de moment, a poder impartir el batxillerat en qualitat de centres lliures.

La primària continuà amb la diversitat dels anys anteriors. Col·legis petits que mantenien les classes primera (en alguns casos incloïa els pàrvuls, en d'altres no), segona, tercera i quarta o comerç. Als col·legis grans hi havia pàrvuls, primer, segon, tercer i quart grau de primària (o amb la denominació de pàrvuls, preparatòria, primer, segon i tercer grau).

Sant Antoni de Barcelona¹¹²² es convertí en un referent que sempre s'invocà a partir d'aquest moment per l'experiència d'organitzar-se amb personal laic. Les classes que hi havia en el conjunt del col·legi eren: pàrvuls *A, B, C* (alumnes de cinc i set anys); primer grau *A, B, C* (set i vuit anys); segon grau *A, B, C* (vuit i nou anys); tercer grau *A, B, C* (nou i deu anys); preparació mercantil primera, segona classe; preparació industrial primera, segona classe (aquestes dues classes corresponen a la primària completa i orientaven cap a la possibilitat d'entrar després o a l'Escola de Comerç o a l'Escola Industrial de Terrassa); batxillerat, primer, segon, tercer (la resta de cursos s'implantaren progressivament), peritatge mercantil primer, segon, tercer; peritatge mercantil i industrial (és a dir, estudis d'ensenyança mitjana) i la secció de les classes nocturnes amb el nom de Po-

1122. Aquesta enumeració dels nivells d'ensenyament al col·legi de Sant Antoni els traïem d'*Anales del Colegio de las Escuelas Pías de San Antón, Barcelona, 1943*; a més de l'enumeració de les classes que s'imparteixen, en l'esmentat treball s'expliquen els continguts i les motivacions de cada nivell.

litècnicum o Acadèmia Mercantil, que orientava els joves en ensenyaments comercials.

Ens hem referit a la condició dels alumnes: externs i recomanats, als quals podríem afegir els mig pensionistes i interns, a més dels pupils de Terrassa (assistien a les classes de l'Escola Industrial). En set col·legis consta que en el curs 1939-1940 hi havia també classes nocturnes.

Els estudis de comerç no varen tenir la qualitat dels anys anteriors. Quedà més reduït a una ampliació de la primària i no es restauraren les empreses simulades o escriptori escolar, que tant prestigi havien donat a aquest ensenyament.

Durant els anys de la guerra, els superiors provincials es reuniren a Albelda de Iregua el desembre de 1936 i, entre altres coses, tractaren dels llibres escolars de primària; calia que l'Escola Pia en tingués de propis i pensaren, els superiors, a redactar-ne uns que servissin per a totes les províncies d'Espanya. La qüestió quedà pendent i no es va reemprendre fins a la següent reunió a Madrid el gener de 1941, un any i mig després d'haver-se acabat la guerra. Aleshores es creà l'Editorial Saber. L'Escola Pia, representada pel pare vicari general, signà uns estatuts amb Don Francisco García Irisou per formar aquesta raó social que publicaria els llibres dels escolapis. Tenia la seu a València, al carrer de l'Hospital, núm. 10.¹¹²³ Publicà alguns llibres, alguns d'ells els citem a continuació.

En el període entre les dues reunions de superiors, el pare Joan Profitós publicà la *Cartilla*¹¹²⁴ en dues parts per a l'aprenentatge de la lectura en castellà. No la signà sinó que, com a autor, hi ha les inicials E. P. E. (és a dir: *Escuelas Pías de España*, tal com ho havien acordat els superiors); a la revista *Ephemerides Calasancianae* d'octubre de 1940 en una breu recensió s'afirma que l'autor és el pare Profitós. En el pròleg l'autor explica el mètode emprat: «Usamos en casi todas las páginas los principales métodos: el global, el ideológico, el de palabras tipo, el de silabeo y el fónico o fonomímico.»

En una carta al pare Joan Profitós, el pare Bordàs li notificava que, segons semblava, el *jefe* de Publicaciones del Ministerio de Instrucción havia afirmat que només hi hauria «textos oficiales y únicos» i comentava «yo me he alarma-

1123. Vegeu el Proyecto de Estatutos para la constitución de la Compañía Mercantil Regular Colectiva «Editorial Saber»; és el projecte per examinar i per això no porta ni data ni signatura, a APEPC, 03-10 / caixa 4, document 84/1942.

1124. Publicada a Barcelona per Seix y Barral, Hnos, 1940. Aquesta *Cartilla* és diferent de la que publicà el pare Pedro Díez a Saragossa el 1945, tot i que a vegades s'hagin volgut identificar atribuint-les totes a aquest religiós. La gènesi d'aquest llibre del pare Profitós a Joan FLORENSA I PARÉS, «El pare Profitós autor de llibres de lectura», a *Renovació Pedagògica: XVII Jornades d'Història de l'Educació als Països de Llengua Catalana* (Figueres, 12-14 novembre 2003), p. 287-298, on es prova a bastament l'autoria del llibre.

do al enterarme de esas cosas».¹¹²⁵ La realitat posterior no va ser pas aquesta de publicar uns textos únics ni per a la primària ni per al batxillerat. Per això els superiors escolapis pogueren tirar endavant després de la guerra la publicació de llibres escolars propis.

La província de Catalunya gaudia de bons i acreditats llibres escolars, que publicava des de finals del segle XIX i que havia anat perfeccionant i ampliant. Ara no foren pas acceptats. Els superiors pensaren en llibres nous per a primària, no amb llibres per a cada matèria sinó amb una enciclopèdia escolar, una per a cada grau. També es projectà la redacció i publicació de llibres escolars per al batxillerat, que evidentment havien de ser per assignatures.

El 1941 es publicà a València l'*Enciclopedia*, en tres graus, escrita pel pare Calasanz Bau.¹¹²⁶ Aquestes enciclopèdies foren en alguns casos una suma poc encertada de llibres escolars anteriors. Com a exemple, val la pena comparar aquests tres fragments, el primer de 1909, el segon de 1941 i el tercer de 1955.

TAULA 19
Comparació de llibres escolars

<i>Garí-Montllor</i> ¹¹²⁷	<i>Text de 1941</i> ¹¹²⁸	<i>Textos EP de 1955</i> ¹¹²⁹
Partiendo un palo en dos pedazos y teniendo cuidado de que éstos no se separen (figura 82), obtendremos una abertura que toma el nombre de ángulo.	Partiendo una caña, teniendo cuidado de no desunir los dos pedazos (figura 85), se forma un ángulo.	Partiendo una caña y teniendo cuidado de no desunir los dos trozos se forma un ángulo.
Con el metro plegable se pueden obtener varios ángulos.	Con un metro plegable pueden formarse muchos ángulos.	Con un metro plegable pueden formarse muchos ángulos.

1125. Carta de 17 d'octubre de 1938, a APEPC, 03-10 / caixa 1, doc. 37/1938.

1126. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 82, en l'article Bau.

1127. *Primeras nociones de Geometría elemental: Primer grado*, 2a ed., Barcelona, Imprenta Elzeviriana de Borrás y Mestres, 1909, p. 36. Un breu comentari sobre aquest llibre a Miquel PUIG I REIXACH, «L'ensenyament de l'aritmètica i de la geometria a començaments de segle», *Papers del Secretariat de les Institucions de l'Escola Pia de Catalunya* (Barcelona), núm. 81 (gener 1997), p. 1.

1128. *Enciclopedia de la enseñanza primaria dispuesta por los PP. de las Escuelas Pías de España: Segundo grado*, València, Editorial Saber, Publicaciones Calasancias, 1941.

1129. *Enciclopedia de la primera enseñanza: Segundo grado*, Madrid, Compañía Bibliográfica Española, 1955, col·l. «Textos EP», p. 308.

Hom hi veu el progressiu deteriorament del text primitiu del pare Tomàs Garí-Montllor. L'espai entre els dos trossos (*la abertura*, com diu el pare Garí-Montllor) del pal és l'angle; els trossos de canya limiten l'angle. En el tercer text, hi manca la numeració de les figures, la qual cosa no permet remetre l'alumne a la imatge de l'objecte de què es tracta. El segon i el tercer copien malament l'obra del pare Garí-Montllor.

El pare Garí-Montllor, per a l'explicació, partia d'un fet fàcilment verificable per un noi; els Textos EP, per contra, comencen normalment amb explicacions abstractes, com per exemple «Medidas de longitud son las que sirven para medir lo extenso en un solo sentido» (p. 265 de Textos EP).

Però el més important que cal anotar és la manca de respecte a un autor com el pare Garí-Montllor. Es copia el llibre apropiant-se'l un altre. El pare Garí-Montllor, que era ja mort en aquell moment, havia estat qualificat de catalanista i ni a la tomba se'l deixà descansar en pau i respecte.

La província, a partir d'aquest moment, no va poder publicar més els seus llibres per a l'escola. Durant dècades es veié obligada a adoptar els Textos EP, que ni varen tenir mai la qualitat didàctica, de presentació i de continguts, dels que havia editat la província de Catalunya, ni responien a la manera de pensar i de fer de Catalunya.

El problema dels llibres no va ser pas l'únic. Aquest venia de dintre mateix de la institució. Per altres bandes s'intentà despersonalitzar l'Escola Pia de Catalunya. Els aires bufaven en una sola direcció i la resistència era difícil, no s'hi podia lluitar de front; calia habilitar i cintura. La Falange —el partit únic i del Govern— intentà entrar als col·legis. El pare provincial, Manuel Bordàs, advertí així els rectors del col·legis en una carta:

La Orden por la cual se obliga a los Colegios a dar facilidades a las Organizaciones Juveniles para la vacación del sábado (tarde) y la del domingo, fue interpretada por el propio Legislador (B.O. de 20 de Enero de 1940) en el sentido de que los Colegios se pongan de acuerdo con las Jerarquías de la O. J. para que los alumnos vaquen indistintamente el jueves o el sábado. Los domingos no están obligados a salir los alumnos mientras no hayan cumplido los deberes y prácticas religiosas, que a juicio de la Dirección sean necesarias.¹¹³⁰

El pare Bordàs volgué mantenir la independència dels col·legis i no es plegà a les exigències que en moltes ocasions presentaren elements de la Falange. Crec que en cap dels nostres col·legis es creà una Centúria Juvenil de Falange; sí que

1130. Carta del 19 de març de 1940, a APEPC, 03-10 / caixa 1, segons data.

religiosos escolapis col·laboraren en centúries locals com a consiliaris o amb altres càrrecs. Pocs col·legis es prestaren a enviar els seus alumnes als campaments¹¹³¹ del Frente de Juventudes; ja hem vist com a Sant Antoni s'intentà tornar a les colònies d'estiu, però foren prohibides pel règim. Per contra, en col·legis de ciutats grans es creà un centre intern d'Acció Catòlica i més endavant l'escoltisme també entrà als col·legis escolapis. Hi havia, doncs, una prevecció clara contra la Falange i el Frente de Juventudes.¹¹³²

La llengua catalana quedava relegada de l'escola. En la carta dirigida pel pare provincial, Manuel Bordàs, als rectors del col·legis, amb data de 24 de setembre de 1940, prohibí l'ús del català en tot tipus de cartells i ordenava:

Rezo en castellano. – Las oraciones que se recen en los Colegios han de hacerse en castellano. Incluso las Ave Marías del fin de la Misa deben decirse en castellano. Así me lo comunicó personalmente el Sr. General Álvarez Arenas. Algunos Señores Obispos han permitido que en las regiones, que suelen llamarse montaña, puedan rezarse esas Ave Marías en catalán. Estén los PP. rectores a las disposiciones del Sr. Obispo. Pero en las clases ha de rezarse precisamente en castellano. Suplico a los PP. rectores y demás religiosos que no nos sean causa de algún disgusto por ese motivo.¹¹³³

En la carta, també hi afegia el pare provincial que els alumnes havien de saber cantar l'*Himno Nacional*, *Oriamendi* i l'*Himno de Falange*.

El to d'aquest paràgraf indica a les clares que a les escoles escolàpies en aquell moment no es parlava pas ni es feia tot en castellà. El català hi era ben present. I hi continuà tot i les exhortacions i prohibicions. Oficialment s'havia de fer tot en castellà, però sempre es trobava la manera de saltar-se la norma que vulnerava el que era natural. A Barcelona s'establiren funcionaris vinguts de fora de Catalunya i portaren llur fills a col·legis escolapis, entre d'altres; aquests alumnes eren potencials delators a través dels pares; calia evitar denúncies. Tot i això, s'aprofitaven les esclertes per emprar el català: alguns alumnes han recordat en cartes a la premsa que el pare Josep M. Domingo, en la classe de llengua castellana o de literatura llegia textos de Verdguer en català o ho feia en hores ex-

1131. Recordo sobre els campaments del Frente de Juventudes que el pare Ricard Manich a Caldes de Montbui, a la catequesi parroquial, ens recomanà (devia ser als estius de 1940-1942) de no anar-hi pel caràcter no religiós, per l'autoritarisme amb absurda disciplina i per la manca de sentit educatiu.

1132. També mostrà el pare Bordàs un rebuig al Sindicat Vertical o CNS, com manifestà, entre d'altres, en la carta esmentada últimament.

1133. Exemplar de la carta a APEPC, 03-10 / caixa 1, segons data.

traescolars amb els interns.¹¹³⁴ Joan Collell i Xirau (el conegut i popular Pere Tàpias) recorda en una entrevista els anys en què estudià a l'Escola Pia de Vilanova i la Geltrú i afirma: «Vaig aprendre per primera vegada el català, ja que quan no se sentia a parlar de que cap escola ensenyés català, a l'Escola Pia s'ensenyava.»¹¹³⁵ Als col·legis escolapis de poble, el català va ser sempre la llengua vehicular i, fins i tot, per a les explicacions a classe. Personalment puc testificar que vaig aprendre càlcul mental en català, i quan ho he de fer en castellà, tradueixo. En poblacions, a vegades no gaire petites, aquest fet de no perdre's el català de les nostres escoles va mantenir la nostra llengua viva en àmbits com el petit comerç, la pagesia i d'altres. Pel que fa a la pregària a les esglésies, els escolapis varen aplicar sense gaires problemes els permisos de bisbes que toleraven l'ús del català; els fidels que freqüentaren les nostres esglésies i els alumnes de les nostres escoles varen mantenir el català en les fórmules de pregària; també es va fer sempre que fou possible la prèdica en català.¹¹³⁶ Són pocs exemples, però en uns moments de prohibicions i de persecució indiquen el senyal de pervivència de la llengua: hi havia un caliu que esperava nous vents per revifar-se.

13.9. ELS ALUMNES

Per fer una anàlisi quantitativa de l'alumnat dels col·legis, ens basarem en els catàlegs publicats per la província. Com que les escoles de Cuba gaudiren de continuïtat durant el període en què a Catalunya les escoles foren suprimides, convindrà separar les dades de les dues parts. El curs de 1939 a Catalunya va ser com una simple presa de contacte i el curs 1939-1940 podríem dir que encara no s'havia assolit plenament el funcionament de tots els col·legis. En dues taules, doncs, examinarem l'evolució de l'alumnat comparant les dades dels catàlegs

1134. Joaquim Arana ho explicà així en una entrevista: «Jo tenia llavors tretze anys [era l'any 1949] i vaig tenir la sort d'anar als escolapis de Tàrraga en règim d'internat. Allà vaig trobar un home que va influir decisivament en la meua vida. Ell em va fer conèixer una cosa que fins aquell any jo desconeixia totalment. Ell va ensenyar-me a descobrir i estimar el meu país, Catalunya. Aquest home, que desgraciadament ja és mort, era un capellà que es deia pare Josep Maria Domingo, fill de Tàrraga. I jo recordo que en aquelles nits d'hivern, amb tot emboirat, després de sopar, tots els interns ens reuníem i escoltàvem de llavis d'aquell home trossos de literatura catalana [...]. També cantàvem i amb cançons descobríem els músics, la nostra manera de ser, el nostre tarannà, tot l'esperit de Catalunya [...]», publicada a *El Poble Català*, núm. 1 (abril 1977).

1135. *L'Escola Pia de Vilanova i la Geltrú*, núm. 44 (juny 2005), p. 27.

1136. Recordo que els anys 1942-1944, quan era novici a Moià, totes les pregàries i sermons (sobretot els dels pares Pius Sarri i Joan Comellas) es feien en català a la nostra església. El mateix podríem afirmar d'altres escolapis i d'altres llocs.

de 1934 amb les dels anys següents a la Guerra Civil. Després de llegir els números que ens donen les taules, intentarem fer-hi algun comentari.

TAULA 20
*Alumnes als col·legis del Principat (1934-1949)*¹¹³⁷

<i>Any</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>G</i>	<i>H</i>	<i>I</i>	<i>J</i>	<i>K</i>
1934	5.498	1.120	884	328	30	7.941	203	175	5.188	2.164	–
1940	5.687	1.170	1.156	435	30	8.478	305	383	6.539	1.251	–
1943	5.551	1.411	1.757	554	94	9.367	633	538	5.578	1.718	–
1946	5.158	1.531	2.054	1.109	178	10.032	639	546	6.758	2.089	–
1949	–	–	–	–	–	9.974	608	538	5.719	2.093	1.016

A: primària; *B*: comerç; *C*: batxillerat; *D*: escola nocturna i dominical; *E*: pupil·latge; *F*: total; *G*: interns; *H*: mig interns; *I*: permanències (inclou recomanats i vigilats); *J*: gratuïts; *K*: diversos.

TAULA 21
*Alumnes als col·legis de Cuba (1934-1949)*¹¹³⁸

<i>Any</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>G</i>	<i>H</i>	<i>I</i>	<i>J</i>	<i>K</i>
1934	1.057	184	127	–	–	1.368	95	13	825	347	–
1940	1.488	167	183	–	–	1.838	184	53	1.329	272	–
1943	1.503	184	239	–	–	1.929	165	87	1.300	377	–
1946	1.933	264	374	65	1	2.637	223	179	1.852	383	–
1949	–	–	–	–	–	2.997	245	158	2.030	341	223

A: primària; *B*: comerç; *C*: batxillerat; *D*: escola nocturna i dominical; *E*: pupil·latge; *F*: total; *G*: interns; *H*: mig interns; *I*: permanències (inclou recomanats i vigilats); *J*: gratuïts; *K*: diversos.

La lectura d'aquestes taules d'alumnes ens donen algunes pistes de reflexió. Als col·legis del Principat observem que es produeix un creixement progressiu des de 1934 fins a 1946. pel que fa als totals anuals; després baixà lleugerament. La primària, després de 1940, disminueix cada any, preludi d'un afebliment per als anys següents dels alumnes de comerç i de batxillerat; si aquesta disminució no es nota en les dades dels anys següents en la secundària, vol dir que, en la secundària, hi entraven directament alumnes procedents d'altres escoles on havien

1137. Els anys de 1934 i 1943 en l'estat general, font de la taula, hi ha errors de suma que no corregeixo perquè no sé si l'error és de suma o d'alguna dada. El catàleg de 1949 no dona les dades d'alumnes per nivells d'ensenyament com era costum i es tornà a fer en anys successius.

1138. L'any 1934, s'inclouen amb els de Cuba els 294 alumnes de Puebla (Mèxic).

cursat la primària. L'única quantitat que té un canvi significatiu en sentit positiu és la dels alumnes de les classes nocturnes i dominicals, a les quals suposem que s'afegiren els de la catequesi als suburbis: entre el 1943 i 1946 es doblaren perquè són els anys en què comencen aquestes activitats des dels col·legis de Sabadell (140 alumnes), Sant Antoni (142) i Nostra Senyora (298); al de Morella hi ha la quantitat de cent vint alumnes, que no sabem ben bé a què corresponen. Els pupils de Terrassa arribaren el 1946 a cent trenta, als quals cal afegir els grups de Vilanova i la Geltrú (4) i de Sant Antoni de Barcelona (32), tres poblacions on hi havia centres universitaris o tècnics superiors; als pupils hi hem afegit els pocs que cursaven carrera eclesiàstica a Balaguer (5) i a Calella (6).

La segona part de la taula és tal vegada més significativa. Es produeix un fort creixement dels interns i dels mig pensionistes: els primers, els interns, es doblen entre 1940 i 1946 i els mig pensionistes quasi fan el mateix. Les permanències, que inclouen tres categories —recomanats, vigilats i permanències pròpiament dites— fluctuen amunt i avall: la tendència va ser, a la postguerra, la supressió dels recomanats i dels vigilats, fet que es produí progressivament als col·legis; se substituïen per les permanències que només suposaven l'estada de l'alumne a l'escola una hora més a la tarda en acabar les tasques escolars normals; per aquest fet es pagava una quantitat. Els gratuïts disminueixen considerablement a la postguerra respecte a l'any 1934 i no igualaran aquesta xifra durant els anys d'aquest període. Si ho mirem en tants per cent, tenim que el 1934 hi havia un 27,25 % de gratuïts, mentre que el 1946 eren un 20,82 %, és a dir, aproximadament un 7 % menys. Era un descens considerable.

L'evolució de l'alumnat de Cuba no té gaires diferències amb la del Principat. Durant els anys de la guerra a la península, alguns escolapis es refugiaren a Cuba, però immediatament d'acabar-se retornaren els que no ho havien pogut fer per la guerra; de manera que el nombre de religiosos a Cuba no varià de 1934 (quaranta-nou sacerdots i onze germans operaris) a 1940 (també quaranta-nou sacerdots i dotze germans operaris). Com indicàvem abans, en aquesta taula hem inclòs per al 1934 els 294 alumnes de Puebla (Mèxic), on hi havia tres sacerdots i un germà operari. Els alumnes, doncs, de Cuba eren 1.074 en total. Per al 1940, les xifres són força més elevades que l'any anterior en totes les columnes, és a dir, s'havia produït un creixement quantitatiu. A diferència de la península, a Cuba creix el nombre dels de primària. Respecte als gratuïts, després de la davallada de 1940, el creixement és constant en el període. No veiem reflectit en aquestes dades estadístiques el problema de què parlava el pare Josep M. Jaume quan deia que el 1938 Cuba entrava en crisi, que els alumnes disminuïen i que els ingressos monetaris eren menors; fet que impedia continuar ajudant o menys encara incrementar l'ajuda a Catalunya.

Consideració especial mereixen els alumnes recomanats. Aquest tipus d'alumne va néixer a l'últim terç del segle XIX, per la necessitat en què els col·legis es trobaren com a conseqüència de la supressió de les quantitats acordades amb els ajuntaments. Els recomanats acabaren sent una cosa normal als col·legis, com si n'hi hagués hagut tota la vida.

Hem dit, però, que els recomanats anaren desapareixent quasi de tots els col·legis al llarg de la dècada dels anys quaranta. També hem pogut llegir la crítica o comentari que en va fer el pare Josep M. Jaume, el qual reconeixia que era un subterfugi per amagar el que es cobrava dels alumnes per l'ensenyament però tenint a les escoles altres alumnes gratuïts. Que els recomanats no varen ser ben vistos per tothom ho posaren en evidència alguns incidents i comentaris.

Quan hem repassat la trajectòria de les escoles durant aquests anys des de la implantació dels recomanats al voltant de 1870 fins a passar per la Setmana Tràgica i la Guerra Civil amb el sacrifici de setanta-dos religiosos, podem intentar un balanç del que varen representar.

La supressió de les aportacions dels ajuntaments com a sou dels mestres forçà la recerca de nous mitjans per subsistir. Un mitjà escollit foren els recomanats (ja hem dit abans que no va ser pas l'únic).

Per reflexionar sobre el tema ens cal allunyar-nos una mica i mirar la situació global d'Espanya. El liberalisme s'imposà a la península per etapes. La més forta va ser el 1835, amb la desamortització de béns eclesiàstics, supressió de monestirs i convents i exclaustració de tots els religiosos. La jerarquia de l'Església s'oposà majoritàriament a aquest liberalisme, al Govern que l'imposava i a la monarquia que l'emparava. La Santa Seu trencà relacions amb l'Estat espanyol i retirà el nunci apostòlic de Madrid. Els liberals moderats, presidits pel general Narváez, intentaren l'acostament a Roma perquè necessitaven el suport de l'Església per fer front als carlins en guerra. Hem recordat el gest del primer de març de 1845 amb l'aprovació a les Corts espanyoles de la Llei de restauració de l'Escola Pia. El 27 d'abril següent, se signà un conveni entre el papa Gregori XVI i Isabel II; finalment s'arribà al concordat entre les dues potestats, signat el 16 de març de 1851.¹¹³⁹

Ambdós documents tingueren molta cura a assenyalar i assegurar el manteniment de l'Església jeràrquica —bisbes, canonges, beneficiats, rectors de parròquia, vicaris, etc.; sense deixar de procurar unes quantitats per al culte, la creació i el sosteniment dels seminaris, etc.—; en el concordat es determinaren les quantitats que cobrarien cadascun d'ells. Però no hi ha cap paràgraf que parli

1139. Citem els documents segons *Historia de la Iglesia en España*, vol. v: *La Iglesia en la España contemporánea (1808-1975)*, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1979, p. 715-737.

del manteniment de les escoles que hi havia en moltes poblacions, dependents, d'alguna manera, de les parròquies. L'article 2 del concordat diu:

En su consecuencia, la instrucción en las universidades, colegios, seminarios y escuelas públicas o privadas de cualquier clase será en todo conforme a la doctrina de la misma religión católica; y a este fin, no se pondrá impedimento alguno a los obispos y demás prelados diocesanos encargados por su ministerio de velar sobre la pureza de la doctrina de la fe y de las costumbres y sobre la educación religiosa de la juventud en el ejercicio de este cargo, aún en las escuelas públicas.

L'Església pot obrir escoles, però l'Estat no es compromet a finançar-les.

L'Església deixà a mans de l'Estat les escoles de primeres lletres, de secundària i universitats. Se'n reservà el control de la doctrina i els costums. Com que l'Estat no es dedicà pas a l'expansió i creació de centres escolars de cap dels nivells, sinó que va fer el mínim, resultà que la iniciativa privada es llançà a crear escoles per satisfer les necessitats socials. A Catalunya, a meitat del segle XIX, sabem que s'hi obren escoles de batxillerat o de primària que assoliren un gran i merescut prestigi i renom. En acabar el segle, s'hi sumaren congregacions religioses masculines procedents de França. Davant d'aquesta allau de noves escoles de religiosos, l'Estat procurà que no entressin en el pressupost del culte i clergat; en el conveni entre Pius X i Alfons XIII de 19 de juny de 1904 s'acordà en l'article 2 el següent: «Las órdenes y congregaciones religiosas no tendrán derecho a subvención ni auxilio alguno del presupuesto del Estado [...]». L'Episcopat Espanyol i la Santa Seu desepararen els religiosos dedicats a l'ensenyament i admeteren que no entressin en els pressupostos de l'Estat.

L'Escola Pia acceptà joiosa la llei de la seva restauració de 1845, la qual li permetia recuperar l'ensenyament als seus col·legis, tot i que perdia la capacitat d'assenyalar el contingut de l'ensenyament. Els escolapis, des del principi de la seva presència a Catalunya, defensaren que per poder ensenyar una doctrina i una moral calia tenir les escoles pròpies. Per això demanaren en cada concòrdia amb els ajuntaments que se'ls ajudés per construir-se els propis edificis escolars; quan algun edifici no va ser propi, aviat sorgiren conflictes: n'hem vist alguns en pàgines anteriors. L'Església ho va fer al revés: deixà els centres escolars perquè l'Estat els construís (no s'hi esforçà pas gaire durant el segle XIX i bona part del XX) i els mantingués i ella es reservà el control doctrinal i moral.

La necessitat de crear els recomanats va ser una sortida davant de la impossibilitat d'aconseguir ajuda estatal, ajuda que l'Església no defensà en aquell moment. A la llarga, aquesta solució creà conflictes i desdibuixà la tradicional imatge popular dels escolapis. Però, hi havia alternativa?

13.10. LA MARXA DE LA PROVÍNCIA

Aquests primers anys de la postguerra es caracteritzaren a l'Escola Pia pel continuisme respecte a èpoques anteriors. No es pensà en nous projectes per manca de personal i per la penúria econòmica: dos problemes que repeteixen els provincials en les cartes circulars que envien a les comunitats perquè els són motiu de preocupació diària. Es taparen forats i es procurà aguantar esperant millors temps. La manca de recursos pecuniaris en quasi tots els col·legis impedia contractar professors laics i les classes es mantenien amb religiosos que a vegades ja no es trobaven, per l'edat, en condicions de passar una jornada sencera a la classe.

El 17 de juny de 1949 s'inaugurà la nova i actual sala d'actes del col·legi de Sarrià, però «la seva completa decoració, considerada des de fora massa luxosa pels temps que corrien quan d'altres col·legis escolapis passaven per moments d'estretors»:¹¹⁴⁰ aquesta obra posà en evidència unes desigualtats entre les comunitats i una manca de sensibilitat social. La província, en general, ho desaprovà. Contradeia l'esperit de la proposta presentada en el capítol provincial de 1940 sobre la concentració de les economies i administracions de les cases a fi que tots els religiosos tinguessin el mateix, igualtat, que era el desig de la majoria.

La preocupació principal dels superiors fou la de la manca de personal. Per això, el 1939 s'obrí ja el noviciat i el 1941 a Alella tornaren els calassancis, planter de futurs religiosos. El 1942 s'incorporaren a la província els últims juniors que havien professat abans de la Guerra Civil: amb ells acabava un cicle. El 1945 arribaven els dos primers professors de la postguerra¹¹⁴¹ i el 1946 acabaren els estudis el primer grup que havia fet el noviciat el 1939-1940. A partir d'aquest moment, ja hi hauria una fornada anual de noves incorporacions. De totes maneres, només s'arribà a assolir els 291 sacerdots del catàleg de 1934 en el de 1967 amb un total de 296.

Tot i el continuisme que assenyalàvem abans, anem trobant indicis i fets que orienten la marxa cap a altres direccions. Ja hem esmentat el fet de la llengua. Els religiosos que no havien viscut la Guerra Civil a Catalunya, especialment els juniors que la passaren a Iratxe i Albelda, veien la situació i el conflic-

1140. Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 443.

1141. Es tractava del pare Manuel Arcusa, que va fer el noviciat el 1935-1936 i no va poder professar per l'inici de la guerra, i que en tornar el 1939, professà tot seguit; l'altra va ser el pare Jaume Bayó, el qual va fer el noviciat el 1940-1941, però pels estudis que ja havia cursat se li dispensaren dos cursos d'estudis.

te d'una manera diferent de com devien reaccionar els que havien patit presó o havien viscut refugiats. Aquesta dualitat de mentalitat s'anà accentuant i prenent força.

Una de les coses més significatives, ja des dels primers anys de la represa, fou l'apropament als suburbis. Era una nova manera de veure el problema social; abans la preocupació s'havia centrat en l'intent d'atreure els obrers als col·legis mitjançant les classes nocturnes; ara s'hi anava amb els alumnes. Els col·legis barcelonins de Balmes, de Sant Antoni, el Calassanci i el de Nostra Senyora, però també els d'altres poblacions com Sabadell, Terrassa, Vilanova i la Geltrú o Mataró, intentaren que els alumnes coneguessin el problema social que al límit de les ciutats s'estava creant en unes formes de vida infrahumanes. No sols s'atenia l'aspecte religiós amb les misses dominicals, sinó que hi havia catequesi i amb ella un intent de desterrar l'analfabetisme i d'atendre les condicions higièniques i de salut d'aquella gent marginada i oblidada. Cal subratllar la continuïtat de l'acció escolàpia a Sabadell, que anys després comportà la creació d'escoles als suburbis i la del col·legi de Nostra Senyora de Barcelona¹¹⁴² a càrrec dels membres del centre intern d'Acció Catòlica, els quals crearen —juntament amb les religioses i alumnes del col·legi Lestonac del carrer Aragó— al barri de Mina Pequín diverses institucions educatives i sanitàries; anys després, s'hi establí, en una barraca, una comunitat d'escolapis.

En alguns col·legis es creà un centre intern d'Acció Catòlica amb aspirants i joves. Aquests grups foren encaminats d'una manera especial a l'acció social; després se'n va dir *paternalisme* d'aquesta assistència als marginats, però aquelles organitzacions contribuïren en molts casos a crear una autèntica consciència social de solidaritat. L'enquadrament dintre de l'Acció Catòlica representava que l'Escola Pia participava en el projecte global de l'Església local, com en els anys de la República havia fet amb la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Les antigues congregacions marianes es ressuscitaren en alguns col·legis però amb una vida limitada i de caràcter més que res pietós.

La província intentà obrir-se culturalment, com s'havia fet en dècades anteriors. Citem només alguns exemples. El pare Miquel Altisent es donà a conèixer com a director de cant gregorià; va ser repetidament sol·licitat per les *scholae cantorum*, les parròquies, el bisbat de Barcelona, la Sección Femenina de Falange, i va ser professor de l'Escola Ambrosiana de Milà i de cant gregorià del Seminari Diocesà de Barcelona. El pare Claudi Vilà, com altres reli-

1142. Sobre l'origen d'aquesta catequesi al suburbi de Mina Pequín, vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «Consueta memoria Patris Raimundi Segalés a Virgine de Mecede... (1992-1996), ex Catalonia», *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 2 (febrer 1997), p. 101-104.

giosos, publicà articles en la premsa catalana —*Diario de Barcelona, La Vanguardia, El Correo Catalán*— i va tenir una intervenció en la Primera Assembla Catequística de la Diòcesi de Barcelona (1941).¹¹⁴³ En la prèdica adquiriren renom escolapis com ara els pares Joaquim Seguí, Vicenç Ortí, Salvador Dalmau, etc.

La Guerra europea, que començà el setembre de 1939, pocs mesos després d'acabar-se la Guerra Civil a Espanya, creà nous problemes. Em quedo només amb el que afectà directament els escolapis, donant per entès que patiren el mateix la resta de la població en molts aspectes. En una carta del 13 de juny de 1940, el pare rector de Puigcerdà, Pompili M. Codinach, deia al pare provincial:

Por aquí, dado que vivimos en la frontera, se empieza notar cierta alarma, más o menos fundada, de que muy probablemente tendremos que evacuar, por poco que se complique el problema internacional: se habla de que en caso de un conflicto con Francia, toda la Cerdeña se dejaría inmediatamente en poder de los franceses, ya que por las condiciones del terreno no puede ser defendida, y así se habla de que nuestros puentes están ya minados (es cosa cierta) y de que las líneas de defensa están después de la collada, etc. No es que yo dé crédito a los rumores vanos que corren; hoy mismo me indicaba todo esto el Sr. Alcalde: y el decreto de “no beligerancia”, no es ya de neutralidad, y podría indicar el primer paso, que nos llevara al conflicto.¹¹⁴⁴

Es visqueren tensions en les comunitats pels alts i baixos de la guerra. S'entenia el que patien els escolapis de les províncies europees afectades pel conflicte. Va ser molt sentida la mort del pare Joan Borrell el 20 d'octubre de 1943 a conseqüència d'una mina quan anava a administrar els sagraments enmig d'un bombardeig a Lubieszów (Polònia); feia quaranta anys que treballava en aquella província escolàpia, però a Catalunya era recordat. Pocs mitjans tenia la província per ajudar-los, però acollí els escolapis fugitius que arribaren aquí: els obrí les portes. Col·laborà a col·locar les tandes de nens austríacs que vingueren a Catalunya per treure'ls de la misèria en què quedaren després de la guerra. Cas especial va ser el del pare Joan Ziegler i Negrevernís: es trobava a Filipines des de 1935; amb la Guerra Mundial patí per part del japonesos per ser espanyol i

1143. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «Perfil biográfico del pare Claudi Vilà i Palà», *Revista de Ciencias de la Educación* (Madrid), núm. 184 (octubre-desembre 2000), p. 17-18. Sobre la situació política de l'estiu de 1940 vegeu, per exemple, Javier TUSELL, *La dictadura franquista y democracia, 1939-2004*, Barcelona, Crítica, 2005, p. 49-53.

1144. Carta a APEPC, 03-10 / caixa 3, doc. 174/1940.

per part dels aliats per tenir cognom alemany; no pogué tornar a Catalunya fins al 1946 amb la salut desfeta.

13.11. LA PRESENCIA DE LES RELÍQUIES DE SANT JOSEP CALASSANÇ

Els escolapis participaren en l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat de 1947 i la visqueren com tothom: va ser un punt d'inflexió a Catalunya després dels anys de repressió.

El 25 d'agost de 1948 es complia el tercer aniversari de la mort de sant Josep Calassanç i el segon aniversari de la seva beatificació. L'Escola Pia espanyola en aquell ambient d'exaltació religiosa en què normalment es vivia, intentà recordar-ho i celebrar-ho d'una manera pública. A l'estiu de 1947 s'havia celebrat a Roma Capítol General després de més de vint anys; n'havia sortit elegit superior general el pare Vicente Tomek, hongarès; viatjà per Espanya i es guanyà la simpatia de tothom amb qui tractà. Va ser una òptima preparació per al centenari calassanci del 1948-1949.

El començament dels actes del tercer centenari varen tenir lloc a Roma quan Pius XII, el 13 d'agost de 1948, proclamà sant Josep Calassanç patró universal de totes les escoles populars cristianes del món.

Els superiors escolapis amb les autoritats espanyoles acordaren portar i passejar per Espanya les relíquies incorruptes del cor i de la llengua de sant Josep Calassanç, que es conservaven a la casa de Sant Pantaleó de Roma. L'Armada espanyola cedí la canonera *Pizarro* per a la travessia d'Itàlia al port de Barcelona.

L'Escola Pia de Catalunya va ser l'encarregada de la recepció i del comiat de les relíquies. L'arribada, el dia 24 de novembre de 1948, de la canonera al port de la Pau de la ciutat comtal va ser un esdeveniment ciutadà. Alumnes dels col·legis d'escolapis i d'escolàpies de Catalunya, a més d'una multitud d'antics alumnes i d'autoritats civils, militars i eclesiàstiques ompliren la Rambla i voltants del monument a Colom. En un temple sobre una carrossa foren portades fins a la catedral passant per la plaça de Sant Jaume. A l'església mare de Barcelona, s'hi celebrà un triduum els dies següents. Després foren portades a cada un dels col·legis d'escolapis i d'escolàpies començant pels de Barcelona: Alella, Masnou, Mataró, Arenys de Mar, Calella, Girona, Figueres, Olot, Puigcerdà, Balaguer, Tàrraga, Igualada, Olesa de Montserrat, Terrassa, Sabadell, Granollers, Caldes de Montbui, Moià, Sitges, Vilanova i la Geltrú, Vendrell; a Morella, hi passaren més tard per evitar anar-hi en època de cru hivern. A Tarragona, el 8 de gener de 1949,

se'n feien càrrec els escolapis de València. A més de les cases escolàpies, les relíquies passaren per aquelles poblacions on mossèn Calassanç havia viscut com a sacerdot, és a dir, la Seu d'Urgell, Tremp, Lleida i Montserrat. També pararen a Ripoll, com a bressol de Catalunya.¹¹⁴⁵

Els religiosos escolapis reviscolaren amb els esdeveniments de 1948. La preparació dels actes en cada col·legi, buscant i movent els antics alumnes, els pares de família, grups socials, trencà el ritme monòton que venia imperant des de 1939. Després del pas de les relíquies, als col·legis es va viure d'una altra manera. S'havia travessat el túnel, ara hi havia llum.

Acaba aquí, doncs, un període (1939-1949). El 1949 es tornà a celebrar Capítol Provincial i va ser nomenat provincial el pare Julià Centelles. Se sortia per fi dels noms de sempre.

El lector ja s'haurà fet un balanç dels deu anys que acabem de descriure. Juntament amb les penúries de tothom, els escolapis tenien la manca de personal i la manca de recursos econòmics per poder complir amb la seva missió educadora. El professorat laic començà a ser necessari i ben considerat. La repressió pel fet de ser catalans impedí que algunes personalitats poguessin actuar i aportar el que sabien; els llibres escolars que gaudien de bon prestigi hagueren de ser substituïts pels Textos EP, mai ben vistos.

No faltà alumnat. Se suprimiren progressivament els recomanats; però uns col·legis foren més atesos que d'altres. La igualtat proposada el 1940 no s'assolí. Les celebracions tradicionals es restauraren amb les formes i el model d'anys enre.

La nova generació de postguerra empenyia. La majoria d'ells iniciaren estudis oficials per adquirir els títols necessaris per a l'escola.

L'obertura als suburbis és tal vegada la cosa que més ha influït de cara al futur. Va ser, podríem dir, la gran aposta.

1145. El pare Josep Poch i Gallart va ser el responsable de les relíquies per terres catalanes i en deixà una descripció manuscrita del pelegrinatge de les relíquies calassànies, escrit que es conserva a l'APEPC, 10-31-4 / núm. 133, 137 i 318.

14. BUSCANT UNA ALTERNATIVA (1949-1961)

14.1. MARC POLÍTIC I RELIGIÓS

Els anys durs de la postguerra havien passat. Les esperances que el fi de la Guerra Mundial portaria a Espanya la democràcia s'esvaïren. Espanya, però, entrà a l'ONU i signà el concordat amb la Santa Seu (27 d'agost de 1953) i convenis amb els Estats Units d'Amèrica del Nord (29 de setembre de 1953). Les relacions, pel que fa als ambaixadors, s'anaren normalitzant. El bloqueig que havia ofegat l'economia i la vida espanyoles es trencà. El 19 de juliol de 1953, el cap d'Estat creà el Ministeri d'Informació i Turisme, com a signe d'obertura. El pas fugaç de Joaquín Ruiz Giménez pel Ministeri d'Educació donà l'aparença de canvi de posicions. En aquest període s'acabà progressivament la cartilla de racionament, però vingueren les restriccions elèctriques amb talls de corrent molt freqüents. El formatge i la llet en pols americans supliren la manca d'aliments per a infants i adolescents. Els aparadors de les botigues oferien varietat i quantitat de productes alimentaris. Les hores extraordinàries eren el nostre pa de cada dia: aquestes permetien adquirir les primeres neveres amb gel o l'aparell de ràdio. Pel carrer augmentaren els vehicles, i les vespes, els Biscuter o els 600 s'anaren fent quotidians. El 1957 es posà en marxa el Pla de Liberalització de l'Economia Espanyola i el seguí el d'estabilització. L'economia espanyola es redreçà i les relacions amb l'exterior en l'àmbit comercial s'activaren.

L'Església de Barcelona —i com a efecte dominó la resta de bisbats catalans— visqué moments d'exaltació. El Congrés Diocesà de Catequesi¹¹⁴⁶ i sobretot el XXXV Congrés Eucarístic Internacional —precedit de la santa missió popular— en foren l'exponent i la pantalla gran. Els escolapis participaren activament en

1146. Vegeu *Crónica del Primer Congreso Catequístico de la Diócesis de Barcelona, del 1 al 7 de abril de 1946*, Barcelona, Fidel Rodríguez, 1946; a les p. 40-41 parla del pare Miquel Altisent.

aquests esdeveniments eclesials. El pare Miquel Altisent hi va intervenir com a organitzador del cant gregorià en les celebracions litúrgiques i com a director de multituds.¹¹⁴⁷ Els col·legis engrescaren els alumnes i els ho feren viure. El 3 de maig de 1951, a Montserrat se celebrà els dos-cents anys de l'erecció de la província de l'Escola Pia de Catalunya; després de participar en la missa conventual, s'inaugurà l'estàtua de sant Josep Calassanç —obra de l'artista Francesc Juventeny— de la balconada de la plaça; l'endemà al col·legi de Nostra Senyora de Barcelona tingué lloc un acte acadèmic amb conferències dels pares Josep Poch i Calasanz Bau.¹¹⁴⁸ L'elecció del papa Joan XXIII el 28 d'octubre de 1958 va permetre una alenada d'aire fresc que va impulsar la revisió que més endavant portaria a terme el Concili Vaticà II. El nou aire permetia mirar el futur amb esperança i animava a treballar.

El sentit de país, que des de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat s'estava vivint, florí amb fets com la campanya Galinsoga (1959) o els fets del Palau de la Música (1960). Sectors de l'Església s'implicaren en l'Acció Catòlica especialitzada i en els cursets de cristiandat; un grapat d'escolapis s'engrescaren amb els cursets i s'hi dedicaren portant grups i assistint a ultreies.

Pel que fa a l'àmbit internacional, es produïren fets significatius com el fet de caure sota l'òrbita comunista els països de l'Est —alguns d'ells amb presència escolàpia: Polònia, Hongria, Txecoslovàquia (amb les dues províncies de Bohèmia i d'Eslovàquia), Romania—; la mort de Stalin obrí l'esperança de canvi, però es consolidà la situació de guerra freda, és a dir, de la divisió del món en dos blocs: capitalista i comunista. Alguns escolapis perseguits en les províncies sota el comunisme foren acollits a Catalunya, com ho havien estat en altres moments religiosos austríacs. El pare general els envià cap als Estats Units d'Amèrica del Nord per fundar-hi col·legis i atendre els molts exiliats d'aquells països que s'hi refugiaven. Amb el temps crearen la província escolàpia dels Estats Units.

1147. Vegeu Francesc MUÑOZ ALARCÓN, Josep M. MARTÍ BONET i Fidel CATALÁN CATALÁN, *Gregorio Modrego Casaus: Bisbe del XXXV Congrés Eucarístic Internacional de Barcelona. Documents i notes històriques*, Barcelona, Arxiu Diocesà de l'Arquebisbat de Barcelona i Claret, 2002, en què es descriu el Congrés Catequístic Diocesà (p. 318-321), la santa missió de 1951 (p. 325-336) i el Congrés Eucarístic; repetidament es parla del pare Altisent. El pare Altisent presentà en la sessió de litúrgia la ponència «*Laus Deo et pax populi*»; vegeu *XXXV Congreso Eucarístico Internacional, Barcelona 1952: La Eucaristía y la paz (sesiones de estudio)*, Barcelona, Talleres de Huecograbado Plana, 1953; la ponència al vol. I, p. 529-536; el pare Altisent publicà l'article «El canto litúrgico» i el pare Ramon M. Castellort i Miralda «Adoro te devote» (poesia eucarística en castellà), *Paz Cristiana: Boletín Informativo del XXXV Congreso Eucarístico Internacional* (Barcelona), primer i segon trimestre, 1950-1951, p. 49 i 48, respectivament.

1148. Programa i crònica de premsa a APEPC, 07-26 / caixa C-1-2. Crònica de l'acte de Montserrat a *San Antón, Boletín de Información Trimestral de las Escuelas Pías de San Antón* (Barcelona) (primer i segon trimestre 1950-1951), p. 184-186, amb fotografies.

14.2. ELS RELIGIOSOS

Any rere any anà augmentant el nombre de sacerdots que s'incorporaren a les comunitats i que treballaven als col·legis. L'activitat escolar, doncs, es va poder normalitzar i millorar. En finalitzar el període, no hi havia abundància, però sí una certa estabilitat.

Una taula ens mostrarà més clarament aquesta progressió en el nombre dels religiosos de la província.

TAULA 22
*Religiosos segons que professaren abans o després de 1936*¹¹⁴⁹

<i>Any</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>Sumes</i>
1949	199	29	50	2	280
1961	146	135	29	16	326

A: sacerdots professos abans de 1936; *B*: sacerdots professos després de 1936; *C*: germans operaris professos abans de 1936; *D*: germans professos després de 1936.

Només hem comptat els sacerdots perquè els clergues normalment eren encara estudiants i no estaven en les comunitats treballant. Els números parlen. El pes quantitatiu ha canviat de cantó: el 1949 la majoria eren religiosos anteriors a 1936 i per contra el 1961 els ordenats a la postguerra ja eren quasi tants com els altres. La balança s'estava equilibrant. Si a més hi afegim que el primer grup s'anava envellint, veiem que el pes realment queia ja en el grup jove de postguerra.

Aquesta transformació no es produeix únicament en els sacerdots sinó que també ho veiem en els germans operaris: més endavant examinarem aquest cas en concret.

Dos religiosos governaren la província durant aquests dotze anys a parts iguals: el pare Julià Centelles i Ortí de 1949 a 1955 i el pare Francesc Llenas i Viñas de 1955 a 1961. El primer era de la generació anterior, ja que havia nascut a Morella el 1897 i professà a l'Escola Pia el 1913; va ser professor de les cases centrals d'estudis, secretari provincial i primer rector de la casa de Granollers, càrrec que exercia quan començà la Guerra Civil; passà uns anys a Cuba i tornà com a rector de la casa de Nostra Senyora de Barcelona; tenia cinquanta-dos anys quan fou elegit provincial. El pare Llenas havia nascut a Mojà el 1910 i professà a l'Escola Pia el 1925; estudià a la Universitat Gregoriana de Roma

1149. Dades calculades segons els catàlegs provincials d'aquests dos anys.

i després ensenyà teologia als juniors escolapis italians a Florència; el 1934 tornà a l'Espanya nacional i en acabar la guerra s'incorporà a la província; va ser rector de Vilanova i la Geltrú i de Tàrraga; amb quaranta-cinc anys arribà al provincialat. El pare Llenas era el símbol de la renovació que es volia des de sectors joves. Representaven, doncs, dues generacions diferents. 1955 és any d'inflexió.

Després del Capítol Provincial de 1955 entrà a formar part de la Congregació Provincial el primer religiós ordenat sacerdot després de la guerra: era el pare Claudi Vilà i Palà. La tradició marcava que els assistents o consultors fossin religiosos d'edat, homes de consell, com se sol dir. Es trencava, doncs, una tradició. El pare Claudi es veié obligat a renunciar perquè no podia assistir a les reunions des d'Albelda de Iregua, casa de la qual era rector. El mateix passà després amb el Capítol Provincial de 1958. Aquesta vegada el substitut va ser el pare Llorenç Bonet, de l'edat aproximada del pare Claudi.

També aquests anys foren nomenats els primers rectors de la postguerra. El primer el 1947, el pare Pere Ferrer a Sitges. El 1949, el pare Poch va ser rector d'Igualada. El 1952, foren elegits per a rectors els pares Jaume Manich, Salvador Salitjes, Lluís Boronat, Josep Sabater, Claudi Vilà. Tres anys després, el 1955, s'hi afegiren com a rectors els pares Joan Feliu, Rossend Casallarch i Joan Trenchs. Els dos primers religiosos professors de després de la Guerra Civil foren els pares Jaume Bayó i Josep Liñan el 1958. S'havia produït, doncs, en aquests anys la renovació generacional. El govern de la província estava en bona part a les mans de la generació que no havia viscut la Guerra Civil a Catalunya.

La generació dels més grans es caracteritzà, amb excepcions, per la restauració i el reviscolament de les glòries anteriors a 1936. Els joves, que no havien viscut aquells fets, es fixaren més en el present, en la crisi social i econòmica, en la repressió que encara pesava sobre el país. Quasi tots els rectors joves que hem esmentat obtingueren títol oficial per poder ensenyar, volien ser com els professors seglars que hi havia als col·legis i no uns privilegiats.

14.3. ELS COL·LEGIS TRADICIONALS

Els col·legis que havien subsistit de la Guerra Civil (el de Castellar del Vallès s'havia tancat el setembre de 1939), en els anys que ara examinem, s'anaren posant a to. D'una manera especial es potencià el batxillerat en la majoria d'ells. Les millores econòmiques de les famílies varen permetre que no necessitessin els fills per guanyar-se un sou aviat, sinó que podien deixar-los més anys per estudiar i el batxillerat va tenir cada any més alumnes. Els col·legis que ja tenien el batxillerat complet es veieren obligats a dividir els cursos primers.

La Llei d'ordenament de l'ensenyança mitjana del 26 de febrer de 1953 s'aplicà a partir del curs següent. Amb aquesta nova disposició es posà fi al batxillerat de set cursos seguits i s'implantà el de dos cicles: els quatre primers cursos de batxillerat elemental, amb un examen final que concedia el grau de batxiller elemental; després dos cursos més de batxillerat superior, que es dividien en batxillerat de lletres i batxillerat de ciències amb l'examen i el títol corresponents; aquestes titulacions tenien valor oficial per acreditar els estudis superats i amb ells es podia accedir a diferents llocs de treball o entrar en centres d'estudis mitjans (magisteri o peritatges) o superiors. Els alumnes que després de superar l'examen de grau superior aspiraven a entrar a la universitat havien de fer el curs preuniversitari, que s'impartia als instituts o en centres privats acreditats.

Aquesta divisió afavorí que moltes famílies optessin perquè el seu fill cursés el batxillerat elemental, amb la qual cosa aconseguia un títol oficial i sempre tindria, pensaven, l'oportunitat de completar els estudis. Els col·legis que els primers anys no havien tingut alumnes per formar ni un sol curs cada any ara podien pensar a organitzar el batxillerat elemental com a centres lliures. Els interns hi ajudaven recollint els nois de pobles veïns. Olot el 1959 i Puigcerdà el 1961 aconseguiren ser col·legis reconeguts elementals. Aquests dos col·legis que acabem d'esmentar, es distingiren des del període anterior per les colònies d'estiu, en les quals es combinava el lleure amb el repàs d'assignatures per a setembre; això portava després interns per al curs següent. El de Puigcerdà s'anà convertint en un internat de muntanya, la qual cosa volia dir que l'esport de neu a l'hivern per als interns era una activitat prioritària. L'internat s'amplià a l'edifici antic i finalment es pensà a bastir un nou col·legi en una part del camp o finca de la casa. Les activitats de la neu donaren un bon nom al col·legi i el convertiren en un centre important.¹¹⁵⁰ El 1961 comptava amb noranta-cinc alumnes de primària i noranta-vuit de batxillerat, seixanta-sis dels quals eren interns (la població només aportava trenta-dos alumnes per a tot el batxillerat). Els col·legis de poblacions petites i sense comarca tradicional es veieren encara privats d'impartir el batxillerat amb reconeixement oficial.

A mesura que el batxillerat s'anava implantant als col·legis i prenia més i més volada, els estudis comercials minvaven i s'anaren deixant o abandonant. La demanada era el batxillerat perquè es volia un títol que acredités els estudis cursats. El comerç que s'ensenyava era (com hem dit anteriorment) la primària completa i en aquells moments ni hi havia un certificat oficial per acreditar que

1150. Sobre aquestes activitats de la neu, vegeu Sebastià BOSOM I ISERN i Tomàs VILADOMAT FONTICH, *Puigcerdà (la Cerdanya): Quaranta anys d'hoquei sobre gel (1954-1994)*, Puigcerdà, Club Gel Puigcerdà la Molina, 1995.

s'havien fet aquests estudis primaris oficialment. L'aspiració de moltes famílies era que el nen cursés els quatre primers anys de batxillerat. Per a certes ocupacions, com en oficines, preferien els alumnes amb batxillerat perquè tenien generalment uns coneixements més amplis que els de comerç, que només dominaven la comptabilitat. La província va perdre aquells estudis de comerç, que tant renom li havien donat anys abans. Els estudis comercials s'estaven allunyant de la realitat del món empresarial. Tot i que semblava una nimietat, la introducció del bolígraf no sols ensorrà la cal·ligrafia tradicional, sinó que també canvià la manera de portar la comptabilitat. Va ser un gir no ben assimilat.

El 1955 la província, després del Capítol Provincial i del canvi de Congregació Provincial, es plantejà el tancament dels col·legis de Caldes de Montbui, de Calella i de Sitges i del Calassanci de Barcelona. Va ser tota una sorpresa. En acabar la Guerra Civil, quan la província es trobava en dificultats per atendre tots els col·legis, es decidí mantenir totes les escoles. Ara, quan cada any anaven sortint nous sacerdots i les comunitats podien augmentar-se progressivament, ara precisament es plantejava, o millor dit, s'havia decidit, el tancament de tres col·legis. La Congregació Provincial ho decidí després de les sessions del 17 de gener i del 28 de març de 1955.¹¹⁵¹

Les poblacions afectades reaccionaren a favor del col·legi escolapi. El defensaren aferrissadament. Comunitat, pares de família, antics alumnes, parròquia, ajuntament: tots se sumaren a reclamar la continuïtat de l'Escola Pia a la població. La Congregació Provincial cedí i els tres col·legis de poble continuaren la seva vida. El Calassanci de Barcelona va perdre la comunitat, però no tancà.¹¹⁵²

Per què aquesta decisió de tancar quatre col·legis? No va ser cap acord de capítols provincials, ni sembla que fos la mentalitat general. Ben al contrari, el 1939 hem recordat que es decidí no tancar cap col·legi tot i la manca de personal. Sembla que va ser una declaració més o menys decisòria de l'última visita del pare general a la província. La mentalitat del pare general, Vicente Tomek, era mantenir pocs col·legis però grans i, per tant, en ciutats importants; no li agradaven els col·legis de poble. Altres províncies havien fet aquesta opció i demanava que Catalunya també la fes. Aquí la tradició anava en un altre sentit. L'Escola Pia a Catalunya havia començat i s'havia afermat en poblacions petites. Aquests col·legis li havien donat en bona part el caire de popular, de lligada al poble senzill, de servidora.

1151. Vegeu Claudi VILÀ I PALÀ, *Calella: Colegio Escolapio de los Santos Reyes*, p. 325.

1152. Documentació a APEPC, 03-10 / doc 75/1956; dels altres dos col·legis la documentació es troba en els números contigus.

La tempesta passà i el curs 1955-1956 s'inicià amb tota tranquil·litat. Però tal vegada a Roma advertiren que l'Escola Pia a Catalunya era diferent i això no els agradà gaire.

14.4. EXPANSIÓ

Després de parlar del tancament de col·legis i de reducció de comunitats, es fa una mica estrany que ara encetem un apartat que titulem «Expansió».¹¹⁵³ Però aquesta va ser la realitat. La província volia mantenir els col·legis tradicionals, rebuts de la generació anterior, però també buscava nous camps d'actuació.

A la ciutat de Barcelona s'acceptà la direcció de l'Escola Professional Nostra Senyora de l'Esperança o Wad Ras i entre 1949 i 1951 hi residí una comunitat; s'abandonà per motius econòmics. Tres escoles parroquials se'ns confiaren: la de Sant Josep Oriol, de la qual va tenir cura el col·legi de Sant Antoni, la de Santa Teresa de l'Infant Jesús, dirigida des del col·legi Balmes (1948-1949), i la de Santa Maria del Taulat, confiada al Col·legi Calassanci (1950-1952). El 1953 es nomenà rector per a la nova parròquia de sant Josep Calassanç i dos escolapis hi començaren a treballar. El 1955 el bisbe fra Maties Solà beneí els locals de l'escola de la Mina Pequín, sostinguda econòmicament per tots els col·legis escolapis de la ciutat, però portada pels joves d'Acció Catòlica de Nostra Senyora.¹¹⁵⁴

A Sabadell es va viure i es realitzà una experiència nova. El pare Salvador Dalmau, rector, va intervenir juntament amb altres entitats en la creació d'escoles als barris perifèrics o suburbis que fins en aquell moment estaven abandonats. Des de feia anys, els escolapis hi anaven els dies festius per a la celebració de l'eucaristia i la catequesi; també hi treballaven joves jesuïtes estudiants de Sant Cugat. Era poca cosa. El Gremi de Fabricants de Sabadell construï una escola en cada un dels barris amb un nombre d'aulas segons la població del barri. L'Escola Pia es va responsabilitzar de la direcció pedagògica de les de Torre Romeu, Merinals, Can Puigjaner i Ca N'Oriac. Des de 1959, un escolapi hi va ser destinat fins que l'Estat hi construï escoles nacionals. El Gremi de Fabricants, abans de traspasar-les, oferí a l'Escola Pia si se'n volia quedar alguna; la comunitat, el 1969, decidí no mantenir ni dirigir cap de les escoles.

1153. Sobre totes aquestes fundacions, vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, si no es diu cap altra cosa.

1154. Hi va haver altres propostes de fundació a la ciutat, com la d'un col·legi al grup de Vivendes del Congrés o a la Barceloneta; altres congregacions religioses se'nprofitaren i les acceptaren.

Després de temptatives anteriors, ara s'arribà als Estats Units d'Amèrica del Nord. El 1946 s'inicià l'experiència acceptant diverses parròquies i el 1951 els religiosos es concentraren en una comunitat —primera al país— a la parròquia de María Auxiliadora de Los Angeles. El 1960 es fundà una comunitat al col·legi de Playa del Rey a la mateixa ciutat, de manera que tot seguit es creà, el 1960, la Delegació Provincial de Califòrnia.

El 1951 es tornà a Mèxic. S'obriren aquell any les cases de Mérida (es tancà el 1953) i la de Puebla (població on hi havia hagut la primera fundació). A Mèxic DF s'acceptà (1958) la parròquia del Sagrado Corazón al barri pobre de Progreso Nacional, al nord de la ciutat. A Santa Ana Chiautempan s'obrí (1958) una nova casa, dedicada principalment a noviciats, i cap al sud es fundà, el 1959, la d'Oaxaca. Amb aquestes cases i comunitats, el 1960 s'erigí la Delegació Provincial de Mèxic.

No es limità l'expansió a Amèrica, que en aquells anys es considerava com la terra promesa on tothom anava a fundar, sinó que també s'intentà posar el peu a França, terra que semblava condemnada a no tenir mai presència escolàpia. El 1951 la província es va fer càrrec del col·legi Beauséjour a Narbona, que depenia del bisbat; les dificultats econòmiques obligaren, el 1955, a abandonar aquella experiència per part dels escolapis. Abans de marxar de Narbona, es presentà l'oportunitat d'una nova fundació que semblava prou afalagadora. Era a Saint Papoul (al sud de França, prop de Carcassona). Se'ns donava l'antic palau episcopal amb un ampli solar i hi havia l'oferta d'una fundació per al manteniment de la institució. Es pensà en moltes coses que s'hi podien fer; però no qual·laven: un asil o internat per a fills d'emigrants espanyols,¹¹⁵⁵ un postulantat per a futurs escolapis, portant-hi nois de Navarra amb la condició de quedar-se a França, etc. Finalment va ser una casa d'acollida per a nois dependents de la Protecció de Menors francesa.

El pare Centelles, com a provincial, impulsà amb molt entusiasme les fundacions de Califòrnia i de França. El pare Llenas semblà inclinar-se més per Mèxic:¹¹⁵⁶ tal vegada no veié clara la situació i el futur dels altres dos llocs, hi havia imprecisions. El pare general demanà tirar endavant la casa de Saint Papoul.

1155. El Ministeri d'Afers Exteriors estava disposat a subvencionar-ho si l'Escola Pia es comprometia a reeducar els nois amb una formació segons l'esperit del nou Estat espanyol; la Congregació Provincial hi votà en contra i el projecte no es portà a terme. Vegeu documentació a APEPC, 07-01 / caixa 6, núm. 8; el pare provincial, Julià Centelles, en parlà en la memòria (p. 8-10) que llegí en el Capítol Provincial de 1955, a APEPC, 02-01 / capítol 1955. Una exposició dels fets a *Ephemerides Calasancianae* (Roma), núm. 3 (març 2004), p. 333-337, en la consuetud del pare Darius Rumeu.

1156. Vegeu Enric SERRAÏMA I CIRICI, «El P. Francisco Llenas y la Escuela Pía mexicana», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 314 (desembre 1988), p. 12-14.

Aquest conjunt de fundacions o de simples intents mostren una nova direcció de la província. No es pretén la creació de col·legis com els existents, sinó que es vol una nova forma de presència escolàpia especialment en llocs marginats.

14.5. CUBA

El 1957 se celebrà als col·legis escolapis de Cuba el centenari de la fundació de l'Escola Pia a l'illa. D'una manera especial, Guanabacoa ho festejà. Com a record principal de les festes es construï la casa noviciat adossada a l'exconvent de Guanabacoa. El noviciat s'havia erigit canònicament el 1941 i ja hi havien passat alguns futurs religiosos. El 25 de març de 1956 el cardenal Arteaga, de l'Havana, beneí i col·locà la primera pedra de l'edifici, que als vuit mesos estava acabat. Ara amb el nou i propi edifici es volia donar un impuls especial al conreu de les vocacions autòctones de Cuba, cosa força marginada en èpoques anteriors.

L'agost de 1958, va ser nomenat vicari provincial de Cuba el pare Antoni Porredon, fins en aquell moment assistent provincial. Amb ell anà a l'illa un grup jove d'escolapis amb ànims d'intentar donar un aire nou a aquells col·legis.

Però a Sierra Maestra s'havia iniciat la revolució liderada per Fidel Castro. El primer de gener de 1959, el cabdill, amb els seus milicians, entrà a l'Havana i va enderrocar la dictadura de Fulgencio Batista. Un seguit d'esdeveniments es precipitaren. El 3 de juny de 1959 la Llei de reforma agrària afectà les nostres propietats. Durant un discurs de Fidel Castro, el gener de 1960, en què criticà el general Franco, l'ambaixador espanyol, el senyor Juan Pablo de Lojendio, es presentà al plató de televisió des d'on s'emetia el discurs i bufetejà el president cubà. Pocs dies després, els superiors majors espanyols residents a l'illa organitzaren un acte de desagreujament al cap d'Estat espanyol a l'ambaixada espanyola. El 16 d'abril de 1961 es produí la invasió de la badia de Cochinos, on mil cinc-cents cubans intentaren una contrarevolució; entre els invasors hi havia tres religiosos espanyols residents a Cuba, com a capellans de la tropa, i un d'ells era escolapi. Els nostres col·legis patiren ocupacions de milicians, alguns religiosos ja s'havien vist obligats a exiliar-se. El 2 de maig de 1961 se suprimia l'ensenyament privat: era la fi dels nostres col·legis, que quedaren confiscats pel Govern. Els religiosos espanyols foren expulsats. Un nombrós grup de religiosos espanyols residents a Cuba, entre ells els escolapis, emprengueren el viatge de retorn en el vaixell *Covadonga*. Vuit escolapis restaren, però, a Cuba. Es reuniren a la casa noviciat de Guanabacoa i a la parròquia de San Judas i San Nicolás de l'Havana, que havia quedat sense el seu rector; excepte el pare Jaume Manich, el qual va

romandre a Pinar del Río, on es trobava destinat. Des d'aquest any de 1961, les úniques tasques tolerades a Cuba han estat les parroquials.

La presència escolàpia s'anà reduint. El pare Ramon Clapers i Fargas (Castellterçol, 1911 - Guanabacoa, 1993)¹¹⁵⁷ restà a Camagüey mentre la salut li ho va permetre; després passà a Guanabacoa. A Camagüey defensà els interessos de l'Església i salvà el convent de la Mercè, avui casa del bisbat. Es guanyà el respecte fins i tot dels contraris; va ser vicari general del bisbat. El pare Jaume Manich i Franch (Barcelona, 1918 - l'Havana, 1990)¹¹⁵⁸ va ser un puntal per al bisbat de Pinar del Río durant uns anys fins que es traslladà, per ordre dels superiors, a l'Havana com a delegat de la província. A la capital també va ser un sacerdot actiu, abnegat i animador de la diòcesi. Els pares Ramon Marimon i Carol (Igalada, 1923 - Barcelona, 1995) i Joaquim Hereu i Peret (Barcelona, 1931 - Los Angeles, 1995)¹¹⁵⁹ treballaren des de Guanabacoa en la catequesi i foren el sosteniment de molts creients. El pare Pastor González (Guanabacoa, 1910 - Guantánamo, 1983)¹¹⁶⁰ passà a Guantánamo i va tenir cura de la parròquia. Visqueren anys d'aïllament respecte a la resta de l'Escola Pia: ni podien venir a Espanya ni des d'aquí es podia anar a visitar-los. Els pares Clapers i Manich hi donaren la vida, servint aquella Església del silenci.

Els religiosos no foren pas els únics que abandonaren Cuba precipitadament aquells anys. Molts cubans es veieren empesos a fer-ho; a vegades enviaren primerament els fills cap als Estats Units d'Amèrica i després i anava la resta de la família. A Florida, hi havia nois i joves refugiats cubans que necessitaven atenció i des de l'estiu de 1961 alguns escolapis sortits de Cuba començaren a treballar amb ells al col·legi Cardinal Gibbons High School a Fort Lauderdale (Florida). El 1972 aquesta comunitat passà a la província escolàpia dels Estats Units d'Amèrica del Nord.¹¹⁶¹

A Cuba hi havia, abans de l'expulsió, uns cinquanta religiosos escolapis, dels quals uns quaranta retornaren a Catalunya; cal descomptar els que varen ro-

1157. Dades biogràfiques a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 160; necrologia a *Ephemerides Calasactianae* (Roma), núm. 2 (febrer 1994), p. 109-112.

1158. Dades biogràfiques al fullet *Padre Jaime Manich: el servicio hecho persona. Reseña biográfica y testimonios*, Pinar del Río, Vitral, 2004; *Diccionari de catalans a Amèrica*, vol. III, Barcelona, Comissió Amèrica i Catalunya 1992, Generalitat de Catalunya, 1992, p. 47; *Diccionari d'història eclesialística de Catalunya*, vol. II, p. 534.

1159. Vegeu biografia a Joan TRENCHS I BOADA, *El Padre Joaquín Hereu escolapio: testigo de Dios*, Los Angeles, Viceprovincia Escolapia de las Californias, 1996.

1160. Biografia a María Teresa LAMMOGLIA, *Pastor González, sacerdote y pastor*, Miami, Talleres de Rodes Printing, 2001.

1161. Vegeu l'article «Fort Lauderdale» a *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 453-454.

mandre a Cuba, els que passaren a Fort Lauderdale i alguns que s'incorporaren a l'Escola Pia de Mèxic. Foren un reforç per a les comunitats de Catalunya. Aquesta arribada de religiosos va permetre, en la dècada dels anys seixanta, enfortir les cases de Mèxic i alliberar religiosos per a les diferents tasques de les escoles.

14.6. ELS ALUMNES

L'evolució del nombre d'alumnes ens facilita sempre la comprensió de la situació general dels col·legis. Cal tenir present que, en el Catàleg de 1961, encara s'hi compten els col·legis de Cuba, ja que les dades són del gener de 1961 i la supressió dels col·legis va ser durant els mesos de primavera. No hi posem les dades de 1949 perquè, en el Catàleg, no hi figuren les de nivells d'ensenyament.

TAULA 23
Evolució dels alumnes segons el nivell i la classe (1952-1961)

	<i>Primària</i>	<i>Comerç</i>	<i>Batxillerat</i>	<i>Altres</i>	<i>Sumes</i>	<i>Interns</i>	<i>Externs</i>	<i>Mig</i>	<i>Per.</i>	<i>Gratuïts</i>
1952	9.672	1.628	2.620	1.389	15.309	785	4.638	896	6.375	1.226
1955	9.300	1.768	3.297	896	15.261	931	4.421	1.010	7.015	1.884
1961	10.902	1.133	5.852	557	18.444	1.106	8.698	1.427	7.213	3.152

Mig: mig pensionistes; *Pes:* permanències.

En les dades d'alumnes per nivells veiem que augmenten els de primària i els de batxillerat; per contra, els de comerç i d'altres disminueixen. En aquests últims, cal notar que s'hi inclouen les escoles dominicals que s'abandonaren aquests anys i que en principi representaven un nombre crescut d'alumnes. També és significativa la davallada d'alumnes de comerç (és a dir, de la primària completa, fins als catorze anys). Aquestes dues dades són signe del canvi en la mentalitat i les possibilitats de les famílies. Totes volien que els fills estudiessin com a mínim el batxillerat elemental. El comerç tradicional escolapi perdé importància perquè no donava títols oficials convalidables amb altres estudis. Per això també els col·legis —com indicàvem anteriorment— es decantaren cap al batxillerat, com a mínim l'elemental.

La segona part de la taula agrupa els alumnes per categories. En totes hi veiem un augment. Els més considerables són els d'externs i gratuïts, que el 1961 doblen els de 1952. Interpretem que aquestes dades ens indiquen, per un costat, una millora econòmica de les famílies ja que són més les que poden portar els fills

a l'internat. Però també n'hi moltes que es limiten a ser alumnes externs (quasi el doble entre els dos anys extrems); l'augment d'alumnes amb les classes plenes permet als escolapis tenir més alumnes gratuïts (a vegades eren rebaixes).

L'atenció a l'alumnat per part dels escolapis es mantenia entre classes mitjanes. Els internats —fora del de Sarrià i de Puigcerdà— eren senzills, familiars; hi acudien majoritàriament nois de pagès, de pobles petits, on no podien fer estudis adequats; procedien de famílies sanes. Els col·legis, en aquest sentit, eren també caps de comarca que aplegaven alumnes de la rodalia (a vegades també de lluny; com a Tàrraga o a Sabadell, que tenien interns de l'Aran).

Hi havia també els pupil·latges: a Terrassa i a Sant Antoni venien de lluny i eren els que en tenien més. Però l'any 1961 també n'hi havia alguns a Vilanova i la Geltrú, al Calassanci de Barcelona i a Sabadell.

14.7. PASTORAL

L'assistència a missa dels alumnes va ser una de les preocupacions d'aquests anys. La tradició s'estava trencant per diversos motius. Seguirem una mica els passos que es feren. Els alumnes, a la majoria dels col·legis, anaven cada dia a missa; els pàrvuls, però, no hi assistien. Hi anaven tots junts a primera hora del matí abans d'entrar a les classes. Això, entre altres raons, havia motivat que en tots els col·legis es demanés un temple gran i capaç perquè hi cabessin tots els alumnes almenys en les grans festivitats. L'augment en el nombre d'alumnes va fer impossible enquibir-los tots a l'església per gran que fos; aleshores es dividiren, almenys, en dos grups: els grans o de secundària i els petits o de primària.

Però no tot era enquibir els alumnes al temple. Preocupava més com seguir o què fer durant la missa que celebrava normalment un sacerdot dels grans de la comunitat que no tingués classe o no la tingués a primera hora (de manera que li quedés temps per esmorzar). Tradicionalment els fidels, durant la celebració de la missa, seguien els moviments acostumats d'aixecar-se, agenollar-se, posar-se drets o seure. Es resaven individualment oracions més o menys adients. Els devocionaris portaven la manera de seguir la missa, és a dir, unes breus explicacions del que feia el celebrant amb oracions que responien als moments de la celebració. Però en el món analfabet dominant en la societat de segles passats, la majoria no podia llegir res: mirava i pregava segons el Senyor l'inspirava (o s'hi assistia de cos present, distret i pensant en altres coses).

El devocionari per als alumnes de l'Escola Pia del pare Agustí Macià de finals del segle XVII també portava la manera de seguir la missa; d'aquest devocionari, se'n feren edicions fins a l'any 1916. Però moltes vegades, en comptes

de llegir cada alumne aquestes monicions o explicacions, es feia una novena o un altre acte pietós, com el rosari durant el mes d'octubre.

En començar el segle XX, a casa nostra s'anaren buscant camins nous, més adequats als diferents grups de fidels. El Primer Congrés Litúrgic de Montserrat de 1915 marcà el camí i orientà cap a on anar; a partir d'aquell moment s'anaren publicant llibres per als fidels que canviaren la manera d'oïr la missa. El gregorià era un bon element per fer viure la missa; per seguir més a fons el que deia i feia el celebrant, es publicaren l'eucologi i missals més o menys apropiats per als joves. D'aquesta manera, mentre el sacerdot llegia en llatí les parts variables de la missa un altre podia llegir-ne la traducció en veu alta (o cadascú en veu baixa ho seguia en el seu missal).

En el període que ara estudiem, el problema encara preocupava, no s'havia aconseguit pas tot. S'introduí la «missa dialogada»: els assistents contestaven en llatí el que abans contestava en solitari l'escolà. El col·legi de Nostra Senyora de Barcelona va ser, entre els escolapis, el prototipus en aquest aspecte. Publicà dos fullets amb la missa dialogada (1957 i 1960) i serví de model per a altres centres (el doctor Joan Tusquets hi portava els seus alumnes de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona). Les lectures i oracions que llegia o recitava el sacerdot celebrant els llegia algun alumne en veu alta en català. Existien missals de l'Editorial Litúrgica Espanyola, de Columna o de Regina¹¹⁶² que ajudaven els nois a seguir tant la part variable com l'altra. Això servia per als alumnes de batxillerat. Per a la resta —primària i comerç—, l'Escola Pia encarregà al pare Miquel Altisent la composició d'un missalet: va ser *El nostre missal* en català i traduït després al castellà; els dos foren editats per la Compañía Bibliográfica Española de Madrid el 1960. El mateix autor en fa aquesta descripció en el pròleg:

Consta de cinc seccions: Misses generals; Misses pròpies per a alguns dies i festes de l'any; Ordre de la Missa; Sagraments principals i Oracions del matí i del vespre. Aquestes seccions van precedides d'una introducció, la qual amb les notes, dibuixos i il·lustracions que hi ha arreu del llibre constitueix com un catecisme litúrgic de la Missa que podrà ésser de gran utilitat per a la formació dels infants en els col·legis i catequesi. El resum de l'Ordre de la Missa l'hem posat en llatí, perquè els nens es vagin habituant a la participació directa, que l'Església considera com ideal, i també per facilitar-los l'ajudar la Missa.

1162. D'aquest missal publicat per l'editorial Regina de Barcelona guardem els següents exemplars: *Misal festivo y devocionario completo*, 1960; *Misal diario latino-español y devocionario*, 1952; *Misalito Regina*, 1960; *Misal diario completo*, 1967.

La reforma litúrgica iniciada per Pius XII i la supressió del dejuni eucarístic foren dues mesures molt ben vistes pels escolapis. Obrien perspectives de cara a la formació dels alumnes.

Les mostres de pietat tradicionals continuaren en tots els col·legis i s'intentà solemnitzar-les tant com fos possible: mes de Maria, mes del Sagrat Cor, fi de curs amb processó amb el Santíssim per l'interior de l'escola o pels patis i jardins. Varen escaure aquests anys algunes dades significatives en el món cristià que adquiriren un fort relleu i, als col·legis escolapis, hi tingueren una bona acollida. El 1950 el papa Pius XII declarà el dogma de l'Assumpció, el 1954 tota l'Església celebrà el centenari de la proclamació del dogma de la Immaculada Concepció i va ser declarat any marià, el 1958 va ser el centenari de les aparicions de la Mare de Déu a Lourdes. Als col·legis se celebraren aquestes esdeveniments amb actes marians dintre de l'escola, amb trobades de tots els col·legis i amb alguna anada en peregrinació a Lourdes.

El 1951 va fer els dos-cents anys de la creació de la província de l'Escola Pia de Catalunya. Entre els actes que es programaren per celebrar-ho, hi va haver una pujada de tots els col·legis a Montserrat amb la col·locació i benedicció de la imatge de sant Josep Calassanç que hi ha a la balconada de la plaça del monestir, obra de l'escultor Francesc Juventeny. Aquests actes col·lectius anaven creant l'ambient de grup a la província, no sols entre els religiosos i mestres, sinó també entre els alumnes.

En el període anterior s'havien creat, en alguns col·legis, grups d'Acció Catòlica: aspirants o joves, segons l'edat. El grup o centre que continuà més actiu va ser el del col·legi de Nostra Senyora. La revista *Apostolado* (1943-1955) és una mostra de la seva activitat, però la seva tasca sanitària, educativa i catequètica a la Mina Pequín demostra les conviccions d'aquells nois i joves que hi participaren.

14.8. TRETS SIGNIFICATIUS DE NOVES LÍNIES

La sensibilitat per acomodar-se o respondre millor a les demandes de la societat, la trobem, en aquests anys, en diversos fets; tal vegada hom els titllarà de fetes, però a vegades petits gestos tenen a la llarga un significat i transcendència.

Dèiem, en començar el capítol, que un signe de l'època que hom detectà pels carrers foren els nous tipus de vehicle que circulaven. Alguns escolapis adquiriren una vespa; anava bé fins i tot portant la sotana; l'ús d'aquest mitjà de transport serví per ampliar serveis, com anar a celebrar misses o atendre grups. Però el més significatiu va ser que el pare provincial, Francesc Llenas, va com-

prar un Seat 600 per a ús del provincial: cridà l'atenció, va ser un punt de partença i un canvi de mentalitat.

El col·legi de Sant Antoni tornà a ser ara un referent per als altres col·legis. La revista *San Antón* (1948-1964), amb variacions en el títol, presenta una escola viva, oberta, culta. La creació d'un centre per als antics alumnes va ser també una obertura d'acollida i d'aixopluc per a persones que no estaven en aquell moment vinculades a l'escola i no trobaven un lloc per desenvolupar la seva activitat social. La revista *Circular Informativa* (1959-1967) intentà difondre una línia religiosa més oberta i adient als nous temps (el títol de la publicació tant es pot llegir en català com en castellà, senyal d'aquesta obertura). S'atenia els pares de família, els antics alumnes, les persones de bona voluntat que hi volien participar.

Altres revistes dels col·legis podríem sumar-les a aquest intent de temps nous i d'obertura. *Senda de Sabadell* (1953-1962) i *Balmes* del col·legi barceloní d'aquest nom (1947-1958) són tal vegada les dues amb més continuïtat i contingut. Grups d'alumnes també encetaren la vida periodística en alguna de les publicacions de curta durada, com són les revistes escolars: ara en sortiren una bona colla. La majoria de les associacions d'antics alumnes iniciaren el seu butlletí; els més interessants són sens dubte els de Mataró, *Boletín para los Antiguos Alumnos* (1951-1969), i el d'Allella, iniciat el 1960, el qual quatre anys després es transformà en la revista de la població *Allella*.

El maig de 1957 arribà a les comunitats de la província una petita revista, *Catalaunia*, que pretenia servir de laç d'unió de tots els religiosos. Des d'aquell primer número la revista es rebé amb goigs i després de llegir-lo hom esperava ja el número següent. La publicació va prendre després més volada i es va mantenir com a revista interna de la província. Repassant-la avui, hom hi troba l'expressió del que ha estat en bona part la vida de la província.

Un altre punt important i innovador va ser l'acceptació primerament i després el reconeixement o l'aprovació de l'escoltisme als nostres col·legis. El primer pas va ser l'aprovació del projecte pel pare provincial, Julià Centelles, el 20 de novembre de 1952. La iniciativa sorgí del pare Octavi Fullat i Genís, al qual s'uní immediatament el pare Josep Almirall i Andreu, amb un grup d'alumnes del col·legi de Nostra Senyora; primer pensaren en un grup excursionista però aviat s'inclinaren per l'escoltisme, que els integraria més en el món. A Catalunya l'escoltisme estava prohibit i perseguit; per això adoptaren el nom de Centre Escolapi de Muntanya —CEM— i evitaren externament els símbols que podrien comprometre. El pare provincial, Francesc Llenas, amb una carta circular a tota la província del 22 de novembre de 1955 nomenà el pare Fullat cap del CEM i exhortava tots els religiosos a promoure aquest moviment pel seu caràcter ge-

nuïnament educatiu i capaç d'entusiasmar els joves. Als col·legis de Nostra Senyora, Balmes, Sarrià, Calassanci, Sant Antoni, Igualada, Terrassa i Mataró, hi sorgiren agrupaments, a més d'altres que es varen promoure en parròquies. Va servir de punt de formació de cap d'altres llocs no escolapis i quan al bisbat de Barcelona es creà de Delegació Diocesana d'Escoltisme —DDE— la majoria dels seus primers dirigents procedien del CEM. A diferència d'altres moviments juvenils anteriors iniciats a l'Escola Pia de signe català, aquest —el CEM— aconseguí ser aprovat i reeixí. Una de les raons cal trobar-la en el fet que el pare general, Vicente Tomek, en la seva joventut a Hongria, havia estat consiliari d'un agrupament i en visitar Barcelona el 1953 recomanà al provincial que l'impulsés i que procurés sobretot la formació dels caps.¹¹⁶³

El Capítol Provincial de 1952 aprovà una proposició en què demanava: «Cooptatur ut P. Provincialis, in proximo deducatur inspectionem Collegiorum ut optima docendi methodus ab omnibus magistris adhibeatur: possibilis uniformitas et programma pro unoquoque gradu prae assignata ut norma scholarum serventur». Novament ens trobem amb el desig d'uniformitat a les escoles. Però no tornarem a consideracions ja ateses anteriorment; ara anem a veure què es va fer com a conseqüència d'aquesta proposició que va ser aprovada pel pare general. Per portar-la a la pràctica el pare provincial, Julià Centelles, nomenà el pare Joan Profitós assistent provincial. El pare Profitós visità la majoria de les escoles i redactà els qüestionaris de cada grau de primària. Però va creure que era insuficient. Calia promocionar la formació dels mestres i per això creà la Biblioteca Pedagògica Provincial; el desembre de 1953 la tenia ja enllestida per començar el gener següent, i, aprofitant la presència a Barcelona del pare general, Vicente Tomek, el 30 de desembre de 1953 se'n va fer la inauguració oficial. Però la inesperada i sobtada mort del pare Profitós, el 7 de gener de 1954, va fer que la Biblioteca no rendís els fruits que se'n podien esperar.¹¹⁶⁴

Aquests fets que acabem d'esmentar confirmen el títol amb què hem encapçalat l'apartat. Eren una mirada al futur partint de les possibilitat i limitacions de la institució i de les circumstàncies ambientals en què es vivia. L'Escola Pia no tenia força per arriscar-se en aventures, però podia fer aquests petits gestos cap a nous horitzons. Tampoc a les escoles no es podia fer gaire cosa més

1163. Una exposició més detallada a Joan FLORENSA I PARÉS: «CEM (Centre Escolapi de Muntanya 1952-1957)», a *Education, Physical Activities and Sport in a historical perspective: XIV ISCHE Conference 1992. 14è Congrés Internacional*, Barcelona, Imprenta Barcelona, 1992, p. 237-239.

1164. Una exposició més extensa sobre la Biblioteca a Joan FLORENSA I PARÉS, «La Biblioteca Pedagògica Provincial, del pare Profitós», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 378 (setembre-octubre 1996), p. 10-12.

—com ja hem explicat— que llegir un poema en català o mantenir la conversa ordinària en la nostra llengua. S’anaven introduint noves accions, gestos, activitats. Es caminava.

14.9. PREOCUPACIÓ PER LES VOCACIONS

En aquests dotze anys que tractem hi va haver una gran preocupació per les vocacions —buscar entre els nois i joves futurs escolapis— i les respostes, és a dir, les peticions per entrar a l’Escola Pia, foren també moltes i d’una manera regular. La majoria eren d’alumnes dels col·legis entre els deu i catorze anys. Cada any acostumava a haver-n’hi algun de gran amb el batxillerat acabat; també provenien generalment dels col·legis.

Les úniques cases de formació que depenien de la províncies eren les del calassancià a Alella i la del noviciat a Moià. El primer s’havia reobert des de 1941 a Alella i acollia els nois de dotze a catorze anys que manifestaven desig de fer-se escolapis; l’edat d’entrada a Alella s’allargà als deu anys perquè en alguns col·legis no hi havia batxillerat i es procurava que, abans d’anar al noviciat de Moià, tots haguessin cursat el batxillerat elemental amb l’examen de grau corresponent. L’augment de calassancià a Alella va fer pensar a crear una altra casa per a aquests estudis inicials. El 1953 el pare provincial, Julià Centelles, obrí novament l’Escola Calassancià de Morella. Per motiu de les obres que es feren a Alella per aixecar un nou pis a la casa, el calassancià es traslladà temporalment a Olot.¹¹⁶⁵ Moià va ser sempre la casa noviciat.

La formació dels germans operaris havia estat força descuidada. Temps enre-re els superiors ja ho havien indicat, però no hi hagué una presa de consciència prou efectiva. En la segona meitat del segle XIX el noviciat per a germans operaris s’establí al col·legi de Sant Antoni de Barcelona. La nombrosa comunitat, la Cúria provincial i el gran col·legi amb un internat permetien que els pretendents poguessin aprendre tots els oficis que després exercirien. Quan el 1894 l’internat es traslladà a Sarrià, allí passà el noviciat. La formació, però, era més manual o d’oficis que una altra cosa. La formació religiosa es donava a partir de xerrades, conferències i exercicis espiritual. La formació intel·lectual o humanista quedava oblidada.

En el Capítol Provincial de 1952 s’aprovà una proposició que deia el següent:

1165. Vegeu el llibre de crònica de l’Escola Pia d’Alella 1952-1961, f. 43r, a APEPC, 07-10 / caixa 15, i Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Olot*, p. 489-490; també *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. II, p. 507, en l’article del pare Enric Serraïma.

Que en el futur només hi hagi una sola casa noviciat per als germans i que sigui pròpia per a noviciat; en una altra casa, que podria ser la d'Alella, durant els tres primers anys de la professió continuïn la formació durant els tres anys de professió temporal o simple. En aquesta altra casa, els professors de vots simples hi podran enfortir i augmentar més fermament la pròpia vocació religiosa i al mateix temps aprendran algun ofici que els faci més aptes per a la vida religiosa que han de portar.¹¹⁶⁶

No queda clar, però sembla donar a entendre que l'única casa noviciat sigui la de Moirà per a clergues i per a germans, amb la qual cosa es faria un pas cap a una formació religiosa comuna. Tot i l'aprovació per la Congregació General, Catalunya no la portà a la pràctica.

El pare general, Vicente Tomek, en una carta del 23 de juliol de 1956 al pare provincial, Francesc Llenas, li recordà que aquesta proposició no s'havia pas revocat, sinó que restava en peu. El pare general suggeria que el noviciat de germans es traslladés d'Alella a Moirà; la formació que rebrien, si eren a la mateixa casa que els clergues, seria indubtablement més completa.¹¹⁶⁷ A Morella, el pare Josep M. Segura i Ferrer, mestre de calassancis, va fer aquell mateix curs 1956-1957 la separació dels que continuarien per a clergues i dels que passarien a germans, els quals deixaren d'estudiar llatí i el substituïren per la comptabilitat; no es demanà el parer dels interessats, sinó que a dit es va fer la tria.¹¹⁶⁸ El pare Llenas posà en marxa, tres anys després, el noviciat de germans a Moirà.¹¹⁶⁹ Nomenà per a mestre de novicis germans el pare Segura.

El setembre de 1959 el pare Segura amb el nomenament a la butxaca i una dotzena de joves arribà a Moirà per posar en pràctica un nou estil de noviciat.¹¹⁷⁰ Però no encaixà en la marxa i l'estil del noviciat de clergues i es crearen friccions. El 1961 el provincial decidí traslladar el noviciat de germans de Moirà a Alella.

L'eufòria que despertà el trasllat es va acabar aviat. A Alella els esperava molta feina —cuina, rentat de roba, neteja de la casa, cura dels jardins, granges

1166. Vegeu les actes del Capítol Provincial de 1952 a APEPC, 02-01 / capítol 1952.

1167. Vegeu aquesta carta a APEPC, 03-10 / doc. 80/1956.

1168. Llibre de crònica del col·legi de Morella 1943-1961, a APEPC, 07-09 / caixa 5. Un testimoni de qui va viure tot aquest procés a Lluís MARAÑÓN, «El pare Josep M. Segura que jo vaig conèixer», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 204 (juny 1978), p. 4-7.

1169. Tot i la marxa dels postulants de germans operaris cap a Moirà (1969) i de la creació del calassanciat (1957) per a nois des de primer de batxillerat a Olot (traslladat després a Alella el 1959), a Morella hi continuà un calassanciat, que atenia principalment aquells nois que no estaven preparats per iniciar el batxillerat tot i tenir ja l'edat per fer-ho: s'intentava posar-los al mateix nivell de formació que la resta.

1170. Seguim la cronologia i descripció de Josep M. FARRÉS I SABATER, *Sé de qui m'he de fiar: Josep M. Segura i Ferrer, escolapi (1928-1978)*, Barcelona, Claret, 1990, p. 124-134.

de porcs, de gallines, servei de menjador, atenció a la porteria, compres...—, cosa que novament els impedí portar amb regularitat un horari de classes de formació i fins i tot d'assistir sempre als actes de pregària comunitària.

Quan els primers novicis compliren els dos anys de noviciat varen professar i començaren el trienni de formació com a juniors. Es quedaren a la mateixa casa però vivint en dependències diferents de les dels novicis.¹¹⁷¹ En els dos casos (novicis i juniors) el pla de formació professional es complí més o menys, però la formació humana i religiosa quedà molt minvada.

El pare Segura cessà de mestre de novicis a l'estiu de 1963 i es pot dir que l'experiència havia acabat. Les causes del fracàs de l'experiència foren múltiples. El problema no era ni Moià, ni Alella, ni el pare Segura; el problema estava en el mateix pla, que no encaixava en l'entorn. L'objectiu que els germans operaris tinguessin una formació adequada era òptima i lògica. El camí seguit i el moment, en canvi, no foren ben triats. Destinar per a germans els calassancis que anaven malament en els estudis no era cap garantia de tenir grans personalitats entre els futurs germans. La formació professional no gaudia de prou prestigi per revaloritzar un col·lectiu que venia de molt avall. Ser clergue en aquells anys encara pesava en la societat. La societat —ho hem recordat anteriorment— demanava estudis de batxillerat almenys elemental i títols oficials.¹¹⁷²

* * *

Els fets que hem exposat en el present capítol mostren una barreja de l'antic i del nou. Tradicions que es mesclen amb noves propostes. L'encaix no va ser pas còmode. De fet no es produí integració sinó que eren dos camins: el tradicional, que s'estrenyia, i el nou, que s'eixamplava. El pes el mantenia en aquests moments la tradició.

1171. El noviciat s'instal·là des del primer moment als pisos sobre les classes del nois del poble. El juniorat fluctuà; uns visqueren al corredor de l'antic museu, d'altres al que havia estat l'internat.

1172. El 1963 els superiors m'encarregaren de substituir el pare Segura com a mestre de novicis. Davant de la manca de novicis vaig recórrer molts llocs i famílies intentant trobar alguna possible vocació. Recordo que un pare em va dir que volia que el seu fill, que pels estudis havia deixat el seminari, cursés el batxillerat elemental i que mai no permetria que fos un criat. Assenyalava aquell pare les dues raons que impedien tirar endavant el pla de formació dels germans. Després de la gira, vaig exposar al pare provincial, Joan Trenchs, que no hi veia futur.

15. DIVAGACIONS (1961-1970)

Encetem l'anàlisi d'uns anys tensos, polaritzats, conflictius. En el període anterior ja hem detectat la dualitat d'actuacions i tendències que es manifestaven dintre de la província escolàpia. L'harmonia era aparent. Les noves generacions de la postguerra civil anaven fent-se sentir perquè eren ja majoria i anaven prenent la direcció de la província. Les noves fornades de religiosos que es formaren ara a Salamanca, majoritàriament a la Universitat Pontifícia de Salamanca, arribaven amb una nova mentalitat i formació que l'Escola Pia no havia pogut orientar. Els anys presents són de problemes, moguts, de no saber ben bé cap a on cal anar; però hi ha vida, creixement; s'apagava un llum mentre un altre començava a brillar.

No és únicament dintre de la província escolàpia que hi ha aquesta situació, sinó que la trobem en tota la societat. El que tocà viure als escolapis va ser un reflex de la societat i de l'Església. Comencem per enumerar fets que trasbalsaren el món.

Encapçalem el capítol amb la paraula amb què titulà el pare Joan Trenchs un article a la revista *Catalaunia*. Com si tingués un somni, imagina com podria ser un col·legi escolapi a Catalunya dintre d'uns anys: escola d'Església, dirigit per laics i amb laics com a mestres i professors, els escolapis com a santificadors vivint del seu treball, etc. En els detalls no coincideix amb la realitat aleshores futura però que avui ja tenim com a passada. De totes maneres les línies bàsiques s'han complert. Va ser un article fortament criticat i qüestionat. Tenia uns tints profètics.

15.1. LLUMS I OMBRES

La televisió funcionava feia ja uns anys a Espanya i havia arribat a Catalunya, però durant aquest període es convertí de fet en el mitjà de comunicació i informació habitual. Permetia veure, sentir-se present en llocs i esdeveniments que fins en aquell moment eren impensables. De sentir explicar els fets, es passà a veure'ls.

Es parlava del miracle alemany, en el món occidental hi havia un creixement econòmic generalitzat. Espanya participava d'aquest boom econòmic i va començar a rebre milers i milers de turistes que anaren canviant l'economia, però també la manera de viure dels espanyols. Els plans de desenvolupament portaren molts treballadors a sortir dels seus pobles i de la vida del camp i a emigrar a zones industrials o a l'estranger.

La elecció de John F. Kennedy com a president dels Estats Units d'Amèrica va ser una llum i esperança general; el seu assassinat obrí una incògnita que no s'ha pas aclarit. El món pregonat pel jove Kennedy no va ser possible.

La tècnica permetia que l'home rodegés la terra i que posés els peus sobra la lluna. També que a Cuba s'instal·lessin míssils nuclears soviètics que provocaren un conflicte greu que posà el món a punt d'esclatar una nova guerra mundial.

Als Estats Units d'Amèrica es reconeixien els drets als negres igual que per a la resta de conciutadans. Posar-ho a la pràctica fou una conquesta llarga, difícil i conflictiva. Martin Luther King hi deixà la vida i va ser un símbol d'aquesta lluita no violenta pels drets de tots.

Àfrica veié néixer un bon plec de nous estats: després de la submissió sota potències colonitzadores, albirava la llum de la independència i de la llibertat. L'aixecament secessionista de Katanga en l'estat de la República del Congo, que acabava de ser creat, o la guerra de Biafra —entre d'altres— enterboliren l'alegria inicial. Era la fi del colonialisme, però es pagaven massa vides humanes.

Les imatges que la televisió transmetia de la guerra del Vietnam eren esfeïdores i portaven a prendre una posició antinord-americana.

Christiaan Barnard aconseguia el primer trasplantament de cor. Milions d'infants morien cada anys de fam i malalties als països del Tercer Món, quan hi havia medicaments en el món occidental que ho podien evitar.

L'Església catòlica obrí la finestra gràcies al papa Joan XXIII i va poder respirar aire nou. El Concili Vaticà II i el papa Pau VI ajudaren a crear un ambient d'optimisme: nova manera de presentar la teologia, ecumenisme, llengües maternes en la litúrgia, una altra manera de fer, l'impacte de l'encíclica *Pacem in terris*. A Catalunya es creà mal ambient amb el nomenament de monsenyor Marcelo González com a bisbe coadjutor o amb la resposta del Govern a les declaracions de l'abat de Montserrat, Aureli M. Escarré, al diari francès *Le Monde* del 13 de novembre de 1963.

La primavera de Praga, amb la simpatia per Alexandre Dubček, el maig del 68 a París, la guerra llampec dels sis dies a Israel. Les tensions de la guerra freda amb Nikita Krushchev repicant amb la sabata sobre el faristol, les interminables discussions sobre la forma de la taula per discutir els possibles acords per a una pau al Vietnam. La matança d'estudiants a la plaça de Tlatelolco (o plaça de les Tres Cultures) poc abans dels jocs olímpics de Mèxic. Així va transcórrer el 1968.

La irrupció dels *hippies*, les multituds seguint els Beatles o la mitificació del Che: uns nous ídols per a la societat jove.

Aquest món es vivia en la nostra societat espanyola i catalana perquè els mitjans de comunicació ho permetien, perquè les fronteres amb el turisme s'havien obert força. No he posat cap ordre en l'enumeració anterior, perquè tampoc en la realitat no hi va ser i cadascú prenia posició per uns fets i no uns altres, se sentia identificat amb aquests i no amb aquells. Sense tenir present aquest món convuls, canviant i contradictori, no entendrem la realitat de la petita parcel·la de l'Escola Pia de Catalunya.

Els primers mesos de ser provincial, el pare Joan Trenchs publicà a *Catalaunia* un article que titulà «Divagaciones».¹¹⁷³ Eren unes consideracions utòpiques. Volia il·lusionar els seus religiosos mostrant un futur esperançador amb realitats que aleshores tot just apuntaven. Per als religiosos conservadors varen ser malvistes i des de Roma se'l va reprendre. Es tensaren encara més les relacions entre la Roma escolàpia i la província i entre els grups d'aquí. Eren una altra manera de veure les coses, adonar-se que calien canvis, que el passat era això *passat* i estava naixent una nova societat. Aixecaren molta polseguera.

15.2. RELIGIOSOS

Com en altres ocasions acudim en primer lloc a les estadístiques per veure la situació en el nombre de religiosos; el nombre no és únicament un element quantitatiu, també ens suggereix quelcom de fons.

TAULA 24
Nombre de religiosos (1961-1970)¹¹⁷⁴

	<i>S</i>	<i>J</i>	<i>GO</i>	<i>Sumes</i>	<i>NC</i>	<i>NO</i>	<i>Sumes</i>
1961	281	87	45	412	13	14	27
1964	290	100	53	443	25	0	25
1967	296	92	43	431	7	0	7
1970	282	66	36	384	9	2	11

S: sacerdots; *J*: juniors; *GO*: germans operaris; *NC*: novicis clergues; *NO*: novicis operaris.

1173. *Catalaunia* (Barcelona), núm. 40 (1961), p. 3-5.

1174. Hem elaborat aquesta taula servint-nos dels catàlegs dels anys esmentats. El 1967 hi ha una sola relació de religiosos professors, ja que s'havia abolit la distinció en categories entre clergues i germans; no s'aboliren totes les distincions sinó que en restaren algunes de fonamentals com el fet que els germans no poden ser superiors ja que es tracta d'un orde clerical.

Les tres primers columnes es refereixen als religiosos professors; la quarta és la suma. Les columnes cinquena i sisena indiquen els novicis i en l'última hi ha la seva suma.

Si comencem l'anàlisi per l'última columna, la sisena (novicis per a germans operaris), veiem com l'eufòria de l'entrada de germans operaris s'havia acabat ja el 1964; fou la primera retallada.

El nombre total de germans disminueix perquè el grup nombrós era de religiosos grans que anaven desapareixent; també perquè abandonaren aviat l'orde un bon nombre dels que professaren dintre de la nova experiència, que hem exposat en el capítol anterior. Amb nou anys el total disminueix en nou religiosos (de quarant-cinc a trenta-sis), quasi un per any.

En les tres columnes dels clergues, també hi veiem una disminució a partir de 1964, any que podríem considerar com el zenit d'augment. El més significatiu és la disminució dels juniors, que haurien de ser l'esperança del futur.

L'augment de sacerdots, el 1967, és una dada que tapa la realitat, perquè els juniors disminueixen. A partir d'aquí comença la davallada. No és un fet exclusiu de la província escolàpia de Catalunya. És un fet general dintre de l'Església espanyola. No justifiquem ni criticuem: només exposem amb números uns fets.¹¹⁷⁵

A partir d'aquests anys cal fer-se a la idea que molts professors i sacerdots sortiran de l'orde i que disminuiran les entrades de nous candidats. A la llarga, aquests dos factors portaran a una província de religiosos grans i numèricament pocs. Per què tantes sortides? No és un fet propi de l'Escola Pia, va ser arreu: en els ordes religiosos i en el clergat diocesà. M'atreveria a assenyalar algunes possibles causes; portem ja unes dècades després d'aquells anys crítics i podem reflexionar amb més serenor. No sentarem pas càtedra, ja que cada persona patí la seva pròpia crisi, però sí que ens atrevim a dir-ne alguna cosa col·lectivament considerat. Assenyalaria com a primer factor de la crisi del post-Concili Vaticà II el mateix Concili, és a dir, les expectatives que despertaren en un primer moment i que després no es veieren complides: molts es de-

1175. Quan ja teníem redactat aquest apartat ha aparegut el llibre de Francesc NÚÑEZ I MOSTEO, *Les plegades: Sacerdots secularitzats*, Barcelona, Mediterrània, 2006. És un estudi sociològic molt a fons; es refereix als sacerdots del bisbat de Barcelona, però també fa esment, en alguna ocasió, d'escolapis (per exemple, a la p. 602 hi ha el document de dispensa d'un sacerdot escolapi; suposem que és el mateix que intervé en un grup de discussió). Tot i la diferència entre un sacerdot religiós i un sacerdot diocesà, hi ha molts punts de contacte. Les diferències principals les posaria en el període de formació (seminari per als diocesans i juniorats per als escolapis), la situació econòmica (el religiós viu en comunitat i de la comunitat) i en el fet que hi ha religiosos no sacerdots (germans operaris); una peculiaritat també va ser que alguns religiosos passaren al clergat diocesà, i deixaren de ser religiosos.

sencisaren i s'enfonsaren. El canvi que es produí en la societat espanyola en aquella dècada: augment de sous, els aparadors més ben proveïts, les possibilitats de comprar quelcom a l'estranger (Perpinyà o Andorra). D'una Espanya tancada en si mateixa es passà a una situació de relacions internacionals amb la vinguda de turistes, d'estrangers, l'entrada de premsa i de llibres, sobretot de França i dels països del Benelux; així es trencà el ritme i això provocà una crisi. L'afany de tenir moltes vocacions, de ser molts (obsessió pel nombre) portà a buscar pretendents fora de les nostres escoles i de l'entorn; recordem els tres grups —agrupem-los així, tot i que no tots venien exactament d'aquests punts, però així foren reconeguts en aquell moment—: els procedents de Torà (població de la comarca de la Segarra), de Navarra i de Lleó; del primer no en perseverà cap, dels altres dos en quedaren tres. Els escolapis de Catalunya havien buscat sempre les vocacions entre els alumnes dels propis col·legis; els religiosos eren, doncs, tradicionalment de la pròpia terra. L'experiència de buscar-ne de fora, en llocs on l'Escola Pia era desconeguda, fracassà. En un aspecte teològic diríem que la vida religiosa es presentava com l'estat de perfecció, superior al laïcat. Fer-se religiós era un grau dintre de l'Església. La nova teologia sobre la vida consagrada, que la basava en el baptisme com una manera diferent però ni superior ni més perfecte de seguir Crist, va fer que alguns optessin per altres camins cristians, com el del matrimoni.

L'ambient era, a més, enrarit. Es palpaven les ganes de fer donar un tomb a la marxa de la província i de l'Església.

Un canvi en l'aspecte exterior ben visible va ser deixar l'hàbit o sotana.¹¹⁷⁶ Alguns el substituïren pel vestit seglar tot d'una; d'altres ho feren progressivament passant entremig pel *clergyman* o camisa negra o gris amb collet blanc (o la targeta). Aquestes actituds palesaven les diferents posicions i divisions davant del volum de novetats que es presentaven.

Totes les esperances d'un possible canvi polític havien anat fracassant. Ni en acabar la Segona Guerra Mundial, ni amb l'entrada d'Espanya en organismes internacionals, ni el proclamat 1961 com a «Veinticinco años de la Victoria» —que es canvià aviat per «Veinticinco años de Paz» per pressions socials— portaren la més mínima democràcia a Espanya. Per això el Concili va ser una taula d'esperança més a Espanya que en altres països. A Catalunya esclatà el que estava reprimint. Ni l'Estat ni tampoc l'Església jeràrquica acceptaren un canvi tan radical.

1176. El pare general, Vicente Tomek, dictà unes normes sobre l'ús del *clergyman* mantenint, però, la sotana com a forma habitual de vestir, en la carta circular del 25 octubre de 1966, a APEPC, 02-21 / caixa 2, Tomek.

15.3. L'ENSENYAMENT

Una llei del Ministeri d'Educació del 29 d'abril de 1964 amplia l'ensenyament obligatori fins als catorze anys i una ordre ministerial del 6 de juliol de 1965 publicà i concretà els Cuestionarios Nacionales de Enseñanza Primaria, coneguts com els *nous qüestionaris*. Eren dues disposicions importants i que afectaren les escoles, també les nostres.

L'ampliació fins als catorze anys de l'obligatorietat de l'escolarització portà més alumnes al batxillerat elemental; els estudis de comerç no varen fer-se encaixar en els programes dels qüestionaris i foren la sentència definitiva de desaparició. Aquestes reformes s'acompanyaren amb la creació de la cartilla d'escolaritat de primària (abans només hi havia la de batxillerat) i els exàmens per obtenir el certificat d'estudis primaris, que després s'exigiren per al món laboral. Per a la primària era un primer pas de burocratització ja que s'havien de portar un registre d'alumnes i un de qualificacions, demanar les cartilles a inspecció, controlar els exàmens per al certificat, etc.

Els nous qüestionaris anaven en una altra línia, entraven en el contingut mateix de la primària, qüestió que normalment havia quedat a mans dels mestres i ara el Ministeri publicava els qüestionaris per a cada curs. Un expert ho deia amb aquestes paraules:

Uno de los problemas fundamentales con que se enfrenta el director escolar al iniciar el curso académico estriba en el establecimiento del plan de distribución de las enseñanzas a lo largo de los nueve meses siguientes, de acuerdo con las necesidades de cada clase, el material disponible y lo determinado por los cuestionarios oficiales. Desde el curso 1966-1967, es preciso replantearse esta distribución de trabajo, no tanto por ser un nuevo curso, sino por el hecho de comenzar un plan de estudios para la Enseñanza Primaria que supone una modificación sustancial en la estructura de este nivel educativo, de su contenido y de sus perspectivas. El maestro necesita, pues, para planear racionalmente su curso, analizar cuidadosamente los cuestionarios y, de ellos, confeccionar unos programas de trabajo que le permitan distribuir las materias a lo largo del curso escolar.¹¹⁷⁷

Els escolapis veieren en aquests nous qüestionaris l'oportunitat d'aprofitar la conjuntura per sacsejar la primària i renovar la manera tradicional i quasi rutinària que portava des de feia anys. Preparant el professorat de les pròpies escoles es po-

1177. Vegeu *Programas escolares, curso primero*, Madrid, Magisterio Español, 1966, col.1. «Folletos el Magisterio Español».

dia refer el conjunt;¹¹⁷⁸ s'hi sumaren les religioses escolàpies i les de Sagrat Cor. Durant els dies 5, 6 i 7 de setembre de 1966, primer al col·legi de Nostra Senyora i després (perquè no s'hi cabia pel nombre elevat d'assistents) al de les escolàpies de Llíria es varen tenir unes sessions formatives. Presidí l'obertura i la clausura el pare Llenas, provincial, i el temps es dividí entre xerrades magistrals i treballs en grup per graus (pàrvuls, primer i segon grau i tercer i quart grau).¹¹⁷⁹ Els pares Josep M. Segura, Jordi Maymó i Josep M. Balcells varen tenir un paper destacat en l'organització de les jornades. Va ser probablement el primer contacte per pensar a millorar la coordinació entre els mestres de primària, ja que n'hi assistiren de quasi tots els col·legis. Es parlà de fitxes per treballar mestre i alumnes, així com de centres d'interès. Els contactes entre mestres de diversa procedència afavoriren la renovació.

En el grup de primer i segon grau indicaren els llibres recomanables per als alumnes. Cap dels indicats és dels Textos EP. Sobre aquesta col·lecció de llibres escolars de primària i de batxillerat que preparà, o havia de preparar, l'Escola Pia espanyola des de la Casa Pompiliana de Madrid hi requeien moltes queixes des de Catalunya. El pare Llenas, quan va ser provincial, envià a aquesta casa de Madrid el pare Rafael Marimon, expert pedagog i autor d'acreditats llibres escolars d'aritmètica i d'història sagrada publicats feia més de vint anys. El pare Marimon envià molts informes, tant pedagògics com econòmics, de la marxa dels Textos EP i de la casa que els publicava, la Compañía Bibliográfica Española. En un d'ells explicava que un dels llibres estava fet a còpia de tallar d'altres autors i enganxar amb tanta mala traça que no tenia sentit el que volia dir; es va haver de refer tot el text.¹¹⁸⁰ En el capítol anterior ja hem presentat un exemple d'aquest retallar i enganxar malament.

15.4. COLLEGIS

Els col·legis de la província continuaren tots els dels anys anteriors. Els de primària havien anat renovant l'autorització per funcionar després de la llicèn-

1178. Es conserven unes programacions per a cada un dels graus de primària amb paper que tenen capçalera del col·legi de l'Escola Pia de Tàrraga. Creiem que els redactà el pare Joan Profitós quan hi va estar de comunitat (1944-1946), obligat a sortir de Sabadell, però no els va poder posar en pràctica ni després quan va ser assistent provincial. No passaren de ser un projecte. Vegeu-les a APEPC, 06-21 / caixa 1, núms. 19 i 22.

1179. Un resum multicopiat de les *Conversaciones sobre los nuevos cuestionarios*, a Biblioteca Escolàpia de l'APEPC, extret 375 / SEG.

1180. Carta del pare Rafael Marimon al pare Llogari Picanyol, procurador general, amb un annex per al pare general, Vicente Tomek, datat a Madrid el 22 de maig de 1955, a APEPC, 06-21 / caixa 1, núm. 21. Més documentació sobre els Textos EP a APEPC, 06- 01 / caixa 3.

cia provisional que se'ls concedí el 1939. No hi havia burocràcia ja que no s'exigia ni declaracions ni llistes d'alumnes, ni qualificacions de final de curs. Els col·legis, pel seu compte, obriren una fitxa com a expedient de cada alumne, mensualment s'enviaven les qualificacions als pares dels alumnes i a final de curs hi havia algun tipus d'exàmens i de qualificacions finals que justificaven que l'alumne podia passar o no al grau superior. Tampoc no calia cap declaració del nombre d'aules que s'obrien o es tancaven. Els col·legis s'anaven organitzant mitjançant un religiós com a prefecte, i la resta de mestres de pàrvuls i de primària s'anava confiant a professorat laic. El mestre portava el control dels seus alumnes amb la llibreta d'assistència.

L'ensenyament del comerç, com a complement de la primària per als alumnes que no volien continuar amb el batxillerat, s'extingí durant aquests anys. Ja hem indicat anteriorment que les famílies s'inclinaven perquè els seus fills obtinguessin un títol i que en el futur tinguessin les portes obertes per passar a altres estudis: només el batxillerat responia a aquesta demanda. La primària s'acabava amb el quart grau i després es començava el batxillerat.

El batxillerat s'havia, doncs, anat implantant en tots els col·legis. Gradualment havien aconseguit ser reconeguts superiors els de Sant Antoni, Sarrià, Nostra Senyora, Balmes, Granollers, Mataró, Olot, Igualada, Puigcerdà, Tàrraga, Balaguer i Vilanova i la Geltrú. Els juniors que acabaven els estudis a Salamanca sortien amb una llicenciatura eclesiàstica; alguns fins i tot ho simultaniejaren amb estudis civils a la mateixa ciutat; aquest augment de religiosos titulats va ser un factor important a l'hora de poder reconèixer els col·legis de batxillerat. Es trencava una tradició força afermada a casa nostra de començar el magisteri per les classes dels petits o almenys de primària; aquests llicenciats passaven d'entrada al batxillerat. Tampoc no portaven cap preparació per a les ensenyances del comerç.

Quedaven els col·legis de poblacions petites, que no tenien prou alumnat ni per sol·licitar ni per atendre el batxillerat elemental. El Ministeri d'Educació creà un nou tipus de centres de batxillerat elemental per a poblacions amb menys de deu mil habitants; es concedien als ajuntaments, que podien explotar-los per si mateixos o fer un conveni amb una entitat o persones que els regissin. Eren els col·legis lliures adoptats (CLA), amb dos professors a compte del Ministeri, i dependents d'un institut. Quatre col·legis nostres —Morella, Sitges, Caldes de Montbui i Moià— s'acolliren a aquest esquema.¹¹⁸¹ En aquestes pobla-

1181. En una visita el 1965 amb el cap d'inspecció de secundària de Catalunya, el senyor Josep Gassiot, aquest insinuà al pare Jordi Maymó, assistent provincial de pedagogia, la possibilitat de tenir aquests CLA; ell assegurà que donaria totes les facilitats per a la seva creació. La idea, doncs, partí del senyor Gassiot, si bé l'Escola Pia va ser qui ho portà a la pràctica.

cions es va poder impartir als nostres col·legis, després d'un acord amb els respectius ajuntaments, el batxillerat elemental. Dels nostres col·legis de Moià i de Caldes de Montbui varen néixer els instituts actuals de les dues poblacions.

Quedaven dos col·legis sense poder impartir el batxillerat amb algun reconeixement. El de Calella ni tenia alumnat per ser reconegut, ni la població tenia menys dels deu mil habitants per tenir un CLA; quedà com a centre lliure. El Calassanci de Barcelona va ser declarat filial de l'institut de batxillerat Milà i Fontanals de la ronda de Sant Pau.

Al suburbi de Mina Pequín de Barcelona estava funcionant un col·legi de primària, com hem dit anteriorment. El 14 de novembre de 1966 va ser aprovat pel Ministeri d'Educació com a col·legi de l'Escola Pia de Pequín; tenia parvulari, primària i al vespre s'hi feien classes nocturnes. Les cinc sucursals del col·legi de Sabadell obertes als barris també foren aprovades pel Ministeri d'Educació.

Els aiguats del setembre de 1962 posaren al descobert greus problemes a Sabadell i a Terrassa —les dues ciutats més grans afectades—; els escolapis d'aquelles comunitats es mostraren solidaris amb els afectats i damnificats, gent pobra i marginada de les barriades. A Sabadell ja funcionaven les escoles de barriada i les capelles dels diumenges. A Terrassa s'inicià, al barri de les Arenes, una col·laboració que portà a crear-hi una comunitat el 1966. S'edificà un col·legi d'EGB, Joan XXIII, del qual va ser titular el bisbat de Barcelona, i els religiosos hi treballaven com a mestres assalariats.

A Mèxic els col·legis que s'anaren obrint —Puebla, Santa Ana Chiautempan, Oaxaca, Apizaco, Veracruz— tenien parvulari, primària i batxillerat. El curs 1968-1969 a Veracruz s'obrí la primera facultat universitària amb estudis d'administració i comerç.

Al Senegal els escolapis obriren la primera escola pròpia (abans havien col·laborat o creat escoles parroquials) el 1968 a Oussouye; va ser una escola de secundària anomenada col·legi Joseph Faye, que ha anat creixent amb els anys.

15.5. ALUMNES

La província estava escampada per diversos llocs i cada un d'ells vivia la seva problemàtica específica, tant si hom mira a dintre de la institució com si es fixa en l'exterior. Per això hem diversificat els alumnes per països i amb les dades que ens ofereixen els catàlegs provincials del gener de l'any indicat. Les úniques dades que ens ofereixen aquests anys són les dels alumnes de primària (amb els de parvulari), els de secundària (majoritàriament els de batxillerat), els de classes nocturnes i els residents (interns que cursaven estudis fora del col·legi), és a dir, per nivells acadèmics.

TAULA 25
Alumnes als col·legis de Catalunya segons el nivell (1961-1970)

	<i>Primària</i>	<i>Batxillerat</i>	<i>Nocturns</i>	<i>Residents</i>	<i>Sumes</i>
1961	7.028	5.445	397	159	13.029
1964	7.446	6.092	539	189	14.266
1967	9.129	7.099	461	143	16.843
1970	10.193	8.124	256	95	19.068

TAULA 26
Alumnes als col·legis de Cuba segons el nivell (1961)

	<i>Primària</i>	<i>Batxillerat</i>	<i>Nocturns</i>	<i>Residents</i>	<i>Sumes</i>
1961	1.988	734	–	1	2.723

TAULA 27
Alumnes als col·legis de Mèxic segons el nivell (1961-1970)

	<i>Primària</i>	<i>Batxillerat</i>	<i>Nocturns</i>	<i>Residents</i>	<i>Sumes</i>
1961	1.342	429	–	–	1.771
1964	1.423	728	–	–	2.151
1967	2.202	1.217	–	–	3.419
1970	2.296	1.153	460	–	2.909

TAULA 28
Alumnes als col·legis dels Estats Units d'Amèrica segons el nivell (1961-1970)

	<i>Primària</i>	<i>Batxillerat</i>	<i>Nocturns</i>	<i>Residents</i>	<i>Sumes</i>
1961	544	377	–	–	921
1964	250	1.135	–	–	1.385
1967	1.238 ¹¹⁸²	–	–	–	1.238
1970	–	1.275	–	–	1.275

1182. Creiem que aquesta dada del catàleg està col·locada fora de lloc; es refereix a alumnes del col·legi Playa del Rey, que només impartia secundària i, per tant, la quantitat caldria situar-la en la columna següent.

TAULA 29
Alumnes als col·legis del Senegal segons el nivell (1967 i 1970)

	<i>Primària</i>	<i>Batxillerat</i>	<i>Nocturns</i>	<i>Residents</i>	<i>Sumes</i>
1967	312	–	–	–	312
1970	80	200	–	–	280

La primera cosa que cal fer notar és que els escolapis catalans, tot i trobar-se en un moment difícil per les circumstàncies que es vivien a Catalunya, implantà l'Escola Pia en diversos països i educà un nombre molt considerable de nois. Als Estats Units d'Amèrica les quantitats són vacil·lants perquè cap de les escoles era pròpia, de manera que a la llarga s'abandonaren a mans del bisbat, que n'era el titular. Al Senegal, les primeres dades són d'una escola parroquial pròpia (Diembering), però que als pocs anys el bisbat traspasà als capellans diocesans; l'altra escola de 1970 (Oussouye) va crear-se independentment de cap parròquia i ha estat la base de la resta fins al dia d'avui. Aquesta sembra iniciada uns anys abans ha anat fructificant i convertint-se en realitats ben reeixides.

Les dades dels alumnes a Catalunya són d'augment global. La població demanava escoles i hi havia una alta natalitat. No es donava pas l'abast a les demandes d'escolarització.

Durant aquests anys sortiren de nou quaranta-tres revistes publicades per les escoles; la majoria eren fruit d'un grup d'alumnes d'una classe o d'un curs. Les millores tècniques que proporcionaren les noves multicopistes ho facilitaren força. Aquesta forta proliferació indica que dintre dels alumnes hi havia inquietud, ganes d'expressar-se, però també que la direcció de l'escola ho facilitava.

15.6. ESPORTS I LLEURE

Cada vegada va prenent més en l'educació l'obra postescolar enfront de l'escola pròpiament dita. La formació dels nois i joves no serà completa si l'escola no els procura altres activitats dintre o fora dels horaris reglats. La vida de relació i la comunicació empenyen a buscar línies educatives noves.

Des que començaren a practicar-se esports als col·legis s'organitzaren partits entre els col·legis. L'exercici de l'esport, d'una manera especial alguns, porta a la competició. Dintre d'un col·legi això es fa difícil perquè els equips de nivells afins són pocs. Per això s'aprofitava la visita d'un grup d'alumnes d'un altre col·legi per organitzar un partit. Entre els cinc col·legis de Barcelona també se

celebraren competicions especialment per celebrar el patrocini de sant Josep Calassanç el mes de novembre.

L'únic intent que coneixem de muntar un esdeveniment esportiu col·lectiu i obert a tots els alumnes i col·legis escolapis de Catalunya va ser el del pare Jaume Subirana els anys 1930 i 1931; aquest escolapi, com a director de la Congregació Menor de la Mare de Déu de l'Escola Pia i de Sant Josep Calassanç, organitzà a Barcelona un cros dels alumnes de tots els col·legis pels carrers de la ciutat comtal amb un èxit que despertà l'interès de la premsa.

Havien passat els anys i ara es tornà a intentar una trobada esportiva amb alumnes de tots els col·legis. La província, sota la direcció del pare assistent provincial de pedagogia, Llorenç Bonet, assessorat per un petit equip d'escolapis, organitzà uns Jocs Esportius Escolapis de Catalunya. Començarien unes competicions eliminatòries entre els alumnes dels col·legis i s'acabaria amb la celebració de les finals dels diversos esports; a fi que tots els col·legis poguessin participar en la diada de cloenda, aquell dia tindria lloc una carrera oberta a totes les edats i centres. Els primers Jocs se celebraren a Mataró per commemorar els dos-cents vint-i-cinc anys de la fundació de l'escola. El dia 8 d'abril de 1962 la ciutat de Mataró va veure com els carrers de la ciutat s'omplien de nois de totes les poblacions on hi havia col·legi escolapi. La finalitat dels Jocs era la voluntat d'apropar tots els alumnes, fer-los sentir que tots, prescindint de la població, eren alumnes de la mateixa Escola Pia; es volia crear convivència escolàpia. També es va voler responsabilitzar en l'organització els antics alumnes locals, cosa que a Mataró funcionà a la perfecció, per intentar que en endavant ells fossin els responsables de l'esport als col·legis. No es podia, en aquells moments, prescindir de les autoritats i entitats esportives locals, les quals aportaren sempre la seva col·laboració.

Els Jocs següents se celebraren a Granollers el 1963, a Sabadell el 1964, a Sitges - Vilanova i la Geltrú el 1965, a Barcelona (amb una comissió formada per representants dels cinc col·legis de la capital) el 1966 (el 1967 no se celebrà) i a Terrassa el 1968. Varen ser els últims: l'augment d'alumnes als col·legis i, per consegüent, de participants en les competicions ho va fer inviable; s'optà per suprimir-los.¹¹⁸³

Una altra activitat extraescolar amb tradició a l'Escola Pia era la de les colònies escolars; ara varen prendre una nova volada. Repassant el passat recordem

1183. La documentació generada amb motiu dels Jocs Esportius Escolapis de Catalunya està formada per cartes circulars a les escoles, normes, calendaris, característiques i resultats de les proves, etc.; de cada una de les diades dels Jocs s'imprimí un llibret; tota aquesta documentació es conserva a l'APEPC, 06-64 / caixa 1 i 2. Sobre la celebració dels primers Jocs a Mataró, vegeu Claudi VILÀ I PALÀ, *Escuelas Pías de Mataró...*, p. 739-740.

que el col·legi de Sarrià organitzà unes colònies a Puigcerdà a l'estiu de 1914 per a aquells alumnes que no podien tornar amb la família els mesos d'estius. S'omplien els dies amb excursions, visites culturals, estudi i repàs d'assignatures; era una vida d'interns més lleugera i distesa, amb contacte amb la natura. Anys següents anaren a Tossa de Mar, i anaren alternant mar i muntanya.¹¹⁸⁴

La primera colònia moderna i inspirada en els principis de l'escola nova començà l'any 1926 a Olot dirigida pel pare Joan Profitós. Era una colònia a imitació de les de la Mancomunitat i d'Artur Martorell. Va tenir continuïtat fins al 1931.¹¹⁸⁵

Acabada la Guerra Civil, ja hem dit que el pare Joaquim Tous, a Sant Antoni, intentà restaurar les colònies d'estiu a Alella els anys 1940 i 1941, però li ho prohibí l'autoritat governativa. Experiència similar portà a terme el pare Pere Boronat i Aragonès a Olot amb els interns. Pocs anys després sorgiren colònies escolars amb la doble finalitat de lleure i de repàs a Puigcerdà, Olot, Calella, Vilanova i la Geltrú i Alella. La situació geogràfica d'aquests col·legis permetia alternar les activitats de mar o de muntanya amb l'estudi o el repàs d'assignatures.

El 9 de juliol de 1963, morí d'accident el pare Jordi Turull, tot pujant al Mont Perdut a conseqüència d'una allau de neu i roques. El trasllat del cadàver va fer que el pare provincial, Joan Trenchs, conegués la casa que la Quinta de Salut l'Aliança tenia a la vall de Pineta i que pràcticament ni s'havia estrenat com a sanatori antituberculós. El 31 de març de 1964, l'Escola Pia signà l'escriptura de la compra de la casa. Aquell mateix estiu de 1964 hi tingueren lloc les primeres colònies per a alumnes de tots els col·legis. Hi col·laboraren els juniors germans i com a monitors hi anaren els juniors de teologia de Salamanca i d'Albelda de Iregua. Naixien les Colònies Jordi Turull. Han passat per diferents moments però sempre amb el caràcter de lleure.¹¹⁸⁶

15.7. NOVES BRANQUES ENTORN DEL TRONC

A un arbre de tant en tant li cauen les branques, però al mateix temps n'hi creixen de noves. És el signe de la vida. Cada primavera podem sortir a l'exterior

1184. Vegeu Miquel PUIG I REIXACH, *L'Escola Pia de Sarrià (1894-1995)*, p. 288-291.

1185. Resumim l'article d'Enric CANET I CAPETA, «Petit resum de la història de les colònies i l'escoltisme a l'Escola Pia de Catalunya (1940-1978)», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 203 (maig 1978), p. 3-9; *Catalaunia* (Barcelona), núm. 204 (juny 1978), p. 20-22. Àmplia informació sobre colònies a Enric PUIG I JOFRE i Josep M. VILA I VICENS, *Cent anys de colònies de vacances a Catalunya (1893-1993)*, Barcelona, Mediterrània, 2005, 3 v.; sobre L'Escola Pia, vegeu índex.

1186. Vegeu-ne una història més completa a Manel BAGUNYA I VALLS, *Històries de Colònies Jordi Turull*, Tarragona, El Mèdol, 2004.

i contemplar aquesta transformació de la naturalesa. L'Escola Pia va viure, aquests anys de la dècada dels seixanta, aquesta vitalitat: canvi d'estructures que ja no li anaven, substituïdes per unes altres de noves més conformes als nous temps i necessitats.

Una institució que feia anys que no funcionava prou bé era SPICA (Scholarum Piarum Catalauniae), la distribuïdora de material escolar i de llibres. Ara es va suprimir i s'encarregà la seva missió a una distribuïdora que no pertanyia a l'Escola Pia, amb qui se signà un conveni per al subministrament de material escolar i llibres.

També tenia la província una sastreria, que portava el germà operari Venanci Antonell i Bertrans; era al col·legi Balmes i s'encarregava de confeccionar el vestuari propi dels religiosos: sotanes, *dolletes* o abrics, barrets o teules, ropons. També s'establí un conveni amb una de les sastreries eclesiàstiques de Barcelona, que suplí la pròpia.

La província buscà, doncs, aquells serveis que podia trobar a fora i va creure que no calia tenir-los propis. Mantenir petits, diguem-ne, *negocis*, no era rendible econòmicament.

Al costat d'aquestes supressions, assenyalem altres entitats que varen néixer aquests anys. El 12 de desembre de 1964 un grup de mestres i professors de les nostres escoles es reuní i signà l'acta de constitució de l'Associació Mútua de Professors Escolapis Seglars (AMPES). Els estatuts varen ser aprovats oficialment el 24 de novembre de 1965 i la Mútua quedà inscrita en el Registre Oficial d'Entitats de Previsió Social amb el número 2872.¹¹⁸⁷ L'objectiu de l'associació, segons l'article 6è, era:

Esta Mutualidad tiene como finalidad la institución de la previsión social para el Profesorado Secular Escolapio, mediante la ayuda mutua entre sus componentes en caso de enfermedad, incapacidad y defunción. Podrá ampliarse el campo de actuación de esta Mutualidad a otras previsiones de las previstas en el art. 12 del Reglamento de Montepíos y Mutualidades, si así lo acordada la Asamblea, a cuyo efecto se modificarían y ampliarían estos Estatutos en lo pertinente o se reglamentarían aparte la actividad o actividades ampliadas, sometiendo en todo caso las normas a la aprobación de los Organismos Oficiales competentes.¹¹⁸⁸

L'AMPES funcionà dues dècades. Va anar perdent l'objectiu de la seva creació i en l'assemblea del 13 de març de 1982 se signà l'acta de dissolució.¹¹⁸⁹

1187. Documentació a APEPC, 06-62 / caixa 1, núm. 1.

1188. Exemplar dels estatuts aprovats a APEPC, 06-62 / caixa 1, núm. 2; la documentació completa de l'associació es conserva a l'APEPC, 06-62 / caixes 1, 2 i 3.

1189. L'acta de dissolució a APEPC, 06-62 / caixa 1, núm. 1.

El professorat seglar anava prenent rellevància als col·legis i els superiors també hi dedicaren atenció. Els professors seglars que hi havia als col·legis s'apropaven als tres-cents, xifra superior a la dels religiosos. A més de l'AMPES, que acabem de tractar, arran del Capítol Provincial de 1965 el pare provincial, Francesc Llenas, comunicà als pares rectors dels col·legis l'aprovació d'una altra institució, l'Associació de Professors Escolapis Seglars, la qual «tiene por objeto la promoción espiritual y profesional de sus miembros, y viene a constituir como una Rama Seglar de la Escuela Pía; sin perder de vista los beneficios de orden material que ella pueda aportar a sus asociados».¹¹⁹⁰ A diferència de l'anterior, aquesta associació va tenir una vida esmorteïda. Amb l'associació o sense ella, aquests anys es varen fer diverses tandes d'exercicis espirituals a professors en règim tancat. Cada col·legi continuava evidentment afavorint la formació dels seus professors. L'AMPES hi aportà nous elements, no suplí ni suplantà ningú.

En el Capítol Provincial de 1967 també es tractà dels professors seglars. S'encarregà al pare Joan Trenchs, que havia iniciat aquest moviment pro professors seglars, que els enviés un missatge de suport de la província. Així ho va fer en una carta del 28 de febrer de 1968; en un paràgraf diu el següent:

Claro está que en el capítulo de estas últimas —*de las necesidades de la Iglesia y de la sociedad a las que queremos servir y de nuestras propias posibilidades*— ocupan los Profesores Seglares un lugar destacadísimo. Indudablemente esencial. No solamente porque no haya religiosos para ocupar sus puestos, sino porque el papel del laico en la educación del muchacho de hoy es de todo punto irremplazable. Sólo de la colaboración íntima entre seglares y religiosos cabe esperar los frutos de formación humana y cristiana que la escuela debe dar.¹¹⁹¹

No es tractava únicament de crear institucions, es procurà la formació dels professors seglars: per exemple, durant l'any escolar de 1962-1963 s'impartí un Curs d'iniciació cristiana.¹¹⁹²

Un altre punt de mira de la província foren els pares i familiars dels religiosos. Calia agrupar a tothom, implicar-los tant com fos possible. El religiós no trencava amb la família, sinó que hi pertanyia d'una altra manera. El pare Joan Trenchs, els anys que va ser provincial (1961-1964), inicià el costum d'aprofitar les visites als col·legis per visitar també els pares dels religiosos fills de la població; aquesta relació augmentà i pocs després s'acostumà ja a acompanyar el religiós quan

1190. Carta del 12 de febrer de 1965 a APEPC, 03-10 / doc. 87/1965.

1191. Carta a APEPC, 06-21 / caixa 2, núm. 11; la documentació del CEP (Centre Escolapi de Pastoral) es troba a APEPC, 06-30, en més de trenta caixes.

1192. Vegeu l'esquema desenvolupat de cada una de les lliçons a APEPC, 06-21 / caixa 1, núm. 28.

perdia el pare o la mare, en el funeral o amb una concelebració. Durant el trienni s'imposà una medalla als pares de cada religió; la dibuixà el pare Francesc Barrachina i s'establí un ritual; hi anà quasi sempre el mateix pare provincial, Joan Trenchs.

Entre els pares dels escolapis es creà l'*Associació de Familiars de Religiosos Escolapis*; l'acte fundacional se celebrà, el 15 de gener de 1967, al col·legi Balmes de Barcelona, on se signà l'acta de fundació. Els estatuts foren aprovats per l'autoritat civil competent el 15 de juny de 1967 i inscrits en el Registre Provincial secció 1a amb el número 929.¹¹⁹³ No va tenir gaires actuacions; es va dissoldre. N'ha quedat la trobada cada dos anys de tots els familiars d'escolapis.

Durant el trienni del provincialat del pare Joan Trenchs assistim al naixement de diverses obres o institucions que han donat transcendència a la província, és a dir, que l'han obert a ambients i activitats fins en aquell moment no abastades. Acabem d'enumerar-ne algunes, però n'hi va haver d'altres. Representen una nova imatge de l'Escola Pia de Catalunya. Una d'elles va ser el Centre Escolapi de Pastoral (CEP). El pare Joan Trenchs publicà oficialment la seva creació amb una carta a tots els religiosos del 10 d'octubre de 1962. De fet ja existia una comissió de la qual s'havia encarregat el pare Genís Samper,¹¹⁹⁴ amb ell formaven equip els pares Miquel Altisent, Jaume Bayó, Oriol Sala, Lluís M. Xirínacs i Pau Gaeta. La missió del CEP era la coordinació de tota l'activitat pastoral i litúrgica dels col·legis. El primer i immediat encàrrec que rebé va ser l'organització d'una campanya a fi que els alumnes visquessin intensament el proper Concili Ecumènic. El CEP organitzà les Rutes pel Concili a Montserrat, a Mojà i a Puiggraciós. Elaborà material per a la preparació i les celebracions de la primera comunió, d'eucaristies, de festes amb els alumnes, de jornades per als escolapis, per a professors. Tal vegada el que més va transcendir va ser la publicació de *Missa Jove*, material per a la celebració d'eucaristies. Començà a publicar-se el curs 1970-1971 i acabà el 1989: vint anys de materials amb mil doscents títols són molts materials. Les monicions, pregàries, introduccions a les lectures bíbliques i les pregàries universals es recolliren el 1978 en tres volums (seguint els tres cicles litúrgics) amb el títol *Paraules de festa* i un altre *Pregàries de tots per a tots*. Estava adreçada en primer lloc als alumnes i pensada per a ells, però molts d'altres se'n beneficiaren i s'usaren en moltes i distintes celebracions. La fi de *Missa Jove* va ser també la del CEP. Amb aquest motiu es publicaren les *Taules de missa jove* (Barcelona, Claret, 1989) que recull i indexa tot el material produït.¹¹⁹⁵

1193. Tota la documentació sobre aquesta associació a APEPC, 06-50 / caixa 1, núm. 1.

1194. Carta de constitució a APEPC, 02-20 / caixa 4, doc. 42.

1195. Una breu història i crítica de *Missa Jove* a Cebrià PIFERRÉ, «*Missa Jove*, un servei eclesial», *Qüestions de Vida Cristiana* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), núm. 152-153 (1990), p. 144-146.

A les acaballes del període anterior, el pare provincial, Francesc Llenas, creà la Comissió Pedagògica Provincial amb data del 15 d'octubre de 1960.¹¹⁹⁶ En la primera reunió els cinc membres que la formaven acordaren el que podríem considerar el programa d'actuació: *a)* presentar i recomanar algun llibre i revista a través de *Catalaunia*; *b)* visitar el senyor Artur Martorell, director de l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona; *c)* organitzar visites del nostre professorat a escoles model; *d)* promocionar la formació universitària dels joves escolapis; *e)* cada membre es comprometé a presentar en la propera reunió un tipus d'enquesta sobre la missa i la confessió. La Comissió treballà eficaçment de manera que a principis de l'any següent, el 1961, va poder publicar el resultat de les enquestes.¹¹⁹⁷ No va tenir temps per a més perquè a l'estiu de 1961 va tenir lloc un nou capítol provincial. Durant el trienni 1961-1964 la Comissió continuà intentant fer alguna cosa, però es veié frenada des de Roma i convertida en òrgan consultiu. En el trienni següent va desaparèixer.

El pare Joaquim Tous, en les obres de restauració del col·legi de Sant Antoni, hi va incloure la tornada d'una residència d'universitaris com la que hi havia anys abans.¹¹⁹⁸ A partir de 1958 s'intentà donar-li més vida, és a dir, que no fos únicament un lloc per menjar-hi i dormir-hi, sinó que desenvolupés activitats culturals. Gràcies a això es passà de cinquanta-cinc pupils el 1958 a cent cinquanta-nou en tres anys. La residència es convertí en un lloc atractiu per als joves que buscaven quelcom més que obtenir un títol universitari. També fou punt de trobada per a altres universitaris que només hi anaven per completar la seva formació. A través de l'aula Pare Profitós s'organitzaren cursets i conferències amb la participació de molts professors i personalitats. Una bona part d'aquestes activitats tenia caràcter clandestí, s'havia de tenir en compte que la policia no hi pogués intervenir: les sortides dels locals es feien esglaonades i en diferents direccions. Una de les activitats importants va ser la celebració del Primer Congrés de Cultura Catalana el 1963,¹¹⁹⁹ evidentment que en la clandestinitat. El nombre de residents arribà a un màxim el 1964, amb cent vuitanta-nou. La creació

1196. Resumim aquí la petita història publicada per Joan FLORENSA I PARÉS, «La Comissió Pedagògica Provincial», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 391 (setembre 1998), p. 28-30. La documentació generada per la Comissió es guarda a l'APEPC, 06-21 / caixa 2, núm. 1.

1197. Els resultats es publicaren a *Catalaunia*, núm. 33 (gener 1961); *Catalaunia*, núm. 34 (febrer 1961); *Catalaunia*, núm. 35 (març 1961); *Catalaunia*, núm. 36 (abril 1961); *Catalaunia*, núm. 37 (maig 1961).

1198. Documentació sobre la residència a APEPC, 07-03 / caixes 6.1, 6.2 i 6.3.

1199. D'aquest Congrés es conserva, entre els objectes de l'APEPC, el medalló de Pompeu Fabra que durant el Segon Congrés de Cultura Catalana es lliurà a les entitats que havien donat suport al Primer Congrés.

de noves residències universitàries a la ciutat i les exigències per a les antigues, portà a una davallada de residents i finalment al seu tancament.

A la província hi havia una tradició museística escolàpia.¹²⁰⁰ En efecte, el 1915 en el juniorat de Terrassa es creà un Museu Calassanci que recollí tot el relacionat amb sant Josep Calassanç i l'Escola Pia; el 1917 es traslladà a Alella juntament amb el juniorat. Al mateix temps, el pare Antoni Tasi, a Moià, creava un altre museu amb el novicis. El primer, crec que a la llarga (quan se suprimí el juniorat d'Alella el 1928), passà a Moià i s'ajuntà al del noviciat. Superada la Guerra Civil, continuà fins que quedà abandonat a partir de 1947 quan el pare Tasi deixà de ser mestre de novicis. El 1968, a la fi del període que ara tractem, el pare Josep Liñan tornà a impulsar entre els novicis el Museu Calassanci. El pare provincial, Salvador Salitjés, hi donà un caire oficial i per això publicà un decret de creació amb data 9 de desembre de 1968 i posteriorment sense data en un llatí clàssic i elegant invità a tots a col·laborar-hi aportant el que creguessin oportú.¹²⁰¹ Aquest Museu, traslladat a Barcelona, es convertí pocs anys després en l'Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya.¹²⁰²

15.8. ENTRADA AL SENEGAL

L'Escola Pia de Catalunya portava més d'un segle enviant religiosos a altres terres, concretament i sobretot a Amèrica. Hi havia escolapis que havien treballat a Xile, Argentina, el Salvador, Puerto Rico, Cuba, Mèxic, els Estats Units d'Amèrica del Nord. En tots aquests llocs, s'havia treballat per fundar-hi col·legis a l'estil dels que hi havia a Catalunya. Ara es tractava d'una cosa diferent. Es volia anar al Tercer Món.

En el Capítol Provincial de 1961 s'aprovà una proposició en què s'instava a fundar al Tercer Món, anar a missions. Textualment deia: «Proponitur ut nostra Provincia Catalauniae quamprimum Domum aliquam in territorio a Congregatione de Propaganda Fide dependenti erigat.»¹²⁰³ Aquesta proposició resumia les que havien presentat les comunitats d'Olot, Alella, Mataró, Sabadell i Morella; en el Capítol la proposició va ser aprovada per quaranta-sis vots i una

1200. Vegeu Joan FLORENSA I PARÉS, «El Museu Calassanci (1915-1995)», *Catalaunia* (Barcelona), núm. 369 (juliol-agost 1995), p. 24-25.

1201. Aquests documents a APEPC, 03-10 / doc. 106/1968 i doc. 30/1970.

1202. Vegeu una història dels primers anys contada per la persona que més ho va viure, Miquel PUIG I REIXACH, «Vint anys d'Arxiu Històric», *Catalaunia*, núm. 305 (gener 1988), p. 1-7.

1203. Proposició núm. 5 de les aprovades, segons les actes, a APEPC, 02-01 / Capítol Provincial 1961.

abstenció dels cinquanta-cinc vots possibles, és a dir, tenia un consens considerable dintre de la província. El bisbe de Ziguinchor, monsenyor Dodds, aprofità l'estada a Roma per entrevistar-se amb el pare general, Vicente Tomek, i demanar-li fundació escolàpia per al seu bisbat del Senegal. La voluntat de Catalunya i la petició del bisbe s'agermanaren en la primera fundació escolàpia al Senegal. El pare Enric Serraiïma, que anteriorment havia manifestat ja la seva voluntat d'anar a missions, va ser l'escollit per iniciar aquesta nova aportació a l'Església; renuncià el rectorat de Sant Antoni de Barcelona el 23 de novembre de 1962 i començà un període de preparació. El primer lloc on, per prendre contacte amb el país, el pare Serraiïma encetà el treball missioner va ser Diembering (regió de la Casamance, Senegal) La primera casa de l'Escola Pia al Senegal, però, va ser a Oussouye, de la qual es va prendre possessió oficialment el 6 d'agost de 1964. Tenien cura de la parròquia i de les escoles dels poblats veïns. El 1972 la parròquia va ser transferida al clergat diocesà i els escolapis quedaren amb l'escola de secundària Joseph Faye, que havien començat a construir el 1968 als afores de la població.¹²⁰⁴

L'Escola Pia s'ha anat afermant en terres del Senegal i després de quaranta anys hom compta amb una comunitat a les poblacions d'Oussouye, Sokone, Dakar i Pikine, de les quals depenen tres parròquies, dos centres de formació agrícola, vuit escoles disseminades per pobles petits i diversos centres de formació, a més de les cases de formació dels aspirants a escolapis. Es col·labora a més amb la casa d'estudis de teologia de Yaoundé (Camerun) i amb la comunitat de Daloa (Costa d'Ivori).

Aquesta expansió de la província va ajudar a la reflexió sobre el Tercer Món. En primer lloc va replantejar-se quina era la missió dels religiosos catalans en aquelles terres. Com deia en començar, s'havia anat a l'estranger però amb el model d'aquí perquè, en terres americanes, s'hi trobava població d'origen europeu que demanava aquest model. Però Àfrica era diferent. Com a escolapis tampoc no es tractava d'anar simplement a cristianitzar, convertir a la fe. El nostre carisma ens mena a l'educació dels infants i dels joves. Els bisbes dels llocs ens demanaven l'atenció a les parròquies, però al seu voltant calia crear-hi escoles (de primària, secundària i de formació agrícola), centres de formació i promoció (també de la dona), atenent les necessitats concretes de cada un dels llocs; mirar quins eren els sectors normalment més desatesos i buscar solucions, com és l'escola de Sam-Sam a Pikine per als alumnes que no poden entrar en l'ensenyament públic reglat.

1204. Vegeu *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. I, p. 225-227, 423, 429-430, 648 i 679; Manuel SALES, «Tasca realitzada pels escolapis a Diembering a partir del registre de baptismes (gener 1966 - setembre 1987)», *Catalaunia*, núm. 305 (gener 1988), p. 8-10.

Si aquest era el plantejament que es feia en les terres de missió, també aquí, en el Primer Món, calia revisar el concepte i les maneres que teníem de mirar-lo i d'ajudar-lo. Les campanyes del Domund (Diumenge Mundial de les Missions, que se celebrava a finals d'octubre) era una festa més aviat folklòrica amb carrosses al·lusives a països de missió. Dels col·legis escolapis n'havien sortit juntament amb les d'altres entitats d'Església; o la recollida de segells de correus o de paper de plata, que es feia des dels col·legis i grups parroquials. Calia atendre les necessitats concretes i promocionar les persones amb un sentit de justícia, perquè hi tenien dret, perquè eren com nosaltres. Abans d'evangelitzar o, millor, per poder evangelitzar s'havia de donar, promocionar. També Jesús passava pels pobles de Palestina i curava i alimentava a més de predicar. Així s'originà el sistema de treballar amb projectes que es fan en el Tercer Món i que es financen des d'aquí.

La província creà el SETEM (Secretariat Escolapi del Tercer Món)¹²⁰⁵ amb la idea d'atendre i respondre a les peticions i necessitats del Tercer Món, pensant especialment amb els escolapis del Senegal. Aquest Secretariat portà també a repensar la presència escolàpia a Mèxic, on hi havia zones de població marginada i necessitada: allí naixeran els Hogares Providencia per recollir i educar els nens del carrer, i els escolapis es faran presents durant anys a Maconí, regió minera i pobre.

15.9. IMPACTE DEL CONCILI VATICÀ II

Entre 1962 i 1965 se celebrà el Concili Vaticà II. Aquest fet eclesial es va viure amb molta intensitat a Catalunya i concretament a l'Escola Pia. Tot el que passava dia a dia al Vaticà era seguit a través de la premsa, escoltat per la ràdio o vist en la televisió. Fullets, setmanaris, articles eren devorats. Els documents emanats pel Concili foren llegits i estudiats en reunions de comunitat i comentats en les homilies o en reunions de grup. Als col·legis també fou tema freqüent a les aules. En les classes proposaren als alumnes treballs sobre el Concili, es pregava pel Concili i es feren les Rutes pel Concili amb els alumnes més grans, les quals portaren a reflexionar sobre la situació eclesial, política i social que hom vivia. El boom editorial de llibres de temàtica religiosa que omplien els

1205. Documentació sobre aquesta entitat a APEPC, 06-32 / caixa 1, 2 i 3; també es publicà una revista amb el títol *Setem*, des dels primers anys, que ha arribat a l'actualitat. A finals de la dècada dels vuitanta, el SETEM es convertí en una ONG i s'independentzà de l'Escola Pia; per mantenir aquestes atencions es creà la Fundació Educació Solidària.

aparadors de les llibreries ajudava a ampliar la reflexió. Es va viure una època d'esperança, optimista; la llum, però, a vegades s'apagava i també hi va haver foscors. Repassem alguns fets.

L'aspecte extern que més caracteritzà aquesta etapa va ser el canvi en la litúrgia amb la introducció de les llengües maternes i la celebració de la missa de cara al poble. Els escolapis optaren des del primer moment per l'ús del català, fora de rares excepcions en les misses per als fidels i en barris molts castellanitzats. La llengua afectà també el cant gregorià, el qual patí un fenomen si més no curiós: es desplomà de cop, va ser substituït per cançons noves amb lletra catalana (moltes vegades traduccions i acomodacions d'altres llocs). És un fet digne de consideració: com explicar que un cant gregorià, tan ben acceptat aparentment, desaparegués a la primera envestida? Entre els escolapis hi havia bons i reconeguts gregorianistes i liturgistes. Hem comentat, en el capítol anterior, l'esforç per millorar la participació dels alumnes en l'eucaristia de cada dia. Es donava molt relleu i solemnitat a les celebracions litúrgiques, que es procuraven ajustar a les rúbriques i amb cant gregorià ben preparat. «[...] El noviciat de clergues pren cada vegada més un aire monacal, apropant-se al model de la vida monàstica contemplativa, centrada tota la seva dinàmica al voltant de la litúrgia [...]»¹²⁰⁶ Aquesta dinàmica introduïda pel pare mestre de novicis, Elies Ferreres, topava amb la formació de les cases centrals d'estudis, a on passaven els novicis quan professaven: era un xoc que creava crisis. El Concili apostava per mirar la realitat del món, aquella litúrgia no mirava a terra, a la gent del voltant, als alumnes. Algú comparà una bona celebració litúrgica amb gregorià —amb ordre, harmonia, moviments exactes, amb clergues i servidors, tots vestits uniformement— amb una òpera del Liceu; era una representació bella, però després al carrer la majoria de la gent cantava una altra cosa, seguia unes altres músiques. La litúrgia i el gregorià no es convertiren en la pietat popular, sinó en la d'una selecta minoria.

El canvi litúrgic no cal veure'l negativament. Comportà una gran activitat per promocionar la participació dels alumnes i dels fidels en les misses. Es preparà molt material, a més d'utilitzar el que diverses editorials llançaven al mercat. La missa dels infants establerta en molts col·legis va ser una bona aportació. La col·laboració dels pares dels alumnes va ser un bon fruit del canvi.

El cant gregorià va tenir a casa nostra una vida aproximada de cinquanta anys. Substituï la polifonia i va fer que les celebracions fossin més participades. Va desaparèixer —opino— perquè requeria una formació litúrgica, bíblica i àd-

1206. Josep M. FARRÉS I SABATER, *Sé de qui m'he de fiar: Josep M. Segura i Ferrer, escolapi (1928-1978)*, Barcelona, Claret, 1990, p. 126.

huc teològica que la massa dels fidels no posseïa. La música sola o cant no era percebuda ni entesa en si mateixa i s'introduí massa vegades simplement com un aprendre cançons, sense explicació del context en què s'havien d'interpretar. Avui hi ha grups que donen concerts de cant gregorià: és música deslligada de la seva realitat.

L'Escola Pia, que era una institució valorada com a liturgista i gregorianista, de cop i volta passà a celebracions més lliures i amb el cant en llengua materna. La generació formada al noviciat del pare Elies Ferreres i que estudià a la Universitat de Salamanca és la que trencà amb el seu origen i s'adaptà a la realitat del món. En alguns llocs les actituds progressistes d'alguns escolapis crearen polèmica, que fins i tot aparegué en la premsa;¹²⁰⁷ es volia trencar amb les pràctiques de devoció tradicionals. Les escoles eren aparadors més exposats a la vista de tothom que altres indrets; per això cridava més l'atenció.

La ruptura amb la litúrgia tradicional va ser un signe molt visible, però no l'únic fet que mostrà el canvi que s'estava produint entre els escolapis. Es qüestionà la tasca educadora a les escoles i es demanà treballar en altres llocs: als propis col·legis hom era fill de l'amo i fora era un mestre més; es podia així identificar amb els treballadors. Quan el Ministeri d'Educació obrí nous instituts de batxillerat, es considerà l'avinentsa de participar-hi com a professors de religió. Tres religiosos actuaren el curs 1968-1969 en la zona del Baix Llobregat, a l'institut Torras i Bages de l'Hospitalet, en la secció delegada de Gavà i en la secció delegada de Cornellà. En acabar el curs, els tres religiosos començaren a viure en una casa de l'Hospitalet, en comunitat, dependent de la de Nostra Senyora de Barcelona.¹²⁰⁸ També des de les comunitats de Vilanova i la Geltrú i des de la de Sabadell s'atengué els instituts creats a les respectives ciutats.¹²⁰⁹ Alguns religiosos entraren a la universitat com a professors. Era una nova forma de presència de l'Escola Pia en el món de l'ensenyament.

La conflictivitat social que aquests anys s'anà accentuant, barrejada amb la situació de repressió política, va fer que alguns escolapis es comprometessin decididament i participessin en actes de protesta col·lectiva. Més d'un escolapi figurà en la manifestació (11 de maig de 1966) de capellans davant de la Direcció de Policia de la via Laietana, que acabà amb una càrrega de la policia. Entre els promotors de la campanya «Volem bisbes catalans» del mateix 1966 hi havia escolapis. Francesc Botey i Vallès passà una temporada a la presó concordatària de

1207. Vegeu, per exemple, *Tarrasa Informació* (27 juny 1968).

1208. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 495. Memòria de l'activitat en el curs 1968-1969, a APEPC, 06-21 / caixa 2, núm. 12.

1209. Per a l'experiència de Sabadell, vegeu-ne la memòria a APEPC, 06-21 / 2, núm. 12.

Zamora (1968-1969) i Lluís M. Xirinacs començà a donar-se a conèixer per la seva actitud de protesta no violenta. Hi havia inquietud, l'estructura en què es vivia resultava incòmoda a molts. Alguna cosa s'havia de moure a fora i a dintre.

15.10. DEBAT IDENTITARI

Una vegada més es repeteix aquests anys un dilema o tal vegada una qüestió de prioritats que pesa sobre l'escolapi: mestre sacerdot o sacerdot mestre. No era pas una novetat. En el seu origen l'Escola Pia ja se'l plantejà. Quan Josep Calassanç, amb un grup de clergues, s'uní als religiosos de Lucca o luquesos, sorgí aquest problema. Els luquesos no volien dedicar-se a l'escola, sinó actuar com a sacerdots amb els alumnes. Al cap de pocs anys la unió va fer-se impossible.¹²¹⁰ Podríem enumerar altres situacions. El pare Eduard Llanas, en una carta circular d'octubre de 1900, feia aquesta descripció de les dues postures:

Creendo unos, que el apostolado evangelizador en beneficio de la niñez constituye el fin primario y substancial de nuestro instituto, dan al magisterio un valor secundario en las aplicaciones de la vocación religiosa [...]. Creen otros, que el escolapio es ante todo un religioso maestro, y que, por razón de su estado y del voto de enseñanza, debe utilizar su magisterio para instruir en la fe católica y en la moral cristiana a los alumnos que frecuentan su escuela.¹²¹¹

Es tracta d'un retrat d'extrems però que descriu perfectament les dues posicions.

Tradicionalment la balança s'havia inclinat al bàndol de mestre. Recordem que, després de la restauració de l'Escola Pia a Espanya el 1845, quan es plantejà l'ideari que s'havia de presentar als novicis, s'optà per insistir que l'escolapi era un mestre i que l'escola i la ciència o preparació científica era un compromís. Els tres grans mestres de novicis, els pares Joaquim Parera, Domènec Borràs i Antoni Tasi, varen mantenir durant un segle, de 1845 a 1947, aquesta fórmula en la formació dels novicis. El llibre del pare Canata *El educador católico* presentava Calassanç com aquest ideal de mestre.

A partir de 1961 s'obrí el juniorat de teologia a Salamanca i la majoria dels juniors freqüentaren les aules de la Facultat de Teologia de la Universitat Pon-

1210. Severino GINER GÜERRI, *San José de Calasanz: Maestro y fundador*, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1992, p. 482-492.

1211. Carta a APEPC, 02-22 / caixa 1, Llanas.

tífica de Salamanca. Era un plantejament diferent del que s'havia fet en el junyorat d'Albelda de Iregua. El sacerdot, per sobre de tot, és això, sacerdot, encara que tingui altres adhesius, com el de mestre. Els joves que arribaven a les comunitats sortits d'aquest ambient es trobaven incòmodes en la intensa vida de l'escola, no diguem ja de primària, però ni tan sols en la secundària.

Vegem alguns textos sobre aquestes dues posicions. A *Qüestions de Vida Cristiana* s'encetà un diàleg sobre el sacerdot i la seva actuació en la societat, un aclariment sobre la qüestió diu:

Quan jo dic que el sacerdot hi ha d'intervenir «únicament» com a tal, aquest «únicament» no és pas oposat a home, sinó a les altres «funcions» que pot tenir l'home. Hi ha homes que són sacerdots, n'hi ha que són metges, d'altres que són mestres, d'altres que són «caps» escoltes, etc. Doncs bé, jo vull dir que la funció humana que el sacerdot ha de fer dins l'escoltisme és solament la seva funció humana de sacerdot. Igualment com el sacerdot que està en un hospital hi està solament per a fer-hi de sacerdot i no pas per fer-hi de metge o d'administrador o d'infermer.¹²¹²

Hom pot deduir que el sacerdot escolapi ha d'actuar com a sacerdot entre els alumnes.

El pare general, Vicente Tomek, en una carta circular impresa datada el 27 d'agost de 1965 es recolzà en la *Declaració sobre l'Educació Cristiana* del Concili Vaticà II per reafirmar-se en la idea que la condició de mestre és prioritària en l'escolapi ja que el Concili «ha hablado especialmente a quienes sobre nuestro ministerio escolar pudieran tener la menor dificultad o duda».¹²¹³

En altres escrits escolapis es veu que hi ha una prevenció o fins i tot una animadversió contra els col·legis tradicionals.¹²¹⁴ Per això es proposa la «desclericalización. Promoción del Laicado dentro de los Colegios Religiosos, hasta llegar a la dirección inclusive, en igualdad de oportunidades con el personal religioso». Un parell d'anys abans, Jaume Botey i Vallès publicà un article¹²¹⁵ en el qual distingia entre catequesi i promoció humana; ho considerava com un dilema o disjuntiva; es preguntava si els religiosos havien de dedicar-se a l'educació

1212. Plàcid M. VILA ABADAL, «Diàleg», *Qüestions de Vida Cristiana* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), núm. 15 (1963), p. 100; citem aquest text perquè el pare provincial, Salvador Salitjes, en fa esment en la carta circular de juliol de 1970, p. 37. El pare Salitjes en dedueix que el sacerdot, tot i ser la part constitutiva de la personalitat, exerceix a vegades altres funcions.

1213. Document a l'APEPC, 02-21 / caixa 2, en la data indicada.

1214. Com a exemple n'esmentem un que porta per títol *Educación* i que està datat el 28 de juny de 1968 i conservat a l'APEPC, 06-21 / caixa 2, núm. 7.

1215. «Els col·legis de religiosos i l'ensenyament», *Qüestions de Vida Cristiana* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), núm. 22 (1964), p. 51-61.

instrucció i conclouïa amb aquesta afirmació: «La pregunta és, doncs, aquesta: ¿pot educar l'home que nega el món, tots aquells qui viuen i han de viure enmig del món? La resposta és ben clara: NO». L'ensenyament de les diverses matèries havia, doncs, de posar-se a les mans de professors seglars.

Abans del Capítol General de 1967 un grup d'escolapis es dirigí als provincials espanyols que havien d'assistir-hi amb una carta¹²¹⁶ que es donà a signar als que volgueren. Presenta uns principis fonamentals de renovació; assenyalava tres finalitats a l'orde escolapi: 1) «educar cristianamente a la niñez y juventud»; 2) «son ministerios escolapios todos los que influyen en la educación de niños y jóvenes, escuela de padres, catequesis de adultos, movimientos familiares, medios de comunicación social y demás actividades educativas»; 3) «la Escuela Pía debe estar primordialmente presente en el mundo de los pobres». En les primeres paraules expressa el pessimisme del moment quan afirma estar «profundamente preocupados por la escasa fe y esperanza que muchos de los nuestros tienen puestas en las determinaciones que el Capítulo General pueda tomar».

Acabem les cites amb la reproducció d'un punt o article aprovat pel Capítol General especial de l'Escola Pia:

Ministerio es para el santo Fundador sinónimo de instituto. Y el instituto de las Escuelas Pías no es otro que la educación. Por eso hablando de este ministerio lo designa con verdad y propiedad como el instituto de nuestra Religión, como el instituto de las Escuelas Pías, y así escribe claramente en las Constituciones. «Será propio de nuestro instituto enseñar a los niños desde los primeros elementos, la manera de leer bien, de escribir, de hacer cuentas, la lengua latina y, principalmente, la piedad y la doctrina cristiana.»¹²¹⁷

També es recorda que Calassanç volia que els mestres fossin sacerdots tot i admetre que altres podien exercir l'ensenyament.¹²¹⁸

El pare Salvador Salitjes s'acomiadà el 1970 del trienni de provincial amb una extensa carta circular de cent cinquanta-quatre pàgines. Tota ella respira la idea del mestre sacerdot, i en va presidida, l'escolapi dedicat a l'ensenyament, a l'escola. Contrastava aquesta exposició amb les «Divagacions» que publicà a

1216. No porta data i se'n conserva una còpia a APEPC, 06-21 / caixa 2, núm. 8.

1217. *Declaraciones y decreto del Capítulo General de la Orden de Clérigos Regulares de la Madre de Dios de las Escuelas Pías, celebrado en Roma del día 12 al 26 de agosto de 1967 y del 1 de julio al 3 de octubre de 1969*, Madrid, Casa Pompiliana, 1970, p. 31, núm. 112.

1218. *Declaraciones y decreto del Capítulo General de la Orden de Clérigos Regulares de la Madre de Dios de las Escuelas Pías, celebrado en Roma del día 12 al 26 de agosto de 1967 y del 1 de julio al 3 de octubre de 1969*, Madrid, Casa Pompiliana, 1970, p. 40, núm. 152-155.

Catalaunia el pare Joan Trenchs quan era provincial al començament d'aquesta etapa que ara comentem.

Es tracta de dues visions que parteixen de punts de vista diferents: els uns es recolzen en la història, en el passat, en com hauria de ser i així forgen la imatge de l'escolapi; els altres miren la realitat del moment, el camí cap al futur per crear la nova figura de l'escolapi.

Les imposicions i la manca de comprensió de la realitat catalana que tenien i aplicaven des de Roma els superiors no facilità ni l'entesa entre les dues parts, ni contribuí a crear un clima de confiança mútua. Foren uns anys crispats.

* * *

La situació conflictiva que hem descrit no impedí, de totes maneres, que la província no sols no reculés, sinó que s'obrí a nous horitzons, tant a dintre de Catalunya com al Senegal.

L'Escola Pia s'apropà al món obrer, pas que no s'havia fet anteriorment. L'experiència de participar en institucions escolars públiques va ser un enriquiment, ja que es varen poder constatar noves formes de treballar en l'educació.

Es perderen tradicions, però la província es posà més al dia i en consonància amb la societat.

16. EN UNA SOCIETAT EN TRANSFORMACIÓ (1970-1978)

Vuit anys són un període curt. Aquests, però, foren intensos, conflictius, delicats, amb un futur incert. La política, l'economia, la societat, l'Església, l'escola, tot es va commoure com si un terratrèmol ho hagués sacsejat. Els escolapis ho visqueren com les tanques que ha de superar l'atleta: esforç, coratge i mirar cap a uns objectius.

Veient que li anava arribant la fi, el franquisme progressivament anà accentuant la repressió davant de totes aquelles iniciatives que sorgien i que podien fer trontollar el sistema imposat. L'assassinat del primer ministre Carrero Blanco —el desembre de 1973— deixà el règim sense el delfí, sense successió, a la deriva, i això encara va fer créixer la repressió. El 20 de novembre de 1975 el règim quedava tocat de mort amb la defunció de la persona que l'havia generat, mantingut i conduït, fins a quedar enterrat al Valle de los Caídos. Els dos anys següents, el país caminà cap a la democràcia, la qual cosa no vol pas dir que hi regnés estabilitat política; les pugnes entre posicions extremes, així com les ambigüitats, creaven incertesa; era arriscat plantejar-se qüestions de cara al futur. Avui, després de trenta anys, ho veiem clar i lògic, en aquells moments tot era incertesa i nuvolades: l'horitzó era amenaçador. A partir del 6 de desembre de 1978, data en què els ciutadans aprovaren majoritàriament la Constitució, s'inicià el camí cap a la normalització democràtica. S'obria una albada serena.

Al terrorisme d'ETA, que augmentà el nombre d'atemptats, s'hi afegiren altres grups com els GRAPO o el FRAP. Hom esperava que, amb la democràcia, es posaria fi al terrorisme, però desgraciadament no va ser pas així. Aquesta lacra no s'extingí pas totalment.

L'economia entrà en crisi amb una pujada del preu del petroli, la qual cosa anà afectant la resta. A Espanya tardà un parell d'anys a fer-se notar, respecte de la resta del món. Al final arribà i coincidí amb la mort de Franco i l'obertura

cap a la democràcia. Els preus es dispararen amunt, els sous quedaven curts quasi cada mes. Era inútil fer previsions, perquè no sabies com anirien demà els preus.

La política i l'economia es concertaren per tal que la societat es revoltés. Les vagues sovintejaren, les tancades d'obres foren freqüents. Acomiadaments i atur, treballadors que quedaven sense res per portar a la boca del seus fills. El malestar dintre de les famílies, de les empreses, enrarí l'ambient del carrer.

El món eclesial vivia igualment la seva transició. L'acabament del Concili, amb el papa Pau VI i el nunci apostòlic Dadaglio, anà configurant una Conferència Episcopal Espanyola més oberta i dialogant. Recordem l'existència de la presó per a capellans de Zamora i sobretot el moment de més tensió entre el Govern i l'Església arran del cas Añoveros, quan aquest bisbe de Bilbao el 24 de febrer de 1974, en una homilia defensà el dret de les minories (s'entengué que es referia al país basc); el règim reaccionà violentament i va pretendre portar el bisbe al desterrament. Els cardenals Tarancón i Jubany, des de la renovada Conferència Episcopal, intentaren guiar l'Església espanyola cap a la moderació i l'acceptació de la democràcia sense ingerències en l'Estat ni en el Govern contra el sector més conservador, encapçalat pel bisbe Guerra Campos.

El món escolar es veié immers en una reestructuració general amb la Llei d'educació de 1970, però també s'obrí un debat sobre el model d'escola. A nivell de batxillerat i universitari l'ensenyament es polititzà i en alguns llocs l'aprovat depenia del carnet que exhibís l'alumne.

L'ambient català era tens. L'Assemblea de Catalunya intentava crear una alternativa a l'agonitzant règim. La Caputxinada, o manifestació de capellans entotats davant de la Policia, reprimits i empaitats a cops de porra, posà en evidència, una vegada més —no era pas la primera—, que hi havia capellans i religiosos que feien costat a l'oposició al règim. En els dos anys de la transició el clam més escoltat va ser el de demanar l'Estatut.

Els escolapis no foren indiferents a aquest ambient polèmic i difícil.

16.1. NOVA FORMA D'ELEGIR EL PROVINCIAL

Els escolapis vivien les seves tensions internes, que venien de la dècada anterior. Els últims anys s'havia celebrat a Roma el Capítol General especial per adaptar les constitucions i regles a les noves directrius del Concili Vaticà II. Els decrets capitulars o les constitucions *ad experimentum* no calmaren pas els ànims. Hom demanava un pas ferm de renovació. L'oportunitat estava en el capítol provincial que s'havia de celebrar el 1970, segons les noves normes.

Des de sempre, l'elecció del superior provincial, i dels seus assistents, s'havia fet a través de ternes que elegia el capítol provincial: una amb tres noms per a provincial i sis noms per ocupar els quatre llocs d'assistents. S'enviaven a Roma i el pare general decidia qui presidiria definitivament la província. Aquest sistema havia portat multitud de problemes i conflictes al llarg dels segles, perquè, a més, el pare general tenia la possibilitat de recórrer a la Santa Seu i demanar un rescripte per nomenar un religiós que no figurés en les llistes presentades pel capítol. En els últims tres capítols provincials s'havia viscut aquesta realitat a la província de Catalunya. Els ànims estaven molt encesos i desencisats.

El 1970 va ser, doncs, un moment de canvi significatiu a la nostra província escolàpia catalana. Per primera vegada en la seva història es va elegir directament el provincial en el mateix Capítol Provincial, segons els vots dels capitulars. El 14 de juliol de 1970 sortí elegit el pare Josep Almirall i Andreu com a provincial i tot seguit es votaren i elegiren els seus quatre assistents: Jaume Romans i Roset, Josep M. Balcells i Xuriach, Josep Anton Miró i Gumà i Ramon M. Nogués i Carulla. La voluntat dels elegits, des d'aquell moment, va ser la de treballar en equip i amb dedicació a competències concretes, és a dir, economia, educació, dret i vocacions, tasques per a les quals el provincial els donà poder decisiu. Era una cúria provincial o equip molt jove respecte al que esdevenia tradicionalment. El percentatge d'edat de l'equip era de 37,4 anys. La veu general, en aquell primer moment, va ser que no tenien prou experiència.

El canvi de rumb es notà immediatament perquè la cúria s'instal·là a la casa que havia estat la seu provincialícia fins al 1939, es a dir, la casa de Sant Antoni a la part del xamfrà de la ronda de Sant Pau amb el carrer de Sant Antoni. Els cinc membres de la Congregació Provincial residiren en la casa formant comunitat amb algun altre religiós. S'institucionalitzaren, per exemple, les reunions de rectors cada mes, en les quals cada un dels membres de l'equip exposava les qüestions de la seva competència. Es creà el Consell de la Província, seguint les noves regles i com a control de la gestió de la Congregació Provincial. La província va prendre un altre aire.

Un altre senyal visible del canvi va ser el del segell oficial: el text anà, a partir d'ara, en català, en comptes del llatí, que sempre l'havia il·lustrat. El català es convertí en la llengua oficial de la província; en català, a partir d'aquest moment, es redactaren tots els documents d'ús intern i de cara enfora sempre que era possible (encara hi havia el franquisme que prohibia la nostra llengua).

Aquest canvi de sistema electiu no ho va resoldre tot, però en un primer moment calmà els ànims i evitar entrar en una previsible crisi ja que un grup demanava el canvi urgentment.

16.2. LA LLEI D'EDUCACIÓ DE 1970

Els col·legis s'havien adaptat a les lleis de l'Estat i podríem dir que s'havia aconseguit la màxima qualificació acadèmica de què podien gaudir. En tots els col·legis hi havia el parvulari i la primària aprovades; en tots s'impartia el batxillerat, almenys l'elemental, amb reconeixement oficial de diferent grau (reconeixuts, filial, lliure adoptats). Només el col·legi de Calella no s'havia pogut afegir a cap dels reconeixements existents.

La Llei d'educació, coneguda com la Villar Palasí, de 1970, alterà la situació en els seus fonaments. La primària, que als col·legis de la província anava dels sis als deu anys, es convertí en l'educació general bàsica o EGB, que començava igualment al sis anys però que anava fins als catorze. Ajuntava els alumnes de primària i els del batxillerat elemental (quatre cursos) en l'EGB. Després, a partir dels catorze anys, hi havia dos camins: el batxillerat unificat i polivalent o BUP (tres cursos) i la formació professional o FP (dos cicles amb tres i dos cursos respectivament). Després d'aquests dos camins, els que volien entrar a la universitat havien de fer el curs d'orientació universitària o COU.

En el BUP s'havia d'oferir als alumnes diverses matèries optatives que ja encaminessin els alumnes cap a opcions personals; en el COU hi havia assignatures obligatòries per a tots en cada curs i d'altres d'optatives; s'acabaren creant quatre opcions de COU.

La nova estructura del currículum escolar suposava reestructurar el que es feia en cada col·legi. La Congregació Provincial, després de parlar-ne en reunions de rectors, determinà quins nivells havien d'impartir-se en cada col·legi. Tindran només les modalitats de l'EGB els col·legis d'Allella, Calassanci, Caldes de Montbui, Calella, Igualada, Moià, Sitges, Tàrraga i Vilanova i la Geltrú; les de l'EGB i de FP, els de Balaguer, Olot i Sabadell; les de l'EGB i BUP, els de Balmes, Granollers, Nostra Senyora, Terrassa i Sarrià; i tindran les tres modalitats (EGB, BUP i FP) els de Mataró i Sant Antoni. No es parla del preescolar,¹²¹⁹ però s'entenia que el tindrien tots els que impartien EGB; de totes maneres s'havia de demanar independentment el seu reconeixement. Per al COU es creà a Barcelona, junt amb les escolàpies, el COU Jaume Bofill, que s'impartí en locals primerament del col·legi de Sarrià i després es traslladà als de Nostra Senyora.¹²²⁰

1219. Vegeu el document que porta la data de 3 de febrer de 1975 a APEPC, 02-20 / caixa 6, Almirall, doc, núm. 107.

1220. Pau LÓPEZ I CASTELLOTE, «Modelo organizativo de la Escuela Pía de Nuestra Señora, COU "Jaume Bofill"», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 660-671. La documentació sobre aquest centre a APEPC, 07-16, que conté sis caixes.

Sobre aquesta trama, que podríem dir *oficial escolàpia*, es teixiren altres opcions per resoldre situacions locals; ens quedem amb la situació dels primers anys d'implantació de la Llei, sense fer un recorregut de tot el període en què es produïren variacions. Vegem-ho: a Sabadell i a Igualada es creà un centre de BUP entre totes les congregacions religioses de la ciutat: foren el Centre d'Estudis Vidal i Barraquer, a Sabadell,¹²²¹ i el col·legi Abat Oliba, a Igualada.¹²²² A Mataró, per al COU, també es produí una col·laboració entre les congregacions religioses, de manera que les classes es feien un any en un centre i l'any següent en l'altre amb professors de cada un d'ells; l'augment d'alumnat portà que cada centre tingués el seu. A Vilanova i la Geltrú es creà la Cooperativa de Pares E. Ricart per al BUP.¹²²³ Els col·legis de Puigcerdà i de Morella es tancaren el 1972, i no s'hi arribà a implantar ni totalment l'EGB ni molt menys el BUP. Les poblacions de Moià i de Caldes de Montbui, en què hi havia col·legi lliure adoptat —CLA—, centre concedit als ajuntaments i no a l'Escola Pia, com ja hem dit, ara no volgueren perdre el que havien aconseguit i els ajuntaments respectivament es responsabilitzaren directament del centre de BUP de la seva població però demanaren als escolapis la col·laboració, que generosament donaren: aquests centres municipals de BUP al cap de pocs anys es transformaren en instituts. El col·legi de Sitges depenia no sols de l'Escola Pia sinó de l'Associació Cultural; aquesta assumí el BUP que havia impartit el CLA. Granollers va fer EGB i BUP sol a la població perquè tenia els alumnes suficients. Balaguer i Tàrraga acceptaren impartir només l'EGB, mentre que en cada una d'aquestes ciutats les religioses vedrunes assumien el BUP amb noies i nois. El Col·legi Calassanci de Barcelona, que era filial, transferí, en el curs 1972-1973, aquesta condició al col·legi de Sant Antoni i quedà únicament amb l'EGB.

En el curs 1975-1976 començaren a ser subvencionats alguns dels col·legis escolapis d'EGB. Posteriorment ho foren tots a diferents nivells. Era una aspiració llargament desitjada i reclamada. L'ensenyament era un servei públic per a tothom. Però l'Estat només pagava el de l'escola nacional. Els pares que pagaven els seus impostos per mantenir l'ensenyament, si optaven (com tenien el dret a fer-ho) per portar llur fill a una escola privada (religiosa o no), es veïen obligats a pagar-la: és a dir, pagaven dues vegades l'ensenyament. Aquests anys setanta, en què tot ana-

1221. Sobre aquest centre, vegeu Antoni PIÑA I BATLLELL, «Una nueva experiencia de titularidad. Un centro de BUP, COU y FP que depende de doce congregaciones religiosas», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 427-431. La documentació a APEPC, 07-41 / caixes 1-63.

1222. Documentació sobre el centre Abat Oliba a APEPC, 07-18 / caixes 30, 31, 32 i 33.

1223. Documentació a APEPC, 07-32 / caixes 28 i 31.

va revoltat i reivindicat, s'aprofità per pressionar el Govern de l'Estat. A principis de 1973 la Federació de Religiosos d'Ensenyament d'Espanya (FERE) demanà als col·legis la recollida de signatures dels pares a favor de la subvenció de les escoles per part de l'Estat. En una reunió de la FERE del 10 de març de 1973 es decidí tancar un dia les escoles, com així es va fer el dia 13 de març. S'envià una carta als pares en què s'explicava novament el problema. Les associacions de pares de família li donaren suport. La resposta positiva del Govern no es va fer esperar.

Dos fets —la nova fórmula d'elecció del provincial i la Llei d'educació— marquen i condicionen el període. Les dues coses, des de punts diferents, faran que la província prengui una direcció determinada i que deixi enrere una història venerable i venerada, però que no servia per als temps que, amb la democràcia, s'albiraven.

16.3. ELS MESTRES I PROFESSORS

En aquests anys no podem parlar únicament del religiosos com a mestres i professors dels col·legis. El pes numèric, així com el qualitatiu, s'anà inclinant cap al cantó dels laics.

Considerem en primer lloc l'evolució del nombre de religiosos de la província, segons es reflecteix clarament en la taula següent:

TAULA 30
*Nombre de religiosos (1970-1978)*¹²²⁴

	<i>S</i>	<i>J</i>	<i>CN</i>	<i>GO</i>	<i>NO</i>	<i>Sumes</i>
1970	282	66	9	36	2	395
1973	270	40	4	27	0	341
1978	242	35	3	23	0	303
%	85,81	53,30	33,33	63,88		

S: sacerdots; *J*: juniors; *CN*: clergues novicis; *GO*: germans operaris; *NO*: novicis operaris.

Les xifres de totes les columnes disminüïren en aquests vuit anys. Els efectius, en cada una de les classes de religiosos, es reduïren fins als percentatges que

1224. Hem elaborat aquesta taula servint-nos dels catàlegs dels anys esmentats. El 1976 no es publicà catàleg i com que el capítol següent s'avançà a desembre de 1978, el catàleg també es publicà el 1978 i no el 1979 com corresponia.

indiquem en l'última fila dels tants per cent (relació entre la primera fila, de 1970, i l'última, de 1978). Les pèrdues en vuit anys són molt significatives. La disminució més significativa, en tots els sentits, és la de juniors i de novicis. Queden aproximadament la meitat dels juniors i la tercera part de novicis. La manca de novicis portarà inevitablement a la disminució de juniors, i, disminuint els juniors, no hi haurà sacerdots. Els sacerdots han quedat en un 85,81 % respecte als que eren en començar el període. Les causes de la disminució són tres: les defuncions per llei de vida, les sortides de religiosos de la corporació i que els juniors que acaben els estudis van disminuint i no compensen les altres dues pèrdues.

Pel que fa als germans operaris, podríem dir que es troben en període d'extinció. El sistema tradicional no servia. Els intents del pare Segura, uns anys abans, acabaren en fracàs ja que no foren un camí de captació de noves vocacions i de redreçar el sistema. Amb les noves Constitucions el noviciat era únic i idèntic per a tots —germans o clergues— i, per tant, a tots es demanà un tronc comú del currículum formatiu; en acabar els estudis teològics, és quan hom opta o no a l'ordenació sacerdotal.

Cal deduir, del que acabem de dir, que, a més de la disminució en nombre, es començà a produir un envelliment, ja que no hi arribava saba nova. En aquest moment no es notà, però a la llarga serà un dels motius de preocupació. Ja feia temps que s'havia pensat en una casa per als malalts. El 1955 es condicionaren unes habitacions en la comunitat d'Allella, on es traslladaren alguns religiosos malalts que no podien ser ben atesos en la comunitat on es trobaven. El 1957, aprofitant les obres que es realitzaren a Terrassa per habilitar la planta sobre l'església per a habitacle de la comunitat, la província demanà que es destinessin unes dependències a infermeria provincial. El 1965 aquesta es traslladà a Sarrià, fins que el 1978 es constitueix canònicament la comunitat de Santa Eulàlia en una casa recentment comprada a la part alta de Barcelona i que es dedicà exclusivament a residència de malalts.

Es començà a aplicar a les escoles la jubilació obligatòria en l'edat reglamentària per a tots els mestres i professors, la qual cosa comportà que alguns religiosos fossin apartats de l'ensenyament contra la seva voluntat en complir els seixanta-cinc anys. La transformació dels sistemes escolars que introduí la Llei d'educació de 1970 no va ser païda ni entesa per alguns religiosos, cosa que també provocà conflictes en la marxa d'alguns col·legis. Aquestes dues situacions tingueren com a conseqüència que algunes comunitats visquessin amb tensió, com veurem més endavant.

La situació política dels anys 1975-1977, d'una manera especial, es va viure amb incertesa sobre el futur de les escoles de religiosos. Els superiors varen prendre mesures prudentes a fi d'evitar possibles situacions conflictives. Esmen-

tem aquelles que foren més públiques i conegudes. Alguns béns s'inscriviren a nom de religiosos i no de la institució: cotxes, pisos nous que es compraren. Com s'havia fet durant la República, s'invità a presentar-se a oposicions a places de mestre o professor numerari en institucions de l'Estat; alguns respongueren presentant-se, guanyant plaça i exercint durant temps en centres oficials.

La Llei d'educació de 1970 requeria més personal i més especialitzat a les escoles, tant a les d'EGB com en el BUP, COU o FP. També l'ensenyament es burocratitzà molt i va fer-se necessari crear unes secretaries amb personal cada vegada més especialitzat i preparat.

Ens trobem davant d'un contrast: el nombre de religiosos minvava mentre que creixia la demanda de més personal a les escoles. La solució va ser incorporar personal laic. En el curs 1974-1975 (primer any de què tenim dades completes de tots els col·legis pel que fa a professorat; hi manca, però, el personal no docent) el total de professors laics era de 539. Després, en constituir-se cooperatives o traspassar el batxillerat a altres entitats, el nombre disminuï una mica; en el curs 1978-1979 n'hem comptabilitzat quatre-cents vint-i-sis (cal notar que a Alella s'havia tancat el col·legi en el curs 1977-1978 i que en el 1974-1975 tenia dos mestres laics).¹²²⁵

A més del nombre molt més crescut de professors laics a les escoles, cal notar que cada vegada anaren assumint més responsabilitats, com la de coordinadors, directors pedagògics d'un nivell, etc. El 1976 foren nomenats, per als col·legis de Mataró i de Terrassa, dos laics com a directors del centre amb total independència del rector de la comunitat. Era un pas significatiu de confiança i de compartir responsabilitats.

16.4. TITULARITAT DELS COL·LEGIS

Més d'una vegada alguns religiosos havia proposat deixar la propietat dels col·legis com a signe de pobresa.¹²²⁶ Aquesta proposta implicava problemes, no era solament voler o no voler. Els col·legis eren el patrimoni que els avantpassats

1225. Dades obtingudes de la *Relatio annua* dels anys esmentats, a APEPC, 03-12 / caixa 4, en l'any indicat.

1226. En un document signat el 28 de juny de 1968 i que serví com a proposta de reflexió i discussió en les comunitats, hom hi pot llegir aquest paràgraf: «6. Liberación de las estructuras capitalistas que suelen configurar los Centros Docentes de la Iglesia. Debe aparecer evidente y siempre, lo que ya generalmente es la verdad: que son un servicio a la sociedad ajenos a todo lucro. Conveniencia de que su propiedad pase a instituciones públicas o a patronatos, de los que formen parte representantes del Profesorado y de los padres de familia». A APEPC, 06-21 / caixa 2, núm. 7.

havien llegat i no es podia deixar alegrement. La propietat dels edificis era precisament una de les condicions que posaren en fundar-se més d'una casa. Hi havia raons per continuar mantenint-los. Per vendre o traspasar es requeria el permís del bisbe del lloc i del superior general de Roma, cosa que dificultava l'operació.

Aquests anys, i davant de la situació política i social, el tema sorgí amb força i calia plantejar-ho no sols amb termes de pastoral i de pobresa —com s'havia fet fins en aquest moment en les propostes indicades— sinó que la situació política impulsava a prendre mesures davant de la incertesa del futur. Es pensà com a fórmula de solució la de convertir cada un dels col·legis en cooperativa (més que formar-ne una sola amb tots). Però, quin tipus de cooperativa es podia adoptar? La de pares de família? La de mestres i professors? Amb persones independents o entre tots? El ventall de possibilitats quedava obert a moltes solucions però la realitat de cada lloc aconsellava més una fórmula que una altra. Ja hem vist abans el cas de Vilanova i la Geltrú, on es creà la Cooperativa E. Ricart per atendre el batxillerat, utilitzant els mateixos locals de l'escola. Es descartà aquesta solució com a fórmula general i comuna per a la resta d'escoles.

Un cas concret en què sí que es portà a terme va ser a Terrassa. El 25 d'octubre de 1978 un grup de setze persones, després d'haver-se estat reunint durant mesos i tractant sobre temes escolars i concretament del propi col·legi terrassenc, es constituïren en la Calasanz, Cooperativa de Enseñanza. Naixia amb l'aprovació dels superiors de la província i tenia com a objectiu «el servicio de enseñanza a los hijos de los socios». La intenció de fons era, però, que assumís la titularitat de l'Escola Pia de Terrassa i tal vegada s'arribés a fer el traspàs de propietat de l'escola. La província li delegà la titularitat i la va exercir internament, però no la va tenir d'una manera oficial; l'arquebisbe de Barcelona no hi donà mai el vistiplau indispensable, la qual cosa va fer que visquessin sempre amb interinitat. El 23 de març de 1979 foren aprovats els seus estatuts per l'autoritat civil competent i quedà inscrita en el Registre Oficial d'Entitats Cooperatives. El 1995 es va dissoldre voluntàriament.¹²²⁷ Aquesta experiència no es repetí en cap més casa escolàpia de la província.

En parlar dels religiosos en l'apartat anterior, hem explicat que es produïren conflictes en algunes comunitats perquè els religiosos dedicats a l'escola eren minoria quan es tractava de decidir alguna qüestió escolar o econòmica referent a l'escola, ja que els més grans no acabaven de comprendre certes noves necessitats —com podia ser fer uns despatxos per a les tutories, la qual cosa demanava uns espais i uns diners per condicionar-ho. Es donava el cas que el Col·legi Calassanci no tenia una comunitat que pogués representar la titularitat. Calia bus-

1227. *Una escola implicada amb la ciutat: Escola Pia de Terrassa (1864-2002)*, p. 345-349.

car una forma o institució que representés la titularitat, que era la que havia de fer front a tots els problemes del col·legi. La Congregació Provincial sorgida del Capítol Provincial de 1976 —provincial: Jaume Bayó, i assistents: Josep Almirall, Ramon M. Nogués, Ramon Novell i Alexandre Escarrà— creà l'any següent els consells d'institució, que havien d'assumir la titularitat de les escoles. Cada escola tenia el seu consell format per un grup d'escolapis nomenats pel pare provincial a més del director del centre, que també era nomenat pel pare provincial; un dels membres era nomenat com a president del consell. Va ser definit com «un organisme escolapi intern, creat per garantir la identitat, la continuïtat i la vitalitat de l'ideal educatiu escolapi». Les comunitats quedaven, des d'aquest moment, al marge de l'escola: era de fet la separació de les comunitats i de les escoles. La vida d'aquests consells va ser curta, ja que el desembre de 1978 se celebrà el capítol provincial en què es produí un canvi d'equip i el nou no seguí pas la mateixa línia.¹²²⁸

16.5. DEBAT SOBRE EL MODEL D'ESCOLA

En el capítol anterior hem assenyalat el problema o conflicte que sorgí entre la concepció de mestre i de sacerdot, les dues funcions de l'escolapi. El debat d'aleshores no quedà resolt sinó únicament aparcat. El canvi en l'orientació dels nous superiors a partir de 1970 obriren una finestra d'esperança. La problemàtica, però, estava sota l'estora i qualsevol cosa podia reobrir-lo.

Aquesta diversitat de postures aflorà sota altres aspectes i a impuls de campanyes exteriors. En efecte, després de 1970, davant de la fi del franquisme i sobretot després de la mort del general Franco, amb la mirada posada en la democràcia o en una nova forma d'Estat, a nivell públic surà el debat sobre escola pública o escola privada. El tema és complex; és com un políedre amb multiplicitat de cares i, segons quina es miri, s'obté una perspectiva o una altra. Enunciem només alguns temes: escola única o escola plural, escola confessional (és a dir, catòlica) o escola laica, laica en el sentit de no admetre cap signe ni ensenyament religiós o laica com a espai obert a tots els credos i posicions, escola privada subvencionada per l'Estat o no, mestres sacerdots o mestres laics o ambdues coses, etc., etc.

Els sindicats, els grups polítics, el Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats de Barcelona i altres institucions educatives, com Rosa Sensat, feren les seves pro-

1228. Documentació sobre els consells d'institució a APEPC, 07-27 / caixa 18, doc. 9/1979, i a 06-21 / caixa 12, núm. 2; caixa 14, núm. 13; caixa 16, núm. 9, i caixa 20, núm. 2.

postes, les quals anaven generalment a defensar l'escola única i laica. Les posicions escolàpies s'arregleraren més aviat amb les expressades en altres documents. Resseguim els més significatius, tot començant amb la «Reflexió i programa» de M. Isabel Burgell, Ramon Farrés, Cèlia Martínez, Francesc Riu i Ignasi Salat datat a Barcelona el 27 de març de 1976.¹²²⁹ Els signants del document són dels promotors d'Escola Cristiana de Catalunya, que va néixer aquell mateix any de 1976 i vinculats a l'Escola del Professorat Blanquerna. Demanen una

reflexió serena i profunda de cara a: *a)* ser conscients que els col·legis religiosos, tal com els hem fet i viscut, són fruit d'un procés històric i tenen, per tant, la seva *justificació*, però poden deixar de tenir-la; *b)* acceptar la necessitat d'un *canvi* —en alguns aspectes molt profund—, no per afany de sobreviure, sinó perquè té sentit que els creients ofereixin aquesta opció a la societat, l'escola cristiana pot ser un lloc adient per a l'evangelització, una societat pluralista necessita un servei escolar pluralista [...], *c)* emprendre amb il·lusió la *recreació d'una escola cristiana* concebuda segons unes característiques que la facin idònia per a la societat que va sorgint i d'acord amb els criteris pedagògics i pastorals d'una Església que es renova constantment.

Les paraules que hem posat en cursiva resumeixen l'esperit dels signants. Als pocs dies de l'anterior document en sorgí un altre com a resposta que porta per títol «Una altra veu d'Església»¹²³⁰ i del qual extraiem els punts següents:

a) la institució escolar pertany a la societat i que aquesta, com a tal, és secular; que, a més, la nostra societat va deixant de sentir-se unànimement confessional. En aquest marc, considerem que defensar la confessionalitat del nostre sistema escolar és un contrasentit i fins un abús. *b)* que l'actual ensenyament de la religió a l'escola és una reminiscència de l'Estat confessional. *c)* que l'escola privada, confessional o no, no ha de constituir, avui, una preocupació major dels cristians com a tal, perquè ni el dret dels pares a escollir el tipus d'educació dels seus fills comporta necessàriament l'existència d'escoles privades, ni l'instrument per a una educació en la fe és, necessàriament, una escola confessional. *d)* que la gran qüestió que els cristians tenim plantejada avui ens és comuna amb tots els altres ciutadans: consisteix a fer de l'escola un autèntic servei per a tothom: democràtic, respectuós de les diverses maneres de pensar, compensador de desigualtats i gratuït.

1229. A *Documents d'Església* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), núm. 215 (1 juny 1976), columnes 681-684.

1230. A *Documents d'Església* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), núm. 215 (1 juny 1976), columnes 685-688. La revista publica les dues propostes seguides i adverteix en una nota: «Text facilitat pels signants».

El signaren vint-i-quatre persones diverses, des de rectors de parròquia fins a mestres d'escoles catalanes passant per professors universitaris de teologia, i entre elles hi ha la de l'escolapi Carles Mascaró.

La Comissió Permanent de la Conferència Episcopal Espanyola publicà una declaració amb data del 24 de setembre de 1976 sobre «Els plantejaments actuals de l'ensenyament»¹²³¹ en què defensa l'escola confessional i que l'escola és el lloc adient i propi per a la formació religiosa. Reconeix que els que professen altres creences tenen dret també a rebre la corresponent formació i que els que no en professen cap, «tenen dret a rebre una formació moral cívica que no haurà d'ignorar el fet religiós catòlic en tant que factor integrant i específicament configurador de la nostra cultura i convivència».

L'octubre de 1976 els bisbes de la Conferència Episcopal Tarraconense fan seu el document de treball presentat i elaborat a petició seva per un grup format pels delegats episcopals d'ensenyament, per membres de la FERE i per educadors i pares d'escoles cristianes. El document porta per títol «L'escola cristiana que volem».¹²³² Les línies bàsiques són les mateixes que les del primer dels documents abans esmentats i que havien publicat professors de l'Escola del Professorat Blanquerna.

El grup que havia elaborat el segon dels anteriors documents va respondre promptament a l'escrit de la Conferència Episcopal Espanyola. El nou títol és «Els bisbes davant la qüestió escolar. Una altra veu d'Església (2)».¹²³³ La llista de signants s'amplià respecte a l'anterior document; ara ho fan setanta persones entre les quals hi ha els escolapis Jaume Botey, Francesc Garcia d'Haro i Carles Mascaró. Fan una anàlisi i crítica de l'escrit episcopal segons la teologia, la visió de la societat, la visió de l'Església real i la pedagogia. Es mostren decebuts perquè, tot i el canvi de llenguatge i d'argumentació, defensen el mateix que fa quaranta anys; conclouen que les tres pretensions que manté l'Església sobre l'ensenyament són: «1. Control ideològic de l'ensenyament; 2. Classe de religió oficial i obligatòria, donant-li, de fet, categoria de catequesi eclesial; 3. Defensa de l'escola privada i subvencionada, en primer lloc de la que s'anomena "Escola de l'Església".» Afirmacions que ells no comparteixen.

L'Escola Pia no va emetre cap declaració on mostrés la seva posició oficial sobre el tema. En la pràctica seguí les línies de l'Escola Cristiana de Catalunya,

1231. A *Documents d'Església* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), núm. 224 (15 novembre 1976), columnes 1233-1252.

1232. A *Documents d'Església* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), núm. 226 (15 desembre 1976), columnes 1329-1350.

1233. És un full de quatre pàgines imprès i amb DP B: 53.807-1976; exemplar a APEPC, 06-21 / caixa 13, núm. 7.

tot i que en punts concrets hi discrepava. Entre els religiosos, però, hi havia tendències dispars que s'anaren expressant en actuacions diverses.

16.6. ALUMNES

La Llei general d'educació de 1970 canvià l'organització dels col·legis. Un dels aspectes modificats va ser el dels nivells de l'escola. Els quatre cursos del batxillerat elemental varen ser absorbits per l'EGB. En el curs 1971-1972 s'implantà l'EGB per als quatre cursos de l'anterior primària. A partir del curs següent, 1972-1973, en comptes del primer curs de batxillerat els alumnes passaren al cinquè d'EGB i així els anys següents. Les estadístiques, doncs, tenen poc valor si les presentem com en anys anteriors. En la taula que oferim a continuació cal tenir en compte les variacions esmentades perquè els conceptes no s'encaixen sempre igual en els dos anys. No donem més que les del començament i del final del període, ja que les d'entremig podrien crear confusió.

TAULA 31
Alumnes als col·legis de Catalunya segons el nivell (1970 i 1978)

	<i>Preescolar</i>	<i>EGB 1</i>	<i>EGB 2</i>	<i>Batxillerat</i>	<i>COU</i>	<i>FP</i>	<i>Nocturns</i>	<i>Residents</i>	<i>Sumes</i>
1970	–	10.193	–	8.124	–	–	256	95	19.068
1978	1.791	6.627	4.597	2.357	545	494	–	–	16.411

En les dades de 1970 no es distingeix entre preescolar (o pàrvuls) i primària; les dues dades anaven juntes; a partir de la Llei d'educació calia distingir-les i per això a partir d'ara les trobarem separades. Anotem com EGB 1 el que l'any 1970 era la primària, però cal recordar que ara comprenia un any més (l'EGB 1 comprenia cinc cursos i no quatre com la primària que normalment s'impartia als nostres col·legis); també hem de fer present que l'antic batxillerat tenia sis cursos mentre que ara només en té tres. El COU actual equival al PREU anterior.

Hi ha una disminució d'alumnes en tots els nivells. En el total representen uns dos mil quatre-cents alumnes menys. S'explica la disminució perquè s'aprofità el canvi per suprimir algun grup d'alumnes d'algun col·legi excessivament massificat. També es reduí el nombre d'alumnes per aula, que ara no podien passar de quaranta. Aquesta disminució de grups o aules d'alumnes comportà la disminució també de professors, com hem observat en l'apartat anterior. En algunes poblacions, com hem indicat anteriorment, es crearen centres independents de l'Escola

Pia per impartir aquells nivells que la província havia decidit que el col·legi escolapi no impartiria, la qual cosa comportà que els alumnes d'aquests centres no constessin en el Catàleg de la província, com hi havien figurat anys abans.

Els internats acabaren de desaparèixer durant aquest període. No tenia sentit aquell internat per a nois de la comarca, quan ara en cada poble hi havia l'EGB completa. La generalització del cotxe també facilitava que el noi pogués ser portat cada dia a la població veïna amb facilitat. Les dones tragueren el carnet de conduir i així la mare es convertí moltes vegades en el xofer del fill o fills fins al col·legi.

Les residències universitàries també es deixaren per les exigències legals i dels serveis que calia donar i també perquè era més fàcil el desplaçament a les universitats de Barcelona i Autònoma. No eren serveis tan necessaris com en anys anteriors.

La província centrà la seva preocupació durant aquests anys a potenciar els nivells del preescolar, de l'EGB, del BUP i del COU. Només a Mataró s'obrí en un primer moment la FP; més endavant també a Terrassa s'impartí la FP. La situació general no permetia gaire més.

16.7. EL SECRETARIAT DE PEDAGOGIA

El treball de coordinació que s'havia portat a terme des de l'aparició dels qüestionaris de primària i la creació de l'Assistentat de Pedagogia desembocaren en la formació del Secretariat de Pedagogia o SEDEP. En un quadern, el pare Josep M. Segura, un dels tres primers membres del SEDEP,¹²³⁴ hi anotà aquest encapçalament: «5-10-1973: Aquí comença la història», és a dir, en aquest dia pròpiament es fundà el SEDEP. Els altres dos membres que també signen en aquesta primera pàgina de la història són el pare Josep M. Balcells, assistent provincial, i el pare Marian Federico. Els tres n'eren els responsables amb dedicació plena, però hi havia altres religiosos que hi col·laboraren en aquests primers temps.

La tasca que s'havia de fer era, doncs, tot el relacionat amb els col·legis en l'aspecte educatiu i pedagògic. Seguint l'esmentat quadern, veiem que el primer que es proposaren va ser anar pels col·legis i contactar amb la direcció i els professors. Ho programaren de la manera següent: els tres anirien al centre a parlar amb el director sobre un tema concret com, per exemple, «el tutor»; a partir d'aquí caldria encetar un diàleg, demanar informació, buscar un compromís, etc. També pensaren organitzar reunions de treball a Barcelona amb professorat, entregar als col·legis material preparat per a les àrees de l'EGB i relacionar-se amb

1234. Quadern a APEPC, 06-21 / caixa 4, núm. 16; la crònica només arriba a 1976.

les associacions de pares. D'una manera periòdica es publicaren quaranta-cinc cartes circulars numerades¹²³⁵ de dues pàgines, que, al mateix temps que informaven, mantenien el caliu i la unió entre les escoles i els mestres. Una altra publicació, en col·laboració amb les escolàpies, fou la *Programació educativa*:¹²³⁶ es tracta d'un fullet per a cada curs d'EGB i de BUP amb material de comentari i reflexió que els mestres o professors (o tutors) podien utilitzar en les xerrades formatives amb els alumnes.

Aquest programa mínim es complí amb escreix. Fer-ne una anàlisi detallada ens portaria lluny.¹²³⁷ Detallem, però, alguna de les coses que promogueren o impulsaren sense pretendre de cap manera fer-ho exhaustivament.

Una de les empreses col·lectives del SEDEP va ser la redacció de l'ideari de cada col·legi amb la implicació del professorat de cada centre. Una circular del gener de 1975¹²³⁸ llança la idea tot dient:

Tenemos la firme convicción de que debemos hacer un esfuerzo por clarificar nuestra postura dentro del campo educacional. Cada vez se hace más urgente y necesario explicar nuestro contenido educativo, señalar bien claramente las metas y dar mayor coherencia a la acción educativa a través de nuestros centros.

En assenyalar els apartats que caldria donar a l'ideari indica el següent:

La Escuela Pía pretende que sus Centros educativos se definan en una línea de educación cristiana» i puntualitza els apartats: «1. Consideramos al hombre como imagen de Dios [...]; 2. Vamos al cristiano como hombre que escucha y responde al Evangelio [...]; 3. Entendemos por educación la ayuda que puede ofrecer a la persona para que se autorrealice y recree el mundo en que vive; 4. Por educación cristiana la ayuda que puede ofrecerse al cristiano en su respuesta personal a la vocación de Dios en Jesucristo de suerte que quede iluminado por la fe el conocimiento que se va adquiriendo del mundo, de la vida y del hombre; 5. La escuela como un servicio de cooperación a la acción educativa de la familia [...].

Aquest programa està en la línia de «Reflexió i programa» del grup de Blanquerna publicat l'any següent. És a dir, és necessari un canvi per emprendre

1235. Col·lecció completa a APEPC, 06-21 / caixa 3, núm. 2.

1236. Tots els exemplars de la col·lecció a APEPC, 06-21 / caixa 3, núm. 9.

1237. La documentació recollida sobre el SEDEP ocupa vint-i-cinc caixes a l'APEPC, 60-21; a les quals es podrien ajuntar d'altres de disperses en les sèries dels col·legis o en altres activitats que el SEDEP portà endavant, com les Escoles de Pares, sobre les quals hom pot, a més, consultar la sèrie de l'APEPC, 06-31.

1238. A APEPC, 06-21 / caixa 8, núm. 3.

amb il·lusió la recreació d'una escola cristiana, com proposà després el document esmentat.

Una empresa iniciada aquests anys pel SEDEP va ser la de les Escoles de Pares; les crearen el pare Josep M. Balcells i Marian Federico a partir del curs 1973-1974. Seguien la línia d'altres institucions similars. Com a objectiu se senyalaren la formació dels pares i com aquests podien ajudar llurs fills. Aviat s'estengueren per tots els col·legis escolapis de la província i alguna sorgí de grups forans a l'Escola Pia.¹²³⁹

Dues qüestions que es posaren aquests anys sobre la taula foren el de l'ensenyament del català o en català a l'escola i la coeducació. El català a l'escola no era per als escolapis cap novetat; en alguns col·legis ja es feia d'una manera més o menys encoberta. A partir del curs 1966-1967, per exemple, al col·legi de Caldes de Montbui es féu classe de català a batxillerat dintre de l'horari escolar, figurant com a temps d'estudi. En altres llocs es feia a partir d'un temps de lectura; cadascú s'ho enginyava com li semblava millor. Quan la Generalitat restaurada l'introduí, pràcticament en tots els col·legis ja es venia ensenyant en català des dels més petits. Tampoc la coeducació no era una novetat total. En diverses ocasions s'havien admès noies a les nostres escoles en les mateixes classes dels nois. La qüestió es plantejà aviat i així l'abril de 1975 tenim un document «Reflexions sobre la coeducació»¹²⁴⁰ del pare Josep M. Balcells, en què veu positiva la coeducació. Aquests aspectes no foren pas conflictius als col·legis escolapis pel que fa al professorat; si algun problema sorgí va ser per part d'alguna família que no ho acceptà.

16.8. EXPANSIÓ

L'enrenou que podia suposar l'aplicació de la nova Llei d'educació, l'acomodació a situacions no esperades, la incertesa política inclosa, res d'això frenà la vitalitat de la província. La vida es mostra sortint de si mateix, amb activitat cap a enfora.

Un signe d'aquests anys foren els pisos. A vegades es tractà de cases independents. La comunitat del col·legi de Caldes de Montbui, el 1973, es traslladà a viure en un pis, però continuà treballant i sent la responsable de l'escola: no era aquest el plantejament que es proposava en parlar de pisos. El primer pis

1239. Marian FEDERICO I RIBALTA, «Las Escuelas de Padres en nuestros colegios de Catalunya», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 538-541.

1240. A APEPC, 06-21 / caixa 13, núm. 1.

que s'obrí per a una comunitat sense dedicació a un col·legi concret va ser, el 1974, a Mollet del Vallès. Significava la separació entre l'activitat escolar o pastoral i la vida de comunitat; es volia viure com qualsevol família, en les quals els seus membres cada dia han de traslladar-se de casa a la feina. Els religiosos d'aquesta comunitat del pis de Mollet col·laboraven amb la parròquia local i treballaven als col·legis de Terrassa o Granollers o tenien altres activitats. Va ser el prototipus d'una comunitat separada de l'escola.

Seguiren altres pisos: el 1976, al Poble Nou de Barcelona, comunitat que posteriorment es traslladà al carrer Vic, del barri de Gràcia, a la mateixa ciutat. El 1977 començà a habitar-se un pis a la Gran Via de Barcelona, casa que passà després al barri del Camp de l'Arpa. El mateix any se n'obria una altra al barri de Sant Pere de les Puel·les, al carrer Méndez Núñez. A Sabadell hi havia un barri molt conflictiu els últims anys de la dictadura franquista i en el qual els sacerdots s'havien significat positivament a favor dels obrers oprimits, perseguits i empresonats. Algun dels escolapis de la comunitat del col·legi els havia fet costat. Ara, amb un ambient més calmat, l'Escola Pia i l'arquebisbat de Barcelona signaren el dia 1 de setembre de 1977 l'acord pel qual el segon cedia a la primera la parròquia de Ca N'Oriac, perquè en tingués la cura pastoral. S'hi formà una comunitat. A Barcelona encara s'obriren dues comunitats més—cases independents, no pisos— el 1978 una al passatge Permanyer i l'altra, la de Santa Eulàlia, per a malalts.¹²⁴¹

Els pisos de Caldes de Montbui i de Mollet s'obriren en el provincialat del pare Josep Almirall, però la resta de fundacions es realitzaren en el provincialat del pare Jaume Bayó.

L'obertura de set comunitats noves en aquests anys de davallada en el nombre dels religiosos va contribuir a afeblir encara més les comunitats tradicionals o ubicades als col·legis. L'Escola Pia, però, va tenir una presència més significativa en molts ambients on no havia estat present anteriorment.

Però on més mostrà vitalitat la província va ser en les demarcacions de fora del Principat. Els religiosos que romanien a Cuba continuaven molt aïllats. La personalitat i la tasca pastoral dels pares Jaume Manich, Ramon Clapers, Ramon Marimon (tornà a Catalunya el 1971), Joaquim Hereu i Pastor González era fortament valorada, però no s'hi veia un futur. La creació de la delegació provincial de Cuba el 1969 no havia aconseguit reunir tots els religiosos en una sola comunitat. El pare Jaume Manich es traslladà de Pinar del Río a l'Havana per intentar coordinar les activitats. Poc s'hi podia fer des de Catalunya.

1241. També aquest any es comprà per a juniorat la casa del carrer Homer, coneguda com del Putxet, però no fou constituïda en comunitat fins al 1981.

Les cases de Mèxic s'havien creat majoritàriament en la dècada anterior a 1970. En aquests moments funcionaven els col·legis de Puebla, Santa Ana Chiau-tempan, Oaxaca, Apizaco i Veracruz, a més de la parròquia del Sagrat Cor a Mèxic DF. El pare Jaume Massaguer, vicari provincial des de 1967, enfortí les comunitats i treballà per cohesionar-les. El pare Josep Liñan, que el succeí el 1972, també va tenir com a objectiu crear el sentit col·lectiu de corporació; visità amb freqüència cada una de les cases, organitzà reunions periòdiques o trobades dels religiosos. Donà suport a la idea d'obrir-se a noves experiències en el món pròpiament indígena, com l'intent d'anar a les missions entre els Triques i després autoritzà la fundació de Maconí. Inicià la centralització econòmica. Aconseguí la construcció del juniorat de Tlalpan, amb la qual cosa resol·lia l'anar i venir que durant anys havien fet els juniors estudiants. La demarcació mexicana anava creant les estructures indispensables per poder-se constituir en província autònoma. El nombre de religiosos s'incrementà durant aquests anys; mentre que el 1970 hi havia trenta-nou professors, el 1978 arribaven a cinquanta-vuit; l'augment es devia principalment a l'entrada de joves del país.

L'assentament de l'Escola Pia als Estats Units d'Amèrica del Nord continuava resultant difícil. Les comunitats estaven únicament a la ciutat de Los Angeles amb dues cases: la parròquia de Maria Auxiliadora i el col·legi de Playa del Rey. S'acceptaren el 1973 les parròquies de Santa Lucía i de Santa Teresita. Calia plantejar-se el futur pensant-lo des d'allí mateix. Només regentar parròquies no es considerava generalment una tasca per als escolapis: hi mancaven tasques d'educació d'infants. La manca de vocacions del país portava, a més, a un estancament; entre els anys d'aquest període no augmentà el nombre de religiosos. La província no estava disposada a continuar enviant-hi personal, si no es donava un tomb en la qüestió vocacional i es replantejava el projecte. El repte quedava obert.

La quarta demarcació on la província tenia religiosos i maldava per implantar-hi l'Escola Pia era el Senegal. El 1970 les cases existents al país africà eren les de Diembering, Oussouye i M'Lomp (les tres a la regió de Casamance, al sud): eren tres parròquies i a la primera hi havia una escola parroquial dependent del bisbat. La tasca principal era l'atenció pastoral; en una hi residien els religiosos i a més atenien les parròquies veïnes. El 1972 s'inaugurà el segon ensenyament a l'escola Joseph Faye, a Oussouye, que ja funcionava des de 1969; era un col·legi de l'Escola Pia i no de cap bisbat. El 1975 es creà un centre o escola de formació agrícola Kandon a M'Lomp. La casa i col·legi de Diembering quedà per al bisbat. El carisma calassanci quedava, doncs, manifest i podia servir com a proposta per a futures vocacions natives. Els escolapis (tots catalans) que hi estaven treballant eren sis el 1971 i vuit el 1978.

17. LA DEMOCRÀCIA PLANTEJA NOUS REPTES (1978-1988)

Durant aquests anys es consolidà a Espanya la democràcia i Catalunya començà a governar-se segons un estatut propi. La democràcia és una nova manera de viure que no s'aprèn amb l'aprovació de la Constitució, sinó amb el dia a dia; és una manera diferent de relacionar-se les persones, les entitats, la societat, la política.

La democràcia no sols afectà l'interior de l'Estat sinó que les relacions internacionals també canviaren. Espanya entrà en la comunitat Europea, entrada que fins en aquell moment tenia vedada, i esdevingué progressivament un país actiu dintre del conjunt europeu.

Després del provincialat del pare Jaume Bayó (1976-1978), va ser elegit el pare Balcells en els capítols de 1978, 1982 i 1985. A l'estiu d'aquest últim any se celebrà, com tocava, Capítol General a Salamanca i va ser elegit general el pare Balcells. La província quedà sense superior i es va haver de procedir al nomenament d'un nou provincial; segons el dret corresponia el nomenament al pare general, però aquest va fer una consulta prèvia a tots els religiosos de la província perquè presentessin el seu candidat. Va ser nomenat nou superior provincial el pare Josep Liñan i Pla.

En els anys anteriors, ja s'havia iniciat la centralització en la gestió de diverses competències de tota la província. L'administració es començà a portar des de la Comissió Provincial d'Economia. Ara es féu un pas més. La titularitat de tots els béns —edificis, propietats i béns mobles— es passà al pare provincial, com a superior major. Va ser un procés llarg i complex. S'aconseguia reduir costos dels col·legis. S'assolí la caixa única, com anys abans s'havia proposat. La província, com a titular de les escoles, gestionà, per exemple, tota la transformació dels col·legis amb la implantació de la LOGSE.

17.1. APOSTA PER LA REFORMA EDUCATIVA

Ja hem vist, en el capítol anterior, el debat sobre l'escola que s'havia encetat els últims anys de la dictadura de Franco i en el moment de la transició. El desig d'un canvi en el sistema educatiu era un clam que sorgia de tots els indrets. La reforma educativa no es va fer pas de cop, sinó que anà precedida d'experimentació i proves. Quan finalment les Corts espanyoles aprovaren la nova Llei de reforma educativa, s'havia fet un llarg camí i el final no coincidí pas amb el que s'havia pensat de bon començament.

La dècada dels anys vuitanta s'inicià amb els plantejaments sobre la reforma. La província escolàpia catalana optà des del primer moment per implicar-s'hi plenament i positivament. Li donà suport, oferí col·laborar-hi i apostà perquè tots els col·legis impartissin el màxim de nivells possibles. No sols no es tancà cap dels col·legis existents, sinó que anaren assumint tots els nivells possibles i, a més, absorbiren altres col·legis de religioses: a Mataró i a Terrassa els de les religioses de la Immaculada Concepció i a Granollers i a Caldes de Montbui els de les religioses vedrunes.

Tres centres escolapis —Mataró, Terrassa i Barcelona Sant Antoni— varen ser centres experimentals amb la subvenció corresponent als nivells en què s'experimentava. Els dos primers ho varen ser perquè tenien a més de l'EGB i el BUP, la formació professional; Sant Antoni havia ajuntat dues seccions filials i ja gaudia d'una subvenció per al batxillerat. A més del valor que significava que aquests centres fossin punta de llança de la reforma, una vegada aprovada la Llei foren els que pogueren informar i subministrar experiències i material als altres col·legis i professors. La seva experiència aprofità a tots quan el 1990 es publicà definitivament la Llei orgànica de l'ordenació del sistema educatiu (LOGSE).

Sobre la implantació progressiva de la reforma de l'ensenyament són interessants les comunicacions que varen ser publicades precisament pels responsables dels col·legis que havien viscut l'experiència durant uns anys. Recordem-los: Miquel García: «La reforma de las enseñanzas medias, el ciclo 12-16 años: experiencia en San Antón»; Josep Miras, Jordi Viñas i Quilo Martí: «La reforma de las enseñanzas secundarias: experiencia que se está realizando según el modelo de Catalunya», i Celestí Utrero: «Los nuevos bachillerato: dos cursos de experiencia».¹²⁴²

El procés experimental per a la reforma educativa comportà el canvi dels nivells escolars d'EGB (de sis a tretze anys), BUP (de catorze a setze anys) i COU

1242. Articles publicats a *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 980-991, 865-877 i 971-979, respectivament.

(de disset anys) o FP primer grau (de catorze a disset anys) que passaren a primària (de sis a onze anys), ensenyament secundari obligatori o ESO (de dotze a quinze anys) i batxillerats (de setze a disset anys).

Paral·lelament a la reforma educativa s'introduí, en aquesta dècada dels anys vuitanta, la informàtica. Els col·legis de l'Escola Pia no en foren pas aliens i des del primer moment se sumaren amb entusiasme i dedicació al coneixement tècnic i a les aplicacions possibles a l'aula. El mateix pare Pau Martí, amb vuitanta anys, no sols estudià la matèria sinó que escriví un manual per als alumnes.¹²⁴³ L'ordinador va convertir-se en un aparell cada dia més imprescindible per a les escoles; es multiplicaren les aules per aprendre'n; l'ús de la informàtica entrà a l'administració dels col·legis i es convertí en un instrument didàctic.¹²⁴⁴ Com a centre de pràctiques per als alumnes de FP de Mataró es creà el Centre de Càlcul Escolar Pràctic, que impulsà la introducció dels aparells a les escoles i l'ajudà, i formà un bon nombre de personal tècnic.

La reforma, amb la Llei orgànica del dret a l'educació de 1985, motivà més la confecció del document conegut com *Caràcter propi de les institucions educatives de l'Escola Pia de Catalunya*,¹²⁴⁵ que ja s'estava treballant en cada col·legi. Assenyala els punts següents quan parla de l'estil educatiu escolapi:

- la vocació consagrada dels educadors, expressada a través del propi testimoniatge de vida i de la joia en el servei;
- l'íntima vinculació, en l'educació dels alumnes, entre promoció humana i formació cristiana, tradicionalment expressada per «Pietat i Lletres»;
- una preferència per les classes populars, tot i haver estat sempre oberta a tothom;
- un sentit pràctic, que prepara directament per a la vida;
- un respecte profund per la llibertat de l'alumne; l'alegria de viure que es transmet als alumnes;
- una relació familiar i cordial entre tots els membres de la Comunitat Educativa;

1243. Exemplar de la *Introducció al llenguatge Basic*, a APEPC, 08-03 / caixa 28, núm. 1, i caixa 119, núm. 14 (són dos exemplars diferents).

1244. Poden il·lustrar les experiències sobre la introducció de la informàtica als nostres col·legis aquests tres articles: el de Juan M. VILA I FARRÀS (de l'Escola Pia de Granollers), «La informàtica en la clase de ciencias naturales»; el de Valentí FEIXAS I CIBILA (de l'Escola Pia de Nostra Senyora de Barcelona), «La informàtica en BUP y COU: una respuesta», i el de Josep M. CANET, Xavier BIEL i Claudi CANAL (de l'Escola Pia de Sabadell), «Los ordenadores en el ciclo inicial de EGB: Pre-logo, logo», *Analecta Calasanziana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 818-829 i 814-817, respectivament.

1245. Exemplar a APEPC, 06-08 / caixa 1, núm. 1.

- l'interès per estar sempre al dia en la utilització dels millors mètodes des del punt de vista pedagògic;
- una presència educativa en el món dels infants i dels joves, més enllà de l'àmbit escolar, tant en les seves institucions com en altres;
- una ajuda sistemàtica als pares de família en la seva tasca educativa.

Pel que fa a l'ensenyament de la religió, ja feia temps que es plantejava la manera de fer-la més adequada a la realitat de la societat i es parlava de cultura religiosa, de classe de religió i de catequesi. Amb la democràcia, la societat ja no era oficialment catòlica. Si a les nostres escoles es volia admetre a tothom, esdevenia difícil portar a terme el segon dels punts de l'estil educatiu escolapi del *caràcter propi* que acabem d'esmentar i repetim: «l'íntima vinculació, en l'educació dels alumnes, entre promoció humana i formació cristiana, tradicionalment expressada per "Pietat i Lletres"». Cada vegada era més difícil l'íntima vinculació de la formació humana i cristiana, si aquesta segona s'entenia com a catequesi, perquè aleshores fàcilment era voler convertir —o, encara que només fos, considerar— tots els alumnes en cristians. Sí que podia entendre's aquesta vinculació admetent que l'escola, és a dir, els principis que la inspiren, és cristiana, però no s'exigeix que els alumnes o educands ni tampoc els professors ho siguin.¹²⁴⁶

Es creà la Fundació P. Joan Profitós amb el propòsit de ser un suport per a les escoles segons llegim en els estatuts:

L'objecte de la «Fundació Cultural Privada Escola Pia P. Joan Profitós», és contribuir a l'educació dels alumnes de les Institucions escolars de l'Escola Pia de Catalunya; al seu ensenyament en els diversos nivells i graus del sistema educatiu; a la formació i reciclatge professional del seu personal; i a fomentar activitats per a pares i antics alumnes, sense cap afany lucratiu.

Aquest suport es concretà en les estades d'aprofundiment escolar per a alumnes interessats en matèries específiques; les Jornades Pedagògiques per als mestres i professors de les nostres escoles, la creació de premis per a alumnes sobre treballs; el Premi Josep de Calassanç, que es concedeix a aquelles persones a qui els companys valoren per la feina realitzada en els àmbits de pastoral, serveis

1246. Vegeu aquests articles que ens parlen d'aquesta proposta: Carles MASCARÓ I BUYREU, «El trabajo pedagógico de los CEP'S», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 483-489; Carles MASCARÓ I BUYREU, «Seminarios de religión en COU», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 678-682; Agustí PLANAS i Juan José ALBERICIO (professors del l'Escola Pia de Terrassa), «Animación pastoral y tutorial en un centro de EGB», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 490-496.

auxiliars i de docència; ajuts a la Jornada Esport i Cultura, trobada anual dels alumnes de sisè de primària, on conjuguen el joc, la convivència i alguna experiència segons el lloc on se celebra; i el Premi Joan Profitós, d'assaig sobre una reflexió de contingut pedagògic, que s'atorga la Nit de Santa Llúcia, en col·laboració amb Òmnium Cultural.

La legislació empenyia, la realitat ho demanava, les coses havien anat madurant: tot plegat va fer que les associacions de pares de les escoles anessin assumint competències i funcions per a activitats complementàries de les escoles. Els religiosos ja no podien respondre a totes les necessitats de les escoles per l'edat que anaven assolint i pel volum d'alumnat que ho demanava. Les activitats d'esports foren les primeres que, d'una manera global i més estesa, assumiren les associacions de pares. Són activitats que es fan en hores fora de l'horari escolar i, per tant, el professorat no hi té cap intervenció. Sempre, però, hi havia la relació amb el professor de gimnàstica i esport de l'escola. Moltes de les festes tradicionals de les escoles també anaren passant a les associacions de pares.

Els alumnes no estaven pas aquests anys per crear grup formals; tampoc no hi tendien els professors o religiosos. Grups amb finalitats més aviat utòpiques i sense compromisos a llarg termini eren el més freqüent. Una prova és la proliferació de revistes que s'iniciaren (fenomen similar al període anterior) i de les quals només es publicaren tres o quatre números. Continuaren alguns grups escoltes vinculats als col·legis,¹²⁴⁷ però acostumaren a passar-se a les parròquies. En canvi, aquests foren els anys de més floriment de grups de Pueri Cantores: Igualada, Sabadell, Nostra Senyora, Caldes de Montbui, Balmes, Balaguer, Terrassa. En bona part va ser conseqüència del grup que el pare Josep Vidal i Bach creà a Sabadell, que assolí aviat un alt nivell; el bon crèdit i prestigi dels Pueri Cantores de Sant Agustí de Sabadell feren néixer imitadors.¹²⁴⁸

Una darrera qüestió que creiem que val la pena anotar d'aquests anys va ser l'adhesió d'Espanya a Europa. Aquest fet, que per al col·lectiu d'espanyols tenia molta importància, no va ser ignorat per l'escola. Un bon nombre d'escolapis havien passat un o més anys estudiant a París, d'altres hi havien fet cursos d'estiu. En viatges de vacances també s'havien visitat ciutats i països europeus. S'havien iniciat els contactes o intercanvis d'alumnes amb escoles estrangeres. Sense perdre el que s'estava caminant a partir d'aquests anys calia intensificar la

1247. Lluís ÀVILA I MORERA (del Col·legi Calassanci de Barcelona), «Escuela - Grupo Scout», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 1019-1024.

1248. Els Pueri Cantores de Sant Agustí s'iniciaren el 1968; es creà una escola de música i s'ensenyà instruments; participà en congressos i trobades internacionals. El 1976 sorgí del grup la Coblà Jovenívola de Sabadell. *Diccionario enciclopédico escolapio*, vol. 1, p. 731.

relació i el coneixement, perquè les fronteres ja no acabaven als Pirineus, arribaven al país del nord.¹²⁴⁹

17.2. DADES SOBRE EL PERSONAL

En aquests anys no podem fixar-nos solament en el grup de religiosos de la província, sinó que hem de tenir en compte els laics que intervenen a les escoles. Comencem pel religiosos, examinant els que hi havia en cada una de les demarcacions.

TAULA 32
*Religiosos professors (1978 i 1988)*¹²⁵⁰

Any	Catalunya	Cuba	Mèxic	Califòrnia	Senegal	Sumes
1978	187	7	58	12	8	300
1988	155	3	77	13	13	282

Cuba estava en una situació difícil. En el període sortiren de l'illa alguns dels religiosos després d'anys de permanència; hi moriren els pares Pastor González i Julio González el 1983 i el 1986 respectivament. Hi restaven els pares Ramon Clapers i Jaume Manich, que, tot i l'avançada edat, es mantenien molt actius i donant un gran testimoni; s'hi afegí els últims anys el pare Ignasi Rubies.

Mèxic respirava vida. El creixement es devia fonamentalment a la incorporació de noves vocacions autòctones, la qual cosa anava preparant i fent evident la propera erecció d'aquestes cases en una nova província escolàpia.

El nombre de religiosos a Califòrnia es va mantenir pràcticament igual. No tenia cap junior ni novici ni postulant el 1988. L'arribada del pare Joaquim Hereu, el 1979, com a delegat provincial (es convertí en vicari provincial el 1987), portà en primer lloc una reflexió sobre el futur de la demarcació; es preparà l'ambient que després va comprometre a tots els membres de la demarcació a un nou enfocament i una florida de vocacions. Només tenia cases a la ciutat de Los Angeles: estava com encallada.

1249. Vegeu aquesta preocupació per apropar els alumnes a Europa en l'article d'Agnès BOIXADER I COROMINAS (de l'Escola Pia de Granollers), «Aproximación a la Europa comunitaria a partir del conocimiento de algunas ciudades», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 1030-1035.

1250. Taula elaborada amb les dades dels catàlegs provincials d'aquests dos anys.

Una demarcació que, en aquests anys, s'impulsà fortament va ser la del Senegal. Es plantejà la necessitat de créixer amb vocacions autòctones: o es creava ja una demarcació amb personal del país o la presència escolàpia no tenia sentit. El 1988 ja tenia dos juniors, dos novicis i vuit postulants. Els tretze religiosos que figuren en la taula són dos senegalesos i onze catalans (un d'aquests, però, no era català sinó italià i portava la missió de Joal: el pare Felice Colombo; estava adscrit temporalment a Catalunya); quatre catalans s'havien afegit al grup a fi de potenciar les cases de formació.

La província s'empobrí a Catalunya, però serví per donar vida a aquestes altres demarcacions: era el gra que cau a terra i dóna fruit. Els cent vuitanta-set religiosos que hi residien es convertiren en un curt període de deu anys en cent cinquanta-cinc: una disminució de vint-i-dos religiosos. Durant aquests deu anys moriren a Catalunya vint-i-un religiosos; vint-i-dos abandonaren l'orde, alguns d'ells encara juniors. Els abandons i l'anada a les demarcacions no sols portaven una disminució quantitativa sinó també un envelliment dels que hi quedaven.

17.3. ELS ALUMNES

Intentem mostrar en una taula la situació quantitativa dels alumnes als col·legis segons les demarcacions. No hi posem una taula per a Califòrnia perquè només consten en el Catàleg de 1988, sis-cents trenta de primària de les escoles parroquials de Los Angeles, les quals de fet no pertanyen a l'Escola Pia.

TAULA 33
Alumnes als col·legis de Catalunya segons el nivell (1978 i 1988)¹²⁵¹

	<i>Preescolar</i>	<i>EGB 1</i>	<i>EGB 2</i>	<i>Batxillerat</i>	<i>COU</i>	<i>FP</i>	<i>Sumes</i>
1978	1.791	6.627	4.597	2.357	545	494	16.411
1988	2.156	10.663	–	5.717	903	–	19.439

Els nivells acadèmics no eren els mateixos en les dues dades extremes (1978 i 1988), la qual cosa fa difícil la comparació. Entremig hi ha la reforma educativa, que tampoc no s'havia acabat d'implantar. Les dades de 1988 són, doncs, una barreja. En la columna EGB 1 hi ha sumats els alumnes de primària i en la de batxillerat hem col·locat tots els que queden de batxillerat o BUP i els de FP.

1251. Taules confeccionades segons les dades dels catàlegs provincials dels anys indicats.

L'increment del total d'alumnes és considerable. Es passà de setze mil a dinou mil, és a dir, un increment de quasi un 19%. Els nivells que tenen un creixement més significatiu són els de preescolar i de secundària o batxillerat (amb les reserves que hem de fer en aquest nivell per incloure-hi també cursos d'EGB 2).

L'absorció de col·legis de religioses i l'aplicació de la coeducació, amb l'admissió de nenes foren també motius que feren incrementar el nombre d'alumnes. Alguns dels nens que venien a les nostres escoles pel mateix motiu passaren a col·legis on anaven les seves germanes i es perderen per a les escoles nostres.

La conseqüència que crec que es dedueix d'aquestes poques dades és que amb la democràcia, i tot i la millora que es produí en l'escola pública, els col·legis de l'Escola Pia continuaren gaudint de prestigi i de la confiança dels pares.

TAULA 34
Alumnes als col·legis de Mèxic segons el nivell (1988)

	<i>Preescolar</i>	<i>Primària</i>	<i>Secundària</i>	<i>COU</i>	<i>Universitaris</i>	<i>Sumes</i>
1988	656	3.586	1.889	2.007	1.477	9.615

Els col·legis escolapis de Mèxic, el 1988, s'havien consolidat plenament. La xifra total indica un nombre molt elevat. Tots eren col·legis grans, amb més de mil alumnes en cadascun, excepte la Escuela Calasanz de Veracruz, amb dos-cents tretze, i la de Puebla, que només en tenia tres-cents disset, i el de Santa Ana —Instituto J. M. Morelos—, que es quedava amb vuit-cents cinquanta-sis, però era la casa noviciat.

La Universitat Cristóbal Colón, de Veracruz, arribava ja als més de mil quatre-cents alumnes. Era una institució amb diverses facultats i amb una implantació que podríem ja qualificar d'assegurada.

Aquesta consolidació dels col·legis, juntament amb el nombre de religiosos amb què ja comptava la demarcació, eren arguments per esperar l'erecció de Mèxic com a nova província, fet que es produí dos anys després, el 1990.

TAULA 35
Alumnes als col·legis del Senegal segons el nivell (1988)

	<i>Preescolar</i>	<i>Primària</i>	<i>Secundària</i>	<i>Sumes</i>
1988	180	320	200	700

Els escolapis del Senegal, aquests anys, es varen prendre molt seriosament l'estabilitat de les institucions escolàpies al país. Juntament amb la creació de les ca-

ses de formació per als candidats a escolapis, es començaren a organitzar i incrementar els col·legis. S'havia acabat el tanteig, calia consolidar. Els anys donarien solera. Hi havia projectes clars de futur i es caminava decididament cap a assolir-los.

17.4. PREOCUPACIÓ PER L'ATUR

En el Capítol Provincial de 1985 es parlà de l'atur. Era un problema que s'estava accentuant a Espanya i en concret a Catalunya. La crisi del petroli dels anys setanta deixà molta gent al carrer sense feina. Hi havia famílies senceres en què tots es trobaven a l'atur. L'Escola Pia ho vivia especialment als col·legis a través de les famílies que li portaven els fills. Veia com molts dels alumnes que acabaven els estudis no trobaven on col·locar-se i guanyar-se la vida. Era un contrast molt accentuat respecte d'anys abans quan la demanda no es podia cobrir. L'Escola Pia, com a institució, poca cosa podia fer per resoldre el problema o amorosir l'impacte.

De totes maneres, en el Capítol esmentat, s'acordà ajudar un equip de joves que volien crear una entitat dedicada a ajudar els joves a col·locar-se. L'Escola Pia els va fer un crèdit i els cedí uns despatxos a l'edifici de la Cúria provincial. L'empresa s'anomenà CP'AC i encara existeix però amb completa independència i deslligada de la que l'acollí i li donà suport en els primers anys.

Els objectius fundacionals, aprovats el 1986, diuen que es dedicaran a: «a) Fomentar l'autoocupació juvenil aprofitant tots els recursos disponibles; b) aprofitar les iniciatives juvenils al mercat del treball; i c) dinamitzar, canalitzar i recolzar tècnicament les iniciatives de treball dels joves».

Es pretenia buscar solucions a l'atur juvenil i orientar davant de les dificultats en què molts es trobaven a l'hora de portar a terme iniciatives. CP'AC no creava llocs de treball, ajudava i orientava les iniciatives que ho intentessin.¹²⁵²

El problema de l'atur va fer pensar que l'educació que es donava també s'havia d'encaminar a eliminar un dels orígens del problema. Darrere del fet d'haver de deixar una feina, venia que el treballador es trobava incapaç per afrontar una altra activitat laboral. Si tenia una edat mitjana, és a dir, uns quaranta anys, no sabia què fer, se sentia un aturat perpetu. Calia, doncs, orientar l'ensenyament cap a un altre enfocament de la qüestió. L'ensenyament professional que es venia impartint quedava obsolet: especialitzar-se del tot als setze anys feia preveure que als trenta seria un aturat sense possibilitats. L'escola pro-

1252. Hom pot veure com ho exposava un dels principals promotors de l'empresa, Enric MILLO, «Un centro de promoción de auto-ocupación juvenil», *Analecta Calasanciana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 730-741.

fessional del nostre Centre Calassanç de Sarrià s'ho plantejà seriosament. Veié l'home del futur amb una abundància de recursos i d'habilitats, ocios (és a dir, amb molt temps lliure), especialista i polivalent (o amb capacitat de canvi). Sota aquesta perspectiva calia plantejar-se la formació professional. En el futur triomfaria el que fos capaç d'adaptar-se a les noves tecnologies.¹²⁵³

17.5. AMB EL TERCER MÓN

Ja hem indicat que la província envià al Senegal un bon nombre de religiosos joves; si empobria les comunitats d'aquí, enriquia i potenciava les naixents comunitats africanes.

Amb l'arribada d'aquesta nova saba, el grup decidí que o l'Escola Pia es feia africana amb africans o calia abandonar el terreny. La disjuntiva no era tal, sinó que hi havia el convenciment i la voluntat de crear l'Escola Pia africana nativa. El 1981 es creà un grup de joves amb inquietud vocacional escolàpia i l'any següent s'inicia a Dakar un postulantat. El 1986 es creà el noviciat i el 1987 professaren els primers religiosos nadius.

Les primeres activitats escolàpies s'havien desenvolupat per la regió de Casamance. Hi havia una certa dispersió dels religiosos que tenien cura dels col·legis, les parròquies i el centre agrícola. Després de 1980 es concentraren tots a Oussouye, en una sola comunitat i des d'allí es desplacen pels diversos punts d'activitat.

El sud, la Casamance, es una regió totalment agrícola. El sistema tradicional de conreus no dóna feina per a tots, de manera que els joves es veuen obligats a l'emigració cap al nord, a Dakar, on hi ha algunes altres possibilitats. A fi de poder atendre i seguir aquests joves a Dakar, el pare Antoni Sala s'hi desplaçà; residia a la parròquia dels Màrtirs d'Uganda; el bisbat ens la cedí i el 1980 s'hi fundà una comunitat.

El 1987 les comunitats del Senegal foren erigides en vicaria provincial.

A més dels religiosos que hi anaren amb la intenció de quedar-se en aquelles terres, altres hi foren destinats per un període curt (dos o tres anys). L'experiència no es repetí, però contribuï a crear dintre de la província un coneixement més realista d'aquelles terres i a sensibilitzar sobre la situació de marginació que patien. Les gires que la coral de la parròquia dels Màrtirs d'Uganda va realitzar alguns estius per Catalunya va fer veure la qualitat i les possibilitats d'aquelles persones.

1253. Vegeu l'exposició del tema que es presentà al Simposi de Gandia de 1988, Josep Maria BLANCH I PIRÓ (del col·legi Calassanç de FP de Sarrià), «La integración Escuela-Medio en un centro de Formación Profesional», *Analecta Calasanctiana* (Salamanca), núm. 60 (1988), p. 964-970.

18. PRINCIPALMENT ALS POBRES (1988-2003)¹²⁵⁴

Les paraules que encapçalen aquest capítol ressonaven des de feia anys en moltes de les trobades d'escolapis. Josep Calassanç les havia consignat en el pròleg de les Constitucions de l'orde i significaven un desafiament en el nostre temps. Les estructures dels col·legis no oferien a la societat aquesta aspiració fundacional i aquest desig dels religiosos. S'havien assajat diverses experiències sense que, en cap d'elles, hom hi veiés una solució. Ara s'intentaren nous camins. Veurem com això es desenvolupa, però prèviament fem una ullada a l'entorn, que, amb la globalització, és tot el món.

El novembre de 1988 va caure el mur de Berlín i tot l'imperi basat en el sistema comunista se n'anà en orris. La mateixa URSS es va descompondre en diversos estats. Els països de l'est europeu recuperaren la seva llibertat i empenyeren el camí cap a la democràcia segons els patrons occidentals. No es tractà, però, d'un fet únicament polític i dels països coneguts com *de l'àrea comunista*. El marxisme, que a les universitats d'arreu i en el món cultural s'havia imposat com a doctrina quasi dogmàtica, quedà en dubte i descrèdit. Es produí un canvi radical en moltes persones. Els primers moments foren de tapar totes les imatges, ningú no volia parèixer un marxista. Uns anys després, hom veu que el marxisme va fer la seva aportació tant al món cultural com al social i polític; no es pot esborrar així com així; mereix respecte i s'ha d'analitzar cada punt. La història l'anirà posant en el lloc que li pertoca. En aquell moment, però, va ser un trasbals, un terratrèmol.

Algunes de les guerres posteriors a la Segona Guerra Mundial havien despertat les consciències del ciutadans: mobilitzacions, protestes més o menys

1254. En algun moment traspasarem la data final del 2003 perquè així completarem millor l'exposició i la continuïtat d'algunes coses que s'inicien i dels quals no es veuria el sentit ple sense afegir-hi com acabaren.

violentes. Signes sempre de desaprovació de la guerra com a mitjà per buscar solucions. El desig de la pau es posava de manifest a través d'aquests signes, ni que fos d'una manera ineficaç, per aturar la maquinària bèl·lica. Moltes de les guerres obertes per la geografia mundial no consten ni provoquen malauradament reaccions populars: semblen consentides perquè no arribem a poder-les impedir totes. Però n'hi ha hagut, aquests anys, una que ha tocat d'una manera molt viva la consciència mundial: va ser l'anomenada Primera Guerra del Golf (s'inicià el 26 de gener i s'acabà amb la rendició de l'Iraq el 28 de febrer de 1991).

Pel que fa a un àmbit més proper, el 1992 marcà fortament la ciutat de Barcelona, amb la celebració dels Jocs Olímpics. Fou un esdeveniment que portà anys de preparació i que influí no sols en l'urbanisme de la ciutat sinó que marcà un abans i un després en la vida social de Barcelona i de Catalunya.

El 1991 l'Església de Catalunya celebrava el Concili Provincial de la Tarraconense, amb l'esperança de poder plantejar-se els problemes que la tenallaven: a més de l'organització dels bisbats catalans, calia afrontar la secularització i el pluralisme en què la societat estava plenament immersa. Els temes més candents i polèmics quedaren, però, aparcats en «el calaix de l'abat».

Per als escolapis, el 1995 significà que quatre religiosos que havien estat assassinats el 1936 foren beatificats a la plaça de Sant Pere del Vaticà pel papa Joan Pau II el dia 1 d'octubre. Els beats Enric Canadell, Ignasi Casanovas, Francesc Carceller i Maties Cardona són els primers religiosos escolapis catalans que reberen aquesta consideració de l'Església. La província hi assistí i complí amb els actes, diguem-ne institucionals i protocol·laris. S'elaborà un material didàctic sobre els màrtirs per a les escoles.¹²⁵⁵

La globalització ha posat més clar sobre la taula la situació de misèria i abandó del que coneixem com a Tercer i Quart Món.

18.1. EL SECRETARIAT DE LES INSTITUCIONS ESCOLARS

Un fet que marcà el 1988 va ser la creació del Secretariat de les Institucions Escolars de l'Escola Pia de Catalunya. En el Capítol anterior, de 1985, s'havia autoritzat fer els passos necessaris per a la creació d'un organisme adient per coordinar les institucions escolars de la província. En el de 1988 es presentà un projecte d'Estatuts que fou aprovat *ad experimentum* per un trienni (foren con-

1255. Material didàctic a APEPC, 05-31 / caixa 7.

firmats en el Capítol següent, de 1991). Les finalitats del Secretariat queden consignades en l'article 5 dels estatuts, on podem llegir:

1) Promoure l'esperit escolari especificat en el document «Caràcter Propi de les Institucions Educatives de l'Escola Pia de Catalunya» (maig 1986), i desenvolupar-ne la realització. 2) Executar les decisions relatives a les Institucions Escolars, provinents d'Escolapis Superiors. 3) Executar les polítiques globals de l'Assemblea de les Institucions Escolars. 4) Coordinar l'acció de les Institucions Escolars en tots els àmbits. 5) Promoure la progressiva participació dels diferents estaments de cada Institució Escolar, par tal de constituir-se en comunitat educativa. 6) Oferir uns serveis comuns que facilitin el funcionament de les Institucions Escolars.

El Secretariat es formà, des del primer moment, amb un secretari general i un equip de gestió i es dotà d'organismes que anessin cohesionant l'acció de tots els col·legis. La revista *Papers* és una finestra oberta de comunicació entre l'equip de gestió i el professorat de les escoles.

Primerament va tenir competència només sobre les escoles o escolar, però després es transformà en *educatiu*, la qual cosa comportà que, per exemple, les Colònies Jordi Turull s'hi integraren.

El març de 2003, publicà el Secretariat *L'estil metodològic de l'Escola Pia de Catalunya*, fruit de quatre anys de treball de tot el personal i l'expressió del que vol oferir l'Escola Pia:

Un estil compartit a través d'unes línies conjuntes d'actuació. Es tracta d'un document viu, com ho és la nostra feina diària, que ha de continuar creixent a partir de les noves necessitats que es vagin detectant, dels diferents ritmes i intensitats de cada realitat, definint i assenyalant unes maneres i aplicacions concretes que sempre hauran de tenir presents els referents expressats en aquest document.

18.2. LES PERSONES

Comencem per examinar en una taula l'evolució del nombre de religiosos. El 1990 les cases i els religiosos de Mèxic foren erigits pel pare general a la nova província de l'Escola Pia de Mèxic. Això va comportar que, en el Catàleg de 1991, ja no hi figuressin els religiosos d'aquesta nova província.

TAULA 36
Nombre de religiosos de la província (1988 i 2003)

<i>Any</i>	<i>Catalunya</i>	<i>Cuba</i>	<i>Califòrnia</i>	<i>Senegal</i>	<i>Sumes</i>
1988	155	3	13	13	184
2003	113	4 ¹²⁵⁶	32	41 ¹²⁵⁷	190

Cal notar que aquestes dades del Catàleg (p. 51-53) no coincideixen amb el nombre de religiosos que dona el mateix catàleg amb noms i cognoms, que arriben només al nombre de cent vuitanta-cinc, perquè en el catàleg nominal no hi figuren els cinc religiosos en situació irregular que sí que consten en les taules. Treballem amb les taules.

La primera cosa que hom veu immediatament és que a Catalunya el nombre de religiosos ha disminuït en quaranta-dos religiosos en quinze anys. No hi havia cap novici i només un junior. D'aquests, cent tretze que consten com de Catalunya, de fet no hi resideixen, sinó que disset es troben ajudant en altres llocs fora de la província, especialment els que quedaren adscrits a Mèxic després de l'erecció d'aquelles cases com a nova província. També dels quaranta-dos que ja no pertanyien a la província el 2003, hi havia un grup que s'incardinà a la província de Mèxic.¹²⁵⁸ Era una part del preu que la província de Catalunya pagà pel naixement o l'erecció de la nova província de l'Escola Pia de Mèxic: no era una pèrdua, sinó una nova vida que els catalans pogueren veure florir.

Cuba quantitativament es mantenia, però la realitat era una altra. A partir de 1992 hi anà el pare Josep Liñan i impulsà la vida d'aquella comunitat. Morí el pare Ramon Clapers després de setanta anys de permanència ininterrompuda a Cuba. Després hi han anat altres religiosos que han emprès tasques i obres educatives noves.

Les viceprovíncies de les Califòrnies i del Senegal augmentaren en nombre d'una manera evident i significativa. Sobretot el Senegal. El motiu fonamental ha estat l'increment de vocacions pròpies, de manera que el 2003 la de les Califòrnies té dos novicis i tretze juniors, mentre que al Senegal hi ha dos novicis i dinou juniors. Dels sacerdots que resideixen en cada viceprovíncia: set són ja senegalesos nadius i set més són de les mateixes Califòrnies. Són dues demarcacions que ofereixen esperances, i la província els ha donat una bona part dels seus religiosos més actius.

1256. A més d'aquests quatre catalans hi havia un mexicà, que no hem sumat al total.

1257. D'aquest total, setze (un sacerdot i quinze juniors) eren a Yaoundé (Camerun), en el juniorat de teologia que l'orde tenia en aquella ciutat.

1258. *Adscrit* vol dir que el religiós presta serveis a la nova província sense desvincular-se de l'anterior, Catalunya; i *incardinat* vol dir que el religiós es passa del tot a la nova província, i es desvincula definitivament de la primera.

La reducció del nombre de religiosos residents a Catalunya obligà a tancar algunes comunitats. La separació entre comunitat i col·legi, que s'inicià dècades abans, facilità que l'escola continués tot i que els religiosos deixessin de viure a la població. El 2003 hi ha comunitat de religiosos a Moià, Sant Adrià de Besòs, Sabadell i Mataró; a Barcelona hi ha les de Sant Antoni, parròquia del Carme, parròquia de Sant Josep Calassanç, Permanyer, Putxet i Santa Eulàlia. Els col·legis funcionen independentment de les comunitats a Moià, Caldes de Montbui, Granollers, Olot, Sabadell, Terrassa, Igualada, Tàrrrega, Balaguer, Vilanova i la Geltrú, Sitges, Calella, Mataró, i a Barcelona els de Sant Antoni, Nostra Senyora, Calassanci, Sarrià i Balmes.

18.3. ELS ALUMNES I ELS COL·LEGIS

Durant aquests anys s'ha produït l'acomodació definitiva a la reforma educativa iniciada en la dècada anterior. Per això comparar dades entre 1988 i 2003 no ens diria gaire cosa. Ens limitem a donar els totals d'alumnes del curs 2002-2003, segons el Catàleg provincial.

El total de l'alumnes, als col·legis de Catalunya, és de 17.717, els quals es reparteixen de la manera següent per nivells: 2.697 en educació infantil, 5.446 en educació primària, 5.896 en educació secundària obligatòria (ESO), 2.906 en batxillerat, 302 en educació universitària i 470 en d'altres. Tots els col·legis són concertats.

Els col·legis de Barcelona Calassanci i Nostra Senyora i els de Calella i Igualada no tenen ni educació infantil ni primària, comencen amb la secundària obligatòria. Als dos últims hi ha un conveni amb les religioses de la població, que són les que ho imparteixen i els alumnes —nois i noies— passen després als escolapis. Moià només imparteix l'educació infantil i primària. Balaguer, Barcelona Calassanci, Moià i Tàrrrega no imparteixen batxillerat.

L'ESCAC, o Escola Superior de Cinema i Audiovisuals de Catalunya, és una fundació en la qual participa l'Escola Pia de Catalunya i és una facultat universitària dependent de la Universitat de Barcelona: per això només imparteix educació universitària i és l'únic centre d'aquest nivell en què participa l'Escola Pia catalana.

Els quatre-cents setanta alumnes que figuren sota el títol genèric d'altres són tots aquells que cursen ensenyaments educatius, generalment no reglats, amb què s'intenta recuperar aquells alumnes que no han superat els nivells mínims obligatoris o immigrants que han de buscar aprendre un ofici i uns mínims coneixements per integrar-se amb dignitat en el món del treball. Són els anomenats *programes d'inserció social, cursos ocupacionals, programes per a la renda*

mínima d'inserció (PIRMI) o *reciclatge per a empreses*. Ni tots aquests alumnes són d'edats escolars, ni la seva estada a l'escola és de cursos acadèmics sencers, sinó que moltes vegades es redueix a uns mesos.

La tendència, doncs, és mantenir i potenciar els col·legis tradicionals, però impulsant totes aquelles iniciatives que portin a donar la mà als marginats.

18.4. COL·LEGIS EN LES DEMARCACIONS

Els col·legis són el signe del que fem els escolapis i a través d'ells desenvolupem les altres activitats educatives. Per això en les demarcacions de fora de Catalunya, tot i que en un principi es pensà que tal vegada la nostra missió i carisma podien encaminar-se per altres viarans, a la fi s'ha vist que calia tenir-hi col·legis. No s'han, però, de calcar els models europeus, hi ha alternatives.

A les Califòrnies no hi ha cap col·legi de l'Escola Pia. La base és sempre, i en totes les cases, una parròquia —a Los Angeles, les de Maria Auxiliadora, Santa Lucía i Santa Teresita; a Ensenada, la del Sagrat Cor de Jesús; a Tijuana, la de Nostra Senyora de Fàtima, i a Mexicali, la de Sant Pau Apòstol. Hi ha atenció a la infància i joventut especialment a les cases de Mèxic amb guarderies, tallers, classes d'adults, classes de *tareas* o de repàs, nens del carrer. Últimament s'han creat grups de colònies d'estiu amb la col·laboració de Colònies Jordi Turull, que ha impartit cursos de formació de monitors. A l'estiu del 2002, participaren a les colònies uns cinc-cents nens i nenes.

Al Senegal sí que hi ha un bon nombre de col·legis de l'Escola Pia. Detallem-ho en la taula següent.

TAULA 37
*Alumnes als col·legis del Senegal (2003)*¹²⁵⁹

<i>Població</i>	<i>Jardí d'infants</i>	<i>Primària</i>	<i>Secundària</i>	<i>FP</i>	<i>Sumes</i>
Oussouye	–	221	641	–	862
M'Lomp	–	251	–	46	297
Dakar	142	–	–	98	240
Pikine	–	283	–	101	384
Sokone	75	380	83	18	556
Suma	217	1.135	724	263	2.339

1259. Dades segons el Catàleg provincial de 2003, p. 57.

L'augment d'alumnes, als quals eduquem, ha estat notable en els últims anys. Recordem que el 1988 només eren vuit-cents (segons el Catàleg d'aquell any). Últimament els col·legis s'han consolidat, han adquirit una tradició. Amb ells, l'Escola Pia guanya una consideració d'escoles senzilles, populars.

També al Senegal hi ha parròquies com la dels Màrtirs d'Uganda a Dakar i les de M'Lomp i Sokone.

18.5. FUNDACIONS

Per atendre aquells col·lectius que patien necessitats, es pensà aquests anys que el millor sistema era la creació de fundacions amb participació de l'Escola Pia. La província sola, i en el seu nom, tenia certes portes barrades i a la llarga l'existència de fundacions podia perpetuar les ajudes fins i tot prescindint de la pervivència dels mateixos religiosos.

El 18 de gener de 1993 es constituí a Barcelona l'Associació Servei Solidari amb la voluntat de realitzar programes d'integració social, d'inserció laboral, de formació, de cooperació i voluntariat, de lluita contra l'exclusió, encaminats a atendre situacions de necessitat, discriminació i marginació de les persones. Quedà inscrita en el Registre de la Direcció General de Dret i d'Entitats Jurídiques del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya. L'Assemblea General de l'Associació del 3 de juliol del 2000 aprovà els estatuts, que foren inscrits en el Registre d'Associacions de Catalunya el 20 d'octubre del mateix any. L'Assemblea Extraordinària del 22 d'abril del 2006 aprovà la proposta de convertir-se en la Fundació Privada Servei Solidari. La Congregació Provincial del 4 d'abril del mateix 2006 havia pres l'acord de prendre part en la constitució de la nova fundació.

Els objectius de la fundació, segons l'article 5è, són els següents:

— Treballar per aconseguir la integració social, la promoció i la inserció laboral, la formació i la cooperació de les persones, infants, joves, dones, homes, gent gran, discapacitats, membres de minories ètniques, religioses i culturals, refugiats i immigrants, i d'altres col·lectius. I això es farà mitjançant l'elaboració i realització de programes d'interès general que fomentin la cooperació, la solidaritat, el voluntariat, la igualtat d'oportunitats. I també es farà per mitjà d'actuacions integrals contra l'exclusió, per a l'eradicació de la pobresa, l'increment de la solidaritat, el foment de l'autonomia personal, especialment a través de la inserció sociolaboral, i de totes aquelles actuacions que afavoreixin participar activament en la transformació i el millorament de la societat.

— Agrupar i posar en relació persones que sintonitzin amb aquella finalitat i que vulguin promoure o realitzar serveis envers els individus o els grups que ho necessitin, per les condicions d'exclusió social, de pobresa o de marginació que pateixen, tant a l'interior de la nostra societat (i que reben el nom de Quart Món) com en els països sotmesos a condicions de subdesenvolupament (i que reben el nom genèric de Tercer Món).

— Canalitzar tota mena d'iniciatives i mitjans per promoure i dur a terme serveis que millorin la situació de les persones i col·lectius destinataris de l'activitat de la Fundació.

— Promoure la solidaritat efectiva en persones, grups, col·lectius o entitats, per les accions concretes de servei. Promoure igualment l'educació per a la solidaritat i el foment i formació del voluntariat.

— Informar periòdicament els col·laboradors, els simpatitzants i el públic en general sobre la problemàtica que és objecte de la Fundació, sobre els resultats obtinguts amb les iniciatives que es duen a terme, i sobre noves necessitats que puguin aparèixer.

— Establir relacions amb altres entitats de cooperació per al desenvolupament, tant públiques com privades, tot donant suport i potenciant els projectes que duen a terme amb mitjans econòmics, materials i d'infraestructura, per tal de treballar conjuntament i de manera coordinada amb elles.

El 24 de juliol de 1998, d'una manera solemne, es constituí la Fundació Educació Solidària; l'acte va tenir lloc a l'Escola Pia de Sarrià amb la participació de tots els escolapis que signaren, cadascun d'ells, una aportació com a socis fundadors. Els objectius i la finalitat d'aquesta Fundació s'expressa en els punts següents:

a) Donar suport i potenciar activitats educatives que es realitzin en àrees socials deprimides, especialment en els països de l'anomenat «Tercer Món». *b)* Fomentar totes aquelles activitats d'àmbit nacional o internacional que fomentin la cooperació i el desenvolupament entre tots els països i nacions. *c)* Fomentar la informació, la formació, l'educació, la difusió, la recollida de dades i la investigació, sobre tots els temes que tinguin relació amb la cooperació amb el «Tercer Món», especialment en l'àmbit educatiu.

Les dificultats per donar una utilització a la casa d'Alella va fer pensar en la venda de la finca en què hi havia la casa heretada del senyor Antoni Borrell (no de les altres propietats). El Patronat portava anys buscant, amb l'Escola Pia, unes vies que permetessin fer efectiu l'objectiu que impulsà el senyor Borrell a la creació d'aquest Patronat, sense èxit. La finca, doncs, es va vendre a la tardor de l'any 2000. Amb el producte de la venda es creà la Fundació Privada Institut Borrell amb la finalitat de:

Donar suport a joves en formació laboral, especialment agricultors, sia millorant la seva formació professional, sia oferint-los ajuda perquè puguin instal·lar o millorar les seves explotacions econòmiques. Les activitats de la Fundació tindran preferentment com a àmbit Catalunya; tanmateix, els seus beneficiaris podran ser, tal com s'ha dit, joves en formació laboral, especialment agricultors de Catalunya o de fora, sobretot els joves dels països anomenats «del Tercer Món» o «en vies de desenvolupament».

L'Escola Pia de Catalunya entrà així en el segle XXI amb la voluntat d'atendre no sols els propis col·legis en la forma tradicional, sinó oferint un ventall de noves possibilitats als alumnes a través dels ensenyaments no reglats i el suport de la Fundació P. Profitós en els àmbits que ja hem vist anteriorment i que s'anaren ampliant segons les necessitats que s'ha vist convenient atendre. Una fundació presta la seva atenció al Quart Món —Fundació Servei Solidari—, mentre que una altra es preocupa del Tercer Món —Fundació Educació Solidària. La Fundació Institut Borrell ofereix tant als alumnes d'aquí com sobretot als de països no desenvolupats estades de formació, especialment en el camp de l'agricultura.

En altres ONG o fundacions, l'Escola Pia hi participa en diversos graus: Cintra, Setem, Infants del Raval, Èxit, Arrels... Totes elles tenen aquest sentit d'ajuda a algun col·lectiu de marginació.

La preocupació pels pobres o marginats, en l'atur o amb fracàs escolar, fa que tots puguin trobar una porta on ser acollits i reorientats.

EPÍLEG

Des del primer capítol he intentat mostrar que aquells escolapis napolitans que fundaren escola a Moià el 1683 portaven un projecte educatiu i que aquest s'ha mantingut. No vingueren a veure què passava. Fundaren una escola d'una manera i no pas d'una altra. Era una escola municipal, pública, aprovada pel rei, popular, inspirada en principis cristians, en la qual s'ensenyaven des de les primeres lletres fins a la retòrica, amb importància per a la classe de l'aritmètica. Estava pensada per al poble, la petita burgesia (artesans, botiguers), que abundava en la majoria dels pobles del país.

Al llarg dels més de tres-cents anys que han transcorregut des del llunyà 1683, l'Escola Pia ha passat per moltes vicissituds, problemes, contratemps, destruccions, supressions. En tot moment, però, procurà mantenir el projecte educatiu inicial. Davant de novetats que es presentaven, els escolapis provaren noves fórmules, que no sempre reeixiren com s'esperava: a vegades s'ha hagut de rectificat el rumb.

No m'ha agradat parlar d'èpoques d'or o de plata: sembla que amb això es vulgui dir que els temps passats eren els millors. Crec que l'Escola Pia a Catalunya s'ha comportat com una entitat viva que ha anat progressant, creixent i desenvolupant-se des de la infància, en què li va caldre ser tutelada —dependent de superiors externs—, fins a assumir la majoria d'edat —viceprovíncia i província—; dintre d'aquesta majoria d'edat ha anat madurant i adquirint seguretat en sí mateixa per engendrar i donar vida a noves demarcacions escolàpies i per transmetre el seu projecte educatiu a laics que poden continuar-lo. Els cops que dóna la vida ajuden a madurar. L'Escola Pia avui és el fruit i el resultat del que ha estat al llarg de dècades i segles.

He definit el projecte educatiu de l'Escola Pia de Catalunya com el d'una escola popular, arrelada al país. A les pàgines anteriors, crec que hi queda prou reflectit el que vull dir amb aquestes paraules. No ha estat ni escola d'elits, ni

d'obriers pròpiament dits; s'ha dirigit a la classe mitjana, la que forma la massa del poble català.

Que l'Escola Pia de Catalunya ha respost a aquest projecte ho han confirmat la majoria dels municipis on hi ha col·legi escolapi. Els ajuntaments de Moià, Sabadell, Terrassa, Balaguer, Tàrraga, Olot, Alella, Mataró, Vilanova i la Geltrú han concedit la Medalla d'Or de la població, o l'equivalent, tot reconeixent la tasca que els escolapis han realitzat en el municipi.

La Generalitat de Catalunya, el 1983, quan els escolapis celebràvem els tres-cents anys de l'arribada a Moià, reconegué l'aportació escolàpia i concedí a la institució la Placa de Sant Jordi pels «tres-cents anys de tasca docent i formativa a favor dels infants i joves de tots els estaments, en ciutats i pobles de Catalunya, amb una profunda identificació amb l'esperit de la gent».

La història de l'Escola Pia de Catalunya no s'ha acabat pas ni aquí ni amb aquest llibre. Continua i continuarà. Cal anar-la fent i després ja s'escriurà. La faran religiosos o laics escolapis, però una cinta transmissora anirà desplegant-se i transferint l'ideal d'una escola popular a noves mans.

Durant les últimes dècades s'ha accentuat l'atenció a col·lectius marginats. Amb l'educació preescolar, primària, secundària obligatòria, batxillerats, s'imparteixen cicles formatius de grau mitjà i superior. Al costat dels col·legis tradicionals, hi trobem els programes de garantia social (PGS), la formació ocupacional, els programes de renda mínima d'inserció (PIRMI), els reciclatges, els plans de formació per a empreses que preparen per cobrir necessitats concretes, les escoles taller, els programes SEFED (simulació d'empreses amb finalitat educativa). Hi ha programes per a adults amb risc d'exclusió social.

Mou-te és una entitat de caire cristià que agrupa nois i noies de totes les escoles per a la seva formació i creixement espiritual. Hi ha grups de lleure, d'esplai, de voluntariat. Grups que, a més d'atendre la seva formació, tenen una intenció social.

L'Escola Pia té pisos assistits per acollir nois i noies que necessiten una tutela abans d'integrar-se plenament en la societat.

L'educació dels nois i joves no s'esgota a l'escola. L'Escola Pia de Catalunya està preocupada, com ho estava Josep Calassanç, per la integració dels alumnes —tant dels nascuts aquí, com dels vinguts de fora— en el món del treball, és a dir, en la societat. El fundador de l'Escola Pia ho expressava en el memorial al cardenal Michelangelo Tonti amb aquestes paraules, en l'estil del seu temps: la tasca de l'educació a l'escola és considerada

molt raonable per als governants i per a la societat, als quals interessa en gran manera comptar amb súbdits i ciutadans sobris, obedients, disciplinats, fidels, paci-

fits i aptes per a santificar-se i créixer en la vida cristiana, però també per a promocionar-se i ennoblir-se amb el servei a la comunitat i amb l'exercici de les funcions cíviqúes. La qual cosa es veu encara més clarament pels efectes contraris en les persones que, per manca d'educació, pertorben la pau del país i inquieten els habitants.¹²⁶⁰

1260. Josep de CALASSANÇ, *Documents fundacionals de l'Escola Pia*, Vic, Eumo, 1998, p. 29.

ÍNDIX DE TAULES

Taula 1.	Professions i defuncions (1686-1714)	39
Taula 2.	Fundacions o intents de fundació (1683-1709)	45
Taula 3.	Nombre de religiosos (1714-1742)	79
Taula 4.	Nombre de religiosos (1784)	169
Taula 5.	Edat dels religiosos (1710-1770)	170
Taula 6.	Nivells i mestres de cada col·legi (1784)	171
Taula 7.	Nombre de religiosos (1752-1814)	207
Taula 8.	Professions (1816-1820)	223
Taula 9.	Alumnes interns de Sant Antoni (curs 1828-1829)	247
Taula 10.	Contribució de les comunitats (1871)	310
Taula 11.	Nombre de religiosos (1883-1909)	333
Taula 12.	Alumnes (1883 i 1903)	372
Taula 13.	Alumnes segons el nivell i la classe (gener de 1909)	374
Taula 14.	Moviment d'escolapis a Cuba (1895-1909)	380
Taula 15.	Alumnes segons el nivell (1909-1931)	447
Taula 16.	Alumnes segons la classe (1909-1931)	447
Taula 17.	Comparació entre l'orde i la província (1931)	458
Taula 18.	Religiosos que faltaven el 1940	517
Taula 19.	Comparació de llibres escolars	530
Taula 20.	Alumnes als col·legis del Principat (1934-1949)	534
Taula 21.	Alumnes als col·legis de Cuba (1934-1949)	534
Taula 22.	Religiosos segons que professaren abans o després de 1936	545
Taula 23.	Evolució dels alumnes segons el nivell i la classe (1952-1961)	553
Taula 24.	Nombre de religiosos (1961-1970)	565
Taula 25.	Alumnes als col·legis de Catalunya segons el nivell (1961-1970)	572
Taula 26.	Alumnes als col·legis de Cuba segons el nivell (1961)	572
Taula 27.	Alumnes als col·legis de Mèxic segons el nivell (1961-1970)	572

Taula 28.	Alumnes als col·legis dels Estats Units d'Amèrica segons el nivell (1961-1970)	572
Taula 29.	Alumnes als col·legis del Senegal segons el nivell (1967 i 1970)	573
Taula 30.	Nombre de religiosos (1970-1978)	594
Taula 31.	Alumnes als col·legis de Catalunya segons el nivell (1970 i 1978)	601
Taula 32.	Religiosos professors (1978 i 1988)	612
Taula 33.	Alumnes als col·legis de Catalunya segons el nivell (1978 i 1988)	613
Taula 34.	Alumnes als col·legis de Mèxic segons el nivell (1988)	614
Taula 35.	Alumnes als col·legis del Senegal segons el nivell (1988)	614
Taula 36.	Nombre de religiosos de la província (1988 i 2003)	620
Taula 37.	Alumnes als col·legis del Senegal (2003)	622